Kiøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1770.

Med tvende Registere.

Første Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene J. C. og G. C. Berling,
boende i Pilestrædet.

Plutarchs
Afhandling
om
Børns Opdragelse.

Velan! Lader os overveye, hvad man kunde have at ſige om ſmukke Børns Opdragelſe, og ved hvad for et Middel de kunde blive til dydige og ſkikkelige Menneſker. Men jeg tænker, det bliver bedſt at begynde lige fra Fødſelen af.

Jeg ſkulde da for det første raade dem, der ønſker at blive Fædre til ſaadanne Børn, ſom de kan faae Ære for, ey at indlade ſig i Forbindelſe med gemeene Fruentimmer, ſaaſom Skiøger og uægte Koner. Thi de, paa hvis Fødſel der er noget at udſætte, endten paa Moders eller Faders Side, kan aldrig afſlætte den uædle Fødſels Skam og Skiændſel, men den følger dem deres heele Liv igiennem, og tiener altid dem til god Anledning, ſom ved Skoſer og Bebreydelſer ville blotte deres Feyl. Det er altſaa viiſelig ſagt af Poeten:

Hvis ey vor Slægtes Grund tilbørlig lagt er bleven,
Nødvendig vore Børn derunder lide maae.

Derfor er ogſaa en ædel Herkomſt en god Grund til et ædelt og frit Mod, og der er intet de mere bør ſee paa, ſom ønſker at avle retſkafne Børn. Dertil kommer, at de, ſom har ſlette og vanartige Forældre at ſlægte paa, har gemeenlig og ſaa-

danne Gemytter, hos hvilke der viiser ſig en mærkelig Tilbøyelighed til Udſvævelſer og et nedrigt Væſen, og ganſke rigtig har Poeten ſagt:

Om Nogen Heltemod udi ſit Bryſt end drager,
Dog Faders, Moders Brøſt han ſig bevidſt forſager.

Ligeſom det og tvertimod er uden al Tvil, at Børn af de Forældre, der ere i nogen Ære og Anſeelſe, fyldes af et Mod og en Munterhed, der tegner ſig til alt hvad ſom er høyt og ædelt. Saaledes ſkal Diophant, Themiſtokels Søn, ofte og til Mange have ſagt, „at hvad ſom helſt han vilde, det fandt ogſaa det heele Athenienſiſke Folks Biefald. Thi hvad han vilde, det vilde og hans Moder, og hvad hans Moder vilde, det vilde Themiſtokel, og hvad Themiſtokel vilde, det vilde og alle Athenienſer.“ De Lacedæmonier fortiener og en høyſtværdig Lov for denne deres Høymodighed, at da deres Konge Archidam havde vovet at gifte ſig med et Fruentimmer af meget liden Høyde, dømte de ham i en Penge-Mulct, foregivende, at det maatte være Kongſler, og ikke Konger, han ved dette Ægteſkab havde i Sinde at ſkaffe dem. Det ſkulde vel og ikke være af Veyen herved at erindre, hvad de heller ikke har overſeet, ſom for mig har ſkrevet noget om denne Materie. Jeg meener, at de der ſøger Omgang med Fruentimmer for med dem at avle Børn, bør endten paa den Tid ſlet ingen Viin have nydt, eller i det mindſte kun liden og maadelig. Thi de pleye gemeenlig at blive Drankere og Svirebrødre, hvis Fædre har i Drukkenſkab lagt den førſte Grund til deres Avling. Hvorfore Diogenes, da han engang ſaae en gal og affindig Dreng, ſom af ſamme Aarſag var ſig ikke ſelv bevidſt, ſkal have ſagt: „Hør Dreng! Din Fader maae viſt nok have været drukken, da han avlede dig.“ Dette maae da være nok om Fødſelen.

Nu følger fremdeles at tale noget om Opdragelſen ſelv. For da at indbefatte mine Tanker i en Hoved-Sum, ſaa maae man ſige det ſamme om Dyden, ſom vi pleyer at ſige om Konſter og Videnſkaber i Almindelighed, at der nemlig til en fuldkommen Dyd trende Ting bør foreene ſig tilſammen, Natur, Fornuft og Vane. Ved Fornuften forſtaaer jeg Underviisningen ſelv, og ved Vanen ikke andet end Øvel en.

Begyn-

Begyndelsen beroer paa Naturen, Fremgangen paa Underviisningen, Brugen og Nytten paa Øvelsen, og den høyeste Fuldkommenhed paa dem alle tilhobe. Hvor nogen af disse Ting fattes, der maae Dyden nødvendig blive halt. Thi uden Underviisning er Naturen blind; uden Naturen kommer Kundskaben ved Underviisning aldrig til Moedenhed; og uden begge kan man ved Øvelsen intet udrette. Men ligesom der til Jorddyrkningen først udfordres en god Jord, dernæst en kyndig Landmand, og for det tredie godt Sædekorn, saa gaaer det ogsaa her, hvor Naturen er Jorden, Læreren er Landmanden, og hans Lære- og Leve-Regler den gode Sæd. Alle disse Ting tør jeg sige for vist at have ligesom samlet og foreenet sig, for at danne disse saa store og vidtberømte Siæle, en Pythagors, en Socrats, en Platons, og saa mange, som har erlanget en udødelig Ære. Lykkalig derfore, ja høytelsket af Gud maae den være, som han har begavet med alle disse Fordeele. Dog, dersom nogen meener, at de, der ey af Naturen har godt Nemme, skiøndt de ved Underviisning og Øvelse har bekommet en retskaffen Anviisning til Dyden, skulde dog ikke efter deres bedste Flid og Evne derved kunne erstatte hiin Naturens Mangel, han vide, at han derudi feyler meget, om ikke ganske. Thi som Naturens Gaver og Kræfter forderves ved Efterladenhed og Forsømmelse, saa rettes derimod dens Mangeler og Feyl ved Lærvillighed og Underviisning. Og som de Forsømmelige ikke kan komme af Sted endogsaa med lætte Ting, saa kan derimod de Vanskelige ved Flid og Vinskibelighed lætelig bestrides. Man give kun Agt paa mange Ting, der dagligen ske for vore Øyne, og man skal deraf lære, hvor mange og store Ting man ved Flid og Arbeydsomhed er i Stand til at udrette. Saa udhules Steenene efterhaanden af nedfaldende Draaber. Saa slides Jern og Kobber ved det man idelig fatter det med Hænderne. Saa skal de med Kunst og Arbeyde krumbøyede Vognhiul, i hvad man end vilde gisre ved dem, aldrig kunne faae deres første rette Skikkelse igien. Saa skal endelig Skuespillernes krumme Stokker aldrig igien lade sig rette, men hvad man saaledes ved Arbeyde og Kunst har dannet imod Naturen, bliver stærkere end det, Naturen har dannet af sig selv. Men ere disse vel og de eeneste Exempler, som viiser, hvad man ved Flidsommelighed kan udrette? Vist ikke: Man har nok i tusinde Tal.

Jorden er af Naturen god, men bliver ufrugtbar, naar den længe har lagt øde og udyrket; ja saa meget bedre der er af Naturen, saa meget slettere bliver den ved Forsømmelse, naar den ikke vel dyrkes og drives. Men der gives og, vil man sige, den Jord, som er alt for haard og skarp. Det er sandt. Men man forsøge kun at dyrke den, og da giver den strax fortræffelige Frugter. Hvad for Træer voxer ikke baade krumme og skiæve og bliver ufrugtbare, naar man ikke tager dem i Agt? Hvilke derimod, naar man ret opelsker dem, bære skiønne og fuldmoedne Frugter. Hvad Legems Kraft og Styrke sløves og svækkes ikke formedelst Mangel af Øvelse og ved Vellyst og slet Pleye? Hvilken svag Natur har ikke derimod ved Pris-Kamper og andre Legems Øvelser erlanget den største Styrke? Hvilke Heste lade sig ikke føyelig regiere af deres Rytter, naar de kun ret i Ungdommen ere blevne tæmmede? og hvilke ere ikke tvertimod blevne hardnakkede og uregierlige, naar man har ladet dem gaae vilde og utæmmede? Ja hvad behøve vi vel at beundre mange andre deslige Exempler, da vi jo seer mange af de allervildeste Dyr at spæges og tæmmes ved Arbeyde? Ogsaa hiin Thessalier, da han blev tilspurgt, hvem af Thessalierne der vare de frommeste og bedste Mennesker? har rettelig svaret, det vare de i sær, som havde holdt op at føre Krig. Ja hvad behøver jeg at være vidtløftig? Thi man veed jo dette, at Vanen er noget, som varer længe ved, og og om Nogen derfore vilde kalde de sædelige Dyder de vanlige, skulde det ikke kunne ansees for en Feyl. Nok et eeneste Exempel til Beviis derpaa, og saa vil jeg ikke længere opholde mig derover. De Lacedæmoniers Lovgiver Lykurg tog engang tvende Hundhvalpe, som vare fødte af fælleds Forældre, og lod dem opdrage paa en gandske ulige Maade, den eene til Kræsenhed og Kaadhed, den anden til Spoergang og Jagt. Dernæst, da de Lacedæmonier engang vare forsamlede til et offentlig Mode, holdt han saadan Tale til dem: „Det er ikke at troe, mine Herrer, hvor meget Øvelser, Underviisninger, Videnskaber og Leveregler, kan udrette til Dydens Undfangelse, og jeg vil nu strax give dem dette tydelig at see.“ Derpaa lod han de tvende Hundhvalpe bringe frem og slippe løs, da han først havde ladet sætte et Fad midt paa Pladsen, og en Hare lige for Øynene af Hvalpene, hvorpaa den eene foer strax efter Haren og den anden i Fadet. Da nu de Lacedæ-

monier

monier ikke kunde fatte, hvad han dermed egentlig vilde ſige, og i hvad Henſigt han havde fremviiſt de tvende Hvalpe, ſkal han videre have ſagt: „Diſſe ere begge fødte af ſamme Forældre, men ſom de har faaet en ulige Opdragelſe, ſaa er den eene bleven til en Fadeſlikker, men den anden en god Støver.“ Dette maae da være nok om Sædernes Øvelſe og de forſkiællige Levemaader, ſom grunde ſig derpaa.

Nu følger at tale om Opfoſtringen. Hvad denne anbelanger, da holder jeg for, at den bør være Mødrenes egen Forretning, og at de ſelv bør opamme deres Børn. Thi de ſkulle giøre det med ſtørre Ømhed og tillige med ſtørre Omhue, da deres Kiærlighed til Børnene kommer fra Hiertet, og er dem indprændet fra Fødſelen af, naar derimod Ammer og Foſtermødre elſke dem med en fremmed, falſk og uægte Kiærlighed, ſaaſom de elſke dem alene for Betaling. End mere giver Naturen det og tilkiende, at Mødrene bør ſelv opfoſtre og opamme de Børn, de ſelv har født til Verden. Thi det er derfore, den forſyner ethvert Dyr, naar det har født, med en føderiig Mælk. Ja viiſeligen har Forſynet ogſaa derfore givet Mødrene tvende Bryſter, paa det at, om de ſkulde have født Tvillinger, de da ogſaa ſkulde have tvende Nærings-Kilder til dem. De ſkulde desuden ogſaa derved fatte ſtørre Kiærlighed og Godhed for deres Børn, og det i Sandhed ey uden Aarſag. Thi det daglige Livs Sælſkab og Fælleskab er ligeſom en Anſtrængelſe af Kiærligheden. Ja man ſeer endog, at Dyrene, naar de ſkilles fra andre, med hvilke de har havt fælles Opdragelſe, fatter Længſel efter hinanden. Mødrene bør da, ſom jeg har ſagt, fornemmelig ſelv umage ſig med at opfoſtre deres Børn. Men ſkulde det hende ſig, ſom det vel ogſaa kunde, at de endten ikke formedelſt Legems Svaghed vare i Stand dertil, eller og de ønſkede ſig jo før jo heller flere Børn, ſaa bør de dog i det mindſte ikke vælge i Flæng alle Slags Ammer og Foſtermødre, men de bedſte og ſkikkeligſte de kan faae. For det første maatte de være af de indfødte og velartede græſke Fruentimmere. Thi ligeſom det er nødvendigt, at man ſtrax fra Fødſelen af maae ſøge at danne Børnenes Lemmer, ſaa de kan voxe ret og uforvreyede, ſaa bør man og ſtrax fra Vuggen af danne deres Sæder. Thi Barndommen er blød og bøyelig, og fatter lættelig, hvad Skik man giver den, og Lærdommene har en læt

og føyelig Indflydelse paa deres endnu spæde Hierter. Hvad som derimod først er bleven hærdet, lader sig vanskelig blødgiøre. Thi ligesom Indsegle lade sig aftrykke i det bløde Vox, saa lade Lærdommene sig let indprøge i Børnenes Gemytter, mens de endnu ere unge. Ja mig synes det er ret en artig Formaning, hiin store Platon giver Ammerne, at de maae ikke fortælle de gemeene Eventyrer for Børnene, paa det ikke deres Siæle fra første Barndom af skal fyldes med Daarlighed og Udyd. Ligeledes giver og Poeten Phocylides en smuk Formaning, naar han siger, at

Barnet, ungt endnu, bør tidlig Dyden lære.

Af den Aarsag fortiener ogsaa dette herved at erindres, at de Personer, som vi udsøge til vore Børns Tieneste i deres Opdragelses Tid og til daglig Omgang med dem, bør først og fornemmelig være af et skikkeligt og dydigt Opførsel, og dernæst ogsaa tale det reene og tydelige Græske Sprog, paa det ikke de, befængte ved Omgang med Personer af barbariske og uskikkelige Sæder, skal stedse siden beholde noget ved sig af deres Udydighed. Ja man siger for et gammelt Ordsprog, som ogsaa her kommer ret vel tilpas, at **hvem der boer i Huus hos en Halt, lærer selv at halte med.**

Men naar de nu har opnaaet den Alder, at man kan sætte dem under Tugtemestere, da bør man i sær have megen Omhue for hvem man dertil beskikker, at man ikke selv uvidende skal overlevere sine Børn til nogle nederdrægtige, uslebne, og lætsindige Personer. Thi den Daarlighed er meer end latterlig, som mange nu omstunder begaaer, at de bruge de bedste og skikkeligste af deres livegne Tienere, nogle til at dyrke deres Jord, andre til at styre deres Skibe, andre til at drive deres Handel, andre til at forvalte deres Husholdning og føre deres Regnskaber. Har de derimod et unyttig Drag, som duer til ingen anden Forretning, en drikfældig, kræsen og vellystig Krabat, den tage de og sætte til Tugtemester over deres Børn. Tvertimod bør en duelig og retskaffen Tugtemester besidde de samme naturlige Egenskaber, som Phoenix, Achillis Hofmester. Men af alt hvad hidindtil er sagt, er dette endnu det Vigtigste og Fornemmeste, at man nemlig bør søge saadanne Læremestere til sine Børn,

som

som ere bekiendte af en ubeygtet Levemaade, af ustraffelige Sæder, og derhos besidde den største og bedste Kundskab og Erfarenhed. Thi en retskaffen Underviisning er som en Rod og Kilde til Dyden. Og ligesom Urtegaardsmænd sætte Stænger til Planterne, saa føster og retskaffne Lærere gode Lærdomme og Formaninger ved de unges Gemytter, at ved sammes Hielp deraf kunne fremspire rette Sæder. Nu derimod kan man ikke uden med største Foragt og Afsky anseе visse Fædres Daarlighed, hvilke, førend de først ret har lært at kiende dem, der skal underviise deres Børn, deels af Uvidenhed, deels og undertiden af Mangel paa Undersøgning, overlevere dem i nogle slette og berygtede Personers Hænder. Og det er endda ikke saa latterligt, om de endogsaa giøre det af Mangel paa Erfaring og Prøve. Men denne er den yderste Grad af Daarlighed, at, lad være de kiender undertiden nogle Læremesteres Vankundighed og slette Levnet, i det andre, som bedre har lagt Mærke dertil, har underrettet dem derom, saa tage de dog ikke i Betænkning at betroe dem deres Børn. Dette giøre nogle, fordi de lade sig indtage og forlede af deres Hyklerier, der søger kun at indsmigre sig i deres Gunst. Ja der ere de, som giøre det for at føye deres Venners Begiæringer. Men disse handle derudi ligesaa daarligen, som den Syge, der vilde gaae en erfaren og kyndig Læge forbi, og for at føye sin Ven hellere vælge den, der af Mangel paa tilstrækkelig Kundskab skulde skille ham af med Livet, eller som den, der vilde forkaste den bedste Styrmand, og for at føye sin Vens Begiering vælge den sletteste. Gode Gud! er det mueligt, at nogen, som bær Navn af Fader, kan være mere omhyggelig for at føye Venners Begiæring, end for sine Børns Underviisning? Har det ikke da sin gode Grund, hvad hiin gamle Crates ofte har sagt, at han, om det var mueligt, var færdig at stige op paa det høyeste Sted i Byen, og raabe himmelhøyt: „Hvad giøre „ I, o Mennesker! og hvad har I for Øyne, at I anvende „ der al mueling Flid for at skrabe Penge sammen, men bekymrer Eder kun lidet om Eders Børn, som I dog skulle „ lade dem til?" Jeg vilde endnu føye dette hertil, at saadanne Fædre handle ligesaa daarligen, som om nogen vilde bekymre sig meget om Skoen, men slet intet kiøre sig om Foden. Ja mange Fædres Giærrighed tillige med Ukiærlighed

mod deres Børn gaaer saavidt, at de, for ey at betale for stor en Løn, vælge nogle ganske uværdige Personer til deres Børns Lærere, og søger kun efter at faae den største Dosmer for billigste Priis. Det var derfor en sær artig og vittig Skose Aristip gav en saadan daarlig og affindig Fader. Da denne spurgte ham, hvormeget han vilde have til Løn for hans Søns Underviisning, og han forlangte 1000 Drachmer, bevare mig Gud! sagde Faderen, hvormeget forlanger du! Jeg kan jo kiøbe mig en Slave for samme Priis. Velbetænkt! svarede Aristip, thi du skal saaledes faae tvende Slaver for een, din Søn, og den, du kiøber til ham. Ja hvor er det ikke overalt en stor Daarlighed, at man vænner smaae Børn til tage Maden med den høyre Haand, og skiænder paa dem, naar de række den venstre frem, men bekymrer sig slet intet om, at de kan bekomme en god og retskaffen Underviisning? Men hvad kan vel endelig disse forunderlige Fædre vente Udfaldet vil blive, naar de har givet deres Børn en saa slet Opdragelse og Underviisning? Jeg vil sige dem det. Aldrig saasnart ere de blevne til Karle, førend de foragte Dyd og Skikkelighed, og styrte sig selv i uordentlige og slaviske Vellyster. Og da vil det endelig fortryde dem, at de saa gandske have forsømt deres Børns Underviisning; da skulle de for sildig græmme sig over deres slette Forhold, naar det ikke mere staaer til at rette. Nogle giver Hyklere og Snyltegiæster fri Adgang til sig, disse lumpne og forbandede Mennesker, der ere Ungdommens Fordærvelse, Pest og Ulykke. Andre underholde Horer og liderlige Skiøger, hvis Pragt og Stolthed kommer dem til stor Bekostning. Andre forøde deres Midler ved at lade kræse op for sig. Atter andre forfalde til Dobbel, Spil og Svir. Ja nogle fanger endog saadanne Ting an, som endnu ere langt slemmere, krænke Ægtemænds Koner, rutter og sværmer, og kan ikke nægte sig selv en eeneste Vellyst, om den end skulde koste deres Liv. Havde de derimod havt en fornuftig og lærd Mand til Lærer og Vejviser, skulde de ikke have overgivet sig selv til Slaver af saadanne Laster. Ja de skulde have lært at udøve den Formaning, Diogenes giver, som vel i Henseende til Ordene lyder noget haardt, men beviises dog i Gierningen selv at være sand. „Gaae ind i et Hore-

„huus,

„ huus, siger han, paa det du kan lære, hvad Forskiæl der „ er paa Ære og Skam. " *)

For da kortelig at sige min Meening, hvilken dog snarere kan med Rette ansees for et guddommeligt Orakel, end nogen min egen Læreregel, da holder jeg for, at en god Opdragelse og retskaffen Underviisning er herudi den vigtigste Post, den det først og sidst og for alle Ting bør være os om at giøre. End mere paastaaer jeg, at disse ere de kraftigste Midler til Dyd og Lyksalighed. Hvad de andre gode Ting anbelanger, da ere de kun forgiængelige, og ubetydelige, og ikke værde at eftertragte. Vel er Adelskab noget fortræffeligt, men det er et Gode vi har vore Forfædre at takke for. Rigdom er vel og i Agt og Ære, men det er Lykkens Eyendom. Thi den har ofte skilt dem derved, som tilforn har besiddet den, og overdraget den til andre, som ingen Haab havde giort sig derom. Ja stor Rigdom er ligesom et Øyemaal for Stratenrøvere, Huus-Tyve, og Spitzbuber, og hvad som er det vigtigste, den bliver endogsaa de slemmeste Mennesker til Deel. Ære er tilvisse en anseelig, men derhos ustadig Ting. Smukhed er nok værd at ivre sig for, men varer kun for en kort Tid. Sundheden er øyrebar, men læt forander'lig. Styrke er vel ogsaa værd at stræbe for, men den svækkes læt af Sygdom eller Alderdom. Overalt om nogen vil giøre sig til af sit Legems Styrke, han tager mærkelig feyl i sin Indbildning. Thi hvor liden er ikke Menneskets Styrke mod andre Dyrs at regne, saasom Elephanters, Øxers og Løvers? Men Lærdom og Videnskab er det eeneste af alt, hvad vi eye, som er udødeligt og guddommeligt. Forstand og Tale ere de tvende den menneskelige Naturs ypperste og største Fuldkommenheder. Det er Forstanden, som regierer Talen, og Talen, som tiener Forstanden til at udføre dens Tanker og Begiæringer. Ingen af dem kan af Lykken overvindes, af Spitzbuber og Skiælmer berøves os, af Sygdom svækkes, eller af Alderdom fortæres.

*) Det er en fortræffelig Virkning af en god Underviisning, at de Unge kan endogsaa anse Lasterne saaledes, at de snarere fatter Afsky derfor, end Lyst dertil. Og det er ikke den bedste eller klogeste Underviisning, der forbyder dem al Omgang med, al Syn og Hørelse af endogsaa uskyldige Ting, blot fordi de kan misbruges. Man lærer dem derved hverken at kiende Tingenes Brug eller Misbrug.

tæres. Thi Forſtanden alene bliver i Alderdommen ligeſom ung igien paa nye, og Tiden, ſom berøver os alt andet, tillægger Alderdommen Lærdom og Videnſkab. Ja, naar Krigen, ſom en ſtærk og vældig Strøm, fører alle Ting bort med ſig, ſaa er Lærdom det eeneſte, den ikke kan berøve os. Det var derfor i mine Tanker et meget mærkværdigt Svar, ſom hiin Megarenſiſk Philoſoph **Stilpon** gav **Demetrio**, da denne havde erobret og ſløyfet Staden, og giorde ham det Spørsmaal, om han under Beleyringen havde miſtet noget af ſine Eyendomme. **Ney viſt ikke**, ſvarede han, **thi man pleyer i Krigen ikke at giøre Dyden til Bytte.** Dermed ſynes og hiint Socratis Svar vel overeenſtemmende. Thi da han engang, jeg troer af **Gorgias**, blev tilſpurgt, hvad Tanker han havde om den Perſiſke Konge, og om han agtede ham for lyksalig? **Jeg veed ikke**, ſvarede han, **hvorledes det ſtaaer til med hans Dyd og Lærdom**, ligeſom han vilde ſige, at Lyksalighed beroede derpaa, og ikke paa Lykkens Gaver.

Men ſom det nu er mit Raad, at man bør lade ſine Børns Underviisning være ſig høyſtmagtpaaliggende; ſaa raader jeg end ydermere, at man bør lade dem oplære i den reene, ſande og uforfrænkede Dyd. Blandt andet er der intet man meere bør afholde ſine Sønner fra, en den Svadsagtighed, hvormed man ſnakker for Mængden i de offentlige Forſamlinger. Thi at behage Mængden er at mishage de Fornuftige. Derudi ſtemmer og **Euripides** overeens med mig, naar han ſiger:

Med Talekunſt jeg veed ey Mængden at indtage,
Men Faa og Ligemænd jeg bedre kan behage.
Og hvem der taler kun iblandt de Lærde ſlet
I Mængdens Ører dog dens Tale klinger ret.

Ja jeg har og erfaret dette, at de, der giøre ſig megen Flid og Umage for med deres Taler at behage den gemeene Pøbel, forfalde gemeenlig til en liderlig og vellyſtig Levemaade, og det i Sandhed ikke uden Aarſag. Thi ſætter de Ære og Dyd til Side, for at tilveyebringe det, der kan fornøye og behage andre, næppe ſkulle de da agte Ret og Sandhed høyere end deres egne vellyſtige Fornøyelſer, og eftertragte Dyden hellere end det, der kan kildre deres Sandſer. Overalt, hvad

andet

andet godt vilde vi vel ellers lære vore Børn, og hvad for andre Dyder formaae dem til at beflitte sig paa? Hverken at tale eller gjøre noget ubetænksom og hen i Taaget, det er tilvisse det Æremæssige og Fortræffelige, hvorudi Dyden bestaaer, og efter Ordsproget er alt det vanskeligt, som er fortræffeligt. Men de Taler, man løber lige til at holde uden foregaaende Betænkning og Overveyelse, ere overalt fulde af en saadan lætsindig Færdighed, hvoraf man lættelig kan see, at de Talende har ikke vidst, hvor de endten skulde begynde eller ende. Og at jeg ikke skal tale om anden Feyl, som de begaaer, der give sig strax til at tale uden foregaaende Betænkning, saa falde de gemeenlig ind i en heel Hob ret ilde sammenhængende og overflødig Svads, der har hverken Hoved eller Hale, naar derimod den foregaaende Overveyelse tillader ikke Talen at afvige fra sit tilbørlige Forhold efter det foresatte Maal. Jeg har hørt sige om Pericles, at han ofte, naar han blev kaldet af Folket til at tale i de offentlige Forsamlinger, ikke har vildet indfinde sig, og givet til Undskyldning, at han var ikke bereedt. Ligemaade skal og Demosthenes, der havde valgt sig ham til et Mønster i Republikens Forvaltning, da de Athenienser lode ham kalde for offentlig at give dem sit Raad i en Sag, have vægret sig for at komme under samme Paaskud, at han ikke først havde overlagt Sagen med sig selv. Dog er maaskee dette kun en blot Sagn og ubeviislig Beretning. Men i den Tale mod Midias viiser han tydelig Nytten af foregaaende Studering. „Jeg bekiender, mine Herrer „ (siger han) at jeg har studeret, og jeg skulde aldrig ville „ nægte, at jeg med al muelig Flid har udarbeydet min Tale. „ Thi jeg maatte jo og være ret ilde deran, om jeg, der har „ lidt og lider endnu saadanne Ting, forsømte at overveye, „ hvad jeg i den Henseende skulde sige." Imidlertid vil jeg dog ikke sige dette, at man gandske skulde forkaste saadan Færdighed til at tale paa staaende Fod, eller at man ikke skulde øve den uden i Ting af ingen Betydning. Men man bør aleene bruge den som et Lægemiddel og i Nødsfald. Førend man har opnaaet sin Manddoms Alder, holder jeg ikke for, man bør give sig til at tale ved uformodentlig forefaldende Leylighed. Derimod, naar nogen har ligesom rodfæstet sin Styrke i Talekunsten, da staaer det ham først an, naar Leylighed kalder ham, at viise, han tør tale, naar det skal være.

Thi

Thi ligesom de, der i lang Tid har været bundne, naar de engang omsider ere blevne løsnede, lad være de da kan ikke ret gaae, fordi de saalænge har været vante til Baand, saa halte og rave de dog paa deres Been; saa gaaer det og med dem, der har i lang Tid ligesom havt deres Tale bundne, at, om de engang maatte tale paa staaende Fod, saa beholde de dog ikke desto mindre den egentlige Maade at udtrykke sig paa, som har været dem sædvanlig og naturlig (*). Men at lade unge Mennesker træde frem og tale ved forefaldende Leylighed, det er kun at giøre dem til Sladdere og Ordgydere. Der fortælles, at en Fusker-Maler skal engang have viist Apelles et Skilderie, og derhos sagt, at han dette havde skildret i denne Time. Hvortil Apelles svarede, om du end aldrig havde sagt mig det, kunde jeg selv nok have seet, det var skildret i en Hast; men jeg forunderer mig kun over, at du har ikke skildret flere saadanne. At jeg da skal komme til det igien, som var Hoved-Sagen, saa raader jeg, at man vel maae vogte sig ligesom for en theatralisk og høyt opskruet, saaledes og tvertimod for en nedrig og krybende Stiil. Thi den Talemaade, som er alt for opblæst, skikker sig ikke til borgerlige Anliggenheder, og den tvertimod, som er alt for usel og tør, giør ingen Indtryk paa Gemytterne, og er uskikket til at opvække deres Opmærksomhed, og ligesom et Legeme bør ey alene være sund og frisk, men endog førlig og velskikket til sine Forretninger, ligesaa bør og en Tale ey alene være sund (og uden Feyl) men endog vældig og stærk. Thi det Sikkre roses alene, men det Farlige beundres endogsaa (**). Den samme er og min Meening om den Talendes Sinds-Forfatning. Hverken bør han være for modig, ey heller modløs og forsagt. Ved det første forfalder han til Frækhed, og ved det Sidste til en Slaviske Ydmyghed. Kunsten bestaaer derudi, at man i alle Ting veed nøt op at træffe Middelveyen. Endelig

(*) Saaledes har Oversætteren fattet denne Lignelse, der i de latinske Oversættelser er ikke saa rigtig udtrykt, at tertium Similitudinis tydelig lader sig see.

(**) Det er alene roesværdigt, at man gaaer den sikkerste Vey, og alene søger at vogte sig for kiendelige Feyl. Men at vove noget høyere, og hvorved man staaer større Fare, det fortiener ey alene Roes, men endog Beundring, naar det lykkes.

lig vil jeg, imens jeg yttrer mine Tanker om Underviisningen, og førend jeg slipper denne Materie, ogsaa derved erindre dette, at jeg for det første anseer en alt for eenformig og overalt ligelydende Tale som et stort Beviis paa Mangel af Vittighed og Indsigt. Dernæst holder jeg for, at den, i det den fremføres, maae falde de Tilhørende kiedsommelig, og er aldeles uskikket til længe at vedligeholde deres Opmærksomhed. Thi den ligelydende Tone er overalt væmmelig og anstødelig, naar derimod Forandring er behagelig og fornøielig herudi, ligesom i alt andet, hvorved man endten er Tilhører eller Tilskuer.

Hvad nu det anbelanger, som et ædelt og smukt Barn bør lære, da maae man vel ikke lade ham saa gandske forbigaae nogen af de andre saa kaldte smukke Kunster og Videnskaber, at han jo faaer noget at høre og see af enhver iser. Dog bør han lære disse kun ved saa løselig at løbe dem igiennem ligesom for at faae Smag derpaa, (thi Fuldkommenhed i alt er ikke muelig). Men Philosophien bør han give Fortrin for dem alle. Jeg kan med en Lignelse stadfæste denne min Meening. Ligesom det vel er smukt, at seyle omkring og besee mange Byer, men nyttigt, at sætte sig ned og boe i den bedste af dem alle, (saa forholder det sig og med Philosophien i Henseende til de andre Videnskaber.) Det er og ret artigt, hvad Philosophen **Bion** pleyede sige, at, ligesom Beylerne, da de ikke kunde nyde nogen Gunst af **Penelope** selv (Ulysis Gemahlinde), holdte sig til hendes Kammer-Jomfruer; saa gaaer det og med dem, der ikke kan faae Philosophien i Hovedet, at de udmatte og plage sig med at lære andre Videnskaber af ingen Betydenhed. Derfor bør man giøre Philosophien ligesom til en Hoved-Sag af al den øvrige Underviisning. Hvad Legemets Pleye angaaer, da har Menneskene i den Henseende opfundet tvende Kunster, nemlig Læge- og Øve-Kunsten, af hvilke hiin befordrer Legemets Sundhed, denne dets Styrke og Forlighed. Men Philosopien er det eeneste Lægemiddel for Siælens Sygdomme og Lidenskaber. Det er ved den og med den alene man lærer, hvad Dyd og Last, hvad Ret og Uret er, og overalt hvad man bør giøre og lade. Den lærer, hvorledes vi bør opføre os mod Gud, mod vore Forældre, mod de Gamle, mod Lovene, mod Fremmede, mod Øvrigheden, mod Venner, mod Hustruer, mod

Børns

Børn og Tienere; at vi nemlig bør dyrke Gud, ære vore Forældre, bære Høyagtelse for de Gamle, viise Forsomhed imod Lovene, Ærbødighed og Lydighed imod Øvrigheden, elske vore Venner, leve i en kydsk og skikkelig Omgang med vore Hustruer, omfavne vore Børn med den Kiærlighed, Naturen selv indgiver os til dem, og ikke mishandle vore Tienere. Ja, hvad som er det allervigtigste, den lærer os, at vi ikke maae glæde os for meget i Medgang, og ikke sørge for meget i Modgang; hverken i Vellyster at forfalde til Udsvævelser, eller i Vrede til en vild Grumhed og rasende Afsindighed. Disse agter jeg for de fortræffeligste af alle de gode Frugter, som Philosophien giver af sig. Thi det er en klæk Mand, der veed at opføre sig ædelmodig i Medgang; en fornuftig og beskeeden, der veed at skikke sig saaledes derudi, at hans Velstand misundes ham ikke; en viis Mand, der ved Fornuftens Eftertanke veed at regiere sine Lyster; og den er noget mere en gemeen, der kan tæmme sin Vrede. Men dem agter jeg for ret fuldkomne Mænd, som veed at foreene borgerlige Beskæftelser med Philosophiens Dyrkelse, og jeg troer, at de derved blive deelagtige i de tvende største gode Ting, som Verden har i Eye, at de nemlig baade kan gavne det almindelige ved deres Forretninger i Staten, og selv tillige ved Philosophiens Dyrkelse nyde et roeligt og stille Levnet. Der er en tredobbelt Levemaade man kan opføre sig til i Verden. Den eene er den practiske, som bestaaer i Handlinger og Forretninger, den anden er den theoretiske, som bestaaer i blotte Betragtninger, den tredie den vellystige, som bestaaer derudi, at man søger kun at nyde alt det Gode i Livet til sin Fornøyelse. Den sidste er skiæmmelig og nedrig, formedelst hvilken vi forfalde til Udsvævelser og blive til Slaver af vore Lyster. Den theoretiske skaffer ingen Nytte i Verden, naar den Lærde fordyber sig kun i Betragtninger og afholder sig gandske fra Forretninger. Den derimod, som følger den practiske Levemaade, kan af Mangel paa Vid og Indsigt læt begaae Feyl, naar han er gandske skyndig i Philosophien. Man bør derfore efter sin Evne stræbe for, at man baade med sine Forretninger kan tiene Fædrenelandet, og tillige, efter den Tid og Leylighed, man derimellem kan have, beskæfte sig med Philosophiens Dyrkelse. Dette var Periklis, dette var Dions den Syracusaners, dette Archytas den

Ta-

Tarentiners, dette Epaminondas den Thebaners Forhold i deres høye Embeder. Jeg har da intet mere at sige om Undervisningen, for derved længere at opholde mig. Kun dette maatte jeg endnu erindre, at, foruden hvad som tilforn er sagt, er det ogsaa nyttigt og end mere nødvendigt, at man ikke forsømmer at anskaffe sine Børn gamle Skrifter til Brug og Læsning, men meget mere lader dem, ligesom Landmændene, gjøre sig en brugbar Samling og Forraad deraf til Frugter i Eftertiden. Thi, det gaaer her ligeledes til som i Landvæsenet, at ikke Bøggernes Besiddelse, men deres Brug er Lærdommens Redskab, og man bør søge at vedligeholde Videnskaberne fra deres første Kilde.

Hvad Legemernes Øvelser anbelanger, dem bør man og ikke oversee, men skikke sine Børn til en Øvemester, for hos ham at gaae alle Lectier igiennem, at de derved ey alene kan faae god Skik paa deres Legemer, men ogsaa hærde deres Kræfter. Thi en god Legems-Beskaffenhed er som en Grundvold lagt i Ungdommen til en god Alderdom. Ligesom man derfor om Sommeren bør forhverve sig hvad man behøver til Underholdning om Vinteren; saa bør man og i Ungdommen lægge sig Dyd og Skikkelighed til, hvorved man kan holde ud i Alderdommen. Dog bør man med Legemets Arbeyde saaledes holde Maade, at ikke de Unge skal udmattes, og derved tabe Lyst og Mod til deres Studeringer. Thi Søvn og Slæb er, som Platon siger, Videnskabernes Fiender. Dog hvad behøver jeg derom vidtløftig at tale? Jeg haster til det, som er den vigtigste Post, at man nemlig maae lade de Unge vænne sig til alle Slags Krigs-Øvelser, og kappes med hinanden om foresatte Priser i Spydkastning, Bueskytterie og Jagt. Thi de overvundnes Gods er i Krigen sat ligesom til Priis for Seyervinderne. Og Krigen taaler ikke saadanne Legemer, der ere kun vante til at sidde bag Ovnen, og hverken kan taale Vind eller Veyr. Men en spærlemmet Soldat, der er vant til Krigs-Øvelser, han adsplitter baade Fægteres og Fienders tæt sluttede Tropper. Men hvad kunde nogen her sige? Du lovede at ville give Læreregler for smukke og fribaarne Børns Opdragelse, og dog lader det, som du slet intet bekymrede dig om, hvorledes de Fat-

tiges og Almuens Børn bør opdrages, men har alene været betænkt paa at give Regler for de Rige. Men det er ikke vanskeligt at svare paa den Indvending. Jeg for min Part ønsker intet hellere, end at min Underviisning maatte være nyttig for alle i Almindelighed. Men skulde nogle formedelst deres egen Fattigdom ikke kunne føre sig mine Læreregler til Nytte, de give Lykken Skyld derfor, og ikke mig, som dermed har givet dem de bedste Raad. Slutningen bliver da, at endogsaa de Fattige efter Evne bør stræbe at give deres Børn den bedste Opdragelse, og hvis de formaaer det ikke, saa dog den bedste de kan. Dette haver jeg ikke vildet forbiegaae at anføre paa dette Sted, paa det jeg ubehindret kan fare fort med at afhandle det Øvrige, som henhører til Ungdommens retskafne Opdragelse.

Dertil henregner jeg ogsaa dette, at man bør anføre Børn til smukke Studeringer ved Formaninger og gode Ord, men vist ikke med Hug og Slag, eller slem Medhandling. Thi saadan Medfart skikker sig bedre for Slaver, end fribaarne unge Mennesker. Thi de blive kun derved forstokkede og afskrækkede fra Arbeyde, saavel ved de smertefulde Slag, som andre haanlige Mishandlinger. Derimod udretter man hos ædle og smukke Børn langt mere med Roes og Last, end ved en slem Medfart, da den første opmuntrer dem til Ære og Dyd, den Sidste afholder dem fra Skam og Last. Men man maae vexelviis og paa forskiællig Maade, snart skiænde og snart rose dem. Undertiden, naar de i deres Munterhed forfalde til Overmod og Frækhed, bør man ved Irettesættelser bringe dem til Undseelse, og atter igien ved Bersømmelser opmuntre dem, hvori man bør efterfølge Ammerne, hvilke, naar de har kommet Børnene til at græde, byde dem Brystet, for igien at tysse dem. Dog har man vel at vogte sig for, at man ikke ved Lovtaler ophøver og opblæser deres Moed. Thi for megen Roes gior dem kun kaade og forfængelige.

Jeg har endelig og selv kiendt nogle Fædre, hvis alt for store Kiærlighed til deres Børn i den Henseende er bleven dem en Aarsag til, at de har virkelig ikke elsket dem ret. Hvad et

det da vel, jeg egentlig vil ſige, at jeg tillige med et Exempel ſkal ſætte min Tale i ſtørre Lys? De haſte nemlig med deres Børn, at de jo før jo hellere i alle Ting kan overgaae andre, og af den Aarſag paalægger dem umaadeligt Arbeyde, hvorunder de tabe Modet, og naar de desuden beſværes af andre Fortrædeligheder, ſaa maae det nødvendigt falde dem modbydeligt, hvad de ſkulle lære. Thi ligeſom Planterne vore ved maadelig Vædſke, men qvæles af en alt for ſtor Mængde; ſaa tiltager og Siælens Kræfter ved middelmaadig Arbeyde, men drugner i alt for meget. Man bør derfore give Børnene noget Puſte-Rum og Forfriſkning mellem deres jævnlige Arbeyder, velbetænkende, at vort heele Liv er ligeſom deelt imellem Arbeyde og Hvile. Derfor finder og Sted i Verden ey alene Vaagenhed, men og Søvn; ikke Krig alene, men og Fred; ikke Vinter alene, men og Sommer; ikke Søgnedage alene til Arbeyde og Forretninger, men endog hellige til Hvile. Kort at ſige, Hvile er ſom en Kryderie paa Arbeyder. Og ikke alene Dyrene, men endog de livløſe Ting giver os Exempel derpaa. Thi vi ſlappe jo vore Buer og Harper, at vi ſiden igien kan anſpænde dem. Overalt, ligeſom Legemets Vedligeholdelſe beroer paa dets Fylde og Afføring, ſaa beroer og Siælens paa Lindring og Arbeyde.

Men i ſær fortiener dette at laſtes hos nogle Forældre, at de gandſke overlader deres Sønner til deres Lærere og Skolemeſtere, og ſelv aldrig endten ſeer eller høre til med, hvad de lære, hvori de viſſelig begaaer en ſtor Feyl. Thi de burde ſelv af og til, efter faa Dages Forløb, tage deres Børn under Forhør, og ikke ſaa gandſke forlade ſig paa en Leyeſvends Sindelag. Ja de ſkulle desuden og giøre ſig mere Flid for Børnene, naar de vide dette, at de af og til maae ſtaae til Regnſkab for, hvad de have lært. Og det ſkikker ſig her vel, hvad en vis Rogter ret artig har ſagt, at der var Intet, der ſaa meget fedede Heſten, ſom Herrens Øye. Af alle Siælens Kræfter er der ingen, man hos Børnene ved idelig Øvelſe mere bør ſøge at ſtyrke, end deres Hukommelſe. Thi den er ligeſom Lærdommens Magazin. Det er ogſaa derfore, man i Fablerne har foreſtillet Mnemoſyne (Hukommelſen) ſom en Moder til Muſerne (de 9 Lærdom-

mens Gudinder) hvormed man paa en forblummet Maade har kun vildet give dette tilkiende, at Hukommelsen var den, som allermeest føder og nærer Lærdommen. Man bør derfor og flittig ove den samme, og det i begge Tilfælde, hvad endten Børnene af Naturen ere begavede med en god Hukommelse, eller og de tvertimod ere glemsomme. Thi man bør ligesaavel styrke og forøge Naturens Fordeele, som bøde paa dens Mangeler og Feyl. Og saaledes skulle de første komme til at overgaae andre, og de sidste sig selv. Ja det er i den Henseende vel sagt af Hesiodus, at

Om og kun lidt til lidt man ideligen lægger,
Man snart en stor Hob skal deraf opstablet see.

Dette bør Fædre derfor ogsaa vel vide, at den Deel af Undervisningen, som henhører til Hukommelsen, giør ey alene det meeste til Lærdommen, men at endogsaa vore Handlingers og Forretningers Beskaffenhed i Verden for en stor Deel beroer derpaa. Thi de forbigangne Bedrifters Erindring er en Anvisning til at see sig vel for i de tilkommende.

Fremdeles bør man og afholde sine Sønner fra slem og uanstændig Snak. Thi Talen er, som Demokrit har sagt, Gierningens Skygge. Dernæst bør man ogsaa vænne dem til Venlighed og Belevenhed i Omgang og Tiltale. Thi intet er mere modbydeligt, end ufordragelige Gemytter. Og end mere skal unge Mennesker bedst undgaae at giøre sig ubehagelige for deres Omgængere, naar de vænnes til i Samtaler ey at paastaae og forsvare deres Ret med den yderste Haardnakkenhed, uden at ville give det allermindste efter. Thi det er smukt, at man veed, ey alene at vinde, men og at give sig tabt, naar Seyeren ikke kan erholdes uden Skade. Thi der er og virkelig en Cadmeisk Seyervinding (*). Dette bevidner med mig den viise Euripides, i det han siger:

Af

(*) Det er et græsk Ordsprog, og betegner en Seyervinding, hvorved der tabes meer, end vindes. Cadmeisk er det samme, som Thebansk, og man meener, at den Strid imellem de tvende Thebaniske Prinzer Eteocles og Polynikes

Af tvende Stridende, naar een forbittret bliver,
Den viiſeſt er, ſom først den anden eftergiver.

Men der ere nogle Poſter i ſær, ſom i Vigtighed eftergiver ingen af dem, jeg hidindtil har talt om, men meget mere fortiener de Unges Flid og Agtſomhed, hvilke jeg nu hernæſt vil mælde om. Diſſe beſtaaer da derudi, at de øve ſig i en tarvelig og ædruelig Levemaade, uden Pragt og Vellyſt, at de tæmme deres Tunge, undertvinge deres Vrede, og afholde deres Hænder fra forbudne Ting. Lader os betragte enhver i ſær af diſſe Ting, for at ſee, af hvad Vigtighed de maatte være, hvilket uden Tvil bedre ſkal indſees, naar man foreſtiller dem i ſærſkilte Exempler. Saa have f. Ex. Nogle, at jeg først ſkal begynde fra den ſidſte Poſt, i det de har giort nogle ulovlige Greb med deres Hænder, gandſke forſkiærſet al den Agt og Ære, de ved deres forige Levemaade havde indlagt ſig, ſaaſom **Gylippus** den **Lacedæmonier**, der blev fordreven af Sparta i Landflygtighed, fordi han ulovligen havde aabnet nogle Penge-Poſer. Hvad Vreden angaaer, da er den viſt en viis Mand, ſom kan vogte ſig for, at den ikke faaer Overhaand (*). **Sokrates** var et Mønſter af ſaadan en Mand. En ung, frøk og affkyelig Compan ſparkede ham engang med ſin Fod. De tilſtædeværende toge ſig dette meget nær, og kom i Bevægelſe derover, ſaa de vilde have været paa Flugten efter ham. Men da Sokrates dette ſaae, ſkal han have ſagt: **Men hvad om et Aſen havde ſparket mig? Vilde Jeg da og, at jeg ſkulde have ſparket det igien?** Dog giorte Skiælmen det ikke omſonſt (**), men da alle ſkammede ham ud derfor, og gave

kes har givet Anledning til Ordſproget, da denne deres Strid om Regimentets Omverling imellem dem galt begges Liv.

(*) Saaledes bør ἄοργητον forſtaaes, og Meeningen er ikke, at den er en viis Mand, der har ingen Galde, og kan ſlet ikke blive vred.

(**) Overſætteren læſer κατεπροίξατο, ikke ſom gemeenlig κατεπράξατο.

ham Navn af Sparkeren, hængde han sig selv. Ligemaade, da Aristophanes havde udgivet den bekiendte Comoedie under Titel af Skyerne, hvori han overalt havde igiennemhegler ham med allehaande spottefulde Bebreydelser, og een af Tilskuerne igientog samme efter Skuespillerens Mund med det Spørsmaal: Men tager du dig ikke dette nær? Sokrates! svarede han: Ney saamænd gior jeg ikke: thi at jeg her giennemhegles paa Skuepladsen, kommer mig ey anderledes for, end om man skiesede mig i et stort Giæstebud. Saaledes skal man og finde, at Archytas, den Tarentiner, og Platon har vidst at skikke sig i lige Tilfælde. Den første, da han var kommen hiem fra en Krig, hvori han som Feldherre havde anført Armeen, og fandt sin Jord liggende øde og begroet med Ukrud, lod han sin Forvalter kalde frem, og sagde: Du vilde have skeet en Ulykke, hvis ikke Vrede havde sat mig i en alt for hæftig Bevægelse. Da Platon engang var bleven vred paa en vellystig og liderlig Tiener, kaldte han paa sin Søster-Søn Speusipp, og sagde, gaae du hen og bank mig ham af, thi jeg er meget vred. Men disse Exempler, vil man sige, ere alt for strænge og vanskelige at efterfølge. Det veed jeg selv. Men man bør dog, saavidt mueligt er, søge at efterligne disse store Mønstre, for efterhaanden at formindske og aflægge en uregiærlig og rasende Vrede Hæftighed. Thi det er os end ikke i det øvrige mueligt at erlange hine Mænds Fuldkommenhed endten i Kundskaber eller Dyder. Ikke desto mindre bør vi søge, saavidt mueligt er, at efterfølge og betræde deres Dyds og Viisdoms Spor, ey anderledes, end om de vare vore Guder, og vi deres Helligdoms-Præster og Viisdoms Fakkelbærere (*). Hvad nu Tungens Tømmelse anbelanger, (hvilket staaer endnu tilbage at mældes om, efter min foresatte Plan) da, dersom nogen anseer den for en ringe og ubetydelig Sag, tager den mærkelig feyl. Thi at kunne tie, naar Tid er, det er viiseligt, og bedre, end alt hvad man kan tale. Og jeg troer, at

(*) Det er vel vidt dreven. Vi Christne har et langt større Sagtmodigheds Exempel i vor sande guddommelige Lærer, hvilket vi, uden at foragte hine, bør fornemmelig stræbe at efterfølge.

at de Gamle har af den Aarſag indſtiftet de hemmelige Indvielſer, paa det man derved ſkulde vænnes til Taushed, og ſiden lade den Frygt, vi derudi viiſe for Guderne, være os en bevægende Grund til Troeſkab i menneſkelige Hemmeligheder. Ja det har vel aldrig fortrødt nogen, at han har tiet, men mange, at de har talet. Og hvad man har tiet, kunde man læt have talet, men hvad man har talet, lader ſig ikke kalde tilbage igien. Jeg veed og af Hiſtorien at anføre mangfoldige Exempler af ſaadanne, der har ſtyrtet ſig i de ſtørſte Ulykker, fordi de har ikke kundet tæmme deres Tunge, af hvilke jeg her alene vil anføre eet eller to. Saaledes, da Ptolomæus Philadelphus havde taget ſin Søſter Arſinoe til Ægte, ſkal en vis Sotades med en grov og ublue Talemaade (*) have givet ham at forſtaae, at denne Forbindelſe var utilladelig og ſtred imod Naturen. Han blev derfor kaſt i Fængſel, hvor han maatte ſidde i langſommelig Tid, indtil han døde af en tærende Sygdom, og leed ſaaledes en ikke uværdig Straf for ſin utidige Snak, i det han, for at kunne ſkaffe andre Anledning til Latter, maatte ſelv græde i lang Tid. Nogle deſlige Indfald har og Sophiſten Theocrit vildet yttre, hvorfor det heller ikke er gaaet ham et Haar bedre, men han har endog derved paadraget ſig langt ſtørre Ulykke. Thi da Alexander befoel Græferne, at de ſkulde lægge ſig Purpur-Klæder til, paa det han, naar han var kommen hiem igien, kunde giøre Guderne et Offer for erholden Seyr i Krigen imod Barbarerne, og havde til den Ende paabudet en almindelig Kopſkat, ſkal Theocrit i den Anledning have yttret ſaadant Indfald. „Tilforn, „ (ſagde han) har jeg vel tvilet, men jeg er nu af Erfaring „ fuldkommen overbeviiſt om, at dette er virkelig den Pur„ pur-Død, Homer taler om.“ Derfor leed han intet videre denne Gang, end at han faldt i Kongens Unaade. Men en anden Gang, da han bebreydede Antigon, de Macedoners Konge, den Mangel, at han havde kun eet Øye, bragte han Kongen derved op til hæftig Forbittrelſe mod ſig. Dette gik ſaaledes til. Kongen ſkikkede engang Oberhofkokken, da

(*) Εἰς ἀχ ὁσιὴν τρυμαλιὴν τὸ κέντρον ὠθεῖς
har Sommelighed ikke tilladt at overſætte efter Ordene.

denne var bleven befordret til denne anſeelige Poſt, til Theocrit med Befaling, at han ſkulde indfinde ſig til Hove, for i en vis Sag at aflægge Regnſkab for Kongen. Da nu Kokken havde forrettet dette ſit Ærende, og i ſamme kom oftere til ham: Jeg veed vel, (ſkal da Theocrit endelig have ſagt) at du har i Sinde at ſlagte mig, og ſætte mit Kiød raat paa Bordet for denne Cyclops: hvormed han bebreydede den eene, at han var eensyet, og den anden, at han var Kok. Derpaa ſvarede Kokken: Nu! ſaa ſkal du da heller ikke leve længere, men lide den Straf, du har fortient for din Affindighed og kaade Mund: hvorpaa han bragte hans Ord for Kongen, ſom ſtrax gav Ordre til, at lade Theocrit aflive. Men iblandt andet er dette den høyeſte og helligſte Pligt, at man bør vænne Børn til at tale Sandhed. Thi at lyve er en ſlaviſk Nederdrægtighed, fortiener alle Menneſkers Had, og bør ey engang holdes nogenledes ſkikkelige Slaver til Gode. (*)

*** *** ***

Da jeg nu hidindtil har handlet om Barndommens Opdragelſe og Underviisning i Dyd og Skikkelighed, ſaa vil jeg nu dernæſt begive mig til Ungdoms Alderen, for ogſaa om denne ganſke kortelig at giøre nogle faa Erindringer. Jeg kan da ikke nægte, at jeg jo ofte har været meget ilde tilfreds med dem, der har indført den fordervelige og ſlemme Vane, at de nok ſætte Tugt- og Læremeſtere over deres Sønner i Barndommen, men overlade deres Ungdoms Hæftighed ſlap Tøyle til fri Udſvævelſe, da de dog med en langt mere frygtſom Omhyggelighed burde tages i Agt, nu de ere paa den Alder, end da de vare Børn. Thi hvo veed ikke dette, at Børnenes Forſeelſer ere kun meget ubetydelige, og kan lætt raades Boed paa? De kan maaſkee beſtaae blot derudi, at de een og anden Gang har ikke viiſt den tilbørlige Agt for deres

(*) Overſætteren forundrer ſig høyligen over, at man ikke i de ſmaa Udgaver af denne Afhandling til Ungdommens Brug i Skolerne har udelukt det Sted, ſom her ſkulde have fyldt det aabne Rum, naar det uden Anſtød vel kunde have været overſat.

deres Skolemeſtere, og ikke adlydt deres Læreres Formaninger. Men med deres første Overgang fra Barndom til Ungdom gaaer deres Forseelser ikke sielden over al Maade, da de forfalde til en eller anden slem Last, saasom Fraadserie eller Drukkenſkab, at bestiæle deres Forældre, at spille, rutte, svire og sværme, at forelske sig i unge Piger, eller krænke gifte Koner. Bør man ikke da vel holde disses hæftige Lyster ligesom i Baand og Tomme, ved altid at holde dem under en flittig og nøyagtig Opsigt. Thi den muntre og friske Ungdom er i sine Lyster gemeenlig noget selvraadig, ubændig og kaad, og behøver at tæmmes og spæges. Hvorfore de, der ikke ret med Magt antage sig denne Alder, betænker ikke, at de overlade Ungdommens Ubesindighed (*) en utøylet Frihed til Udsvævelser i Laster og Synder. Derfor bør kloge og forstandige Fædre i sær paa denne Alders Tid vaage flittig over deres unge Sønner, og tage dem vel i Agt, tæmme deres kaade Munterhed, lære og underviise, true, bede og raade dem paa det Bedste, love dem alt Godt, foreholde dem andres Exempler, snart deres, som ved Vellystighed har styrtet sig selv i Nød og Elendighed, deels ogsaa deres, som ved Afholdenhed har forhvervet sig et almindeligt Biefald og godt Rygte. Thi disse tvende Ting, Haab om Ære og Frygt for Straf, ere ligesom Dydens første Grunde. Det første giver dem en mere driftig Lyst til de fortræffeligste Idrætter. Den Sidste gisr dem lunkne og efterladne til Laster og onde Gierninger. Overalt og for alle Ting bør vi afholde vore unge Sønner fra onde Menneskers Sælskab og Omgang, af hvis slette Væsen de gierne besænges med en eller anden Last, som siden vedhænger dem bestandig. Dette har og Pythagoras vildet lære os med sine mørke og forblummede Sprog, hvilke jeg her vil fremsætte med tilføyet Forklaring, saasom der i samme ligger en kraftig og fyndig Opmuntring til at beflitte sig paa Dyden. Smag ikke, (siger han) noget af Fiskene med den sorte Hale. d. e. Hav ingen Omgang med Mennesker af en sort og afskyelig Gemyts-Beskaf-

(*) Oversætteren læser τῆ ἀνοίᾳ med Mureto, og ikke som gemeenlig læses τῆ διανοίᾳ.

ſenhed. **Overtræd ikke Vægten.** d. e. Man bør paa det nøyeſte tage Retfærdighed i Agt og ikke overtræde den. **Sæt dig ikke paa Choenix.** (*) d. e. Skye Ladhed og drag Omſorg for, at du kan forhverve dig den fornødne Underholdning. **Giv ikke enhver Haand.** d. e. Man bør ikke lættelig indlade ſig i Handel og Samgvem med enhver. **Bær ikke en ſnever Ring.** d. e. Man bør beſtiitte ſig paa et frit og utvungen Væſen, og vel ſee til, at man i Verden altid kan have fri og ubundne Hænder. **Rag ikke med Jernet i Ilden.** d. e. Man bør ikke pirre den, ſom er forbittret; thi det ſømmer ſig ikke; men give efter for Folk i deres Vrede. **Ved ikke Hiertet.** d. e. Man bør ikke pine og plage ſit Sind med Bekymringer. **Afhold dig fra Bønner.** d. e. Befat dig intet med Regierings-Sager: thi man gav fordum ved Bønner ſit Stemme til Øvrigheds-Perſoners Valg og Beſkikkelſe. **Kaſt ikke Maden i Natſtolen.** d. e. Man bør ikke umage ſig med at ville indprænte gode Lærdomme i et ſlet og vanartig Gemyt: Thi Lærdom er Forſtandens Føde: Men Menneſkenes Ondſkab gior den ureen. **Vend ikke om igien, naar du er kommen til Endemaalet.** d. e. Naar man ſkal døe og ſeer Livets Ende at være forhaanden, da bør man finde ſig læt derudi og ikke forſage. Men at jeg igien ſkal komme til min fremſatte Sats, da bør man vel, ſom ſagt er, afholde ſine Sønner fra alle onde Menneſkers Samgvem. Men af dem alle er der ingen de mere bør ſkye end Hyklere. Thi jeg maae her nok engang erindre det, jeg ofte har ſagt, og endnu beſtandig foreholder mange Forældre, at der er ikke forderveligere og ſlemmere Menneſker til, der ſnarere og lættere fordreyer Ungdommen, end diſſe Hyklere. Diſſe ere ſaavel Fædrenes ſom Børnenes fuldkomne Ulykke og Fordervelſe, da de giøre ſaavel hines Alderdom, ſom diſſes Ungdom elendig og ulykſalig, og i alle deres onde og forføriſke Raad lægger Vellyſten paa Krogen for dem ſom en Lokkemad, de veed ikke at tage ſig vare for. Formuende og bemidlede unge Menneſker formanes af deres Fædre til Ædruelighed, af Hyklere til Drukkenſkab; af hine til Dyd og Skikke-

(*) Et dobbelt Pottemaal, hvormed man tilmaalte Slaverne deres Koſt.

Skikkelighed, af diſſe til Liderlighed og Løsagtighed; af hine til Sparſommelighed, af diſſe til Ødſelhed; af hine til Flid og Arbeydſomhed, af diſſe til Ladhed og Dovenſkab. „Livet „ (ſige diſſe) er kun ſom et Øyeblik, en Handvending: Man „ bør leve og ikke leve forgiæves (*): Hvad vil vi kiære os „ om vor Faders Trudſler? Lad kun den gamle Knark gaae „ og ſnakke for ſig! Han gaaer jo i Barndom, og har alt „ den eene Fod i Graven: Det vil ikke vare ret længe, før„ rend vi faaer ham paa Skylderne og maae bære ham bort.“ Der ſkal vel og ikke fattes den iblant dem, der tilbringer dem gemeene Skiøger, falbyder dem ſin egen Kone til Utugt, og efter Haanden plukker og plyndrer fra Forælderne det, de ſkulde have til Underholdning i deres Alderdom. Kort at ſige: Det er et afſkyeligt og lumpen Slags Menneſker, Venſkabs Skrømtere, i den ædle Frihed uerfarne Slaver, de Riges Smigrere, de Fattiges Foragtere; der begynde fra den lyriſke Kunſt at gribe unge Menneſker an (**); der grine og viiſe Tænder, naar de, der føde dem, leer ad noget; Naturens Skiftinger og Hoer-Unger; der leve efter de Riges Nik; Menneſker, ſom Lykken har ſat udi Friheds Stand, men ſelv har underkaſtet ſig en frivillig Trældom, og ſom troe, at de da ret anſees med Spot og Foragt, naar man ey vil drive Spot med dem, at de dog ikke ſkal nyde deres Koſt forgiæves. Hvorfore, derſom det ligger nogen Fader Magt paa, at faae ſine Børn vel anførte i Verden, maa han drive diſſe ſlemme og afſkyelige Fødedyr paa Døren; ja drive paa Døren alle deres ſlemme og vanartige Skole-Kammerater. Thi diſſe kan og fordærve de bedſte Gemytter.

Diſſe

(*) Denne ſkulde være den bedſte Regel i en Philoſophs Mund, men er den værſte i en Hyklers.

(**) At beſmigre dem efter lyriſke Digteres Maade.

Disse ere da de Lærdomme, med hvilke jeg har havt Dyden og Nytten for Øyne. Men det jeg nu vil sige, har sin Grund i den menneskelige Natures Skrøbelighed. Nemlig jeg vil ikke paa den anden Side, at Forældre skulle bruge den yderste Haardhed og Strænghed, men endog ofte holde et ungt Menneske nogle Forseelser til Gode, og derhos betænke, at de ogsaa selv har været Unge. Ja ligesom Lægerne blande bittre Lægemidler med søde Safter, og har ved Fornøyelsen skaffet sig Adgang til Nytten; saa bør Forældre ogsaa blande de skarpe Irettesættelser med en venlig Mildhed, og snart løsne og slappe Tøylen for Børnenes Begiærligheder, snart igien stramme og strænge den. Fornemmelig maa de vide med Sagtmodighed at begegne deres Forseelser. I det mindste, om de skulde blive forbittrede, maa de dog lade Heden snart gaae over igien. Thi en Fader maa snarere blive hastig, end hæftig vred, saasom et ublid og uforsonligt Væsen er ikke et ringe Beviis paa Had til Børnene. Ja, man gior vel, om man lader, som man slet ikke mærker nogle deres Forseelser, men lader Alderdommens svage Syn og Hørelse her ved Leylighed komme sig til Nytte, saa at man seende dog ikke seer, og hørende dog ikke hører nogle af deres Gierninger. Vi bære over med vore Venners, og hvad Under da, om ogsaa med vore Børns Forseelser? Ofte lade vi jo en Ruus af vore svirende Tienere gaae ustraffet bort. Har du engang været noget knap, saa vær nu gavmild. Har du engang været fortrydelig, saa vær nu mild og gunstig. Har han engang ved Tienerens Hiælp fixeret dig, hold dog Breden i Tomme. Har han engang ført dig et par Øxne bort af Marken; er han engang kommen hiem med Sviren i Hovedet; lad som du ikke veed det: Lugter han af Salve, lad dig ikke mærke dermed. Saaledes tæmmes og spæges bedst den kaade Ungdom.

Men

Men dem, ſom ere for meget hengivne til Vellyſter, og ikke gierne ville høre ſtraffende Formaninger, maa man ſee at faae bundne til en Kone. Thi dette er det ſikkerſte Baand, man kan lægge paa Ungdommen. Men man bør give ſine Sønner ſaadanne Koner til ægte, ſom ey ere meget fornemmere, eller rigere, end de. Thi det er en viis Regel, Drengene give hinanden, naar de ſpille Top: Snoe du den, ſom ſikker ſig for dig! (*) Saaſom de, der tage langt fornemmere og rigere Koner, end de ſelv ere, til ægte, tage ſig ikke vare for, at de i Stedet for deres Koners Mænd, blive Medgiftens Slaver.

Jeg har kun nogle faa Ting at lægge til, og ſaa vil jeg beſlutte min Underviisning. Fædre maa for alle Ting ſelv ikke forſee ſig, men efterkomme alle deres Pligter, og derved ſtille ſig til et øyenſynligt Exempel for deres Børn, paa det de kunne have deres Levnet ligeſom et Speyl for Øyne, og derved afvendes fra endten at giøre eller tale det, ſom er ſkammeligt. Thi de, der ſkiænde paa deres Sønner for de ſamme Forſeelſer, ſom de ſelv begaae, maa ikke vide dette, at de anklage ſig ſelv i deres Perſoner. Kort at ſige, de der ſelv føre en ſlet Levemaade, har end ikke Frihed at tale deres Tienere til, end ſige deres Sønner. End ydermere blive de jo da deres Raadgivere og Læremeſtere i de Synder, de ſelv begaae. Thi naar de Gamle ſelv ere uforſkammede, da maa de Unge nødvendig blive det i høyeſte Grad. Man ſtræbe derfore ſelv at befliitte ſig paa alle de Ting, ſom kan tiene til at befordre vore Børns Dyd og Skikkelighed, og derudi efterfølge Eurydice, ſom, endſkiøndt hun var et Illyriſk Fruentimmer, og af et meget barbariſk Folkeſlag, ſaa

(*) Meeningen er: Tag din Lige til Ægte! Men det er ikke rigtig bleven giort til en Overſættelſe.

saa har hun dog selv i sin Alderdom taget fat paa Videnskaberne, for at kunne lære sine Børn, ja hun giver sin Børne-Kiærlighed nokſom tydelig tilkiende i følgende **Epigramme**, som hun opsatte til **Muserne** over den Væv, hun helligede dem, hvis Indhold er dette: **Denne Væv har** *Eurydice* **fra** *Hierapolis* **helliget Muserne** (*), **da hun i sin Siæl havde fattet en sær Lyst til Videnskab: Thi hun havde, skiøndt Moder, da hendes Sønner vare opvoxne, selv umaget sig med at lære Videnskaberne ved lærerige Skrifters flittige Læsning.**

Jeg tilstaaer da vel, det er noget, der maaskee alene lader sig ønske, at man kunde sætte alle de Læreregler i Værk, som jeg hidindtil har foreskrevet, uden at efterlade nogen af dem. Men dette veed jeg, at de Fleſtes Efterfølgelse, om den endogsaa udfordrer baade Lykke og Flid, saa har den dog intet mere i sig, end hvad et Menneske kan udrette.

(*) Oversætteren læser τᾶις Μώσαις ἰσὸν, men da maae ved πόδον underforstaaes γραμμάτων.

No. I.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 4de Januarii 1770.

Kiøbenhavn.

Beſkrivelſe over det ſmukke og fornøyelige Stamhuus og Herreſæde Lundsgaard ved Kierteminde i Fyen, med underliggende Eyendomme og Herligheder, og Efterretning om alle Gaardens og Godſets Eyere indtil denne Tid, efter Muelighed ſamlet og udført ved Ludvig Boeſen, **Sogne-Præſt for Rynkebye og Revninge Meenigheder. 1769. Trykt og forlagt af A. H. Godiches Efterleverſke. 95 S. i 8vo med et Kobberſtykke.**

Nytten af deſlige Beſkrivelſer over enkelte Herre-Gaarde kan ikke bedre foreſtilles, end det er ſkeet af Forfatteren til det **Danſke Magazin**, i Begyndelſen af det 4de Bind, hvor det hedder: „Det er en fornøden Ting til Oplysning i „ vor Danſke Adels Hiſtorie at have nogen fuldkommen Efterretning om de gamle Herregaarde og adelige Godſer her i „ Landet, hvo dem fordum haver eyet, naar og af hvem de „ ere bygte og indrettede til fri Sædegaarde, hvad mærkelig „ Forandring eller Skiæbne de har haft, og hvorledes de fra „ en Slægt til en anden ere komne. Saadan Kundſkab kan „ og have ſin Nytte, ſaavel i adſkillige andre Henſeender, „ ſom i ſær til Landets og hver Provinces Beſkrivelſe, og „ derudi være ikke en liden Zirath, helſt naar man dertil

„ kunde føye en smuk Tegning af den Herregaard, man vilde „ handle om, endten som den nu er, eller i forrige Tider „ haver været, og derhos anføre, hvad for Inscriptioner og „ andre Mærkværdigheder derved maatte findes og kunde for„ tiene at antegnes. Ja hvor mangen skiøn Herre-Gaard „ seer man ikke udi hvert Landskab i Riget, som alene, end„ten formedelst sin fortræffelige Situation, eller for sin rare „ og herlige saavel ældre som nyere Bygningskunst var værdt „ i Kobber at forevige en Tegning af, om man end ikke vid„ ste noget til dens øvrige Beskrivelse." Forfatteren, som bevidner os den besynderlige Lyst han fra Ungdommen af har fundet til at kiende sit Fæderneland i de ældre og nyere Tider, har undertiden og i sine ledige Timer søgt og samlet adskillige Efterretninger om en og anden adelig Sædegaard og dens Eyere her i Riget, særdeles i de Egne hvor han nogen Tid har opholdt sig og er bleven bekiendt. Men han har ikke, af Frygt for Tab, vovet at lade nogen Beskrivelse komme for Lyset, førend nu da sal. **Godiches** Enke paatog sig Forlaget af denne nærværende fuldstændige Efterretning om Stamhuset og Herregaarden **Lundsgaard** og alle dens Eyere, til hvis Forfattelse og Udgivelse, tilligemed flere deslige, som han fremdeles giver os Haab om, han tildeels har fundet sig opmuntret af ovenanførte Forestilling om Nytten af dette sit Arbeyde. Vor høimmelige Hr. Justice-Raad **Langebeck** har haft den Godhed at igiennemlæse, rette og forbedre nærværende Beskrivelse, og skriver i et Brev til Forfatteren saaledes derom: „Jeg har med Fornøyelse giennemlæst Deres „ Beskrivelse om Lundsgaard, og vilde ønske, at vi havde „ saadan en om hver Hertegaard i Landet. Men det giør „ mig ondt, at jeg ikke finder noget i mine Samlinger, „ hvormed jeg til dette Arbeyde kan tiene Dem. De faa „ Anmærkninger jeg har kundet finde, har jeg tegnet paa hos„ føyede Blad, foruden et par smaa Steder, jeg har yttret „ eller tilsat i Værket." Mundtlige Underretninger og egne Undersøgninger har været Forfatterens fornemmeste Hiælpemidler, og tildeels nogle haandskrevne Papirer, med hvilke Stamhusets Stifter og Herre, Hr. Kammer-Herre **Juel**, som Beskrivelsen og er tilskreven, har været ham behiælpelig. Det vigtigste af disse er et Pergaments Document af Aar 1681., hvilket Forfatteren Ord til andet har anført som et

An-

Anhang, saasom det har givet ham den bedste Oplysning om Gaardens og Godsets Eyere og dets Beskaffenhed. Beskrivelsen selv er forfattet i 3 Kapitler, af hvilke det første handler om **Lundsgaards Navn, Alde, Beliggenhed, Anseelse og Vigtighed**; det andet, om de til **Lundsgaard liggende forrige Adelens Sædegaarde og de til Gaarden henhørende Kirker**; det tredie, om **Lundsgaards Eyere**. Kobberpladen forestiller **Tegningen af Lundsgaards nye Hovedbygning**, som den viser sig ud til Gaarden. Vi kan ikke give denne Beskrivelse noget bedre og paalideligere Vidnesbyrd om dens Godhed og Fuldstændighed, end det ovenanførte af Hr. Justice-Raad **Langebeck**. Vil Forf. fare fort med at levere os flere deslige Beskrivelser af andre og end mere mærkværdige Herregaarde, som han har givet os Haab om, da vil han dermed vist indlægge sig Fortieneste af sit Fæderneland, og vi ønske ham oprigtig al det Bifald og den Yndest af hans Landsmænd for dette hans Arbeyde, som kan være kraftig nok for ham til Opmuntring, og dette til en lykkelig Befordring. S. 21. lover Forfatteren ved en anden Leylighed at give nogen Underretning om nogle skadelige Urter, der voxer i Kornet, saavel som og om de mange nyttige, der rigeligen pryde Lundsgaards Skove, Marker og Enge. I sær lover han at opdage dem, som kiendes og bruges af Bønderne, og vil ogsaa give Efterretning om bekiendte og skadelige Insecter. Dette hans Løfte har givet os Anledning til at ønske, at han saavel til denne Beskrivelse, som dem, han siden lader komme for Lyset, havde endten i et eget Kapitel eller paa behørige Steder tillige givet en kort og saa fuldstændig Beskrivelse, som mueligt var, paa de til Naturhistorien og Oekonomien, saavel som til Egnens Sæder og Skikker henhørende meest betydelige Mærkværdigheder. I Henseende til de sidste finde vi, at Forfatteren selv maa have tænkt paa nogen saadan Efterretning, som han og virkelig har givet om Bøndernes Bryllups-Skikker i Revninge Bye og Sogn, hvilken vi til en Prøve ogsaa ville anføre S. 42.: „Ved dette „ Capitels Slutning vil jeg endnu med faa Ord berøre, „ hvorledes Bønderne her holde deres Trolovelser, Bryllup„ per ꝛc. til Fornøyelse for de Læsere, som derom ere ukondi„ ge, efterdi hver Provintz i Riget, ja fast hver Egn i Pro„ vintzen, har sine egne Skikke. Til **Trolovelser og Bryl-**

„ **lupper** bydes 30, 40, 50, ja vel 100 Personer og der-
„ over, som forære til Brudehuset Sigtemeel, Lam, Høns,
„ Æg, Smør o. s. v. Retterne ere saaledes: 1) Kirsebær-
„ Suppe, 2) Lamme- Grise- og Gaase-Steeg, eller naar det
„ er ringere i den Sted Flæskebørste; 3) Oxe- Lamme- eller
„ Hønse-Suppe; 4) Bergefisk. Naar Brudgom og Brud
„ har sat sig ved den øverste Bord-Ende i den bedste Stue,
„ erindres Giæsterne af den fornemste Opvarter, som kaldes
„ **Skaffer**, at frembringe deres Brudegave. Enhver træ-
„ der da frem, giver Brud og Brudgom Haand, ønsker
„ dem til Lykke, og lægger deres Gave, som gemeenlig er en
„ Krone eller derunder indtil 24 Skilling. Skafferen læser
„ høyt til og fra Bords, synger til Slutning med Giesterne
„ et par Vers af en Psalme, som tillige istemmes med en
„ Violin, og endelig vidtløftig og eenfoldig takker Giesterne
„ for den Æte de haver beviist Brude-Parret. Bruden bæ-
„ rer saadan Dag en sort Kiol, og bar Hoved, da Haaret er
„ opstrøget, flettet og besat med Blomster; men er hun En-
„ ke, har hun en sort Hue paa Hovedet. Naar Bruden
„ kommer til Kirken, har hun 4 eller høyt 12 Brude-Piger
„ for sig, hvilke Dagen tilforn har paa Stolene ved Brud
„ og Brudgom opsat deres saa kaldede Urtekoste, som ere i
„ Form af et Hierte eller Triangel, i Midten undertiden et
„ lidet Speyl, alt rigeligen ombunden med Silke-Baand af
„ alle Slags Farver, og endnu flere, som nedhænge. Kir-
„ ken er pyntet med grønne Urter eller Blomster, samt een
„ eller flere grønne Buer tvers over Gangen. Naar Bru-
„ den gaaer ud af Kirken, tager hver Pige sin Urtekost,
„ gaaer dermed for Bruden, og opsætter dem ved Brud og
„ Brudgom i Brudehuset. Sorte Baand i Huen er en Ko-
„ nes Kiendetegn. Til Barseler bruge de Kirsebær-Suppe
„ eller Meel-Velling, Grød og Fisk, men naar Konen hol-
„ der sin Kirkegang alene Smørrebrød. Ved Begravelser
„ bruger Fruentimret sorte Huer, hvide Trøyer og sorte
„ Skiørte. Mandfolkene have ingen sorte Klæder, men ere
„ de formuende, en blaa Klædes Kiol med Kameelhaars
„ Knapper, som er deres fornemste Dragt." Iblant Gaar-
dens Eyere er der een, som har fristet Lykkens Tyrannie, nem-
lig **Hugo Lützow**, i det han ved et bedrøveligt Skibbrud
ved Solesand mistede sin Svigerson og 2de Døttre paa deres

Reyse

Reyſe til Norge. Vor berømte Danſke Poet **Ringo** har derover opſat en Klage-Sang, hvoraf her anføres et ſmukt Stykke. Thi det er ikke et blot Regiſter, men korte Levnets-Beſkrivelſer, man her finder over Gaardens Eyere.

Meditationes Metricæ de Uno neceſſario, Luc. X. v. 42. in Chartam conjectæ a *Petro Bering Giörup*, Phil. Mag.

Dette er Titelen paa et Haandſkrift, ſom vi her, ſkiønt, imod Sædvane, men uden at forbinde os til noget i den Henſeende for Fremtiden, har vildet meddeele Publikum, og ſom giver os en bequem Leylighed til en foregaaende blot hiſtoriſk Efterretning, ſom vi beder ydmygſt ikke maatte mishage vore Læſere. I de lærde Tidenders No. 46. S. 431 1765. blev det offentlig bekiendtgiort, at den, ſom indtil den Tid havde foreſtaaet deres Forfattelſe, nu ganſke overlod dette Arbeyde i en andens Hænder, uden ſelv at ville befatte ſig det allermindſte dermed. Men man har ikke fundet ſig fornøyet med denne hans Erklæring, og har endelig vildet, at han ſkulde have Ord og Anſeelſe for Arbeydets Beſtyrelſe, og nogle anſtødelige endten Recenſioners, eller andre Stykkers Forfattelſe, der røbte en ligeſaa flet Smag, og forfængelig Tænkemaade, ſom nedrig og ondt Gemyt. Den første Begyndelſe man giorde til at underkaſte ham ſaadan Miſtanke og flet Anſeelſe, ſkeede i No. 52. S. 489 1765., hvor man under Opſkrift (følgende er indſendt) har anført en Beſvarelſe paa en Efterretning i Adreſſe-Contoirets ugentlige Efterretninger. Samme Beſvarelſe er ſtilet i ſaadan Tone, at Publikum ſkulde deraf fatte Miſtanke om, at den var indſendt fra den, ſom tilforn havde beſtyret de lærde Tidenders Forfattelſe. Den er tillige ſkreven i en meget uhøflig Tone, og man har end mere, for ret at proſtituere ham, indflikket derudi en forfængelig og for Publikum anſtødelig Berømmelſe over de Berlingſke lærde Tidender, saa lydende: „At ſaadanne Gratiſter antages ey „ i de lærde Tidender, ſom aldrig mangle nyttige, „ Penge- og læsningsværdige Anmærkninger, er be„ gribeligt for enhver, ſom har Begreb, og for en„ hver anden end denne Autor (den i Adr. Cont. Efter„ retninger) Lærvillige Publikum! Søg fornuftige

„ Ting der, hvor de findes, og belee Børne-Snak o. „ ſ. v.“ Hermed beſluttes Aargangen 1765. I Begyndelſen af Aaret 1766. farer mar fort med at ſkiærpe ſin uhøflige Pen imod nogle viſſe Skribentere, alt i en Tone, ſom gav Tegn til Læſeren, at De ſkulde miſtænke ham ſom Forfatter. I en Recenſion, ſom var ſkreven i ovenmældte miſtænkelige Tone, indflikkede man en ligeſaa latterlig ſom opſkruet Lovtale over ham i Henſeende til den overmaade ſtore Indſigt i det græſke Sprog, ſom han ſkulde have været anſeet for forfængelig nok til at opſætte over ſig ſelv, naar han blev miſtænkt eller udraabt for Forfatter af Recenſionen (ſee S. 110 Lin. 8-12. No. 12. 1766.) Han ſeer ſig endelig nødſaget til, at lade indføre den Erklæring i No. 15. S. 131 1766., hvormed han fralægger ſig Skrifternes anſtødelige Recenſioner, og giver tilkiende, at han væmmedes ved den opſkruede Lovtale, man derudi havde opſat over ham, paa ovenanførte Sted. Men da man endnu var bange for, at Publikum ſkulde bære mindſte Tvil om hans ſtore Forfængelighed og pedantiſke Pralerie, faaer man en ønſkelig Leylighed til at beſtyrke det i den opvakte Miſtanke. Hr. M. Giørup, Forfatter af det Digt, vi herefter ville anføre, havde, i No. 14., indgivet et lidet latinſk Vers over Høyſalig Kong Friderich V. Liigbegiængelſe. I Stedet for, at Recenſenten kunde, naar han ikke havde fundet det værdigt til at indrykkes i de lærde Tidender, ſom det dog aldrig kunde være for ringe for, kun have nægtet Forfatteren dets Indrykkelſe; ſaa modtog han og indførte det, men med en bitter og ſkarp Critik, da han læt kunde og burde have formodet, at Forfatteren paa ſaadan en Maade ikke vilde have haft det bekiendt. Men hvad ſkeer videre? Hr. G. indgav i No. 19. ſin Beſvarelſe paa Recenſentens bittre Kritik, ſom her atter bliver ledſaget med de bitterſte og tillige for en Deel uhøflige Anmærkninger. Hr. G. udlader ſig i ſin Beſvarelſe S. 172 med diſſe Ord: „ det er ikke mit Vers, der har „ bragt dem i Harniſk imod mig, men blot en ilde grundet „ Miſtanke om mig, ſom den, der paa et andet Sted ſkulde „ have kritiſeret deres lærde Aviſer.“ Hermed ſigter Hr. G. til ovenmældte Efterretning i Adreſſe-Cont. ugentlige Efterretninger, og naar nu Recenſenten ved diſſe Ord giør den Anmærkning S. 172 Lit. s „ Derſom Hr. Giørup har cri- „ tiſeret de lærde Tidender, da kan han ey have meent os,

„ ſom

„ ſom deres nærværende Forfattere, og qvæ ante nos, „ nihil ad nos; og han fik til Vederlag id „ qvod dicere nolo.“ Med hvilke ſidſte Ord det er aabenbart, at han vil henvende Læſerens Tanker fra ſig paa ſin Formand, og ſigter til den ovenmældte uforſkammede Beſvarelſe i No. 52. 1765. paa Adr. Cont. Efterretninger, ligeſom den efter Overſkriften kunde have været indſendt fra hans Formand, endſkiønt man ſelv havde forfattet den i den onde Henſigt, ſom vi nu hermed har villet lægge for Dagen. Vi kan end ydermere forſikre Publikum, at aldrig ſaaſnart havde forrige Recenſent læſt den forbemældte uforſkammede grove Beſvarelſe i de lærde Tidender, førend han tilkiendegav deres Forlæggere, at ſamme var for deres lærde Tidender høyſtuanſtændig. Hvad vi derom ved denne Leylighed har holdt os forpligtede og berettigede til at erindre, det er ſkeet alene for at viſe, at Forfatteren af de lærde Tidenders trende Aargange 1763., 1764. og 1765. til No. 46. har ikke haft den allermindſte Deel i det, der kunde geraade enhver Andre eller Hr. Giørup til nogen Vanære. Vi har dermed ſkaffet denne Forfatter Satisfaction for den ubillige og ham vanærende Mistanke, han derved kan have været underkaſtet, og tillige forebygget en ugrundet Misforſtaaelſe og Uvenſkab imellem tvende Mænd, der har aldrig paa nogen af Siderne givet hinanden billig Aarſag dertil. Hvad os anbelanger, da ſkulde vi hellere have bedet Hr. Giørup forſkaane os for efterfølgende Digt, naar vi kunde have troet, at dets Indrykkelſe ſkulde mishage Nogen, og Redelighed ſkal forbyde os at rykke det ind, for, imod hans Villie og Formodning, at hegle det igiennem med mange Bitterheder.

Ultima decrepiti mundi jam volvitur ætas,
Qvam non immerito perfuſam lumine multo
Dixeris, & longæ noctis pepuliſſe tenebras.
Nullius addicti jurare in verba Magiſtri,
Aſſenſum veterum ſcitis placitisqve negare,
Cæpimus audaces; Oculis vult qvisqve videre
Ipſe ſuis, proprio ſentire, & ſcribere marte.
Verum qværendum, nec ab his vel partibus illis
Sortiri lucem, cenſet docta undiqve turba.
Nos diſciplinas prope jam limavimus omnes,

Inventisqve novis varias ditavimus artes.
Ridetur tuto veterum ſolertia patrum
Errori & mendis crebris obnoxia viſa.
En demum, exclamant docti, nunc lumina mentis
Incipit, heu fero, ſapiens attollere mundus,
Atqve aliud ſibi jam tandem perſpexit agendum,
Qvam premere obſeqvio veterum veſtigia cœco:
In tantum valuit ſapientia libera culta!
Qvid documenta moror? libeat componere noſtris
Priſtina temporibus; Qvot non diffuſa per artes
Et diſciplinas veri lux noſtra latebras
Detexit? Qvot non problemata ſolvit abunde,
Ad qvæ conticuit bene reſponſura vetuſtas?
Qvanta opera oſteutat vel Dania noſtra peracta
Qvæ Danis pridem vix dum per ſomnia viſa!
Nondum his inceptis contenti, tendimus ultra,
Regna libet veri magis amplificare magisqve.
Nos invitamus qværendo, & præmia qvisqvis
Conſilio patriam juvat exſpectare jubetur.
Non mihi de nihilo viſum eſt, ſi qvæſtio, cujus
Immenſum pondus recte perpendere non eſt
Hujus & illius ſpeciatim gentis, at omnis
Humani generis, ſapienti exponitur orbi.
Inter cuncta docet qvæ nos ſapientia mundi
Invenies multum, qvod inutile, qvodqve neceſſum.
Qvæſtio magna mihi & reſponſo digna videtur
Qvodnam igitur ſummum primoqve neceſſe putetur?
Si ſpatium humanæ vitæ non limite certo,
Ut potet, incluſum æternum duraret in ævum;
Si genus humanum non finem nobiliorem
Proſpiceret, nec ſpem vitæ melioris haberet,
Ipſa videretur, qvam profero, qvæſtio parvi
Momenti: qvid enim? præſenti commoda vitæ
Sufficiunt inventa qvidem, & licet addere plura;
Sentit qvisqve ſuæ ſorti qvodnam utile, qvod non
Qvodqve bonum, & contra, qvod opus ſibi, qvodqve
neceſſe.
Verum tollamus ſurſum pia lumina mentis,
Temporis obliti rapidi, penetremus in ævum
Æternum, immenſum, qvod nobis panditur ultra,

Qvo-

Qvoqve improviſi rapimur, properantibus horis.
Spectemus mundum & qvod mundus continet omne
Tanqvam olim fumo & caligine diſperiturum:
Spectemus noſtri curſum irrevocabilis ævi
Naturam mentis ſublimem & morte carentem,
Qvæſtio ſic oritur; qvæ primo eſt meta petenda
Qvodqve homini fas eſt ante omnia diſcere recte;
Num terrena qvidem tali ſint nomine digna
Æternam mentis qvaſi promotura ſalutem?
Magna qvidem nobis ipſi patrare videmur
Viribus exhauſtis animiqve & corporis, ævum
Annoſum nobis ſpondemus & aurea ſecla,
Nobiscum rebus noſtris pereuntibus una.
Interea effluxit, luſtris labentibus, ætas
Et nondum voti finem inveniſſe dolemus;
Nos tandem oblitos, rerum qvæ ſumma, videmus
Et cui nos cæli clementia deſtinat, eſſe.
Heu! ſumus Infantes ſpecie pleriqve virorum
Ætati noſtræ modo ſubducamus inerti
Eripuit qvot vana dies & turbida cura
Exiguum certe numerum ſupereſſe videmus.
Exiguum numerum conſulto dico dierum,
Qvas dedimus veræ vitæ; non vita vocanda eſt
Qvam dolor abſumpſit, qvam curæ morſus inanis
Afflixit, potius dicenda eſt mortis imago.
Ecce dies periit, vox aurea Cæſaris extat
Titi, qvam ſolitus, præſentibus edere amicis,
Nullius ipſe ſibi benefacti conſcius. Ergo;
Qvod ſi qvæqve dies dicenda eſt perdita, nullo
Inſignita bono, vereor, ne calculus actæ
Ætatis poſitus, multos notet ora rubore.
Qvam cogitant vitæ rationem reddere multi,
Deſidiæ aſſveti molli, triſtiqve veterno
Langventes, qvibus haud aliud poſt fata ſuperſtes
Elogium qvam qvod vixdum vixiſſe putentur?
Qvid cenſent turpi maculantes crimine vitam
Atqve libidinibus perdentes tempora fœdis?
Aſt libet hos numero ſtultorum adſcribere certo
Diverſum ad genus his melius tranſire juvabit.
Omnibus in ſtatibus ſolertia ſedula fervet,

Ingenium exercet pars, & pars membra manusqve
Qvisqve ſuæ qvodcunqve ſit opus, bene perſpicit, arti
Sed raro, qvod ſit ſummum primumqve neceſſe.
Eximium decus eſt, paucis qvod contigit, eſſe
Imperio natum, metuendaqve ſceptra tenere,
Principibus placuiſſe, viro non ultima laus eſt.
Res belli & pacis moderandi cura puſillum
Reſpuit ingenium, ſed mentem artemqve reqvirit;
Relligio favet his præclaris artibus ipſa,
His patriæ atqve ſalus univerſi nititur orbis,
In chaos antiqvum videas ne cuncta redire.
His & opes & honos & ſplendida pompa parantur,
Non autem inſidiæ arcentur, miſeriqve tumultus
Mentis, non curæ circum laqveata volantes
Tecta, malis ſed ab his ſæpe eſt caſa tutior aula;
Adde qvod his ſtudiis pietas ſit norma ſeqvenda
Hisqve addet pretium, ſine qva ſapientia vera
Conſiliis, rebusqve aberit fortuna peractis.
Muſeo inclufus ſacro qvaſi doctus aſylo,
Totius mundi curſum luſtrare videtur;
Qvid mare, qvid tellus, ſtellataqve Regia cœli
Contineat, novit vel ſaltem iuqvirit anhelus:
Invictus patiensqve laboris, nocte dieqve
Exhaurit vires animi, ſe terqve qvaterqve
Felicem reputans, ſi poſt molimina tanta
Contigerit ſemel ignotum deprendere verum
Qvid verum? ſed cum Judæo Præſide qværam;
Eſt opus æternam mentis curare ſalutem.
Vileſcit nobis dudum hæc ſententia vera.
Qvam tamen haud didieit plene doctiſſimus unqvam,
Rem facere & præſenti acqvirere Commoda vitæ
Cunctis perqve ſtatus curæ eſt, qvo verteris, omnes;
Ruricolæ, ut villas & prædia adaugeat ampla,
Incolumem ſervare domum pater anxius optat,
Navita ſollicitus tutum petit undiqve portum,
Qværit miles, ubi ſit bellica præda parata,
Mercator, qvibus in terris commercia grandi
Sint facienda lucro; curvi moderator aratri
Qværit id, ut voto reſpondens terra coloni,
Sudori ac operi lucrum mediocre rependat.

Ergo

Ergo qvisqve ſibi, qvod credidit utile, qværit
Stat ſua cuiqve homini votorum meta petenda.
Omnibus his opus eſt, pereat ni mundus, at ultra
Hanc vitam illorum neqvaqvam extenditur uſus.
En tibi reſtat adhuc unum, probus hoc adoleſcens
Reſponſum tulit, ut teſtatur pagina ſacra (*)
Nobis reſtat adhuc unum qvoqve; maxima res eſt,
Qvam tamen inſipiens non vult cognoſcere mundus.
Fila memento brevis vitæ cito ducere Parcas.
Semper & haud mentem terrena hæc vincla tenebunt,
Deſtinat at cœli clementia nobiliorem
Finem homini, & melior poſt hanc eſt vita parata.
Omnia qveis vitam hanc degentes fungimur iſti
Inſervire ſcopo nosqve huc propellere debent,
Cur ſtulti, qvæ ſunt tantum adjumenta, ſeqvamur,
Qvod caput & ſcopus eſt, obliti? deniqve qvare
Nos de fortunæ ſperamus munere qvoqvam,
Qvod licet in nobis, libeat modo, ferre & habere;
Finis votorum eſt, ni fallor, vita beata,
Sed qvam ſæpe locis nos indagamus ineptis.
Non auro venit, non ſummo culmini honoris
Annexa eſt, multo minus illam gaudio mundi
Efficient, dabit hanc at mens ſibi conſcia recti,
Divinus favor, ac animæ pax aurea ſanctæ.
Digna relatu hæc eſt morituri Cæſaris olim
Vox; *Ego*, nempe, *fui*, ſic clamitat, *omnia, qvorum*
Nil mihi nunc prodeſt (**) Qvot non in limine mortis
Cygneum hunc cantum modulis lugubribus edent!
Sat colui mundum, per multa negotia factus
Doctus & experiens, rerum eſt mihi plurimus uſus.
Hinc favor, hinc lautus victus provenit, honosqve,
Aſt mihi nil horum prodeſt ſub agone jacenti:
O utinam vivens operam tempusqve peractæ
Vitæ inqvirendo rationem aliqvando dediſſem!
Oſi nunc redeat verno mihi flore juventus,
Et mihi præteritos referat Deus optimus annos!
Evenit hoc crebro multis, qvi magna videntur

Per-

(*) vid. Marci Evang. Cap. X. v. 21.

(**) Erat hæc cantio cygnea, ſi recte meminero, Ælii Hadriani Imperatoris Romani.

Perfeciſſe, licet, qvæ rerum maxima res eſt,
Poſtponant; Nihil eſt actum, ſi perdita rerum
Summa, ſalus animæ divinaqve gratia nempe.
Qvid prodeſt, homo ſi fuerit ſimul omnia, dives,
Doctus, honoratus, celebris, ſapiensqve potensqve,
Cuncta evaneſcunt tandem qvaſi pulvis & umbra,
Solaqve mens pravæ ſupereſt ſibi conſcia vitæ.
Qvam contra intrepidus terrena relinqvere poſſit,
Qvi bona vera animæ qværit, qviqve utitur hujus
Mundi prudenter rebus, nec abutitur illis,
Jacturam faciens animæ, certæqve ſalutis.
Cui nihil in vita prius eſt qvam qværere *Chriſtum*
Lucrari Hunc ejusqve frui dulcedine amoris;
Huic animo placido calcatur ſemita vitæ,
Et pugna extrema virtus heroica conſtat.
Doctrinæ ſumma eſt, qvam diſcimus atqve docemus,
Rite timeto deum, divinaqve juſſa memento
Servare ex animo. Scito illum ſingula facta
Cujusqve ante ſuum mox ſiſtere velle tribunal (*)
Pœna malos manet, & juſtos certiſſima merces.
Gratia pax, reqvies, ſolatia certa petantur
Contra peccata & curas in ſangvine *Chriſti*.
Dirige cor, mentem ac oculos ſublimia verſus
Regna poli! caute mundanis utere rebus
Unius ante alias curas opus eſſe memento!
Qvæſtio deciſa eſt, reſponſi hic terminus eſto:
Felix ter felix, cui contigit optio juſta,
Cujus pæniteat nec vivum nec morientem.

Wien.

Wilhelm Bells, M. A. zu **Cambridge gekrönte Preisſchrift von den Qvellen und Folgen einer ſtarken Bevölkerung**, hos Stratner, 1768. 3 Ark i 8vo. Dette Priisſkrift afhandler tvende allerede i Aaret 1766. til Cambridge opgivne Spørsmaale: **Hvad for Aarſager bidrager meeſt til at giøre en Nation Folkerig? og hvad for Indflydelſe har en Nations Folkemængde paa dens Handel?** Derſom et Land lider Mangel paa Folk, ſaa maa man

(*) Eccleſiaſt. Cap. XII. v. 13. 14.

man ſøge Aarſagerne dertil ikke i Menneſkenes naturlige Beſkaffenhed, men i deres udvortes Omſtændigheder. Den hele Verdens Indretning vidner derom, at den velgiørende Skaber beſtandig vedligeholder Naturen i den Virkſomhed, han fra første Begyndelſen har tillagt den. Hvorledes kan man da komme paa de Tanker, at den ædle og til det menneſkelige Kiøns Vedligeholdelſe høyſtnødvendige Forplantnings-Drift ſkulde efter Naturens Løb efterhaanden være bleven formindſket? Den almindelige naturlige Drift til Sælſkab og Forplantning er i Menneſkenes Hierter ligeſaa ſtærk, ſom den tilforn og fra Begyndelſen af har været. Ikke deſtomindre overbeviſer os det ringe Antal af Indvaanere, ſom i adſkillige Lande falde ſaa meget i Øynene, om den Sandhed, at det menneſkelige Kiøn ikke formerer ſig ſaa meget, ſom det kunde. Den største Deel af Jordkloden var fordum i viſſe Tidspunkter mere befolket, end til vore Tider. Ja, da man ſeer af nye Exempler, at et Folk i nye anlagte Colonier meget ſtærkere formerer ſig, end i ſit Fæderneland, ſom allerede for lang Tid ſiden er vel indrettet og civiliſeret; ſaa kan man umuelig her tænke paa nogen den menneſkelige Natures naturlige Mangel, men man maa henvende ſine Øyne paa Regierings-Formen og andre politiſke Aarſager. Diſſe Aarſager til Folkemængdens Aftagelſe viſe ſig i adſkillige Geſtalter, efter ſom de have adſkillige og mangfoldige Sædvaner og Indretninger til deres Kilder; men endelig komme alle tilſammen i denne eene Hoved-Forhindring, ſom Folkene i et Land har at overvinde, for at forſkaffe ſig og deres Familie nødvendig Underholdning. Havde enhver Indvaaner i Landet en moraliter vis Udſigt til at kunne ved ſin Flid forhverve ſig og ſine Børn en anſtændig Underholdning; ſaa ſkulde juſt den Attraae efter at befordre ſin egen Lykſalighed, hvorved en Nation bliver udtømmet fra Folk, i denne Fald blive en riig Kilde til Folkemængden. Altſaa ere alle de politiſke Indretninger, ſom gisre det lət for Borgerne at forhverve ſig de nødvendige Levnets-Midler, Midler til at befordre Folkemængden i et Land. Men der er intet, hvor i en udſvævende Indbildnings-Kraft og Modens Indflydelſe meer viſer ſig end i Beſtemmelſen af Livets Nødvendigheder. Naturen veed man vel, er fornøyet med lidet. Men begynder først en Nations herſkende Tænkemaade at udvide dens enge Grændſer, ſaa maa det falde en ſtor Deel Indvaanere meget vanſkeligt at underholde

holde sig og deres Familier efter Landets Skik. Det er altsaa tillige nødvendigt i en Stat, at man sætter Grændser for Indbildnings-Kraften, og søger at vedligeholde, i Smag og Levemaade, en sparsom Enfoldighed. Livets Nødvendigheder, om man endog dertil regner de meest brugelige Nødtørftigheder, byder sig ikke til af sig selv. De udfordre Flid og Arbeydsomhed, og saasom Levnets-Midlerne i et Land tiltager i Forhold mod Indvaanernes Arbeydsomhed; saa bliver fremdeles Folkets Opmuntring til Arbeydsomhed det andet Hoved-Øyemeed med det, til dets Formeering. De nødvendige Forretninger og Kunster, hvorved Levnets-Midler tilveyebringes, indbefatter man under det almindelige Navn af Agerdyrkning. Altsaa kan man altid gisre sig et fordeelagtig Begreb om et Lands Befolkning, naar mange derudi lægger sig efter at dyrke Jorden. Jo mindre Prisen bliver paa Levnets-Midlerne ved den formeerede Jorddyrkning, desto flere Familier kan dermed forsørges. Vel sandt, at Arbeydets Løn og Fordeel bliver og ringere, ved det at Prisen falder paa Levnets-Midlerne, naar deres Forraad tager til. Men hvem taber noget derved, da overalt Livets Bekostninger i alle Stænder maa tage af, naar Prisen falder paa de Ting, der høre til Klæde og Føde. Ganske andre Følger have de saa kaldte skiønne og galante Kunster, naar de bliver indførte i et Land. De skille Agerdyrkningen og de nødvendige Kunster ved mange Hænder. Tørsten efter det Skiønne bliver snart almindelig iblandt Folket, det Udværlige bliver nødvendigt, og Indbildningen antager Sandheds Skin. Denne Fordervelse hersker ingensteds mere, end i store Stæder. Men disse skulde aldrig være kommen til Virkelighed i et Land, hvis Agerdyrkningen og de nødvendige Kunster havde blevet Folkets almindelige Beskæftelse; Thi Agerdyrkningen udfordrer, at Menneskene fordeele sig i maadelige Selskaber, og udbrede sig i Landet. Handelens Hoved-Hensigt gaaer ud paa Pengenes Formeering i Landet, og kan derfor ikke regnes til de naturligste Beskæftelser og hine Nødvendigheds Kunster. Thi ved Pengenes Mængde stiger Prisen paa Levnets-Midlerne meget mere, og Omkostningerne til Livets Underholdning blive forstørrede. Enhver, der skal leve af sin Flid, kommer i Forlegenhed. Den største Deel af Nationen griber til Handelen, og reyser til Skibs. Pragten bliver ved disse dens Tienerinder dreven til det Høyeste. Hunger

efter

efter Rigdom bliver almindelig, og efterſom den da alene giver Anſeelſe, ſaa giver de ſig og ud for Rige, ſom ikke ere det, og ſøger at giøre de Rige efter, for ikke at komme i Foragt. Man ſiger vel, at Handelen ſætter Folk i Bevægelſe, og ſkaffer Arbeyde til mange Hænder. Men dette Arbeyde bliver ikke underſtøttet ved Maadelighed og Afholdenhed. Den qvæler meget mere een Nations virkſomme Geiſt og lægger dens Underholdning, Forplantning og Formeering de ſtørſte Forhindringer i Veyen. I et endnu ikke befolket Land ſkulde der altſaa ikke tænkes paa Handling og andre undværlige Kunſter, førend Agerdyrkningen var bragt til ſaadan Fuldkommenhed, og Folkemængden ved ſamme ſaa ſtærk forøget, at Landets mueligſte Producter begynder at blive utilſtrækkelige til deres Næring. Kun et ſær Folkerigt Land er ſkikket til Handling og Skibsfart, hvilke ere de ſikkerſte Midler imod en befrygtendes alt for ſtor Folkemængde.

Anmældelſer.

Leyden. Theorie du Syſteme animal. 1768. Alt hvad der lever attraaer og elſker ſit Livs Vedligeholdelſe. Alle Forandringer ved de uendelig forſkiællige Skabninger i Verden gaaer ud paa deres Fortplantning og Vedligeholdelſe. Efter Naturens almindelige og uomſtødelige Love maa det eene ved ſin Undergang tiene til dets andets Frembringelſe. Den ganſke Natur lever, og alle Jordens Egne er opfyldt med levende Væſener, de ſtørſte Ørkener ſelv ikke undtagne, ſaaſom der endog i de Ægyptiſke Ørkeners Sand lever utallige Inſekter. Derſom de Dyr, der forfølge og opæde hinanden, giorde en almindelig Stillſtand med hinanden, ſkulde da ikke deres Undergang være den viſſeſte Følge af deres Fred. I en Engelſk Provintz giorde Bønderne ſig al Umage for at udrydde de graa Skader, der ſær havde formeret ſig. Men deres Agre og Træer bleve ſtrax bedækkede af allehaande Inſekter, ſaa at de gierne tillode diſſe velgiørende Jægere en fri Ophold hos ſig igien. I ovenanførte liden Afhandling indbefattes de fortræffeligſte philoſophiſke Betragtninger over Kreaturernes Liv, ſom tiener dem til en nyttig Lære, der ſeer ikke andet end Ondt i Verden.

Gøttingen.

Göttingen. Beweis der Wahrheit der chriſtlichen Religion, von Gottfried Leſz, Doct. und Proſ Theol. Ord. und Univerſitets Prediger in Göttingen 1768. 648 S. i 8vo. Ved Beviſer for den chriſtelige Religions Sandhed kommer det ikke ſaa meget an paa Mængden ſom den grundige Rigtighed og indlyſende Klarhed. Hr. Dr Leß ſætter det Nye Teſtamentes guddommelige Bøgers Authenticitet uden al Tvil, grunder ſit Beviis paa JEſu Miraklers og Spaadommenes Sandhed, ſaa at han tillige forestiller Fortræffeligheden i hans Lære, og ſætter de øvrige Kiendemærker paa dens Guddommelighed i ſit behørige Lys. Lærdommene og Begivenhederne bliver altſaa med Ret betragtede ſom de tvende Grundſtøtter for vor allerhelligſte Religion, og ſaaſom Forfatteren har indſkrænket ſit Beviis blot til den aabenbarede Religions Sandheds Bekræftelſe, ſaa har han tilligе i Indledningen givet en læſeværdig Underretning om de Stridigheder med Naturaliſter og om deres Skrifter og Sindelag. Man roſer Forfatterens Belæſenhed og Grundighed, formedelſt hvilke dette hans Beviis ſkal frem for mange fortiene en beſynderlig Opmærkſomhed.

Altona. Rede in Verſen von den Belohnungen guter Regenten, auf den 20ſten Geburtstag Ihrer Königl. Majeſtät von Dännemark und Norwegen u. ſ. w. Chriſtian des Siebenten. Victara feretur Gloria Trajani, patriæ qvod mitis erat. *Claud. de IV. Conſ. Honor.* Im akademiſchen Chriſtianeo gehalten von Johann Jacob Duſch. 1769. i 4to. Denne fortræffelige Tale er bleven aftrykt efter adſkillige Tilhøreres Begiæring og Forſkud.

Leipzig. Joh. Aug. Erneſti Archæologia litteraria. 1768. 127 S. i 8vo. Denne Anviisning til Kundſkab om Alderdommens Mindeværker og Levninger har Forfatteren beſtemt til akademiſke Forelæsninger. Den indbefatter tvende Deele. Den første handler i 5 Kapitler om de Gamles Skrivekunſt, om Marmorre, Ædelſteene og Metaller, og endelig om andre til de Gamles Værker henhørende Materier. Den anden handler i 8te Kapitler om de Gamles ſkrevne Bøger, Indſkrifter, Diplomata, Mynter, Dreye- og Snitte-Kunſt, deres Plaſtik, Malerie og Bygnings-Kunſt.

No. 2.

Kiøbenhavnſke
Efterretninger
om
lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 11te Januarii 1770.

Kiøbenhavn.

Da ingen af de til General-Landvæsens Collegium indkomne Afhandlinger have fortient Præmien, ſom i forrige Aar er bleven udlovet til den, der grundigſt og tydeligſt viiſte:

Hvorledes de Vanſkeligheder beſt og bequemmeſt kunde hæves, ſom hindre Vedkommende fra det baade nyttige og nødvendige Værk, at leede Vandet fra deres Agre, Enge og Moeſer, m. v.

Saa udſættes endnu ſamme Spørsmaal til Beſvaring for det indeværende Aar; og kunne de Forfattere, ſom forlange endten Afhandlingerne eller deres forſeglede Navne tilbage, afhente dem paa bemeldte Collegii Danſke Comptoir, imod at de ved noget Tegn legitimere ſig at have Ret eller Adkomſt dertil.

Fremdeles udſættes for indeværende Aar 1770. efterfølgende 4re Spørsmaale til Beſvaring:

1) **Hvilket af Deelene for Staten er ſkadeligſt: Endten at en Bondegaard er for liden, eller at den er for ſtor? Samt hvilken, i ovenmeldte Henſeende, er den rette Størrelſe en Bondegaard bør have i Dannmark og i enhver af dets ſærſkildte Provincer.**

2) Hvilke ere Aarſagerne, ſom hindre Folke-Mængdens Tiltagelſe i Bondeſtanden i Danmark; Og hvorledes kunne diſſe bequemmeſt hæves ſaa vel ved Love immediate, ſom ved andre Indretninger mediate?

3) Hvorledes kan Landgodſers Forpagtninger, efter Danmarks Oeconomie i Almindelighed, indrettes paa fordeelagtigſte Maade ſaa vel i Henſeende til Eyeren, ſom Forpagteren? Hvilke ere de betydeligſte Fordeele og Ulemper, ſom baade de lange og de korte Forpagtninger have i Følge med ſig? Hvilke ere de fornemmeſte Punkter en vel indrettet Forpagtnings Contract paa Jordegods bør indeholde? Og hvorvidt kunne Lovene, til Statens og Landgodſenes Flor, beſtemme noget i de her anførte Tilfælde, uden at endten Eyer eller Forpagter ſkulle tilſøyes nogen Fornærmelſe.

4) Er det nødvendigt eller tienligt, at alle 3de Tiender ydes paa een og den ſelv ſamme Maade? Er det mueligt, og hvorledes, at faae afſkaffede alle de ſkadelige Følger og Misbrug, ſom bemærkes ved den nærværende Tiende Maade? Eller kunde nogen anden Maade at tiende paa ſubſtitueres i Steden for den nu brugelige, uden endten Tiende-Tagerens eller Tiende-Yderens virkelige Fornærmelſe.

Den beſte og grundigſte Besvaring paa enhver af de her fremſatte 5 Spørsmaale belønnes med en Guld-Medaille paa 8 Lod, ſom, efter Hans Kongel. Majeſts. allernaadigſte Befaling, til dette Brug alene er bleven beſtemt.

Afhandlingerne ſkulle, inden førſtkommende November-Maaneds Udgang, være indleverede i General-Landvæsens Collegii Danſke Comptoir, uden Navns Underſkrift, men med et Symbolum og en førſeglet Seddel, der angiver ſaa vel Forfatterens Navn, ſom hans Opholdsſted.

Præ-

Prædikener for unge Fruentimmer af Jacob Fordyce, overſatte af det Engelſke paa Tydſk, og nu fordanſkede. — Førſte Deel S. 180. — Anden Deel S. 183. — 1769. Med de Berlingſke Skrifter. Et Alphab., koſter 3 Mk. 8 Sk.

Vi har ikke læſt noget Skrift af et for Fruentimmeret lærerigere Indhold. Den Morale Prædikanten foredrager dem er fuldkommen overeenſtemmende med den reene og ſande Dyd og Chriſtendom, og grundet ikke mindre paa den ſidſte end paa den førſte, lad være man i Henſeende til den ſidſte hverken finder den endten broderet med hyppige bibelſke Sprog, ey heller ſaa meget ſmykket derined, ſom den, uden at beſkyldes for en ødſel og utidig laant Pragt, kunde have været. I ſin Læremaade har Prædikanten lagt for Dagen en beſynderlig Kiærlighed og en deraf flydende nidkiær Omhue for det qvindelige Kiøns ſande Hæder og Velfærdt i og efter Tiden. Han er ingen ſtræng Moraliſt, men vaerſom og middelmaadig, og giør hverken lættelig ufoldige og ligegyldige Ting til ſyndige, eller ſeer igiennem Fingre med nogen Laſt. I ſin Tilrale til Fruentimmeret er han ſær forſigtig og beſkeden, og har med en beſynderlig udviiſt Redelighed i ſin Omhue for deres ſande Hæder og Vel, ret ligeſom med Flid, ſøgt at vinde deres Opmærkſomhed og Lærvillighed. Vi har i øvrigt ved egen Giennemlæsning fundet en fuldkommen Bekræftelſe for os paa den Dom, ſom Forfatterens Landsmænd derover have fældet i deres Monthly Review: „Vi ere ikke, ſige de, underrettede om, „ hvem Verden har at takke for diſſe Prædikener. Men hvem „ Forfatteren end er, ſaa er det viſt en Mand af Smag og „ Genie, og ſom endnu langt mere forøger hans Roes, han „ ſynes at have en ivrig og ædelmodig Omhue for Menneſke„ nes Bedſte. Hans Skrivemaade, hans Foredrag og Be„ mærkninger viſe tydelig, at han kiender Verden, at han „ har nøye prøvet den, er vel bekiendt med det menneſkelige „ Hierte, og beſidder alle fornødne Egenſkaber for at udføre „ dette vigtige Forehavende, han har paataget ſig. Saa „ vidt vi vide at erindre os, kiende vi virkelig ingen Bog i „ det Engelſke af den Art, hvori vi har fundet en større De„ licateſſe af Følelſe, en større Rigtighed af Indbildnings„ kraft og Fiinhed i Smag, eller ſom har indeholdt ſaa ægte „ et Skilderie af Livet og Sæderne. — Hans Henſigt gaaer

„ ud paa at forbedre den elſkværdigſte og yndigſte Deel af „ Skabningen, for hvis Bedſte han lader ſee en uforſtilt Om„ ſorg og en brændende Iver. Han har det høyeſte Begreb „ om deres Vigtighed og Beſtemmelſe. Han betragter dem „ ey fra hiin nedrige Syns-Punkt, hvorfra de alt for ofte „ betragtes, ſom om de vare ſkabte blot for Kiøkkenet, eller „ for vore ſandſelige Fornøyelſer, men ſom ſaadanne, der „ ere beſtemte til at være fornuftige og yndige Sælſkabs„ Søſtre, trofaſte og hiertelſkende Veninder, det menneſke„ lige Livs Forſødere og liflige Yndighed; ſom ſaadanne, „ der ſkulle giøre vore Hierter mildere og vore Sæder finere. „ — Omendſkiønt han opkaſter ſig til en offentlig Forſvarer „ af det ſmukke Kiøn, ſaa tiltaler ham dem dog langt fra ey „ i en ſmigrende og beundrende Tone, men i Venſkabs ædrue„ lige og upartieſke Tungemaal og Sprog. Han ſynes virke„ lig uvillig, og holder det for uædelt, at drage dem deres ſan„ de Fortieneſter noget fra, eller at nægte dem den Berøm„ melſe, paa hvilken de har et billigt Krav; men han er og„ ſaa for redelig til at dølge eller undſkylde deres Skrøbelighe„ der. Naar han roſer, ſaa giør han det med Forſtand og „ Fiinhed; men dadler han, ſaa ſkeer det med Anſtændighed „ uden Strænghed.“ — Det Sprog 1 Tim. II. 8. 9. 10. **Saa vil jeg, at Qvinderne ſkulle pryde ſig i ſkikkelige Klæder med Blufærdighed og Tugtighed, ikke med Flættelſe eller Guld, eller Perler, eller koſtelige Klæder, men ſom Qvinder ſømmer, der ville beviſe Gudsdyrkelſe, pryde ſig med gode Gierninger,** tilligemed nogle andre parallele Sprog, har Forfatteren lagt til Grund ſom en Text til alle diſſe ſine Prædikener. I Henſeende til ſammes Indhold har han i Indledningen til den første Prædiken ganſke vel erindret, at der paa adſkillige Steder i den Hell. Skrift mældes om Pragt, Pynt og Prydelſe i Klædedragt, ey alene uden Dadel, men endog med Bifald. Han giør deraf den Slutning, at man ikke maa forſtaae Apoſtelens Ord i en ſaa ſtræng Forſtand, ſom om han vilde have al Qvindelig Prydelſe fordømt. Forfatteren kunde herved have tilføyet den Anmærkning, ſom af mange Steder baade hos bibelſke og verdslige Skribentere kan bekræftes, **at ofte naar en Nægtelſe gaaer for an en modſat Bekræftelſe, maa den første ikke forſtaaes ſlet hen og ſom en abſolut**

Næg-

Nægtelſe, men ikkun i en vis Henſeende og et vis Forhold til det ſom bekræftes, ſaa at ikke og men bliver det ſamme, ſom **ikke ſaa meget, og men meget mere**, ſaa at Apoſtelen vil ſige: **ikke ſaa meget med Flættelſer, Guld, Perler og koſtelige Klæder, men meget mere, ſom det ſømmer Qvinder, med gode Gierninger.** Uden al Tvil har og Forfatteren, og efter ham den Tydſke Overſætter virkelig giort denne Anmærkning i den tydſke Overſættelſe, ſaa lydende: „Es war bey den Hebräern etwas gewöhnliches, **vergleichende Gebote** auf eine bejahende Weiſe „ auszudrücken, wie man aus unzähligen Schriftſtellen beweiſen kann.“ Men dette ſkal man af denne Danſke Overſættelſe ikke ſaa læt kunne ſee: „Det var noget ſædvanligt hos „ Hebræerne, at udtrykke de **lignende Bud** paa en bejaende „ Maade, ſom man kan beviſe af utallige Skriftens Steder.“ **Sammenlignende Bud** ſkulde den Danſke Overſætter baade rettere og tydeligere have ſagt, og hvad diſſe ere for nogle, har vi kortelig foran forklaret ſaa meget hellere, ſom vi kan ey andet end anſee ſaa vel det tydſke, ſom danſke Udtryk, ſom alt for philoſophiſk for de unge Læſerinder, naar det ikke oplyſes for dem ved en Anmærkning eller de har en Fortolker ved Haanden. Eller og man kan ſige, at Apoſtelen blot taler om denne Tids alt for overdaadige og forfængelige Pragt, ſom til alle Tider er laſtværdig, og uden Undtagelſe altid bør forkaſtes og fordømmes. For Reſten kan en Anmærkning, ſom Forfatteren herved har giort, allerede tiene til Beviis paa, at Fruentimmeret har ey at vente ſaa nogen ſaa ſtræng Moraliſt i ham, ſom de har Aarſag til at være bange for, der ſkulde ville betage dem noget af den Pynt, ſom kan tiene til at give dem en med Ærbarhed foreenet velanſtændig Yndighed, eller ſom overalt ſkulde ville giøre dem nogen uſkyldig og ligegyldig Ting til Synd. „Hvilken Mængde Menneſker, ſiger han, „ der har daglig at beſtille med de til Prydelſe tienende Kunſter, og ſom derved tilſtrækkelig underholdes, det er enhver bekiendt. Diſſe Kunſtens og Artighedens Værker anſtaaer i Beſynderlighed Eders Kiøn, og jeg troer, at man „ lætteligen ſkal tilſtaae mig, at ved et Fruentimmers Opdragelſe var det ey af Veyen at lære dem diſſe. Kort, Ingen, uden den meeſt indſkrænkede og af Fordomme høyſt „ indtagne Forſtand, ſkal nægte, at et Fruentimmer jo maa

„ betiene ſig af enhver anſtændig Yndighed, der kan føre „ hende ind i den Stand, for hvilken hun ſynſynlig er dan„ net, og at, ſaafremt hun ved nogen Forſømmelſe giør ſig „ mindre elſkværdig, end Gud har giort hende, hun da for „ ſaa vidt handler imod Henſigten af hendes Tilværelſe.“ Hver Deel i ſær af Skrifter indbefatter 7, og begge 14 Prædikener, af hvilke den Første foreſtiller Qvindekiønnet og i ſær det unge Fruentimmer ſin Vigtighed i adſkillig Henſeende; den Anden handler om Ærbarhed i Klædedragt; den Tredie om den qvindelige Blufærdighed; den Fierde om den qvindelige Dyd; den Femte om den qvindelige Dyd, Venſkab og Omgang; den Siette om den qvindelige Dyd i Henſeende til huuslige Dyder, og de Fordeele, ſom ere et Fruentimmer til Prydelſe; den Syvende og Ottende om den qvindelige Dyd i Henſeende til Forſtandens Bedring; den Niende, Tiende og Ellevte om den qvindelige Fromhed; den Tolvte om gode Gierninger; den Trettende og Fiortende om den qvindelige Sagtmodighed. Vi kan og bør, naar vi ville være redelige og upartieſke, ey undlade at anpriſe vore unge Fruentimre diſſe Prædikeners agtſomme Læsning, da de ſelv ſkulle befinde, at det er en Haandbog, hvilken de ganſke viſt ville regne ſig for en Ære at beſidde, og for en Zirath i deres ſmaa Bibliotheker, i det Mindſte, en langt større og nyttigere Prydelſe, end den bedſte Roman. Men vi kan ey undlade herved at advare eller bede dem, at om det ſkulde falde dem ind først at læſe Fortalen til Overſættelſen, de da deels ikke ville foreſtille ſig den ſaa kaldte Overſætningens Fortale, ſom den kunde være foranſtaltet af Forlæggerne til den danſke Overſættelſe, deels og tvertimod foreſtille ſig, at dens tydſke Forfattere, (thi de nævne ſig ſom flere) har i en velmeent og god Henſigt, fulde af Overbeviisning om Bogens Fortræffelighed, ſaaledes udtrykt ſig: „ Ja vi erklære, (og vi vide tilforladelig, at alle „ dette Kiøns Venner, ſom læſe denne Bog, maa eenes med „ os derudi) at hvis vi herefterdags ſkulde ſavne denne Bog i „ et Fruentimmers Bibliothek, vi da altid kunne anſee det „ for et ſlemt Kiende-Tegn paa hendes Forſtand eller Hierte.“ Vi ville for dette Udtryk udbede den Billighed af Skriftets Læſere og Læſerinder, ſom det virkelig behøver, at de ville tage det i Samling med det næſt Foregaaende, og troe, at Forfatterne har alene haft den foromtalte Ligegyldighed for Dyne,

hvor-

hvormed nogle kan anſee, endogſaa de bedſte Skrifter, ſom tiene til Underviisning; kun, at de har drevet ſit Udtryk, der kan ſynes noget for ſtrængt, videre, end deres Meening virkelig har været. Hvad Overſættelſen angaaer, da kan vi ikke nægte, at vi jo, uden engang at ligne den endten med Originalen eller den Tydſke Overſættelſe, har fundet nogle ſmaa Feyl imod det Danſke Sprogs Rigtighed. For Ex. S. 5 **Saa værer forſikret** burde hedde **ſaa være forſikrede**, og **vi ere mere bekymret** i Stedet for **bekymrede**. Vi tør ikke love for, at jo ſaadanne Steder ville falde en opmærkſom og i Sprogkunſten kyndig Læſer i Øynene, tilligemed nogle ſaadanne, ſom det første og ovenanførte, hvor Originalen eller den Tydſke Overſættelſe kunde have været bedre udtrykt. Men han vil dog derhos føyelig tilſtaae, at om endt et ſaa fortræffeligt Skrift havde fortient den allerbedſte Overſættelſe, ſaa giør dog dennes ſaadanne ſmaa Feyl intet til at forringe Bogens Værdie i Henſeende til dens ypperlige Indhold. Til Exempler paa Forfatterens Morale, ſaa vel i Henſeende til dens Indhold, ſom Foredrag, maa det være nok at anføre et par Steder eller tre, og vi ville vælge dem af den første og ſidſte Prædiken. S. 20: „Det er meget naturligt, at jeg „ vil mit eget Kiøn vel, følgelig tør I ey forundre Eder, om „ jeg omhyggelig ønſker, at I maatte have enhver Egenſkab, „ ſom kunde giøre Eder til behagelige Selſkabs-Veninder i en „ Forbindelſe, hvilken, da den er den allernøyeſte i det men„neſkelige Liv, ſkulde den ogſaa være for os den allerdyreba„reſte, og maa blive den lykkeligſte eller ulykkeligſte. Dog „ næſt denne Omſorg, er mit Venſkab for Eder i det Mindſte „ en lige vægtig Bevægnings-Grund. Skulde Egenkiærlig„heds ringere Driveſiære end ingen Virkning have paa Eders „ Adfærd, ſaa ſkulde jeg dog troe, at de langt finere Følelſer „ af Hiertets Ædelmodighed og Godhed ſkulle ſætte ſaadant i „ Værk. Ach! mine unge Veninder, hvad for en Glæde kan „ vel lignes med den, naar man giør andre lykkelige? I hvil„ken Ære kan Eders Kiøn giøre ſig deelagtige, i en Ære, „ ſom ligner den, naar I paa alle Maader giør Eder ſelv vær„dige til den dydigſte Ømmelighed hos vores Kiøn? Hvad „ kan være en elſkværdig Perſon anſtændigere, end at hun ſø„ger altid at indprente, formeere og at vedligeholde en ſaa„dan Ømmelighed i ſin Forholds hele yndige Omfang. Hvor

„ afſkyelig, hvor elendig maa derimod hiin Begierlighed efter
„ et uartigt Herredømme, efter en bydende Modtvillighed
„ forekomme os, ſom nogle Koner ſaa uanſtændig higer efter,
„ ſaaſnart de troer, at de har Manden i deres Vold. ——
„ Men tilſidſt lader os betragte dem ſom Mødre, et Navn,
„ ſom dog adſkillige af Eder i ſin Tid ſkulle bære. Hvor høyt
„ oplyſter ſig da Eders Vigtighed! Faa Aar forløber og jeg
„ ſeer Eder, mine dyrebareſte Tilhørerinder, fulde af Glæde,
„ omringede med en egen elſkværdig Familie. I deeler med
„ Eders Hiertes Elſkede de ſmertende men henrykkende Be-
„ kymringer, for at opdrage Eders Kiærligheds fælles Pant
„ til Dyd, til ſelſkabelig Nytte, til Fromhed og Udødelighed:
„ og i det I ſaaledes deele dem, forſkaffer I ham mere Tid
„ til at giøre Plan for Eders Lykke og at ſørge for Eder alle;
„ en Forretning, ſom han fortſætter med tidobbelt Mod,
„ naar han kaſter Øyet hen paa dens kiære Gienſtande, og
„ ſeer al ſin Møye og Arbeyde forſødet og belønnet ved en
„ viis og kiærlig Opførſel imod ſig og ſine Børn. —— Den
ſidſte Tale om den **qvindelige Sagtmodighed** har til Text
1 Petr. III. 3. 4. **Hvis Prydelſe ſkal ikke være udvortes med Haarflettelſe, eller Guldes Omhængelſe, eller med at tage Klæder paa, men Hiertets lønlige Menneſke i en ſagtmodig og ſtille Aands uforkrænkelige Væſen, ſom er meget koſteligt for Gud.** Lader os engang, for at overbeviſes om det Høyædle i Forfatterens Morale, høre hvorledes han for Er. formaner ſine Tilhørerinder til Sagtmodighed mod Tyende S. 159: „ Jeg har endnu aldrig ſeet no-
„ get Fruentimmer ſtor i denne ſidſte Egenſkab, (høymodigen
„ at eftergive dem, ſom ere omkring Eder, og fornemmelig
„ at nedlade Eder til Perſoner af nedrig Stand) ſom ey tillige
„ var ypperlig i mange andre. Ærbødighed mod dem, ſom
„ ere over os, kan Frygten lættelig udtvinge, eller Egennyt-
„ tigheden indgive, og er derfor intet Beviis paa et got
„ Hierte. Men en til Sædvane bleven Venlighed mod dem
„ af nedrig Stand, er et af de ſikkerſte Kiendetegn: Det un-
„ ge Fruentimmer kan viſt ey have noget ondt Hierte, ſom
„ lætteligen tager Deel i andres Kummer, og ſom hierteligen
„ giør alt ſit til deres Lykſalighed, ſom Forſynet har ſat un-
„ der hende. I Sandhed beviſer intet i Verden ſaa meget
„ Eders Sinds Art, ſom Eders Opførſel mod Tieneſte-Folk.

„ Den

„ Den har altid den værdigſte Charakter, ſom opfører ſig beſt
„ Hiemme, og ſom elſkes af ſine Huus-Folk. De ere de beſte
„ Dommere over et Fruentimmers Sindelav, fordi mod dem
„ aflægges al Forſtillelſe, og de ſee hende i ſit hele Lys. En
„ utvungen Driſt, vel at omgaaes med dem, uden Partiſk-
„ hed og Egenſindighed, forraader altid en befæſtet Menneſke-
„ Kierlighed. De, ſom anderledes forfare med dem, ſkulle
„ i Gierningen ſtedſe have noget at ſige om deres Bedragerie,
„ deres Utaknemmelighed og deres Feyl, og ſaadanne Klager
„ kunne i mange Tilfælde være mere end grundede. Men
„ Menneſke-Kierligheden er ædel, og oplofter ſig over ſaa-
„ danne Smaaheder, Chriſtendommen er guddommelig, og
„ ſkal ey lade ſig overvælde af det Onde, men overvinde Ondt
„ med Godt. En tro Tiener er en Skat, ſom fortiener al
„ muelig Beviis paa Agtelſe, og der gives viſt endnu nogle af
„ dem. Dog maa man ogſaa tilſtaae, at de fleſte af denne
„ Klaſſe ere meget ſlette Menneſker: een forderver den anden,
„ og man kan love ſig liden Hengivenhed af Folk, ſom have
„ ingen Grundſatſer. Ikke desmindre er jeg overbeviiſt, at,
„ derſom man viſer en øm Omhue for dem i Sygdomme, al-
„ tid begegner dem venlig, uden at giøre dem til Fortrolige,
„ og foreener dette med et viiſt og fromt Exempel, at man,
„ ſiger jeg, kunde vinde og forbedre mange af dem. Saa
„ meget bliver altid viſt, at Ydmygelſe og Ædelmodighed mod
„ de Ringere, ſkal altid give den Siæl en ſand Fornøyelſe,
„ ſom beſidder en virkelig Høyhed.“ Nok et ædelmodigt
Stykke S. 162: „O! lærer af Eders Saliggiøreres Exempel,
„ at have Medlidenhed med dem, ſom have forvildet ſig paa
„ Synderes Vey. Hvor uartig klæder det et Fruentimmer,
„ ey at have Medlidenhed med en af ſit Kiøn! Maatte jeg
„ dog kunne overtale Eder til, aldrig at paatage en ſtolt For-
„ agt, eller en utilgivende Strænghed mod de ulykkelige Væ-
„ ſener, hvis Elendighed raaber endnu lydeligere om Forbar-
„ melſe, end deres Forbrydelſe opbyder Dadelſygen. Hvo
„ af Eder er viſt forſikret, at ſkulle have modſtaaet den ſam-
„ me Friſtelſe, ſom har overvunden diſſe? Hvo ere de fuld-
„ komne Charactere, ſom ſikkert kunne ſvare for deres egen
„ Beſtandighed? Hvori ere I forſkiællige fra den Ulykkelig-
„ ſte af Eders Kiøn. Troer mig, Chriſtine, den ſande Dyd
„ er altid den ydmygſte og venligſte. —— O gode Himmel,

„ lad dit Forsyns beste Velsignelser, og din Naades sødeste
„ Indskydelser stedse meer og meer nedstige paa det lykkelige
„ Foretagende, som aabner et Tilflugts-Sted for ulykkelige
„ Qvindes-Personer, som ere trætte af Udyd, og beredvillige
„ til at bedre sig! Gid dens Velgiørere maa alle faae Barm-
„ hiertighed paa HErrens Dag. Hvilken en fortrinlig Ære
„ kaster en saadan Oprettelse med det besystrede Foretagende,
„ jeg meener hiin lykkelige Fristad for de hielpeløse unge Fruen-
„ timmer, som endnu ere ufordervede, tilbage paa dette Folk.
„ Sandelig de ere den høyeste Roes for Britannien: de skiøn-
„ neste Blomster, om jeg tør betiene mig af Udtrykket, i En-
„ gelands Menneske-Kierligheds Krands (*).“ Og nok et
fortræffeligt Stykke S. 165: „Lader Kierligheds Lov være
„ paa Eders Tunge! En stem Mund og forvendte Læber lad
„ være langt fra Eder! Værer aarvaagne over hver Ord, over
„ hver Vink, som uden Nød kan fornærme nogen! Vogter
„ Eder, at holde Letfærdighed for Belevenhed, eller Mod-
„ villighed for Vittighed! skiælver over den Tanke, at opofre
„ Venskab for et lystigt Indfald! Hænger aldrig nogensinde
„ efter Lyst til Modsigelse, og Dadlesygens Aand! Værer ey
„ for hastige at skildre Charakterer, fornemmelig i almindeli-
„ ge Sælskaber! Men giøre I det, saa bestræber Eder at teg-
„ ne hvad som er lovværdigt! Noget roesværdigt er dog stedse
„ i en Charakter. Drager, saa ofte I kunne, den christelige
„ Kierligheds Slør over det, som er straſværdigt. Saa vel
„ i denne, som i andre Hensigter skiuler Kierlighed Syn-
„ dernes Mangfoldighed. Fordømmes den Fraværende,
„ saa søger, om mueligt, at undskylde hans Opførsel: er det
„ ey mueligt, saa formindsk den, der lader sig stedse en liden
„ Omstændighed udfinde til Formindskelse. Skulde I end
„ feyle i Eders Dom over menneskelige Handlinger, saa lader
„ det altid være fra den fordeelagtige Side, og erindrer Eder,
„ at en Person af en ædel Siæl vil altid hellere holdes for
„ menneskekierlig, end for vittig, for eenfoldig end for streng.
„ Viser Eders Velbehag, om I virkelig have den, og det skal
„ sielden feyle Eder at være tækkelig. Foreener med alt det
„ øvrige den Ædelmodighed, offentlig at lade andre Fruen-
„ tim-

(*) En nogenledes lignende Stiftelse har vi her paa Christians-havn, for fattige Pige-Børn, oprettet af vort Lands høyeste og ypperste Damer.

„ timmers Skiønhed og Fuldkommenheder vederfares Ret, „ om J end ogsaa selv maaskee ey besidde hiin, eller i det „ Mindste i en ringere Grad. —— Hvor elskværdig og stor „ skulle J synes, dersom J iagttage disse Lærdomme paa en „ utvungen Maade! En glimrende Vittighed, eller en glind„ sende Rigdom kan hos andre forlyste og forblinde paa nogen „ Tid: Men J skulle forskaffe Eder den visse Besiddelse af en „ uforanderlig og varig Hvyagtelse. Eders Selskab skal sø„ ges som et roligt og sikkert; Eders Venskab skattes som et „ oprigtigt og hierteinderligt. Eders Bekiendte skulle inder„ lig ønske at bevare deres Hierter i Eders kiærlige Barm, „ og af den medlidende Deel, som J tage i deres Kummer, „ skulle de trøstes.“ Vi har iblant utallige ligesaa fortræffe„ lige Stykker valgt disse næsten i Flæng, og ikkun til Prøver for vore Læsere. Thi et Udtog af hver Prædikens Indhold vilde blive for vidtløftigt, i sær i en Recension af et Skrift, som bør læses af alle dem selv, for hvilke det er skreven, og skal ikke læses uden med største Frugt af alle dem, der ere bekymrede for den meest glimrende af alle et Menneskes, saavel Mands som Qvindes, Prydelser, et ædelmodigt, fromt og dydigt Hierte, regieret af Gudsfrygt og en sund Fornuft.

Glogau.

Altes und neues Küstrin, oder Beytrage zu einer historischen Nachricht von denen Schicksalen der Hauptstadt und Vestung Küstrin in der Neumark. Aus bewährten Schriftstellern zusammen gelesen, und zum Andenken der Wiederaufbauung derselben herausgegeben von Sigismund Justus Ehrhardt von Gemünda, an der Kreck, Evangelisch Lutherischen Pfarrer und der Herzogl. lat. Gesellschaft zu Jena Ehren-Mitglied. Hos C. F. Günther. 1769. 1 Alph. 3 Ark i 4to. Navnets Küstrin Afledning fra Ich küßte Thringen, fordi Margræv Hans, en Skipper, der kyste en Kone i sit Skib, spurgte, hvad han giorte der, og fik det frimodige Svar, Ich küßte Thrienen, er en af de latterlige Etymologier. Thi denne i Henseende til sin Beliggenhed ved Sammenflydelsen af Warta og Oderen, dens Befæstning og Skiøb-

ne

ne, mærkværdige Stad, har ſit Navn af den nærved liggende ſtore Søe **Kotzzyn**, og dette Vendiſke Ord betyder en **Rør-Kurv**, fordi der voxer mange Siv-Rør ved denne Søe. **Küſtrins** Alder har Forfatteren udſat til henved tuſende Aar. Af det Navn **Kietz**, ſom i det Vendiſke Sprog betyder en Hytte, og ſom man endnu omſtunder tillægger ſaadanne Steder, der ere bygte ved Floder, og til Fiſke-Fangſt beqvemme Vande, udledes de **Küziner** eller **Kiezer**, et Slags Slaver, der nære ſig af Fiſke-Fangſt og Seylads, og ſom ſkal have været **Küſtrins** gamle Beboere. I Henſeende til de Skiæbner, ſom denne Stad har friſtet, hvoriblant den haardeſte var da den i Aaret 1758. ganſke blev lagt i Aſke, har Forfatteren giort en Afdeeling mellem det gamle og nye **Küſtrin**. Indtil det 16de Aarhundrede var det gamle **Küſtrin** juſt ikke den betydeligſte Stad i Neumark. Marggrev **Hans**, ſom i Aaret 1535. efter den af Churfyrſt **Joachim I.** giorte Deelning bekom Neumark, valgte den til ſin Reſidentze, giorde den til Hovedſtaden i ſit Land, og til en fortræffelig Fæſtning. Fæſtnings-Arbeydet blev fuldført 1568. Herefter giver Forf. Efterretning om de Forandringer Stedet har erfaret under de følgende Regentere, i ſær i den 30 Aars Krig. De tvende ſidſte mærkelige Forandringer, da den ganſke blev lagt i Aſke, og er ſiden bleven ophøyet igien til en ſtørre Anſeelſe, udgiør Hiſtorien om det nye Küſtrin. Klokk. 7 om Morgenen den 15de Auguſti 1751. gik den Ruſſiſke Kanonade an. Ilden tog Overhaand, i ſær da et anſeeligt med Høe og Halm opfyldt Magazin gik i Brand, ſaa enhver alene maatte være betænkt paa at redde ſit Liv. Om tvende Timer ſtod den heele Stad i Brand, og i mindre end 24 Timer laae den i en Aſke-Hob. Dog er kun et eeneſte Barn, ſom en Bombe ſlog paa Foden, da den ſprang itu, omkommen ved denne forſkrækkelige Ødelæggelſe. Skaden beregnes til 30 Millioner, fordi Adelen og de omkringliggende Indvaanere havde reddet ſig med deres Effecter til Küſtrin, og Kalkerne tilligemed andet Tøy var efter Conſiſtorii Befaling bragt didhen i Sikkerhed fra alle Kirkerne i Landet. Efterdi Fæſtnings-Værkerne vare blevne ganſke ubeſkadigede, ſaa blev den af General **Fermor** fordrede Overgivelſe afſlaget, indtil Slaget ved Zorndorff befriede den ødelagde Stad fra ſin Trængſel. Men kort derefter blev den truet med en nye Ulykke af

de

de i Küſtrin forvarede Krigsfangers Sammenrottelſe. Efter den i Aaret 1762. med Czar Peter den IIIdie ſluttede Fred beſtemmede Hs. K. Majeſtæt mange Millioner Dalere til Stadens Opbyggelſe. Collegierne vendte tilbage fra Berlin, og Borgerne indfandt ſig efterhaanden igien ved deres Brand-Steder. I det andet Hovedſtykke leverer Forf. Stadens Religions Hiſtorie, foredrager noget om den hedenſke Gudstieneſte, og de Afguds-Navne Hertha, Schwantowit og Silva, og derpaa fortæller Chriſtendommens Indførelſe og Religions-Forbedringen under Marggrev Hans. Her gives tillige Efterretning om nogle Küſtrinſke Kirke- og Skole-Lærere, iblant hvilke forekomme nogle faa i Henſeende til Lærdommen mærkværdige Mænd.

Hamburg.

Ulrich Chriſtoph Salckow, der Arzneygelahrheit Doctor, der Chymie Profeſſor, der Rußiſch-Kayſ. Acad. der Wiſſenſchaften Mitglied und Königl. Dän. Landphyſicus in Süder-Dithmarſchen, theilet einige Chirurgiſche Beobachtungen mit, welche von ihm zur Beſtätigung der Wahrheit der von dem Herrn Doctor Bilguer angegebene unnöthige Amputation, und des vom dem Herrn Goulard gerühmten Nutzens der Bleymittel angeſtellet worden ſind. Hos Fr. Lud. Gleditſch. 1769. 12 Ark i 8vo. Opſkriften giver Forfatterens Abſigt tydelig nok tilkiende. Hr. Bilguer har vel erholdet ſtor dog ikke almindelig Bifald. Enhver fatter og tilſtaaer vel, at det er bedre ved vanſkelige Lemlæſtninger at kunne bevare ey alene Menneſkets Liv men og dets Legems Lemmer. Men nogle Vundlægers Uvidenhed og indgroede Fordomme eller og en overveyende Hang til den hos Andre eengang indførte Lægemaade, lægger endnu mange Steder Forhindringer i Veyen for den af ovenmældte lærde Mand givne Anviisning. Til ſammes Bekræftelſe har Forfatteren her meddeelt en ſær udførlig Fortælling om en Drengs Helbredelſe, hvis Arm var bleven ſønderknuſt af det takkede Hiul i en Vindmølle. Hvad anbelanger det af Hr. Goulard anpriiſte Blyemiddel, hvis hid henhørende chirurgiſke Skrifter Hr. D. Zacharias Vogel i Lübeck har overſat paa Tydſk og udgi-

udgivet i Aaret 1767., da er ſamme vel ikke nyt, men ho allerede været mange baade gamle og nye Læger bekiendt, me dog ikke hidindtil brugt, ſaa meget, ſom det fortiente. Thec phraſtus Paracelſus har flittig betient ſig deraf, og de ere adſkillige Lægemidler af Blye, ſom Peter Johan Faber Hermann Boerhave, Georg Ernſt Stahl, Friederid Hofmann og Andre har forfærdiget og anpriiſt. Hr. Sal chow anfører og beſkriver S. 12-18 nogle af diſſe Lægemid ler, og ved adſkillige Erfaringer ſtadfæſter deres Brug og hel bredende Virkning. Diſſe Erfaringer udgiøre Hoved-Ind holdet af hans Skrift. Han har i alt meddeelt 35 Bemærk ninger. Deriblant er mærkværdig, at Forf. i Aaret 1768 har helbredet en ſtærk vedholdende Tandpine af Huulhed Tænderne og tilſlagen Forkølelſe med Blyevand, hvormed der Syge maatte ſkylle Munden ud og ofte beſtryge de ſmerteful de Tænder.

Anmældelſer.

Riga og Mietau. D. Johann Gottlieb Gleditſchs, der Arzneywiſſenſchaft und Kräuterlehre Profeſſors bey dem Königl. Collegio Medico Chirurgico zu Ber lin ꝛc. Betrachtungen über die Beſchaffenheit des Bie nenſtandes in der Mark Brandenburg Nebſt einem Verzeichniſſe von Gewächſen, aus welchem die Bie nen ihren Stoff zum Honig und Wachſe einſamlen. 1769. 1 Alph. i ſtor 8vo. Man har anmodet Forfatteren, at han vilde lade denne Afhandling, ſom var indbefattet i den Anden Deel af hans kleinen vermiſchten Schriften, tryk ke for ſig ſelv i Betragtning af dens almeennyttige Indhold, at de, ſom den ſkulde tiene til Anviisning, ikke ſkulde have nødig at ſøge den i denne Samling, og desuden at forſyne dem med nogle Tillæg og Forbedringer. Dette Stykke af Na tur-Læren og Huusholdnings Videnſkaben lader ſig og, efter den lærde Forfatters Meening, immer mere berige med nye Anmærkninger og Anviisninger, og uagtet de forſkiellige An mærkninger, ſom ere føyede til denne Udgave, troer han dog, at denne Afhandling kan endnu tage mod flere Forøgelſer, og har beſluttet Tid efter anden, i korte Bidrage at afhandle for ſig ſelv enkelte hidhenhørende Artikler.

Ham.

Hamburg. Hermann Chriſtian Paulſens, **Paſtor zu Wedel, Betrachtungen über die Grundwahrheiten der chriſtlichen Religion.** 1769. 1 Alph. 6 Ark. Forfatteren holder for, at de fleeſte Bøger, ſom ſkrives til den chriſtelige Religions Forſvar, ere for lærde, og ikke practiſk nok affattede. De, der af ham vilde forlange en mere lærd Belæſenhed, nye Opdagelſer, formelig affattede Demonſtrationer, en meer æſtetiſk og ſmykket Indklædning, og en kunſtigere Skrivemaade, dem beder han betænke, at hans Bog er ſkreven for de Ulærde alene. Den er forfattet i 5 **Hovedſtykker.** I det første beviſes at der er en Gud til, af Fornuften, af Verdens, af Dyrenes og Menneſkenes Betragtning. I det **andet** handles om Religion og Aabenbaring i Almindelighed, og derudi betragtes Religionens Grund, Oprindelſe og Beſkaffenhed, ſaavel ſom Aabenbaringens baade Nødvendighed og dens Virkelighed i den Hell. Skrift. Det **tredie** handler om den H. Skrift, ſom en guddommelig Aabenbaring, fordi den intet unødigt indbefatter; foredrager Lærdomme, hvorpaa Menneſkenes Lyſſalighed beroer, og ſom dog intet Menneſke kan udlede eller finde af naturlige Grunde; fordi den er tydelig ſkrevet, og paa en Maade, ſom ſtemmer vel overeens med den guddommelige Majeſtæt; er ſtadfæſtet ved Mirakler og Spaadommes Opfyldelſer; og fordi dens Lære, uagtet den hæftigſte Modſtand, er paa en ubegribelig Maade bleven udbredet i Verden, ſaa at troende Siele ere blevne oplyſte og helligede ved en overnaturlig Kraft. Det **fierde** handler om den chriſtelige Religions Fortræffelighed, ſom beviſes af dens Vished, af Ubegribeligheden og Overeenſtemmelſen i dens Lærdomme, ligemaade af det, at den ſkikker ſig for alle Menneſker, fører dem til det bedſte Øyemærke, forbedrer dem i Grunden, ſkaffer dem den fuldkommneſte Troſt og forherliger Gud. I det **femte** foredrages den chriſtelige Religions Hiſtorie fra Adam indtil vore Tider.

München. Hr. Geheime-Raaden og Protomedicus Hr. **von Wolter**, har ladet trykte paa 4 Ark i 4to: **Akademiſche Rede von verſchiedenen Landſchädlichen Vorurtheilen.** De Fordomme, Hr. v. W. beſtrider, ere fornemmelig imod Lægekunſten. Det var at ønſke, de Lærde i alle Lande vilde ſaaledes tage ſig for at beſtride alle i alle Hen-

ſee der

ſeender ſkadelige herſkende Fordomme. Men da de fleſte Fordomme ere ofte lige ſaa nyttige for enkelte Perſoner, ſom ſkadelige for det Almindelige; ſaa er det et Arbeyde, ſom mange Lærde næppe bliver eenige om, i ſær da de fleſte iblant dem ſelv beherſkes af Fordomme.

Verona. Trattato della Eſiſtenza di Dio. 1768. 197 S. i ſtor 4to. Forfatteren til denne Tractat nævner ſig i Fortalen, og er den af adſkillige andre philoſophiſke Afhandlinger bekiendte Grev **Antonio Montanari.** Foruden det Beviis Forfatteren ſelv har foredraget, og hvorimod man har haft adſkilligt at indvende, juſt fordi Forfatteren ſelv ſær opfordret Læſeren til dets Bedømmelſe, indbefatter Afhandlingen adſkillige grundige Betragtninger over nogle andre Beviis for Guds Tilværelſe, over Forſynet og andre hidhenhørende Materier, tilligemed nogle gode Anmærkninger imod nyere vrange Lærdomme. Man erindrer, at Skriftet ellers ſkulde lade ſig læſe med ſtørre Fornøyelſe om det havde været mindre vidtløftigt.

Halle. Diſſertatio inauguralis de malignitate variolarum naturalium, tempeſtivo Veſicatoriorum uſu avertenda. Hr. Prof. **Bohmer** har befundet, at en tidlig Brug af Blære-Plaſteret ved Kopperne er af god Virkning til at giøre de naturlige Kopper ligeſaa gelinde, ſom de kunſtige, og anpriſer ſamme paa de Steder, hvor Indpodningen finder endnu ingen Bifald. Han beſvarer tillige, hvad derimod kan være at indvende. Hr. **Cloß** har bragt ſamme Middel i Forſlag, og med ham er Forfatteren ey eenig i alle Stykker.

Bützow og Wismar. Die Beſchwerlichkeiten der Geburtshülfe, aus Beyſpielen erwieſen von Dr. Joh. Julius Walbaum. Man roſer denne Afhandling, ſom den, der indbefatter mange for Kunſterfarne ſær nyttige og læſeværdige Bemærkninger.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 3.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 18de Januarii 1770.

Kiøbenhavn.

Priisſkrift om Humle-Avlen ved Jacob Koefod Troyel, Capellan ved Wiſſenbierg-Meenighed i Fyhn. 1769. 35 S. i ſtor 8vo. Med M. Møllers Skrifter.

Forfatteren har altid holdt for, at der i de Danſke Provincer kan avles Humle i den Mængde og af den Beſkaffenhed, at ey alene den Udenlandſke kan undværes, men endog den Indenlandſke udføres. Deſto mere fornøyede han ſig ved at erfare, hvorledes det Kongel. General-Landvæſens-Collegium er betænkt paa, at ſee denne nyttige Avl forfremmet. Samme havde opgivet de Spørsmaale: „Hvorledes Humle-Væxten „ i Dannemark kunde befordres? Hvad Feyl der ere ved dens „ nærværende Indretning, ſamt hvorledes diſſe begvemmeſt „ligſt kunde afhielpes og hemmes?“ Forfatteren har givet ſig af med dets Beſvarelſe og troet, at han bedſt ſaaledes kunde beſvare det, naar han først viiſte, Hvorledes Humle-Avlen kan gjøres almindeligere i Dannemark; og for det andet, hvorledes den bør drives, naar den ſkal bringes til Fuldkommenhed. Hvad det første anbelanger, da ere der tvende Hoved-Forhindringer, ſom maa ryddes af Veyen for den. Den eene er, at Landmanden indſeer ikke dens Fordeel, troer ikke, at hans Grund er ſikket dertil, og forſtaaer ikke dens rette

Anlæg og Behandling. Diſſe Mangeler og denne Fordom maatte afhielpes ham ved øyenſynlige Prøver og Exempler, og det var godt, om han blev opmuntret dertil ved Præmiers Udſættelſe og Kongel. Naades Forſikring for den, ſom endten giorde Begyndelſe med Humle-Avlingen, eller nogen Forbedring derved, ſamt at dertil blev uddeelt en Deel trykte Exemplarer af en kort og tydelig Afhandling om Humle-Avlingens fordeelagtigſte Indretning. Den anden Hoved-Forhindring er den ſlette Credit, ſom vor Indenlandſke Humle er udi, juſt ikke formedelſt dens egen Beſkaffenhed eller dens Behandling, i hvor vel derpaa var meget at udſætte, men formedelſt den ſtore Forfalſkning, ſom foretages dermed, da Land-Prangerne formere og forderve den med Tilſætning af tørre Humle-Blade. Dette Landprang og denne Forfalſkning burde forebygges, forbydes og ſtraffes, og Landmanden tilholdes at ſælge ſin Humle til Kiøbmanden, eller hvem den ſelv vilde bruge. Grundens Beſkaffenhed ſkal ikke derudi kunne giøre nogen Forhindring, da det har ingen Vanſkelighed at berede enhver Slags Jord dertil. Men Jordens Situation er af ſtørre Betydenhed, fordi Humlen udkræver Ly for veſtlige og ſydlige Vinde. Saadant Ly kunde forſkaffes ved Træers Plantning, eller og, da ſaadant vilde udfordre nogen Tid, maatte man, hvor det kunde ſkee, anlægge Humle-Haugerne paa den øſtre Side af Bygningerne. For at have Forraad til Humle-Stængerne maatte Elle-Skovene opfredes og anlægges, Pile og Vidier plantes, og hvor ſaadan Forraad ikke kunde haves, der kan man behielpe ſig med Halmtong. Forfatteren kommer nu til de tvende andre Spørsmaale: „Hvorledes Humle-Avlen bør dri„ves, naar den ſkal bringes til Fuldkommenhed? Hvad Feyl „der ere ved dens nærværende Indretning, og hvorledes diſſe „kunde afhielpes og hemmes?“ Den første Feyl ved vores Humle-Avl er, at Planten og Roden ſelv er ikke af en ret god Art, hvorfore Forfatteren anpriſer en anden meer kraftig og frugtbar, end den almindelige, og ſom allerede haves her i Landet. En anden Feyl er der ved Anlægningen, og Forfatteren vil, at man ſkulde anlægge den i ſaa kaldede Bierge eller Kuler 4 til 6 Alen fra hinanden, hvilken Maade hidindtil har været uſædvanlig hos os, men er brugelig i Engeland og det Brunsvigſke. Dens Opvartning er heller ikke ſom den bør være. „Vel bliver Jorden paa mange Steder vel nok tilbere„det,

„ det, men efter den Tid ligesom overladt til sig selv. Ro-
„ den bliver ikke renset eller beskaaren; Jorden imellem Hum-
„ len ikke ophakket eller omgravet; Ukruddet ikke oprydet,
„ eller Humlen ophobet med Jord. Deraf bliver Rødderne
„ indviklede i hinanden, forløbe sig i Jorden og svække derved
„ Humlens Vext. Jorden bliver haard og fast. Ukruddet
„ fortærer Jordens Kraft, og unddrager Humlen samme.
„ Der opløber alt for mange Ranker paa en Stang, og der
„ tillades dem alt for stor Frihed i at voxe og at indvikles i
„ hinanden. Stængerne bruges og mange Steds alt for lan-
„ ge og tykke. Alt dette foraarsager, at Humlen baade bæ-
„ rer mindre og giver svagere Frugter.“ Der begaaes og Feyl ved dens Behandling og Tilberedelse. Man tørrer den i Almindelighed paa Kølne. Men Røgen gior den stor Skade. Langt bedre tørres den i Skygge ved den blotte Luft-Træk. I Engeland tørres den vel og paa Kølne, men da giores Ild under med Kull, saa lider den ingen Skade af Røgen. Den bør, naar den er tørret pakkes sammen i Tønder eller dertil indrettede Kasser, og ikke henlægges paa et Loft, eller i et Kammer, hvorved den taber af sin Kraft. Dette var da Besvarelsen paa de opgivne Spørsmaale. Den er kort og tydelig, og, saa vidt vi skiønne, vel grundet. I Betragtning af den betydelige Fordeel, som denne Vext kan forskaffe Landmændene, naar de omgaaes bedre dermed, end hidindtil har været brugelig, har Forfatteren fremdeles meddeelt sine Landmænd den Indsigt og Erfaring, han selv havde forskaffet sig derudi, og viist os den fordeelagtigste og bedste Omgang med dens **Anlægning, Opvartning og Behandling.** Efterretningen i sig selv er saa kort, at den her intet Udtog endten taaler eller behøver, og er overeenstemmende med den Oplysning han foran har givet af de opgivne Spørsmaale.

Basel.

Des Singularités de la Nature par un Académicien de Londres, de Boulogne, de Petersbourg, de Berlin &c. 1768. 131 S. i 8vo. Forfatterens Hensigt er at mønstre de meest forunderlige Syner i Naturen, og at indgive sine Læsere de Tvil han selv har haft om Rigtigheden af de Forklaringer, man har giort over alle disse henrykkende Begivenheder.

„ Man bør i Phyſiken, ligeſom i alle Verdens Begivenheder „ begynde med at tvile: Vi kan maale, regne, veye, giøre „ Forſøg; Man lader os altid erindre os, at den lærde Hip„ pocrates har begyndt ſine Aphorismer med at ſige, at „ Erfaring er bedragelig, og at Ariſtoteles har begyndt „ ſin Phyſik med de Ord: Den der ſøger at lære, bør „ begynde med at tvile.“ Diſſe og deſlige Tanker, har ved Misforſtand giort megen Opſigt og foranlediget baade Vildfarelſer og Modſigelſer, men de have deres fuldkomne Rigtighed, naar de rettelig forſtaaes. Forfatterens første Betragtninger ere faldne paa de figureerte Steene. Der ere adſkillige Slags Steene, paa hvilke man mærker meer eller mindre veldannede Foreſtillinger af adſkillige Ting, ſaaſom Planter og Dyr. Af det Slags ere de saa kaldte herboriſerede eller arboriſerede Agather, ſaaſom man derpaa bemærker forſkiællige Skikkelſer af Planter eller Træer, af hvilke nogle ere saa forunderlige, at man polerer diſſe Steene, for at bevare dem ſom Curioſiteter eller for af dem at giøre Klenodier. Forfatteren har ſeet een af dem, paa hvilken var afbildet et Træe, beladt med Frugter, og et Anſigt af et Menneſke, ſom vel var kun ſlet tegnet, men dog kiendelig. Der ere ogſaa et ſtort Antal Steene, paa hvilke man bemærker Præg af Blomſter, Fiſk, Coqviller, ikke i en plat og ſlet Tegning, ſom de herboriſerede eller arboriſerede Agathers, men med Huulning og Forhøyelſe, ſom har givet en fuldkommen Afbildning af de naturlige Legemers udvortes Skikkelſe. Og ſom der findes nogle Legemer, der ſvare til den ſtørſte Deel af dem, i Indien og dens Have, hvor de virkelig voxer eller lever, ſaa har Naturaliſterne deraf ſluttet, at Indianernes Have og Climat har fordum indtaget de ſamme Egne, ſom vi beboe for nærværende Tid, en Slutning, ſom, ſaa vel den og maatte ſynes at være grundet, dog ikke finder Forfatterens Biefald. —— Han finder ſig, efter vor Tids berømteſte Naturaliſters Anmærkninger og Underſøgninger, ikke deſto mere overbeviiſt om, at Corallen er en Production af Inſecter, ey heller, at de Vand-Lindſer, ſom man har givet Navn af Vand-Polyper, ere virkelige Dyr. „ Jeg, ſiger han, mistroer meget mine Øyne „ og min Indſigt. Men jeg har aldrig kundet mærke andet „ hidindtil ved diſſe Polyper, end et Slags meget fine Rør, „ ſom ſynes at ligne de ſandſelige Væſeners Natur. = = Poly-

„ pens

„ pens Arme kan maaskee ikke være andet, end nogle Udbre-
„ delse af Aarer og Greene, Hovederne blotte Knopper,
„ Maven nogle huule Fibrer, og Bevægelserne intet andet
„ end disse Fibrers bølgagtige Svævning. = = Den sal. Mag.
„ Dusey havde over sin Camin et smuk Sæt af Polyper af
„ det store Slags i Kar. Hans Forældre og jeg betragtede
„ dem med alle vore Øyne, og vi sagde ham, at vi lignede
„ Sancho Pansa, der saae kun Vind-Møller, hvor hans
„ Herre saae Krigs-Kiemper. Men vor Vantroe bør
„ dog ikke berøve Polyperne Dyrenes Rang. Forunderlige
„ Erfaringer sige god for dem. Jeg forlanger ikke at berøve
„ dem deres Titel. Men har de og den Sandselighed og den
„ Forestillings-Kraft, som adskiller Dyre-Riget fra Plante-
„ Riget. —— Det er godt at tvile endnu indtil et tilstrække-
„ ligt Antal af igientagne Erfaringer har overbeviist os om,
„ at disse Vand-Vœrter ere Væsener, begavede med de Følel-
„ ser, Forestillinger, og Organer, som udgiøre det virkelige
„ Dyr. Sandhed kan kun vinde ved at vente." Dette er vel sagt og tænkt. Men kan man og vente mere paalidelige Erfaringer, end dem, hvormed de berømteste Naturkiendere har stadfæstet de besynderlige Væseners Natur, hvorom her handles? —— Forfatterens Tvil over alle disse Vunderværker forsvinder dog i Henseende til et, som endnu er langt større, og som han kalder et uhørt Vidunder. Det er nemlig Igienfødelsen af Sneglenes Hoveder, som ved Hr. Spalanzani for kort siden er bekiendtgiort for alle Lærde og Philosopher, og som ved mange af dem siden er bleven stadfæstet, hvoriblandt er og Forfatteren selv. —— Disse Betragtninger leeder ham til at kaste et Øye hen paa Østerserne og Bierne, Væsener, som den gemeene Mand troer ikke fortiener dens Opmærksomhed, uden for den Profits Skyld, man har deraf, i det man spiser de første i Hundrede Tal, og samler Vox og Honning af de sidste. Men Philosopher anse dem med langt andre Øyne, og som de største Naturens Vidunder. Man kan overalt dette ikke læse Forfatterens Tvil, Betragtninger og Reflexioner, uden med den største Fornøyelse. —— Fra disse Betragtninger over de levende og organiserede Væsener kommer han til andre ikke mindre betydelige over de døde Legemer, saasom Steenen, Kampesteenen og Klippen. Det er Aarsagen til disse Væseners Haardhed, og Sammenhængen imellem deres Deele, som

det ligger os meeſt Magt paa at kiende, men det er tillige de, hvori det meeſte er dunkelt og forborgen for os. De bedſte af vor Tids Naturkiendere meener, at Legemernes Haardhed er kun en Virkning af den almindelige Tiltrækkelſe, hvilken de anſeer ſom en væſentlig Egenſkab af Materien, og troer, at der ikke ere faſte Legemer til, uden formedelſt den Tilbøyelighed, ſom alle Materiens Deele har til at foreene ſig mellem hinanden. Men Forfatteren, der ikke overgiver ſig uden til det, der falder ham tydelig i Øynene, fremſætter ſine Tanker om denne Sag ikkun i Form af Tvil eller Spørsmaale. „Er det Attractionen, ſiger han, ſom giør alle Stee„ nens Deele ſaa foreenede mellem hinanden og ſaa tæt ſam„ menhængende? Denne Attraction, ſom er beviiſt imellem „ Solen og Planeterne, imellem Jorden og dens Drabant, „ virker den imellem alle Jordklodens Deele, imedens den „ trænger ſig igiennem til den hele Klodes Middelpunkt? Er „ denne den første Grund til Legemernes Sammenhæng? Er „ denne tilligemed Bevægelſen Naturens første Lov? Det er „ vel det, ſom ſynes meeſt rimeligt; Men hvor er dog denne „ Rimelighed langt borte fra en klar Overbeviisning?“—— Iblandt de Ting i Naturen, ſom til alle Tider har tildraget ſig Menneſkenes Opmærkſomhed og Forundring, er den Kiæde af høye Bierge, ſom er vor Jordklodes Ziir. Nogle holde for, at de har været ſkabte tilligemed Jorden, og ere ligeſaa gamle, ſom den. Andre holde for, at Jordkloden har fra Begyndelſen af været ſkiult med Havets Vande, hvilke langt om længe ved deres Bevægelſe har virket ſaaledes paa Jordens Overflade, at de har giort den ujævn, og udhulet ſig ſelv de Dybheder, udi hvilke de har ſamlet ſig tilhobe fra den anden under aaben Himmel efterladte Overflade, hvis Ujævnhed i Henſeende til Bierge, Slætter og Dale, de havde foraarſaget ved deres Ebbe og Flod. Men dette Syſteme finder ikke Forfatterens Biefald, og han lader ſig ikke nøye med at kalde det i Tvil, men giør ſig al Umage for at beſtride det, og paaſtaaer, at den ſtore Række af Bierge har været nødvendig til alle Tider, og en væſentlig Deel af Verdens Maſkine. I Følge denne Meening maa Havet og til alle Tider have været i de ſamme Huuler og Dale, og bliver holdt beſtandig derudi ved den almindelige Gravitations Lov. Det har derfor aldrig kunnet forlade ſamme, for efterhaanden at overſvømme

ſvømme adſkillige Jordens Egne, ſom nogle Philoſopher holde for. Det er altſaa heller ikke det, ſom har efterladt i Jordens Indvolde eller paa langt fraliggende Steder de Coqviller og andre Naturalier, ſom man der finder begravede fra utænkelig Tid. Forfatteren troer, de maa være komne der af en Hændelſe, eller og de kan efterhaanden have dannet ſig i Jordens Inderſte ved ligeſaadanne Forbindelſer, ſom frembringe Herboriſationer og Arboriſationer paa Agatherne, eller og de kan af Mennesker være bragte didhen fra Havet. Man ſeer heraf, at Forfatteren er ingen Tilhænger af **Maillets** Syſteme, formedelſt hvilket Havet ſkal i de ældſte Tider have ſkiult heele Jordens Overflade; og at alle Jordens Dyr, Menneſkene end ikke undtagne, have deres Oprindelſe fra Fiſkene i Havet. Forfatteren ſpøger dermed: „Der ere (ſiger „ han) kun faa Folk nu omſtunder, ſom ville troe, at de „ nedſtamme fra en Torſk eller Trindbøtte, uagtet den ſtore „ Paſſion man for kort ſiden har fattet for Slægt-Regiſter„ ne. For at underſtøtte dette Syſteme maatte man anta„ ge, at alle Slægter og alle Elementer havde forandret ſig, „ det eene til det andet. **Ovids Forvandlinger** ſkulde „ ſaaledes blive det bedſte phyſiſke Skrift, man nogen Tid „ havde ſkrevet.“ —— Denne Materie har naturligviis ledet Forfatteren paa den om Dyrene. Han beſkæfter ſig med det meget forunderlige og der meeſt ubegribelige af alle de Phænomena, ſom angaaer dem, det er at ſige, med deres Generation og Reproduction. Det har altid været Philoſopherne et Ænigma, og har givet Anledning til mange Hypotheſer. Forfatteren holder ſig helſt til den, ſom forudſætter een Sæd indbefattet i en anden, i en beſtandig og uendelig Fortgang. Indbildningen forfærdes ved dette Begreb, ligeſom ved alt hvad der hører til det Uendelige. „Hvad andet Syſteme, „ man ſætter i Stedet for, vil blive ligeſaa ubegribeligt. —— „ Alle Syſtemer over Generationens, Vegetationens, Nu„ tritionens, Følelſens og Tankens Aarſag, ere lige uforklarlige. Men ere vi da fordømte til aldrig at kiende os „ ſelv? Ja!“ I Slutningen af Værket handles om Elementerne, Jorden, Vandet, Luften, den elementariſke Ild, Lyſet, de gamle Vildfarelſer i Phyſiken, Feyltagelſer i Mathematiken, fordømte Sandheder, ubekiendte Love, Uvisheder i Anatomien, adſkillige Vidunder, Slægter, og andre

fornøyelige Ting, hvilke alle meget ißelig ere afhandlede, men paa en ſtiklende Maade, og altid med den ſamme Tvilſomheds Aand, ſom blev forkyndet i det første Capitel. Værket indbefatter heel igiennem ſom en General-Mynſtring over de Ting i Naturen, ſom ere bedſt ſkikkede til at opvække vor Nysgiærrighed, og udi hvilke vi for den største Deel ey kan komme til nogen vis Indſigt. Skrivemaaden er meget ſmuk, fuld af Veltalenhed, naar Materien kan tage derimod, overalt beſtrøet med Vittighedens fine Træk, moraliſke og politiſke Reflexioner. Man erkiender deraf, ſiger Recenſenten, en Pen, ſom en af vore berømmeligſte Skribentere har ført, og et af de Genier, ſom man kan regne iblant Naturens ſmukkeſte Singulariteter.

Upſal.

Den 5te, 6te og 7de Diſſertation af Hr. **von Ihres** Analecta Ulphilana udgiøre en Deel af det heele Værks **andet Afſnit**, og handler de nominibus ſubſtantivis & adjectivis Moeſo-Gothorum. De ere, ligeſom de forrige, under hans Præſidio alene forſvarede af Hr. **Engebert J. Görter** af Veſtmanland, **Jonas Caroli Dryander** af Göthеborg, og **Michael Oehman** af Veſtmanland. Hr. v. **Ihre** har allerede mældet om de **Moeſogothiſke Conjugationer** i en beſynderlig Afhandling, ſom han har tilføyet til ſine Anmærkninger over det Wolfenbüttelſke Fragment. Han har derfor nu her vildet ſamle blot de Moeſogothiſke **Subſtantiver** og **Adjectiver**. Den berømte Hickes har vel og anvendt ſtor Flid derpaa, men har dog ikke udtømmet alt, og har heller ikke kundet, da den Junianiſke og Stiernhielmiſke Udgaves hyppige Feyl ofte har bragt ham paa Afveye. Dernæſt fortiener og at roſes Hr. **Edv. Lyes** Bemøyelſer i hans Moeſogothiſke Grammatik, ſom ſtaaer for den Benzeliſke Udgave af de Gothiſke Evangelier. Men **Lambert Ten Kate** har overgaaet dem begge i et Værk, ſom bær Titel af **Gemenſchap tuſſen de Gottiſche Sprache en de nederduytſche**, 1710. i 4to. Men det er ſaa rart, at Hr. v. **Ihre** nu først har kundet faae fat derpaa, efterat han havde bragt ſit eget Arbeyde til Ende. Hr. v. **Ihre** gaaer meget nøye til Værks i ſine Underſøgninger. Da vi har kun ſaa

faa

faa Levninger tilovers af det gamle Gothiſke Sprog, ſaa har han, for at giøre ſine Schemata fuldſtændige, ſeet ſig nødt til at erſtatte det manglende ved Analogien. Neppe kunde Nogen giøre dette bedre end han, der har giort ſig dette uddøde Sprog ſaa egen. Ikke deſto mindre har han ſielden betient ſig af denne Frihed, men ved de fleſte Flexioner anført Authoritet for ſig. Efter denne Prøvelſe priſer han det Moeſogothiſke Sprogs Fynd, Zirlighed og Regelmæsſighed. Deres Subſtantiver har deels regulaire, deels irregulaire Declinationer. Under de regulaire er een Form den almindeligſte; de andre ere egne for viſſe beſynderlige Endelſer af Ordene. Denne almindelige Declination foreſtiller følgende Schema:

Et Maſculinum.

Sing.		Plur.	
Nom.	Stains en Steen.	Nom.	Stainos Steenene.
Gen.	Stainis	Gen.	Staine
Dat.	Staina	Dat.	Stainam
Acc.	Stain	Acc.	Stainans

Et Fæmininum.

Sing.		Plur.	
Nom.	Dails En Deel.	Nom.	Dailos Deelene.
Gen.	Dailais	Gen.	Dailo
Dat.	Dailai	Dat.	Dailom
Acc.	Dail	Acc.	Dailos

Et Neutrum.

Sing.		Plur.	
Nom.	Waurd Et Ord.	Nom.	Waurda Ordene.
Gen.	Waurdis	Gen.	Waurde
Dat.	Waurda	Dat.	Waurdam
Acc.	Waurd	Acc.	Waurda

Ellers deeler han de Moeſogothiſke Declinationer i 3 Claſſer. Til den første henhører de enkelte Ord, ſom gemeenlig ere af een Stavelſe; til den anden de, ſom endes med et Augment. Den første Claſſe indbefatter 7 Schemata; den anden iligemaade, og den tredie heele 22. Deraf udkommer i alt 36 Schemata for Subſtantivernes regulaire Declinationer, og derpaa følger de irregulaire. Dette kunde vel ſtrække mange fraa at lægge ſig efter at lære ſaa vanſkeligt et Sprog. Men de fle-

ſte af diſſe Former indbefatte Spor af den almindelige; ſaa at deres Læring dog ikke ſkulde blive ſaa vanſkelig, naar man først ret havde fattet den første. Forfatteren ſynes selv, med det at han har meddeelt mange Former, at have haft det Øyemærke, at lætte det Moeſogothiſke Sprogs Studium, ſaaſom de Uøvede læt kan forvildes ved uſædvanlige Flexioner. Hvorfor han og, ſaavidt muelig har været, møyſommelig har ſammendraget de hid henhørende Ord. De Moeſogothiſke Adjectiver blive ligeſom i andre Dialecter af Gammel-Germaniſk, eller, efter Forfatterens Meening, af Schytiſk Herkomſt, anderledes flecterede, naar de bruges ſimpliciter, end naar de ſtaaer demonſtrativiſk, f. Ex. Blinds en Blind, og Blinde den Blinde. I Comparationen gaaer gemeenlig Comparativus ud paa et iza eller oza, Superlativ paa iſts. Der gives og irregulaire, ſaaſom goths god, botiza bedre, batiſts allerbedſt. Til Slutning følger Poſitivernes og Comparativernes Declinationer, og man har i det mindſte een om ikke flere Diſſertationer at vente over denne Materie. Over Moeſogothernes Artikel havde man endnu gierne ønſket ſig noget mere Lys.

Amſterdam.

Le Commeree de la Hollande &c. par l'Auteur des Interets des Nations de l'Europe. 3 Vol. 1768. Der er ſkrevet meget over Handelen i vore Tider, og den Handel, ſom Holland driver, udgiør en betydelig Deel af diſſe Skrifter. Landets Grund, ſom Hollænderne beboer, kunde næppe underholde den 4de Deel af de Mennesker, ſom virkelig der befinde ſig. De har altſaa ſeet ſig nødte til at forſkaffe ſig Underholdning ved Handelen, og har bragt det ſaavidt ved Flid og Klogſkab, at de forſvare deres Plads iblant de anſeeligſte og mægtigſte Nationer i Europa. Forfatteren af ovenanførte Skrift viſer megen Indſigt, i det han beſkriver dette Folks adſkillige Handlings-Grene, Aarſagerne til deres Flor, Grunden til nogles Aftagelſe, og Midlerne til at bringe dem op igien. Han foredrager i den Henſeende viiſe Grundregler og nyttige Anmærkninger, og viſer med en grundig Indſigt, hvor ſtor Andeel andre Nationer har Aarſag til at tage i den Hollandſke Handel, ſaavel i Henſeende til deres Fordeel, ſom

Skade.

Skade. Hans Skrift er derfor ey alene vigtig for en Hollænder, men og for enhver Handelsmand, ja i Betragtning af de meddeelte Bemærkninger over adſkillige Nationers Sæder og Characterer i og uden for Europa, og af den foredragne Hiſtorie og Skrivemaade, vigtig for alle Lærde. Ved den omſtændelige Fortælling om Hollændernes lykkelige Foretagender i Oſtindien, har Forfatteren ſine Øyne henvendte paa de hidindtil for den ſtørſte Deel ubekiendte Sydlændere, paa denne mærkværdige 5te Deel af Verden, meddeeler nogle Efterretninger om ſamme, forundrer ſig over, at man i Europa har endnu ikke været mere betænkt paa at hente Rigdomme derfra, og foredrager nogle Midler til at udføre et Foretagende derhen. Herpaa følger en Beſkrivelſe over den Handel, ſom Hollænderne drive paa Veſtindien. I Henſeende til de Patagoniſke Kiemper og deres Virkelighed ſøger Forfatteren at berage ſine Læſere al Tvil. Han foreſtiller fremdeles de Fordeele, ſom Nationen trækker af de Nordiſke Lande ved Hvalfiſk- og Sild-Fangſten, og ved Seylads paa Øſterſøen, paa Elven og Weſeren, af de Øſterrigſke Nederlande, af Storbritannien, Frankerige, Spanien, Portugal, Italien og Levantet, og viſer overalt, hvorledes ſamme end ydermere kunde forøges. Pohlen holder han for et ſær vigtigt Land, ſaavel i Henſeende til Jordens Frugtbarhed, ſom Indvaanernes Arbeydſomhed. Han paaſtaaer, at Landmandens Slaverie er ſtørre i andre Lande, end i Pohlen, og i intet Land har Stædernes Indvaanere mere Frihed og mindre Afgifter, end her. Man kan ingenſteds leve for ſaa billig Priis, ſom i Pohlen. Dette Land kunde have de ſkiønneſte Uld- og Linned-Fabriker. Den Handel, ſom Hollænderne i forrige Aarhundrede havde i Pohlen, er efterhaanden forfalden. Hollændernes Rigdom er ſaa ſtor, at de ſtørſte Capitaliſter vilde blive ſær forlegne, hvis ikke de kunde forſætte deres Penge hos Fremmede, og det vilde blive en Ulykke for Holland, om alle udenlands forſatte Capitaler bleve udbetalte. For 100 Aar ſiden ſkulde den Overdaadighed, der nu herſker i Holland, have ſtyrtet Landet i den yderſte Fordervelſe. Men Tiderne ere forandrede. Overdaadigheden maa komme Pengene til at løbe omkring, og Forfatteren anſeer den overalt for en Kilde til Befolkningen, og for et Middel til at opvække og befordre et Folk til Arbeydſomhed, Flid og Opfindelſes-Kraft, og bruger Beſkrivelſen over Japan til Beviis for ſin Satz.

Halle.

Halle.

Gottlieb Henrici Kannegieſſeri, D. Cæſ. Celſ. Magni Ruthenorum Ducis Conſiliarii Juſtitiæ in Acad. Chriſtiana Albertina Profeſſoris Medicinæ primarii & Imperialis Academiæ curioſ. Adjuncti Inſtitutiones Medicinæ legalis in uſum Auditorum concinnatæ cum Præf. *Andreæ Eliæ Buchneri*, ordinis Medicorum in Regia Fridericiana Senioris & Imp. Acad. Nat. curioſ. Præſidis. 1768. 16 Ark i 8vo. Forfatteren har ſelv ingen Fortale ſkrevet til denne ſin Lære-Bog, hvilken Mangel Hr. Geheime-Raad Buchner har erſtattet med ſin, hvorudi han har foredraget det Nødvendigſte om den juridiſke Lægekunſtes Natur og Beſkaffenhed, dens Afdeelning, Nytte, og de bedſte til ſamme henhørende Skrifter. Den er i ſig ſelv ingen beſynderlig Deel af Lægekunſten, men kun en Anvendelſe af dens Theorie paa ſaadanne Tilfælde og Spørsmaale, hvorover en Domm r forlanger Underretning af en Lægekyndig Naturforſker. De gamle Læger har allerede taget adſkillige hidhenhørende Spørsmaale i Betragtning, hvis fuldſtændige Samling og Afhandling her endelig udgiør en Videnſkab under Navn af Medicina Legalis eller Forenſis, ſom i viſſe Maader henhører til Medicina caſuiſtica. Man har inddeelt den i den almindelige og beſynderlige Deel. I den første foredrager man de almindelige Forſkrifter, ſom den af en Dommer tilſpurgte Lægekyndig Naturforſker har ved ſin Beretning at tage i Agt. I den ſidſte betragter man de beſynderlige Tilfælde efter deres Forſkiæl, ſom de endten henhøre til den borgerlige, pinlige eller kirkelige Ret. Forfatteren har i ſin Lære-Bog foredraget en ſammenhængende og udførlig Underviisning om de til Medicinam Legalem henhørende Spørsmaale og Materier, og forfattet den i 6 følgende Kapitler: De ætatibus: de impotentia conjugali: de ſignis virginitatis: de locorum, aqvarum & Aeris ſalubritate: de morbis diſſimulatis & fictis: de variis homicidii Speciebus, vulnerumqve lethalitate. Dette Værk fortiener alle deres Biefald, ſom ere Elſkere af Naturvidenſkaben, da det forklarer de vanſkeligſte phyſiologiſke og pathologiſke Spørsmaale, der i enkelte Tilfælde ere megen Tvil underkaſtede. I Beſynderlighed kan det og tiene Juriſter til megen Underretning. Man ønſker kun det ikke, ſom

en

en Lære-Bog, havde været affattet i en slet saa saa kort og afbrudt Skrivemaade. For Resten geraader det Bogen til ikke liden Ære, at Hr. **Buchner** har lagt den til Grund, ved sine Forelæsninger, og han dømmer selv saaledes derom: Filum harum institutionum in explicandis medicinæ legalis elementis secururus sum. Dictionis Elegantia Decor & Brevitas, ordinis concinnitas, rerum Delectus, Auctorum, qvi de rebus Arduis conferri possunt, Recensio eo me adduxerunt.

Göttingen.

Endelig er i et Programma ved Anledning af Prorectoratets Omverling den 2den Januarii 1769. udkommen det 3die og sidste Stykke af Hr. Prof. **Heynes** Afhandling De frugum festivarum panificiiqve originibus. Efter nogle forudskikkede Betragtninger over det menneskelige Livs beundringsværdige Indretning, at nemlig de nødvendigere Nødtørftigheder, saa megen mechanisk og chemisk Kundskab og Indsigt de endog synes at forudsætte, dog alligevel ere uden al saadan Kundskab opfundne blot ved Erfaring, Forsøg og Tilfælde; og i Besynderlighed, at Menneskene, uden at vide nogen Diætetik, dog alligevel har lært at indrette saa meget efter den fineste Diætetik, saa de har vidst at forbedre den eene Spise med den anden, behørigen at blande de dyriske Spiser med dem af Plante-Riget, og ved deres Levemaades Forandring og at forandre deres Spiser o. s. v., saa kommer Forfatteren til Menneskenes første Næring, som forudsætter et ganske dyrisk Liv, naar d n skulde være fordøyelig. De Spiser af Rødder, Planter, Træe-Frugter, Træe-Marv, Træe-Bark, kan ikke være tilstrækkelig, naar Folkeskaberne vore stærk til. Frugternes og Mad-Urternes Dyrkning gaaer fort i lige Skrit med Folkemængden. Den meelige Næring var oprindelig bestemt for vore Legemer, den af Kornets Marv tilberedede Mælk foreener sig bedst med vore Safter, fører intet fremmed med sig, og lader sig ikke læt forblande med alle andre Spiser. Man veed af gamle Historieskrivere, og nyere Reysebeskrivere, at Menneskene i Begyndelsen nedslugte de umodne Sædekierner. Naar den var modnet og hærdet, vidste de ikke at behandle den. Man lærte siden at udbløde

Kier-

Kiernerne i Vand, eller at ſvie Axerne. Dette var en vig tig Opdagelſe, og den der fandt paa det ſidſte maatte den Gang være et ſtort Genie. Thi det var det første store Skri til en ſædelig Levemaade. Nu tænkte man paa at giemme Kornet, beſad Koſt for et heelt Aar, begyndte at have faſte Boepæle, og opfandt Kunſter og Livets Bequemmeligheder. Lat var nu den næſte ſtore Opfindelſe at knuſe Kornet, ſom i Begyndelſen ſkeede med tvende Steene, ſiden med Mortere. Det var da en Art af Skraat. Det egentlige Meel er af temmelig ſildigere Opfindelſe i Europa. Den Skik, at ſvie eller tørre ſaavel ſom og at ſkraae eller ſtøde Kornet, har længe varet ved, endog da andre flere Opfindelſer ſyntes at giøre det unødvendigt. I Gudsdyrkelſen ere begge blevne vedligeholdne. Forfatteren har den Meening, ſom han en anden Gang i Beſynderlighed vil udføre, at det heele Anlæg til Offringer, Offer-Skikker, Feſter og Høytideligheder ligger tydelig for Øyne i Menneſkenes første Levemaade. Derfra ſkriver ſig det Homeriſke οὐλοχυται eller heele Kierner, og det Romerſke mola ſalſa, eller ſkraattede Kierner af Spelt; iligemaade de i Helligdommen brugelige platte Kager μαζαι kaldede, og den Romerſke Puls, ſom var brugelig ved Spaadommene af de hellige Høns; ſaavelſom og Grækernes tørrede eller knuſte Bygmeel, ἄλφιτον kaldet. Den Mand, der opfandt Sigten og Kaſte-Skovlen, eller bragte dem til Europa, hvad for en Velgiører for det menneſkelige Kiøn! Men og ikke mindre den, der opfandt Suurdeyen, og den nødvendige Grad af Syrhed, ſamt bemærkede Nytten af Æltningen, en Opfindelſe, der nærmer ſig til den ſkiønneſte chemiſke Opdagelſe! Kan man endnu anſee de Eleuſiniſke og Dionyſiſke Proceſſioner, hvorved man forævigede Afmindelſen om alt dette, for Narrerier? Da Grækerne tale om ſaa mange Arter af det fiine Meel, maa de have bragt det temmelig vidt i Malekunſten. Vand-Møllerne maa viſt nok være fra dem. Den nærmeſte Vey til Brødbagningen banede Deyens Kogning, hvilken man bagede i flade Snitter eller Kager paa en glødende Steen, Potteſkaar eller Blik. Man undre ſig ikke over, at de Gamles Brød var kageformig, da det ellers ikke ved deres Maade at behandle det vilde giemmenbages. Man bagte og altid kun for een Dag eller eet Maaltid, og

det

det uden Spring. Saasnart Bag-Ovnen kom i Stand, opfandt Grækerne alle Sorter Bagværk, Kager, Pasteter og Sukkertøy, og blant alle Grækerne vare Athenienserne deraf de meest kræsne Liebhabere.

Hamburg.

Untersuchung der Grundsätze der Staatswirthschaft oder Versuch über die Wissenschaft der innerlichen Politik in freyen Staaten, worin vornemlich die Bevölkerung, der Ackerbau, die Handlung, der Industrie, Rechnungs-Münze, Geld, Interessen, Circulation, Banken, Wechsel, öffentlicher Credit und Taxen erwogen werden, von Herrn *John Steuart*, Baronet. Ore trahit, qvodcunqve potest, atqve addit acervo. *Horat.* L. I. Sat. **In zween Bänden, aus dem Englischen übersetzt. Erster Band. 1769.** Med Harmsens Skrifter i det typographiske Selskabs Forlag, 1769. 3 Alph. 20 Ark i 4to. Hr. Steuart giør Forskiæl imellem Regiering og Statshusholdning. Ved den første forstaaer han Magt til at befale, og ved den anden Bequemhed til at udføre Befalingen. Regenten kan bruge Tvangs-Midler, men Statsmanden maa alene lænke, og med god Maneer formane fri og uafhængige Mennesker ved klare Forestillinger om deres private Fordeele, til villig at antage visse Planer, hvis yderste Øyemeed er deres egen Velfærdt. Husholdningen i Almindelighed er den Kunst med Klogskab og Sparsomhed at besørge alle Familiers Nødtørftigheder. Husfaderen er baade Herre og tillige som Over-Opsynsmand over Familien. Man maa vogte sig, at man her ikke forvexler disse tvende Embeder med hinanden. Som Herre befaler han sit Huus og giver Familien Love, som Opsynsmand seer han til med, at de bliver efterlevede. Hvad Husholdningen er i en Familie, det er Politiken i et Land, dog med den væsentlige Forskiæl, at der i en Stat er ingen Slaver, men lutter Børn, der ligger Husfaderen meer om Hierte, end alt andet, og at Een opretter en Familie, naar og hvoriedes det behager ham, og kan indføre derudi hvad for en Husholdnings-Plan han holder for den bedste, da derimod Staterne ere allerede oprettede, og deres Husholdnings-Maade beroer paa tusindfoldige

Om-

Omſtændigheder. Ingen Statsmand har Frihed til endten at indføre i et Land hvad for en Huusholdning ham ſelv godt ſynes, eller i Udøvelſen af ſin høye Anſeelſe at omſtøde de allerede indførte Stats-Love, om det endog var den meeſt uindſkrænkede Monark i Verden. Det hidindtil anførte er allerede nok for at tilkiendegive nærværende anſeelige Værks Abſigt og vigtige Indhold. Det er forfattet med en ſkarpſindig og paa lutter Bemærkninger grundet Indſigt, ſkiønt ikke med en glimrende eller udſmykket Skrivemaade. Der ere ſaa mangfoldige Materier derudi afhandlede, at man næſten ſkulde tvile, om en Mand i dem alle kunde beſidde en lige ſtærk og udbredet Kundſkab. Men Hr. Steuart ſkriver ſelv, at hans Værk er mange Aars langvarige Arbeyde. Han har læſt mange Skribentere over Landhuusholdningen, tilbragt mange Aar paa Reyſer i forſkiællige Lande, og altid haft ſine Øyne henvendte paa Landhuusholdningen i enhver. Imidlertid har han ſammendraget de Bemærkninger, han havde giort paa ſine Reyſer, og de ſaa vel af egne Erfaringer uddragne, ſom af Læsning ſamlede Læreſatzer, og deraf forfattet dette Forſøg, ſom efter hans eget beſkedne Udtryk indbefatter kuns nogle raa Træk til en! forſkrækkelig ſtor Plan, og det altſaa er ikke noget egentlig Syſteme, men kun en overflødig Samling af Materialier dertil. Den Første Bog handler om Befolkningen i 21ve Kapitler; den Anden om Handling og Flid i 31ve Kapitler; den Tredie om Penge og Mynter, hvorom forekommer 15ten Kapitler i dette første Bind. Hr. Steuarts Skrivemaade er undertiden ſindrig og beblandet med adſkillige ſmukke Tanker og almindelige Satzer.

Anmældelſe.

Paris. Hiſtoire impartiale des Jeſuites depuis leur établiſſement juſqu'à leur derniere Expulſion. 1768. i ſtor 12mo. Man tilſkriver Hr. D. Alembert dette vigtige Skrift, hvis Forfatter ellers er ubenævnt og ubekiendt. Man foretager ſig i denne Hiſtorie at beviſe, at Jeſuiterne har ikke haft ſlemmere Grundſatzer, eller ſyndet mere, end de andre Munke-Ordener, i ſær Janſeniſterne, ſom har ſkrevet med det bitterſte Had, og overalt ønſker Forfatteren, at alle Munke-Ordener maatte udryddes.

No. 4.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 25de Januarii 1770.

Kiøbenhavn.

Geſchichte der Könige von Dänemark, aus dem Oldenburgiſchen Stamme, durch Johann Heinrich Schlegel, mit ihren Bildniſſen nach den Originalen geſtochen von Johann Martin Preisler. Erſter Theil. 1769. Med Hof-Bogtrykker N. Mollers Skrifter. 286 S. i ſtor Folio. Med Tilſkrift til Kongen.

Det var allerede nogle Aar, ſiden Forfatteren havde ankyndet dette Værk i den Danſke Hiſtorie, og endnu flere, ſiden han havde ſamlet Materialier dertil, og beflittet ſig paa at forſkaffe ſig de dertil fornødne Kundſkaber og Hielpe-Midler, førend han endelig i afvigte Aar lod denne første Deel deraf træde frem for Lyſet. At den er kommen ſildere end man havde ventet, undſkylder han med ſin oprigtige Beſtræbelſe for at opfylde de ſvære Pligter, der paaligger en Hiſtorieſkriver: „ Flid i Forberedelſen, Forſigtighed og Eftertanke i Udførelſen „ er ved ingen andre Slags Skrifter i høyere Grad nødvendig, „ end ved hiſtoriſke. Det kommer her ikke an paa egne Meeninger, eller paa en Kiæde af Slutninger, ſom man udrager af forudſatte Sandheder, men man maa i enhver „ Linie have Vidnesbyrd ved Haanden, og afveye deres Gyldighed, og naar man endelig, ſaa vidt mueligt er, har forſikret ſig om Hiſtoriens enkelte Sandheder, ſaa hører der

„ dog ikke mindre til, at bringe dem i en sand og tillige fat-
„ telig Forbindelse, og giøre deres Foredrag nyttig og ange-
„ nem.“ Foruden denne sin oprigtige Bestræbelse for at op-fylde saa vanskelige Pligter, tilegner han sig den Roes, at have sagt Sandhed, og tilstaaer sine Læsere en fuldkommen ret-mæssig Fordring paa Tilstrækkelighed i de historiske Fortæl-linger, da han har skrevet i Kiøbenhavn, hvor de ægte Kilder har ved Kongens Naade og Hans Ministres høye Gunst staaet ham aabne for. Den Kongelige Geheime-Raad og Stats-Minister, Hr. Grev **Bernstorph** har naadigst paataget sig den Møye, at giennemlæse det hele Værk, førend det er kom-men til Trykken, og de Erindringer, han har værdiget For-fatteren, har alene sigtet til at forbedre det i Tingene og Ud-trykkene, uden at sætte Grændser for hans Frihed i at tænke og skrive. Foruden dette har Forfatteren kundet rose sig af den Lykke, at have de fornemmeste Kiendere af den Danske Hi-storie til Venner. De Herrer Conference-Raader **von Gielm-stierne**, **Lyxdorph**, **Klevenfeld**, **Carstens** og **Suhm**, og Hr. Justice-Raad og Geheime-Archivarius **Langebeck**, har tient ham deels med deres udvalgte Samlinger af trykte og skrevne Sager, deels med deres Erindringer. I Betragt-ning af det, at Vildfarelser ofte forplantes, og Begivenheder ved en falsk Forbindelse bringes ud af deres rette Orden, naar man alt for meget forlader sig paa sine Forgiængeres Fortæl-ninger, har Forfatteren ved disse 6 Konger, som denne før-ste Deel indbefatter, forholdt sig saaledes, som om han havde været den første, der har skrevet deres Historie, endskiønt man foruden **Holbergs** og **Mallets** Arbeyder har besynderlige Chrøniker om dem. Hos **Huitfeld** hersker stor Uorden i Henseende til **Data**, og hans Efterfølgere har forladt sig paa den Orden, i hvilken de har fundet Begivenhederne hos ham. **Niels Krag** har og undertiden, i Henseende til Begivenhe-dernes Orden, begaaet samme Feyl, som **Huitfeld**, der i et og samme Aars Historie anbringer i Forveyen saadanne Ting, som dog ere Følger af andre Begivenheder, der siden fortælles, og hvoraf hine alene lader sig begribe. Til Exempel derpaa anføres de overordentlige Forfalde i Aaret 1534. Desto mere har Forfatteren været omhyggelig for at vide ey alene Aar, men endog, hvor det var mueligt, baade Maaned og Dag, ved enhver enkelt Begivenhed. Han har derfor allevegne til-føyet

føyet Data, hvor det kunde være til nogen Nytte, og ſamme tilforladelig kunde vides, endogſaa paa de Steder, hvor deres nøyere Kundſkab vel i ſig ſelv ikke var nødvendig, men for at beregne, at de derved ſtaaende Efterretninger ere tagne af Brevſkaber og originale Documenter. For at give Læſeren Udſigt over enhver Affatzes Indhold, har Forfatteren ikke betient ſig af Marginalier, men i Stedet derfor har ladet de egentlige Navne, ſom udgiorde en Affatzes Hoved-Gienſtand, trykke med kiendelig ſtørre Stiil. Da den Danſke Hiſtorie er nu langt mere bearbeydet, end for 20 Aar ſiden, i ſær hvad den Oldenburgiſke Stamme angaaer, og har en Grams og Carſtens Afhandlinger i Videnſk. Sælſk. Skrifter, ſaa vel ſom de ſkiønne Samlinger i det Danſke Magazin, ſom Hr. Juſtice-Raad Langebeck, har udgivet i det Danſke Sælſkabs Navn, og hans Jubel-Tale over Kong Chriſtian I. meget at takke, ſaa har Forfatteren og givet ſine Læſere Ret til at fordre noget mere af ſig, end af hans Forgiængere. Ved de vidtloftige og møyſommelige Underſøgninger, han har anſtillet over enhver Konges Hiſtorie, ſaa vel ſom og i Henſeende til de mange endten lidet bekiendte eller ubekiendte Efterretninger han har ſamlet, uden dog at bruge dem alle, ſom hans Plan ikke tillod, ſkulde det have været ham lættere, at give dette Værk en ſtørre Omfang, end at indſkrænke det til nærværende enge Rum. Men han har kun udvalgt hvad ſom udmærkede enhver Konges Perſon fra hans Livs Begyndelſe indtil hans Død, ſaa vel ſom Tidernes Tilſtand, Sæder og Tænkemaade, og alene fortalt deres mærkværdigſte Bedrifter og Begivenheder, med deres Grunde, Omſtændigheder og Følger, ſaa vidt det kunde være nok for der om at give ſine Læſere en angenem og frugtbar Kundſkab. Man finder alſaa her ingen Skribentere anførte til Beviis eller ſom Vidner, ingen giendrevne, hvor ved kun Forfatteren tillige med Læſeren have de bleven adſpredt og afdraget fra Hoved-Sagen i Hiſtorierne.

„Men det er noget andet, ſiger Forfatteren, ingen Beviis
„at anføre og ingen at have. Det første giorde de Gamle
„kun ſielden, og de har i Almindelighed agtet det for tien-
„ligere, ved deres Tænkemaade og udmærkede Flid, at for-
„hverve ſig en almindelig Troeværdighed. Jeg vil derfor
„heller ikke anſee mig for igiendreven, om man end beviiſte
„mig, at noget fortælles langt anderledes, end her, hos een

„ eller anden anſeelig Skribent, da jeg er beredvillig at føre
„ Beviis, ſaaſnart det fordres af nogen, ſom det er alvorlig
„ om Sandheden at giøre.“ Af dette Begreb, ſom Forfat-
teren har meddeelt os om dette ſit Værk, tør vi ſlutte, at
han har, om ikke ſkrevet blotte Biographier, dog i ſine For-
tælninger nærmet ſig mere til dem, end til nogen egentlig
Rigs-Hiſtorie, ligeſom han og har givet ſit Værk Titel af en
Hiſtorie om Kongerne af Dannemark af det **Olden-**
borgſke Huus, og ikke af **Danmarkes Riges Hiſtorie**
under Kongerne af det Oldenborgſke Huus. Førend man
kommer til Kongernes Hiſtorie, haver man først den For-
nøyelſe her at giennemlæſe en ligeſom dertil forberedende **Ind-**
ledning om den Oldenborgiſke Stammes Herkomſt
og Udbredelſe. Denne finde vi allevegne ſtadfæſtet med hi-
ſtoriſke Vidnesbyrd, og ſom dens Indhold er vigtig og nye
og mindre bekiendt end Kongernes egne Hiſtorier, ſaa tør vi
haabe, at et kort Udtog deraf ikke ſkal mishage. „Den Ol-
„ denborgiſke Stamme var allerede, førend den besteeg den
„ Danſke Throne, anſeet for een af de ædelſte i Tydſkland.
„ Allerede da var det en almindelig vedtagen Meening, at
„ den nedſtammede fra den Sachſiſke **Wittekind**. For den
„ ſamme Meening har og alle de Lærde erklæret ſig, der paa
„ det ſkarpeſte har undersøgt Middel-Alderens Slægt-Regiſtere
„ **Schürzfleiſch, Gundling, Scheid**, ſtemmer derud-
„ overeens med **Albertus Cranzius**, og Hr. **Siebran-**
„ **Meyer** har i Aaret 1751. ſkrevet en besynderlig Afhand-
„ ling derom. Af **Wittekind** kiender man med Vished kun
„ en Søn ved Navn **Wibrecht**, og af ham atter kun een ved
„ Navn **Walprecht**. De havde deres Sæde til **Wildes-**
„ **hauſen**, et Sted paa nu værende Grændſer af Grævſkabe
„ **Oldenburg**, der og fra ældgammel Tid har hørt til ſam-
„ me indtil Aaret 1270. Paa dette ſit Fæderne Gods op-
„ rettede **Walprecht** et Stift Aar 872., ſom har beſtaae
„ indtil Reformationens Tid. Det er altſaa unægteligt, at
„ **Wittekinds** Efterkommere, ſom Sachſiſke Grævere, ha-
„ været boeſatte juſt i den Egn, ſom man ſiden har give
„ Navn af Grævſkabet Oldenburg. Men denne Slægtes Fø-
„ ge er i ſine vidt afſtaaende Leeder vanſkeligere at beſtemme.
„ Man finder ſtrendeles en **Reginbert**, ſom i Aaret 918
„ drev Normænnerne eller de Danſke fra de Sachſiſke Kyſter

„ og

„ og man holder ham med Rimelighed for en Søn af bemælde-
„ te **Walprecht**, og en Fader til den Grøve **Dietrich**, som
„ i denne Underſøgning fortiener en beſynderlig Opmærkſom-
„ hed. Samme havde den Lykke, ved ſin Dotter **Mathil-**
„ **dis**, at blive Fader til den ſtore Tydſke Konge **Henrich**
„ **Fuglefænger**, og Stamherre til de følgende Romerſke
„ Keiſere af det Sachſiſke Huus. Den faſt med-aldrende For-
„ fatter af denne Princeſſes Liv og Levnet, ſom Stiftet **Qved-**
„ **linburg** har at takke for ſin Oprindelſe, bruger følgende
„ Udtryk om ham: *Didericus* in occidentali regione comes
„ fuerat glorioſus Pater *Mathildis* Reginæ, qvi venera-
„ bilem *Reinhildam* Danorum Freſonumqve Germine pro-
„ creatam, moribus probabilem, ſibimet adjunxerat
„ conjugem. Han kaldes her Grøve i den veſtlige Egn, det
„ er i Veſtphalen eller den veſtlige Deel af Sachſen. Nyere
„ Skribentere kalde denne **Dietrich** Grøve af **Ringelheim**,
„ et Sted i det Hildesheimiſke, hvor allerede i det 9de Aar-
„ hundrede har været oprettet et Abbedie, og ſom der ſynes
„ og fordum at have hørt til de Wittekindiſke Arve-Godſer.
„ Andre give ham og Navn af Grøve af Oldenburg, og afle-
„ de fra ham alle de følgende Grøver. Men hans Afkom er ikke
„ ſaa læt at beviiſe, ſom hans Herkomſt fra **Wittekind**, og
„ det er viſſere, at han har beſiddet den Egn, ſom nu kaldes
„ **Oldenburg**, end at han allerede kan have baaret Navn af
„ **Grøve af Oldenburg**. Beſynderlig mærkværdig er den
„ Herkomſt man tillægger hans Gemahlindes **Reinhildis** af
„ Danſk og Friſiſk Blod. Ved de indvortes Uroeligheder,
„ ſom under Keiſer **Ludvig den Frommes** Regiering op-
„ kom i Dannemark, efter Kongernes **Göttriks** og **Hem-**
„ **mings** pludslige Dødsfalde, fattede tvende Danſke Prin-
„ ſer **Harald** og **Erich**, da de fandt alt for mægtige Mod-
„ ſtandere i deres Fæderneland, den Beſlutning, at begive ſig
„ til det Keiſerlige Hof, og antage Daaben. **Ludvig** mod-
„ tog dem med Glæde og ligeſom Forbudder paa en almin-
„ delig Omvendelſe af alle Danſke. Han forlehnede dem med
„ Landſkaber i Tydſkland, ſom kunde tiene dem baade til Un-
„ derholdning og Tilflugt i deres Foretagender mod deres he-
„ denſke Fæderneland. **Harald** fik et Grøvſkab i Friesland,
„ kaldet **Rüſtringen**, under hvilket Navn forſtaaes den
„ nordlige Deel af nu værende Grøvſkab Oldenburg. Altſaa

„ vare der til Ludvig den Frommes Tider boeſatte Danſke
„ Printſer i Friesland, og man finder dem og der forblevne
„ under hans Efterkommere. Ved dem kunde da Reinhil-
„ dis nedſtamme af Danſk og Friſiſk Slægt. I Følge Tids-
„ rummet kan man føyeligſt holde hende for et Barne-Barn
„ af den første Danſke Chriſten Prinds Harald, og da man
„ ikke videre finder Danſke Græver i Rüſtringen, ſaa har
„ hun formodentlig tilbragt ſin Gemahl dette Land, ſom var
„ et Stykke af Friesland, til hans Wittekindiſke Arve-Gods,
„ ſom var den ſydlige Deel af nu værende Grævſkab Olden-
„ burg, og hørte til Sachſen, under Navn af Ammerland.
„ De fleſte Genealogiſter, og der iblandt ovenmældte Hr.
„ Meyer, afleder de efterfølgende Oldenburgiſke Græver umid-
„ delbar fra denne Græve Dietrich. Men den Sal. Scheid,
„ antager hans Broder Wittekind til Stamfader for dem,
„ ſkiønt han ikke har udført de derfor angivne Grunde Orig.
„ Guelf. Tom. IV. i ſine Anmærkninger over Hr. Eccards
„ tredie genealogiſke Diſſertation. Hr. Joh. Frid. Falke
„ afviger end længere fra den almindelige Meening, og regner
„ deres Herkomſt fra en Broder eller Bleds-Forvandte af
„ Wittekind, ved Navn Hunold, indtil begge Elima-
„ rerne. Hr. von Witken tør ikke indlade ſig med at un-
„ derſøge den Grævelige Stammes Hiſtorie for Elimarernes
„ Tid, men er nøyet med den Viished, at Elimars I. Ge-
„ mahlinde har været Richenza, en Forvandte af Keiſer
„ Henrich III., og at dennes Slægt, i Følge flere ſammen-
„ holdne Omſtændigheder, er at afleede fra den Keiſerlig-Sach-
„ ſiſke og Carolingiſke, og følgelig og i Qvinde-Linien fra den
„ Wittekindiſke; og at altſaa de følgende Græver har haft en
„ ſaa ædel Stamme-Moder, da der og formedelſt denne For-
„ bindelſe lader ſig formode noget høyt om Elimars ellers
„ ubekiendte Herkomſt. Man har ikke at forundre ſig over
„ den Forſkiællighed i Meeningerne, naar man betragter de
„ Vanſkeligheder, ſom diſſe Tiders Genealogie, ſaa vel ſom
„ Hiſtorie og Lands-Beſkrivning har været undergiven, i det
„ 9de, 10de og 11te, indtil 12te Aarhundrede, hvilke For-
„ fatteren her tydelig har foreſtillet. Fra denne Tid af er det
„ man først begynder tydelig at underſkille de af deres Slot
„ ſaa kaldte Græver af Oldenburg i Ammerland. Dog
„ fattes der ikke paa Efterretninger, ſom leder os fra oven-

„ mældte

„ mældte Grœve **Dietrich** igiennem Mørket til en lysere Tids-
„ Punkt. Man lader i lige afstigende Linie følge efter ham
„ tvende **Ottoner**, een **Johann**, een **Huno**, og hans
„ Søn **Friedrich**. **Huno** og **Friedrich** falder under Kei-
„ ser **Henrich IV.** uroelige Tider, og man fortæller om dem
„ følgende Begivenhed, som skal have givet Anledning til nu
„ værende Oldenburgiske Vaaben. Den Bremiske Erke-Biisp
„ **Adalbert** havde vundet denne Keisers ganske Fortroelighed,
„ og misbrugte den til at forøge sin egen Høyhed, og at un-
„ dertrykke Alt hvad der mishagede ham. I sit Stifts Navn
„ giorde han Paastand paa Herskabet over Feiserne, og altsaa
„ ogsaa over dem, der hørte til **Huno's** Grœvskab. Da nu
„ denne derudi satte sig mod Erke-Biispen, forklagede denne
„ ham af Høvngierrighed for Keiseren, som den, der med de
„ andre Sachsiske Fyrster havde sammensvoret sig imod ham,
„ og af Haardnakkenhed ikke vilde indfinde sig til en udskreven
„ Rigsdag. Da Grœv **Huno** efter nye Stevning fra Keise-
„ ren kom til Rigsdagen og forsvarede sin Uskyldighed, skal
„ man have fordret af ham, til Beviis derpaa, at indlade
„ sig i Kamp med en Løve. Denne Kamp har hans Søn
„ **Friedrich**, i den udlevede Faders Sted, paataget sig, og
„ ved en lykkelig List kom ubeskadiget derfra. Der stges da,
„ at Keiseren, indtaget af Kiæmperens og hans Faders bevi-
„ ste Uskyldighed, skal paa Stedet have rørt hans bloddryp-
„ pende Sverd, og med Løve-Blodet draget de tvende Strœ-
„ ger paa hans Skiold, som endnu forestilles ved det Olden-
„ burgiske Vaabens røde Tver-Biælker. I Kraft af et for
„ Kampen giort Løfte, har **Huno** oprettet det i det Olden-
„ burgiske beliggende Kloster **Rasted**, og derudi tilbragt Re-
„ sten af sin Leve-Tid, hvilket Exempel hans Søn **Friedrich**
„ ogsaa kort derefter har fulgt. Det er intet i denne For-
„ tælling, som jo deels er beviisligt, deels rimeligt, undta-
„ gen den Kamp med Løven, som uden Tvil er en Tilsatz af
„ de Rastediske Munke. Efter en sindrig Formodning af vor
„ berømmelige Hr. Etats-Raad **Møllmann**, kan den være
„ kommen af en Misforstand, da man har taget det Ord
„ **Gleven** eller **Leven**, et Glavind, som Stands-Personer
„ betiente sig af i Tvekamp, for en Løve. Tværbiælkerne i
„ det Oldenburgiske Vaaben behøve for Resten ikke nogen saa-
„ dan overordentlig Begivenhed, som en Aarsag eller Anled-

„ ning til deres Indførelſe i Vaabenet, da de overalt ere be
„ kiendte Æres-Tegn i Heraldiken. Efter Friedrich fulgte
„ Elimar, en Søſter-Søn af Huno, og ſom efter For-
„ modning ey alene paa Moders, men endog Faders Side hav
„ nedſtammet fra Grev Dietrich, eller hans Brøder Witte-
„ kind, og altſaa og fra deres Stamfader den ſtore Witte-
„ kind. Denne Elimars Søn var Elimar II., og om
„ hans Søn Chriſtian den Stridbare veed man først dette
„ med Vished, at han har ført Titel af Grøve af Olden-
„ burg eller Oldenburg i Ammerland. Slottet Olden-
„ burg ſkal efter Henrici Leonis, den Sachſiſke Hertuges
„ Foranſtaltning, først være bygt under ham. Dog ſætter
„ en anden Skribent dets Bygning i Aaret 1111. under Kei-
„ ſer Henrich V. Regiering. Forfatteren giætter ikke ilde,
„ at begge Steder hos diſſe tvende neden under anførte Skri-
„ benter, ere ſnarere at forſtaae om en nye Befæſtning, end
„ første Bygning, da Slottet kan længe tilforn have været
„ til, under et andet Navn, og næppe ſkulde, ſiger han, no-
„ get Sted ved ſit første Anlæg faae Navn af Alten Burg.
„ Grev Chriſtian den Stridbare havde en Tid lang bi-
„ ſtaaet ovenmældte Hertug i ſine Foretagender mod de Ven-
„ der og Friſer, men han ſkilte ſig fra ham, da flere Sach-
„ ſiſke Herrer paa Keiſer Frid. I. Anſtiftelſe vovede et Forſøg
„ paa at giøre ham det anmaſſede Overherredømme ſtridig.
„ Hertugen havde underkaſtet ſig Staden Bremen, men Grev
„ Chriſtian rev den pludſelig fra ham, i det han erklærede
„ ſig imod ham, og nødte denne mægtige Fyrſte til at forlade
„ ſine andre Fiender i Egnen ved Magdeburg, og i egen
„ Perſon at drage i Feldten mod ham. Grøven bud ham
„ med ſin vel poſterede Hær et Slag til 4 Dage efter hin-
„ anden, uden at Hertugen vovede at modtage det. Han
„ vendte og den Gang tilbage, men kom ſnart forſtærket
„ igien, og beleyrede Grøven i ſit Slot Oldenburg, ſom
„ døde midt under diſſe Uroeligheder. Denne ſtridbare Herre
„ efterlod ſig ey alene Sønner og Brødre, men der vare og
„ Sønner af hans Faders Elimar IIdens Brødre, hvilke
„ Henrich Løve, da han havde bemægtiget ſig Slottet og
„ Grevſkabet Oldenburg, ſkal have indſat i den afdøde
„ Greves Sønners Sted. Dog ſynes denne Linie igien at
„ være kommen til ſin forrige Ret, da Hertugen 1180. blev

„ er-

„ erklæret i Act. Ellers ere Følgerne af denne mærkværdige
„ Begivenhed ikke tilſtrækkelig nok oplyſte. Den Oldenburgiſke Stamme var i det 12te, 13de og 14de Aarhundrede overordentlig frugtbar og vidt udbredet. Man finder, foruden Grævverne af **Alvensleben**, ſom i ældre Tider ſynes at være udſpirede fra ſamme Slægt, Oldenburgiſke Grævver, ſom alle vare **Elimar** Iſtes Deſcendentere, til **Oldenburg**, til **Delmenhorſt**, til **Wildeshauſen**, og til **Bruckhauſen**. I alle diſſe Linier kommer ofte de ſamme Navne for, ſom den Gang ikke bleve underſkillede ved tilføyede Tal, og derfor let kunde foraarſage Perſonernes Forvirring. Men derudi ſtemmer alle Skribentere overeens, at i det 15de Aarhundrede, da de øvrige Linier ganſke døde ud, blev **Chriſtian den Stridbares** Slægt alene tilovers, og frembragte en **Dietrich**, den lykkelige Stamfader til det Kongelige Huus af Danmark. Da der endnu i diſſe Tider ikke var nogen egentlig Førſtefødſels-Ret, ſaa ſkulde man formode, at den Grævelige Families ugemeene Frugtbarhed maatte have ſvækket dens Kraft og Anſeelſe. Men Mod og Tapperhed var ligeſom et Arvegods i dette ædle Huus, og gjorde mange af dem duelig til med lidet Land at forhverve ſig ſtor Roes. De høye Stifter i Naboelauget gav andre Leylighed til ved en faderlig Regiering at lykſaliggiøre ſtørre Stater, end den, der var deres Arvedeel. Den Tydſke Orden i Preuſſen har i en **Diedrich** af Oldenburg haft en tapper Hærmeſter. Erke-Stiftet Bremen har af dette Huus haft en Erke-Biſp **Otto**, en Coadjutor **Moriz**, en Erke-Biſp **Nikolaus**, Paderborn og Utrecht en Biſp **Willebrand**, ey at tale om de mange Abbeder, Prælater og Domherrer i de høye Stifter, i ſær i Bremen. Der ere mange milde Stiftelſer af dette Grævelige Huus, ſom alle vidne ey alene om deres Gudfrygtighed, men og om deres Formue. Foruden Stiftet **Wildeshauſen** har Grævverne af Oldenborg oprettet i deres Lande de anſeelige Kloſtere til **Raſted**, **Blankenburg** og **Huda**, og i det Mindiſke Diöces **Segenethal**, og i Naboelauget begavet iblant andre de Kloſtere, **Hilgenrade**, **Liliendal** og **Breſen**, med igientagne Forøringer. Som noget beſynderligt anmærkes, at indenlandſke Skribentere, ſaaſom **Schiphover** og **Winkel-**

„ mann, give det Oldenborgiſke Huus Titel af Erkegræ-
„ velige, en Titel, ſom ſkulde have været den eeneſte i ſin
„ Art, ligeſom den Erkehertugelige er kun at forefinde i det
„ Øſterrigſke Huus. Den Erkegrævelige Titel forekommer
„ og virkelig paa nogle Gravſkrifter og Mynter. Men det
„ Grævelige Huus har ſelv ikke betient ſig deraf. Hr. Meyer
„ formoder, at man fordum har givet de Oldenborgiſke Her-
„ rer Navn af Hoer- eller Orgræver, det er Comites Oræ,
„ eller Grever over det Tydſke Riges Kyſter, og at en Skri-
„ bent af Univdenhed har anſeet denne Titel for det ſamme,
„ ſom Erkegræve. Ey alene Diſtrictet, men og Naboe-
„ lauget af Grævſkabet Oldenburg var fuld af modige, op-
„ røriſke og haardnakkede Folk, og heele ſmaa Nationer af ſamme
„ Art. Paa den venſtre Side af Grævſkabet boede de atter i
„ flere Folkeſkaber afdeelte Øſtlige og Rüſtringiſke Friſer,
„ og til høyre Haand boede paa hiin Side Wederen, de
„ Wurſatter, Rehdinger, og andre deres Frihed paa-
„ ſtaaende Folk. Inden Grævſkabets egne Grændſer boede
„ de Stedinger, Stadtländer og Butjadinger. I de
„ uroelige Tider, ſom fulgte paa Keyſer Frider. den Ildens
„ forſtyrrede og af Paverne fortrængte Regiering, giorde
„ diſſe iblant andre Paaſtand paa deres Uafhængighed, beraa-
„ bende ſig paa et Friheds-Brev af Keyſer Carl den Store.
„ Der var altſaa paa den Tid idelige Krige i diſſe Lande, ſom
„ gave de Oldenborgiſke Herrer Leylighed nok til at viſe deres
„ Tapperhed. De Stedinger vare de første, ſom anmaſſede
„ ſig denne Frihed, men bleve efter en kort Nydelſe deraf i
„ Aaret 1234. næſten ganſke udryddede. Diſſe Frafaldnes
„ Land kom vel ſaaledes igien under den Oldenborgiſke Regie-
„ ring, men andre ſtore Folkeſkaber, ſom beboede det gamle
„ Rüſtringen eller Marſklandene paa begge Sider af
„ Jahde, aſſondrede ſig ved ſamme Tid fra Grævſkabet.
„ Dette blev da deelt under forſkiællige Linier, og dets Grænd-
„ ſer bleve meget indſkrænkede, indtil Didrich den Lyk-ſa-
„ lige i det 15de Aarhundrede bragte Grævſkabet tilſammen
„ igien, og fik end mere Delmenhorſt dermed foreenet.
„ Denne Grøve Didrich formælede ſig i andet Ægteſkab
„ med Princeſſe Hedevig, Søſter til de ſidſte Schaumbur-
„ giſke Hertuger af Schleswig og Grever af Holſtein, Hen-
„ rich, Gerhard og Adolph. Begge baade Didrich og

„ Hede-

„ Hedevig i Øde, førend deres Sønner Christian, Moritz
„ og Gerhard opnaaede deres mandlige Alder. Men de
„ fandt en Fader og Formynder i Hertug Adolph af Sles-
„ vig, som lod dem opdrage ved sit Hof. Det blev da be-
„ sluttet, at Grøve Christian skulde paatage sig Regieringen,
„ og Moritz træde i geistlig Stand. Denne Hertug Adolph
„ var det og, som, da han var den sidste af sin Stamme,
„ skatterede det for en større Ære, at kunne anprise de Dan-
„ ske Gesandtere sin ældste Søster-Søn Christian, som en
„ værdig Regent, end selv at erlange den ham tilbudne Kro-
„ ne.“ Det øvrige om denne Stammes vidtløftige og ære-
fulde Udbredelse og Ophøyelse indtil Thronernes Majestæt,
saasom det henhører for den største Deel til den nyere bekiend-
te i sær Danske Historie, ville vi her ikke anføre. Hvad Hi-
storien selv anbelanger, da taaler den ikke noget Udtog, og er
allerede vore Læsere mere bekiendt, end at den kan behøve det i
den Henseende. Vi finde hist og her indstrøede adskillige smuk-
ke og rigtige Anmærkninger, hverken for hyppige eller ved an-
dre tvungne og søgte Leyligheder, end den Historien selv føye-
lig giver. Ved Sammenligning med Holberg eller Andre
vil man virkelig finde, at een eller anden Sag bliver af For-
fatteren hist og her anderledes fortalt eller forestillet, end hos
dem, hvorpaa vi kunde gierne anføre adskillige Exempler, hvis
de her giorde nogen anden Nytte, end blot at fylde Papiret,
da det er Noget Læseren selv ved Sammenligning vil erfare.
Til Beviis og Bekræftelse for Sandheden i disse sine Afvigel-
ser har Forfatteren ikke, som han selv tilstaaer, anført de
Skribenteres Vidnesbyrd, hvorpaa han grunder dem, men
er villig til at føre Beviis, naar Nogen det forlanger, som
det er oprigtig om Sandheden at giøre. Dette er vel alt
hvad man kan forlange af Forfatteren, naar man endelig vil
umage ham med saadan Begiering, eller og ved Indvending
mod een eller anden Fortælning eller Forestilling foranledige
ham til at stadfæste den med Beviis. Men maaskee dog Læ-
serne skulde hellere have ønsket, at have haft dem under Læs-
ningen paa rede Haand, og omendskiønt Historien i og for sig
selv ved denne Mangel intet taber i sin indvortes Værd og
Troeværdighed, saa tykkes os dog, at det endog for den blor-
te udvortes Anseelse havde klædet smukt, om Forfatteren i
det mindste paa de mærkeligste Steder havde neden under an-

[tegner

tegnet ſine Kilder, ſaaledes ſom det er ſkeet i Indledningen, ſkiønt det i denne ſom en ganſke nye og for en Deel kritiſk Underſøgning var mere og oftere nødvendig. Ey heller ſkulde det maaſkee have været af Veyen, om de Skribentere, fra hvilke der afviges i een eller anden Henſeende, havde i Henſeende til Navne og Steder været antegnede, f. Ex. naar Forfatteren allerede S. 30 fortæller Chriſt. I. Svar og Undſkyldning paa Keyſerens og Pavens Anmodning, om at tage Deel i Korstogene, ey alene paa en langt anden Maade end Hoiberg og Langebeck, men endog med en dertil føyet Anecdote, ſkulde det da vel have været af Veyen neden under at ſee baade den Skribents Navn fra hvilken her afviges, og dens, hvis troeværdige Beretning følges? Det ſkulde dog ikke her være af Veyen at anføre, til et eneſte Exempel for alle, den ulige Maade, paa hvilken denne Tildragelſe fortælles af diſſe vore tvende berømmelige Skribentere. Vi ville først høre Holberg S. 650: „Kong Chriſtian undſkylde„ de ſig da udi en Skrivelſe, dateret Roeskilde 1454., hos „ Keyſer Frid. III., at han ikke kunde komme til det Møde, „ ſom for Chriſtendommens Bedſte var anſtillet imod Tyrken, „ en Deel fordi han ikke betimeligen havde faaet Keyſerens „ Brev, en Deel ogſaa; efterdi han behøvede ſine Krigsfolk „ til ſit eget Riges Forſvar. Han ſlutter ſin Skrivelſe med „ Begrædelſe over det græſke Keyſerdoms Ødelæggelſe og „ Tyrkens Fremgang, og holder for, at den hellere ved Bønner til Gud end ved Sværdet kan dæmpes.“ Han føyer til, „at Adſkillige lagde Kongen dette koldſindige Brev til „ Laſt,“ og faaer med det ſamme, ved at forſvare ham, Leylighed til at fornøye Læſeren paa Korstogenes Regning med en vidtløftig ſatiriſk Fortælling om dem. Vor berømmelige Hr. Juſtice-Raad Langebeck anfører Inſtructionem Chriſt. I. pro Epiſc. Bergenſi legato ad Papam 1457. MS. og fortæller Sagen i ſin Lovtale over Chriſtian I. paa følgende Maade: „Af Pave Calixto blev han flittigen anmodet om Hielp „ til en forehavende Krig imod Tyrken, ſom da havde ind„ taget Conſtantinopel, og holdt ilde Huus med de Chriſtne. „ Kongen, ſom viiſeligen eftertænkte, hvor farligt et Værk „ det var, at indlade ſig i Krig med en ſaa overmægtig og „ langt fraliggende Fiende, og hvor umueligt at drive ham „ ud igien af ſine Fordeele, lod Paven ved en udſkikket Geſandt

„ ſandt ſige, at han lovede hans gode Forſæt, men det gior-
„ de ham ondt, at han ikke havde ſtørre Biſtand af de chriſt-
„ ne Fyrſter til et ſaa nyttigt og nødvendigt Foretagende, og
„ ſelv vilde han gierne hielpe med al ſin Magt, derſom ikke
„ hans egne Riger, i ſær Sverrige og Norge, vare paa
„ viſſe Kanter omgivne med Hedninger, vilde Folk og Ruſſer,
„ ſom i Flokketal giorde Indfald i hans Provincer, brænd-
„ te, røvede og borttog Folk og Fæ, ſaa han ideligen maat-
„ te have ſine Tropper ude imod dem. Desuagtet havde
„ han dog gierne ladet 6000 Mand eller mere afgaae, for at
„ tiene imod Troens Fiender, derſom ikke Kong Carl havde
„ hindret hans Forſæt, ſom paa nye havde ophidſet Ruſſerne
„ imod ham. Derforuden vare der kun to Veye at komme
„ til Tyrken, den eene over Vandet til Tydſkland igiennem
„ Ungern, hvilken vilde blive alt for vidtløftig og koſtbar,
„ den anden og gienneſte igiennem Rusland, men dertil be-
„ høvedes en meget ſtor Krigshær, ſom med Magt kunde
„ ſlaae ſig frem, i Fald Ruſſerne vilde forbyde dem Gienneм-
„ farten; dernæſt maatte han først have Fred med Kongen af
„ Pohlen, thi ellers kunde det let komme til Strid paa de
„ Pohlſke Grændſer, ſom hans Folk maatte betræde.“ Imel-
lem diſſe tvende Beretninger er næſten ingen Forſkiæl, uden at
den eene fortæller kortelig hans Svar til Keyſeren, og den
anden mere udførlig hans Svar til Paven, og begge ſynes at
foreſtille hans Undſkyldning ſom en Politeſſe. Men lader os
nu høre Hr. Prof. Schlegels Fortælling med hans egne Ord:
„ Er entſchuldigte ſich daher gegen den Kayſer, der ihn ein-
„ lud, perſohnlich bey einem ſolchen Zuge zu erſcheinen, und
„ er betheuerte, daß, wäre es nur möglich, nichts erwünſch-
„ ter für ihn ſeyn würde, als ſelbſt ein ſo heiliges Unterneh-
„ men zu befördern. Die Päbſte, die von dieſer Zeit an
„ bis zur Reformation faſt unausgeſetzt die Nordiſchen Reiche
„ mit Ablaſſen und Türkenſteuern beſuchen ließen, drangen
„ mit nicht geringern Eifer in ihn. Zuletzt erklärte er ſich,
„ als er Schweden inne hatte, gegen Pabſt Calixtus III.,
„ er ſey, ſo bald er nur vor dem Könige von Pohlen Sicher-
„ heit haben könne, zu einer großen Unternehmung gegen die
„ Türken bereit. Seine Lande wären ſo volkreich, daß, wenn
„ andere Umſtände es nicht verhinderten, wohl 200000 Mann
„ ausziehen könnten. Er würde aber alsdenn nicht den Weg

über

„ über Deutſchland und Ungarn wählen, denn derſelbe be
„ rühre gar zu vieler Herren Land, ſondern von Finland au
„ über Rusland, zumal da er von Norwegen aus bis in
„ innerſte dieſes Reichs zu Waſſer ſeinem Heere die Lebens
„ mittel zuführen könne. Man ſieht aus einem ſolchen An
„ erbieten, daß dieſem Könige die Schiffarth auf dem wei
„ ſen Meere bekannt geweſen iſt, die man ſonſt für ein
„ weit neuere Entdeckung hält. Dieſer Entwurf verdiene
„ nicht in der Dunkelheit zu bleiben, wenn er gleich nicht
„ ausgeführt worden. Denn er zeigt die Frömmigkeit des
„ Königs, der mühſame Feldzüge thun wollte, ohne an Er-
„ oberungen zu denken, und bloß um den Pflichten der Re-
„ ligion nach ſeiner Einſicht genüge zu thun. Und es iſt nicht
„ zu zweifeln, wäre nur der Vorſatz anderer chriſtlichen Für-
„ ſten eben ſo ernſtlich geweſen, ſo würden die Türken nicht
„ Gelegenheit gehabt haben, einige Zeit hernach ſelbſt Rom
„ in Schrecken zu ſetzen.“ —— Hvad Formatet angaaer, da vilde der være ganſke forgiæves at tale om dens ſtørre eller mindre Mageligheed for Læſeren. Kun dette maatte vi dog nok erindre, at om denne Hiſtorie ſkulde blive overſat paa Danſk, ſom vi har ladet os ſige, ſkulde maaſkee de fleſte Læſere hellere ønſke den i en Format, ſom ikke giør dem en ſaa behagelig Læsning i mindſte Maade beſværlig.

Anmældelſer.

Venedig. Della Podeſta de Veſcovi circa le Diſpenſe ne' publici impedimenti di matrimonio &c. Saa lyder en Italienſk Overſættelſe af **Anton Pereyra**'s Afhandling om **Biſkoppernes Ret til at diſpenſere i Ægteſkabs-Sager**, et Skrift, der i Portugal har giort ſtor Opſigt og er af Hof-Partiet bleven optaget med ſtor Beifald. Overſættelſen er forfattet af **D. Marcolinæ Romano**, Prof. Juris Canon. og **Pereyra**, Originalens Forfatter, er fuldkommen en Portugiſiſk **Febronius**, der juſt angriber den Pavelige Anſeelſe paa det Sted, hvor den kan og maa angribes af Mænd, der ville være Lemmer af det Romerſk-Katholſke-Religions-Partie. Først at fornedre Paven til en fuldkommen Lighed med andre Biſkopper, og at tilegne diſſe de ſamme Rettigheder, ſom med ſaa megen Kunſt og Uretfærdighed ere blev-

ne

ne giorte til den Romerſke Stoels Eyendomme; det er at komme denne til ey at rave, men at falde. Dette er vel ofte tilforn ſkeet, og Franzoſerne har utallige Gange ſagt, hvad forſt **Febronius** og nu **Pereyra** ſiger. Ikke deſto mindre blive diſſe i Hiſtorien meer mærkværdige Skribentere, end **Duvin** og **Boſſuet**. **Pereyra** ſkriver dette offentlig i Portugal, og end mere med en ſaa udbredet Belæſenhed og ſaa vidtløftig Indſigt i Kirke-Hiſtorien, der er ſaa meget mere at beundre, ſom man i Portugal ikke ſkulde have ventet ſaa ſtor en Forraad af Hielpe-Midler, ſom man her finder at være brugt. Han har baade ſelv eftertænkt, hvad han har ſkrevet, og tillige beriget ſine Forgængeres Bemærkninger med nye Opdagelſer. Ikke deſto mindre har man dog hos ham bemærket adſkillige Feyl, ſom han ved en bedre Underretning af Kirke-Hiſtorien ſkulde have undgaaet.

Paris. Penſées ſur la Tactique & ſur les Autres parties de la Guerre par Mr. le Marquis de Silva. 1768. Hr. M. de **Silva** ſiger, at Krigskunſtens Theorie er ſaa vanſkelig, fordi den indbefatter ſaa mange Regler, der ikke kan ſættes i Værk, og dog er Practiken uden Theorie vakiende og farlig. Soldaters Øvelſer paa Exercier-Pladſen i Staden har langt fra ikke den Nytte, ſom de der foretages i aaben Mark med de vanſkeligſte og beſværligſte Angreeb. Ved Krigen kommer alting an paa Vaabenes Beſkaffenhed og Soldaternes Stilling. Hr. de **Silva** har ſeet alle Europæiſke Magters Infanterie, men ved dem alle bemærket mange Feyler. Han taler om Brigaders, Regimenters og Bataillioners Indretning. I Henſeende til Vaabene forkaſter han Eensformigheden. Det andet Glied ſkulde have længere Flinter med Bajonetter end det første, og det tredie endnu længere, end det andet, at de paa engang kunde ſtøde til imod Fienden. Han beſtemmer den Afſtand, i hvilken man kan føre paa Fienden, og naar man maa trænge ind med ſenkte Bajonetter. Forholden af Rytteriets Antal til Fodfolket retter ſig efter Landets forſkiellige Beſkaffenhed, da det i biergagtige Egne forholder ſig ſom 1 til 10, i andre ſom 1 til 7.

Amſterdam og Paris. Eſſai ſur le feu ſacre & ſur les veſtales. I 8vo. Man roſer vel Skrivemaaden i

dette

dette Skrift, men giver Læſeren ingen Haab om dybe kritiſke Underſøgninger, nye Opdagelſer, eller den nøyagtigſte Anteegnelſe af de brugte Kilder. Forfatteren giennemgaaer den Hellige Ilds Hiſtorie hos alle Folk fra dens første Oprindelſe, hvorved han undertiden begaaer en og anden Udſvævelſe fra Hoved-Sagen.

Bützow. **Bützowiſche Nebenſtunden, verſchiedener zur Morgenländiſchen Gelehrſamkeit gehörigen Sachen gewidmet. Sechster Theil.** 1769. 7 Ark i 8vo. Man finder her, ſom i de forrige Deele, adſkillige Anmærkninger, ſom ſigte til at characteriſere det jødiſke Folk og dets nærværende Tilſtand, i ſær i Meklenburg. S. 15 finder man et uopbyggeligt Forraad af jødiſke Skields-Ord, med den Anmærkning, at de udøve det ſtørſte Had og den bitterſte Forfølgelſe iblant hinanden indbyrdes. S. 16 en Jøde, der har et ſort Haar med et ildrød Skiæg, er et problema phyſicum. S. 18 en Jøde hedder Hackebart, fordi Ruſſerne naglede hans Skiæg faſt paa Bordet, og huggede det ſaaledes af. S. 46 de pleyer endnu ofte, ligeſom deres Forfædre, at opſtille falſke Vidner. S. 76 anmærkes, ſom en beſynderlig Omſtændighed, man ikke ſaa juſt har lagt Mærke til, at de formænger ikke noget andet Sprog, hverken det Arabiſke, Tyrkiſke, Pohlſke, Spanſke, Fränſke, Danſke, Plattydſke, med hebræiſke Ord, ſaaledes ſom det Høytydſke. S. 73 de ſkiændig forvovne Udtrykke i Henſeende til den chriſtelige Høytid, i den jødiſke Altonaiſke Calender af Aaret 1769., ſom vidner om dette Folks forrykte Utaknemmelighed mod den chriſtelige Øvrighed, hvis huldrige Beſkyttelſe det nyder, kan ſkaffe den Altonaiſke Jøde-Meenigheds Forſtandere et vanſkeligt Anſvar. Man finder andre flere nyttige og vigtige Anmærkninger, ſaaſom S. 75 over Jødernes Eeder, S. 50 over Toleranz-Prædikanterne o. a. ſl. ſom maa ſøges og læſes hos Skribenten ſelv.

Riga og Mietau. **M.** Johann Joſeph Haygolds **Beylagen zum Neuveränderten Rußland. Erſter Theil.** 432 S. i 8vo. Denne Samling, hvis Fortſættelſe man giver ſtort Haab om og meget ønſker, ſkal give ſtor og tilforladelig Oplysning i det Ruſſiſke Riges Hiſtorie, i ſær den, ſom angaaer dets Kirke-Væſen og Regimente.

No. 5.

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 1ſte Februarii 1770.

Sorge.

Hr. Ludvig Baron af Holbergs almindelige Kirke-Hiſtorie fra Lutheri Reformation indtil det Attende Seculum, fortſat af J. L. K., overſat paa Danſk og forøget med den Danſke Kirke-Hiſtorie. Tredie og Fierde Deele. 1769. 671 S. i 4to. Bekoſtet af Frid. Chriſtian Pelt, det Kongel. Univerſitets Boghandler i Kiøbenhavn.

Iblandt de gode Egenſkaber, hvorved en Hiſtorieſkriver ſkal forſkaffe ſig ſkiønſomme Læſeres Biefald, ſaaſom Arbeydſomhed, Lærdom og Indſigt i mange Videnſkaber, en ſimpel og ukunſtlet Fortællings-Maade, Skiønſomhed i at vælge og forkaſte, en god Orden og Upartieſkhed, er den ſidſte, ſom i andre Henſeender den vigtigſte, ſaa og ſaa vidt ſom den er den ſareſte. Der ere de Skribentere, ſom næppe kan levere os en verdslig Hiſtorie, uden at de paa hver andet Blad og ved alle givne Leylighed tillige anſeer ſig ligeſom forpligtede til at give os en liden Demonſtration for den Religions Sandhed, de bekiende ſig til, og at lægge for Dagen den Iver og Andagt, med hvilken de bekiende ſig til ſamme, ey anderledes, end om de ſkrev Hiſtorier for i Tide og Utide at overbevise Folk om deres Ortheđoxie. De tager ſig ikke vare for, at de derved ſærdeles kan

giøre deres Partieskhed mistænkt, i sær i de Tildragelsers Fortælning, hvor i den Religions-Sect, de viser sig saa ivrig for, har nogen Indflydelse, ligesom man mindst pleyer at tro dem, der ved alle Leyligheder sværge paa deres Ærlighed. Der er ingen Deel af Historien, der mere giver Leylighed til at vise saadan Partieskhed, end den Kirkelige, og en Historieskriver af ovenmældte Tænkemaade vilde vist nok ikke levere os en anden Kirke-Historie, end den der tillige skulde være et Forsvars Skrift for hans Religions-Sect. Der er derfor næppe noget Deel af Historien, hvori Partieskhed er meer almindelig, saasom dens Forfattere gemeenlig har rettet sig efter en Deel Læseres Smag, der ikke ere fornøyede med en Kirke-Historieskriver, med mindre han ved alle Leyligheder forsikrer dem om sin secteriske Orthodoxie. Den modsatte Upartieskhed, maa derfore falde de skiønsomme Læsere med saa megen desto større Klarhed og Biefald i Øynene, som den er desto mere rar og roesværdig, hvor den endelig findes. Uden Modsigelse har man troffet denne saa sieldene Egenskab hos vor berømte Baron Holberg, i hans fortræffelige Kirke-Historie, og man kan ey uden Partieskhed nægte de ere ligesaa roesværdige Fortsættelses Forfatter sit Biefald, naar han dømmer, „at vor „ Holbergs store Lærdom, Stats-Indsigt og Upartieskhed, „ satte ham i Stand til at anse mange Begivenheder med „ andre Øyne, og at dømme anderledes, end den almindelige Hob af de partieske Kirke-Historieskrivere hidindtil „ have giort.“ Holberg standsede midt i det 16de Seculum, og hans Hensigt var ey at gaae videre end noget hen i Begyndelsen af Luthers Reformation. Her nedlagde han sin Pen med det Ønske, at der maatte findes nogen, som havde Lyst til at fortsætte Kirke-Historien indtil vore Tider. Denne berømmelige Lyst fattede Hr. Köhler, og ligesom Hr. Professor Georg August Detharding havde giort sig fortient af Tydskland med en Tydsk Oversættelse af Holbergs Danske Kirke-Historie, saa har nu vor berømmelige Hr. Andreas Reyersen, hvis Navn man stedse med Ære vil erindre sig, saa længe man læser Josephi Jodiske Historie med Fornøyelse paa Dansk, indlagt sig paa nye en ikke mindre Fortieneste af Danmark med en Dansk Oversættelse af Hr. Köhlers Tydske Fortsættelse, saa vel som med den om den Danske Kirke tilføyede Forøgelse. Hr. R. har med megen Biefald og Berøm-

melse

melſe fulgt Holbergs Fodſpor, og fortſat Kirke-Hiſtorien paa den Vey, ſom han havde banet for ham. Han har begyndt Fortſættelſen fra den Tids-Punkt, da de Evangeliſk-Lutherſke overleverede deres Confeſſion til Keiſer Karl den Femte i Ausburg Aar 1530. Vel har Baron Holberg gaaet indtil Aaret 1555. Men ſom han haſtede til Enden med ſin Afhandling, ſaa har han kun været kort i dette Tidsløb, udi hvilket der dog ere forefaldne mange vigtige Ting. Dette Rum har Hr. R. opfyldt og viiſt i en kort og rigtig Sammenhæng, hvad der har tildraget ſig i den ſamlede Kirke indtil den til Augsburg i Aaret 1555. ſluttede Religions-Fred. Men ſom Kirken fra den Tid af har ſkildt ſig ad, og enhver Partie har faaet ſin egen Forfatning, ſaa har han inddeelt ſin Hiſtorie efter denne Forſkiæl, og det i ſaadan Orden, at han i hvert Seculum betragter enhver enkelt Kirke for ſig ſelv i ſit beſynderlige Afſnit. Saaledes giør han i det 16de Seculo, Begyndelſe med den Roman-Catholſke Kirke, og viiſer, hvilke Paver der har regieret ſamme, hvorledes det berømte Tridentinſke Concilium har været beſkaffent, hvilke Følger det har haft, hvad mærkværdigt der har tildraget ſig i ſamme Kirke, og hvilke Theologer der har levet i ſamme. Herpaa følger i det andet Afſnit den Evangeliſk Lutherſke Kirke. Ved ſamme bliver udført dens nye eller rettere kun fornyede Indretning, de Religions-Stridigheder, der i ſamme ere forefaldne, og andre hidhenhørende Ting, og bliver det iligemaade ſluttet med de berømmeligſte Theologers Levnets Omſtændigheder. Udi det tredie Afſnit forekommer den ſaa kaldte reformeerte Kirke. Forfatteren fortæller først dens Udgang fra den romerſke Kirke, og Adſkillelſe fra den Lutherſke, hvilken er ſkeet udi adſkillige Landſkaber i Europa. Dernæſt beſkriver han dens Skiæbne, dens udſtandne Forfølgelſer, dens førte Stridigheder, og de Forſøg man har giort til dens Foreening ſaa vel med den Roman-Catholſke, ſom Evangeliſk-Lutherſke Kirke, og tilſidſt opregner han de fornemſte Lærere, ſom har forestaaet ſamme. Han anfører og hvilke Univerſiteter der ere ſtiftede ſaa vel i dette ſom følgende Seculo til Lærdommens Fremvæxt. I det fierde Afſnit giver han en kort dog tilſtrækkelig Efterretning om de Böhmiſke Brødre, Valdenſerne, Vederdøberne, Unitarierne og Sociniauerne. Endeligen følger i det femte Afſnit den øſtlige

eller græske Kirke, og en Beskrivelse om Jødernes Tilstand. Uagtet, han saaledes afhandler de adskilte Secters Historie hver for sig, har han dog med det samme leveret en almindelig Kirke-Historie for hvert Seculum, og det saaledes, at han over alt har haft den Holbergiske Plan for Øyne, beflittet sig paa samme Korthed i Begivenhedernes Fortælling, som ellers kunde have været udførte med megen større Vidtløftighed, at Fortsættelsen saaledes kunde svare til den af Holberg giorte Begyndelse.

Paa samme Maade gaaer han frem i Historien over det 17de Seculum. Efterat han i en foregaaende Indledning har givet en almindelig Beskrivelse over Kirkens Tilstand i dette Seculum, og en kort Fortælling om de Forspil til paafølgende Ulykker, som gik for sig i Donawerth og Aachen, om den saa kaldte Union paa Protestanternes og Liga catholica paa de Roman-Catholskes Side, om Anledningen til den 30 Aars Krig, om de Bøhmiske Uroeligheder og det ulykkelige Slag ved Prag, om det Keiserlige Restitutions Edict, den Svenske Konges Gustav Adolphs Ankomst med sin Armee til Tydskland, om den Westphaliske Fred, der giorde Ende paa Uroelighederne, og den derpaa fulgte Nürnbergiske Executions Fred. Efter dette foregaaende Begreb om Kirkens Tilstand i Almindelighed kommer han i det første Afsnit først til den romerske Kirke, og efter en kort Fortegnelse paa de Paver, som har regieret samme fra Clemens VIII. til Innocentius XIII. begiver han sig strax til at fortælle denne Kirkes Tildragelser i dette Seculo, og giør Begyndelse dertil med de mærkværdigste Stridigheder, som derudi ere blevn førte. Deriblandt forekommer først den Strid om Naadens Hielpe-Midler imellem Dominicanerne og Jesuiterne, hvilken han lader ethvert Partie fortælle paa sin, men meget ulige og stridige Maade, indtil han endelig selv kommer frem med sin Betænkning derover, og viser, at begge Partier havde Ret i Noget og føre Vilde i Noget. Derpaa følger den bekiendte Jansenistiske Stridighed, der opkom af det, at den foregaaende var kun slet bielagt ved en begge Parterne paalagt Tavshed, en Strid der havde opvakt de største Bevægelser, i sær i Frankerige og Nederlandene, ja der foraarsagede det Romerske Hof saa megen Møye og Fortrædelighed, og satte den ravelige Høy-

hed,

hed, med dens foregivne Ufeylbarhed, i ſtørſte Fare. Efter en udførlig Beſkrivelſe derover, viſer Forfatteren tilſidſt, hvor i den egentlig har beſtaaet, hvad for Tilhængere den har haft, hvorledes man endelig i denne Sag har opført ſig, og i hvad for en Knibe det Romerſke Hof derved blev bragt, ſaa det var aldeles ingen Under, at man i Rom lod Sagen komme i Langdrag, trak paa Skuldrene, ſøgte mange Omſvøb, og anvendte alle Statskunſter for at vinde Blaar for Øynene. Derefter følger de betydelige Franſke Stridigheder om Pavens Høyhed og Ufeylbarhed, ſom fandt Modſtand og Modſigelſe i den berømte **Edmundus Richerius**, og udi hvilken Cardinal **Richelieu** ſpillede ſin liſtige Rolle. Den herpaa følgende Fortælling om den Venetianſke Republiks kiække Opførſel imod den overmodige og deſpotiſke Pave **Pauli V.** Forhold, er meget fornøyelig. Efter en Beſkrivelſe over nogle Stridigheder, ſom Overſættelſer af det Nye Teſtamente har giver Anledning til, kommer Forfatteren til Hiſtorien om den Quietiſtiſke Strid, over hvilken Forfatteren til Slutning fælder en upartieſt Dom, og anfører 6 Poſter, man i ſær maa lægge Mærke til, for at dømme ret og billig derom. Det er og en mærkværdig Stridighed, ſom blev ført med Jeſuiterne, om den ſaa kaldte **philoſophiſke Synd**. Efter Stridighederne følger Hiſtorien om de berømte Miſſions-Værker, det Chineſiſke, det Abyſſiniſke, det Japaneſiſke, og endelig det Siamiſke. Sær mærkeligt er det Svar, Kongen af **Siam** gav den Franſke Konges Geſandtere, da han lod ham indbyde til at antage den chriſtelige Troe. „Han undrede ſig meget over, at Kon„gen af Frankerige bekymrede ſig ſaa meget om Religionen, „da dog Gud, ſom denne Sag egentligen tilkom, viiſte ſig „ligegyldig herudi, og overlod ethvert Menneſke at handle „efter ſit eget Godtbefindende. Thi Gud, den hele Verdens „Skaber, havde jo, om han havde vildet, kundet give Men„neſkene, der ere hinanden lige paa Legeme og Sind, ogſaa „een Meening om ſig. Derfor dependerede det alene af hans „Forſyn i Stedet for ſaa mange Secter, at indføre en eene„ſte Religion. Men nu det har behaget Gud at frembringe „ſaa forundringsværdig en Mangfoldighed af Skabninger, „af hvilke enhver priſer deres Skaber paa en Maade, der „paſſer ſig paa dem; ſaa maa Gud ikke mindre blive ære„ret, det maa være under hvad for en Slags Tieneſte og Ceremo-

„ nie det være vil, ſom Menneſkene giøre. Den Mangfe
„ dighed, ſom man med ſtørſte Forundring bliver vaer i
„ naturlige Ting, hvilken er forenet med den fuldkomneſ
„ Skionhed, vilde ikke heller udi de overnaturlige og gu
„ dommelige Ting geraade Skaberen til Vanære. Da nu al
„ ſaa intet ſkeede, uden Guds Villie, og han regierede al
„ Ting i Verden, ſaa vilde han, Kongen, kaſte ſig i har
„ Barmhiertigheds og Forſyns Arme, og af ganſke Hierte b
„ de den ævige Viisdom, at den vilde indrette alle Ting m
„ hans Perſon og hans Rige, ſom det bedſt behagede den.

Man ſeer, ſiger Forfatteren, af dette Svar, at denne Kong har været en ſtor Indifferentiſt. Herefter fortælles hvad fo Midler den Romerſke Kirke har anvendt, for at foreene Pro teſtanterne med ſig igien, af hvilke nogle har været voldſom me, og om dem bliver ſiden handlet i Hiſtorien om den prot ſtantiſke Kirkes Skiæbne, andre lemfældige, hvortil henhør adſkillige deels **Religions-Samtaler**, deels de ſaa kaldt Conſilia irenica eller **Freds-Forſlage**. Ved den Leylighe opregnes adſkillige under Navn af Methodiſter, ſom har op hittet Methoder til at omvende Kiættere og bringe Proteſtan terne paa den Romerſke Kirkes Side, og adſkillige betydelig **Frafald**, ſom ere ſkeete tildeels af høye Perſoner til den Ro merſke Kirke. Fremdeles anføres hvad for Kloſtere der endtee ere indſtiftede eller forbedrede i dette Seculo, og hvilke Perſo ner canoniſerede med de derved brugelige Høytideligheder, ſom her udførlig beſkrives. Endelig giver Forfatteren en alt nade lig Afbildning paa den Romerſke Kirke, og viiſer, at den ha meget roesværdigt, men og meget laſtværdigt, og beſlutter efter Planen, ſin Beſkrivelſe med en Opregnelſe af dens berøm teſte Theologer. Deriblandt er mærkelig Jeſuiten **Peder Cot ton**, Skrifte-Fader hos **Henrich IV.** og **Ludvig XIII.** Frankerige. Han blev indkaldet for Parlamentet i Paris formedelſt Santarellæ ærerørige Skrift, tilligemed nogle an dre Jeſuiter, og da der blev giort ham det Spørsmaal: **Har I da nogen anden Meening, end Generalen for E ders Sælſkab?** ſvarede han: **Vor General opholder ſig udi Rom, og følgeligen maa han ſamtykke det man lærer udi Rom.** Man ſpurgte videre: **Men, derſom I vare udi Rom, hvad vilde I da giøre?** hvortil han ſvarede: **Med Luften vilde vi og forandre vort Sind,**

og

og meene det ſamme, ſom man meener udi Rom. Dette er det rette Jeſuitiſke Sindelag, ſom man ſporer i Verden hos mange flere, end dem, der kalde ſig Jeſuiter.

(Fortſættelſen følger.)

Illuſtriſſimo Heroi PASCALO PAULLO, Magno Libertatis Corſicanæ Defenſori SACRUM! In victoriam Gallorum de Corſica relatam. Auctore *Petro Burmanno Secundo.*

Corſica, ſeu Graja dicaris origine Cyrnus;
Seu tibi Calliſtæ nomine pulchra places;
Inſula par Delo, ſi non cunabula Phoebo
Fluctivaga in mediis illa dediſſet aqvis;
Sed cumulum famæ Martis ſortita palæſtris,
Sæpius & dominæ ferre coacta jugum:
Corſica, Phocaeis olim poſſeſſa colonis,
Et Tyrias belli fulmine paſſa manus;
Nunc Romanorum validis agitata catervis,
Nunc Gothici infelix ſcena furoris eras;
Aut Saracenorum miſeris vaſtata ruinis,
Francorumve armis ſive petita dolis:
Seu tibi tergemino cinctus diademate Præſul,
Seu Genua, inſidiis vafra, timenda foret;
Vel formidatis premeret te Piſa carinis,
Corſica, ab innumeris ſollicitata procis.
Sed tamen intrepida renuens cervice catenas,
Semper & inlæſæ virginitatis amans,
Præda peregrinis latronibus ire negabas,
Aſpera ut indomitus frena reculat eqvus.
Nec tibi defuerunt Heroum e ſtirpe nepotes,
Vindice Palladium qui tenuere manu.
Et potes indigetes divos jactare Colonnas,
Et potes Ornanos tollere ad aſtra tuos.
Gafforium exemplis Romæ immortalibus æqvat
Fama, nec immerſum nocte jacere ſinit;
Gafforium, patriæ poſtponere fortiter auſum
Et thalamum, & thalami pignora cara ſui.
Claraqve Gafferii, Ceccaldiqve inclyta virtus,
Et Rivaroleæ ſplendida facta domus.

Præradiat PAULLUS cunctos, ut ſidera Phœbe,
Et decore obſcurat ſecula tota ſuo.
Heroasqve ſeqvi primis edoctus ab annis,
Qvos Latium, vel qvos Inachis ora tulit;
Stemmatis antiqvi ſplendens natalibus, implet
Factorum illuſtrem nobilitate domum.
Excitat ut magni ſobolem Genitoris imago,
Sed veri ad templum pandit Honoris iter.
Heroëm a cunis exempla domeſtica formant,
Nec Proavûm a meritis degeneraſſe ſinunt.
Pyrrhus, Achillea virtute animoſus & audens
Nec genitore minor, nec Lycomede fuit.
Et pater Æneas nenero præluxit Jülo;
Scipiadæ calcar facta Parentis erant.
Contigit hoc, HYACINTHE, tibi, cui gloria in artes
PASCALIUM patrias ex[illegible]diiſſe fuit.
Natus ut acceptum tibi Libertatis amorem,
Qvoqve ſalus Patriæ more tegenda, refert;
Sic caput & magnis vitam objectare periclis
Exemplo didicit, Te præeunte, tuo;
Et duce Te, doctæ ſacraria inire Minervæ,
Gradivo Aonias & ſociare Deas.
Teſtis Parthenope, ſedes dilecta Camenis,
Exſilii qvondam portus & ara tui;
Linqvere qvum Corſos, Gallo dominante, coactum
(Dum licuit, dextræ cura tuentis erant)
Exciperet blandis formoſa Neapolis ulnis,
Fortunæ comitem Gafferiumqve tuæ.
Filius hic tecum, defecti ætate Parentis
Clauderet ut ſummo lumina functa die.
Sed Patriæ revocabat amor, laudisqve cupido
Indomita, excelſos ſveta animare Viros.
Felicesqve vovens HYACINTHUS ut impleat annos,
PASCALUS auſpiciis ivit in arma ſuis.
Sed licet heroos auſus, curasqve viriles,
Magnanimum & tacita voce probaret opus;
Solliciti Senis hæret amor, ſoboliqve veretur
Anxius, in dubio ſpesqve timorqve labat:
Cœptaqve, ſucceſſu forſan caritura, volutans
Amplexu natum deficiente tenet.

Atqve

Atqve ait: o noſtræ ſolamen, PAULLE, ſenectæ,
Spes Patriæ, proles digna Parente tuo!
Vade, age, & oppreſſos Gallorum a milite Corſos
Eripi ſervili, qva licet arte, jugo;
Gafforiiqve vices, Genuenſi fraude necati,
Excipe, ſed fati ſis memor usqve mei;
Junge tibi fidas dilecta e gente phalanges,
Et ſocias Fratri, PASCALE, necte manus;
Qvod poſſum, Patriæ pro libertate, tuaqve,
Suſcipiam ad magnos vota ſalute Deos.
Vota ſed eventus habitura timebat inanes,
Flentis & in medio reſtitit ore ſonus.
Et lacrimas inter ſingultibus interruptas
Dicere vix potuit, non rediture Vale!
Hoc erat, augurii qvod mens præſaga ſiniſtri,
Linguaqve grandævi vaticinata Senis.
Hoc erat, obſcura nitidum ferrugine vultum
Illo cur tegeret Phoebus & ora die;
Et vox Pauſilypi de collibus icta rediret,
Ominaqve horriſono murmure læva daret.
Pulchra ſed ambitio, virtutis conſcia, PAULLE,
Et Patriæ inmenſus te rapiebat amor.
Et populi poſcentis opem te vota vocabant,
Ne Liguri aut Gallo Corſica præda foret.
Preſſaqve Libertas, jam Vindicis indiga, frontem
Induit ipſa tuam caſſide & enſe manum.
Hinc cauſſæ bonitate tuæ confiſus & armis
Spondebas faciles in tua geſta Deos.
Prima Deos habuere ſuos molimina, & hoſtes
Sponte laceſſito pellere Marte datum eſt.
Se tibi Pax Corſis debebat reddita, factis
Fortibus implebas Solis utrumqve latus.
Ardua mens illas ſe convertebat ad artes,
Unica qvîs civi concilianda ſalus;
Sive peregrinis commercia qværere terris,
Jugera vel valido ſollicitare bove;
Sive ſalutiferis componere legibus urbes,
Et populum Muſis erudiiſſe trucem.
Cecropiis ut jura Solon moderatus Athenis,
Qvæ dederat nimio dura rigore Dracon,

Ut Numa Romanum firmavit legibus orbem,
Juſtitia gentem perpoliitqve rudem.
Qvod Cretæ Minos, & qvod tibi, Sparta, Lycurgus,
Hoc tibi, ſi neſcis, Corſica, PAULLUS erat.
Hinc qvoqve dives opum guſtabas munera Pacis,
Crevit & auſpiciis inſula læta Ducis.
Qvaqve olim indomitos emolliit arte Ruthenos
Maxima regnatum gloria, primus honos;
PASCALUS hac Corſos, faciles dum rexit habenas,
Adſidua duxit ſedulitate feros.
Per tria luſtra fuit rerum hæc menſura tuarum,
Utilior populo, qvam Tibi, PAULLE, tuo.
Nec Te laſſavit ſeries numeroſa laborum,
Civibus ut poſſes confuluiſſe bonis.
Obſtitit inceptis belli furialis Enyo,
Succeſſu curæ ne fruerere tuæ:
Et conjurati Genuæ Galliqve furores
Bis Tibi militiæ cauſſa fuere gravis.
Dextra Tibi toties meritis decorata tropæis,
Et cui tot pœnas hæc dedit hydra biceps,
Jam populatrices contundere, PASCALE, turmas,
Illa minor qvamqvam viribus, auſa fuit.
Jam Genua, injuſto dominatu odioſa, diuqve
Exitium Corſis præmeditata tuis;
Bellonæ dudum pertæſa, ingentibus impar
Stragibus, & cauſſæ non bene fiſa ſuæ;
In ſpolii partem cupidos vocat improba Gallos,
Jusqve datum ſceleri mox ſibi Celta rapit.
Perpetuis utinam conſtans Victoria palmis,
Præluſit caſtris ut ſatis æqva tuis,
Abſolviſſet opus! Sed proditione tuorum
Corſica non potuit muneris eſſe tui.
Nuper enim adtonitas Batavûm percuſſit ut aures
Fama gravis, cladis nuntia, PAULLE, tuæ;
Publica communi Libertas vulnere plangit
Saucia, & atrata pallida veſte ſedet.
Ut numen populus hoc tutelare veretur,
Sangvine cui Batavo vena animata calet;
Sic mea jam dudum Tibi nectere Muſa vovebat
Serta, triumphales implicatura comas.

Icta

Icta repentino ſed nunc a fulmine, laurum
Projicit, & ſorti cogemuit ægra tuæ.
In partem immenſi venimus pia turba doloris.
Et qverimur rigidos in tua fata Deos;
Temporis illius memores, qvo claſſe virisqve
Sæviit in patriam Marte cruentus Iber.
Et Belgæ qvondam dici meruere rebelles,
Indociles Regis ſceptra lubire feri.
Sed tamen indomita famulas virtute catenas
Fregimus, & furias, dire Philippe, tuas.
Atqve utinam hæc, auſis ſi detur adorea magnis,
Par meritis laurus, PAULLE, relata foret!
Sed licet invito te jactes, Galle, triumpho,
Regia jam Corſis nectere vincla parans;
Vincla reluctanti male convenientia genti,
Nam titulis obſtant fasqve piumqve tuis.
Qvid tibi cum Corſis? niſi te jura ſub armis,
Ut Senones qvondam, ferre, proterve putes.
Nil agis: æterno PAULLUM decorabit honore
Fama, per inſultus non violanda tuos.
Te diris odiisqve premet gens cuncta pudendis,
Libera ſub gemino cardine ſi qva viget.
Nam Libertatem, PAULLI eſt, virtute tueri,
Perfidia & turmis vincere, Galle, tuum.
Deficiens qvamvis, animo non agmine major,
Nunc ſpolium fœdæ proditionis eat;
Innumero potior tu tantum milite, Galle,
Innumeri PAULLUS militis inſtar erat.
Armis lenta licet tibi Corſica cedat iniqvis
Colla invita tuo dat ſuperata jugo.
Non tibi caſtaneas molles, neqve dulcia poma
Proferet e facili terra benigna ſinu.
Non tibi mella thymo, croceave educta rubenti,
Condet odoratis fertilis ora favis.
Sed qvæ de buxis & amaris edita taxis
Stipant Cyrneæ munera mellis apes.
Tinctaqve de ſuccis, qvos dans Medeides herbæ,
Sangvineam ſiſtent pocula tetra ſitim.
Neve levis cineri incumbat ſine pondere tellus,
Molliter au tenuis contegat oſſa lapis;

Cor

Corſica, præruptis inmanis & aſpera ſaxis,
Dura tibi e ſilicum monte ſepulcra dabit.
Et ne poſtgeniti fileant tua probra nepotes,
Serave ne tollant hanc tibi ſecla notam;
Dux qvoties, numero paucas ſternente cohortes,
Fortibus haud geſtis, victor ab hoſte redit;
Venalesqve animas corrumpens, oppida numis
Emerit, infami proditione fruens;
Celtica de Corſis victoria parta feretur,
Æqvaqve virtuti, Galle, tropæa tuæ.
Invidiam facti Mavors vix ſuſtinet ipſe,
Dicitur & palmas erubuiſſe tuas.
Flagitium hoc juſtis non eſt abolere triumphis,
Æternum in faſtis Corſica crimen erit.
Dedecus hoc nullo tibi Seqvana diluet ævo,
Nec Rhodanus rapidis in mare volvet aqvis.
At Vos, Magnanimi qvos ſigna revellere PAULLI,
Nec puduit fortem deſeruiſſe Ducem;
Dum Patriæ vindex, ſucceſſu animoſus ab ipſo,
Arma pius cauſſa pro meliore gerit,
Exhibet & tutum ſe Libertatis aſylum,
Letiferum Gallis jam meditatus iter;
Turpiter officii immemores, ſtatione relicta,
Tam bene ſuſceptum deſtituiſtis opus.
Regaliqve jugo famularia colla dediſtis,
Colla ſecurigeram digna ſubire manum.
Qvis furor eſt, ſpreta pro Libertate catenas
Induere, & domini juſſa minasqve pati?
Qvis furor, ingenuæ ſervam præponere ſortem,
Velle nec arbitrii vivere jure ſui?
Qvin potius pereant Reges, Regumqve manipli,
Qvam rigidos liber civis adoret Heros!
Et pereant Aulæ ludibria vana potentis,
Qvam gemat ob duras gens miſeranda vices!
Ite animæ viles, cervicibus indite vincla,
Gypſatosqve liget Galla cataſta pedes!
Belligeras acies, & linqvite caſtra virorum,
Oppidaqve imbelli prodite ſponte fuga!
Semiviris Cybeles potius vos jungite Gallis,
Et Corybanteis agmina ſecta choris!

Claſſica

Claſſica non vos flare decet prætoria cornu,
Cymbala ſed Phrygiæ tundite rauca Deæ.
Plangatur vobis molli Berecynthius Attis
Carmine, & a fletu Dindyma tacta ſonent!
Fulmina fœdifragas ſed deletura catervas
Ultor ſiderea mittat ab arce Tonans.
Vel, qvia nunc ſpolium Celtis ignobile facta eſt,
Per vos transfugii dedecorata nota,
Vindicibus ſidens vobiſcum Corſica ſtagnis
Præda tridentifero cedat opima Deo!
Qvo feror? infeſtos melius convertat in hoſtes
Jupiter augurii vota ſiniſtra mali.
Libera qvin potius, nulli ſubjecta tyranno,
Et juris ſemper, Corſica, ſurge tui!
Tempus erit, qvando graviori ſtrage repulſis
Prodita nunc Gallis ſigna recepta feres.
Victorem victo ſuccumbere læta videbis,
Splendidior damnis & recidiva tuis.
PAULLUS inacceſſis latitans jam montibus, ultor
Inferias ſociis Manibus enſe parat.
Deplorata ſalus non eſt tua, Corſica, clade
Aucta laceſſitas exſeret ira manus.
Arma recollectis ſi viribus induet, acer
Hoſtibus incumbet, Marte favente, ſuis
Peſtifera Gallis qvum labe excanduit æſtas
Et gravis infectos Sirius uſſit agros;
Funera funeribus, ſi debellare jubentur,
Aëre mortifero tunc cumulabit hiems,
Et leges uberior letalibus occidet arvis,
Qvam Cereris meſſis falce reſecta cadit.
Fertilis hinc pingues producet campus ariſtas,
Sangvine qvum Gallo luxuriarit humus.
Tu modo, qvi ſeris Annalibus inclyta vives
Gloria, grandiloqvo digne Marone cani,
Vive! malis nec cede tuis, ſed pectore forti
Exemplum Herois nobile, PAULLE, refer.
Jamqve parem factis animum gere, conſcie laudis
Exſere Te, Fato celſior ipſe tuo.
Hoſtibus haud domitum, ſed proditione relictum
Te nunc Fortunam vincere poſſe decet.

Te

Te Socii, qvotqvot conſtantia caſtra ſecuti,
Sacrilego qvamvis Marte ſubacta, colunt.
Dumqve ingeſta dolent ſibi Regia ſceptra, fatentur
Iſta tuas potius ſceptra merere manus.
Perpetuus turpes ſed perjurosqve Sinones,
Admonito PAULLI nomine, terror aget.
Libertatis amans Batavus, pugnaxqve Britannus
Exemplo exacuent fortia corda tuo.
PASCALE, ut injuſtis horror flagrumqve tyrannis,
Vindicibus patriæ lex eris una ſuæ.
Et, ſi forte tibi renuat Bellona triumphum,
A memori laurum poſteritate feres.
Nomina ſi veterum Stygiis revocentur ab umbris,
Elyſium & poſſint linqvere, PAULLE, nemus;
Invictus Gallus pro libertate Camillus
Tarpeïa Tecum pellere rupe velit.
Ejicere aut Reges, dirum aut mactare Tyrannum,
Gauderent ſocia Brutus uterqve manu,
Et Cato communi Tecum nece mallet obire,
Qvam dominos volvi Cæſaris ante pedes.
Si Superum patuere fores Heroibus olim,
Et licuit magnis Numen habere viris;
Martigenam cœlo poſuit ſi Roma Qvirinum,
Græciave Alciden vexit in aſtra ſuum;
Si fuerit Phorcus, Corſorum regna potitus,
A Libyco qvamqvam victus Atlante, Deus;
Immortalis eris: nullo eſt delebilis ævo,
Qvæcumqve ex meritis gloria parta venit.
Numen eris populis: nam Libertate amorem
Poſtera ſub PAULLI nomine ſecla colent.

Halle.

Johann Ernſt Schuberts, der Heil. Schrift Doctors und ordentlichen Profeſſors, Königl. Schwediſchen Conſiſtorialraths und Paſtors zu St. Mar. in Greifswalde, Geſchichte des Römiſchen Pabſtes Vigilius. Nebſt einigen Betrachtungen über die Päbſte, Concilia und Glaubensformeln. 1769. 1 Alph. 3 Arк i 8vo.

Denne Paves Hiſtorie udgiør et mærkværdigt Stykke af Keiſer Ju-

Justiniani Historie. Han antog sin Kirkes Anliggender i sit Rige med megen Omhyggelighed, og Keiserinden spillede derved en hemmelig og saa mesterlig Rolle, at hun mere end een Gang bragte ham bag Lyset. Hun brugte den paa en listig og uforsvarlig Maade til pavelig Værdighed ophøyede Vigilius, som et Redskab, til, imod Keiserens Villie, at udføre sine for Eutychianerne gunstige Absigter. Disse Keiserindens Handlinger, og denne Paves forstilte og uredelige Forhold i den hele Tid, han har været Pave, deres Sammenhæng og Følger, har Hr. Sch. sat i et tilstrækkeligt Lys, og med det samme grundig igiendrevet, hvad den fordum berømte Canzler Ludwig i Halle har foredraget til Keiserindens Undskyldning eller Forsvar. Dog er det ey alene denne Paves udførlige Historie, den ubetydelige Stridighed over de 3 Kapitler, og de store Bevægelser, som deraf reyste sig, i særden vestlige Kirke, men endog de af samme Historie udragne Betragtninger over den Anseelse Paverne da havde i Kirken, Kirke-Forsamlingernes rigtige Bedømmelse, de symboliske Bøgers Nødvendighed og rette Brug ere det, som giør dette Skrift saa vær mærkværdigt, og dets Læsning ligesaa behagelig og nyttig, saa man maatte ønske, at han vilde meddeele den lærde Verden flere deslige Afhandlinger over enkelte vigtige Stykker af Kirke-Historien, i sær da man ikke fattes paa saadanne Bøger, som foredrage det hele Indbegreb af Kirke-Historien, og en almindelig Fortælling om de Kirkelige Begivenheder vil immer blive usmagende, tør og ufrugtbar, naar den ikke omstændelig foredrages, ledsages med nyttige Anmærkninger, og anvendes til betydelige Materiers Forklaring. Her bliver i 6 Hoved-Stykker handlet: om Vigilii Ophøyelse til pavelig Værdighed: om sammes pavelige Foretninger: om den vestlige Kirkes Fraskillelse ved Vigilius: om Pavedømmet: om Concilierne: om symboliske Bøger. Man finder overalt mærkværdige og fortræffelige Anmærkninger over disse Materier, og der iblandt nogle S. 374 over det tidet Skrift: Ist ein Lehrer verbunden, nach Entfernungen vom Lehrbegrif seiner Kirche, sein Amt in derselben niederzulegen?

An-

Anmældelſer.

Zelle. Der Königl. Großbrittann. Churfürſtl. Braunſchw. Lüneb. Landwirthſchafts Geſellſchafts Nachrichten von Verbeſſerung der Landwirthſchaft und des Gewerbes. Zweiten Bandes, Dritte Samlung. 1769. 9 Ark i 8vo. I denne Samling forekommer en betydelig med megen Indſigt og Nøyagtighed forfattet 1) Unterſuchung des gerechten Verhaltniſſes der Land- und Bauren-Gütter gegen den Wohlſtand der Einwohner. Forfatteren biefalder ikke alle ſtore Landgodſers Deeling i ſmaa Bønder-Godſer. Han troer, at 20 Bønder kunde ikke leve bequemmeligen, naar der ikke var et ſtort Land-Gods i Nærheden, at Folke-Mængden intet vandt ved ſaadan deres Fordeelning i ſmaa Bønder-Godſer, og at Landsherren maatte lide Tab derved. Han paaſtaaer, at der i en Provints maa være ſtore, middelmaadige og ſmaa Landgodſer. Men Selſkabet anſeer det endnu for et Problematiſk Spørsmaal: 2) Verbeſſerung der Aecker, Viehweiden und Wieſen in Heid-Bruch- und Moorgegenden: 3) Eine Erfahrung von dem Anbau des Klees und anderer Fütterung in ſandigten Gegenden: 4) Verſuch die Erdtuffeln durch einſenken und einſtecken der abgeſchnittenen Stengel zu vermehren.

Berlin. Beſchreibung der Königl. Reſidentz-Städte Berlin und Potsdam, und aller daſelbſt befindlichen Merkwürdigkeiten. Nebſt einem Anhange enthalten die Leben aller Künſtler, die ſeit Friderich Wilhelms der Groſſen Zeiten in Berlin gelebet haben, oder deren Kunſtwerke daſelbſt befindlich ſind. 1769., i 8vo. Diſſe tvende Stæder haver i en Tid af ſaa Aar begge ſaa vidt tiltaget i Størrelſe og Skionhed, at de beundres af al Verden, og har længe ſiden fortient en Beſkrivelſe over deres Mærkværdigheder i Henſeende til Natur og Kunſt, deres Hiſtorie, Regierings-Forfatning, enkelte Bygninger og beſynderlige Indretninger. Ved nærværende Beſkrivelſe finder man tillige Grundridsning af begge Stæder.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 6.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 8de Februarii 1770.

Sorøe.

Fortſættelſe af Hr. Ludvig Baron af Holbergs almindelige Kirke-Hiſtorie fra Lutheri Reformation indtil det Attende Seculum, ꝛc. (See forrige No.)

Forfatteren kommer i det andet Afſnit til den Evangeliſk Lutherſke Kirke, for ligeledes at beſkrive dens mærkværdigſte Tildragelſer, og de Stridigheder, den har maattet føre ſaa vel med dens udvortes ſom indvortes Modſtandere. Til liden Ære for den Evangeliſke Lutherſke Kirke erindrer Forfatteren, at Stridigheder er det meeſte og fornemmeſte han her har at fortælle: „Strids-Sager ere i Sandhed „ ingen ſynderlige Ziratber i en Kirke, og de bliver aldrig „ førte til ſtor Opbyggelſe, meget mere ſætte de den i megen „ Forvirrelſe og Uroelighed. Den Evangeliſke Kirke var i „ dette Stykke liig Havet, ſom naar det af en ſtærk Storm er „ bragt i Bevægelſe, lang Tid derefter er i Oprør, og bliver „ ved at bevæge ſig.“ De Roman-Catholſke, i ſær Jeſuiterne, glemte heller ikke ved den Leylighed at giøre den Lutherſke Kirke de bitterſte Bebreydelſer, ſaaſom i det Skrift Jeſuiten Lorenz Forers udgav under Titel: Der Ketzer Katzen-Krieg. Forfatteren, ſom viſt nok i dette Stykke hidindtil er upartieſk, erindrer desuden, førend han giver ſig til Stridighedernes Fortælning, at man i Almindelighed ſatter meget

ufordeelagtige Tanker om vor sande Christen-Kirke, naar ma hører, hvor mange Stridigheder der ere forefaldne iblant dens Lemmer, angaaende Religionen. Mange ere derved satt i Tvilsmaal, andre ere forfaldne paa Afveye og ere blevn Fritænkere og Religions-Spottere. Det er værdt at høre hvorledes Forfatteren gaaer disse Fordomme i Møde. „De „ vilde blive os vanskeligt, siger han, tydeligen at indse „ Guds Hensigter, der tillader saadant, dersom Guds Aan „ ikke selv havde efterladt os nogle Spor deraf." Det e Skade, at ikke Forfatteren har anført et eeneste af disse Spor Vi vide heller ikke, om disse Stridigheder fortiener at tilskri ves nogen Guds besynderlige Tilladelse i nogen vis Hensigt Religionen er af Gud givet Verden til dens Lyksalighed. Hvor ledes rimer det sig da vel, maatte man her tænke, med Guds Viisdom, at tillade Mennesker, just dem, som ere satte ti Religionens Lærere og Handthævere, saadanne til deels og for den største Deel unyttige, ubetydelige, egennyttige, uroelige voldsomme, ja blodige Stridigheder, om Religionen, til Ver dens allerstørste Ulyksalighed? Vi tør ikke sige, at Gud har tilladt disse Stridigheder, anderledes, end han tillader al andet Ondt i Verden, som virkelig mishager ham, just ford han har givet Mennesker en fri Villie, som de kan misbruge og som hans Viisdom ikke tilsiger ham at betage dem i en Verden, som er deres Prøve-Sted, hvor de skal aflægge Prøver paa Dyd og Menneske-Kiærlighed. „Imidlertid, „ (siger Forf. videre) naar man alene fornuftig vil eftertænke „ Sagen, kan man let begribe, at adskilte Meeninger og „ Religions-Stridigheder, paa samme Tid, da de forvirre „ Kirken, udbreder og tilligemed et Lys over samme." Forfatteren udfører den Sag meget omstændelig og smuk, og man kan ikke nægte, at jo dette Gode er kommen af dette Onde. Kun at dette Onde ikke maatte ansees som et for Guds Viisdom nødvendigt Middel til dette Gode, da det skulde tiene Stridighederne saaledes, som de ere førte i Kirken, til alt for stor Besmykkelse. Thi kan man ikke i Kiærlighed og med Sagtmodighed foreene sig om at oplyse, forklare og fastsætte de guddommelige Sandheder, uden al Bitterhed, uden Voldsomhed, uden Forfølgelse, uden Krig og Blods Udgydelse? Bør man gjøre Ondt, at deraf kan komme Godt? (See Rom. III. 8.) Naar derfore Forfatteren her atter, som man

nan gemeenlig pleyer, bringer Gud ind i Spillet med, og iger, **at han saaledes har vidst at drage noget Godt af det Onde han tillader**, da var det meget at ønske, at werken han eller nogen anden i lige Tilfalde vilde forstaaes aaledes, **ligesom Gud gav nogen sin besynderlige Tiladelse til dette Onde, i det besynderlige Øyemærke, for deraf at drage noget Godt**, som dog vel er kun en naturig Følge deraf, men ellers kunde og burde følge og flyde af en god Kilde. End mere var det at ønske, at man i denne Materie, angaaende det Ondes Tilladelse af Gud, vilde tale og skrive meget vaersom, bestemt og tydelig. Men et meget nere vigtigt Spørsmaal har Forfatteren her forgiettet at anøre og besvare, naar han dog endelig her vilde give sig af med it besvare saadanne: **Hvorfore dog Gud har kastet den H. Skrift, der skal tiene Menneskер til Oplysning i Saligheds Sag, ligesom et Tvistens Æble ned af Himmelen iblant Kirkens Lærere? Hvorfor er dens Meening overalt ikke saa tydelig, at den er sat uden for al Tvist og Modsigelse?** Man kan svare derpaa, at Gud har derved vildet give Menneskene Anledning til at beymre sig desto mere om Sandhed til Salighed ved at efterorske Skriftens rette Meening: Dette burde de have giort i Kierlighed: At det ikke saaledes er skeet, maa mishage alle fornuftige Mennesker, og Gud selv, som vist vil straffe alle dem, der af egennyttige Hensigter har oprørt Verden med unyttige, hæftige, voldsomme og blodige Stridigheder, om en Religion, som er aabenbaret Menneskene til at stifte Fred og Lykkalighed iblandt dem; som vist vil straffe alle baade dem, der ikke kan modsige med Kiærlighed, og der ikke med Kiærlighed kan taale Modsigelser, for med hinanden at komme til et fælles Maal, som er Sandheds Kundskab. Dette Svar skikker sig uden Tvil bedre til dette Spørsmaal om Skriftens Dunkelhed, som giver Anledning til ulige Meeninger, end naar Forfatteren anvender det samme til at vise Nytten af den Ueenighed i Religionen, som har herskет i Kirken. „Man lade (hedder „ det) al Ueenighed i Religionen ophøre, saa vil man ikke mere „ anstrænge sin Fornuft o. s. v.“ Hvorfor ikke dette, maatte man spørge? Saa kan man ikke anstrænge sin Fornuft, for med hinanden i Kiærlighed at undersøge Sandhed? Her burde det tvertimod hedde: **Man lade Skriftens Meening skin-**

ne med den fuldkomneste Vished og Klarhed i Øyne, saa vil den menneskelige Nysgierrighed ikke nær saa meget bekymre sig derom, og ikke anstrænge sin Fornuft for at finde Sandhed? Tør vi uden Nogen Mistydning sige det, da tykkes os, at Forfatteren har he anbragt det urette Spørsmaal med det urette Svar derpaa Den, der giør saadanne Stridigheder, som her tales om, t et nødvendigt Middel til et af Guds Hoved Øyemær ker, som er Sandheds Oplysning; som siger derhos at Gud saaledes veed at drage Godt af Ondt; den kund læt synes at giøre Menneskers Ondskab til et nødvendigt Mid del for Gud til hans Viisdoms Hensigter, og at undskyld den saa meget mere paa Menneskenes Side, som man give Gud mere Deel deri, og i det, der uden Undtagelse og uden Omsøb alene burde lægges det fordærvede og forvorpne men neskelige Hierte til Last: hvilket vi dog bør troe at være lang fra Forfatterens Tanker. Kun dette seer man, at det Ord Tilladelse er i denne Materie sær tvetydig, kan læt giv Anledning til vrange Meeninger, og bør ikke bruges uden med største Forsigtighed og den nøyeste Bestemmelse. Øy a hindre noget, som dog skeer imod vor behagelige Vil lie, og at tillade noget, som et Middel til sit Øye meed, ere tvende stridige Begreb, der ikke vel kan bestaa med hinanden, allermindst hos Gud. Man kan her med no gen Skin af Sandhed bebreyde Recensenten, at han roer sig for vidt ud med Forfatteren fra Hovedsagen. Men det kom mer af det, at Forfatteren selv her, ligesom maaskee paa no gle flere Steder, har roet sig temmelig vidt ud med sin Critik og er ikke bleven ved at fortælle sine Begivenheder, overladen de til enhver at dømme derom, som den vil og bedst kan, ef ter en dertil given kort Anviisning. Thi vor Meening bliver det aldrig, at en Historieskriver skal være ganske tankeløs ved alle sine Begivenheder, som han fortæller. Han maae, je han bør maaskee giøre sine Anmærkninger ved nogle, for der ved at giøre Læseren og Eftertiden opmærksom derpaa til sin Oplysning og Forbedring. Men vil han dømme, saa bør han dømme rigtig, kort og forsigtig, og hvor der kan gives Anledning til ulige Domme, da hellere give Læseren Anviis ning til at vælge, end bringe ham paa Afveye ved at bi bringe ham de urigtige. Recensenten bør give sine Læsere

Begreb

Begreb om ſin Skribent, og har fundet for godt af dette 17de Seculi Hiſtorie at vælge nogle Exempler dertil. Man kan viſt ikke nægte, at jo Forfatteren har paa mange Steder med Lykke ſøgt at efterligne den Holbergiſke Upartieſkhed. Den allerførſte Stridighed, ſom reyſte ſig imellem de Tübingiſke og Gieſſeniſke Theologer om **JEſu Fornedrelſes Stand**, er Beviis derpaa. Hvor upartieſk er ikke det erindret af Forfatteren, at det var intet andet end en lærd Penne-Krig og en unødvendig Ordſtrid, ſom dog blev ført med ſtor Hæftighed og til ſtor Forargelſe. Men at Forfatteren og undertiden kan have forſeylet den Holbergiſke Upartieſkhed, derpaa meener den upartieſke Recenſent at have fundet et Beviis i den anden forekommende Stridighed, nemlig den Hofmanniſke. Den blev opvakt af en Profeſſor Theologiæ til Helmſtad imod en Profeſſor **Philoſophiæ**, navnlig **Cornelius Martini**, om hvilken ſidſte det her hedder, „at han var meget øvet i „ den Skolaſtiſke-Ariſtoteliſke verdslig Viisdom, men var „ derhos meget forfængelig og ſtolt, og ophøyede ſin jordiſke „ Viisdom overmaade, om det ellers forholder ſig ſaaledes, „ ſom man fortæller om ham.“ Vi havde ønſket, Forfatteren havde ladet det beroe derved, **om det ellers er ſandt ſom man fortæller om ham**, og havde ikke ſøyet til, **da det er bekiendt og grundet i Erfarenhed, at Philoſopher gierne opblæſe ſig.** Philoſopher i Almindelighed, paa hvis Bekoſtning denne Critik, ſom her finder ſted ingen Sted, er fældet, ſkulde maaſkee gierne ſtikke den ved ſig, naar den øvrige Beſkrivelſe over Stridigheden havde ſvaret dertil. Men hvad ſkeer herefter? Den gode **Daniel Hofmann** beſkrives ſom en ſtolt og oprøriſk Mand, der uden Undtagelſe ſkiælder Philoſophien ud for et **røverſk Riætterie**, en **Fiende af Theologien**, en **Riids Gierning**, en **Velynder af Pelagianismo**; ſom en Mand, der vil ruinere det hele philoſophiſke Facultet med ſamt hele Philoſophien; ſom giør Viiſer over dem; ſom Øvrigheden maa holde i Tømme, og tvinge til at indſkrænke ſin Meening, og igienkalde, hvad derudi var falſk og for vidt dreven. Men hvilken Sagtmodighed brugte derimod Philoſopherne imod denne opblæſte og uroelige Mand. Forfatteren ſelv vidner, **at deres Opførſel var ret philoſophiſk.** Men hvorledes ſtemmer nu det overeens med den paa alle Philoſophers Bekoſtning fældede Critik, ſom ey engang

her finder Sted; en Critik der er anvendt til at bekræfte det man ellers erklærer for en løs Snak om en Mand, at han nemlig var stolt og opblæst, paa ingen anden Grund, end denne, at Philosopher i Almindelighed ere stolte og opblæste. Dette synes vel ikke at stemme overeens med den Holbergiske Upartieskhed? Dog bør et enkelt, flygtigt og ikke vel overlag Indfald i det øvrige ikke forringe Forfatterens store Fortienester og ved mange andre Leyligheder udviiste roesværdige Upartieskhed. For Resten ere de Stridigheder, som i dette Seculi har holdt den Evangelisk-Lutherske Kirke i en bestandig Uroelighed, følgende: Den **Grauerske** og **Lubinske** om Syndens og det Ondes Oprindelse; den **Balduinske** imod **Boethius** om de Ugudeliges Opstandelse; den **Cramerske** om de Uigienfødtes Theologie; den **Rathmanniske** om Guds Ords Kraft; den **Prætorianske**, hvortil **Prætorii** Skrifter fornemmelig efter hans Død har givet Anledning; den **Lütkemanniske**, om Christus efter sin Død og i Graven var et virkeligt Menneske; den Stridighed, der blev opvakt imod **Johann Arndt**, angaaende hans Skrifter; den **Dannhaverske** imod **Rheinboth** om Troens Grund-Artikler og den Hellig Aands Udgang; den vidtløftige Syncretitiske Stridighed; den ikke mindre vidtløftige og indviklede Pietistiske Stridighed; den Terministiske Stridighed, om Naadens Maal eller den saa kaldte Terminus peremtorius; den Peterseniske om det 1000 Aars Rige, og alle Tings Igienbringelse; den Strid **Thomasius** i sin Tid havde med Theologerne. Forfatteren har allevegne upartiesk og efter Fortieneste lastet disse Stridigheder, for en Deel som ubetydelige, overalt, som saadanne, hvor i menneskelige Passioner har blandet sig alt for meget, til stor Forargelse og Vanære for den orthodoxe Lutherske Kirke. Imidlertid beholder dog de Lutherske Stridigheder dette Fortrin for de Catholske, at lad være de første ere førte med Hæftighed og megen Bitterhed, ofte af indbyrdes personlig Had og Avind, eller i nogen egennyttig Hensigt og af privat Aarsag; saa har man dog i Stridighedernes Bedømmelse og Paakiendelse altid spurgt og undersøgt, hvad **Skriften siger og meener**; naar man derimod i de Catholske Stridigheder alene har spurgt om, hvad Pavens Meening var, hvad der kunde bestaae med eller befordre hans og den Catholske Geistligheds Myndighed, og hvad derimod kunde være den til nogen Hinder eller Svækkelse. I

de

de første har man dog mere fægtet for Guds, men i de sidste meer for Menneskenes Sag. End mere har vi, ved at gienemlæse disse Stridigheder med største Væmmelse, dog lagt Mærke til, at eet eller andet uroeligt Hoved har som oftest oprippet dem, og deels oprørt mange andre geistlige Mænd til at tage Deel derudi, som ellers skulde have blevet roelige, deels fundet en Modstand hos nogle fredelskende Lærere, der alene har søgt at faae dem paa bedste Maade neddyssede, hos andre en hidsig Modstand, der har kun ophidset dem desto mere, og hos andre en slet Foragt, hvilket uden Tvil altid vil blive det fikkerste Middel til ubetydelige og uanstændige Stridigheders Undertrykkelse og Afskaffelse. Thi man har aldrig været mere hidsig i Skriften, end naar man har mærket, at Verden, i sær den store, har lagt Mærke dertil. Herefter giver Forfatteren en almindelig Afridsning paa den Evangeliske Kirkes Tilstand, og anfører deels nogle Spor af Guds Forsyn over den, deels nogle Kiendetegn paa Guds Velgierninger og Straffe-Domme over den, om hvilke sidste man dog med Sandhed kan sige, at det meer er Menneskens egen Ondskab, som dermed har straffet Kirken og dens Lemmer og sig selv, end Gud, der ønsker intet hellere end Dyd, Fred og Kiærlighed i Verden. Til Slutning opregnes de berømteste Lærere og Skribentere, som har levet i dette Seculo.

I det tredie Afsnit forekommer først en Efterretning om den hemmelige Calvinismus, der yttrede sig i Sachsen, og som den med Magt søgte at forsvare sig, blev igien med Magt undertrykt, hvilket dog paa Lutheranernes Side gik indtil Blod, (thi Canzler Creel maatte miste sit Hoved ved den Leylighed), Fængsel og Landflygtighed. Derpaa følger Arminianismi Historie, hvorudi fremtræder paa Kirkens Skueplads de saa kaldte Remonstranter og Contra-Remonstranter. Saa kommer de Supra- og Intralapsariistiske Stridigheder for en Dag, dernæst den Coccejanske Controvers, hvorudi blandede sig en anden om den Carteſianske Philoſophie. Derpaa følger de uroelige og indviklede Stridigheder i den Engelske Kirke, hvorfra Forfatteren kommer til nogle private Stridigheder iblandt de Reformerte i Holland, angaaende den Hellige Skrifts Guddommelighed, om den kan kiendes af Fornuften, om Børne-Daabens Virkning, om Guds Søns ævige Fødsel, om

de Troendes naturlige Død, hvor vidt den er at anſee ſom et Straf. De følgende Stridigheder ere den **Placæiſke** om Adams Synds Tilregnelſe; den **Pajoniſke** om Naadens Kraft hos Menneſkene; den **Beckeriſke**, der har giort megen Opſigt, hvortil i ſær gav Anledning det bekiendte Skrift om den **fortryllede Verden**. Efter diſſe forekommer den Reformerte Kirkes Hiſtorie i Frankerige, ſom er fuld af de mærkværdigſte og beſynderligſte Tildragelſer. „ „Den, ſiger Forf., aabnet „ os en Skueplads, hvorpaa en blodig og bedrøvelig Scene „ følger paa en anden. Alt hvad en blind Overtroe, en ra„ ſende Religions Iver, en ophidſet Samvittigheds Tvang „ formaaer at udrette, alle monſtreuſe Ting, ſom Uretfær„ dighed, Meeneedерie, Forræderie, Grumhed og Umenne„ ſkelighed frembringer, ſeer man her i deres hele Skiændſel „ og Afſkyelighed. Alle Slags Barbarier og Grumheder, „ hvilke næppe Cannibalerne og Menneſke-Ædere ere i Stand „ til at øve, ere her blevne øvede af et Folk, der vil være „ det meeſt moraliſerede i hele Europa, det artigſte iblandt „ alle Jordens Beboere, og hvilket roſer ſig af, at det er „ alene Menneſker. Endeligen ſee vi her en Kirke, der „ maatte udſtaae alle Slags Prøvelſer, ſom det chriſtelige „ Navns Bekiendere nogen Tid have taalet, Marter og For„ følgelſer, hvilke ikke Hedenſkabet engang øvede med ſaadan „ Grumhed imod de Chriſtne.“ At denne Critik er ikke for haard, bliver ſiden klart af de under **Ludvig XIV.** opvakte Forfølgelſer imod de Reformerte. Stridighedernes Fortælling beſluttes med den Labadiſke, ſom faldt ud til et lidet, ſkiønt ubetydeligt Schisma i den Reformerte Kirke, hvis Tilſtand i det øvrige beſkrives, og lærde Mænd til Slutning opregnes. Derpaa følger det fierde **Afſnit** om adſkillige Secter og Kiættere, ſaaſom Vederdøberne, Socinianerne, dernæſt Quærmere og Quækere, ſiden Deiſter, Naturaliſter og Atheiſter, Spinoziſter, og til Slutning gives Efterretning om **den øſtlige**, den græſke og jacobiſke Kirke. (Beſlutningen følger.)

*** *** ***

Uden Steds Benævnelſe er udkommen: **Verſuch über wichtige Wahrheiten zur Glückſeeligkeit der Menſchen, Regenten freyer Städte zur Erbauung und Beſſerung emp-**

empfohlen von einem redlich geſinnten Schweizer. 1768. 248 S. i 8vo. Ingen Skribent har vel ſkrevet med ſaa ſtærk en Frimodighed imod Eeden, ſom denne Forfatter. Man kan bifalde ham i dette Stykke, at han ikke vil, at menneſkelige Forklaringer over Bibelen ſkal paatvinges os ſom Love. Men for Reſten ſynes han at gaae for vidt, i det han erklærer ſig imod al Eed, og ikke nøye nok at have betragtet, hvad Omhue for den offentlige Roelighed og de menneſkelige Sælſkabers nærværende Forfatning udfordrer. Han burde mere haft for Øyne, hvad der virkelig er ſaa, end hvad der ikke ſaa burde have været. I øvrigt ſynes han at ſkrive ſom en ærlig Mand, fuld af Overbeviisning om ſin Sags Rigtighed, endogſaa hvor han feyler. I Begyndelſen anſtiller han Betragtninger over Menneſkene og Regieringernes Oprindelſe, til hvis Underſtyttelſe man opfandt Eeden, der dog allerede forudſatte et ſygt Stats-Legeme, ſom trængte til ſaadant et Lægemiddel, der ſnart har forvandlet ſig til en dødelig Forgift. Den ſkadelige Misbrug af Eeden har ſnart ladet ſig ſee: 1) da utallige Pligter, der umueligen alle kan holdes, af hvilke mange heller ikke kan være nogen Gienſtand for Eeden, ere dog dermed blevne besvorne: 2) da deres Opfyldelſe med evig Selvforbandelſe er blevet paatrængt. Herpaa viſer Forfatteren den nyere Oprindelſe til de høytidelige Eeder, og udvikler i ſær det Romerſke Præſteſkabs Bemøyelſe for at udbrede og forplante forvirrede Begreber om Eeder. Der er ingen Eeder, Forfatteren ivrer ſaa ſtærk imod, ſom Religions-Eeder, der aflægges paa den Lutherſke Kirkes ſymboliſke Bøger og den Schweizerſke Confeſſion. Saadan en Eed, ſiger han, fører os til den blinde Kuldſvier-Troe, er utilladelig og ſyndig. Politiſke Absigter har efter Forfatterens Meening bragt denne Eed paa Bane. „Nok et ſtørre „ Onde, ſiger han S. 231, har ſin Oprindelſe af de urime„ lige Religions-Eeder. Ey alene bliver Veyen derved til„ lukt for flere Sandheders Opdagelſe, og Folket bliver og „ derved dreven til, i Kraft af Religions-Eeden at træde de „ helligſte Religions-Pligter under Fødder, at udøve him„ melraabende Uretfærdigheder, og de Mægtige vide dermed „ ſom med en Kaabe at bedække deres Absigter og beſmykke „ deres Laſter, ey anderledes, end om de giorde Gud en vir„ kelig Tieneſte dermed, o. ſ. v.“

Iligemaade: **Reflexionen eines Italäners über die Kirche überhaupt, über die regulare und seculare Geistlichkeit, über die Bischöfe und Römischen Päbste, und über die kirchlichen Rechtsamen der Fürsten. Aus dem Italiänischen übersetzt.** 494 S. i 8vo. „Gud være mit „Vidne, (siger Forfatteren) og min usædvanlige Bestræbelse, „om jeg lyver, at jeg ved dette mit Værks Udarbeydelse ik„ke har ladet mig henrykke eller forføre af nogen ureen Pas„sion til at sige noget, som jeg ikke holdte for sandt, og at „jeg ikke har ladet nogen Satz indflyde, som jeg ikke paa det „nøyeste efter alle mine Kræfter har overveyet fra alle Si„der." Saavidt et Menneske kan dømme om et andet Menneskes Afsigter af hans eget Skrift, synes og Forfatterens Hierte allevegne at tale af Kiærlighed til Fædernelandet. Det Aag, hvorunder Italienerne for en Deel sukker, og Iver for det almindelige Bedste synes at have bevæget ham til den Frimodighed, hvormed han lægger sine Meeninger for Dagen, og der Eftertryk, hvormed han foredrager dem. Hans Skrivemaade er alvorlig og hans Udtryk er stærk. Først finder man Efterretninger om Kongeriget **Cumba**, som ere opsatte i den Hensigt at afskildre Munkenes ugudelige Stræger. Dernæst foreskriver han, hvad Munke-Ordenerne medfører, og anviser Midler derimod. Fra S. 193 gaaer først de rette Betragtninger an. Tvang, Vold ombed og Straffer i Troens Sager misbilliges. De der i Kirken forvalte Lærernes Embede maa ikke ritrage sig nogen Herskabelig Ret over det læg Folk. Han har meget at erindre imod den saa kaldte Excommunication. Kirken er ikke nogen for sig selv adskildt Stat fra andre verdslige Stater. Landsherren er forbunden til Vørge over alle den Kirkes Læresatzer, Maximer, Handlinger, som befinder sig i hans Stat, og at forhindre alt hvad der kan giøre det borgerlige Selskab til Skade. Intet National- eller Provincial-Concilium bør holdes, uden at derved ere tilstede Commissarier fra den regierende Herres Side, i hvis Land de holdes. Landsherrens Magt over Kirkens Liturgie, Ceremonier og Læresatzer beskrives med megen Forsigtighed, og Kirken skylder Landsherren underdanig Lydighed. Geistlighedens Frihed fra verdslig Jurisdiction bliver igiendreven. Den saa kaldte de Geistliges Real-Immunitet er et uretfærdigt og skadeligt Privilegium, der strider lige mod den

christe-

chriſtelige Kiærlighed, Gud og hans Apoſtler ſaa alvorlig har anbefalet Kirkens Tienere. Derfor er enhver Landsherre berettiget ja forpligtet til at kalde ſamme tilbage, og at ſætte ſaavel den reglerede ſom den ſeculare Geiſtlighed paa en lige Fod med de øvrige Borgere. Kirke-Immuniteterne ere komne fra de verdslige Fyrſter, og ere uretfærdige og ufornuftige. I det følgende beſkrives, hvorledes Geiſtligheden har rykket Kirke-Regimentet til ſig, hvorledes Paverne ere komne til deres Monarchie, hvorledes Geiſtligheden har forhvervet ſig en egen Jurisdiction, berøvet Fyrſterne deres Magt over Kirken, og hvorledes deraf endelig er kommen en beſynderlig Stat, der vil være midt i Staten og dog uafhængig af ſamme. Sandheden bliver her ſær lydelig prædiket, og ey ethvert Øre ſkal gierne ville høre den. Overalt beſidder Forfatteren en god Kundſkab i Hiſtorien, og i ſær en ſielden Belæſenhed i proteſtantiſke Skrifter.

Halle.

J. Sal. Semleri Paraphraſis Epiſtolæ ad Romanos cum notis, translatione vetuſta & Diſſertatione de Appendice Cap. XV. & XVI. 1769. 20 Ark i 8vo. Man er ueens om, hvilken af tvende Forklarings-Maader er den bedſte og beqvæmmeſte til den Hellige Skriftes Fortolkning, enten en god og jævn Overſættelse, der udtrykker Ordenes nærmeſte Forſtand, ledſaget med fornødne Anmærkninger, eller og en Paraphraſis, det er en meer udførlig Omſkrivning af Skribentens Ord i deres hele Forbindelſe og Sammenhæng, ved det, at man for eet eller flere fyndige og frugtbare Ord og Talemaader ſætter andre flere meer bekiendte, der tilhobe tagne fuldkommen udtømme Skribentens med mere Korthed udtrykte beviislige Meening. Der ere de i vore Tider, der kan ikke fordrage den paraphraſtiſke Fortolknings-Maade. De ſige, den er alt for ordrig og udſvævende. Den lægger Forfatteren ganſke andre Ord og Talemaader i Munden, end han har brugt, og hvor læt kan den ikke da og paabyrde ham en langt fra hans Ord afvigende Meening, og opvække ſaadanne Begreb hos Læſeren, der ikke ſtemmer overeens med Forfatterens. Men hvad om man nu ſagde dem det, de ellers læt ſelv kunde og burde betænke, at en god Paraphraſis har ſine Regler, og

bør ikke have de foranførte Feyl, hvad bliver der da af denne deres Indvending mod den paraphraſtiſke Forklarings-Maade? Saa kan en blot Overſættelſe, ja den Anmærkning, ſom ſkal oplyſe den, ikke ogſaa paadigte Skribenten en falſk Meening? Vi ønſkede kun, at de Regler, hvorefter en Paraphraſis bør være forfattet, vare mere bekiendte og beſtemte, end hidindtil. Vi laſte hverken den eene eller anden Forklarings-Maade. De ere begge gode. Der ere de Skribentere, til hvis Forklaring de begge tillige med ſtor Nytte kan bruges, iblandt hvilke Paulus, i ſær i hans Brev til de Romere, og andre Hellige Skribentere kan regnes. Der ere de ſtore og berømmelige Fortolkere der med Nytte har brugt dem begge, og vi bør være dem Tak- og ikke Laſt-ſkyldige for deres Umage. Hr. D. Semler holder Brevet til de Romere, udi hvilket Chriſtendommens Hoved-Sandheder blive foredragne, ey uden Grund, for det vigtigſte, og paaſtaaer, at dets Forklaring bør tillige ſtor Indflydelſe i de øvrige Pauli Breves Fortolkning. Ved at læſe flere, endog de bedſte Fortolkere, har han lagt Mærke til, at de i deres Forklaringer ere afvigede alt for vidt fra Apoſtelens hiſtoriſke Satzer, og har endog regnet iblandt theologiſke Læreſatzer, hvad der alene ſkikkede ſig for da værende Tider. Han ønſker, at nogle vigtige Steder, der hidindtil endnu ikke have nogen vis Forklaring, ſkulde antænde et nyt og ſtort Lys i den chriſtelige Lære. Hvem ſkulde ikke fornøye ſig over, ſiger han i Fortalen, om man en Gang kunde haabe, at Beſkrivelſerne paa Arveſynden kunde blive forbedrede, og Prædeſtinationens høyhellige Skye bortdreven? Hr. S. tilſtaaer, at nogle faa Steder kunde taale en anden Forklaring, end den han har givet dem, og overlader gierne andre Lærde Frihed til at igiendrive hans foredragne Forklaringer, om de finder, at de fortiene det. Der vil falde Læſeren adſkillige Steder i Bynene, udi hvilke Hr. S. kiendelig afviger fra ſædvanlige Forklaringer, og har tillige ſin Øbſigt ſtiilet paa en Forandring af Begreberne i de vigtigſte Læreſatzer. Af Paraphraſis, ſom taaler intet Udtog, har man til en Prøve antegnet os følgende Stykker: Cap. I. 17. πίστις animi illa διάθεσις olim jam (a Deo) per Habacuci iſtam ſententiam publice commendata fuit (licet Judæi fere ignorare videantur) ille demum juſtus & probus Deo placet, qvi Dei præſtantiſſimam naturam & veritatem reve-

ritus

ritus fide & fiducia in Deum non caret, atqve his ſalutem & felicitatem, qvam a Deo exſpectat, nanciſcetur. C. III. 25. Hunc Deus cruci affixum poſuit luculentum documentum & ſymbolum expiationis hominum, qvæ ejus ſangvine effuſo perfecta eſt (ſicut domeſticæ expiationis ſymbolum inter Iſraelitas olim exſtitit. Over de Ord, Chriſtus er Lovens Ende, hvo ſom troer paa ham er retfærdig, forekommer følgende Forklaring, hvis Vidtløftighed vi lættelig ikke turde paatage os at forſvare, da Ordene af ſig ſelv næſten ere tydelige nok. Den lyder ſaaledes S. 136: Chriſtus & ejus doctrina divina longe perfectior & ſublimior eſt, qvam ut Legem qvis ei adhuc præferre qveat (cum ſit ſumma & complementum Legis; cum Chriſtus id omne præſtiterit, qvod in Lege & Prophetis de eo prædictum fuit) atqve hac una ratione Deus noſtra Juſtitiæ probitatisqve Studia approbat, ſi jam omnino confidamus de Dei, qvi per Chriſtum promittit, certo favore. Om dens Rigtighed i det Heele maa Læſeren dømme.

München.

Pet. von Oſterwald, Sr. Churfürſtl. Durchl. in Bayern Geiſtl. Raths Directors, Anrede bey der feyerlichen Verſamlung der Churbayeriſchen Academie der Wiſſenſchaften am 29ſten März 1768. worinnen derſelbe von einer durch den Churfürſtl. Münz- und Bergwerks Rath Hrn. von Linbrunn, beſchehenen neuen Entdeckung des wahren Sterbjahres JEſu Chriſti Nachricht ertheilet. 21 Ark i 4to. Hr. Oſterwalds Tiltale indtager kun eet Ark af dette Skrift, men Hr. Linbruns Afhandling det øvrige. Lad end være, der kunde forebringes adſkillige Tvilsmaale imod Forfatterens Lærebygning, og man i ſær kunde bruge Evangeliſten Lucas til et Vidne imod ham, ſaa tilſtaaer man ham dog i det øvrige megen Roes, ſom en i chronologiſke Underſøgninger øvet Mand, der har viiſt megen Lærdom og Skarpſindighed. Man beundrer den Møye de herved tilføyede chronologiſke Tabeller har koſtet ham. Den allerførſte og ſtørſte Feyl ſkal efter hans Meening først være begaaet i Æra vulgari, da man har ſat Julii Cæſa-

ris

ris 4de Borgemeſterſkab, ſom er bleven angivet for det første Aar af den Julianiſke Calender-Forbedring, i det 45de for Æra vulgari, da det dog ſkulde været ſat i det 46de. Dette søger han med aſtronomiſke Beviis at gotgiøre. Er nu Æra vulgaris een Gang paa denne Maade bleven forſat for eet Aar, ſaa maa de dermed forbundne Epocher ogſaa lide deres Forandring. Altſaa falder den Epoche fra Roms Bygning efter Faſtis Capitolinis ikke i det 3960de, ſom Chronologi hidindtil med Petavio har antaget, men i det 3961de af den Julianſke Periode, Epocha Olympiadum ikke i det 3938te, men i det 3937te, og Epocha Correctionis Julianæ ikke i det 4668, men i det 4669 Aar af bemeldte Periode. Efter diſſe Satzer fører hans Tabeller os med Keyſer **Tiberii** 15de Aar ind i JEſu Alders 31te Aar. Begyndelſen til hans Prædike-Embede falder under begge **Geminorum** deres Conſulat. Hans Døds-Aar indfalder 3 Aar derefter i det 31te Aar af Æra vulgaris, i det 18de af **Tiberii** Regiering, i det 4744de af den Julianiſke Periode, i det 4de Aar af 202 Olympias, da der efter **Phlegontis Tralliani**, en Hednings Vidnesbyrd har tildraget ſig en Formørkelſe i Solen. Han viſer, at Opfyldelſen af de 70 Aar-Uger, om hvilke Daniel ſpaaer, falder efter denne Regning lige ind i dette ſamme Aar, naar man begynder at tælle fra det 7de Aar af **Artaxerxis Longimani** Regiering, ſom diſſe 70 Ugers Epoche. Endnu mere mærkværdig bliver hans Sammenligning med Æra Sinenſium. Man har fundet i de Chineſiſke Aarbøger, at i det 28 Aar af den 46 Zirkel (hver beregnet til 60 Aar) har ladet ſig ſee en uſædvanlig Formørkelſe i Solen. For at finde den Tidspunkt i Æra vulgari, hvormed dette Aar ſtemmer overeens, tager han ſin Tilflugt til den i Aaret 1706. i China bemærkede Sole-Formørkelſe. Denne lægger Chineſerne paa det 23de Aar af den 74 Zirkel. Altſaa gives der mellem dette og det 28 Aar af den 46 Zirkel et Mellemrum af 27 Zirkler og 55 Aar eller af 1675 Aar. Drager man nu diſſe 1675 fra 1706, ſaa kommer man paa det 31te Aar af Æra vulgaris, ſom Chriſti Døds-Aar, ved hvis Død, ſom bekiendt er, der har tildraget ſig en Formørkelſe i Solen. Dette er kortelig Forfatterens Syſteme, ſom fortiener en ſkarpſindig Underſøgning.

Erlan-

Erlangen.

Anmerkungen über Hrn. Leſſings Laokoon, nebſt einigen Nachrichten die deutſche Litteratur betreffend von Chriſtoph Gottlieb von Murr. 88 S. i 8vo. Forfatteren er en Mand, der ved lærde Reyſer i ſær i Italien og Engeland har forhvervet ſig ſtore Indſigter ſaavel i Kunſterne ſom i Sprogene. Han viſer først Hr. **Leſſing** mange Slags Feyl; at han uhældig har forbedret de Gamles Steder; at han vildfarer i Henſeende til **Laokoons** Alder; at han med en anden Statue har forverlet den ſaa kaldede Borgheſiſke Fægter, ſom han har giort til **Chabrias**; at han i ſin Kritik over Hr. Grøve **Cayli** Homeriſke Malinger viſer mere Bekiendtſkab med Digtekunſten end med Maleriet; at han vildfarer i den af ham benægtede Afbildning af Furierne, og har udſkrevet dette efter Hr. **Banier**. Et Sted i **Winkelmanns** Kunſt-Hiſtorie giver derpaa Forfatteren Leylighed til at beviſe, at de gamle Græker aldeles og har erfaret Kopperne, hvorved han viſer megen Belæſenhed. Dernæſt følger en Recenſion af de Winkelmanniſke Anmærkninger over Kunſtens Hiſtorie. For det Tredie bliver beviſt, at den Chineſiſke Roman **Haoh Kioh Tſchwen** virkelig er forfattet i China. Herved har Forfatteren tillige uden Forbeholdenhed ſagt ſin Meening over den **Nikolaiſke** Boghandlings Journal. „ Skulle man ikke, ſiger han, og kunde finde Straffer for „ de periodiſke Laſtere, der ligne Pilory, da endog Boghand„ lere underſaaer ſig at fælde ubillige Domme over Andres „ Skrifter, og paa en ſkielmſagtig Maade at giøre deres „ Forlag miſundt og foragtet. Næſeviished, Grovhed og „ Partieſkhed er Charactererne i de **Nikolaiſche Litteratur**briefe og der allgem. deutſchen **Bibliothek**. Jeg „ elſker Frihed, og i Beſynderlighed Preſſens, men ſaadanne „ Folk ſkulde man forbyde at criticere.“ Forf. gaaer for vidt. At criticere bør Ingen forbydes. Næſeviished og Partieſkhed ere Characterer, hvorover det er vanſkeligt at fælde nogen Dom. Men Grovhed, i ſær den perſonelle, lader ſig lettere beſtemme. Imod en Recenſents Grovhed bør enhver Skribent være beſkyttet af dem, hvis Pligt det er at beſkytte og befordre Videnſkaberne; og at nægte eller unddrage ham ſaadan Beſkyttelſe,

telſe, naar han med Grovhed bliver begegnet paa den foragteligſte Maade, det er at betage ham og Andre al Lyſt og Mod, ſom ikke bør ſkee, naar han ikke er den allerforagteligſte Skribent, og dog vil ſkee, naar han ſelv har ikke Mod nok til at foragte ſin Forhaanelſe, og det er et Mod, man ikke bør vente hos Alle. Derpaa følger for det Fierde en Opmuntring for de Tydſke til at befordre Keplers Skrifter til Trykken. Hanſchius ſkulde allerede have udgivet dem, og Keyſer Carl VIte gav herved en ſær roesværdig Prøve paa ſin Gunſt for Lærdommen. Men Keyſerens Død giorde, at det gik ind igien. Endelig følger for det Femte 21 Breve af Conrad Gesner, Theodor Beza, Franz Junius, Philipp Melanchton og Andre, udgiven efter Originalerne i det Treuerſke Bibliothek.

Anmældelſe.

Uden Steds Benævnelſe er udkommen: Beytrag zur Geſchichte der chriſtlichen Religion, enthaltend vernunft- und ſchriftmäßge Urtheile groſſer Männer Catoliſcher Religion, geiſtlichen und weltlichen Standes, ältever und neueſter Zeiten, über die Gewaltthätigkeit wegen Verſchiedenheit der Meynungen. Als ein Anhang iſt die Verordnung der Durchl. Republik Venedig vom Septbr. 1767. die geiſtlichen Stiftungen und Güter betreffend hinzugefügt worden. 168 S. i 8vo. Voltaires Exempel har uden Tvil foranlediget denne Samlings Foranſtaltning. Han har indlemmet en ligedan i ſit Skrift om Religions-Toleranzen. De Domme her findes imod deres Forfølgelſe, der afvige fra den almindelig herſkende Religion, ere tagne af Thuanus og Petri Mathæi Henrich IVdes Hiſtorie. Derpaa følger et Udtog af de Pohlſke Rigs-Love og andre Pohlſke Skrifter og Taler, ſom i Henſeende til Diſſidenterne baade forhen og for nyelig ere komne for Lyſet.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 7.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 15de Februarii 1770.

Sorøe.

Beſlutning af Hr. Ludvig Baron af Holbergs almindelige Kirke-Hiſtorie fra Lutheri Reformation indtil det Attende Seculum, ꝛc. (See forrige No.)

Det er kun Hr. Kohlers Arbeyde over de tvende Secula vi har hidindtil recenſeret. Dette er af vor hæble Overſætter bleven forøget med et anſeeligt Tillæg, nemlig et Affſnit ved hvert Seculum, ſom handler i Beſynderlighed om Reformationen i den Danſke Kirke. Derom giver han ſelv følgende korte Efterretning: „Forlæggeren haver paalagt mig „ en dobbelt Pligt. Først at overſætte denne Fortſættelſe af „ Hr. Baron Holbergs almindelige Kirke-Hiſtorie. For det „ andet at forøge den med den Danſke Kirke-Hiſtorie. Hvad „ det første angaaer, har han forlanget, at jeg, ſaa meget, „ ſom mueligt, ſkulde rette mig efter Hr. Baron Holbergs „ Skrivemaade. Hvad det andet anbelanger, vilde han, at „ jeg ſkulde indrykke det fornemmeſte af D. Pontoppidans „ Annales Eccleſiæ Danicæ. Dette kunde ikke ſkee, uden „ at forvirre den af Forfatteren brugte Orden. Jeg har „ derfor hellere vildet i et Affſnit for ſig ſelv ſammenſamle de „ fornemmeſte til den Danſke Kirke-Hiſtorie henhørende Ting. „ D. Pontoppidans Ann. Eccl. Daniæ, Hr. Baron Holbergs Danſke Kongers Hiſtorie, Hr. Zwergs Siellandſke

„ Cleriſie med Hans Høyærværdigheds Hr. Biſkop og Confes-
„ ſionarii Harboes lærde Fortale, ere de Skrifter, jeg for-
„ nemmelig har betient mig af.“ Naar vi oprigtig ſkal ſige vor Meening, uden driſtig at ville paabyrde vore Læſere, hvad der beroer kun paa vor egen endten Smag eller Gehør, da har vi ikke læſt denne Danſke Kirke-Hiſtorie uden at beundre den Held og Lykke, med hvilken Overſætteren har vidſt at efterligne den Holbergiſke Skrivemaade. Hvad Hiſtorien ſelv angaaer, da, lad være man kunde ſige, at den egentlig ikke henhører til en almindelig Kirke-Hiſtorie, ſaa vil dog enhver ſkiønſom Læſer vide dens Forfatter megen Tak for dens Udarbeydelſe, hvad endten ſaa den dermed blev forbunden eller var udkommen for ſig ſelv. Men, ey at tale om dens Fortieneſter i Almindelighed, ſaa har dens Forbindelſe med den almindelige Kirke-Hiſtorie den beſynderlige Nytte, at den er ſom en Forfriſkning for Læſeren, der kan vederqvæge ham med en kølende Luft, og hielpe ham igien til frit Aande-Puſt, efter at han er kommet ud af de voldſomſte og hæftigſte Stridigheders Heede. Hvorſomhelſt han vanker om i den Engelſke, Franſke og Tydſke Kirke-Hiſtorie, der maa han vade i Proteſtantiſk Blod til begge Ører, hvoraf Catholikerne giorde, efter Foregivende, Gud og Religionen, men i Sandhed deres egen Stolthed, Herſkeſyge og Egennytte et velbehageligt Offer. Hvor man endes eller vendes i den Proteſtantiſke Kirke-Hiſtorie, der bliver man allevegne indviklet i ubetydelige, unyttige, egennyttige, hevngiærrige, hidſige, hæftige, voldſomme Stridigheder, ſom en retſindig Læſer næſten ikke kan læſe uden Vækelhed, Vammelſe, Forargelſe og Hoved-Svimmel. Han vender ſig derimod til den Danſke Reformations Hiſtorie. Ved første Indgang dertil møder ham en Kong **Chriſtian II.**, ſom allerede giør nogle ſagte og forſigtige Skrit til en Reformation, men hindres af ugunſtige Omſtændigheder at gaae videre. Efter han følger en **Friderich I.** ſom med en forunderlig Klogſkab og Forſigtighed veed at temporiſere, og ved ſin Upartieſkhed i a forunde begge Partier en utvungen Religions-Frihed, overlader den gode Sag til ſit eget Forſvar, og giver den fri Løb indtil den naaer den Modenhed og Styrke, at den ikke mer ſtaaer til at undertrykke med nogen Magt. Han dør o overlader til ſin Søn og Eftermand at fuldføre det ſtore Reformations-Værk, hvortil han ſaa priſelig havde banet Veyen fo

ham

ham. Han giør det uden al Opſigt, uden Tumult og Allarm, i ſtørſte Stilhed, og det gaaer lykkelig og vel for ſig til den ſtore Konges ſtørſte Roes og Ære. Han taaler og tillader Stridigheder, end mere han befaler og hører dem ſelv. Men han vil have dem bilagte i Kiærlighed. Han vil ikke nogen maa tvinges, men at alle ſkal overbeviſes. Der maa ingen Vold og Magt bruges, intet Blod maa udgydes. Fred, Kiærlighed og Samdrægtighed ſkal vedligeholdes. Dette var Kongens og Regieringens Grundſætning. Derfor er det, at denne Hiſtorie læſes med ſtørſte Fornøyelſe og uden Forargelſe. Kun en uroelig og oprøriſk Biſp i Island bliver halshuggen med ſine tvende Sønner. Men det var maaſkee nødvendigt. Desuden var Island ſaa langt fra Haanden. Man havde næppe Leylighed at indhente Kongens Befaling dertil, og det ſkeede kun efter Overlæggelſe med Kongens Foged. Kongens egen Villie og udtrykkelige Befaling var det, at man ſkulde overalt gaae ſaa lemfældig til Værks, ſom mueligt var. Kun en eeneſte Hændelſe, ſom tildrog ſig i Aaret 1553. har foraarſaget nogen Eftertale. Nogle flygtige Reformerte kom fra Engeland til Danmark, hvor de vilde have Frihed at ſætte ſig ned og øve deres Religion. Deres Anfører var den berømte og lærde **Johan a Laſco**. De begave ſig til Kongen i Colding. Der bleve de engang, ved en Kongelig Secretaire, førte ind i Kirken, og maatte høre, hvorledes Hof-Præſten **Noviomagus** vidtløftig igiendrev deres Lære om Sacramenterne, og afmalede dem, ſom de farligſte Kiættere, **man ſkulde vogte ſig for, ſom Vantroende, hvis Ende var Fordervelſe, ſom Mennesker man ſkulde viſe paa med Fingrene**. Imod denne Prædiken indleverede de et Forſvar til Kongen, og det blev beſluttet, at **Noviomagus** ſkulde ſvare derpaa i en Samtale. Dagen blev dertil berammet. Men **Noviomagus** blev ude, og dem blev det befalet, at de uden Ophold ſkulde forføye ſig ud af Riget, med mindre de vilde gaae over til den Danſke Kirke. Det vilde de ikke. **Johan a Laſco** maatte ſtrax reyſe fra Colding igiennem Holſteen til Tydſkland, og for ſin Bortreyſe havde han bedet for ſine Tilhængere, at de dog maatte forblive Vinteren over i Kiøbenhavn. Selv bade de og, at man dog vilde tillade dem, for deres ſmaa Børns, deres Koners og gamle Folks Skyld, at deres Reyſe i det Mindſte maatte forhales paa 2 Maaneder.

Men Raadet og Magiſtraten ſvarede, at de turde ikke giøre nogen Forandring i Hans Majeſtæts Befaling, og de maatte derfore bort uden Ophold. Da de Reformerte afmaler den Sag med ſort Farve, ſaa tilſtaaer dog Forfatteren, at der ere de, ſom i den Henſeende ſparer Kongens Høye Person, hvorfor han mindre havde behøvet det Forſvar, Forfatteren her har tilføyet: „Men Kong Chriſtian giorde ſom en viis „ Herre, der i Tide udfeyede den Suurdey, hvoraf Landet „ ſnart kunde blive befænget, da den, om den havde faaet „ Lov at æde ſig ind, vilde have koſtet meer Umag at faae „ udryddet.“ Vi havde ønſket denne Kongens Undſkyldning noget anderledes og nøyere beſtemt. Det kunde let herved falde en tænkende Læſer ind, at ſpørge, om ikke Religions-Frihed kunde gierne have været forundt diſſe Menneſker, med Betingelſer og Indſkrænkninger, ſom de maaſkee gierne ſkulde have indgaaet, og hvorved Fred og Roelighed kunde have bleven forſikret den Danſke Kirke i Henſeende til dem, ſaa længe man ſelv ikke ved ærerørige Prædikener havde hidſet dem op til at forſtyrre Freden? De Reformeerte Meeninger, ſom ere for nærværende Tid i den Danſke Kirke, hvor fredeligen forholde de ſig iblandt os med den Frihed, dem er forundt? Men man maa ſee paa Tiderne, og vi vilde have forſvaret Kongen ſaaledes: Hiſtorien viſer, at Kirkens Lærere vare i alle Secter paa den Tid, for den ſtørſte Deel, alt for hidſige Stridshelte, og uroelige Hoveder, der ikke vare nøyede med, at man i Religionen lod dem ſelv have deres egne Meeninger, men de vilde med Diævels Vold og Magt, at andre ſkulde tænke ligeſom de, og derfor arbeydede de med ſaa ſtor Iver paa at giøre Proſelyter allevegne. Man kunde derfor paa den Tid have Aarſag til at befrygte det, ſom man i vore mere fredelige og oplyſte Tider har ingen Aarſag at frygte for, nemlig, at diſſe Menneſker ſkulde have forſtyrret Landets Roe. Med denne nøyere Bekiendtſkab i Henſeende til Tidernes Forſkiæl, meene vi Kongen er vel forſvaret, foruden det, at Hans høymodige Gavmildhed imod dem, ſom og her fortælles, giorde Ham til ſtor Ære. Men da de Reformeerte udøſe den bitterſte Galde mod Kongens Hof-Prædikantere, ſaa havde deres Opførſel langt mere behøvet Forſvar end Kongens, og vi tør frit ſige, at Han har heller ikke haft den Mindſte Deel i den Haardhed, ſom blev viiſt imod dem. Men Forfatteren har

uden

uden Tvil hellere vildet tie med en Sag, ſom han har ikke ſeet ſig i Stand til at forſvare. Hvilken retſindig Læſer kan nægte, at jo den gode Moviomagi Prædiken var bitter og ærerørig, og kunde læt have ophidſet diſſe Folk, om de end havde beſluttet her at leve i den ſtørſte Fred og Roe, og den var viſt en ſlet Begyndelſe til deres Omvendelſe, ſom man arbeydede ſaa meget paa, mens de vare her. Dernæſt naar Raadet og den gode Magiſtrat afſlaaer deres Bøn med den Forevending, at de ſom Kongens Tienere maatte fuldbyrde hans Befaling, da forandrede de ganſke viſt Statum, hvad endten vi ſkal ſige Qvæſtionis, eller Petitionis. Thi her var ingen Controvers, om en Tiener er forbundet at fuldbyrde ſin Herres Befaling. Men Spørsmaalet eller Begiæringen var, om ikke den allernaadigſte Konge kunde ved en underdanig, kiærlig og billig Foreſtilling, have været at formaae til at formilde ſin Befaling og forunde dem nogen Friſt. Her tales ey om, at derpaa blev ſat nogen Forſøg, og det er hverken det førſte, bliver vel og heller ikke det ſidſte, men dog heller ikke det grummeſte Exempel paa, at Underſaattere over Haardhed, og overtræder Menneſke-Kiærligheds Pligter, endten mod egne Landsmænd eller Fremmede, paa det allernaadigſte, det ædelmodigſte, det bedſte og frommeſte Konge-Hiertes Regning. Saaledes holde vi for, at naar Hiſtorieſkrivere endelig ville give ſig af med at dømme, og ey overlade den Forretning til deres Læſere, eftерſom de finde Sagens Beſkaffenhed, ſaa bør de uden Skye laſte, hvad der fortiener det, og intet ſtikke under Bænken. Det kom os for, at Kongen her blev forſvaret, ret ligeſom han kunde have haft meeſt Deel i denne Handel, naar man derimod tier ganſke med Hof-Prædikantens, Raadets og Magiſtratens øyenſynlige Feyl. Men det kan og tiene til Forfatterens Undſkyldning, at Feylen var af ſig ſelv ſaa øyenſynlig, at den ikke behøvede mere at udmærkes, end ved den blotte Fortælling. At fortælle den, vil han maaſkee ſige, var tilligе at laſte dem. Men det kommer og an derpaa, om alle Læſere ſaaledes ville forſtaae hans Stiltienhed. Videre fortælles i Affnittet til det 16de Seculum, hvad ſom fremdeles under denne berømmelige Konge og hans Eftermand Frider. II. er bleven udrettet til Reformations-Værkets ydermere Bekræftelſe og endelige Fuldbyrdelſe i Dannemark indtil Chriſtian IV. Regierings Begyndelſe. Alle diſſe Kongers Prin-

cipium har det overalt været, at bevare og vedligeholde Fred og Roe i den Danſke Kirke, da de ſaae, hvorledes man holdt Huus med Religionen i andre Lande, og hvor grumt Menneſker der handlede med hinanden for en Religions Skyld, ſom ſigter til at ſtifte Fred, Kiærlighed og Lyksalighed i Verden.

I det Femte Afſnit til det 17de Seculum om Reformationens Hiſtorie i den Danſke Kirke, der bliver endnu det ſamme Freds-Principium ſtrengeligen fulgt. Vi ſige ſtrængeligen; thi en upartieſk Læſer ſkal ikke kunne nægte, at jo menneſkelige Paſſioner begynder nu alt for kiendelig at blande ſig i de theologiſke Stridigheder. Der opſtaaer endeel uroelige Hoveder, ſom ikke nøyede med, at man gierne lod dem meene og tænke i Hiertet hvad de helſt og bedſt vilde og kunde, men, beherſkede af den hidſige Stridigheds Aand, ſom da foruroeligede Kirken, vilde endelig paabyrde Andre deres Meeninger og giøre Proſelyter, beraabende ſig paa deres Samvittigheds Frihed, paa Kirke-Lovenes Strænghed, ſom de, der indførte eller ſtadfæſtede en Pavelig Myndighed i Kirken. Hvilken Fornuftig tør nægte, at jo diſſe burde tvinges? Maatte enhver hidſig Strids-Aand komme frem, og ubehindret forplante hvad Lærdom den vilde paa ſin Samvittigheds Vegne, ſaa fik man ligeſaa mange oprøriſke Lærere, ſom der ere uroelige Samvittigheder til, der ganſke viſt vilde forſtyrre Landets og Kirkens Fred. Det var altſaa ingen Under, at man brugte Kirke-Ordinantzen og andre Conſtitutioner og Artikler, ſom vare ſtiftede til Freds og Roeligheds Vedligeholdelſe, til at tvinge diſſe uroelige Hoveder med; ingen Under, at man maatte bruge Øvrigheds Magt i Religionen, fordømme, afſætte, forviiſe og paa alle muelige Maader tvinge Rebellere. Men vi tør ikke ſige, at man jo dog undertiden derudi har overilet ſig og er gaaet for vidt. Saaledes blev f. Ex. Mag. Iver Stub, Profeſſor i det hebræiſke Sprog ved Univerſitetet i Kiøbenhavn, afſat fra ſit Embede, fordi han havde rettet nogle Steder i Reſenii Overſættelſe af Bibelen. Reſenii Beſkyldninger imod ham vare diſſe: 1) at han havde ladet trykke ſin Diſputats, hvori han havde rettet nogle Steder i bemeldte Overſættelſe uden Cenſur: 2) at han udi ſamme havde underſtaaet ſig til at corrigere hans med Kongelig Bifald trykte og authoriſerede Overſættelſe: 3)

at

at han til Anseelse var en Calviniſt, og kunde læt forſtyrre Roeligheden i Kirken. Paa diſſe Beſkyldninger blev han afſat, og døde af Græmmelſe. Forfatteren troer, at hans Calvinismus har nok været Aarſag til ſaa haard en Dom. Men ſiden her er intet videre anført til Beviis for ſamme, end den foregivne Anſeelſe, ſaa er det desuden meget rimeligt, at den fortørnede Reſenius, for at faae ſaadan Dom fældet over ham, har ſøgt at give ham Anſeelſe af en Vildfarelſe og Forſeelſe, ſom kunde fortiene den. Iligemaade har man overilet ſig i en ligedan Dom over Michel Nielſen Aalborg, da man ſætter ham af for de gode Tanker, han havde om Guds Naade og Barmhiertighed mod de i deres egen Vantroe uſkyldige fromme Hedninger, hvilke Geiſtligheden paa den Tid vilde have fordømte, endten ſaa Gud vilde eller ikke. Ulykken var, at hverken han eller hans Dommere vidſte eller betænkte, hvad Luther ſelv havde ſagt i ſine bekiendte Tiſch-Reden S. 544: Cicero, ein weiſer und fleißiger Mann, hat viel gelitten und gethan, ich hoffe, unſer Herr Gott wird ihm und ſeines Gleichen gnädig ſeyn; og Comm. in Gen. C. IV. & IX.: Viel Heyden ſeyn ſelig worden durch eine zufällige Barmherzigkeit Gottes. Ellers kan man ſige, at Luther har her begaaet ſamme Feyl, ſom Hr. Marmontel og Flere i de ſeenere Tider, der ikke har ladet det beroe med en almindelig Dom om Guds Barmhiertighed imod fromme Hedninger, men har vovet at indſkrænke den til viſſe Perſoner, ſaaſom her til Cicero. I øvrigt ſeer man, at Luther har i ſin Tid ſlet ikke anſeet den Meening for ſaa farlig, ſom Nogle i de nyere Tider og i Anledning af Marmontels Beliſarius har villet foreſtille den. Nok et andet Exempel paa Haardhed og Overilelſe giver den Tviſtighed, hvormed den berømmelige og retſindige Holger Roſenkrands blev forurolliget af Doct. Klotz. Det havde ſandelig været godt i diſſe, ſom det og ſkulde være til alle Tider, om ſaadanne Stridigheder havde blevet nøye underſøgte af upartieſke og uvillige Mænd, og at Kiættermagerne havde bleven ſkarp afſtraffede, naar den forkiættrede var befunden uſkyldig. Thi blot ved at ſtøde en geiſtlig Mand for Hovedet kunde man i diſſe mindre oplyſte Tider, i Mangel af ſaadan Underſøgning, læt dandſe fra ſit Embede, og faae en Kiætter-Titel at løbe med. Overalt ſeer man af dette Seculi

Hiſtorie om den Danſke Kirke, hvor læt Kirke-Lovene, ſom efter deres berømmelige Stifteres Intention vare givne til Fred og Roe at vedligeholde, kan misbruges til Ufred, og ligeſaa vel til at bringe uſkyldige Mennesker i Fortræd, ſom til at tvinge de Skyldige. Saaledes kan f. Ex. den Lov, ſom paabyder en almindelig Bog-Cenſur, læt misbruges af en alt for myndig Cenſor, naar der ikke ere ſatte ham Grændſer for, og han finder kun for godt at ſlette ud, alt hvad der ikke ſtemmer overeens med hans gamle vedtagne og private ligegyldige Meeninger. Man har et Exempel derpaa i ovenmeldte Prof. Stubs Stridighed. Er det vel rimeligt, at en Mand ſkulde have ladet ſin Diſputats trykke uden Cenſur, og derved underkaſte ſig Ulevlighed, naar han havde ventet at faae den approberet, alligevel han havde driſtet ſig til at rette Reſenii Overſættelſe, og ſiden Reſenius var myndig og driſtig nok for at giøre diſſe hans Rettelſer til en criminel Sag, ſaa ſkulde han vel aldrig have vildet approbere dem, ey heller Nogen, der tænkte ligeſom han. Man ſeer og tillige, hvad Moderation og Limitation diſſe Love havde behøvet, og vel ogſaa faaet af de fredelſkende Konger, om de i diſſe Tider kunde have forudſeet ſaadan Misbrug, der ligeſaa vel kan komme Ufred af Sted, ſom deres Overtrædelſe, ved at begaae ſtørſte Uret under Skin af ſtørſte Ret, og ved i Kraft af ſamme at ville undertrykke det Gode med det Onde. Man kan og uden Tvil anſee det for en Feyl i Kirkens Diſciplin, at Kiættermagerie, der har ingen anden beviislig Grund haft for ſig end perſonligt Had og Egennyttighed, er ikke bleven ligeſaa haart afſtraffet, ſom vrang Lærdom og Kiætterie, naar den er bleven Nogen overbeviiſt, da hiint kan ligeſaa vel komme Tumult og Oprør af Sted i Kirken, ſom denne. Saaledes fatter en Conrector i Huſum, der bar et perſonligt Had til ſamme Skoles Rectør, og ventelig havde i Sinde at ville ſuccedere ham, naar han havde faaet ham aſſat, det Forſæt at ville forkiættre Manden og giøre en Calviniſt af ham, og det paa den erbarmeligſte Grund ſom kan tænkes. Man formanede kun denne Kiættermager til at afſtaae fra ſit Forſæt, ſom man blot kaldte urimeligt, naar man derimod har ſtraffet Kiætterierne ſelv med Affættelſe, Forviisning, Fængſel og Bremerholms Jern, overalt ſom Forbrydelſer, der giældte Folkes Ære og Velfærd. Enhver billig Læſer maa tilſtaae, at der i dette Forhold var

ingen

ingen Billighed, da ellers i andre Tilfælde den, der griber nogen an med Beskyldninger, som gielder den Anklagedes Ære og Velfærdt, bliver selv straffet som en Løgner og Calumniant. Vel siger Forfatteren, at man beloe ham, da man fik at høre den usle Grund, hvorpaa han grundede sit Kiættermagerie. Vist nok fortiente han at belees og foragtes. Men da hans Narrerie galt hans Colleges Ære og Velfærdt, og var en aabenbar Virkning af et ondt og hadsk Gemyt, saa var det alt for vigtigt for blot at ansees som Narrerie. Imidlertid var det en Lykke for den gode Rector i Husum, deels at det blev offentlig bekiendt, at Calumniantens Beskyldning var grundet i et personligt Had, der havde yttret sig ved andre Leyligheder, deels og, at han havde ingen Fiender som vilde styrte ham, og hans Collega ingen saadanne Venner, som vilde tage Deel i hans Kiættermagerie, da Erfarenhed lærer, at meget ringe Anledninger ofte maa tiene til at styrte den Mand, man endelig vil have styrtet. Hvordan gik det den gode Prof. **Stub**? Anseelse af en Calvinismus maa tiene til at styrte ham, da man syntes, at hans Erindringer mod **Resenii** Oversættelse var ikke nok. Baade dette og utallige flere Exempler af Kirke-Historien viser, hvor nødvendigt det er, at en Calumniant og Kiættermager bør ikke mindre ansees for en Oprører og almindelig Freds-Forstyrrer, end en Kiætter, som bliver overbeviist om at være det.

Den Fierde Deel af denne Kirke-Historie har kun tvende **Afsnitter**, den første om den **Romerske Kirke**, hvori først forekommer Fortsættelsen af de Stridigheder om Naadens Hielpemidler, de Chinesiske og Janseniistiske Stridigheder, hvori indfalder Erke-Stifters Utrechts Stridigheder med den Romerske Stoel, og de Stridigheder over den Qvesnelske Oversættelse af det Nye Testamente, i hvis Anledning den bekiendte Constitutio Unigenitus giorde saa megen og vidtløftig Allarm i Frankerige. Deriblant blander sig og den bekiendte Abbed **Paris's** Historie, hvori de saa kaldte Convulsionairs, nogle enthusiastiske forrykte Mennesker, spiller en selsom og forunderlig Rolle, til Beviis paa hvad for Daarligheder Mennesker af Overtroe kan falde til. Derpaa følger den Strid om **Jomfrue Mariæ ubesmittede Undfan-**

gelse, Fortsættelsen af de Quietitiske Stridigheder, og andre Stridigheder angaaende den Hellige Firmini og Augustini Lezemer, Præmonstratenser-Ordenen, Transubstantiationen, og andre flere ubetydelige Stridigheder, hvorfra man kommer til en meget vigtigere og vidtløftigere om Pavens Anseelse og Ufeylbarhed; angaaende Probabilismus og dens affkyelige moralske Sætninger, Jomfrue Mariæ Tilbedelse, de hebræiske Vocal-Punkter, Festernes Formindskelse, Patriarchatet til Aqvileja. Efter alle disse følge nogle smaa lærde Klammerier af mindre Betydenhed. Efter Stridighederne følger en almindelig Beskrivelse over den Romerske Kirkes Tilstand, Skiæbne, Udbredelser, Anstalter og øvrige Mærkværdigheder i dette Seculo, hvilken efter Planen besluttes med en Fortegnelse paa dens Theologer. Det Andet Affsnit om den Lutherske Kirke er alene opfyldt med de sælsomme pietitiske Urooligheder, som i Begyndelsen af dette Seculo har meget og til største Forargelse forurooliget den. Disse ere vore Læsere meer end nokſom bekiendte af Navnet, og førend Forfatteren begiver sig til deres Indholds Fortælling, har han forberedet Læseren ved en upartieſk og retsindig Dom derover, som er værd at høre: „Det skeer med en følelig Medlidenhed, „ at jeg her igien frembringer en Efterretning om Tvistighe„ der, hvis Giennemlæsning foraarsager intet andet, end „ Kiedsommelighed, og hvis Beskrivelse en fortrødelig Møye, „ naar man endda kun vil afhandle dem i en middelmaadig „ Korthed. Thi de ikke alene meget overgaae alle Tvistig„ heder i de andre Kirker, men endog mange iblant dem ere „ af den Beskaffenhed, at man kan paa ingen Maade see, „ hvorledes de Ting, som man har tvistet om, have kundet „ fortiene, at man derover skulde blive opbragt til Vrede. „ Havde man mange Gange kundet eller vildet forstaaet hin„ anden bedre; havde mange Gange den eene Theologus gi„ vet noget efter for den anden; var man oftere kommet „ sammen i Fred og Kiærlighed, og havde man handlet med „ hinanden uden forudfattede Meeninger, Affecter og Egen„ sindighed, saa vilde mange unyttige Tvistigheder, der ha„ ve været til stor Forargelse, ikke have været opkomne. Og „ havde mangen en Theologus ikke besiddet saa megen Egen„ kiærlighed, vildet giort Parade med sin Lærdom og Skrif„ ter, og haft den forvendte Indbildning, at det var ham

„ en

„ en Skam, om han ſkulde give efter, og ikke til det yderſte „ forſvare ſin engang antagne Meening, ſaa havde vi ikke „ faaet at ſee en ſaa forſkrækkelig Mængde af Stridsſkrifter, „ at Verden ikke kan tage imod flere.“ Man maa tilſtaae, at denne Betænkning er upartieſk og velgrundet. Man kan lægge til, at en Hoved-Aarſag til diſſe Uroeligheder i Landets Kirker har for en ſtor Deel været den Stats-Feyl, at Regieringen har taget alt for ſtor og alvorlig Deel i mange ey meget betydelige Stridigheder, og værdiget endten det eene eller andet Partie alt for megen Agt og Opmærkſomhed. Det forſtaaer ſig ſelv, at det eene Partie har da ſøgt at vinde Regieringens Medhold og Bifald imod det ander, og det eene bevæget baade Himmel og Jord for at faae det andet undertrykt, ſaa længe der var Haab for begge om at faae Magten til Underſtøttelſe. Men jo mere Regentere og Stats-Miniſtere viſe ſig ligegyldige og upartieſke mod begge Partier, lægger ingen Mærke til deres ubetydelige Mundhuggerier; giver det eene Partie ingen Medhold eller Bifald mod det andet, ſaa længe det ikke kommer videre; og naar de endelig ſkal, for at holde Styr paa Rebellere, og vedligeholde Fred og Roe i Landet, gribe til Magten og Lovenes Tvang, da lader holde lige ſaa ſkarp Forhør over Kiættermagere, ſom Kiættere, og afſtraffer begge efter Fortieneſte, ſom Freds-Forſtyrrere, eller, om deres Diſpyter er af ingen ſaadan Betydning, men beſtaaer kun i Mundhuggerie, da befaler begge Parter at holde Munden; naar dette ſkeer, da ſkal det uden Tvivl gaae til paa Kirkens Skueplads, ſom det vilde gaae paa enhver anden, at, naar Tilſkuerne deels vare faldne i Søvn, deels ſad og gabede, deels pibede og ſnyrede, men ingen klappede, ſkulde Acteurerne tabe Lyſten til at ſpille. Man kunde indvende, at naar Stridigheder ikke havde frit Løb, ſaa vilde mange Sandheder blive liggende forborgne i Mørket. Vi ſvare derpaa, at det er ikke Stridigheder, ikke Frihed i Underſøgelſer, men uanſtændige Klammerier og Mundhuggerier, der bør foragtes og undertrykkes. Kun perſonelle Bitterheder, Skiælds-Ord, Forbittrelſer, Calumnier og andre Grovheder, burde med Magt holdes inde, og i offentlige Strids-Skrifter ikke finde Sted.

Leipzig.

Af det fortræffelige Skrift: **Gedanken über den Werth der Gefühle in dem Chriſtenthum**, er foranſtaltet et tredie Oplag paa 351 S. i 8vo, ſom har bekommet adſkillige Forøgelſer. Forfatteren har paa nogle Steder indſtrøet nye Betragtninger og philologiſke Underſøgninger, og foredraget dem i en Skrivemaade, ſom giør endogſaa dybe Underſøgninger fattelige og forſtaaelige for agtſomme Læſere. I ſær tilſtaaer Forfatteren, at han har bemøyet ſig for „at „ ſige ſin egentlige Meening med ſaa megen Tydelighed, at „ forekomme muelige Miſtydninger med ſaa megen Indſkræn„ kelſe og Beſtemmelſe, og at ſætte de Grunde, der overbe„ viſer ham derom, i ſaa ſtort et Lys, at enhver, der ſøger „ Sandhed, med behørig Indſigt og Upartieſkhed, kan læt„ telig dømme derom.“ I Fortalen, ſom ærer den berømte Forfatters billige og ſagtmodige Tænkemaade, forekommer ypperlige Tanker om de lærde i ſær theologiſke Stridigheder, og Forfatteren erklærer ſig der tillige over ſin Bogs Indhold, hvor han blant andet ſiger: „Jeg maa bekiende, at tvende „ Ting ligge mig ſær om Hiertet, og at det ſkulde meget for„ uroelige mig, hvis deres Sandhed endnu ſkulde være lang „ og megen Modſigelſe underkaſtet, eller deres Vigtighed end„ nu ikke giøre almindelig Indtryk: For det **Første**, at alle „ aandelige gode Forandringer i den menneſkelige Siæl, efter „ den Hell. Skriftes udtrykkelige Vidnesbyrd, og efter den „ Evangeliſke Kirkes beſtandige Lære, virkes eene og alene ved „ den erkiendte Sandhed og ved rigtige Foreſtillinger: For „ det **Andet**, at Hiertets Retſkaffenhed, eller at man oprig„ tig ſamtykker og følger de guddommelige Overbeviisninger, „ udgiør paa Menneſkets Side, og ſaavidt noget kan for„ dres af det, den nødvendige Hovedſag i det heele Chriſten„ doms og Saligheds Værk. Saavel det eene ſom det an„ det troer jeg paa behørige Steder i denne Bog ſaaledes at „ have befriet fra Misforſtand og underſtøttet med ſaadanne „ Grunde, at man i det mindſte ikke ſkal anſee det tilforla„ delige Bifald, hvoremed jeg holder mig dertil, for en For„ maſtelſe eller lætſindig Overilelſe.“ Dette fortræffelige Skrift fortiente ganſke viſt en god Danſk Overſættelſe. Gid der maatte findes en villig Forlægger, ſom vilde opmuntre

en

en Oversætter, og belønne ham Umagen. Vi tør forsikre ham om villige Læsere, naar han ikke selv forsætlig vil nægte sig dem for at faae Oversættelsen for intet. Censuren skal vel aldrig kunne blive til Hinder. Thi Skriftet indbefatter intet imod Religionens Grund-Artikler og gode Sæder, og det er disse to Ting en Censor alene har at see paa. Hvad hindrer os da, at faae en Oversættelse af dette og de Tøllnerske og andre flere deslige Skrifter? Villige Arbeydere have vi, og flere skulle vi faae, om vi ville troe, at Arbeydere ere Løn og Opmuntring værde. Patriotiske Bog-Censorer kan vi rose os af, der ikke skulde ville misbruge Censurens Strænghed eller strække den over sine behørige Grandser. Hvad os fattes for Resten, det skal billige og ædelmodige Forlæggere opfylde.

Hannover.

Af Hr. **Otto von Münchhausens** fortræffelige Skrift **Der Hausvater**, er udkommen **Fierde Deels første Stykke**. 1769. 1 Alph. i 8vo. Saasom dette Skrift har fundet Læsere af alle Stænder, saa giver det og Underviisning ey alene i Landhusholdningen men og i andre Beskæftelser. Forfatterens Skrivemaade er grundig og skarpsindig, og oplyst med levende Afbildninger. Han driver paa Samdrægtighed i Religion, Menneskekiærlighed i Øvrigheds-Embeders Forvaltning, Uegennyttighed og Lemfældighed hos Dommere, Frihed i Handel, Flid og Klogskab i Husholdning, og Hensigt paa det almindelige i sine Handlingers Bestemmelse. Forfatteren har ladet trykke for dette Stykke følgende Hr. **Henri Charles de la Tremoille** Ord: Je ne presume pas, que vous deviez regler vos actions sur les Miennes, mais je desire, qu'en discernant le bien & le mal, qui s'y rencontrent, vous vous forciez de me suivre en l'un & de ne pas me ressembler dans l'autre. Den første Afdeeling er en Indledning til de følgende. Den anden har til Opskrift: **Der fromme Hausvater.** S. 43 siger Forf.: „Mar„ montel lader Belisaire foredrage de bedste Regler, som „ kan gjøre Menneskет dydigt og Regentere til Menneskeven„ ner. Men man paadigter ham ugudelige Sætzer, og un„ dertrykker hans Bog, da dens Læsning burde anbefales alle

„ Men-

„ Menneſker.“ Det er uden Tvil vel, at man har vildet undertrykke den: thi den er maaſkee deſto mere bleven læſt. Den tredie har til Opſkrift: Der Hausvater, ein Patriot. S. 117 erindrer Forfatteren, at Skolerne paa Landet burde ſættes paa en anden Fod, og S. 118, at Priis-Spørsmaales Opgivelſe har ikke nær den Nytte man foreſtiller ſig. Den fierde har til Opſkrift: Der Hausvater, ein Politicus; den femte, der geſtrenge Hausvater. Det hedder S. 139. Det kommer ikke ſaa meget an derpaa, at enhver uretmæſſig Handling bliver ſkarp ſtraffet, ſom at Enhver bliver ret overbeviiſt om de Pligter, der paaligger ham, og bliver underholdt i en beſtandig Beſtræbelſe for at handle derefter. I den ſiette ſkildrer Forfatteren ſin Huusfader ſom en Menneſke-Ven. Den ſyvende handler om Penges Omløb, og den ottende om en Huusfaders Udgifter. — Man kan ikke nokſom berømme dette læſeværdige Skrift.

Anmældelſer.

Liſſabon. Lettres de quelques Juifs Portugais & Allemands a Mr. de Voltaire, avec deux reflexions critiques, & un petit Commentatio extrait d'un plus grand. 1769. i 8vo. Forfatteren af diſſe Breve holder Dictionaire philoſophique og Philoſophie de l'Hiſtoire for Skrifter, der ere ſlødne af den berømte Hr. Voltaires Pen. Han foreholder ham adſkillige Feyl, ſom han ſkal have begaaet i Anføringen af adſkillige der gamle Teſtamentes Steder, med den udtrykkelige Erindring, at han i en nye Udgave af diſſe ſine Skrifter vil rette dem, tillige beſvare de ham af andre Lærde giorte Indvendinger, og igienkalde de om den jødiſke Nation fældede Domme og andre aabenbare Vildfarelſer.

Paris. Avis aux Meres, qui veulent nourrir leurs Enfans, avec des Obſervations ſur les dangers auxquels s'expoſent ainſi que leurs enfans en ne les nourriſſant pas par Madame L**. i 8vo. Man roſer meget dette lidet Skrift og ønſker en Overſættelſe deraf. De Følger, ſom fra et Barns første Levetid har Indflydelſe paa dets øvrige Alder i Henſeende til Sundhed og Characteer, ſkildres meget livagtigen,

tigen, saavel som og den Fare man underkaster Børnene ved at betroe dem til Ammer. Iligemaade beskrives de Fordeele Moderen nyder i Henseende til sin Sundhed ved det hun selv giver Die. Hvad herved bliver sagt om Børnenes derved forøgede Kiærlighed er i sær fortræffeligt. Endog en stærkere Befolkning bliver som en Følge uddragen af disse Reglers Jagttagelse.

Leiden. S. Puffendorfii de officio hominis & civis secundum Legem naturalem, Libri duo &c. 1769. 2 Bind i stor 8vo. Siden Puffendorffs Tid ere der komne mange Skrifter for Lyset over Natur- og Folke-Retten, og dog beholder Puffendorffs Anviisning immer sin Agt og Værdie. Nærværende Udgave skal være meget rigtig, i Henseende til adskillige Lærdes Anmærkninger sær fuldstændig, forøget med fire Supplementer, og have bekommet et stor Fortrin for alle de foregaaende.

Dessau Irrthümer Warnungen, und Lehren, welche das Publicum in Ansehung der practischen Arzneykunst betreffen. Erstes Buch. D. F. S K. 1768. Forfatterens Hensigt er allevegne at vise, at alle Sygdomme har deres forskiællige Aarsager, hvorved de paa forskiællig Maade bestemmes, og kan derfor ikke helbredes med et Slags Midler, hvoraf følger, at de saa kaldte almindelige Lægemidler har ingen Vished. Han handler derved om mange berømte Hemmeligheder, og det Portlandiske Pulver imod Gigt, som vel er gammelt, men dog kan være godt og sundt. De Bezoardiske Steene, Ædelsteene, og den uopløselige Krystal bliver og bedømte, og de utallige Tydske Balsamer, især den søde Essentz, hvis Tilberedelse tilføyes. Nogle Opsatzer i samme Hensigt af nogle Maanedskrifter ere ved Enden tilføyede.

Leipzig. Die Ewangelische Sittenlehre JEsu in kurzen Auszügen aus den ordentlichen Sonn- und Festtags-Predigten vorgetragen von D. Johann Fried. Barhdt. Erster Theil 680 S. Zweiter Theil 808 S. i 8vo. Den første Deel indbefatter en Anviisning til at blive retskafne Christne og hvorledes man skal giøre Begyndelse dertil,

til, naar en ſand Chriſtendom ſkal oprettes, befæſtes og vedligeholdes i vore Siæle, og den Anden giver Anviisning til den virkſomme Chriſtendoms retſkafne Udøvelſe, og viſer hvorledes man maa beviſe ſig i ſin hele Vandel, ſom en retſkaffen Chriſten. Altſaa indbefatter diſſe Prædikener den hele Omfang af den chriſtelige Sædelære, og den er indklædt i et for Tilhørere fatteligt og opbyggeligt Foredrag. De kan altſaa ey alene bruges med Nytte til privat Opbyggelſe, men man anpriſer dem og ſom Mønſtre for Prædikantere, hvorefter at indſkiærpe deres Tilhørere den ſande Chriſtendoms Dyder og Pligter.

Altenburg. Demoſthenis Oratio de Corona qvam e Recenſione Joannis Taylori Angli cum ejusdem & Wolfii, Marklandi, Palmerii, J. J. Reiskii ſuisqve animadverſionibus edidit Theophilus Ghriſtophorus Harles. 1769. Texten er paa det nøyeſte aftrykt efter den Taylorſke, og de Forbedringer, ſom endog vare muelige, har man ikke antaget i Texten ſelv. De Reiskiſke Anmærkninger give denne Udgave ſin ſtørſte Værdie. Det er den Sphære, ſiger man, hvor i Hr. **Reiske** viſer ſig med Fordeel, og man ønſker, at han imøder vil fare fort at arbeyde i dette Fag. Hans lærde Frue ſkal ſelv have megen Andeel i de forſkiællige Læſemaaders Sammenligninger og Bemærkninger. Hr. **Harles** har ſelv overalt ſammenlignet den Hervagiſke Udgave, og deraf uddraget en Deel nyttige Bemærkninger. Med det ſamme har han og hiſt og her udmærket Talerens Kunſt og Skiønheder, og ført ſig Hr. Seilers Anmærkninger til Nytte. Man meener, at det med ſor Flid udarbeydede Regiſter kunde gierne have giort den latinſke Overſættelſe undværlig. Man ſeer og her med Fornøyelſe tilføyet den Bekiendtgiørelſe Hr. D. **Reiske** har giort om ſit Forſæt at udgive de græſke Talere.

Göttingen. Forfatteren til den Afhandling over **Gebrauch der Soldaten in Friedenszeiten zu öffentliche gemeinnützigen Werken** har bekommet Prisen. Han holder ſig til det opgivne Spørsmaals Benægtelſe, og anſeer de med ſaadan Brug forbundne Vanſkeligheder for overveyende i Henſeende til de Fordeele man deraf kunde vente.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 8.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 22de Februarii 1770.

Kiøbenhavn og Leipzig.

De l'Education des Enfans tant phyſique que morale, par M. *Theobile Salomon de Meza*, Medecin Portugais & Praticien, à Copenhague depuis 16 Ans. 1769. Hos Rothes Enke og Proft. 108 S. i 8vo.

Man har allerede en Deel gode Skrifter om Opdragelſen, og det er kommen ſaa vidt, at man allerede nu i Tydſkland giør Begyndelſe til at afhandle den Lære om Børne-Opdragelſen, ſom en egen Kunſt og ordentlig Videnſkab. Nærværende Skrift fortiener uden Modſigelſe at regnes iblandt de læſeværdige. Man finder det overalt beſtrøet med Tanker af Plutark om Børns Opdragelſe, men af de Nyere finde vi ikke, dets Forfatter har raadført ſig uden med Locke. Men uden at bekymre os meget om, hvilke Skrifter Forfatteren kan have kiendt og læſt eller ikke, om han er legitime promotus Medicinæ Doctor (ſom han dog har ſeet ſig nødſaget til offentlig at bekiendtgiøre imod en bekiendt Journaliſtes ſtiklende Kritikker) eller ikke; ville vi fornemmelig agte paa det meget Sunde og Gode, ſom fortelig kan læres af denne ordentlige Afhandling, naar man ikke har læſt alle hidindtil bekiendte Skrifter om Opdragelſen. I Fortalen har Forfatteren ordentlig og vel anbragt, hvad der kan og bør bevæge os til i Tide ved en god Opdragelſe at ſørge for vore Børns baade Legemer og Siæle,

at de første kan blive ſunde, friſke og ſtærke, og de ſidſte prydede med Dyd og Videnſkab. Betragtningen af den Virkning og ſtærke Indflydelſe, ſom Vanen har paa den menneſkelige ligeſom paa andre Tings Natur, til at danne og forandre den endten til Forbedring eller Fordervelſe, har altid været den vigtigſte bevægende Grund til ovenanførte dobbelte Omhue, hvor i den hele Opdragelſe beſtaaer, og Forfatteren har derfor ogſaa her til den Ende tydelig foreſtillet Vanens Virkning, ſaa vel i Henſeende til Legemet ſom Siælen, og oplyſt ſamme med bequemme Exempler, men ſom kiendelig ere laante, i ſær af **Plutark**, hvilket vi melde, ikke for i den Henſeende at laſte Forfatteren, men meget mere for at roſe hans Bekiendſkab med en ſaa grundig og ſindrig gammel Skribent, der aldrig har manglet at giøre et villigt Laan af ſine fortræffelige Tanker til nyere Skribentere, hvilke diſſe har altid anſeet ſor en Zirr og Prydelſe i deres Skrifter, endogſaa uden at nævne Skribenten ſelv, de havde at takke derfor; hvilket dog Forfatteren her undertiden har giort.

Afhandlingen ſelv er forfattet i 15 Kapitler. Forfatteren har med **Plutark** taget Sagen op fra Roden af, og handler i det **Første Kapitel** om **Fødſelen**, hvori han viiſer, hvor farligt det er for enhver, ſom vil have dydige og ſkikkelige Børn, at indlade ſig i Fleng med alle Slags Fruentimmer; hvad ſor nogle man i ſær bør vælge at avle Børn med; at Forældrene bør ſelv være ſunde og friſke; at der bør være en vis Proportion og Lighed imellem Mand og Kone i Henſeende til Legemets Lemmer, Alder og Tilbøyelighed; at den hellige ægteſkabelige Beblandelſe bør ſkee med Ædruelighed; og endelig, at den har ſin viſſe bequemmere Tid, ſom bør tages i Agt. Har vi end i diſſe Poſters Udførelſe intet fundet, ſom vi kan kalde nyt og uhørt, ſaa har vi dog heller intet fundet, ſom efter vor Skiønſomhed kan anſees for ubetydeligt, eller for ofte erindret, men ſom ligeſaa tidt kan ikke forgiæves indſkiærpes, ſom de Feyl, derimod kan begaaes, endten hemmelig eller aabenbar, ere kun alt for idelige og vitterlige. Allermindſt har vi fundet det, ſom kan fortiene Navn af **aabenbare Griller**, uden at beſkylde for Grillenfængere alle de berømte lærde og lægekyndige Mænd, der ere af ſamme Meening **med Forfatteren**, og har i offentlige Skrifter handlet derom.

For-

Forfatteren forundrer ſig over, at Locke melder intet om Fødſelen, ligeſom den ikke havde ſtor Indflydelſe paa Børnenes følgende baade Legemers og Siælens Beſkaffenhed. Selv har han anbragt Plutarchs Tanker derom, og forsøget dem med ſine egne. Saaledes er dette et ſmukt Tillæg, naar han S. 3 føyer til: „Thi af ſaadan Beblandelſe (med Fruentim„ mer af vellyſtige og ſlette Sæder) kan man ey avle uden ſva„ ge og laſtefulde Børn. Thi det er ſaa, ſom Virgil meget „ vel har ſagt, at ligeſom Bladene trække Saften til ſig fra „ Rødderne, ſaa fortplantes Forældrenes Sæder med Sæden „ paa Børnene:

Qvi viget in foliis, venit e radicibus humor:
Sic patrum in natos abeunt cum ſemine mores."

Han bemærker herhos det, ſom Erfaring og i ſaa mange Tilfælde ſtadfæſter, ſaa det umueligt kan anſees for en aabenbar Grille, at de, der har nogen Mangel eller Feyl paa Legemet, har gemeenlig og nogen Lyde eller mærkelig Svaghed i Siælen, og erindrer ſær bequemt, at det er paa den Grund Homer har ſkildret Therſites med et ligeſaa hæsligt Gemyt, ſom vanſkabt Legeme. Lad være derpaa kan ingen almindelig Regel grundes, ſom jo lider nogen Undtagelſe, ſaa er dog en ſaa almindelig Erfaring derfor, at Erindringen kan hverken af Plutarch eller nærværende Forfatter være ganſke forgiæves giort. Hvad han erindrer om Overeenſtemmelſen imellem Mand og Kone, kan i Henſeende til Proportionen i Legemets Lemmer ſynes mindre betydeligt, i hvor vel Plutarch, har og værdiget det ſin Agt. Men Overeenſtemmelſen i Villier og Tilbøyeligheder er deſto mere vigtig. Det Exempel, han derpaa har anført i Diophant, den ſtore Themiſtokels Søn, er taget af Plutarch, men er af ham brugt til et Beviis paa den Hovmodighed unge Menneſker fatter af en høy og ædel Fødſel. Den unge Diophant beviiſte, at han regierede det hele Athenienſiſke Folk ſaaledes: Hvad jeg vil, det vil min Moder; hvad min Moder vil, det vil min Fader; og hvad han vil, det vil det hele Athenienſiſke Folk. Den Overenſtemmelſe her fandt Sted imellem Moders og Faders Villie trakte ſig uden Tvil videre, end den burde, og ſom den ikke kan geraade Themiſtokel til nogen Roes, ſaa er uden Tvil Exemplet af Plutarch bedre brugt, end af Hr. Meza. Da der ingen vigtig Forretning er i det hele menneſkelige Liv,

ſom jo har ſine Omſtændigheder, hvilke derved bør i Agt tages, ſin rette eller urette, meer eller mindre bequemme eller og ubequemme Tid, ſaa har baade Plutarch, ſom vi læſe for vor Ungdom i Skolerne, og, efter hans Exempel, Hr. Mezger troet, at han, i ſær ſom Læge, ey behøvede nogen Undſeelſe for at tale derom i Henſeende til Ægteſkabets Beblandelſe, en Foreening, Gud og Naturen ſelv har helliget. At kalde ſaadant noget ſmudſigt Tøy, ſom unge Døttre, der tænke at blive Mødre, ikke maatte læſe, det røber kun en af en forfængelig Mødes Indbildning ſmudſet Tænkemaade. Vi ſkulle ſaaledes finde ſmudſige Ting i de bedſte Skrifter ſelv, ſom unge Døttre ikke maatte læſe. Ja hvor finder man ikke dette ſmudſige Tøy hos de bedſte mediciniſke Skribentere, ſom baade kan og bør læſes med Nytte? De gamle Skribentere, ſom har fortient Eftertidens Beundring, har aldrig undſeet ſig ved, naar de give nyttig og pligtmæſſig Underviisning, at nævne naturlige Ting, ſom Gud i Skabelſen har helliget. Men overalt maa man giøre Forſkiæl paa Fornuftens og Mødens Opdragelſe i Verden. Vi kan ikke foreſtille denne Forſkiæl tydeligere, end i det Exempel, vi tilforn har anført af en berømmelig Skribent. Electra undſaae ſig ikke ved at beklage ſig offentlig for hun ikke kunde blive gift, og yttrede det Ønſke, at hun kunde blive det, og gientog hun endda i ſin Tid for en kydſk Jomfrue. Men paa mange andre Steder og Tider, ſiger Moden, at Jomfruer ſkulle rødmes, blues, ſkamme ſig ved det, Gud har helliget dem til, og ingen ſkulde der og da kunne ſige det ſamme, ſom Electra, uden hun endten maatte være en Skiøge, eller anſees derfor. Saadanne mange Synder ſkaber Moden i Verden. Kundſkaben om Naturen giøres Ungdommen ofte til et Kundſkabs Træe, ſaa at Buddet i dem maa virke allehaande ſyndige Begierligheder. Men efter den fornuftige Opdragelſe lader man Ungdommen tænke, tale, læſe, giøre alt hvad uſkyldigt, reent og helligt er, dog til rette Tid og Sted, og med Velanſtændighed, for i Tide at vænne dem til at omgaaes paa en uſkyldig Maade med uſkyldige Ting, og aldrig tillader man Moden at giøre dem det ſmudſigt, ſom Gud har renſet og helliget. Vi har med denne Anmærkning villet viſe, at dette Skrift, ſom i øvrigt med Nytte kan læſes, fortiener i den Henſeende ſlet ikke at forkaſtes. Vi tør raade dydige Mødre at lade deres unge Døttre læſe alle de Skrifter, ſom foreſkriver dem hellige og nyttige Pligter i Henſeende til

den

den helligſte Foreening, end mere vi troer, at den ſande Modeſtie (Indbildninger og Drømme bekymrer man ſig intet om) lider intet ved at overſætte de quelques circonſtances qu'on doit obſerver, pendant qu'on travaille à la génération, eller ved det, at dydige Mødre ſiger deres unge Døttre, naar de ſkulle være Mødre, at der ere **Pligter og Omſtændigheder de bør tage i Agt, om og i det de vil avle ſmukke Børn.** Men der ere Mødre og Døttre, ſom, i Stedet for hellige og reene Pligter, har intet andet lært, end alt det ſmudſige Tøy, ſom en Roman, en opdigtet Elſkovs Hiſtorie, eller andre ſaadanne Skrifter indbefatter, der kan underviiſe dem i tuſindfold Elſkovs-Kunſter og opvække ureene Begiærligheder. Det **Andet Kapitel** foredrager de Pligter, en frugtſommelig Kone maa tage i Agt, imens hun bær ſit Foſter. Det **Tredie Kapitel** handler om Børnenes Svøbelſe og Opammelſe, om Ammers Valg og deres Egenſkaber. Om Mødrenes Forpli[illegible]elſe til ſelv at opamme deres Børn har Forfatteren med **Plutarch** og de erfarenſte Læger en tilfælles Meening: „Dog paaſtaaer jeg ſlet „ ikke, at alle Mødre, uden Forſkiæl, ſkulle ſelv være deres „ Børns Ammer, ſaaſom intet er viſſere, end at man finder „ mange Koner, ſom bør være fritagne fra denne Pligt." Saadanne ere de, ſom ere befængte med viſſe Sygdomme, og der er vel ingen fornuftig Fader, ſom jo hellere vil have ſit Barn opfoſtret af en ſund og ſtikkelig Amme, end af en ſyg og laſtefuld Moder, i Fald han er ſaa ulykkelig, at have den, hvis Sygdom ſtaaer ikke til at helbrede, og Gemyts Feyl ikke til at rette ved noget Middel. Den billige Læſer kan heraf øyenſynlig ſee, hvor upaalidelig den Journaliſt er, ſom har ſkrevet, at Hr. **Meza** var for rund i at fritage Mødrene fra denne dem ſelv og deres Børn ſaa gavnlige Pligt, da han derfra ſlet ingen fritager, ſom ere i Stand dertil, og har ingen Aarſag at frygte for, at de mere ſkulle ſkade, end gavne deres Børn dermed. Men uden at laſte Hr. **Meza** i den Henſeende, ſkulde han aldrig have faaet den ønſkelige Leylighed, at anføre af vor berømmelige Danſke Tilſkuer, et enkelt Exempel, hvorimod Hr. **Meza** ſær vel har erindret, at et enkelt Exempel, hvis uſædvanlige Virkning desuden kan have ſin Aarſag i andre Omſtændigheder, giver ſlet ingen almindelig Regel. Kun denne Erindring har vi her ved dette Kapitel at giøre, hvilken og flere Steder giver Leylighed til, at han tyk-

kes os undertiden, at have anført een og anden Omſtændighed, ſom kan, efter vor Tids Tænkemaade, ſynes mindre betydelig, end paa den Tid, da de Skribentere har levet, hvoraf han har laant ſamme, ligeſom een og anden liden Hiſtorie, ſom kunde behøve med mere Authoritet at have været bekræftet. Paa det første maa tiene til Exempel, hvad han ſiger S. 23: pour ce qui regarde des inconveniens d'une nourrice mercenaire, le prémier & le plus conſiderable eſt le Changement de l'enfant, pour faire la fortune de ſon propre. Ja der kan maaſkee have været den enkelte Tilfælde (og ſaadan en anføres og her af den gamle Hiſtorie) formedelſt hvilken denne Poſt kan kaldes conſiderable. Men de fleſte Mødre i vore Tider paſſe nok ſaa vel paa deres Ammer, at de lættelig ikke ſkal kunne giøre ſaadan en Forbyttelſe. Paa det andet maa tiene til Exempel S. 27: On ſait d'un enfant, qui, ayant été nourri avec le lait d'une chienne, ſe leva la nuit pour aboyer avec des chiens. On rapporte auſſi d'un autre enfant nourri avec le lait d'une truye, qu'il étoit ſale & impropre, s'enveloppant toujours dans la bouë, comme cet animal. Des autres allaités par une chevre, ne faiſoint que ſauter comme des chevres & des brebis. Men hvor kommer det ſig, at de mange, ſom opfoſtres med Koe-Melk, ikke ogſaa tude og brøle med Koerne? Det Fierde Kapitel handler om Vugningen og de derved forekommende Omſtændigheder. Os behager det meget, at Forfatteren herudi, ligeſom i den Materie om Dielſen, følger Middelveyen, og forkaſter ikke en maadelig Brug af Vugningen, men ikkun dens Misbrug og alt for hæftige Bevægelſer. I dette Kapitel anpriſer han og meget det kolde Vand til at vaſke Børnene udi nogle Gange om Dagen. Det Femte Kapitel handler om Klæderne, ſom ikke bør være alt for ſnævre og indſpærrende. Vi ville her §. 1. udtegne en af de ſmukke Fortælninger, hvor med Forfatteren hiſt og her har pyntet ſit Skrift: Il eſt ſur, que rien autre choſe fait habiller les nations policées, que la modeſtie & la parure: car la nature nous diſpenſe bien de cet uſage, parce que nous ſavons des ſauvages de l'Amerique ſeptentrionale & des autres Gens, qui habitent dans un Climat froid, qu'ils vont près que nuds. Même parmi nous on ne couvre jamais le Viſage & fort rarement les mains. On ne pour-

ra priver a ce propos le Lecteur de la reponſe fort juſte, qu'un Philoſophe Scythe fit autre fois a un Athenien, comme ce dernier s'étonna de le voir aller nud au milieu de la glace & de la neige. Et vous lui dit ce Philoſophe, comment pouvez-vous ſouffrir, que vôtre viſage ſoit expoſé a l'air durant la rigueur de l'hyver? Mon viſage eſt accoutumé a cela, dit l'Athenien. Imaginez vous donc, repliqua auſſi tôt le Scythe, que je ſuis tout uſage. I det Siette Kapitel viſes, at man bør vænne Børn til at taale alle Luftens Forandringer, og uden Frygt og Skræk at omgaaes med alle Ting, ſamt hvad der i Henſeende til deres Sovn og Leye maa tages i Agt. Det Syvende Kapitel handler om Børnenes Pleye efterat de ere afvante, og hvad for Slags Mad og Drikke de bør nyde. Her gives gode Regler, ſom ikke for ofte kan igientages, for Ex. S. 49: leur aliment doit auſſi-être plus ſimpel, que delicat, tant a cauſe de la ſanté, qu'a cauſe de leur faire voir de bonne heure, que *Natura paucis contenta*, & que c'eſt ſeulement l'opinion, qui augmente nos beſoins.

— — — — O prodiga rerum
Luxuries, nunqvam parvo contenta paratu
Et qvæſitorum terra pelagoqve ciborum,
Ambitioſa fames & lautæ gloria menſæ.
Diſcite, qvam parvo liceat producere vitam,
Et qvantum natura petat, non exigit ægros,
Nobilis ignoto diffuſus conſule Bacchus,
Non auro Myrrhaqve bibunt, ſed gurgite puro
Vita redit: ſatis eſt populis fluviusqve Ceresqve.

Kun Skade, at alle de Læſere, ſom forſtaaer det Franſke, og kulle have Nytte af et ſaa almeennyttigt Skrift, forſtaaer ikke ſaadanne lærerige og ellers meget vel anbragte Steder af latinſke Skribentere. Det havde derfore været bedre, om Forfatteren havde nævnet ſin Autor, og ſaa overſat det citeerte Sted paa Franſk. Nu viſer han kun nogle Læſere ſin i ſig ſelv roesværdige Belæſenhed, men gavner ikke Alle dermed. Det ottende Kapitel handler om Legemets Øvelſer, ſom ſær nyttige til at befordre dets Sundhed og Styrke, hvormed dog bør holdes en vis Maade, ſaa man ikke tvertimod ved alt, for voldſomme og ſtærke Øvelſer ſvækker og matter det. Overalt tykkes os, at Forfatteren kiendelig har ſøgt at ville

ligne **Plutarch** i at oplyſe og ſmykke ſin Skrivemaade med bequemme Lignelſer, hvoraf nogle ere laante af ham ſelv f. E. S. 56. La goutte en tombant continuellement perce la pierre. Viſſelig fortiener denne ſtore Skribent i mange Ting at være et Mønſter for Andre, i ſær i det, at han med de bequemmeſte Lignelſer og hiſtoriſke Exempler har ſøgt at oplyſe ſin i ſig ſelv grundigſte Morale. Allevegne har Forfatteren ikke nævnet **Plutarch**, hvor han bruger hans Ord, ſaaſom her. Men i det næſte **niende Kapitel** ſom giør Begyndelſe med den anden Deel af Opdragelſen, ſom angaaer Sielene, og lægger ſtor Priis paa en god Opdragelſe i den Henſeende, forekommer en Lignelſe, ſom ſyntes ham for ſmuk for ey at yde **Plutarch** ſin Erkiendtlighed derfor, S. 60: Il ne faut donc en aucune Maniere prendre un Precepteur pour ſes enfans ſur la recommendation d'nn ami, ſeulement pour lui plaire, ſi on n'eſt pas ſur d'ailleurs de ſa vertu & de ſon habilite. Car ce ſeroit ſe vouloir fier a un, qui fait la Medicine ſans être Medicin, & ne conſulter pas un vrais ſavant dans l'Art, uniquement par complaiſance pour un ami, ponr me ſervir de la judicieuſe comparaiſon du ſage Plutarque &c. For Reſten har Forfatteren næſten overalt udſmykket dette Kapitel med **Plutarchs** Tanker, uden at nævne ham, f. Ex. det Svar **Ariſtippus** gav en gierrig Fader; den Hiſtorie om **Lykurgus**, der lod opdrage tvende Hundehvalpe paa ulige Maade o. a. ſl. Det er ſmukt ſagt S. 58.: L'exemple donc eſt un orateur qui perſuade ſans parler & ce que le bon exemple eſt pour animer a la vertu, le mauvais l'eſt bien plus pour inculquer le vice. Men iblant de hiſtoriſke, ſom kort foran ere anførte til Beviis derpaa, er der eet, vi ikke forſtaaer: Socrate prit plus d'utilité des Actions de Platon, que de ſes Diſcours. Er det maaſkee forſat eller forſkrevet i Stedet for Platon prit plus d'utilité des Actions de Socrate, que de ſes Diſcours? Det **tiende Kapitel** handler om en Læremeſters Pligter, og viſer, at man for alle Ting, ſaavidt mueligt er, bør ſtræbe at rette Børn ved fornuftige Foreſtillinger, og overalt have vel udſtuderet deres naturlige Temperament. Det **ellevte Kapitel** handler om en Faders Pligt, og viſer, at han ſelv bør lade ſit Barn have fortroelig Omgang med og Adgang til ſig; at han bør ſelv have ſtadig Tilſyn med hans

Under-

Undervisning, og bør selv være dem et Dyds og Fromheds Exempel. Det er en smuk Regel Forfatteren giver §. 2.: Plus un enfant devient grand, plus ſes parens ſe doivent familiariſer avec lui. Il ne faut pas croire, comme font quelques uns, que ſela ſoit contre leur dignité. Tout au contraire, c'eſt juſtement augmenter leur reſpect parmi leurs enfans, puisque ceux-ci les conſiderant comme plus ſages, plus experimentés pour leur donner un bon avis en cas de beſoin, ils le demanderont d'autant plus librement, qu'ils auront la liberté de s'en approcher; quand au contraire, en n'oſſant les aborder, ils leur cacheront leurs deſſeins, toutes leurs affaires & ils chercheront des remedes a ſes beſoins chez d'autres, qui peut-être ne leur appliqueront toujours les veritables. Det tolvte Kapitel handler om Børnenes Undervisning, og hvad for Ting man bør lade dem lære. Ogsaa dette Kapitel indbefatter ligesom de forrige meget sunde Regler, f. Ex. S. 82: Quand un enfant entend raiſonnablement bien ſa langue maternelle, il eſt tems de lui apprendre a lire, ce qu'on doit faire comme toutes les autres choſes, ſans contraintes, mais comme en jouant, puisque l'homme aime a être libre & il ne fait rien par force. Il ſeroit donc a propos de faire coller les lettres de tout l'Alphabet ſur autant de boules, de dez, ou de morceux de carton & les donner aux enfans, comme un jeu, a fin que ſe familiariſant ainſi ſans contrainte, ſans larmes, mais avec plaiſir avec les caracteres, jouant tant de fois, qu'il leur plaira ce même jeu, ils puiſſent enſuite les aſſembler par un autre trait de jeu & lire parfaitement bien en moins de tems, qu'on ne penſe. Efterat de vel ere svede i at læse og skrive, ja selv at forfatte smaa Breve, bør de læse moralske Fabler, Cicerons Bøger om Pligterne og den Hell. Skrift. Som Jøde taler Forfatteren kun om det Gamle Testamentes Bøger. Han meenet, at Børn bør blive ved deres Forældres Religion, saa længe den intet indbefatter, som er uanstændigt for den guddommelige Majestæt, og beklager sin Nations Børn, fordi man bryder dem Hoderne alt for tidlig med Talmud. Endelig regner og Forf. til de Ting, honette Børn bør lære, førend de slaae sig til nogen besynderlig Kunst eller Videnskab hvorved at fortiene de-

res Brød, den almindelige Historie, Geographien, Natur-Historien, Regnekunsten. Det trettende meget læseværdige Kapitel handler om adskillige Sæder, hvilke man bør lade Børnene vænne sig til eller fra, førend de kommer ud i den store Verden. Saaledes bør de vænnes fra Løgn, fra at tale for meget, til en vis Velanstændighed i deres Tale, fra Trættekiærhed og Paastaaenhed, fra en avindsyg Medstræbelse, fra Hevngierrighed og Grumhed, til Kiærlighed, Medlidenhed og Høflighed, fra smaa Tyverier og al Slags List og Bedragerie, og fra og til andre Laster og Dyder, hvoriblant Elskov er een af de Laster man fornemmelig bør søge at bestride hos dem. Det er vel sagt, at Ledighed føder Elskov, at man derfor bør holde unge Sønner bestandig i Arbeyde med at forrette noget, at man for alle Ting bør ikke lade dem læse Elskovs-Historier og Digter, som man og lættelig kan forhindre dem at blive bekiendte med; hvilket vi holde for bedre, end at forbyde dem sammes Læsning; thi Forbydelsen gior dem kuns nysgierrige og begierlige. Men naar han føyer til, at man bør forbyde dem al Omgang med unge Piger, da har han maaskee ikke betænkt, at dette er just det rette Middel til at sætte deres Elskovs-Lyst i fuld Flamme. Budet! Budet! det virker Begierlighed, og Begierlighed føder Synd. Skulde vore unge Sønner ikke være alt for nysgierrige for at vide Aarsagen til dette Forbud, for at smage af dette forbudne Træes Frugt? Skulde det ikke tvertimod være raadeligt og nyttigt i denne, som i andre deslige Tilfælde, at vænne dem til i Ungdommen jævnlig og idelig at omgaaes med alle de uskyldige Ting i Verden, som baade kan bruges og misbruges, (og hvad er der, som ikke det kan?) for at vænnes til en uskyldig Omgang dermed. Man seer f. Ex. en liden Dreng i en barnagtig Uskyldighed at omfavne med barnagtig Venlighed en liden uskyldig Pige; man hører en Fader eller Moder for Spøg eller Alvor at laste dem derfor; og dermed giver de dem begge det første Begreb om den Elskov, som Børnene før ellers aldrig kiendte, og i lang Tid ellers aldrig skulde have kiendt. Baade Forfatteren og Andre maa kiønne, om ikke den undseelige og halv forbudne Omgang, hvortil man vænner Børn af begge Kiøn med hinanden, er just det, som ligger Grund hos mange til en Last, de ellers aldrig skulde forfalde til, og som man siden forgiæves søger at

tvinge,

tvinge, og forsøger kun, i det man altid ligesom fra Begyndelsen af bliver ved at tvinge den; og om ikke tvertimod man bør vænne dem fra Barns-Been til en fri og uskyldig Omgang med hinanden? For Resten bifalde vi gierne disse Forfatterens smukke Sententzer og Lignelser: Puisque l'amour est naïn dans la naissance & en peu de tems il peut devenir geant. Det er sandt, men maaskee den voxer just ved Tvang og Forbud. Quand on frequente une fois les femmes, c'est un papillon, qui tourne autour d'une chandelle, qui d'abord ne fait que bruler une aile, mais en peu de tems se reduit en cendres. Det er og sandt, og just derfore bør man i Tide vænne dem til at omgaaes med dem paa en fri og uskyldig Maade, uden saadan en Undseelse, som føder kun Nysgierrighed og Begierlighed af sig, og gior dem siden til saadanne Sommerfugle, der flyve omkring Lyset, indtil de brænde først deres Vinger og siden sig selv. Thi hvor vil man vel faae dem afholdne fra al Omgang med dem, og er det ikke vel, at de paa begge Sider har lært at omgaaes hinanden paa en uskyldig Maade, førend de kommer ud i den store Verden? Skulde Forfatteren ved tout Commerce avec de jeunes femmes forstaae nogen nærmere Omgang, end den daglige, og den, som kan være sømmelig og tilladelig; det vi dog ikke kan troe; da skulde han uden Tvil rettere have sagt, at man ey engang burde lade dem faae noget Begreb eller nogen Kundskab om saadan en Omgang (og dertil er uden Tvil en fri og uskyldig Omgang det bedste Middel) end, at man skulde forbyde dem den; thi at tale meget med Børn om den Omgang, og stærk at forbyde dem samme, er intet andet, end for Tiden at opvække hos dem urene Lyster, som de aldrig kiendte. Det fiortende Kapitel handler om den Overbærelse Forældre i visse Tilfælde bør have med deres Børn. Dog er det kun §. 1. som handler derom efter Overskriften. §. 2. viser, hvor stor en Feyl det er af Forældre, at de viser mere Kiærlighed mod eet Barn end mod et andet. §. 3. At de bør altid lade deres Børn have fri Adgang til dem, og selv omgaaes dem som Venner og gode Raadgivere. Udenlands-Reyser finder ikke i det femtende og sidste Kapitel Forfatterens Bifald. Men det havde uden Tvil behøvet nogen Indskrænkning og Undtagelse, hvad han anfører derimod. Vi har læst dette Skrift heel igiennem med

For-

Fornøyelſe, og kunde med lige Fornøyelſe læſe det nok engang. Har Forfatteren intet nyt ſagt, ſaa har han dog ſagt meget, ſom aldrig kan ſiges og høres, ſkrives og læſes for tidt, da man, i hvor ofte det end bliver erindret, dog begaaer dagligen Feyl derimod. Ellers maatte vi have anſtillet en Sammenligning, ſom vore Læſere uden Tvil ikke ſkulle forlange af os, for at kunne forſikre, at man finder intet hos Forfatteren, uden hvad man kan finde hos Andre. Nok for os, at Skriftet har meget Godt, ſom fortiener at læſes og efterleves, i hvor det end er ſkrevet. At Forfatteren har ikke læſt Ballerferd (ſom den kritiſke Journaliſt kalder Ballerferd) derved ſkal Læſeren ikke have tabt meget, naar Tabet ſtrækker ſig ikke videre end til den eene benævnte Poſt, at Forfatteren i ſin Meening om Bygningen holder Middelveyen, naar hiin ganſke forkaſter den. Man har bebreydet Forfatteren, at han har intet nyt ſagt, og at han har ikke læſt Ballerferd, ſom for ſin Afhandling har faaet en Priis-Medaille af Vid. Akad. til Harlem. Det er derfor ikke af Veyen her at anføre den Critik man har fældet over Hr. Ballerferds Skrift i udenlandſke Journaler. „Den prunker ikke af lutter nye Opda„gelſer, og er i viſſe Maader ikkun en ordentlig og vel ind„rettet Samling af gamle bekiendte og af andre Skribentere „optænkte Sandheder. —— Man finder intet derudi, uden „det, ſom er almindeligt. Dog er den vel ſkrevet, og ind„befatter den ey andre end bekiendte Læreregler, ſaa ere de „ſamme dog høyſtvigtige, og ſaadanne ſom man daglig afvi„ger fra, endten fordi man ikke nokſom begriber deres Nyt„te, eller fordi en herſkende vrang Mode ikke tillader at ha„ve dem i nogen ſaadan Agt, at man derefter retter ſig i „Opbragelſen.“ Alſaa, om end Hr. Meza havde læſt Hr. Ballerferd, havde han dog ikke af ham faaet noget nyt at ſige os. Men ligeſom det Harlemſke Akademie desuagtet har agtet hiins Afhandling værdig til en Priis-Medaille, ſaa agte vi og dennes ikke deſto mindre værd at læſe. Vi handlede ubillig mod Forfatteren, naar vi ved denne Leylighed forſømte at antegne flere Urigtigheder og Ubilligheder i den ſaa kaldte Kritiſke Journals Recenſion af hans Skrift. Det er kun en Bagatel, og næppe værdt at erindre, at, naar Forfatteren har kun ſagt, le Chocolat eſt trop nourriſſant, ſaa har denne Recenſent regnet det iblant de hid ſige Drikke, han raa-

der

der fra. Men naar Forfatteren har ladet den moralſke Opdragelſe være ſig ligeſaa angelegen, ſom den phyſiſke, og giort den til en ligeſaa ſtor og vigtig Deel af ſit Skrift, ja har ſelv erklæret den moralſke Opdragelſe for mere betydelig, og det mere end een Gang; naar derimod Journaliſten foeſikrer (dog kun paa ſin Parole) at det er den mindſt vigtige Deel af Skriftet, og at han derudi har intet haft at lægge Mærke til, uden det meeſt ubetydelige Sted i det 12te Kap. ſom angaaer kun Forfatterens egen Nation, der bryder ſine Børns Hoveder for tidlig med Talmud; naar han dernæſt uden Beviis vil paabyrde ſine Læſere den Tanke, at de ſmukke Steder Forfatteren har anført af andre ſaavel poetiſke ſom proſaiſke Skribentere, ikke ſkulde allevegne være vel anbragte, da vi derimod ikke med en god Samvittighed kunde ſige dette, uden maaſkee med nogen Grund om det ovenmældte, ſom angaaer Diophant, den ſtore Themiſtokels Søn; naar, ſige vi, man overveyer alt dette, tilligemed det, ſom foran er erindret, ſaa har man uden Tvil nok for at overbeviſes om Journaliſtens Upaalidelighed, i Fald man ellers ikke derom tilforn nok var overbeviſt.

Bützow og Wismar.

Commentatio de Principio minini, Auctore *Joanne Nicolao Tetens*, Phyſ. Prof. P. O. in Acad. Frideric. Bützowienſi. 1769. 6 Ark i 4to, foruden et Kobber-Ark. Den berømte Maupertuis, ſom Hr. Prof. Tetens kalder Virum Judicii ſi non profundi tamen jucundi, har derudi med Nidkiærhed ſøgt at efterligne den ſtore Leibnitz, at han vilde berige Philoſophien med en nye Grund-Sætz. Han kaldte ſamme Principium minimi (minimæ actionis aut minimi effectus.) Sande naturlige Grundſætzer ere ligeſaa gamle, ſom den menneſkelige Fornuft, og kan egentlig ikke udfindes, men tydelig forklares, nøyere beſtemmes, og med Forklaring og Beſtemmelſe indlemmes den philoſophiſke Videnſkab. Ovenanførte Grundſætz behøvede frem for andre en Indſkrænkning. Thi ſom den i ſin ſande Forſtand er en Sparſomheds og Viisdoms Regel; ſaa kan den i urette Forſtand anſees for en Karrigheds, Mageligheds og Dumheds Regel. I det mindſte har Principium minimi endnu ikke haft den

Lyk-

Lykke, ſom Prinsipium rationis ſufficientis. Man veed, hvad Strid derover opkom imellem Hr. Maupertuis og Hr. König. Efter Forfatterens Meening burde Hr. Maupertuis have optaget Hr. Königs Indvendinger med mere Agt og Opmærkſomhed, og den Hæftighed, hvormed Hr. König ſiden beſtreed denne Grundſatz, lader ſig i viſſe Maader dermed undſkylde, fordi han paa eengang blev opbragt ved haarde Bebreydelſer. Viſt nok har Hr. Maupertuis indlagt ſig Fortieneſte ved Principium minimi, men han gik derudi for vidt, at han udgav den for en almindelig Grundſatz i Naturen, og anpriiſte den ſom den guddommelige Viisdoms Speyl, ſom altid gaaer den korteſte Vey, og anvender den ſtørſte Sparſomhed i naturlige Virkningers Frembringelſe. Hr. Euler, ſom har beviiſt den ſtørſte Nytte af denne Grundſatz, giorde dog en Indvending imod dens Almindelighed, og deraf kom det, at den hidindtil ikke er bleven anvendt til mechaniſke Opgavers Opløsning. Mathematici ere gemeenligen ſaa forelſkede i deres brugelige og eengang indførte Grundſætter, at de ikke gierne antage ſaadanne af andre Videnſkaber. Men det bliver dog en afgiort Sag, at de førſte mathematiſke Grundſatzer maa tilhobe afledes fra Grund-Videnſkaben. Hr. Pr. Tetens ſiger, at Principium minimi feyler to Egenſkaber, førend det kan optages iblandt Natur-Videnſkabens Grundſatzer. Førſt maa dets Almindelighed ſættes uden al Tvil, og det maa beviſes, at det ikke maa hentes fra Metaphyſikken, men egentlig tilhører Natur-Videnſkaben. Han ligner det med Newtons førſte Lov, hvorefter Bevægelſen i ſig ſelv betragtet bevarer en beſtandig Ensformighed, og iligemaade med den Grundſatz: Actio ſemper æqvalis reactioni. Hiin kalder han minimum motus uniformis, denne minimum in Collifione Corporum & æqvilibrio; og efterſom begge lade ſig foreene i et almindeligt Begreb, nemlig in idea Conſervationis ejusdem Status in Corpore, ſaa kunde Principium Conſervationis Identitatis aut Uniformitatis føyelig indbefattes under det almindelige Principium minimi. Imidlertid holder han det ikke for en nye Grundſatz, end ikke i den Meening, at det ſkulde give os nye Følger. Thi ligger der en ubetinget Nødvendighed i Naturen til Grund, ſaa kan det ey engang bruges ſom et Beviis paa den guddommelige Viisdom. Men antager man en Tilfældelighed i Naturen,

turen, saa aabner det os det skiønneste Ansyn af Skaberens Viisdom, og stadfæster tillige Rigtigheden af den Tilfældighed man paastaaer, i Henseende til Naturens Love. Man ønsker, at Forfatteren end ydermere vilde afhandle denne Materie paa en for flere Læsere tydelig og fattelig Maade.

Altenburg.

Litterarische Briefe an das Publicum. Erstes Paqvet. 14 Ark i 8vo. Forfatteren til disse Breve meener man at have fundet sig bevæget til deres Udarbeydelse af de mellem nogle Lærde i disse Tider herskende Stridigheder. Hans Bemærkninger ere fri, hans Critik af en reen og sund Smag, og grundet paa god Bekiendtskab med ældre og nyere Skribentere. 1ste **Brev** handler om Critikens Oprindelse, dens Gestalt hos Græker og Romere, om dens Misbrug, om Journaler, og i sær nogle tydske Journalisters ubeskedene Tone. Man siger, at Forfatteren her dømmer upartieſt, og anfører derpaa følgende Dom over **Allgemeine Bibliothek**: „Frækhed, Giernidenhed, en løs Franzosismus, og „ en sort Partieskhed synes for nærværende Tid at være dette „ Skrifts Character, der fører den stolte Titel af det Tydske Riges Bibliothek.“ Og med det Halliske **Deutschen Bibl.** er han heller ikke tilfreds, og siger ligesaa frit sin Betænkning derom. Derpaa kommer han til Herders **Kritische Wälder**, og denne Mands uventede Forhold imod Hr. **Klotz**. I det 2det **Brev** anstilles Betragtninger over Philologiens nærværende Gestalt, over den nødvendige Forbindelse imellem nyere og ældre Autorers Kundskab, over hvad **Gesner**, **Ernesti** og **Klotz** har udrettet i Philologien, og hvorved de understille sig fra hinanden, over den alt for store Hsyagtelse for de Gamle, og de mange Slags Fordomme i Henseende til deres Feyl. Dette baner Forfatteren Veyen til **Homer**. Han laster ham formedelst den Afbildning af **Vulkan**, han har givet i sin første Bog af **Ilias**, og igiendriver tillige, hvad Herder har sagt over dette Sted. Det 3die **Brev** giver i Indgangen en Beskrivelse paa de mange Slags Læsere og de Afsigter, i hvilke de læse. Dernæst viser det, hvorledes Kunst-Dommere bør forsætte sig i de Gamles Tider, som de ville bedømme. Det 4de **Brev** betræffer den

Episode

Epiſode om Therſites hos Homer, der i Herder for nyelig har fundet en ſaa forunderlig Forſvarer. Det 5te Brev er ligeledes en Critik over nogle Steder hos Homer, over nogle hans Lignelſer, den Scene imellem Ulyſſes og Irus o. a. ſl. Det 6te Brev er en kort Tiltale til Forfatteren af critiſchen Wälder, i Henſeende til det, han ſkriver om Brugen af den hedenſke Mythologie. Imod det 8de Brev ſpaaer man Forfatteren megen Modſigelſe. Det indbefatter en ſkarp Critik over Virgils Æneis. Virgil, ſiger han, har alt for ofte villet efterligne Homer, og det gaaer ham ofte uhældig af, og de faa Steder, hvor han er original, er han mere heldig. Det 9de Brev betragter man ſom en ſær nyttig Anviisning til at læſe Horaz, og ſom et Middel imod den barnagtige Methode, ſom Herder ſkal have foreſlaaet. Recenſenten udlader ſig med en ſær ufordeelagtig Critik imod denne Mand, ſom vi kan ingen Deel tage udi. I det 10de Brev fortſættes Betragtninger over Horaz. Det 11te, 12te og 13de Brev betræffer nogle imellem Hr. Leßing og Klotz værende Stridigheder, hvori Forfatteren er den første imod, og holder med den ſidſte. Det 14de Brev giver en kort Critik over Hr. Leßings antiqvariſke Breve, og beſkylder ham i de Stridigheder med Hr. Klotz for Sophiſterie. I det 15de Brev beraaber Forfatteren ſig paa ſin Patriotismus, ſin Upartieſkhed i de Stridigheder, han har berørt og indladt ſig udi, og ſin Kiærlighed til Sandhed. Diſſe hans Erklæringer, ſaavel ſom alle de omhandlede Stridigheder tilſideſatte, ſeer man vel, at Brevene for Reſten i Henſeende til deres kritiſke Indhold kan læſes med Nytte.

Anmældelſe.

Hamburg. Geſchichte und Urkunden der im Jahr 1767. zur Rettung der Ertrunkenen zu Amſterdam errichteten Geſellſchaft. Aus dem Holländiſchen überſetzt von M. H. P. Hannibal. 1769. 4 Ark i 8vo. Efterretninger om 19 i en Tid af 4 Maaneder reddede Druknede, og de derved brugte Midler, ere mærkværdige og fortiente vel ved en Overſættelſe at gjøres meer almindelig bekiendte. Dette er ſkeet ved ovenanførte.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 9.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 1ſte Martii 1770.

Kiøbenhavn.

Betænkning over det Spørsmaal: Hvorledes Frihed og Eyendom kunde forſkaffes Bondeſtanden i de Lande, hvor den fattes begge Deele? Af det Tydſke overſat ved Barthold Johan Lodde. 1769. 132 S. i 8vo.

Betrachtungen über die Verbeſſerung des Landweſens in Dännemark. Von einem Patrioten entworfen. 1769. 42 S. i 8vo. Med Godiches Enkes Skrifter.

Nec preme, nec ſummum molire per Æthera currum:
Altius egreſſus cæleſtia tecta cremabis;
Inferius terras; medio tutiſſimus ibis.
Neu te dexterior tortum declinet ad Angvem,
Neve ſineſterior preſſam rota ducat ad Aram.
Inter utrumqve tene. —— —— Ov. Met. L. II.

Vi har tilforn recenſeret Originalen af det første Skrift. Da det ſidſte er ſtilet derimod, ſaa vil man ikke forundre ſig over, at vi her medtage den Danſke Overſættelſe, ſom Hr. Lodde har givet os deraf, for at kunne betragte dem i deres Forhold og Sammenligning med hinanden. Om

det første Skrift erklærer Forfatteren af det sidste sig med Berømmelse saaledes: „Jeg befandt dette lidet Værk, som be„staaer kun af 112 Sider, men af mange Sandheder, og „med god Indsigt i en Stats Forhold er sammensat, saa „skiøn og saa udførlig i Anmærkninger, at jeg forandrede „min ganske Plan, men ikke min Meening. Det er un„dertiden ikke uden al Nytte, at man i een og samme Sag „bemærker ganske stridige Meeninger. Vil man ikke følge „nogen af dem, saa vælger man allerbedst den saa nyttige „Middelvey.“ Han har ikke besluttet at skrive for meer end en eeneste Stat, og vil heller ikke undersøge for hvad for et Land Forfatteren af **Betænkningen** egentlig har skrevet. Han erindrer kun, at det er vanskeligt at ville være den ganske Verdens Lovgiver, da Forfatningerne i Landene maa være ligesaa forskiællige, som Natur, Clima, Sæder, Folk og Love; ja lige saa vanskeligt at bestemme almindelige Forskrifter for en eeneste Konges Stat, da der og i samme gives Provincer af forskiællige Nationer, Beliggenhed, Sprog, Sæder, Love og Producter, som nødvendig maa have hver sin dermed overeenstemmende Forfatning. For at forebygge al Misforstand, fastsætter han om **Frihed** og **Eyendom** de Begreber, han holder for de rette. „Man veed, siger For„fatteren, at man i det første Begrebs Bestemmelse maa „have Regierings-Formen for Øyne, og at man i at bestem„me det andet maa see paa Forfatningen og Forholdene i „alle Statens Deele.“ Vist nok maa Regierings-Formen og Borgernes Frihed kunne bestaae med hinanden, og den eene ikke ophæve den anden. En eeneste Anmærkning maa Forfatteren her tillade Recensenten, at der kan være Indretninger og Anordninger i en Stat, som kan forandres og ophæves uden Regierings-Formen og Grund-Forfatningen derved falder over Ende, men som ikke kan bestaae, om alle Borgere skal kunne siges med Sandhed at besidde den fuldkomne borgerlige Frihed. Denne Anmærkning forudsat maa vi nu fremføre Forfatterens Begreb om den borgerlige Frihed. „Fri„hed er, at kunne giøre alt hvad Lovene og Sæderne tilla„de, ey at være nødt til at giøre mere, end samme befaler, „og at enhver Undersaat uden Forskiæl kan være sikker paa „Liv og Gods, naar han i Følge Anordningen erlægger sit „Tribut, og opfylder sine Pligter.“ Recensenten troer sig

beret-

berettiget til lidt at indlade ſig med Forfatteren, ikke ſom Landmand med Landmand, men ſom Philoſoph med Philoſoph, og forelægge ham følgende Spørsmaale: 1) Om der ikke kan være Love og Anordninger i et Land, ſom endten for alle eller for en vis Claſſe af Borgere kan forbyde ſaa meget, og tillade ſaa lidet, at de beholde kun Frihed til at giøre meget lidt, og kan i det øvrige være megen Tvang og Trældom undergivne? 2) Om ikke Lovene kan befale ſaa meget, at man beholder liden eller ingen Frihed tilovers, endſkiøndt man er ikke tvungen til at giøre mere, end de befale? Ingen Slave er jo tvungen til at giøre mere end hvad hans Herre befaler? 3) Om Sikkerhed paa Liv og Gods er nok til en fuldkommen borgerlig Frihed, naar man dog ikke derhos har fri og ubundne Hænder til at giøre ſig ſit Liv og Gods ſaa nyttig og behagelig for ſig og ſine, ſom man bedſt kan, veed og vil? 4) Om ikke Tributen, man har at erlægge, kan være ſaa ſvær, og Pligterne, man har at opfylde, ſaa mange, at man beholder liden eller ingen Frihed tilovers? 5) Om man ikke efter dette Begreb kunde indbilde enhver Slave, at han er fri, naar man kun kunde mage det ſaa, at han ikke ſkulde føle ſin Trældom? 6) Om ikke derfore det Begreb, Forf. har givet os om den borgerlige Frihed, behøver nøyere Beſtemmelſe? Kun diſſe Spørsmaale finder Recenſenten for godt at overlade til Forfatterens og Andres nøyere og høyere Overveyelſe. Det er et Monarchie Forfatteren ſkriver for. Friheden maa derudi beſtaae med den monarchiſke Regierings Grundforfatning. At ville udrydde Adelen af et Monarchie, det holder han for, var det ſamme, ſom at kaſte Regierings-Formen over Ende. Adelen, denne Middel-Stand imellem Regenten og andre Underſaattere, maa man følgelig ikke ganſke ville berøve ſine Fordeele. Det er bedſt vi her lade Forfatteren ſelv tale og Læſeren dømme: „Grundſatzerne forbliver i deres Virkning og Forfatningen i ſin Gang; hvor der er et Fortrin for Haanden, „der er og Afhængighed; men Forholdene maa ved Lovene „holdes i en forholdsmæſſig Gang, og Forbindlighederne „derved modereres. Jo mere man bemøyer ſig for at hæve „(NB. haben ſkal nok være heben) jo mere aftage Fortrinerne, jo vilkaarligere bliver Villien til Lydighed, og jo „mere beſværlig dens Frihed, der er beſtemt til at befordre „den høyere Stands Fortrinne, og i denne Orden Statens

„ Vel. Her tales jo heller ikke om Forfatningens Foran„ dring, men alene dens Forbedring. Man maa for alle „ Ting ikke berøve Monarchiet ſin Grundſtøtte.“ Forfatteren taler tydelig nok for at lade ſine Læſere ſee, at han, ſkiønt af ganſke anden Meening, er dog ikke mindre Patriot, end den, hvis Meening han vil beſtride. Hvad Eyedom angaaer, da troer Forfatteren, at man af en ſaadan fri og uafhængig Eyedom, ſom Bøndergaarde ſkulle forvandles til, maa befrygte ſkadelige Følger, ſaaſom en overgiven og populariſk Frihed i det platte Land, Jordgrundens vilkaarlige Behandling, Afſtagelſe i Lands-Producterne, med mange andre. Det er nok værdt at høre, hvorledes Forfatteren beſkriver Bondens Tilſtand i Dannemark: „Bonden i Dannemark er in„ gen Liv-Egenſkab underkaſtet, og behøver altſaa ikke at „ blive befriet derfra. Han har al muelig borgerlig og poli„ tiſk Frihed, er i ſamme Forfatning, og ſtaaer i ſamme „ umiddelbare Forhold med Lovene, ſom alle Landets Under„ ſaatter. Alt hvad han har forhvervet ſig, tilhører ham „ ſelv, og Lovene ere ham i lige Grad med alle hans Med„ Underſaatter Borgen for hvad han eyer og har, ligeſom og „ for hans Liv. Han er egentlig Forpagter paa Livs Tid, „ der mod viſſe Afgifter og Hoverie har taget ſin Gaard i „ Beſiddelſe, og han kan, uden at bryde Pagt-Contracten „ og overtræde Lovene, ikke blive aſſat fra ſin Gaard. Men „ hans Børn høre til deres Fødeſtavn, naar de i Følge Lo„ ven har opnaaet en vis og beſtemt Alder.“ Denne Forbindtlighed troer Forf. har ſin Nødvendighed og vigtige Aarſager. Diſſe her anførte Aarſager ere de ſædvanlige og velbekiendte, og Forfatteren holder dem for ſaa vigtige, at han har troet deraf ſikkert at kunne ſlutte, **at Landets Vel udfordrer, at Bondens Søn maa forblive ved ſin Føde-Stavn, at man der kan ſøge og finde ham, og faae ham indſkreven til Land-Soldat; at han der kan giøre Landet Tieneſte, og i den Cirkel udvide ſine Begreb, ſaavidt mueligt er.** Han vil ikke man maa anſee denne Bondekarlens Forbindelſe til Godſet ſom et fuldkommen Slaverie. Det ſkal kun være en Indſkrænkning af hans moraliſke Frihed, beſtemt efter en beſynderlig Stats Grundforfatning, ſaaledes, at Friheden ikke ſkal blive Bonden og Landet ſkadelig. Han viſer og, at den forhadte Soldater-

Stand

Stand, ſaavel ſom og Agerdyrkningens Beſværligheder, vil altid blive ham en Friſtelſe til at misbruge ſin Frihed. Altſaa vil han, at den alt for ſtore Lyſt til at reyſe og ſee ſig om i fremmede Lande, ſom han bebreyder det Danſke Folk, ſkulde ved Lovene tvinges og indſkrænkes, at ikke Landet derved ſkal blive blottet fra Underſaatter, og komme til at lide Mangel paa Soldater og Agerdyrkere. Vi tviler ikke paa, at jo vore Læſere har i friſk Minde hvad ſom af andre Patrioter derimod kan være erindret paa den anden Side. Vor Sag bliver det ikke, om vi end tiltroede os Indſigt nok dertil, at fælde Dom eller give vor Betænkning om ſaadanne ſtridige patriotiſke Meeninger, ſom har ſaa ſtor Indflydelſe paa det Almindelige, og ere kun fremſatte til høyere Eftertanke.

Forfatteren kommer nu nærmere til Sagen med Betænkningens Forfatter, og vil efter de Grader, denne har beſtemt, nøyere underſøge Bondens Tilſtand i Dannemark. Bonden i Dannemark har hidindtil deels været Gaardens Forpagter paa Livs Tid uden Hoveriets Beſtemmelſe, deels Arve-Forpagter med Hoveriets Beſtemmelſe. I Henſeende til den ſørſte, da bliver der, i Følge den ſidſt ergangne Kongel. allerhøyeſte Forordning, arbeydet paa at faae Hoveriet beſtemt paa ethvert Sted, ſaavidt mueligt er, efter Omſtændighed og Beſkaffenhed. Hvad Arve-Forpagtningen angaaer, da er det brugeligt næſten overalt i Jylland, at een af Børnene kommer til at beboe Gaarden efter Forældrene. Hvad Uorden derved kunde gaae i Svang, burde forebygges, og det ikke ſtaae Jorddrotten frit for, ſaaledes efter eget Tykke at behandle ſit Gods og til Skade for Landet. Imidlertid forſikrer Forfatteren, at Gods-Herrerne ikke ſkulde findes uvillige til at oprette ſaadan Arve-Pagt med deres Bønder, naar kun derved maatte indrømmes dem den Magt, fornemmelig at overdrage Gaarden til den dueligſte Landmand af den afdøde Forpagters efterladte Børn. Dette kunde og finde Sted ved Arve-Forpagtning uden Hoverie mod Afgifter. Men han bebreyder Betænkningens Forfatter, at han vil indrømme Bonden ſaadan en Uafhængighed, ſom alene kan tænkes i de allerfrieſte Stater. „Det fattes kun, ſiger han, at de blot„te og i Følge hans Plan intet betydende Benævnelſer af „Grævſkaber, Baronier og Herregaarde ſkulde ophøre, ſaa

„ skulde man blive fuldkommen republikansk.“ Ved den 3de Grad, som bemældte Forfatter antager, laster han dette, at den er ubestemt. Han spørger, hvad for Afgifter en eyendommelig Besidder af sin Gaard, der giør intet Hoverie, skulde erlægge, naar han selv havde kiøbt Gaarden og betalt den med sine Penge, og hvad for Fordeele den Nexus skulde tilveyebringe, der er imellem ham og Godset, af hvilket han er en Deel, da han er en uafhængig og uindskrænket Besidder af sin Eyedom, ligesom Godsherren i det høyeste kan hedde Skyts-Herre, en Titel, der da efter nærværende vor Forfatters Meening skal intet betyde. For Resten foreskiller han sig **Betænkningens** Forfatter, som den, „ der fuldkommen „ har lært den Kunst at indtage sine Læsere paa den allerfine„ ste Maade, hvis Kundskab om Verden og udmærkede Ind„ sigt i Videnskaberne har ikke ladet ham forglemme, at man „ i de vigtigste Afhandlinger ikke skal røbe nogen uroelig Ge„ myts-Beskaffenhed eller hidsige Meeninger; endelig, som „ den, der ved en stor Lemfældighed og langsom Udførelse „ har søgt at forskaffe sin Plan et almindeligt Bifald.“ Han troer, at **en eyendommelig Besiddelse af Gaarden mod vis bestemt Hoverie, eller mod Afgifter til Godsherren uden Hoverie, med fuldkommen borgerlig Frihed blot med Forbeholdning af Nexus imellem Gaarden og Godset,** ikke kan forskaffes Bonden, uden baade ham og Landet til største Skade. Han vil ikke saa læt faae Penge til at kiøbe sin Gaard for, han vil ikke ligge Godsherren nær saa meget om Hiertet, og derfor savne de sædvanlige Hielpemidler. Vi bør ikke fortie Forfatterens Grunde, men lade dem giælde saavidt de kan: „ Dersom, siger han, der yttrer „ sig Misvæxt, Qvægsyge, som alene i 25 Aar har jaget „ mangen Besidder fra sin Gaard, dernæst Ildsvaade, ulyk„ kelige Tilfælde med Hester og Faar, og Skatter i Krigs„ Tider, saa kan Bonden ikke mere redde sig selv, og Gods„ Herren skulde derved ikke forholde sig anderledes, end ro„ lig see paa, at Gaarden faldt atter igien tilbage i hans „ Magt, og Bonden tilbage igien til sine Pligter, eller og „ gaae fra Huus og Gaard, og afstaae samme til den Høyst„ bydende, at der kan skee Godsherren fyldest og Skatterne. „ Hvad Forsikring stiller man da Staten og Godsherren for „ de ved denne Forandring lidte Skader? Man har i forrige

„ og

„ og i Begyndelſen af dette Aarhundrede Exempel paa, at „ ved deſlige ulykkelige Tilfælde har Bønderne ikke været i „ Stand til at afdrage deres Skatter; har for en Deel un„derkaſtet ſig Herregaardene, og for en Deel Kronen i Ryt„ter-Diſtricterne, og ere atter blevne Forpagtnings-Bønder „ med ubeſtemt Hoverie. Og vil det ikke altid ſaaledes gaae? „ Man maa fra Tid til anden indrette ſaa mange Eyedoms„ Bønder, ſom man immer vil, ſaa ſkal man dog befinde, „ naar man giør Balance, at der lige ſaa mange maa gaae „ tilbage i deres forrige Trælbaarenhed (Dienſtbarkeit) og „ denne Indretning kan i Almindelighed ikke lykkes.“ Betænkningens Forfatter havde giort Forſlag til at deele Hoved-Gaarden, hvilket og Hoveriets Afſkaffelſe nødvendig udfordrede. Nærværende Forfatter har derimod ſøgt at viſe Umueligheden i dette Forſlag, og de betydelige Skader for Landet, ſom efter hans Meening flyde deraf. Hans Beregning over Landets Tab ved den foreſlagne Forandring og Hoved-Gaardenes Deeling bør vi overlade til høyere Indſigt og Eftertanke. Han vil derimod have fundet en anden Vey til det platte Lands mærkelige Forbedring. Man ſkal ſee derpaa, at man ikke betager Godſerne deres Fordeele, paa det de kan blive i Stand til herefter ligeſom tilforn ey alene at forſyne Landet med Heſter, Qvæg, Korn og feede Vahre, men og igien ſkiænke Landet de anſeeligſte Summer. Derhos bør man og ſørge for, at ikke Bonden bliver fortrykt. Man ſkulde ſaaledes inddeele Hoveriet med den yderſte Forſigtighed og den ſtørſte Upartieſkhed efter enhver Egns Beſkaffenhed, ſaa at Godsherren intet ubilligt forlanger, og at Bonden ikke bliver beſiælet af vrange og oprøriſke Begreber. Man ſkulde giøre ſaadan en Indretning, at hverken Herremanden ſkulde frygte for Bonden, eller Bonden for Herremanden, men begge for Lovene. Man ſkulde da ſaaledes inddeele Bønder-Markerne, at enhver kunde have ſin Mark for ſig ſelv og beliggende nær ved ſin Gaard, paa det al Fælleskab kunde ophæves. Man ſkulde fremdeles giøre ſaadan Indretning, at hverken Herremændene eller de, der allerede ere blevne Eyedoms Beſiddere, ſkulle ganſke forhugge Skovene i Landet, eller forſømme at indhegne unge Skove og plante andre; at Moſer udgraves, Engene forbedres, og Hederne efterhaanden bliver førte i Brug. Saadan Indretning ſkulde bringe Landet en vis For-

deel, men er tillige af den Beskaffenhed, at den ikke lættelig kan ventes af enkelte Eyedoms-Bønder, der ikke besidde Indsigt, Mod og Kræfter nok til at udføre saa vidtløftige Foretagender, men kan, efter Forfatterens Meening, allene foretages af Herremændene, som har Forskud, Overlæg og Menneske-Hænder til Hielp. Fremdeles skulde man see derpaa, at Bøndernes Stervboer og deres Børn bliver ordentlig behandlede saavel af Herremanden som af Amts-Betienterne, og deres Descendentere forblive ved Gaarden. Man skulde opmuntre Herremanden til at anlægge flere Gaarde. Man skulde anordne og befale, at de i Landsbyerne skulde inddeele Portionerne lige store efter Jordgrundens Beskaffenhed. Man skulde og see derhen, at Bonden fik hverken for lidet eller for meget Land at dyrke, og paa det ved denne Deeling overskydende nye Hartkorn skulde man bygge nye Gaarde. Med saadan Indretning troer Forfatteren, at man allerede har giort alt hvad der for nærværende Tid er nyttigt for Landet og kan blive det for Efterkommerne, og haaber, at Folkemængden, Fabrik-Væsenet, Handelen, Kunsterne og Haandværkerne, Total-Gevinsten og Forsvars-Standen skal kunne bringes til en langt høyere Fuldkommenheds Grad, i et langt kortere og mere bestemt Tidsrum, end det kan skee efter det Forslag, som den ovenanførte og nu paa Dansk oversatte **Betænknings** Forfatter har forebragt. Med det Forslag han har giort deels til at beholde Folkene i Landet og ved Godserne, deels til Bøndergaardenes Formerelse, vil han tillige have anviist tvende Midler til Folkemængdens Forøgelse. Han billiger hvad **Betænkningens** Forfatter har erindret om Hovedgaarden, at den ikke maa overskride det naturlige Forhold imellem Herreland og Bondeland; at man altsaa maa sætte den ned til et billigt Forhold, og udlægge det overskydende til nye Bøndergaarde. Men det samme vil han og man skal giøre ved Bondelandet, nemlig at man skulde udlægge til nye Bøndergaarde hvad som blev tilovers efter en troffen lige Deeling, og efterat enhver Bonde har bekommet saa meget Land, som han behøver til sin Families Underholdning og kan komme af Sted med at dyrke. Han forsikrer, at man i en Tid af 20 Aar skulde paa denne Maade faae Landet bebygget med mangfoldige nye Bøndergaarde, og opfyldt med lige saa mange unge Familier. Han raader, at Regieringen skulde befikte

Com-

Commiſſarier til at fuldføre denne Indretning, endogſaa med Magt imod deres Villie, ſom formodentlig maatte findes uvillige dertil. Men da der og kan findes de, ſom med den bedſte Villie dog ikke har Kræfter nok til at giøre ſaadan Indretning, ſaa ſkulde dem af Regieringen tilſtaaes nogen Underſtøttelſe og Belønning, og han erindrer mod **Betænkningens** Forfatter, at det ey altid er ſaa let for enhver Undersaat at efterfølge en Konges Exempel i at giøre en vigtig og betydelig Indretning. Endelig viſer Forfatteren kortelig til Slutning, hvorledes den af ham foreſlagne Indretning ved beſkikkede Commiſſarier bedſt kunde ſættes i Værk, ſaa man derved kunde ſkaffe Bønderne i Dannemark **Frihed** og **Eyedom**, uden at handle imod Landets Forfatning.

Man ſeer af det anførte, at nærværende Forfatter er faſt af den Meening, at det Forſlag, ſom **Betænkningens** Forfatter har giort til Hovedgaardenes Deeling og Bøndernes fuldkomne borgerlige Frihed, er ſtridigt mod den Danſke, ſom en Monarkiſk Regierings Grundforfatning, fordi Herſkaber, Grævſkaber og Baronier, formedelſt ſaadan Indretning, ſom dette hans Forſlag ſigter til, kom ikke til at beſtaae i andet, end det blotte Navn, hvormed en Monarkiſk Regiering kan ikke være tient. Saaſom han da ſelv troer, at Monarchie, Adelſtand og Herregaardenes nærværende Forfatning ere nadſkillelige Ting og med hinanden nødvendig forbundne, og ſom væſentlige Deele af Grundforfatningen; ſaa har han og derefter ſaaledes beſtemt og indſkrænket den borgerlige Frihed, han vil tilſtaae Bønderne, at den ikke ſkulde ſtride mod denne Grundforfatning. Hvorvidt han nu har Ret i Henſeende til ovenanførte og formeente Stridighed i **Betænkningens** Forfatters Forſlag, det er noget vi bør overlade til Læſerens og høyere Indſigt og Eftertanke, og vi tør alene ſige dette, at om end denne Stridighed virkelig finder Sted i hans Forſlag, ſaa finder den dog i Sandhed ikke Sted i hans Hiertes Meening og Intention. At vi ikke ſkulle ſynes, endten tilſorn i vor Recenſion af **Betænkningen**, eller nu, at ſige dette i et partieſt Medhold med dens Forfatter, ville vi anføre det hele Stykke, ſom angaaer denne Sag, og overlade til Læſeren ſelv at ſkiønne, hvorvidt hans Intention, om endog hans Meening var urigtig, kan erkiendes for uanſtødelig mod Grund-

forfatningen. Det viiſer, hvorledes det er mueligt at deele Hovedgaardene, uden Tab for Gods-Eyerne i Herligheder og Sikkerhed for Fremtiden, og lyder ſaaledes: „Jeg ønſker Hovedgaardenes Deeling og Afſkaffelſe „ ved Jordegodſene, dog ingenlunde at Jordegodſene ſelv „ ſkulde afſkaffes; der ſkal fremdeles blive Herregaarde, Ba„ronier og Grevſkaber, og hverken de af Hovedgaardenes „ Deeling oprettede nye Bøndergaarde (jeg kalder dem „ Bøndergaarde, det er ſmaa Gaarde, uden Hensigt til „ deres tilkommende Beboere, hvad heller de komme af Bon„deſtanden eller af Middelſtanden) hverken diſſe nye Gaarde, „ ſiger jeg, eller de hidindtil værende Fæſtegaarde, hvilke „ ſkulde befries for Hoveriet og blive deres Beboeres Eyendom, „ ſkulle rives løſe fra deres Undergivenhed under Hovedgaar„den, men de ſkulle blive Deele af Godſet. — Bondeſtan„den ønſker jeg fuldkommen borgerlig Frihed og Eyendom til „ det Land han dyrker. Det hindrer ikke at der jo derfor „ paa Grunden (ikke paa Perſonerne) kan hæfte Rettigheder „ og Forbindtligheder til Gods-Eyerens Fordeel, ligeſom al„tid Landsherrens Rettigheder hæfte paa een nuværende fri „ Selv-Eyer Bondes Gaard, Beſiddernes Eyendoms Ret „ uforkrænket. Forſkiællen imellem det, ſom vi nu kalde fri „ umiddelbare eller Selv-Eyer Bønder, og imellem Bønder„ne paa et adeligt Gods, bliver altſaa denne, at den eene „ er en umiddelbar, den anden en middelbar Undersaat af Fyrſten, „ den eene ſkatter og ſkylder kun til Fyrſten, den anden til Fyrſten „ og Gods-Eyeren tillige, den eene er, cæteris paribus, ri„gere, den anden mindre rig, men begge ſkulle dog være „ fri. — Jeg vilde gierne ſtille helle Verden tilfreds; jeg „ vilde gierne, at paa den eene Side Gods-Eyerne godvilli„gen ſkulde fraſalde den dennem unyttige Ret og Magt, at „ beholde deres Bønder i en perſonlig Undergivenhed og vil„kaarlig Tilſtand; men være fornøyede med de Fortrin, ſom „ Lykkens Omſtændigheder og Anſeelſe giver dem over Bonde„ſtanden; og paa den anden Side, at Bønderne ſkulde er„kiende og ſætte Priis paa den borgerlige perſonlige Frihed, „ og paa den Lykke at leve i en ſikker Tilſtand, og naar de nu „ ved denne Tilſtand ſaae, at deres Velſtand beroer i deres egne „ Hænder og paa deres egen Flid, da arbeyde med Glæde og

„ uden

„ uden Avind mod de høyere Stænder. —— Borgerlig Frihed
„ er et Udtryk, som jeg ofte bruger, og vil altsaa kortelig
„ forklare hvad Begreb jeg har derved. Jeg forstaaer der-
„ med enhvers Frihed til at befordre og nyde sin Velstand,
„ efter hans beste Vidende, paa hvad som helst Maade der
„ kan bestaae med det Sælskabs Varagtighed, under hvis Be-
„ skyttelse han lever. En Lighed i Lykkens Omstændigheder
„ iblant Menneskens Børn er umuelig, og dersom den og
„ maaskee nogensteds maatte være muelig i et lidet borgerligt
„ Samqvem, saa vilde den dog ikke føde andet af sig end en
„ almindelig Dorskhed; men være sig Fattige eller Rige, saa
„ kunne vi alle være fri, og denne Frihed anseer jeg som en-
„ hvers Fødsels Ret. Saa finder jeg og intet Menneske værd
„ at beklages, saa længe han nyder denne Ret, og hans Ska-
„ ber giver ham Helbred, og der fattes ham ikke Leylighed ved
„ sin Flid at ernære sig; og troer heller ikke, at han med J.
„ J. Rousseau har Aarsag at ønske sig, at kunne blive for-
„ sat ud af det sælskabelige Liv i den naturlige Stand. ——
„ Naar jeg nu, efter dette Begreb melder mig som Talsmand
„ for Bønderne, saa fodrer jeg ingenlunde for meget, og det
„ er langt fra min Hensigt, at ville berige Bønderne paa Her-
„ remandens Bekostning. Jeg fodrer egentligen intet uden
„ Frihed, efter det givne Begreb, Eyendoms Ret til Jorden
„ fodrer jeg ikke for dem, men ønsker den kun, og ønsker
„ den ikke mere af Tilbøyelighed til Bønderne end til Staten
„ selv, efterdi jeg troer, at Landet derved skulde vorde dyrket
„ til større Nytte for Staten. —— Man tilgive mig denne
„ Afvigelse fra Hoved-Sagen, om det ellers er en Afvigelse;
„ thi i en Sag, der er saa øm at røre ved, i hvis Behand-
„ ling Forfarenhed lærer, at der indtrænger sig saa megen
„ Hidsighed og Forbittrelse, i hvilken det er saa vanskeligt at
„ finde Middelveyen, i hvilken der paa begge Sider fodres
„ saa meget, tilstaaes saa lidet, synes det at være fornødent,
„ med Varlighed og Koldsindighed, med al anstændig Upar-
„ tieskhed, at fastsætte Tvistighedens Hoved-Punkt, og be-
„ stemme, hvad der egentligen kan fodres som en Rettig-
„ hed, og hvad der kun bedende kan ønskes som en nyttig
„ Forfatning. —— Nu i det Haab, at jeg saa temmeligen
„ har beviist min Upartieskhed, endog i Jordegods-Eyernes
„ Øyne, med hvilke jeg nu nærmere vil indlade mig, og med

„ den

„ den igientagne Erindring, at jeg kun ønſker, men ikke
„ fodrer Hoved-Gaardenes Deeling, vil jeg da ſtræbe at vi-
„ ſe, at mine Ønſker, uden deres Fornærmelſe, kunne opfyl-
„ des. —— Jeg ſiger altſaa, der ſkulle blive Herregaarde,
„ Baronier og Grævſkaber; thi jeg bifalder Forfatteren til
„ Eſprit des Loix, ſom finder den arvelige Adelſtand tienlig
„ og ſkikket i ſær for den Monarkiſke Stat. Uden en anſtæn-
„ dig Formue, og en vis Glands i det Udvortes, taber Ade-
„ len ſin Anſeelſe. Men denne Velſtand, ſom udfodres til
„ Adelens Vedligeholdelſe, er beſtandigere grundet paa Land-
„ gods, end paa ſaadan Formue, der beſtaaer i Penge, an-
„ det bevægeligt eller og ubevægeligt i Stæderne beliggende
„ Gods. Paa den eene Side er Landgodſenes Værd i ſig ſelv
„ mindre underkaſtet Verdens Begivenheder og Handels og
„ Vandels Foranderlighed; paa den anden Side, og hvilket
„ i denne Henſigt giør en Hoved-Betragtning, ſaa ligger den
„ i Landgods beſtaaende Formue for Øyne, og kan ikke uform-
„ ærkt forſvinde ved Tilfælde eller ſlet Huusholding, uden
„ Regieringens Vidende, hvilken det tilkommer at ſørge for
„ Adelens Vedligeholdelſe, og til den Ende at giøre tienlige
„ Foranſtaltninger, dog uden at beſvære andre Stænder. —
„ Vi ville altſaa, i Følge af Montesquieux Begreb anſee
„ Adelen ſom en Middel-Ting imellem Regentens Majeſtæt
„ og de gemeene Underſaatters Nedrighed, eller, om det er
„ tilladt at bruge et mathematiſk Begreb, ſom Mediam pro-
„ portionalem. Saa rigtigt dette Begreb er, ſaa berømm-
„ meligt er det for Adelen; og da Adelen ſaaledes, i viſſe
„ Maader, i Henſeende til enhver Jordegodſes Beboere, bli-
„ ver det, ſom Fyrſten er, i Henſeende til den ganſke Stat,
„ ſaa ſynes mig, at Adelen kan ret vel være tilfreds med denne
„ Stilling. —— Ligeſom nu en Fyrſte, en Europæiſk Fyrſte,
„ tager ſine Afgifter og Skatte, for Reſten lader enhver Un-
„ derſaat beholde ſin perſonlige borgerlige Frihed, ſom ikke vi-
„ dere indſkrænkes end ved de Embeds-Pligter, ſom enhver
„ monne have paataget ſig, eller ved Forbindtlighed imod det
„ ſærdeles Samqvem, i hvilket enhver, ſom for Ex. en Bor-
„ ger i ſin Stad, ſtaaer; ſaaledes ſom Fyrſten, naar han er
„ forſikret om ſit Overherredom, lader enhver Underſaat be-
„ handle den ham ved Skaberen tilvendte Deel af dette Livs
„ gode Ting ſom ſin Eyendom, lader enhvers Flid og Stræ-

„ ben

„ ben have ſit frie Løb, men ikke paa Øſterlandſk viis anſeer
„ den ganſke Stat ſom et ſtort Kron-Gods og umiddelbar
„ Eyendom, Underſaatterne ſom Trælle, der ſelv ingen Eyen-
„ dom have, ikke drager alt deres Arbeyde umiddelbar til ſig
„ ſelv; ſaa vilde jeg at Jordegods-Eyere, enhver i Henſeende
„ til den paa hans Gods boende Landmand, ſkulde forholde
„ ſig ligeſaa. De ſkulde forbeholde ſig, til deres egen Brug,
„ af Jord eller Grund-Stykker kun ſaa ſtor, og ikke ſtørre
„ Deel, end dem kan ſynes fornøden til en anſeelig Families
„ umiddelbare Brug, Nydelſe og Bequemmelighed; al den
„ øvrige Jord, ſaa vidt den ikke endnu er deelt, ſkulde de af-
„ dele i Parter eller Stykker, ſom af en enkelt Familie med
„ deres egne Hænder og deres Tieneſte-Folk kunne beſtrides,
„ ſaa og tillade at en Part deeles i mindre Parter, hvor det
„ lader ſig giøre; de ſkulde belægge enhver Deel med Afgifter
„ efter en Canon, tilſtrækkelig til at udbringe en Indtægt,
„ der kunde ſvare imod den Nytte de nu have deraf; andre
„ Herligheder og Rettigheder overalt paa Godſet ſkulde de for-
„ beholde ſig; Jagten, ſaa vidt den har Sted uden at beſka-
„ dige Jordens Grøde, Fiſkerierne, Skovene, hvoraf kun
„ den fornødne Ildebrand, fornemmeligen Gavn-Tømmer,
„ maatte overlades til enhver for en taaleliig faſtſat Priis,
„ ligeſom og den fornødne Tørv af Tørve-Moſerne; om de
„ ville ſelv tage imod de Landshetren tilkommende Afgifter og
„ Skatte, og i en Sum betale dem i Fyrſtens Kammer, eller
„ om de ville henviſe enhver Beboer paa deres Gods til Fyr-
„ ſtens Oppebørſels Betientere, og overlade diſſe at drive
„ dem ind, det ſkulde ſtaae til deres eget Valg; enhver Be-
„ boer ſkulde de overgive ſin Gaard eller Deel til Eyendom,
„ og for ſtrax at forſkaffe denne Eyendom et almindelig Værd,
„ ſkulde de indrette en Giæld- og Pante-Protocol; ingen
„ Fodbred Jord maatte afhændes derfra, undtagen hvor der
„ kunde oprettes en nye Gaard, med en nye beboende Fami-
„ lie, enten ved at deele en ſtørre, eller ved et Sammenſkud
„ fra tvende til hinanden grændſende Gaarde; hvilken nye
„ Gaards Oprettelſe Gods-Eyeren, efter ſit Gotbefindende og
„ Behag, kan tillade eller forbyde, og, naar den tillades,
„ anordne dens Canon og ganſke Forfatning, give den nye
„ Gaard ſin egen Rubrik i Protocollen, og tegne ved de an-
„ dre Gaarde, hvoraf den er taget, hvad fra dem er afgaaet.

„ De

„ De Tieneſter undtagne, hvilket forſtaaer ſig af ſig ſelv, ſom
„ af Landsherren ere anordnede, eller hvilke det ſamtlige
„ Godſes Forfatning og Tarv, ſom et ſærſkilt Samqvem, til
„ ſamtlige Beboeres Nytte og Beſte føre med ſig, maatte for
„ Reſten Beboerne være ganſke fri fra alle Tieneſter uden Be-
„ taling, være ſig Haand- eller Spænd-Tieneſter, til Gods-
„ Eyernes egen blotte Fordeel; men dog være forbundne til
„ viſſe betingede Tieneſter for Betaling efter en billig Taxt.
„ Alle andre Prærogativer, ſom Fyrſten har forlehnet Gods-
„ Eyerne, bleve i det øvrige uforrykte paa den Fod de hid-
„ indtil have været; og med et Ord, Fyrſtens Overherredom
„ og den uforanderlige Forhold ubeſkadiget, ſom er imellem
„ Eenevoldsherren og Underſaatterne, de være af hvad Stand
„ de ville, var og blev Gods-Eyeren Regent iblandt dem ſom
„ boe paa hans Gods. —— At opholde ſig paa Godſet, der-
„ ſom Smag, og, tør jeg ſige? iligemaade Kald og Embede
„ tillade det, kunde ikke andet end være Gods-Eyeren altid i
„ det Mindſte lige ſaa angenemt ſom det nu er; thi i at be-
„ ſørge Landhuusholdingen, hvilken dog ogſaa nu pleyer at
„ overlades en Forpagter eller Forvalter, kan Land-Levnets
„ Fornøyelſe ikke beſtaae; langt mere ſynes mig, at juſt den-
„ ne Fornøyelſe mærkeligen forøges ved den Befrielſe fra ſaa-
„ dan Huusholdings Sorge, ſom følger med Hoved-Gaarde-
„ nes Deeling. Alt det Gode, ſom Gods-Eyeren kan ſtifte
„ ved ſin Nærværelſe, for Ex. den Fortieneſte, hvortil de fat-
„ tige Beboere paa Godſet, Huusmænd og Inderſter, eller
„ hvad diſſe ringe Folk ellers kaldes, finde Leylighed ved ſaa-
„ dan Nærværelſe, finder altid, i det Mindſte lige ſaa vel
„ Sted, og jeg troer meget mere, at en Gods-Eyer, der
„ betragter ſig ſelv ſom en Regent, vil ved ſaadan en Tanke,
„ der er langt høyere, end at være ſit Godſes Forpagter, fin-
„ de Anledning til at giøre mange Ting, ſom ere hans Under-
„ havende, ham ſelv og Staten nyttige. —— Saaledes var
„ der da ſørget for, at Gods-Eyerne kunde aldeles intet Tab
„ lide i Henſeende til deres Herligheder og Sikkerhed for
„ Fremtiden.“

Anmældelſer.

Wien. Lehrſätze aus der Einleitung in die Staatswiſſenſchaft und der ſämtlichen Policey, welche

che Franz Georg Edler von Keeſz in dem gewöhnlichen Hörſaale der Cameral Vorleſungen vertheidigen wird. 22 S. i 8vo. Dette Skrift er ſær mærkværdig formedelſt viſſe maaſkee tilforn i mange Egne uhørte Sandheder, og den Frimodighed med hvilken de foredrages. Man har berettet Recenſenten, at Hr. von Sonnenfels ſkulde være dets Forfatter, og at viſſe Perſoner ſkal formedelſt ſamme have bemøyet ſig for at opvække ham Forfølgelſer, hvorimod han dog nyder en mægtig Beſkyttelſe, ſom alle Patrioter og nidkiære Forſvarere af Ret og Sandhed fortiener. Af de i ovenanførte Skrift forſvarede Satzer anfører man os følgende, hvoraf en Deel vel kan fortiene nøyere Overvejelſe, ſaaſom den allerførſte: „Dods-Straf er ikke i nogen Forbrydelſe en „ bequem Straf. Vi ønſke den forandret til et vedholdende „ beſværligt Arbeyde, ſom beſtandig falder i Øynene, og vi „ holde for, at denne Art af Straffer endogſaa der ſkulde „ være en virkſom afholdende Bevægnings-Grund, hvor ſelv „ Dods-Straffer ikke er det; da derimod Døden ey afholder „ overalt, hvor Frygt for et ſaa pinligt Arbeyde ſkulde giøre „ det. —— Alle ſaavel verdslige ſom geiſtlige Friſtæders Skadelighed falder tydelig i Øynene. Kirkers og Kloſteres Friheder grunder ſig ikke paa nogen guddommelig Ret. —— „ Betleres Afſkaffelſe ſkulde tage ſin Begyndelſe fra Forbud „ imod at tage Almiſſer, ſom under ingen Paaſkud ſkulde „ være tilladt, og Kloſternes Gavmildhed, der ſaa meget be„ fordrer Ledliggang, ſkulde være ophævet. —— Hellige Da„ ges Formindſkelſe, ſom har ingen væſentlig Præg af Reli„ gion, giør meget til Laſters Formindſkelſe. Uden at be„ regne de Fordeele, ſom paa en anden Side derved tilfiyde „ Staten, ſaa betager man Uordener al den Tid, ſom man „ vender til Arbeyde o. ſ. v.“ Man maa tilſtaae, at der hører Mod til paa ſine Steder at forſvare diſſe og andre Satzer, ligeſom der overalt behøves Mod og Mands-Hierte til at ſætte ſig offentlig imod en vrang Tænkemaade, paa hvad Sted den herſker.

Paris. Lettre de M. de Saint-Foix au Sujet de l'Homme au Maſque de Fer, i 12mo. Den Fange, ſom til **Ludvig XIV.** Tider har ſiddet i Baſtillen med en Blik-Maſke for, og var forbudet under Livs-Straf at aabenbare

No-

Nogen ſit Navn, har allerede givet Anledning til mange Gisninger. Nogle har holdt ham for Grøven af Vermandois, en Søn af Ludv. XIV. og Mademoiſelle de Valliere, og har ſagt, at han var ſat i Fængſel, fordi han havde givet Dauphin en Vrefigen. Dette Foregivende igiendriver Forfatteren, lige ſaa vel, ſom det andet, at det har været Hertugen af Beaufort. Han holder for, at det har været Hertugen af Montmouth, en naturlig Søn af Carl IIden af Engelland. Han grunder ſig fornemmelig paa det Løfte, ſom Jacob IIden havde giort Carl paa hans Døds-Seng, at han aldrig vilde ſtraffe ham paa Livet, om han af ſit hidſige Genie ſkulde blive henrykt til at begaae nogle Udſvævelſer, og ſtrax efter hans foregivne Beſkikkelſe er der gaaet almindelig Ord af, at han ikke er bleven henrettet. Forfatteren har endnu tilføyet nogle flere Anecdoter, hvorved han har giort ſin Meening meget rimelig.

Leipzig. Traite de la Defenſe des places par les contre mines, avec des reflexions ſur les Principes de l'Artillerie, i 8vo. Vel at nytte Contreminer, og derved at giøre de faſte Pladſers Forſvar ſtærkere end Angrebet, har allerede for mange Aar ſiden været en Gienſtand for de bedſte Genier i Krigskunſten. Til Ludvig XIVdes Tider kom man paa nye Forſlag derudi, men fik dog ikke Kunſten bragt til Fuldkommenhed. Den ubenævnte Forfatter ſkal derom have foredraget meget Godt og for en Deel nyt. Hans Bemærkninger ere meſtendeels grundede paa egne Erfaringer, og hans Iver for at tiene og være til Nytte, endogſaa da Naturen har nægtet ham Kræfter til ſelv at arbeyde, viſer en ædel Patriotismus. Han har deelt ſin Bog i 3 Deele. I den første giver han et almindeligt Begreb om de Fordeele, hvilke man i Almindelighed kan drage af Contreminer ved Feſtningers Forſvar. I den anden udvikler han de almindelige Grund-Sætzer om Minernes Theorie. I den tredie viſer han med en meer udforlig Nøyagtighed hvorledes man kan bruge Contreminer til Forſvar. I et Anhang angives de fornemmeſte Midler til bedſt at nytte et Artillerie til Feſtningers Forſvar. Man vil derudi have fundet mange ſkiønne og rigtige Bemærkninger.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 10.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 8de Martii 1770.

Kiøbenhavn.

Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber. Samlede ved et patriotiſk Sælſkab. Siette Stykke. 1767.

Saaledes har vi efterhaanden indhentet de Stykker af diſſe Forſøg, hvis Recenſion er bleven forſømt, og har ikke vel formedelſt andre Skrifter kunnet finde Plads i vore Efterretninger paa eet Sted og i en uafbrudt Orden. Nærværende Siette Stykke indbefatter

1) **Poeſier af P. C. St.***.** Diſſe Poeſier ere 1) en **Choriambiſk Ode ved hans Søſters Ægte-Forbindelſe 1754.**

Min B--k! erindrer du den ufortrøden Stund
Da du brød første Kys paa uerfarne Mund,
Da ſig om kydſke Kind blufærdig Rødme hæved,
Da ved et kiærligt Ja dit ømme Hierte bæved?
Hvor froe var da dit Sind, hvor ſorrigfri din Lyſt!
Hvor muntert ſprang dit Blod om ſeyerrige Bryſt!
Men hvor blev Bladet vendt paa eengang, da indbrød
Den bedſte Faders Sot, den bedſte Broders Død!
Hun ſelv din Elſkte, hun, din Verdens ganſke Glæde
Laae hen forduden Haab, udtørt af Febers Heede,
Bereed át ofre, i et Hiertens Tænk paa mig,
Det ſidſte Suk ſin Gud, det næſt det ſidſte dig.

Med denne Contraſt begynder en rimbunden Indledning til den Choriambiſke rimfri Ode, udi hvilken han beſynger Ægte-Venſkab og Kiærlighed, ſom de, der bør være grundede paa Dyden. Viſſelig er det Stykke af Oden, hvori dette egentlig ſkeer, værdig her at anføres:

Kiend din Lykke, o Brud! han den oprigtige,
Dyd og Venſkab attraaer. Lad da din Kiærlighed
Evig grundes paa Dyden
Og fornyes ved Venlighed!
Ey ſkal kommende Aar lunkne hans Kierlighed,
Ey ſkal ſynes ham mat blegnende Læbers Kys,
Ey ſkal mindre begierlig
Søges aldrende Favnetag;
End nu, da hun iført gyldne Klenodier,
Nye høytidelig Stads, drager ham villig ſelv,
Med erobrende Ungdoms
Giennemtrængende milde Kys.
Som guldlokket Soel hæver hver Morgen ſig
Op af øſtlige Blaa over vor Horizont
Uformindſket i Klarhed
Uafkræftet i Fyrighed.
Naar med ſlibrige Flugt ſtiæler ſig uformærkt
Bort de deylige Aar, varer beſtandig ved
Venſkab grundet paa Dyden
Ubersøvet ſin Yndighed.
Saa naar ſtormende Høſt river fra frugtbar Træe
Sit grønglindſende Løv, viſer ſig hængende
Under ſkaldede Qviſte
Den guldſtrimed Frugt ſkiønnere
Ubekræftet ved Dyd vakler læt Kiærlighed,
Som den ſurrende Bie ſtreifer uſtadig om
Fra Jasminer til Roſer,
Fra Violer til Tulliper.
O Lykſalige, hvis hellige Ægte-Baand
Først ved Døden opløſt varer ved, uafbrudt
Af fortrydende Klager,
Og utidige Tviſtighed.
O Velſignede! yndet af Himmelen,
O vel ſamlet i Dyd, ſamlet i Kiærlighed,
Søger Venſkab i Dyden!
Den er Eder ey ubevandt.

Ey

Ey alene Moralen, men Billederne fortiener vor Beundring.
2) Ode til Sælskabs-Brødrene, som er en Efterlignelse af Horat. Carm. L. I. Od XXVII.

Druernes Kræfter presses til vor Glæde
Bægret bør stille forudfattet Vrede,
Preussiske Sabler og de Bøhmiske Glasse
Sammen ey passe.
Lad dem i røget Kroe kun see og høre
Ullede Bonde banke Ryg og Øre,
Lavet ophæves med en revet Trøye
Sorteblaat Øye.
Trættekiær Valdris (*) Brude-Bord lad vælte,
Og med sin Naboe spænde Knivfuldt Belte:
Slipper I Venner, naar I ville drikke,
Barbarers Skikke.

For Resten advarer Digteren overalt sine Sælskabs-Brødre imod Grovhed og Ubluefærdighed, imod bidende Gloser og spottefulde Stræger, imod Klammer, Støy, Allarm og Skrig, og formaner dem til Venskab, Kiærlighed og lystig Skiemt.

Viin ey for grove Elephanter voxer,
Ved den de rase, som mandolme Oxer.
Skulde den vilde Drue os ophidse
Ligesom disse?
Viinen er dog til Misbrug alt for værdig,
Bacchus at høre Grovhed for blufærdig;
Sang bør ey vendes til Pandrisk Raaben,
Glasset til Vaaben.
Bidende Gloser, spottefulde Stræger
Sindet til Had og Vrede iæt bevæger;
Høflighed Bacchus, naar han vilde skiemte,
Aldrig forglemte.

* * * * * *

Bacchus i Glasset drukner harmfuld Jammer,
Bacchus med Glasset driver nidske Klammer,
Bacchus ved Glasset med udstrakte Armer
Venskab opvarmer.

(*) Valdris kaldes Bonden i Valders i Norge, hvor den Skik har været at spinde sig sammen i hverandres Belter, og slaaes med Knive.

Venner! til Lavet I paa nye mig byde,
I vil mit Sind med Viin og Venſkab fryde;
Stiller førſt, Kiære! den vanhellig Skraalen,
Før jeg taer Skaalen!

Vi ville derpaa anføre det Stykke af den **Horaziſke Ode**, ſom Digteren herved har haft for Øyne:

Natis in uſum lætitiæ ſcyphis
Pugnare Thracum eſt: follite barbarum
Morem, verecundumqve Bacchum
Sangvineis prohibete rixis
Vino & Lucernis Medus Acinaces
Immane qvantum diſcrepat! impium
Lenite clamorem ſodales,
Et cubito remanete preſſo.

Det øvrige er kun en Elſkovs-Diſcours, hvoraf vor Danſke Digter har intet haft for Øyne. 3) **Til en Ven med et Par Flaſker Hæggebær-Viin**, hvormed Digteren har haft Henſigt paa Hor. Carm. L. II. Od. XIX. Han fortæller, hvorledes han drømte, at han i en Skov befandt ſig i **Bacchi** Sælſkab, og bliver af ham ſelv beſkienket med Hæggebær-Viin, med det Løfte, at

Hvis over ſalte Søe ſig denne Saft kan holde,
Skal Norge aarligen ham noget deraf tolde;

Og med det Tilſagn:

Men ſend og noget til den ædle **Eucharin**,
Jeg vilde glædes, om han vndeb' denne Viin.

Drømmen beſluttes endelig ſaaledes ſom følger:

Der hørtes Hunde-Glam, ſtrax Søvn og Gud forſvandt,
(Saa drømte **Naſo** tidt om kiære Rom, iblandt
De Geters Folk) Det mig, ſaa brød jeg ud, fortryder,
At ſine Gaver han mig kun i Drømme byder.
Ney, det var ey en Drøm; ſkinbarlig jeg jo ſaae
Et himmelſk Skiær fra den forſvundne Gud at gaae.
Begierlig bladede jeg i min Drømme-Bog,
At faae Udtydningen paa dette Norſke Tog.
Men i det ſamme treen Sæfaren Mand i Stue,
Guds Fred! (Saa ſagde han, og lætted lodne Hue)
Jeg ſkal dej hælſe fra den gamle Vennan din,
I Flekka Fiord, her har du nokkre Butler Viin.
En Keyſer ſaae det ey unaadig fordum an,
At ham til Gave blev frembragt en Skaalfuld Vand,

Skiønt

Skiønt han beherſkede ſelv Østens ſtore Floder;
Tag ufortrøden da af ringe Flaſke-Foder,
Imod en Viin udpræſt af ſure Hæggebær,
Dog ſund, hvis den endnu kun ufordervet er!
Maaſkee ved Kunſten den kan ædles til en Kraft
Lig den, der bruſer i den fremmed Drue-Saft,
Som vi med Fare nu i Franſke Havne kiøber.
Nok! dig det Norſke Blod i ædle Aarer løber;
Lad da den Norſke Viin forfriſke Norſke Blod,
Og vær, ſom hidindtil, din Norſke Gunſtling god.

Vi har i alle diſſe trende fortræffelige og efter vor Indſigt meget ſmukke Digter ikkun tvende Linier at lægge Mærke til. Den første forekommer S. 18 Lin. 11. saa lydende: **Silen i Haanden laae vidaaben med et Krus.** Ordenen er her, tykkes os, saa forvendt, saa den næppe er taalelig endten i Poesie eller Prosa. **Laae Silen i Haanden?** Var han **vidaaben** eller **Kruset?** Man vil sige, at enhver kan sagte forstaae Meeningen. Godt! Men bør man derfore anbringe sin Tale i en mod Sprogets Natur ganske forkeert Orden, fordi man desuden formedelst Materiens Tydelighed kan saaledes forstaaes: **Silen laae med et vidaaben Kruus i Haanden?** Hvad om nu Materien ikke selv medførte det Lys, Ordene burde give den? Den anden S. 8. Lin. 2. lyder saaledes: **Ey har Nisus misundt Krandsen Euryalus.** Man maa her være med Sagen bekiendt for at vide, endten **Nisus** eller **Euryalus** er Nominativus eller Vativus, og Ordenes Orden er ey anderledes, end at begge kan ansees for begge, da Ordenen alligevel bliver forkeert. Skal **Euryalus** staae for Dativus, saa maa Krandsen ikke staae foran, og skal **Nisus** staae for Dativus, saa staaer **Euryalus** og **misundt** urigtig mod Sprogets Natur bag efter. Vi vide vel, at man i mange Tilfælde maa ordne sine Ord i Poesie anderledes, end i Prosa, men vist ikke altid og i alle; og overalt maa ingen Orden bruges, som medfører Tvetydighed og gior Meeningen uforstaaelig.

II) **Alexander Popes Tredie moralske Brev om Rigdoms Brug til Allen, Lord Bathurst.** Hvad der næsten i Almindelighed med Sandhed kan siges om enhver saavel prosaisk som poetisk Oversættelse, at den paa

mange Steder mere eller mindre hælbig eller uhældig har udtrykt ſin Original, det ſamme kan og med Sandhed ſiges om denne. Men vi ſkylde vore Læſere et mere beſtemt Begreb om Overſættelſen. Dette vide vi viſt, at man ikke vilde være fornøyet med dette ubeſtemte, men anſee Recenſenten ſom den, der ikke nær dermed havde opfyldt ſin Pligt. Overſætteren har valgt ſig et langt længere, i vore Øren meer ſkurrende, mindre behagelig og mindre ſædvanlig Stavelſe-Maal, end det ſaa kaldte Alexandrinſke. Tør vi giætte, da har han giort det af den Aarſag. Han havde nemlig foreſat ſig at levere Originalen ſaa nøye overſat, at Overſættelſen i lige mange Linier kunde ſvare dertil. Men ſom han maa have troet, at en Engelſk Linie ikke allevegne lod ſig udtrykke med lige Fynd og Styrke i en lige kort Danſk Linie, eller i en kortere, end den han har valgt; ſaa maa han derfore have giort Stavelſe-Maalet længere, for ey at underkaſte ſig en ubeſtridelig Tvang. Har vi nu derudi giættet ret, ſaa tør vi formode, at han derimod paa den anden Side endten ikke i Forveyen har betænkt, at det lange Stavelſemaal vilde blive paa mange Steder for vidtløftig til en Engelſk Linie, ſom derfore maatte forøges med en Tilſætning, den endten kunde taale, eller ikke ſkulde have behøvet, eller ikke ſkiøttet om; eller og han efter og med god Betænkning maa have beſluttet at give ſig denne Frihed, for at undgaae hiin uoverviadelige Tvang. Denne har uden Tvil været hans Plan. I det mindſte haabe vi, at Overſætteren, hvem han end maatte være, tillader os gierne at giætte, ſiden han ſelv ikke har behaget at giøre Rede for den Plan, hvorefter han har overſat. Det er da efter den, vi har giættet, vi alene tør bedømme hans Overſættelſe, og vi kan da med Sandhed ſige det, vi og agter med et tilſtrækkeligt Exempel at beviſe, at han har været baade ſaa hælbig, ſom en habil Overſætter, og tillige ſaa uhældig, ſom en Overſætter endten efter den Plan eller og af anden Aarſag og Hendelſe maatte blive. Thi hvilken Overſætter kan roſe ſig af den Lykke, at han altid og allevegne har udtrykt ſin Original ſaa vel, ſom endog hans Plan tillod. Men det bliver et andet Spørsmaal, om ikke Originalen kunde endog med det kortere Alexandrinſke Stavelſemaal, og i lige mange Linier have været nøyere udtrykt, om Overſætteren havde ſat Forſøg derpaa, og vovet ſig dertil. Viſt er det, at mange Ting ſynes i Begyn-

gyndelſen og ved ſørſte Betragtning ubeſtridelige, ſom dog blive meget lætte, tilviſſe lættere, end man havde tænkt, naar Iſen ſørſt bliver brudt. Vi driſter os ikke til at ſige, at ovenmældte nøyagtigere Overſættelſe havde været umuelig endten for Overſætteren, eller ſkulde blive det for en anden, ſom vilde ſætte Forſøg derpaa. Vi grues ſelv ved blot at tænke paa et ſaadant Forſøg. Men bør vi gisre vore Kræfters Svaghed til et Maal for Andres Styrke? Vi kan og tør alene ſige dette, at en mere nøyaatig endten proſaiſk eller poetiſk Overſættelſe ſtaaer mindre Fare for at forderve ſin Original, end den, der med mere Frihed er udarbeydet, og ſom kommer en Omſkrivning og Forklaring ſaa meget nærmere, ſom den længere afviger fra den Nøyagtighed, dens Sprog taaler og tillader. Men en poetiſk Overſættelſes Natur udfordrer dog med al ſin Nøyagtighed mere Frihed, end den proſaiſke. Lad være der ere de, ſom troer, at man kan ingen beſtemte Regler give for en Overſættelſe, uden den almindelige og ubeſtemte, at den ſkal følge ſin Original; ſaa driſter vi os dog til for det ſørſte i Henſeende til den poetiſke at fremſætte følgende trende meer beſtemte Regler: 1) **I en poetiſk Overſættelſe maa man ofte endten nødvendig eller og tilladelig og efter Bequemmelighed erſtatte et Udtryk, endten med et andet ligegyldigt, eller et andet lige ſaa ſmukt, og lige ſaa vel paſſende, og endnu ſaa meget bedre, om det kan beviſes med Authoritet, at det er lige ſaa poetiſk, f. Ex. naar Pope ſiger, at Naturen har ſkiult Guldet dybt under Jorden, ſaa ſiger Ovid, at det ligger ſkiult i Afgrundens Mørke, eller det Stygiſke Mørke; og naar Pope kalder det en ſkinnende Ulykke, fordi det under et bedrageligt og tillokkende Skin kommer ſaa mange Ulykker af Sted i Verden, ſaa har Ovid kaldet det endten Ulykkers eller de Ondes pirrende Tillokkelſe, ſom man igien kan erſtatte med Ondſkabens Lokkemad.** Vi ville anføre Stederne:

But J — — — — — — — —
Opine, that Nature — — —
Deep hid the *ſhining Miſchief under Ground*
— — — Itum eſt in *Viſcera terræ*
Qvasqve *recondiderat*, *ſtygiisqve admoverat umbris*
Effodiuntur opes, *irritamenta malorum.*

2) Man maa tage fra, hvad Originalen kun efter Bequemmelighed har lagt til, fordi det deels paſſer ſig vel, deels hielper Poeten til et ſmukt og i den Henſeende ulaſteligt Vers, men ſom dog er ſaa beſkaffent, at det ikke bidrager noget nødvendigt og væſentligt til Tankens endten Styrke, eller dens endten væſentlige eller tilfældige poetiſke Fuldkommenhed. F. Ex. naar Pope ſiger, *ſoundeſt Caſuiſts*, ſaa kan en Overſætter gierne lukke ſoundeſt ude, om han behøver det for deſto bequemmere at komme til ſit Vers. Thi ſoundeſt ſtaaer vel, hvor det ſtaaer, men kan og gierne blive borte, fordi man nævner ſaadanne Folk, ſom Philoſopher, Doctorer, Caſuiſter, uden Tillæg κατ' ἐξοχὴν, og meener de ſtørſte og fornuftigſte iblant dem. 3) Man maa af ſamme Aarſag og med ſamme Beſtemmelſe og Indſkrænkning, ofte lægge til, hvad Originalen ikke har, f. Ex. naar Pope nævner Doctors uden noget ſaadant Tillæg, ſaa maatte Overſætteren gierne have ſagt de ſtørſte Lærere. Vi kunde have oplyſt diſſe tvende Regler med mangfoldige Exempler, men vi burde ikke være vidtløftige, og vi har ſagt nok for at viſe, deels at der for en Overſættelſe kan gives mere beſtemte Regler, end hiin almindelige, og flere, end de kan forestille ſig, der i dette Arbeyde ere ganſke uforſøgte (ſee Kiøbh. Eſt. I. Hæfte 1769. S. 116. Lin. 24-26); deels, at de her givne Regler ere nødvendige og væſentlige Følger af en poetiſk Overſættelſes Natur, ſaaſom det maa være en Overſætter lige ſaa meget om at giøre at faae ſit Vers, ſom det har været Originalens Forfatter om at faae ſit; og ſiden de ſkriver ikke i eet Sprog, ſaa maa enhver af dem nødvendig rette ſig efter ſit, lægge til og tage fra, og forandre, hvad enhver formedelſt ſit Sprog og Stavelſemaal nødvendig maa, naar det ellers kan ſkee uden at Tankernes endten væſentlige eller tilfældige Fuldkommenhed derved lider noget Tab. Efter denne forudſkikkede almindelige Betænkning tør vi ikke opholde vore Læſere uden med et eeneſte Exempel til ydermere Oplysning og Begreb om nærværende Overſættelſes Beſkaffenhed efter ovenmældte Plan. Vi vælge dertil det første det bedſte, og det maa være et Stykke af den første Begyndelſe, der lyder ſaaledes:

Who ſhall decide, when Doctors disagree
And ſoundeſt Caſuiſts doubt, like you and me?

Naar

Naar de ſtørſte Caſuiſter ſees, ſom du og jeg, at trætte
Naar Doctores ſelv maa tvile (a), hvo kan ſige da det rette?

(a) Hvad ſkulle vi ſige om den Forandring, at Trætten her tillægges Caſuiſterne, og Tvivlen Doctorerne, tvertimod Originalen? Er denne Forandring ellers taalelig, ſaa har Overſætteren dermed beſtyrket vore ovenanførte Regler, ſom ſiger juſt dette, at man maa giøre Forandringer, hvorved Originalen ikke taber noget. Men mon det ikke mere tilkommer Caſuiſterne at være i Tvil, naar de dømmer om, hvad man i Almindelighed har at giøre i den eller den Samvittigheds Tilfælde, da Sagen ſom oftest angaaer andre end dem ſelv, ſaaſom in Reſponſis juridicis, medicis, theologicis? og mon ikke Trætten paſſer ſig bedre paa Doctorerne, der ſom oftest fægter for egne Meeninger ſom for Liv og Blod? Men ſæt nu, Forandringen var taalelig; var den derfor og nødvendig endog i et kortere Stavelſemaal? Vi troe det ikke, men da bør vi og beviſe det ſaa godt, ſom vi kan:

Naar Lærere i Strid, naar Caſuiſter ere
I Tvil, ſom du og jeg, hvo ſkal da Dommer være?

Soundeſt alene er her udelukt efter ovenanførte Regel, og Lærere og Caſuiſter ere nævnede κατ' ἐξοχὴν ſom de ſtørſte og lærdeſte. Videre:

You hold the Word from Jove to Momus giv'n
That Man was made the ſtanding Jeſt of Heav'n;
And Gold but ſent to keep the fools in play,
For ſome to heap, and Some to throw away.

Jupiter gav Vink til Momus (om det gik ſom du vil meene, a)
At hvert Menneſke ſkal Himlen for beſtandig Hofnar tiene; b)
Guld er da kun bragt i Spillet, at ey Leegen ſkal ophøre, c)
Men at alt hvad een opſtabler, ſkal en anden Giæk bortføre. d)

(a) Os tykkes det ikke, at denne uvilkaarlige og beſtemte Satz, med den derpaa tilføyede Parentheſis, nær ſaa ſimpel og tydelig udtrykker Contraſten af de ſtridige Meeninger, ſom de twende første Linier allerede har forkyndet os, ligeſom og den følgende Linie, Jeg, ſom tænker, o. ſ. v. er i Henſeende til Contraſten ikke ſaa ſtærk og eftertrykkelig ſom i Originalen, hvor Modſættelſen er mere øyenſynlig. (b) At hvert Menneſke ſkal tiene Himlen, er i Originalen ſaaledes og ſtærkere ſagt, at Menneſket var ſkabt dertil. Men hvorfor tiene ſom Hof-Nar? At være eens Nar og Giæk, og,

at tiene Nogen ſom Hof-Nar, ſynes os at være noget forſkiællige Begreber. Hof-Narren diverterer og fornøyer ſin Herre med vittig og lyſtig Skiemt. Dertil tiener han, og kan i denne ſin Tieneſte ofte være meget agtet. Men at være Nogens Giæk og Nar, ſynes at være noget andet. Digteren vil nok ikke forestille Menneſket ſom det, der var ſkabt til at divertere og fornøye Jupiter med denne her omtalte Penge-Leeg, men ſom en Nar, en Giæk og Daare, ſom Jupiter havde kun ſkabt ligeſom for beſtandig at bedrage og fixere med et falſk og forføriſk Gode. (c) Guld er da kun bragt i Spillet. Dette ſtaaer her, ſom en af Overſætteren ſelvgiort Slutning, da det i Originalen hører endnu til det Vink, Jupiter gav Momus. At ey Leegen ſkal ophøre. Skikker diſſe Talemaader ſig vel for en Hof-Nars Giækkerie og Spøg? Men lad os beholde de Daarer, Originalen nævner, ſaa beholder vi et Daare eller Narreſpil, hvori Guldet tiener dem ſom et bedrageligt Lege-Tøy, Jupiter har forblindet dem med, for beſtandig at have dem til Narrer, og ligeſom ſpille Giæk med dem. (d) Adſprede ſvarer bedre til opſtable, end at bortføre; thi hvad man bortfører kan man opſtable paa et andet Sted, og det bliver ikke da et andet, men det ſamme Giækkerie, ſamme Daarlighed. Hvad kunde der da vel efter Originalen nøyere og korterе have været ſagt? Maaſkee dette:

Du meener, Jhova Mom det Vink ſelv givet har(a),
At Menneſket var ſkabt altid til Himlens Nar;
Og Guldet ſikket kun til Daarers Lege Gave (b),
At Nogle ſprede ſkal, hvad Andre ſamlet have.

(a) Vi har beholdt dette Overſætterens Udtryk, ſom det, der gielder for, at Jupiter ved Ord har givet Momus at forſtaae. (a) Originalen ſiger, at Guldet var kun ſikket eller dannet til at holde Daareene i Spillet eller Leegen, og hvad dertil er ſikket, kalder man juſt Lege-Tøy, hvilket, ſom ſendt eller givet dem dertil af Himlen, mere beſtemt kan kaldes Lege-Gave, da Rimet tillige er maaſkee ey uhældig ſøgt. Videre:

But I, who think more highly of our Kind
(And ſurely, Heav'n and I are of a Mind)
Opine, that Nature, as in duty bound,
Deep hid the ſhining Miſchief under Ground:

But

But when by Man's Audacious labour won
Flam'd forth this Rival to, its Sire, the Sun,
Then careful Heav'n ſupply'd two ſorts of Men,
To ſqvander Theſe, and Thoſe to hide again.

Jeg, ſom tænker, os at være mere vigtigt Kald beſkiæret (a)
(Viſt er det, at Himlen aldrig har af andre Tanker været)
Holder for, Naturen haver, Jordens dybe Skiød udhulet (b)
Og ſom inden rette Grændſer der det blanke Utøy ſkiulet:
Men da vort forvovne Arbeyd hialp det Dagen fik at ſee
Og fremſtraaled mod ſin Fader, Solen, ſom Medbeylere;
Strax har Guderne beſørget, to Slags Folk i Kaſt at have
Nogle ſkulle det adſprede, Andre det igien begrave (c).

(a) Naar Læſeren hører dette, at os efter den anden Meening er beſkiæret et mere vigtigt Kald, end at være Himlens Narrer, ſom viſt ikke er meget vigtigt, da vil han ganſke viſt vente, at dette Kald nu ſtrax derpaa bliver nævnet og beſtemt. Men her nævnes intet andet, end at Guderne, da Guldet ved vort forvovne Arbeyde er bleven frembragt for Lyſet, har beſkikket Nogle til at adſprede, Andre til at begrave det igien. Og er dette vel det vigtigere Kald, hvortil Menneſkene ere beſtemte? Langt fra Forfatterens Meening og tvertimod. Han har ladet Naturen ſkiule Guldet i Jorden, ſom den rette Grændſe, uden for hvilken det ikke burde komme: Han har kaldet det et forvovent Arbeyde, hvorved det blev frembragt for Lyſet: Han har foreſtillet Himmelen ſom misfornøyet med denne Forvovenhed, og derfore ladet den danne nogle Mennesker til at adſprede, Andre til at begrave det igien; og om det end kan anſees for at være Forsøderens Kald at adſprede, og Gnierens at begrave det igien, ſaa kan dette dog ikke anſees for et vigtigt Kald, der er det hele menneſkelige Kiøn beſkiæret, men ſom en Straf af Himmelen over den Forvovenhed, der har bragt Guldet frem. Derfore tykkes os, at denne Tanke, ſom kommer Originalen intet ved, ſkikker ſig her ikke vel, og at dens Udtryk er ilde bleven erſtattet dermed. Digteren foreſtiller ſin Meening ikke ſom et vigtigere Kald for det almindelige Kiøn, men ſom en høyere Tanke derom, end den ſatiriſke eller momiſke Foreſtilling, at det ſkulde være ſkabt til Himmelens Nar. (b) Overſætteren har her givet Naturen meget mere at beſtille, end den har i

Origi-

Originalen, og paalagt den Berg-Folkenes forvovne og møy-ſommelige Arbeyde, for at opgrave det Guld, ſom den uden al ſaadan Møye har ſkiulet i Jorden. Denne Tilſætning kan derfore ſynes mindre paſſende, fordi den ſtaaer i ſlet ingen væ-ſentlig og nødvendig Forbindelſe med Originalens Begreb om Naturens Forretning i at ſkiule Guldet. Dog kan man maaſkee ſige, at Naturen, i det den avler Metallerne, udhu-ler tillige i Jorden det Sted, der rummer dem, hvilken Naturens Forretning, Overſætteren ved et Hyſteron Prate-ron, har foreſtillet, ligeſom den først udhulede Jorden, og ſaa ſiden giemte der det blanke Utøy. Men ſaa bliver Spørs-maalet, om Overſættelſen havde i et kortere Stavelſemaal be-høvet dette Tillæg. (c) Imod Reſten ville vi intet erindre, uden dette alene, at det hele Stykke efter Originalen kan ud-trykkes nøyere og kortere i lige mange Linier, maaſkee ſaaledes:

Men jeg, ſom tænk-r om vort Riøn langt høyere,
(Viſt nok er Himlen og med mig eensſtemmende)
Jeg trôr, Naturen dybt i Jordens mørke Huler (a)
Det blanke Utøy ſom i rette Giemme (b) ſkiuler;
Men da til Arbeyds Løn det Vovehalſe vandt (c)
Og Solen en Rival ſelv i ſit Foſter fandt (d);
Forſynet to Slags Folk da dertil ſikket haver,
Som det adſpreder, og ſom det igien begraver (e).

(a) Under Jorden er bleven erſtattet med Jordens Huler, og Mørke er tillagt, begge Deele efter ovenanførte Regler. (b) Giemme ſiger det ſamme ſom Originalens Grændſe, og er endnu mere beſtemt, da et Giemme er juſt den Grændſe, hvorinden den ſkiulte Ting er indſluttet. (c) Originalen ſiger, Men da det vunden ved forvovne Menneſkers Arbey-de, og altſaa vandt Vovehalſe det ſom en Løn for deres forvovne Arbeyde. (d) Originalen har vel ſagt, da det fremſkinnede ſom en Rival, mod Solen, ſin Fader. Men man ſkal befinde, at vor Overſættelſes Udtryk indſlutter i ſit Begreb alt hvad Originalen har ſagt mere udførlig. Er Solen dets Fader, ſaa er det Solens Foſter. Ingen Læ-ſer vil tænke eller troe, at Solen nogenſinde kunde finde en Rival i Guldet, i anden Henſeende, end til dets blanke Skin, altſaa har det og efter dette Udtryk fremſkinnet ligeſom til Trods for Solens Glands. Efter hiin ovenanførte Overſæt-telſe ſtaaer Medbeylere paa et ſaa ufordeelagtigt Sted, at

en

en Læſer, ſom ikke ſeer paa Originalen, kan ligeſaa vel og ſnarere henføre dette Ord til **Solen**, end til **Guldet**. (e) **Den omhyggelige Himmel** er vel ikke andet end **Forſynet**, der har ligeſom dannet to Slags Menneſker til det mod dets Villie opgravede Guld, for endten at adſprede eller igien at begrave det.

Vi have nu med dette Exempel viiſt, at Forfatteren har udtrykt Originalen, ey alene ſaa lykkelig og vel, ſom hans Plan vilde tillade, men endog ſaaledes mindre hældig, ſom han endten formedelſt-ſamme maatte, eller det af en Hændelſe kan være ſkeet. Vi kunde vel have anført utallige flere, men ſom tiente kun til Beviis for een af Deelene. De Linier vi have anført af en kortere og mere nøyagtig Overſættelſe, ſigter langt fra til at meſtre hans Arbeyde, og de ere maaſkee for ſlette og maadelige til at anſees for meer end taalelige; men til at viſe, at det næppe havde været umueligt for ham, eller i ſig ſelv ſkulde være det og for alle, i kortere Vers nøyere at følge Originalen, naar man vilde giøre dette til ſin Plan. Hverken kunde eller burde vi ſtemme overeens med den bekiendte Journaliſt, der først roſer Forfatteren efter Fortieneſte, dernæſt giør ham de ſkarpeſte Bebreydelſer, men alle paa Arbeydets Bekoſtning, i det han erklærer, **at Overſættelſen kommer Originalen ſaa nær, ſom en Overſættelſe af den Plan og Indretning kan komme**, og laſter Overſætteren, **fordi han har vildet kaſte ſit Genie i de tunge Lænker, ſom en rimet poetiſk Overſættelſe af et poetiſk Stykke, der Linie for Linie følger ſin Original, nødvendig maa føre med ſig.** Kort at ſige, han har kaſtet alle Overſættelſens Feyl tilbage fra dens Forfatter paa dens Arbeyde i ſig ſelv betragtet. Vi have viſt ikke den Ære at kiende den brave og lærde Overſætter, men i hvem han er, ſaa troer vi, at han beſidder for ædelt et Hierte, for ikke at foragte en ſaa ſkiev Critiks Flatterier, og for ikke at optage det i en god Meening, og et Beviis paa vor Oprigtighed i at handle med ham og Publikum, naar vi ligefrem ſige, at han paa mangfoldige Steder har været meget hældig i Overſættelſen, at han paa andre, har efter ſin Plan ikke kundet være det mere, og at han paa andre kunde ſaa vel efter denne, ſom efter en anden Plan have nøyere og bedre udtrykt Originalen,

nalen, end han virkelig har giort. Thi hvem er vel altid ſaa lykkelig i ſaadan et Arbeyde, ſom han kunde være? eller ſaa lykkelig til en Tid, ſom til en anden? eller allevegne ſaa hældig i at giøre det, ſom det i ſig ſelv kunde giøres? At ſige, at et ſaadant Arbeyde ikke kan giøres bedre, end det er giort med alle ſine Feyl, det er en alt for driſtig Deciſion, ſom kan læt afſkrække Folk fra at forſøge deres Kræfter paa det, ſom mange ſkulde maaſkee have god Lykke til, om de kun turde vove det første Forſøg. Maaſkee Journaliſten har aldrig forſøgt det, og anſeer det ſom et umueligt Arbeyde for ſig. Men bør han giøre ſine Kræfter til et Maal for Andres. Det Forſøg vi ovenn til har ladet giøre, for intet at ſige uden Beviis, anſeer vi ſelv ikke for det bedſte og fuldkommeſte. Vi troer meget mere, at om Popes Overſætter havde forſøgt ſine Kræfter paa denne Plan, vilde han have giort det meget bedre. Naar man erindrer ſig, at man tilforn i de bekiendte Sorøiſke Samlinger, og ſiden i den Kritiſke Journal har leveret Prøver af forandrede og omſisbte Overſættelser, med den aabenbare Bekiendelſe, at man giorde det kun for at meſtre Andres Arbeyder; ſaa vil man ingen Aarſag finde til at ſtøde ſig over os, der giøre det i en langt anden Hensigt, og uden dermed at ſigte til nogens Fornærmelſe eller Undertrykkelſe, men meget mere med den behørige Beſkeedenhed, for deels at opmuntre andre langt mere begavede, end vi eller vore Medhielpere, til at forſøge deres Kræfter paa alt hvad mueligt er, deels for at beviſe ſaa godt, ſom vi formaae, det, vi ellers ſkulde have paaſtaaet uden al Beviis, og altſaa for driſtig, og uden mindſte Værdighed til vore gunſtige Læſeres Agt eller Biefald. (Beſlutningen følger.)

Anmældelſer.

Paris. Adſkillige berømte Lærde arbeyder her paa et nyt Oplag af Encyclopedie eller Dictionaire raiſonnee des Sciences & Arts. 28 Vol. i Folio. Værket ſkal blive forfattet i en bedre Orden, de mange Igientagelſe udelukkes, og de Vildfarelſer og Mørkſigelſer udryddes, ſom ikke vel vare at undgaae ved det første Oplag. Man lover deraf den første Deel i Aaret 1771.

Göttin-

Göttingen. Notio fidei Biblica: saa lyder Titelen paa en akademisk Afhandling, forfattet af Hr. Joh. Frid. Ludew. Schnobel paa 5 Ark. Jo mindre man nogensinde har tvilet om, at jo Salighed er bunden til den christelige Troe, desto mere nødvendigt er det at overbevise sig om dette Ords sande bibelske Begreb. Hr. S. paastaaer, at dette Ord allevegne beholder sin første Betydning, formedelst hvilken det bemærker det Biefald vi giver et fremmed Vidnesbyrd; men at denne, naar der tales om det Biefald vi skylder det guddommelige Ord, bliver indskrænket ved sin Gienstand, som snart er Love og Forskrifter, snart i Almindelighed guddommelige Forjættelser, og i Besynderlighed Guds Naades Forjættelse for Christi Skyld. Og denne er den Troe, som gior retfærdig og salig.

Halle. Hadriani Relandi Antiqvitates sacræ veterum hebræorum recensuit & animadversionibus Ugolinianis Ravianis auxit G. J. L. Vogel, A. M. Ampl. Phil. Ord. Adjunctus. 1 Alph. 1 Ark i stor 8vo. Denne Udgave er foranstaltet i Betragtning af de derover trykte Simoniske Forelæsninger, der ikke vel kunde nyttes, fordi det Relandiske Compendium var vanskelig at bekomme, endskiønt der ere 6 Haand-Udgaver deraf, foruden den store Ugoliniske. Udgiveren har ved nærværende Udgave ikke foretaget nogen videre Forandring, end at han blot har rettet de mange Trykfeyl, især i hebræiske Ord, og bragt de før urigtig anførte bibelske Steder til Rigtighed efter den hebraiske Bibel. Tvende ved Enden tilføyede Ark indbefatter Anmærkninger, som bestaaer i de Forbedringer Ugolinus og Ravius har tilføyet deres Udgaver. Foran findes et Tilskrift, hvor i Forfatteren har givet sig af med at undersøge Beskaffenheden af det Sted 2 Kron. XXXIV. 14. Han viser, at paa dette Sted kan ikke tales om Pentateuchus eller om 5 Mos. B. XXVIII. Men at de Ord ספר תורה יהוה maa betyde en Samling af Esaiæ Spaadomme, og at de Ord ביד משה maa være et Scholion til Oplysning over de foregaaende Ord, der tilforn var anført i Randen, men siden ved en Afskrivers Feyl er kommen ind i Texten.

Lemgo.

Lemgo. Novum Lexicon Latinum, ſtudioſæ antiqvarum litterarum juventutis uſibus accommodatum, edidit *Guilielmus Chriſton*, Theologiæ & Philoſophiæ Doctor, utriusqve in Academia Viadrina Profeſſor Ordinarius, Scholæ Fridericianæ Rector: præmiſſa ad virum illuſtrem *Chriſtianum Adolphum Klotzium* Epiſtola. 1769. 816 S. i ſtor 8vo. Man roſer meget den kiendelige Møye, ſom Forfatteren ſkal have anvendt paa denne Ordbog. Den er egentlig beſtemt for de unge Mennesker, der allerede har giort nogen Fremgang i Sproget. Ordene ere anførte efter deres første Bogſtavers alphabetiſke Orden, og denne Methode holder man for bequemmere end den etymologiſke, deels fordi denne er ofte ſtridig og mange Beſværligheder underkaſtet, deels fordi de Unge derved paa mange Slags Maader hindres i at finde Ordene, ſom de ofte længe maa ſøge efter. Allerførſt ſtaaer Ordenes egentlige Betydning, hvortil er føyet deres græſke Navne, anførte med korte reene og tydelige tydſke Ord. Derefter følge de figurlige Bemærkelſer, og dem ere efter Ordenes Beſkaffenhed heele Talemaader og Steder tilføyede, ſom endten ere ſær vanſkelige, eller for Reſten mærkværdige. Ordenes proſodiſke Qvantitet er tegnet over Stavelſerne. Ofte forklares Ordene og af Hiſtorien, Mythologien og Geographien, og i den Henſeende ſkal dette Lexicon være meer fuldſtændigt end mange andre. Ved Ord og Talemaader ere hostegnede de gamle Skribenteres Navne ſom har brugt den. Dette første Bind gaaer ikke længere end til der Bogſtav S., og tilkommende Michaelis-Meſſe ſkal det andet følge efter. Det foranſatte Brev beſlutter Forfatteren med diſſe Ord: At tacitum ferre diutius neqveo acerbiſſimum dolorem, qvo premitur animus, ex qvo gravi bello ſe laceſſere cœperunt, non obſcuri illi homines, umbrarum atqve intemperiarum inveſtigatores, verum beliſſima capita, lumina illa patriæ noſtræ, qvæ nobis invident ſuperbæ cæteroqvin finitimæ gentes, proximum Seculum invidebit. Ubi igitur exoptata viris doctis tranqvillitas? Ubinam gentium muſæ, qvæ clamorem omnem Strepitumqve fugiunt? Qvæ erit de Seculo noſtro poſterorum Opinio, qvum Commentarios noſtros iniqvis adeo maculis dedecoratos viderint? Auctor eſto pacis &c.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. II.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 15de Martii 1770.

Kiøbenhavn.

(Beſlutning af Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber ꝛc. See forrige No.)

III. Samtale om Vocalers Sammenſtød i Danſke Vers, imellem Philocalus og Charidemus. — Char. kan ſlet ikke lide dem. Phil. biefalder heller ikke dette, at vore Danſke Digtere giøre ſig ſlet ingen Eftertanke derom. For ſaa vidt ere de eenige. Men dette vil og kan han ikke tilſtaae, at alle Hiatus uden Forſkiæl burde og kunde forviſes af Danſke Vers. Vel har Grækerne ſøgt at undgaae dem i de Lyriſke og Jambiſke Vers, og Romerne endogſaa i de heroiſke og elegieſke. Men deels undgik de dem ved Eliſionen, deels ved at forſlytte Ordene fra deres naturlige Orden, deels ved at forøge og forſtærke dem med en Conſonant. De Franſke betiene ſig og ligeledes af Eliſionen til at undgaae de fleſte Hiatus. Vi Danſke derimod ſavne aldeles dette Hielpe-Middel. I vort Sprog mødes ingen eller ſaa godt ſom ingen Vocaler, uden tillige at gabe, og ganſke at forviſe diſſe Gab af vor Poeſie, ſkal være ligeſaa meget ſagt, ſom, at alle Ord i Danſke Vers ſkulde bringes i ſaadan Orden, at aldrig nogen Vocal kommer til at ſtaae næſt ved den anden. Char. indvender, at lad være vort Sprog har ingen Eliſioner, ſom det Franſke, ſaa mødes Vocalerne heller

ikke ſaa ofte derudi, ſom i det Franſke, og hans Meening er, at vi ſaa meget deſto bedre kunde forhindre deres Sammenſtød ved at bringe dem i en vis Orden. **Phil.** ſvarer: „Skal „ begge Sprogs Sammenligning i dette Henſeende giøre noget „ til Sagen, ſaa maa derved udfindes, hvorledes de **Fran-** „ **ſkes Hiatus, ſom ikke kan undgaaes ved Eliſionen** „ **og vore Vocalers Sammenkomſt i Almindelighed** „ forholde ſig imod hinanden i ubunden Stiil. Denne Uma- „ ge har jeg nyelig paataget mig. Udfaldet blev, at der va- „ re af de ſidſte i det Mindſte dobbelt ſaa mange, ſom af de „ førſte; endſkiønt Sammenligningen ſkeede imellem det flet- „ teſte Franſke, og det bedſte Danſke Skrift, jeg kunde finde. „ End mere, af viſſe Hiatus, ſom frem for andre ere van- „ ſkelige at undgaae, har det Franſke Sprog langt færre end- „ nu i Forhold med vores. Det ſynes ret dannet til at fore- „ komme dem. J ce, de, je, le, la, me, ne, que, le, „ te, eliderés Vocalen ſaa tidt en anden paafølger. De Fran- „ ſkes t udi a-t-il, aura-t-on, og deſlige Talemaader, er „ ikke beſtemt til noget andet, end at forhindre en ellers „ uundgaaelig Hiatus. De ſiger ikke du arbre, au arbre, „ men de l'arbre, a l'arbre; ja tvertimod Syntaxens al- „ mindelige Regel ikke ma ame, ta epée, ſa ambition, men „ mon ame, ton epée, ſon ambition. Læg til al dette, „ at de Franſke Digtere ikke binde ſig til Stavelſernes rette „ Maal, ſom vore, og giør ſaa Slutningen ſelv.“ **Char.** bliver ved at paaſtaae, at om endog denne Nøyagtighed vilde koſte vore Digtere lidt mere Hovedbrud, end de Franſke, bur- de de dog ikke fritages derfra, og erklærer reent ud, at han end aldrig med ſine egne Vers ſkulde blive vel tilfreds, ſaa længe der var et eeneſte Gab tilovers derudi. **Phil.** ſvarer: „Troe „ mig, kiære **Charidemus**, vil de være ſaa meget ſtræng „ imod ſig ſelv, naar det alene galdt om Ordenes Klang, ſaa „ blev de det uforbigængelig paa høyere og væſentligere Skiøn- „ heders Bekoſtning. Jeg er forſikret om, at deres Vers, „ ſkiønt giorte under denne Tvang, altid ſkulde fortiene Navn „ af gode. Men ligeſaa vis er jeg derpaa, at de vilde blive „ bedre endnu, derſom de ikke, af en liden poetiſk Overtroe, „ paalagde ſig ſaa tungt et Aag. Sectantem Levia nervi „ deficiunt. Dom ſelv, jeg beder dem, om **Tullin**, for

„ en

„ en eeneſte Hiatus Skyld, vel burde have forandret denne „ yperlige Linie:

De Dyr, ſom paa et Støv opdage nye Lande.

„ Og om han kunde have giort det uden at tabe i Fynd og „ Vægt, hvad han havde tænkt at vinde i Harmonie?" De Franſke ſelv, ſom herudi ere meeſt nøyeregnende, undtage dog alligevel nogle enkelte Tilfælde, hvorved Intet kan erindres, uden, at de ere alt for faa. Han ſpørger ydermere: „ Giør „ det ikke i de hos os ſaa almindelige Jambiſke Vers ſamme „ Virkning i Øret, endten lydelige Vocaler følge ſtrax paa „ hinanden i eet Ord, eller i to; endten Digteren ſiger, iagt. „ tag Troſkabs Pligt, eller, tag Troſkabs Pligt i Agt?" Det nægter ikke Charidemus, men vilde derfore, at endog de enkelte Ord, hvor i Vocaler ſtøde ſammen, ſkulde undgaaes i Vers. Her træffe vi paa et Sted, hvor Samtalen (der kan anſees for et virkeligt Digt) ſynes at tabe noget af ſin Rimelighed, den Egenſkab, der er almindelig for alle Slags Digter. Vør man vel formode ſaa ſtor en Eenfoldighed hos Charidemus, lad være han er den, der i Samtalen ſkal tabe, at han dog ſkulde ſige ſelv ſaa øyenſynlig imod, naar han, efterat have giort Paaſtand paa alle Gabs Udelukkelſe, endog i enkelte Ord, ſaaſom Seyer, bealdret, ſtrax tilføyer, ſom en Aarſag, at de taales kun deri, deels af Fornødenhed, deels fordi Øret er engang bleven vandt dertil. Philocalus anvender ſtrax begge diſſe Aarſager paa diſſe ſammenlagde Ord, de andre, de Onde, i Alt, i Aar, i Aften, i eet, og Charidemus ſvarer: ſmukt beſnæret i mit eget Garn? Den Liſt, hvormed han af Phil. blev beſnæret, var ikke, tykkes os, ſaa ſynderlig vittig, og hans eget Garn, hvor i han blev beſnæret, var en aabenbar Modſigelſe, ſom han læt burde og kunde have undgaaet. Men til Sagen. Charidemus paaſtaaer, at alle aabne Vocaler i det Mindſte ſkurre lidt eller meget. Philocalus derimod beviſer, at nogle ere endog velklingende, ſaaſom i Æneas, Diana, Thoas, Lycaon, Chloe, Ilion, hvortil ſvarer i det Danſke, ſee, at, i Ave, o at. Til nærmere og fuldkommere Bekræftelſe derpaa, anføres af Danſke Poeter adſkillige Exempler, ſaaſom følgende:

Omqvæd paa Viiſen er, et freidigt Hey og Høy.

* * * * * *

Jeg hørte overalt paa Hymen, Hymen kalde.

* * * * * *

Hver Vraae i Huſet var opfyldt med Raab og Skrig.

* * * * * *

Tog paa i høien Skye om Rednings Hielp at raabe.

Diſſe Gab ſkulle betegne en **Raaben** og **Skrigen**. Man kan i Sandhed ikke nægte hvad den gode **Philocalus** paaſtaaer, at nemlig diſſe Gab ere baade taalelige og velklingende, ja ſom oftеſt og velſkikkede til at udtrykke en Harmonie imellem Ord og Tanker. Men dette ſkal han og igien vel ikke kunne nægte, at de jo ſom oftеſt ere anbragte af en lykkelig Hændelſe, uden nogen Digterens Intention, og at jo Indbildningen kan, i Henſeende til Nogle, være forført eller læt lade ſig forføre af den underlagde Materie eller Tanke, ſaaſom naar det hedder:

Hver Vraae i Huuſet var opfyldt med Raab og Skrig;

Skulde da vel **Vraae i Huſet** i og for ſig ſelv kunne betegne nogen mærkelig **Skrig** og **Raaben**, naar ikke Indbildningen var forført af diſſe tilføyede Ord? Iligemaade, naar han i denne Linie

At de og ſkionne paa, hvad godt man dem beteer;

udmærker dette de og ſom et ſtandſende Gab, der ſkal tiene til at giøre Meeningen mere eftertrykkelig, eller at forſtørre Begrebet, da, tør vi ſige, at endten er hans Indbildning forført, eller og vi har ſlet ingen, og vi maa herved giøre den ſamme Anmærkning, ſom vi tilforn har giort i Recenſienen af hans Afhandling om **aabne Vocalers Medvirkning i det poetiſke Udtryks Styrke og Livagtighed**, i diſſe Forſøgs femte Stykke. I Følge af det næſtanførte ſtandſende Gab, ſkulde det nu være en Feyl, om et ſaadant forſtørrende Gab blev anbragt paa et mindre og ſvagere Begreb, ſaaſom,

—— —— —— i ſmaae og ſtore Deele.

Fremdeles ſkal man finde en Efterligning af den ſlæbende Tone, hvori man pleyer at yttre Trudſel, Bebreydelſe og Ironie, i følgende Linier:

Det du, Oenone, giør, ſkal angre dig med Tiden.

* * * * * *

Havbreden pløyer du og Korn i Sandet ſaaer.

* * * * * *

Jeg ſkreeg, hvad giør du? ſligt ſkal ej uhævnet blive.

* * * * * *

Han med for fri en Pen om Elſkovs-Sager ſkrev o. a. ſl.

Gud!

Gud! hvor koſter det ikke vor Indbildning meget heri at finde Trudſel, Ironie og Bebreydelſe, naar vi ganſke afdrage vore Tanker fra den bekiendte Meening og Sammenhæng, hvoraf den ſaa læt kunde lade ſig forføre. Vi maatte gierne vide, hvad Digterne ſelv vilde ſige derom, om de ſkulde erklære ſig. Vi kan umueligen begribe, hvorledes i denne Linie

Men jeg, hvis Hierte **nu af** Vee og Sorrig værker,

og denne,

Strax ſlap **du af** mit Sind,

hvorledes eet og det ſamme Gab kan i den første betyde **Jammer og Klage**, og i den ſidſte en **ilende Haſtighed**. Skulde det ikke være øyenſynligt, at **Vee og Sorrig** har i den første Linie forført Forfatterens Indbildning, og det er kun de mange Monoſyllaba i den ſidſte Linie, men ikke Gabet, der afgive den mærkelige Harmonie imellem haſtige Ord og en haſtig Meening. Iligemaade, naar **Charidemus**, meenende ſig igiendrevet og overbeviiſt, anfører diſſe tvende ſine egne Vers:

Seendrægtig medens han ſit Udkaſt overlægger
Men Raſkhed ſelv i alt, hvad han beſluttet har.

hvori han ved Ordenes Fald har ſøgt at ſætte Langſomhed og Haſtighed mod hinanden, da er uden Tvil nu ogſaa hans Indbildning bleven forført. Harmonien er kiendelig nok. Men er det Gabet i **Alt**, der udtrykker nogen egentlig Haſtighed, eller er det ikke meget mere den Geſvindighed, med hvilken diſſe Monoſyllaba **ſelv i alt** føyelig kan udtales? Alt hvad man da derom kan ſige, er dette, at Gabet er ey alene taaleligt, men ſkikker ſig vel i og til den Harmonie, ſom ikkun Ordenes haſtige Fald, og ikke Gabet, betegner. For Reſten maa man lade den gode og ſkarpſindige **Philocalus** beholde Ret i Hoved-Sagen, nemlig, at det plat ikke er mueligt at undgaae alle Gab eller ſammenſtødende Vocaler i Danſke Vers, og at de endogſaa ofte ere ſkikkede til een eller anden vis Harmonie. Naar vi tilſtaae ham dette, og med megen Erkiendtlighed betakke ham for den ſtore Velgierning, at han har brækket et Aag, ſom en **Charidemus** har vildet paalægge vore Genier, ſaa ſkal Han igien uden Tvil ikke ville lade ſig dette mishage, at vi med en ſømmelig Beſkeedenhed tør troe og ſige, at de næppe allevegne udtrykker eller betegner den Harmonie, han har foreſtillet ſig.

IV. **Frodde den Fredegode.** I Anledning af Jubel-Feſten 1760. Af dette proſaiſke Hyrde-Digt ere nogle Exemplarer blevne trykte til ſin Tid under Titel: **Et Hyrde-Stykke**, den 16de October 1760. Men det er ſiden af dets Forfatter paa nye bleven igiennemſeet og ſaaledes forandret og forbedret, ſom det her meddeles. Forfatteren har bygget ſin Plans Opfindelſe paa det Sted hos **Tacitus** de Mor. German. Cap. 40. hvor der tales om en **Øe i det ſtore Hav**, paa hvilken **Herthes Lund** har været beliggende, og ſom efter de Lærdes Formodning er ingen anden end **Sielland**, eller det ſaa kaldte **Codanonien**. Paa denne lykſalige og folkerige Øe levede tvende Hyrder, hos hvilke „ſølende Hier„ter og ledige Timer havde opvakt fælles Attraae til en Kunſt, „ſom fornøyer Guderne og fortryller Menneſkene;" hvilke „Naturen havde lært at blive Skialdre, og Kiærlighed og „**Froddes** milde Herredømme havde givet Mod dertil." Den eene var **Harald**, en Fæe-Hyrde, den anden **Eyvind**, en Faare-Hyrde. Diſſe pleyede, naar de kom tilſammen, at opmuntre hinanden med uſkyldige Samtaler. Forſamlede paa en Høy nær ved **Herthes** Lund og Tempel, i Egnen ved Konge-Sædet **Leire**, opfordrer de hinanden til en Veddekamp i Sang og Spil. Lader os engang høre dem tale med hinanden derom i deres uſkyldige og eenfoldige Hyrde-Sprog: „**Har.** Velan! du unge Brage (Poet), ſiden vi her ere „ſamlede, du en Meſter i at pibe, og jeg i at ſynge, ſaa „lad os ſtemme op engang; din vogtſomme **Pasop** holder „nok dine Faar ſammen, mine Øxne vade i den vellugtende „Klover, og tygge Drøv i den ſkyggefulde Dal. **Eyv.** En „Meſter i at **pibe**, ſiger du? Vid, at jeg er juſt kommen „i Dag hurtigere end **Thialfe**, for at **affynge** dig et Ved„demaal. **Har.** Mig et Veddemaal? du Skalmeyepiber! „**Eyvind**, den uldene Floks Hyrde! Du vinder aldrig „nogen Priis fra mig, om du end ſang fra Jævndøgn til „Midſommer. **Eyv.** Om vi forſøgte det, hvad gielder? „**Har.** Din Hage er endnu lodden ſom et Patte-Lam, og „dit Haar guult ſom Kornet i Høſten; du veed endnu ikke, „hvad det er at binde an med en Hyrde, ſom har ſaa tidt „vundet Priſen fra Nordens Meſtere. **Eyv.** Jeg er ſaa „ſtolt paa Indholden af min Sang, at om du end vil tage „**Hiarne**, din Lærling, til Dommer mellem os, ſaa ſkal

„du,

„ du, endog efter Hiarnes Skiønnende, tilſtaae mig Pri-
„ ſen. Har. At jeg kan betage dig din Kaadhed og Ung-
„ doms Indbildning, og at du maa fornemme, at det ikke
„ er nok, at ſynge Malkepiger tilpas, og behænges af dem
„ med viſnende Krandſe, ſaa kom an! Vil du vove den ſor-
„ te og hvide Geed, ſom hiſt paa den ſteile Klint afrager de
„ unge Buſke, og hendes ſpæde Kid, ſom fortabt bræger til
„ Moderen og frygter at vove ſig op, ſaa ſætter jeg min røde
„ og hvide Tyre-Kalv med de ſorte Kløver, ſom du ſeer biſſe
„ i Dalen. Eyv. Denne Geed ſpiſer af min Moders Haand,
„ og Kiddet ligger i hendes Skiød; du kiender og min Sted-
„ fader, hvorledes han hver Aften igienneinſeer med Falke-
„ Øyne den huusſøgende Hiord, og derefter viſer mig ſit
„ Anſigt, ſaa mildt, ſom et Havblik, eller ſaa rynket, ſom
„ hine kruſede Bølger. Men denne ranke knudrede Kiæp,
„ ſom jeg nyelig ſkar mig af en Tornebuſk, der ſtak mig i
„ min Finger, ſaa det endnu bulner, og hvorpaa jeg har be-
„ gyndt at ſnitte et ſmilende Anſigt —— veedſt du, hvis? —
„ jo, du veed! hun ſmiler ſom Duggen mod Morgenrøden,
„ og ſom Søen mod den dalende Soel; denne Kiep, den er
„ min egen, den giver jeg til Priis. Har. Saa giver jeg
„ min Kande, ſom hænger paa den afbrudte Egegreen. Den
„ udſkar jeg i mine Ungkarls Dage med min Tollekniv, ſom
„ en ſværmende Biekube, omgiven med Humlegreene og hon-
„ ningdragende Bier; den drak vi af paa Odins Fæſt, og
„ ſang om Møerne i Valhalla.“ De blive da eenige om at ſynge hver ſin Lovſang, Frodde den Fredegode til Ære, og om de lykſalige Tider under hans Regimente, og at vælge Herthes Prophet og Præſt Ragnar til Dommer imellem ſig. Han dømmer og ſpaaer: „Eders Sange ligne de lykſalige Ti-
„ der, i hvilke Guderne ſynligen boede iblandt Menneſkene.
„ De fylde mit Sind med uſædvanlige Billeder, og frem-
„ bringe Ord paa mine Læber, ſom jeg ikke er mægtig at hol-
„ de tilbage. Høyt ſynge Nordens Sangere, ædelt handler
„ Danmarks Frodde; men Skyggeværk er det imod ——
„ En ufølt Gyſen løber igiennem mine Been. Herthe aab-
„ ner mig uſeete Syner, og mit Øye trænger ind i Eftertis-
„ dens tykkeſte Mørke.“ Han forudſeer en urolig Krigs Alder, ſom han her beſkriver, og „midt i denne indſtrømme-
„ de fra en viſere og bedre Frodde alle Fredens Velſignelſer

„ paa Dannmarks Egne. Han, den femte Konge af ſit Navn, „ og den femte Eenevolds-Herre af ſin Slægt, vil blive Kun„ ſternes Opelſker og Dydernes Belønner, Eders Børns „ Lykſalighed, Fyrſternes Mønſter, og Naboernes Misun„ delſe. Hans ſildige Aftom ſkal ſtyre det fredelige Norden „ med Fæderne Dyder, ſaa længe Solen har Straaler, Ha„ vet Draaber, og Jorden Frugtbarhed.“ Fulde af Forfær„delſe og Glæde over denne Spaadom forlade de hinanden, og gaaer hver til ſin Hiord. En vittig Opfindelſe, en høy og ſindrig Geiſt, og den uſkyldige Enfoldighed, der er Hyrderne ſaa egen og velanſtændig, ere dette Hyrdeſtykkes vel udmærkede Charakterer. —— Vi vide ſlet ikke, om vi med vore Betænkninger om diſſe ſmukke Forſøg i ſkiønne Videnſkaber har haft den Ære og Lykke at behage det høyſtærede patriotiſke Sælſkabs Lemmer, ey heller om de i Henſeende til Rigtighed og Indſigt kan fortiene deres Bifald. Men dette vide vi, at de øve ſkrevne med den oprigtigſte Upartieſkhed, med den ſtørſte Høyagtelſe for deres vittige Forfattere, med den vedbørligſte Beſkeedenhed, lige ſaa lidet for at meſtre nogens Arbeyder med utidige og ugrundede Critiker, ſom ved uanſtændige Flatterier at recommendere os i Nogens Bevaagenhed.

Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber. Samlede ved et patriotiſk Sælſkab. Syvende Stykke. 1769. 189 S. i 8vo.

Dette Syvende og ſidſt udkomne Stykke indbefatter følgende Forſøg.

I) **Hvor rocsværdig en ægte Landets Fader er frem for en Herre, ſom ſætter ſin Ære i Erobringer. Et Priis-Digt ved** Hans Bull. Allerførſt priſer Forfatteren den lykſalige og gyldne Freds Tid, i hvilken de første Mennesker levede, før Avind, Unøyſomhed, Begierlighed og Herſkeſyge forſtyrrede Verdens Roe.

For vovſomt Overmod udklækked Herſketanker,
Og Ønſkers ſtolte Flugt forglemte Stovets Skranker,
Før blind Begierlighed af Jordens Dyb udgrov
Det Muld, ſom Føde gav til Higen efter Rov;

Hvor

Hvor sødt var Livet da! I Fredens stille Boelig
Hver tryg, skiønt Vaabenløs, hver i sin Omkreds roelig
Fandt Rigdom i det nok, Naturen alle gav,
Og intet nagfuldt Rum saae mellem Høy og Lav.
Alle hinanden lige nøde da den samme Borger-Ret. Een Lov forbandt dem til Kiærlighed og Troeskab. Ja og Nay (NB. Det havde vi heller ønsket for **Tungens mindste Lyd**) var et sikkert Pant paa deres Løfter. Avind, Vold og Mord vare da ubekiendte Navne, og at røve var vel en Lyst for Tigrer, Ulve, Ravne, men ey for fornuftige Skabninger. Men hvor længe varede vel denne **gyldne Tid**, denne **Livets korte Sommer**? Den forsvandt med Nøysomhed, da Herske-Lyst opsteeg i de stolte Siæle, der troede, at Jorden var alene for dem, og Mængden kun skabt til deres Trælle, og er undveget til **ubeseylte Kyster, hvor selvgiort Mangel ey fremkalder skiulte Lyster**, hvor den boer iblandt vilde Folk.

Godt, om Regenters Splid dog Hobens Afmagt skaante,
Og stakket Aande-Rum den mellemstunder laante,
Fred er, og ikke er, som Solen i en Skye
Nu mørkner, tabes slet, nu straaler frem paa nye.
O Skam! Guds Embedsmænd, som vise Love skreve
For Livets Sikkerhed, dens værste Fiender bleve.
Spørg ey om Lovens Kraft, naar just den mægtig Haand,
Hvis Forsorg Ondskab bandt, opløser Ondskabs Baand.
Den mindste Voldsmand døer, den største Dommen skriver,
Eens Drab ham Blodskyld er, men Tusendes er Iver
For Statens Gavn. Kort sagt: Hiin gaaer til Døden hen
Ey for han slog ihiel, men for han slog kun een.

Saa have de, der vare bestemte til Fædre for et lyksaligt Kiøn, ganske forglemt deres Kald, Stand og Pligt. Selv Sælskab og Samfund, stiftet til Fredens Befæstning, bevæbner Tvedragts Arm til dets Undergang. Man har sat Priser for at myrde, brænde og røve, og Krigen er bleven til et ordentlig Haandværk og en Videnskab.

O Sandhed! vær min Tolk! Hvo lærte først at slagte
Fornuftige som Fæe? — — — —

Det giorde den skeelsyede Avind, Lyst til ævigt Navn, og den umættelige Begierlighed.

I grumme Furier, I Tvedragts Gift udspru.
Og til indbyrdes Had opirrer Jordens Guder.
En Hevn, en gammel Giæld, en Medgift, Grændse=
en uſel Plet Jord, et Indfald over Borde, ere ſom oftſt
Anledninger dertil, og Statiſten opdager nok i Hiſtorier,
Slægt=Bøger og forſlidte Papirer.
Et Sole=Gran af Ret ſom centner=vægtigt bliver.
Men hvad Paaſkud behøves der, hvor Magt er Ret, og
Erobrerens Lov den ſamme ſom Løvens?
Velan! nu bliver Krig. Med Lynets Magt at dræbe
Fra Sted til andet man lar Dødens Værktøy ſlæbe.
Hvis tredobbelte Skueplads, paa aaben Mark, ved Beley=
ringer, og paa Søen, herefter bliver foreſtillet.
Vov, Smigrer, nogle Blink hen til de fæle Steder,
Som ſkyldløs Blod nu alt i fulde Strømme væder!
See hvilken Skueplads, hvad Jammers Scener her,
Og priis ſaa, hvis du tør, din Helts Ugierninger!
Til Tigre ſkareviis ſig Menneſker omſkifte,
Og Brødre ſtyrte ned ved Brødres Haand aflivte!
Enhver forbittret er, uvidendes hvorfor,
Og fuld af bittert Had til Evigheden gaaer.
Hvad Hær af Rædſeler om Ven og Fiende ſvæver,
Metallet Dødens Røſt udtordner, Jorden bæver;
Det lyner Marken om; det hagler Morder=Blye;
Al Luften er en Damp, al Himmelen en Skye.
Bellonas Raſenhed ey Saar i Saar udtømme,
Hun Vrag af Menneſker vil ſee i Blod at ſvømme,
Af døde Kropper ſee en Høy at vore op
Og Mordet hujendes opkneiſe paa dens Top.
O dyrekiøbte Seyr! —— Det nu paa Staden giælder,
Hvortil de Flygtiges nedſiunkne Mod ſig hælder,
Dens Volde trodſe vel gientagne Tordenſlag,
Dog Ild, liig Himlens Ild, alt ſpaaer dens ſidſte Dag.
En Stad, hvis Herlighed ſelv dens Forſtyrrer priſer,
Ved Luers fæle Lyd nu Trojas Billed viſer,
Og levner blot den Sagn: Den var, den efterlod
Kun Aſken til et Tegn paa Stedet, hvor den ſtod.

* * * * * *

Nok Sørge=Billeder! Ney, Krigens grumme Vrede
End Havet lyſtre maa: Kaſteller at udrede

Man

Man end paafandt, ſom Ild bær ind i Vandets Skiød;
O Klygt! To Fienders Magt foreentes til vor Død.
Paa hvilket troelsſt Dyb de Fiæle-Skroge mødes;
Udſprude vinget Malm, med Bragen ſammenſtødes!
En liden Stund og alt Blod-Bølger, Slag i Slag,
Fremvelte Dødninger og ſammendyngte Brag.
Her Søen ſtyrted' ind, og i dens mørke Giemmer
Sank Tuſind ned; en Deel hiſt med halvbrændte Lemmer
Sprang i dens aabne Svælg; blant Jammerſkrig og Støy
Det Ild-Bierg, de forlod, ſtrax op i Luften fløy.

Efter denne Beſkrivelſe maa Digteren vel giøre Hykleren det Spørsmaal:

O du trælbaarne Siæl, hvis Lovſang Giengield venter,
Er det din halve Gud, dit Mønſter for Regenter?
Han, diſſe Sørgeſpil i Verden retter an?
O, nævn ham ved ſit Navn, og kald ham en Tyran,
En Freds-Forſtyrrer! — — — —

Han beſkriver fremdeles Krigens Virkning; den gruſomme Andagt, hvormed man ofrer Himlen Tak for en blodig Seyer; den falſke Ære, Hykleriet er lige ſaa færdig at tillægge Erobreren, ſom han ſtolt nok for at tilegne ſig ſelv. Beſkrivelſen fortiener at høres:

Skue Marken, liig en Ørk, hvor den forſømt og øde
Ey viſer Plougens Spor; ey Tegn til ønſkte Grøde;
Hvor Jorden gavmild før nu ſynes karrig, vred,
Da ingen mere ſees at yde den ſin Sveed.
Dog jo! Af deres Tal, ſom fremmed' Fyrſtens Ære,
Og han til Vederlag lod haanlig Trang hiembære,
En liden lemlæſt Hob, en haandfuld kom igien,
Som dog ey alle gik til Sygehuſe hen.
Men hvad? mon ſtræbſom Flid i Krigens Skole læres,
Hvor Frækhed Svøben taer, og Nyggesløshed æres?
Fra den kun Dyds Foragt, kun Rov-Lyſt føres hiem,
Og dorſk Uvittighed, ſom helſt ſig trygler frem.
Imens Alt ſaa ſtaaer til, maa Seyerherren fare
I Pragt til Templet op, hvor hans blodſtænkte Skare
Lovſynger Himmelen, af gruſom Andagt varm,
Fordi at Mord og Rov vellyktes ved hans Arm.
Paa Nabo-Rigets Stoel han i Triumph ſig ſætter,
En ivrig Sværm om Kap ham Laurbær-Krandſe fletter,

Hans

Hans rædſelfulde Navn blant Heltes tegnet ſtaaer,
Paa Rygters Vinger faer, og Efterſlægten naaer.
Trophæer reyſes ham paa Templenes Ruiner,
Mens tvungne Længe lev! fra alle Hiørner hviner.
Kan den og ønſkes Liv, ſom Andres øder bort?
Ney, den Blodsdøſeles er ingen Tid for kort.
Monarken henrykt ſeer ſin Vældes Omkreds ſtørre,
Og lycke-drukken nu lar diſſe Tanker høre (a):
Mit Minde ſkal ey døe, jeg Tiden trodſe tør;
Mens Røgelſe er til, mit Alter ryge bør.
Min Torden, hvor den faer, ſkal Throner ſønderbryde,
Den med ſin myndig Røſt ſkal Konger overtyde,
At jeg Seſoſtris Hæld med Cæſars Evner har,
Og er, hvad fordumdags den ſtore Græker var (b).
Nok ſagt! min Palme ſkal ſaa langt ſom deres række,
Og ſine Greene hen til begge Poler ſtrække;
Stig Marmor! hvo jeg var? Ja ævig, Marmor, ſtig,
Hvor meget Helten var din egen Haardhed liig! &c. ſ. v.

Denne hans Tiltale til Marmoret afbryder Digteren med ſin:

Forkynd hver Efterſlægt, han aldrig Medynk kiendte,
Han ſine Frydeſyr ved Steders Luer tændte;
Urørt og ublue ſad i varig Medgangs Skiød,
Mens Riger for hans Skyld i Blod og Taarer ſtiød.
Bliv, hykleriſk Monument! Til Skiændſel for den Stolte,
Hvis Rov-Begierlighed utalte Plager voldte.

Fremdeles foreholder han Erobrerne deres Grufomhed, Stæders og Landes Klager, Underſaatternes Forlængſel efter deres

(a) Man ſkulde maaſkee hellere have hørt følgende Lovtale af en Hyklers, end af Erobrerens egen Mund.

(b) Hvad mon vor kritiſke Journaliſt har meent, naar han laſter denne Allusion, ſom den, der ikke ſkulde paſſe ſig til Digterens Plan, ligeſom og denne ovenanførte:

En Stad, hvis Herlighed, ſelv dens Forſtyrrer priſer;
Ved Luers fæle Lys nu Troyas Billed viſer.

Men det virkelig har været hans Alvor at laſte? Eller laſter han det første det bedſte, for dog at have ſagt Noget, og for, ſom Kritikus, at forſvare ſin Character? Dog holdt, han gav os jo en Grund for ſin Kritik: Da Portraitet paa Erobreren ſkal være almindeligt, ſaa ſynes ſaadanne hiſtoriſke Allegata ey at paſſe ſig. Men viſt nok er Kritiken fældet, for endten at ſige Noget, eller at ſige Intet.

res Død, og deres ſtore Regnſkabs Dag, og giver dem en delig at betragte

— — — — den ſande Konges Hierte
Som Dyds og Viisdoms Aand langt ſtørre Tanker lærte,
Hvis Syslens ædle Maal er idel Hæld og Flor,
Hvis Folk i Glædens Stavn og Fredens Skygge boer.

hvilken han herefter ſkildrer ſom Lykſaligheds Stifter og Befordrer, og derfore baade elſked og æred af ſit Folk, med den reene Kiærlighed og den ſande Ære.

Vi have ſaaledes, ſom vi pleye, paa eengang givet vore Læſere nogle udſøgte Prøver paa Digterens Genie, og i ſamme tillige givet dem Udſigt over hans heele Plan, ſom er tydelig og ordentlig, hiſt og her udfyldt med ſtærke og ſyndige Tanker, og udført i flydende Vers. Naar vor Kritiſke Journaliſt har ogſaa erkiendt diſſe Digterens Fortieneſter, føyer han til: „Kun paa nogle Steder ſynes vi at have ſpo„ret Begynderen deri, at han har ikke vidſt at trække ſine „Ideer nær nok tilſammen, og paa en læt Maade at føye „dem i hinanden, og at han undertiden har forladt viſſe I„deer for haſtig, ſom vi havde ønſket og ventet meer udførte „og udmalede.“ Derpaa har han ikke anført et eeneſte Sted til Beviis, og om han det havde giort, havde det vel maaſkee blevet af ſamme Beſkaffenhed, ſom hiine tvende upaſſende Alluſioner. Vi have heller ikke ſelv fundet noget, ſom vi kunde anføre til Beviis paa nogen ſaadan vaklende og ubeſtemt Kritik. At Forfatteren er Begynder, har vi heller ikke mærket, men er han det, ſaa har han begyndt vel. Men vi ville ſiden betragte Digtet noget nærmere og i Sammenligning med næſtfølgende.

(Fortſættelſen følger.)

Berlin.

G. C. Silberſchlags **ausgeſuchte Cloſterbergiſche Verſuche in den Wiſſenſchaften der Naturlehre und Mathematik.** 1768. 26 Ark i 8vo med 3 Kobber-Plader. Endſkiønt diſſe Forſøg ikke har det Nye, hvorved den forhen værende Magdeborgiſke Borgemeſters O. von Guerickes Experimenta Magdeburgica ſatte Tilſkuerne i Beundring

og opvakte Læſernes Opmærkſomhed; ſaa fortiene de dog deels i Henſeende til nogle vigtige Anmærkninger, deels i Henſeende til den tydelige og livagtige Skrivemaade, at anpriſes Natur-Videnſkabens Elſkere. De ſtaaer og i en vis Forbindelſe med hine. Thi det andet Forſøg er egentlig det ſaa kaldede Experimentum Magdeburgicum, ſom her igientages og omſtændelig beſkrives. I det andet foreſtilles adſkillige Syner i lufttomme Rum, hvilke blive anvendte til at forklare Maaden, paa hvilken Syndfloden har gaaet for ſig, og Afgrundens Kilder ere aabnede. Man har til vore Tider ved vigtige Opdagelſer befordret Tuhernes Fuldkommenhed; men ingen tænker paa Tale-Rørene, hvis Nytte er vel ikke ſaa ſtor, men dog i mange Tilfælde betydelig. Det kommer og herved fornemmelig an paa Forſøg. Om nogle nye forfærdigede Tale-Rør gives Efterretning i det 4de Forſøg. Det femte betræffer det Archimediſke Speyl. I det ſiette handles om Maſchiner til Træers Opryktelſe, og om den bedſte Maade at hæve Vandet ved Trykværker. Det 7de handler om Dampkuglens Virkning. I det 8de leder den Forklaring om Glasdraabers Sprængning til at forklare Brugen af Bomber, at ſprænge Jis op med. Det 9de Forſøg forklarer Muſklernes Indretning og Virkning i de dyriſke Legemer ved kunſtige Foreſtillinger. Det 10de viſer, hvor vanſkeligt det er at beſtemme Forøgelſen eller Formindſkelſen af Luftens Tyngſel ved der Regnen falder ned. Efter det 11te Forſøg bliver det electriſke Støds Hæſtighed forøget, naar Salpeter tilforn er bleven opløſt i Vand, og i Henſeende til Torden-Electriciteten har man fornemmelig at iværkſætte den electriſke Materies Afføring, ſaaſom Jern-Stangen meget mere fører den til og ſamler den. Denne tilførte og ſammendyngede Materie kan bedſt fordrives ved en kunſtig Antændelſe, ligeſom Luften bliver renſet ved den naturlige Lynild. Det 12te Forſøg indbefatter nogle Anmærkninger over den i Aaret 1761. bemærkede Veneris Gang igiennem Solen. Foran findes en ſkion og læſeværdig Indledning, ſom viſer, hvor nødvendigt det er at underviſe unge Mennesker i Mathematik og Phyſik, hvorledes Underviisningen bedſt kan indrettes, og at ſamme udfordrer en Forraad af Machiner og Modeller. Den derpaa givne Fortegnelſe vil alene være nyttig for de Skoler, i hvilke ikke ſaa meget Latin og Sproglæren, ſom Forſtandens

Oplys-

Oplysning ved grundige Videnſkaber, bliver giort til Hoved-Sagen.

Anmældelser.

Paris. Hiſtoire de l'Origine & des progres de la Poeſie dans ſes differens Genres par le Docteur Brown; traduit de l'Anglois par M. E. & augmentée de notes hiſtoriques & critiques. 1768. 312 S. i 8vo. Forfatteren giør Lidenſkaberne til Poeſiens Kilde, og troer, at man, for at finde dens Oprindelſe, maa betragte Menneſkene i deres første raa og naturlige Tilſtand. Han undersøger derfor de Vildes Lidenſkaber, Tilbøyeligheder og Egenſkaber, og Maaden, paa hvilken de udtrykke dem, hvorved han tager Reyſebeſkrivelſerne til Hielp, og derpaa grunder ſit Syſtem. Menneſkenes Lidenſkaber, ſiger han, aabenbare ſig i deres raa og blotte naturlige Tilſtand, ved **Handling**, **Stemme** og **articuleret Røſt**. Først er det et **Chaos**, hvoraf efterhaanden bliver et kunſtig ordnet Sprog. Tid og Erfaring forvandler ved giorte Forſøg Stemmen til Muſik, Geberderne til Dands og Sproget til Poeſie. Han viſer, hvorledes diſſe 3 Kunſter har viiſt ſig i deres Foreening hos de vildeſte Folk i adſkillige Verdens Deele. Man finder og angenemme og læſeværdige Bemærkninger om de Irokeſer, Huroner, og andre Amerikanſke Folk, om **Linus**, **Orpheus**, **Homerus**, **Heſiodus** og **Pindarus**. Han viſer, at Poeſie og Muſik ere fødte paa eengang. Iblant bekiendte Sandheder finder man overalt dem, ſom ikke ere saa almindelig eller nokſom bekiendte. I det øvrige roſer man Forfatterens gode Smag og grundige Indſigt, og ønſker en Tydſk Overſættelſe af Skriftet, fremfor af de mange maadelige Romaner, ſom Bogladerne ere fyldte med.

Leipzig. Arabiſche Bibliothek von M. J. Fr. Froriep, Baccalaureus der Theologie und Frühprediger bey der Univerſitets-Kirche zu Leipzig. 1768. 409 S. i 8vo. Titelen kunde let forføre Nogen til at anſee nærværende Skrift for en Journal. Men Forf. har en langt anden Absigt, hvorom han ſelv giver den Efterretning, at dette hans Bibliothek ſkal handle om alt hvad der henhører til

den

den Arabiſke Litteratur tagen i den vidtløftigſte Meening, dens Tilſtand i Almindelighed, berømteſte Skribentere, fornemmeſte Skrifter; om Europæiſke Lærdes Fortieneſter af ſamme; om nogle ſtore Mænd iblant dem, der vel ikke vare lærde, men har forhvervet ſig et berømmeligt Navn ved deres viſe Regiering i Fred, eller ved deres Mod, Klogſkab og Lykke i Krig; om Arabiſke Skribenteres Fortælninger om en eller anden Begivenhed i Sammenligning med dem, man har af de Europæiſke derom; om Arabernes Levemaade og Skikker, og om Lærdommens Tilſtand iblant dem, o. a. m. Alt ſaadant ſkal finde Sted i dette Bibliothek. Man roſer Forfatteren ſom en ſær duelig Mand til at dyrke ſaa vidtløftig et Stykke Land; ſom en Mand, der med ſtor Flid har ſtuderet den Arabiſke Litteratur, beſidder en grundig Indſigt i Kritiken, de gamle Sprog og Hiſtorien, tilligemed en reen og luttret Smag. Dette ſkal man og kunne ſee af de velgrundede Domme, han fælder i denne Bog, hans fine Bemærkninger, ſamt reene og gode Skrivemaade. Denne Deel er kun en Indledning til det paafølgende Værk, og beſtaaer af tvende Deele; den førſte om de Forhindringer, ſom har lagt den Arabiſke Litteratur i Veyen; den anden om dens Kilder og Hielpemidler.

Berlin og Stralſund. Auszüge aus den neueſten Diſſertationen über die Naturlehre, Arzneywiſſenſchaft und alle Theile derſelben, von E. G. Baldinger. Erſten Bandes erſtes Stück. Der findes, ſiger Forfatteren, iblant de mange ſmaa akademiſke Skrifter, ſom hvert Aar kommer for Lyſet, et ſtort Antal, ſom fortiente en bedre Skiæbne og at blive meer almindelig bekiendte, da de deels indbefatter mange gode Bemærkninger, deels indfører mange ſiældene Tilfælde. At giore diſſe bekiendte, er tillige at udvide Lægekunſtens Grænſer. Forfatteren yttrer med det ſamme ſine bekiendte rigtige Indſigter, og hans Udtoge har han vidſt at giore ſær frugtbare og tillige meer intereſſante ved ſine egne hiſt og her imellem indſtrøede egne Tanker. Skrifterne ere fortegnede efter Academierne, at man tillige kan giore ſig et Begreb om den Smag, der herſker ved et Academie. Han begynder fra Aaret 1766. og allerede dette Stykke indbefatter et betydeligt Antal af Skrifter.

No. 12.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 22de Martii 1770.

Kiøbenhavn.

(Fortſættelſe af Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber ꝛc. Syvende Stykke. See forrige No.)

II) Landsfaderen og Erobreren. Et Priis-Digt af Verner Hans Friderich von Abrahamſon. Denne Digter har, ligeſom den første, ſkildret først Erobrerens hæslige og dernæst Landsfaderens smukke Portrait. Han viser vist ikke mindre poetisk Genie, og har ikke mindre lykkelig udført sin Plan, men hans Vers vil dog maaskee være nogle Læsere saa meget mindre behagelig, som han har valgt et næsten uforanderligt og riimløst Stavelsemaal. Efterat han først har anraabt Retfærdigheden om Liv og Styrke til sin Sang, bryder han strax pludselig løs paa sin Materie saaledes:

Hvad Ilden hist? Hvad stort og sieldent Syn
Indtager Mængden, at den trættes om
Hvo først deraf et flygtigt Blink kan faae?
Den stimler om Triumphens gyldne Vogn,
Der majestætisk bær Erobreren.
Hans Tinding sees ved mangen Laurbær-Qvist
Tæt overskygget; Vægelsindet Seyer
Kun ham bestandig, soaver over ham,
Og smilendes seer paa sin Yndling ned,
Og nye Palmer alt for ham bestemmer.

Med nedvendt Anſigt triner for ved ham
De Fyrſters Hob, hans vælvig Arm betvang,
Den heele Omkreds fyldes af Pæaner
„Jo! Triumph og Priis var Krigens Gud!
„Han kom, og ſaae, og overvandt! Triumph!“

Og efterat han har nærmet ſig til Triumph-Vognen, ligeſom for at betragte hans høye Siæl, ſpørger han ligeſom beſtyrtet og forbittret

Hvad? Denne ſættes over alt ſit Kiøn?
Han? Af hvis Miner truer Hiertets Haardhed,
Hvis Purpur damper af uſkyldigt Blod,
Som høyt nedkalder Himlens Hævn paa ham.
Han drager frem. Med aldrig mætted Sværd
Krig følger ham, og Vold og ublue Rov
Og Mordbrand ſvingende ſit Fakkel høyt,
Og alle Plager Himlen tugter med.
Hvorhen de ſætte Fod er Alting øde.
Hvad hielper, Konge-Stad! at trefold Muur
Til dine Marmor-Templer Tryghed loved?
For kunſtig Torden den til Steen-Hob blir
Og al din Herlighed nu er Ruin.
Der ligger da i ſammenblandet Hob
De ſtolte Kunſters ypperligſte Værker,
Som mangt et Seculum at fødes ſaae;
Paa een Gang ofret til Fordervelſen.
Selv ydmyg Ringhed er for ſvag en Værn
For Hyrdens ſtille værgeløſe Boe;
Kaad Grumhed byder Luen, end for Lyſt
At raſe der, hvor ingen Modſtand er,
Landmandens Rigdom, det opfyldte Ar
Paa haabefulde Agre trampes ned,
Af Hingſtens vilde Hov, og er ey meer.
I hvilken Haſt al Landet blev en Ørk!
Men hvad har det forbrudt? —— —— ——

* * * * * *

—— —— Dets Brøde var, det grændſede
Til Seyervinderens for trange Land.
Nu fører han Fordervelſen derind
Engang at faae en øde Stad. Maaſkee
Og nogle Agre ſteenſtrøet Jord endnu

At

At ſtrække Sceptret over. Seyer-Tørſt
Hans eget Folk endog elændig gior;
For den dets golde Marker Grøde ſayne,
For den til Sværde Leen ſmeddes om,
Og Plooen uden Fører raadner op.
Thi ſee! den fromme Agerdyrkers Søn
Maa tvungen Mordets fæle Redſkab føre,
Og gaae fra elſket Fode-Stavn, og gaae
Fra en graaehærdet Fader, ſom med Graad
Sig ſeer forladt, omſpændt af nøgen Trang
Og maver Sult. Han hiælpeløs maa døe,
Og døendes end kalder paa ſin Søn;
Dog denne giøder med ſit Blod et Land,
Hvis Navn før næppe for hans Øre kom.
I fordum rige Steder, Fredens Barn,
Den ellers muntre Handel daaner hen
Og Havn, og Torv, og Alting øde ſees;
Mens Fyrſten i blodſølet fremmed Egn
Sig pralende Trophæer reyſer op
Paa Steders Gruus og dræbte Skarers Been.

Den Epiſode behager os meget, hvor Digteren indfører en hykkelſk Poet, ſiddende ved Thronens Fod, og beſyngende Erobrerens Priis, i det han udøver mod fremmede og egne Underſaatter den ſtørſte Grumhed.

„ Hæld dig! du Jordens Gud! du mægtige!
„ Du vinker, og en Stad forgaaer: Eet Ord,
„ Og Nationer bæve, falde ned
„ Og knælende tilbede dig, o Helt!
„ Paa Ørne-Vinger fører Seyren dig;
„ Og under Norden ævig Snee og Jis,
„ Og hiſt, hvor Indien dig Virak bær,
„ Forkynder Rygtet høyt dit ſtore Navn.
„ Men naar du hører Verdens Suk til dig
„ Og ædelmodig midt i Seyrens Løb
„ Endog paa Kongerne nedvinker Fred;
„ O, da tilbeder dig den heele Jord!
„ Og dine ſtolte Børn modtage dig
„ Med Jubel-Raab og ſtrøe din Vey med Palmer.
„ Op, Lykkens Yndlinge! den gyldne Tid,
„ Saturns lykſalig Regiment begynder;

„Op, nyder ubekymret Eders Høst,
„Fyld Bæggeret med ædle Druers Blod,
„Lad Luthens Harmonier tone rundt,
„Og heele Riget være idel Fryd!"
Men Landets Suk snart dæmper Harpens Klang. o. s. v.

Ogsaa denne Digter stiller, ligesom den første, sin Erobrer Døden og Dommen for Øyne, og begiver sig til Folke-Faderens Betragtning:

Men I, som veed, hvad Sandhed er, hvad Skin,
Viisdommens ædle Børn, I Dydens Venner!
Op! følger mig med Saba's Røgelser
Med Psalteres, med Harpers høye Toner.
Til Folkevennens Tempel; hiælper mig
Ved Vaarens Pragt, med Høstens heele Skat
Hans Helligdom at smykke som vi bør.
Slig Fyrste er den dyrebarste Gave,
Som ventes kan af Himlens milde Haand.
Ak! at han ikke var udødelig!
Skue hist! den Viise sidder ved hans Grav
Og fælder stille Graad; Skue! hvor hans Folk
Værmodig her til Monumentet seer,
Og kiædes ey ved Suk for dette Tab.
Ubodelige Tab! saa from! saa viis!
Saa ædelmodig huld! —— Hvo ligner ham?
Sig ganske for sit Folk at ofre op.
Det holdt den ædle Fyrste for sin Pligt,
Og: „derfor, tænkte han, fik jeg den Magt,
„De store Evner til Velgierninger,
„Derfor mig Millioner lyde maae,
„At deres Hæld ved mig opbygges skal;
„O himmelske Lykksalighed! At mig
„Mig frem for Tusende det høye Kald
„At giøre Nationers Velfærd, traf!"
Saa tænkte han, og som han tænkte handled.

Denne hans ædle Tænke- og Handlemaade bliver fremdeles indtil Enden beskreven og forestillet som en Aarsag og Kilde til Landets Flor og Velstand under hans faderlige Regiering. Man seer heraf, at begge Digtere har efter een Plan characteriseret Erobreren og Landsfaderen i Forhold mod hinanden. Den første har hentet sit Anlæg fra de gyldne Tiders Betragtning,

ning, og ledsager Erobreren ligesom fra hans Fødsel, indtil Thronen, igiennem Krigens Gruesomheder, under Hykleriets Lov og Priis, til Graven, Døden og Dommen. Den sidste Digter griber ham an midt under hans Erobringer, og i hans triumpherende Optog under Pæaner og Lovsange foreſtiller ham ſom en afſkyelig Tyran. Man maa tilſtaae, ſaa bequem og velſikket det første Anlæg var, ſaa poetiſk er dette, hvormed den ſidste Digter har paa eengang ligesom bemeſtret ſig ſin Læsers heele Opmærkſomhed. Man bliver med Digteren paa eengang ligesom henrykt og betaget af Nysgierrighed og Beundring, man venter at høre og ſee noget ſtort, man nærmer ſig did med ham for at høre og ſee, og ved første Syn og Betragtning bliver pludſelig vor Beundring og høye Forventning forvandlet til Foragt og Afſkye. Men om vi tør ſige det uden Fortrydelſe og Anſeelſe af Partieſkhed, (da den eene Digter er os lige ſaa ubekiendt, ſom den anden, og ſom vi dem begge) ſaa tykkes os, at om den første Digter har ikke ſaa haſtig vundet, ſaa har han længe bevaret ſine Læseres Opmærkſomhed, naar den ſidste derimod vil maaſkee tabe den for en Deel igien ſaa meget ſnarere, ſom han tidligere ganſke bemeſtrede ſig den. I det mindſte tykkes os, at han har ikke været ſaa hældig i at udføre Krigers og Erobringers Gruſomheder, ſom den første Digter. At Erobreren har begyndt en Krig uden gyldig Aarſag, og nogle dermed følgende Plager, efter det almindelige Begreb man kan giøre ſig om enhver Krig, er næſten alt hvad der ſkal, om det kan, underholde Læserens Opmærkſomhed og vedligeholde den Foragt og Afſkye, ſom han med Digteren ſkulde fatte for ham midt i hans triumpherende Pragt, naar derimod den første Digter fører ſin Læſer ligeſom midt igiennem Krigens Lue, lader ham beſee den blodige Valplads, fører ham igiennem de erobrede og ødelagte Steder, ud paa den blodfarvede og af Dødninger vrimlende Søe. Nok dette tør vi herved erindre, at, ſaa poetiſk ſom den ſidste Digters Indtrædelſe er til Erobrerens Beſyngelſe, ſaa mange ſmaa Feyl ſkal den uden Tvil befindes at have, naar den nærmere betragtes i Henſeende til ſit Indhold og Materie. Naar han ſpørger, hvad Ilden hiſt? o. ſ. v., da foreſtiller han ſig ſelv ſom langt borte, betragtende et Optog, og uvidende om, hvad det er for et. Ikke deſto mindre falder denne Uvidenhed ſtrax bort, førend han ver-

ver at nærme ſig dertil. Han veed allerede, at det er Erobrerens triumpherende Indtog, og han beſkriver os det til Punkt og Prikke, førend han kommer det nær, endſkiøndt han kort foran lod, ſom han ikke vidſte det. Hvad videre? Efter den beſkrevne Triumph, ſiger han, tvilſom: **O torde jeg dog ogſaa nærme mig!** Men hvorfor ikke, maatte man ſpørge, da ſaa mange Andre ſtimler til for at ſee? og hvorfor han alene ſaa bange? Man ſeer ſlet ingen Grund til denne Frygt. Men hvorfor vil han da nærme ſig? for i **Erobrerens Anſigt at ſee hans høye Siæl.** Men har han ikke længe vidſt, at det var en Erobrer, og hvad **høy Siæl** venter han hos ham? Med mindre den **høye Siæl** ſkal være en **ſtolt Siæl**, men ſaa er dog dette Udtryk tvetydigt, og desuden, hvorfor vil han juſt ſee hans ſtolte Siæl af hans Anſigt? Kan det hielpe noget til den Foragt, han ſtrax derpaa betragter ham med? Han veed jo allerede, førend han nærmer ſig, at det er en triumpherende og af ſin Seyer ſtolt Erobrer, for hvis Vogn fremtræder med nedſlagne Anſigter de af ham overvundne Fyrſter. Havde **høye Siæl** endda været ſagt af Spot og Ironie. Men deels det ſtrax paafølgende **Hvad?** hvormed Digteren ſynes ligeſom ved nærmere Anſyn at have rettet nogen ſin vildfarende Foreſtilling om en høy Siæl, han ſkulde faae at ſee, ſynes hverken at tillade, at **høy** kan ſtaae for **ſtolt**, eller være ſagt af Spot. I ſaa Fald er der lige ſaa lidet Grund til dette **Hvad?** ſom til hele Reſten. Thi hverken kunde han være bedraget i den Tanke, at finde i Erobrerens Anſigt Mærker af en virkelig **høy Siæl**, ey heller af den Aarſag nærme ſig til Triumph-Vognen, og det med Frygt, og altſaa heller ikke havde nogen Grund til at rette en Vildfarelſe, han ikke kunde ſaa let befinde ſig i. Han kunde gierne uden al Frygt og Omſtændighed have gaaet lige til, kun for at betragte Erobrerens Triumph-Tog i en kortere Afſtand, eller og han i den ſamme Afſtand, og fra ſamme Syns-Punkt, hvorfra han har vidſt tydelig at beſkrive os det, kunde, ligeſom hindret af Mængden at komme nærmere, have giort ſig de ſamme Betragtninger derover, ſom følger efter dette **Hvad?** Men hvad om Digteren havde i den længere Afſtand bleven ved ſin første Uvidenhed? Hvad om han ved en tvetydig og uvis Beſkrivelſe over et prægtigt Indtog havde giort ſine Læſere lige ſaa opmærkſomme derpaa,

ſom

ſom de med ham endnu vare lige uvidende derom? Hvad om han havde foreſtillet ſig i den vildfarende Tanke, at det var en velgiørende Konge og Landsfader, der blev modtaget af ſit Folk med Frydeſkriig i et prægtigt Indtog i ſin Hoved-Stad, endten efter en velgiørende Omreyſe i ſine egne Lande for at bemærke ſine Underſaatters Tarv og ſine Landes Tilſtand og Beſkaffenhed, for ſiden efter egen Kundſkab og Erfaring deſto bedre at kunne raade Bod paa deres Mangeler og befordre deres Lykſalighed ved landsfaderlige Foranſtaltninger og Indretninger, eller og i et triumpherende Indtog efter erholden Seyer over Fædernelandets, ey overfaldne, men overfaldende og forurettende Fiender (thi ſaadan Triumph ſømmer vel en Fædernelandets Fader)? Hvad om han da, nærmende ſig til Triumph-Toget, havde faaet et uventet Blink af Erobrerens ſtolte Aaſyn? Kunde han have ſat ſig i ſaadan en Situation, da kunde han derpaa have brudt ſaaledes ud: **Hvad? Denne ſættes over alt ſit Riøn? Han, af hvis Miner truer Hiertets Haardhed** o. ſ. v. Kort at ſige, for magelig at kunne ſvinge os om efter Digteren i hans Vendinger, ſom de nu ere, behøvede vi hans egen Anviisning. Thi hvor vi end paa egen Haand har dreyet og vendt os, til høyre eller venſtre Side, ſaa har vi ikke kundet komme afſted dermed. Men ſaa ſmuk en Epiſode, ſom den hykkelſke Poets Lovſang hos den ſidſte Digter, havde vi ønſket hos den første, ſom derimod har ladet Tyrannen ſelv fremføre nogle høye og ſtolte Tanker om ſig ſelv, hvilket er mindre rimeligt, i ſær da Verden og Hofferne har ſaa god Forraad paa Hyklere, af hvis Munde den nok ſaa ſtolte Seyerherre hellere hører ſin Lov og Priis. Iligemaade, naar den første Digter giver ſig til at ſkildre den **ſande Konges og Landsfaders** Portrait, ligeſom for dermed at opvække Erobrerens Opmærkſomhed over ſig ſelv, naar ikke Død og Dom, og Samvittighed, og Landets Klager, og hævnraabende Blod kan røre ham, da giver han Læſeren ikkun et ſvagt Haab om, at han dermed ſkal naae ſit Øyemeed. I det mindſte maa han have en ſær Lykke til at tegne det ſidſte Portrait, i Fald dets Foreſtilling ſkal giøre ſtærkere Virkning paa den grumme Tyran, end den forfærdelige Døds og Doms Dag. Derimod har den ſidſte Digter, tykkes os, giort en hældigere Vending, naar han, overladende Erobreren til en blind Pøbels og Hykleres Lov og Priis, opkalder Viis-

dommens og Dydens Venner og det ærværdige Patrioters Chor, med Røgelſe, Pſaltere og Harper, til Folke-Vennens Tempel, for der at ſynge ham en værdig Lov. Men begge har, ſaavidt vi ſkiønne, været lykkelige i at ſkildre den ſidſte. Kun hos den første Digter vil man maaſkee finde flere ſtærke Tanker, end hos den ſidſte. For Reſten bør vi ære og elſke dem begge.

III) **Ode paa Junkers-Kilde ved Eriksholm i Julii Maaned 1762. af P. C. Stenerſon.** Fies nobilium tu qvoqve fontium. Hor. Efter en kort Beſkrivelſe over Kildens forrige hæslige og nu ſiden fornyede ſmukke Geſtalt, foreſtiller han Kilde-Nymphen, ſom han efter **Eriksholm** kalder **Ericine**, ligeſom at fornøye ſig ved dens Fornyelſe, og derfor at velſigne Herregaardens nu værende Eyer.

Jeg hende ſaae; ak! hvilken Lyſt!
Grønt guldbeſtukne Skærf fra Skuldre ſvæved;
En Blomſter-Krands laae ſtroed om trinde Bryſt,
Som ved hvert Aandedrag ſig aabned og ophæved;
I favre Lok de fine Muſkelſkaller
Indflettedes blandt Guld, blandt Perler og Coraller.
Saa ſtod hun, ſom Gudinder ſtaae
I Feſtens Dragt, den ſkiønne **Ericine**,
Og giennem malte Sprinkel overſaae
Sit Vælds fornyet Pragt med en fornøyet Mine.
Saa ſad hun ned paa nys indviet Sæde
Og vendte Synet mod ſit **Eriksholm** med Glæde.
Velſignede med udſtrakt Haand
Og Ord, ſom ey en Dødlig kan udſige
Sin Egn, og **Seidelin**, den ædle Mand
Som hende Tempel gav, og Kilden Liv tillige;
Om Nymphen ſamledes et Chor Naider,
Dryaders Ekko kom fra alle Skovens Sider.
Bøy, Skiønne! Øret til min Sang!
* * * * * *
O maatte ved min Sang din Kildes Hæder
Udbredes længſt hen i de ſeene Evigheder!
* * * * * *
Dog, Skiønne Nymphe! du er ſelv
Din ævig Roes — — — — —

Saa-

Saaledes har vor fortræffelige Digter hidindtil banet ſig Veyen til Kildens Priis. Hvad han nys ſagde til Nymphen, **Du er ſelv din egen Roes**, det lade han ſig være ſagt af os, og vi ville da kun med en taus Beundring fornøye vore Læſere med nogle af de ſkiønneſte Steder:

Du har og ſelv den Ære haft,
At Fyrſter før har været dine Gieſte,
Her qvæget ſig Kong **Erik** ved din Saft,
Her gav han Egnen Navn og bygget Borg og Fæſte.
Her ſpændte han ſit Seyers Sværd ved Bælte,
Naar han i Leding drog med Nordens raſke Helte.
Da ſnedig Munk ved Overtroe
Fordeeler fandt, og Dumhed maatte bøde
Med Jord og Fæ at ſkaffe Siælen Roe,
Blev du og given hen at ſone Høyheds Brøde.
Den ſkalded Munk ſtod ved den Steen og meſſed,
Hvor Skiald qvad **Biarkemaal**, og Kiæmpen Spydet hvæſſed.

Den ſeyer-ſalig **Friderik** (a)
Har efter Marſklands Tog og ſyv Aars Krige
Paa græsgroed Bænk ſøgt eenſom Roe hos dig,
Af ædel Omhue for ſit vidt udſtrakte Rige.
Han lod og her ſom han ſin Høyhed glemte,
Og glade Hofmænd gav Tilladelſe at ſkiemte.
Du ſiden ſank i Mudder hen,
Anſeelſe berøvet og uyndet,
Indtil du fandt i **Seideli**n en Ven,
Som ſkiønned paa din Dyd og lætted dig af Dyndet.
Gid og hans Æt beholde dig ſaa længe,
Som du ey lader dig fra Væld og Aarer trænge.

*** *** ***

Den muntre **Iſſefiordens** Gud (b)
Saae dig, i ham ſtrax lumred Elſkovs Varme;
Hvad Suk har ey din Haardhed preſſet ud?
Hvor ofte har han ey mod dig ſtrakt grønne Arme?
Med hvilke ømme Ord har han ſin Pine
Ey bønlig klaget dig, o yndig **Ericine**!

(a) Friderich II., ſom fik Vinderupgaard ved Mageſkifte.
(b) En Bugt af Iſſefiorden løber nær op dertil.

Kied af at ſpilde flere Ord
Naturens hidſig Driſt han eene følger,
Og jager ind igiennem bugted Fiord
De fra din dybe Grund oprørte Nordſøes Bølger,
At kaſte ſig med Magt i dine Arme,
Han ævig Anfald giør, og maa ſig ævig harme.
Men derimod du hænger ved
Den milde Vinens Gud og Glædens Fader,
Jeg ofte ſeer ham til dig ſtige ned,
Og hvor velvillig du i Grotten ham indlader.
Han holder dig, du ham i huldе Arme,
Ey af en ublue Ild, men begge gavnlig Varme.

*** *** ***

O Kilde, du min Ganes Lyſt!
Jeg nyder dig ey blot for Tørſt alene,
Ney, matte Geiſt du hæver i mit Bryſt,
Du Leve-Aanderne opmuntrer i hver Scene.
Jeg Harpen ſlaaer, men for uvante Fingre
I vilde Toner tidt de høye Strænge ſkingre.
Du fordum geiſtfuld Grækenland!
Pral mere ey med Helikonſke Strømme,
Her ſpringer tæt ved Eriksholmſke Strand
En Væld, ſom haver Kraft til Geiſten at oprømme.
Ja, ſiger mig, i hvilken Egn ſkal rinde
Det ſande Hippocreen, er det ey her at finde?
Her, hvor den gunſtige Natur
Med gavmild Haand har lagt i alle Kanter
En u-udtømlig Skat, mod hvilken duer
Ey Perus Plader, ey Golkondas Diamanter;
Hvor for begierligt Syn hun mild udbreder
En yndig Samling af udſøgte Deyligheder!

Det er og nok værdt at høre, hvorledes Digteren herefter har afmalet os nogle af diſſe Deyligheder.

Snart tæt beløvde Skove ſnoe
Snart Banker ſlutte ſig om fede Dale,
Hvor gylden Kabelhat og Klover groe,
Og alle Farver det beblomſtret Grønne male.
Udſigten aabner ſig mod Strandens Sider
Hvor Solen zittrende paa glatte Bølger glider.

Snart

Snart kneyſer frem af dybe Strand
En oddet Ø, ſom Havets Tumlen ſpæger,
Snart viſer ſig et jævnt og dyrket Land
Hvis tætte Ax for Vind ſig bølgeviis bevæger.
Fiærn blaaner Synet ved de blege Høye
Hvis dunkle Træer ſig ſom en Krands om Egnen bøye.
Her glad ſig under gule Skye
Fra brune Jord aarvaagne Lærke ſvinger,
At lede der om Dagens første Grye;
En venlig Velkomſt-Sang hun Morgenrøden bringer.
Snart daler hun, ſnart høyere ſig hæver;
En tonefuld Muſik os over Hoved ſvæver.
Nu muntert ſløyter en Dompap,
Nu kukker Gøg, nu Ringel-Duen kurrer,
Snart Bogfink ſlaaer med Stillidſen om Kap,
Snart qvidrer Siſiken, ſnart flittig Bie omſurrer;
Der Haren ſprat, men hiſſet Hinden krasler,
Og her i grønne Buſk den milde Zephyr rasler.
Endog den kiælne Nattergal
Den fiædred' Sappho, ſøde Sangerinde,
Slaaer an i den bebuſket ſtille Dal
De Toner, hvilke Priis for alle Toner vinde.
Naturen ſtandſer og ſig henrykt glemmer
I høye Harmonie af mageløſe Stemmer.
O deyligt Sted! o venlig Strid!
Natur og Kunſt! Hvo har af Eder begge
Størſt Evne, og hvo viſer færdigſt Flid
Et Værk det rette Lys og Skygge at tillægge?
Ey denne kan, hvad hiin formaaer, meddeele;
Men veed dog hendes Træk og Anlæg at beſiæle o. ſ. v.

Hvad Under, om og Recenſenten her tilligemed

Naturen ſtandſer, og ſig henrykt glemmer
Ved høye Harmonie af mageløſe Stemmer?

og udbryder i ſin Henrykkelſe til Digterens Ære:

O ſtore Geiſt! o ædel Gunſt!
Af Eder, ſiig, hvem meeſt den anden ærer?
Velynderen er huld, men ey omſonſt;
Thi Geiſten lønner vel hiins Gunſt, ſom denne nærer.
Hiin blev udødelig med Sted og Kilde,
Og denne ligeſaa, da han dem love vilde.

Vil

Vil man ſpørge, hvorfra vor hældige Digter har fattet Lyſt til at beſiunge ſin ſmukke Ericines Skiønhed, da maa man vide, at Horaz har beſkiænket ham med trende Glas af hendes indviede geiſtrige Væld, og indſat ham til Arving af ſin og Pindars Geiſt, og at dette er ſkeet i en Aabenbaring, Digteren har haft ved Kilden, hvis Sandhed man ikke bør kalde i Tvil, ſaa længe han giver os ſaadanne Beviis i Hænderne derfor, ſom endog dens blotte Fortælning er:

Fra høye Pindus kom Pindar,
Og bar ſin ævig grønne Krone;
I Haanden klang den gyldene Kithar,
Om ham et lyriſk Chor ſang Sapphos ſøde Tone.
Hans Eftermand ſkiønt ſeent hen udi Tiden,
Horaz, den Romer, gik ham ſmiſkende ved Siden.
Han vinked venligen ad mig,
Kom, ſagde han, et Sønne-Navn at bære!
Os begge du attraaer at vorde liig;
Fat Mod og ſyng! Du ſkal vor Geiſtes Arving være.
Skiønt du ey faaer ſaa høy en Digter-Gave;
Ey alle Helte kan Herkuliſk Styrke have.
Han Harpen i min ſkiælvend' Arm
Selv lagde, og de bange Fingre bøyed
Til ſkarpe Greb paa den udſpændte Tarm.
Tab, ſagde han, ey Mod; og vord ey misfornøyed,
Om du ey ſtrax kan ſlaae de høye Toner;
Ved første Sange ey erlanges Laurbær-Kroner.
Han med ſit Chor derefter gik
I Høytids Pomp om Kilden trende Gange,
Og vied den paa Apolloniſk Skik
Med Fæſtens ſære Ord og ugemeene Sange.
Naiden ſaae fornøyet af ſin Throne
At hendes Gunſtlinge fik Ret til Skialdre-Krone.
Tre Glas af det indvied Væld
Han ſkiænkte i, og bød at være mine;
Jeg drak, og fandt ſtrax Lyſt, men gid og Hæld,
At ſynge til din Lov, o geiſtrig' Ericine!
Dog! hvo kan vel din Herlighed udtrykke?
O du Dryaders Lyſt! O du Naiders Smykke!

Digtet er beſluttet med en ikke mindre geiſtrig men kort Ode til Hr. Etats-Raad Seidelin, i hvilken Digteren, fuld af

af

af Erkiendtlighed, har sagt sin Velynder de smukkeste Complimenter for den ham beviiste Gunst, og dernæst har han og giort sin skionne **Ericine** ligesom til sidste Affkeed denne artige Compliment:

Hvor Verset gaaer i sit phoebeisk Sving,
Der viser Geisten sig af **Junkers Kilde-Spring:**
Misgeisten, som vel allevegne findes,
Har Smagen af det Vand, som af min Brønd opvindes.

(Beslutningen følger.)

Turin.

Discours sur la nature & les effets du Luxe. Par le P. G. B. A. 1768. Man har til vor Tid skrevet meget med og imod Overdaadighed. I alle de Skrifter, som foredrage Stats-Videnskaben eller handle om Commercen, undersøges tillige det Spørsmaal: Om Luxus (d. e. Pragt og Overdaadighed) er nyttig eller skadelig for en Stat? Det anførte Skrift er stilet imod M. Melon Essai politique sur le Commerce. I det sidste betragtes det Ord Luxus som et tomt, intet betydende og i det mindste dunkelt Ord, hvormed man forbinder ubestemte, forvirrede og falske Begreber, hvoraf flyder urigtige Domme og skadelige Grundsætninger, hvorved al Handel og Vandel i det almene Væsen ophæves, Borgernes Flid og Vindskibelighed qvæles, Kunsternes Opkomst hemmes, Videnskabernes Flor fordunkles, den gode Smag, og hvad man kalder Fiint og Skiønt i Sæder og Levemaade forvandles til Grovhed, Dumhed og Vildhed, og med eet Ord, Statens Lykksalighed, som bestaaer i Folkemængde, Rigdom, Magt og Storhed, bliver forhindret. Les vagues Declamations, skriver han, contre le luxe partent moins d'une saine connoissance, ou d'une severité de mœurs, que d'un esprit chagrin & envieux. Den ubenævnte Forfatter til ovenanførte Tale holder derimod Luxus for den største Ulykke, hvorved en Stat gaaer til Grunde og dens Indvaanere styrtes i største Fordervelse. „ Dens Navn, siger han, er ingen tom Lyd, men et Ord, „ der har Forstand og Betydning. Den Sag, det udtryk„ ker, er desværre alt for bekiendt. Det beregner en Umaa„ delighed og Udsvævelse i Vellystighed, Ødselhed i Penges

„ Ud-

„ Udgifter, Misbrug af Livets Bequemmeligheder, og i de
„ øvrige til et Menneſkes Stand henhørende Omſtændighe-
„ ders Pragt. Der gives en Middelvey i alle moralſke Hand-
„ linger, og omendſkiønt den modus in rebus ey i alle Til-
„ fælde ved Ord og Regler ſaa tydelig og nøye lader ſig be-
„ ſtemme; ſaa falder dog dens Overtrædelſe og enhver Afvi-
„ gelſe fra Middelveyen ſaa tydelig i Øynene, at man ikke
„ behøver mange Ord, møyſomme Forklaringer, og fine Di-
„ ſtinctioner, for at giøre den kiendelig. 3000 Aars Erfa-
„ ring lærer, at Sædelighed og Maadelighed ere Grundſtøt-
„ terne til en Stats Vedligeholdelſe, og at ſamme tvertimod
„ ved Ødſelhed og Overdaadighed ſtyrtes i Fordervelſe. Over-
„ daadigheds ſtørſte Lovtalere levede ved en Nerons, en
„ Domitians, en Commods, en Heliogabals Hof.
„ Den ſande Fornøyelſe nydes i Dydens Udøvelſe; men den
„ Vellyſt, ſom Lyſtlingen finder i Overdaadigheds og Over-
„ flødigheds Skiød, er af en ganſke anden Art. Overdaa-
„ dighed ophæver Stændernes Underſkiæl. Det er falſk,
„ naar man anſeer en Borgers Pragt og Ødſelhed for en
„ Beviis paa en Stats Lykſalighed, og anpriſer den ſom en
„ Kilde til nye Rigdomme derudi, hvorved Kunſtneren bliver
„ opmuntret, de Riges Begierlighed mættet, og de Armes
„ Nødtørft afhiulpen. Overdaadighed bringer meget mere
„ den Rige til Bettelſtaven. Kunſtneren bekommer hans
„ Penge; denne bliver riig, og forøder de forhvervede Mid-
„ ler paa ſamme Maade ſom hiin. Arbeyderen eller Land-
„ manden bekommer lidet eller intet af de Udgifter, ſom For-
„ øderen giør, og maa endten forſmægte i ſin Sveed, eller
„ og forlade Marken, og ile til Staden, for der at drive
„ en magelig og tillige meer indbringende Kunſt. Overdaa-
„ dighed underholder Rigdommens ulige Fordeelning, giør
„ ingen Menneſker egentlig lykkelige, men de fleſte ulykkelige.
„ Den ſvækker Borgernes Sundhed, bemægter ſig Ungdom-
„ mens Munterhed, og tilfører en tidlig udmattet Alder.
„ Dens Geſtalt er elſkværdig og angenem; men dens Følger
„ ere bittre og fordervelige. Overdaadighed har ikke frem-
„ bragt de ſtore Genier i Kunſter og Videnſkaber. En Na-
„ tion kan være vellyſtig og dog uvidende. Fra Solon ind-
„ til Perikles har Grækerne overgaaet de Perſer lige ſaa me-
„ get i Kunſter, ſom diſſe overgik hine i Overdaadighed. Vi

„ har

„ har denne lige saa lidet at takke for en **Michael Angelo's**,
„ en **Raphaels**, en **Corregs**, og andre berømte Maleres
„ Dueligheed, som for en **Tasso's**, en **Arosto's** Sange,
„ en **Corneillie's**, en **Lafontaine's** Digter. Ja hvad
„ for en Sammenhæng dermed har vel en **Galilæi** og **Mal-**
„ **pighs** Opdagelser, en **Locks**, en **Neutons**, en **Male-**
„ **branchs**, en **Bossuets** Skarpsindighed og Fortieneſter?
„ **Sokrates**, **Platon** og **Xenophon** saae fordum, hvor-
„ ledes Overdaadighed tog Overhaand i Grækenland. De
„ forkyndte ingen gode Følger, og det varede ikke længe
„ førend Folket laae i Slaveriets Lænker, hvilket det selv,
„ havde tilberedet sig ved sine Sæders Fordervelse. Levemaa-
„ dens Vellystighed undertrykker Legemets Styrke og Hier-
„ tets Tapperhed. Naar enhver slummer i de sandselige
„ Fornøyelsers Skiød, og er overgiven til Vellystighed;
„ hvem vaager da for Fædernelandet, og stiller sig uforskræk-
„ ket i Møde for den Fiende, der truer det med sin Friheds
„ Tab og sin fuldkomne Undergang? Man henvende sine
„ Øyne paa hiin Slave-Handel, og det Forhold man brugte
„ mod disse ulykkelige. Man betragte, hvor mange Men-
„ neſker der omkomme i Ild og Havets Bølger, hvor man-
„ ge der døer af Skiørbug paa Skibene, og af andre usæd-
„ vanlige Sygdomme i usunde Himmel-Egne, eller ombrin-
„ ge sig selv af Overgivenhed i Laſterne; saa skal man nødes
„ at tilstaae, at enhver Sukker-Kiste, som man bringer fra
„ hine Egne, er betegnet med Umenneſkelighed og Menneſke-
„ Blod." Dersom denne Taler har Ret, i det han afma-
ler os Overdaadighed som Fordervelsens giftigste Kilde; saa
er det Spørsmaal afgiort: Om Overdaadighed er skadelig
eller nyttig? Thi hvo vil spørge mere, om en giftig Kilde
bør holdes aaben eller tilstoppes? Saa længe man betragter
Overdaadighed fra adskillige Syns-Punkter, saa længe vil og
derover fældes forskiællige og modsigende Domme. Recensen-
ten tilføyer her det sær betydelige Spørsmaal: Om dens mo-
ralske Betragtning nødvendig maa være stridig mod dens po-
litiske Absigt? Eller kan den eene Syns-Punkt ikke bringes
nærmere til den anden, og den eene Betragtning ikke mere
foreenes med den anden, da Moral og Politik over Hovedet
staaer i en uadskillelig Forbindelse? Vil Recensenten forstaaes
saaledes, at man skulde see at bringe det derhen, at hvad der

er

er en Laſt i Menneſkets Sæder, det kan uden Modſigelſe være en Dyd i Borgerens, ſaa at Overdaadigheds moraliſke Laſtværdighed vel kunde beſtaae med dens Nyttighed og Fordeelagtighed for en Stat, ſaa faaer han ſelv at ſee, hvorledes han faaer ſaadan Foreening tilveyebragt. Vi tør ey engang ønſke, end ſige haabe den. Men er hans Meening denne, at Moraliſter og Statsmænd ſkulde foreene ſig med hinanden om Dyder og Laſter, ſaa at ikke Statsmanden ſkulde billige, ſom noget nyttigt og godt, hvad Moraliſten maa fordømme ſom laſtværdigt og ſkadeligt, da er det en Foreening, man i det mindſte tør ønſke, om ikke haabe.

Anmældelſer.

Paris. Conſideration ſur les Manufactures dans les villes maritimes & commerçantes. 1768. 64 S. i 8vo. Forfatterens Abſigt gaaer ud paa at viſe, deels at de Søeſtæder, ſom drive Handel, udgiør et Riges ſtore Magt, deels at diſſe kan ikke beſtaae, naar de har ikke ſtærke Manufacturer, der kan underholde Udførſelen. I Hiſtorien finder han, at **Tyrus, Sidon** og **Alexandria** har haft ſtærke Manufacturer, ligeſom **London** og **Holland** nu omſtunder. I diſſe Stæder kan man og taale de Haandværker, der tiene blot til Overflod.

Leipzig. De futurorum & præſentium hiſtoria. Denne liden Piece paa 3 Ark af Hr. Hofraad **Bel** fortiener Læſerens Opmærkſomhed. Først giver han nogle fortræffelige Regler, der lære Hiſtorieſkriverne, at afholde ſig lige vidt fra en beſtemmende Vished, hvor Sagen dog beroer kun paa blotte Formodninger, og fra en utidig Pyrrhonismus, og anfører derpaa adſkillige klarlyſende Exempler. Dernæſt beſtrider han med en ædel Nidkiærhed den Fordom, forud at ville beſtemme Fremtidens Begivenheder, og beſkrive dem ligeſom i en Hiſtorie. **Otto Friſingenſis** bliver foreſtillet ſom en Forgænger for dem, der ſaaledes ville levere os den tilkommende Tids Hiſtorie. „Jeg advarer ikke forgiæves imod denne Feyl, „ ſiger Hr. B., da der og til vore Tider gives Folk, der vove „ ligeſom med en fuldkommen Vished at fortælle os tilkom„ mende Begivenheders Hiſtorie.“

No. 13.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 29de Martii 1770.

Kiøbenhavn.

(Beſlutning af Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber ꝛc. Syvende Stykke. See forrige No.)

IV) Selim og Zulima. Comoedie i fem Acter ved Frue Loviſe Sophie Beck. — Selim, en Foſter-Søn af Pandolfo, en Mand af Alder, ringe Stand og maadelige Omſtændigheder, har forelſket ſig i dennes Dotter Zulima, med hvilken han har nydt en fælles Opdragelſe, ſom har lagt Tønder til deres Kiærlighed. Det kommer an paa at vinde Faderens Samtykke til deres Forbindelſe. Selim aabenbarer ham den, og han giver ham vel ikke ſit udtrykkelige Ja dertil, men dog et Svar, ſom meget ſtyrker ham i Haabet. Zulima, ſom ikke var langt fraværende og havde hørt deres Samtale, tröſter ſig ſelv med et godt Haab, og det bliver af begge beſluttet, at Faderen ſkal anmodes om deres Ønſkes Fuldbyrdelſe. Imod Formodning bliver Selim tiltalet af Pandolfo om at afſtaae fra ſin Kiærlighed, førend han engang kommer til at udbede ſig hans Samtykke dertil. Aarſagen er denne, at en riig og fornem, men derhos dydig og ædelmodig Herre, Grøven af Sorbin, er, man veed ikke hvorledes, i det mindſte uden noget andet foregaaende Bekiendtſkab, end at han blot af Rygtet havde lært at kiende hende ſom et yndigt Fruentimmer, bleven forelſket i hende,

og har giort hendes Fader et ganſke uventet Forſlag om at ægte hende. Han vil altſaa, at **Selim** ſkal opofre ſin Kiærlighed for **Zulima's** Lykke ved Ægteſkabs-Forbindelſe med Grøven. Bevæget af ſin Foſter-Faders og en fortroelig Vens Foreſtillinger lader **Selim** ſig overtale til, ey uden med ſtørſte Nød og Bedrøvelſe, at afſtaae fra ſit Haab om at faae **Zulima** til Ægte, og end mere ſelv at overtale hende til, at hun ſkal ſlaae ham af ſine Tanker, og give Grøven Haand. Men i det ſamme hun ſkulde give Grøven ſit forventende Ja og endelige Erklæring, aabenbarer hun ham den Kiærligheds-Forbindelſe der var imellem hende og **Selim**, og at, om hun ſkulde bequemme ſig til at give Grøven Haand, det ſkeede alene af Lydighed imod hendes Fader, ſom derved ſøgte at forbedre ſine Vilkaar paa ſin gamle Alder, da hendes Hierte længe tilforn havde været given til **Selim**. Grøven af **Sorbin** bliver da den ſamme ædelmodige Elſker, ſom Jomfrue **Biehls** ædelmodige **Ariſte**, der frafalder ſin Prætention, og i det han modtager **Zulima's** Haand, giver den ſtrax til **Selim**, og i Stedet for **Rival** bliver ham den **Velgiører**, der ſelv befordrer og fuldbyrder deres Ægteſkabs-Foreening. — Det er lutter Dyd og Fromhed, Troeſkab og Ædelmodighed, der characteriſeres i dette formedelſt Tanker og Sprog læſeværdige Stykke, hvis Hoved-Character er Ædelmodighed. Det er altſaa, for at behage, ſom Comoedie, uden Tvil alt for eensformig og alvorlig. Grævens Kiærlighed er næſten urimelig, og Perſonernes Optrin ey altid rimelig nok. Den Situation, ſom **Selim** og **Zulima** bliver ſat udi, har givet Materie til et par meget rørende Scener. Viſſelig kan en Kiærligheds Handel imellem flere Perſoner af een Character give Materie til et meget rørende Digt, eller en digtet Samtale, hvori tillige de med Characteren beſlægtede Paſſioner og Gemytsbevægelſer kan afſkildres med den meeſt indtagende Livagtighed, ligeſom Forfatterinden her har vidſt at ſkildre **Selims** Fortvivlelſe. Men man vil dermed ikke tilſtaae ſaadan en eeneſte Handel og Samtale Navn af Comoedie. Dog maatte Stykket her i denne Samling have et Navn, og der er intet, hvormed det har mere Lighed, end en Comoedie. Ikke deſto mindre er den eene Hoved-Handling, ſaavidt vi ſkionne, vel indviklet, for at holde Læſeren eller en Tilſkuer i en beſtandig opmærkſom Forventning paa Udfaldet, ſom be-

roer

roer paa den ganſke uventede Beſlutning af den ædelmodige Grøve, at overgive Zulima's modtagne Haand til Selim. Men her findes ſlet ingen ſmuk og lyſtig Epiſode, eller behagelig Contraſt af modſatte Characterer, der kan ſætte hinanden i Lys.

V) **Overſættelſe af Popes andet moralſke Brev om Fruentimmernes Characteer og andre poetiſke Stykker, ved ***.** Derſom denne Overſætter er den ſamme, ſom den, der har givet os de foregaaende Stykker af Pope i denne Samling, da har han med denne ſidſte Overſættelſe givet os et Beviis for det, vi har erindret ved den næſt forrige Overſættelſe, at han nemlig med et kortere Stavelſemaal har været i Stand til nøyere at udtrykke ſin Original, og ganſke viſt ſaa meget bedre, ſom nøyere, i hvorvel vi endnu ikke tør ſige, at den allevegne paa det nøyeſte og altſaa heller ikke paa det bedſte er udtrykt. Pope har i dette Brev ſkildret den Fruentimmerlige Uſtadigheds Characteer, og vi ville iblant adſkillige digtede Navne vælge Atoſſa's Character til Exempel og Beviis, paa hvor vel Overſætteren har giort ham det efter.

Dog hvad er diſſe mod Atoſſa's ſtore Sind,
Som heele Kiønnets Art alene fatter ind;
Knap eengang liig ſig ſelv (a); hvis Liv kan billig hede
Mod Andre og ſig ſelv en Stand af Krig og Vrede (b).
Hun Narren ſkildrer af og viſer Skielmen blot,
Dog er hvad hun beleer, og hvad hun har til Spot (c).

(a) Knap liig ſig ſelv engang, ſkulde have været ſagt i en for Udtalen føyeligere Orden.

(b) Naar man herved betragter de dertil i Originalen ſvarende fire Linier:

But what are theſe to great Atoſſa's Mind?
Scarce once herſelf, by turns all Woman kind!
Who, with herſelf, or others, from her birth
Finds all her Life one Warfare upon earth.

da maa man tilſtaae, at de næppe kunde være, end ſige forlanges, bedre udtrykte. Den første Linie er udtrykt Ord til andet, den anden ved hældige Erſtatninger. Kun Hvis Liv kan billig hede, ſkulde ſaaledes ſagt, hvis heele Liv kan hede, nøyere have ſvaret til al her Life from her birth.

(c) Originalen ſiger: Hun ſkinner ſelv i det hun beſkiæmmer Nar-

Hver Tanke, ſom hun faaer, i hendes Hierne driver
Som i et Svælg omkring, og ſaa nedſluget bliver (d).
I Tredſindstive Aar var Verden hendes Sag,
Dog ingen Ting deri fik fæſtet hendes Smag (e).
Fra Ungdom uden Lyſt til Alder uden Ære
Er ingen Paſſion hos hende bleven Herre
Foruden Arrighed. Blant alle Lyſters Strid
Ildſindighed altid blev ſtærkere end Vid (f).

Man

Narren og opdager Skielmen, men de danſke Udtryk ere ſaa ſtærke, at man lat af dem kan ſee, hun veed at giøre det ſaa meſterlig og med ſaa ſtor Veltalenhed, ſaa man ſkulde troe, at hun ſelv var ganſke reen og fri for de Daarligheder og Laſter, hun afmaler. Hvorfore vi anſeer dette Skiønner ſom et Udtryk, den Danſke Overſættelſe kunde mangle, og hvormed dens Udtryk er dog alligevel ligeſom beſvangret. Men vil man beholde det, da troe vi det kan ſkee ved Hielp af en ziirlig Figur, ſom er brugelig i andre Sprog, f. Ex.:

Hun ſkiønner, naar en Nar hun ſkildrer, viſer blot
En Skielm, men er dog ſelv ſit Had, og ſelv ſin Spot.

Her ſtaaer Had og Spot for den Ting, man hader og ſpotter, og maa betragtes ſom man ſiger Objective. Eller og:

En Skielm, men er ſelv det, hun hader, har til Spot.

(d) Overalt har vor Overſætter i diſſe Linier været fortræffelig, men i diſſe tvende ſidſte viſt ikke mindre fortræffelig end ſin Forfatter:

No Tought advances, but her Eddy Brain
Whiſks it about, and down it goes again.

(e) Her allerforſt ſynes Originalen at ſige noget andet:

Full ſixty Years the World has been her Trade
The wiſeſt Fool much Time has ever made.

Læſeren og Overſætteren maa ſkiønne, om denne ſidſte og næſt foregaaende Linie kunde ſaaledes have været udtrykte paa Danſk:

Fuldt tredſindstyve Aar hun altid været har
For Verden. Lang Tid giør altid den viiſeſt Nar.

(f) At Lyſt, et almindeligt Ord, bliver her indſkrænket til at betegne Elſkovs-Lyſt, det er almindeligt i alle Sprog, ligeſom det græſke πάθος, det danſke Kiærlighed, det latinſke Amor. Overſætteren har her ſeet ſig nødt til at give tre Linier med fire Danſke. Maaſkee denne Nødvendighed ſkulde have faldet bort, om det havde faldt ham ind med reenere Riim ſaaledes at give de tvende forſte af diſſe fire Linier:

Fra Ungdom uden Lyſt til Alder uden Ære,
Hun af ſin Arrighed kun lader ſig regiere.

men

Man maa Atoſſa end fornøye eller ſkade,
Det blir en lige Grund hos hende til at hade (g)
Hver Sinds Omvexling ſkeer med Storm og Hæftighed
Og Had opbruſer ey meer end Erkiendtlighed (h)
Ja Elſkov om den ſkal hos hende Adgang finde
Maa yttre ſig ved Had, ved Vrede maa den vinde (i)
Sin Overmand? hvor tungt! Sin Ligemand? hvor ſtygt!
Opſætſig Undermand? o hvor utaaleligt! (k)
Giør hende Mod, og hun veed aldrig at forlade;
Tien hende og hun vil mens I er til Jer hade.
Men døe, ſaa bliver I en Helgen. Templer maa
Og Støtter reyſes op —— ſom falde ſtrax derpaa.
I Gaar var hendes Mand og hvad han giorde roſet,
I Dag er han en Skiælm og alt hans Væſen toſſet.
Sært! at hun taber ſaa ſit Maal ved Midlerne,
Ved Vid berøves Magt, ved Rigdom Elſkere,

men hvor bliver da, ingen Paſſion, uden? Denne undtagende Satz er bleven erſtattet med en udelukkende, ſom efter Fornuftlæren altid er ligegyldig. Naar man nu veed, at Arrighed er en af Paſſionerne, og at propoſitio excluſiva exclu ſit reliqva oppoſita ſui generis, ſaa veed man, at Meeningen er: Hun lader ſig regiere af ſin Arrighed, og ey af andre Paſſioner.

(g) Skulde man ikke ønſke ſtærkere Udtryk i det Danſke til diſſe tvende Engelſke Linier:

The pleaſyre with her provokes Reuenge from Hell
But he's a bolder Man who dares he well.

For nærværende vil ingen falde os ind.

(h) Her ere tvertimod tre Engelſke Linier hældigen givne med tvende Danſke, og altſaa her afkortet, hvad der oven til var til Overflod.

Her ev'ry turn with Violence purſu'd
Nor more a ſtorm her Hate than Gratitude
To that each Paſſions turns, or ſoon, or late.

(i) I Sandhed meget vel given, men med tvende Danſke for en Engelſk Linie:

Love, if it makes her Yield, muſt make her hate.

(k) Med reenere Riim kunde diſſe tvende Linier gives nærmere efter Originalen ſaaledes:

En Overmand? o Død! En Ligemand? o Band!
Og, hvad ſom værre er, opſætſig Undermand?

Ved Hidſighed hver Ven (l) Skiønt fyldt med Lykkens Gaver
Som i en Ørk forladt hun ey en Arving haver
Hun vilde unde vel; ſkiønt fri for al Fortred
Hun af ſig ſelv er ſyg juſt ved Selvraadighed.
Ulykkelig med det, en Anden vilde glæde;
Blant Afkom nok ey een, ſom hende vil begræde!
Til Fremmede den Skat af Skiulet vandrer hen,
Maaſkee til Fattige, anviiſt af Himmelen (m).

Man ſeer heraf, og af vore tilføyede Anmærkninger, hvad vi meene man ved enhver ſaadan nøyagtig Overſættelſe har at giøre, at man nemlig paa det nøyeſte først maa afveye Originalens og Overſættelſens Udtryk mod hinanden, for at ſee, om den første med god Lykke kan gives bogſtavelig ved den anden; hvis ikke, at man da ſeer ſig om efter hældige Erſtatninger og Subſtitutioner, med hvilke en Overſætter kan ofte blive lige

(l) Nøyppe ſkal Nogen bedre kunne give dette. Originalen er næſten Ord til andet og hældig udtrykt.

(m) Vi kan ikke vide, om Forfatteren ikke her ſkulde have fulgt en anden Læſemaade, end den vi har i vor Original, eller om han har ſtøbt nogen anden ſaadan Variation tilſammen dermed, ſom i Udgaverne findes anførte af Haandſkriftet. Vi læſe:

— — — — Without one diſtreſs
Sick of herſelf thro' very ſelfiſhneſs!
Atoſſa, curſ'd with ev'ry granted pray'r
Childleſs with all her Children, wants an Heir.
To Heirs unknown deſcends th' ungvarded Store
Or Wanders, Heav'n directed, tho the Poor.

Er det ikke ſaa i Danſk Proſa: Uden nogen Modgang, ſyg af ſig ſelv juſt ved Egennyttighed! Atoſſa, forbandet med enhver bevilget Bøn, barnløs med alle ſine Børn, mangler en Arving. Den ubeſkyttede (uhiemlede, ſom der er ingen berettiget Arving til) Forraad gaaer da til ukiendte Arvinger, eller bliver ved Himmelens Beſtyrelſe de Fattige til Deel. Mon det ikke i Danſk Poeſie ſaaledes kan gives:

— — — — Har aldrig haft at klage,
Dog ved Selvnyttighed er juſt ſin egen Plage.
Forbandet hun med hver bevilgt Bønhørelſe
Barnløs med alle Børn, en Arving manglede.
Uhiemlet Gods da gaaer i fremmed Arvings Hænder
Hvis Himmelen det ey de Fattige tilvender.

lige saa hældig, ja vel undertiden hældigere, end sin Forfatter. Vil man af denne Anmærkning giøre en nye Regel, da har vi intet derimod, og man kan da føye dertil alle dem, Fornuftlæren og Sprogkunsten kan give os i Hænder, angaaende den grammatikaliske og logiske Ligegyldighed (Æqvipollentia). Hvad Rimene angaaer, da, siden man engang har bundet sig dertil, holde vi for, at et ureen Riim, af hvilke vor Oversætter har en temmelig Deel, er en Undtagelse fra en Regel, man selv har giort sig, eller Vanen har foreskrevet, og som derfor og bør følges, hvor den kan. Ligelydende Riim, som Grævinde, Hyrdinde, Hæftighed, Erkiendtlighed, ere ligeledes en Undtagelse fra en ligedan Regel, og bør derfor have sin Nødvendighed eller ikke taales. Thi hvorfor vil en Digter røbe sin Trang, saa længe han endnu har nogen Forraad og Udkomme tilovers? Vi har mærket, at nogle Digtere giøre sig en større Samvittighed af disse tvende Regler, end Andre, der anseer dem kun for meget ubetydelige Smaaheder. Vi holde med de første. Thi Fuldkommenhed endog i de mindste Ting, hvor den er muelig, fortiener det største Bifald.

Nok et andet Exempel, endog til Bekræftelse paa sidst anførte trende Regler, ville vi tilføye, og dertil maa tiene den allerførste Begyndelse.

Nothing so true, as what you once let fall
„ Most Women have no Characters at all“
Matter too soft a lasting Mark to bear,
And best distinguish'd by black, brown or fair.
How many pictures of one Nymphe we view,
All how unlike each other, all how true!
Arcadia's Countess here, in Ermin'd pride
Is there Pastora by a fontain Side.
Here Fannia leering on her own good Man,
And there a naked Leda with a Swan.
Let then the fair one beautifully cry,
In Magdalen's loose hair and lifted eye,
Or dress in Smiles of Sweet Cecilia shine,
With simp'ring Angels, Palms and Harps divine;
Wheter the Charmer sinner it, or saint it,
If Folly grow romantic, I must paint it.

Det J engang har ſagt, erfares meer og meer (a),
At Fruentimret har ſnart ingen Characteer.
Saa blødt et Væſen kan ey faſte Indtryk bære (b),
Ey Deylig, Blond, Brunet, derved de nævnt kan være c)
Hvor mangt et Billed er af ſamme Nymphe ſeet!
Ey eet et andet ligt, ethvert dog træffet ret!
Her i en prægtig Pels Arcadia's Grævinde
Er der ved Kildens Væld en længſelfuld Hyrdinde (d);
Her Fanny ſmilende hen til ſin gode Mand,
Der nøgen Leda Liig, ſom rækker Svanen Haand. (e).
Den Smukke (f) yndelig, ſom Magdalene græde,
Med Øyne løfted op og Haarene udſpredde (g).
Hun ſom Cecilia fremſkinne blid og mild
Med Engler, Palmelov og himmelſk Harpeſpil.
Naar (h) Daarſkab blir romanſk, hvad Maſke den vil bære (i)
Dyds eller Laſters Dragt, dens Skildrer maa jeg være.

Man

(a) Originalen taler om noget, der er viſt bekiendt og uden al Tvil, men Overſættelſen om noget, der bliver det førſt ved Erfaring alt mere og mere.

(b) Originalen har et mere beſtemt Ord, Materie. Hvad faſte Indtryk angaaer, da ſynes det mere at paſſe ſig paa en vis Skikkelſe eller et vis Mærke, foraarſaget af en udvortes Indvirkning. Men Originalen ſynes mere at have for Øyne et eget indvortes og egentlig Kiendemærke, ſom enhver Materie har ved ſin egen Skikkelſe, og ey ved nogen udvortes Kunſt eller Indtryk. I det mindſte bliver den i den Henſeende en Afbildning paa Qvindekiønnet. Originalen ſiger, varigt Mærke. Men det er en Subtilitet. For Reſten er Overſættelſens Udtryk fortræffeligt.

(c) Originalen ſiger kun underſkilles fra hinanden, ſom ved Farver, om de end aldrig bleve nævnte. Men om end dette ſidſte er et tilfældigt, ſaa er det dog et med Originalens Begreb paa det nærmeſte beſlægtet Udtryk.

(d) Grævinde og Hyrdinde ere ligelydende, og længſelfuld har Originalen ikke.

(e) Som rækker Svanen Haand, er i Originalen ſagt, ſom nøgne Leda med Svanen.

(f) Her er intet Tegn, ſom forkynder os Originalens nye Meening, og det ſom en Prodoſin.

(g) Græde, udſpredde, er et ureen Riim.

(h) Her følger Apodoſis, men ubetegnet. Da maa i det mindſte ſtaae ved Prodoſis, eller dog indføres ved Apodoſis, eller noget andet ſaadant Tegn, uden hvilket Meeningen er ikke tydelig nok.

(i) Her tales om Daarlighed, der viſt ikke ſkiuler ſig under Maſke.

Man seer, hvor nær vor Oversætter er kommen sin Original. Lader os engang see, om man endnu kunde komme den nærmere uden nogen af de smaa antegnede Mangeler. Vi har ladet een af vore Medhielpere forsøge sine Kræfter derpaa, dog med den Erindring, at han vilde lade de Steder være sig hellige, som ingen Forandring taaler til nogen Forbedring.

Hvad I engang har sagt, er sandt, om Noget er,
(v. ey noget meer)
At Fruentimret har snart ingen Characteer.
Saa blød Materie ey varigt Mærke bærer,
Ved Blond, Brunet og Skiøn, dens Forskiæl bedst man lærer.
Hvor mangt et Billed er af samme Nymphe seet,
Dog eet ey andet liigt, skiønt alle trofne ret!
Her klædt i Hermelin Arcadia's Grævinde
Man der Hyrdinde skal ved Kildens Bredde finde.
Her Fanny liirende ad egen gode Mand,
Som nogne Leda der med Svanen sidde kand.
Den Smukke yndig da som Magdalene græde,
Og med udslaget Haar opløfted Øye væde!
Nu som Cecilia hun skinne blid og mild
Med smilend' Engler, Palm og himmelsk Harpespil!
Om Daaren Synder, om den Helgen være vilde,
Om Daarskab blev romanst, jeg maatte det afbilde.

Man seer da af disse tvende Prøver, at Oversætteren er kommen sin Original nærmere med et kortere Stavelsemaal; at han paa nogle Steder, hvor han er kommen den paa det nærmeste, eller hældig har erstattet dens Udtryk, er fortræffelig og uefterlignelig, og ophøvet over al Rettelse eller Forbedring ved nogen Critik; at endelig Oversættelsen kunde maaskee paa nogle Steder have blevet bedre, om han endnu havde holdt sig nærmere til Originalen, eller underkastet den nok engang sin Mønstring. Dog skal denne sidste Post beroe paa Rigtigheden i vore derved giorte Anmærkninger. Har vi ikke dermed givet dette beviist, saa kan vel Oversætteren eller Andre bevise det. Vi bør og tør end ikke her med den Critiske Journalist sige, at Oversættelsen er saa god, som den efter den Plan kan være. Da først skal man i Videnska-

ske, men viser sig sær kiendelig og udmærket i nogen Dyd eller Last, der drives langt over al Maade.

berne naae Fuldkommenheds Maal, naar man beſlutter, aldrig at flatere hinanden, men med en oprigtig Beſkeedenhed ſiger hinanden, hvad ſandt og rimeligt kan være, og lader ſig det af hinanden gierne være ſagt.

VI) Land-Levnets Lykſalighed efter Horaz Epod. II. —— Man bør ikke anſee dette fortræffelige Stykke for en Overſættelſe, og ſaaledes bedømme det, lad være det nærmer ſig meget dertil. F. Ex.:

Beatus ille, qvi procul negotiis
Ut priſca Gens mortalium
Paterna rura bobus exercet ſuis,
Solutus omni Fœnore:
Nec excitatur claſſico Miles truci,
Nec horret iratum Mare:
Forumqve vitat & ſuperba civium
Potentiorum Limina.
Ergo aut adulta Vitium Propagine
Altas maritas populos:
Mutilesqve falce ramos amputans
Feliciores inſerit:
Aut in reducta valle mugientium
Proſpectat errantes Greges:
Aut preſſa puris mella condit Amphoris,
Aut tondet infirmas oveis.
Vel, cum decorum mitibus pomis Caput
Autumnus Arvis extulit,
Ut gaudet inſitiva decerpens Pyra
Certantem & uvam Purpuræ.

Lykſalig, o lykſalig Mand!
Der langt fra al Bekymrings Plage
Med egne Øxen pløye kan,
Som Folk tilforn i gamle Dage.
Fri for al Skyld, ſin Fædre-Jord,
Der ey af Krigs-Tompeten vækkes;
Ey heller inden Skibets Bord
Af vrede Bølgers Bruſen ſkrækkes;
Der vel fornøyet med ſin Roe
For Byens Sværm og Tummel flyer
Og indſkrænkt til ſin Landsbye-Ro
De Mægtiges Palladſer ſkyer!

Nu

Nu laer han Rankens geile Skud
Med høye Popler ſig foreene,
Nu rydder det Forvoxne ud,
Nu ymper Frugt i vilde Greene.
Snart i den græsbegroede Dal
Han langt omkring ſig ſeer omvanke
Det vælig Qvæg i Hobetal,
Og der ſin Melk og Fedme ſanke;
Snart ſamler han i reene Kar
Sin Miød fra Biens Honning-Sæde;
Snart Uden ſom hans Faar ham bar,
Han lægger hen til Vinter-Klæde;
Og naar mod Høſten Træerne
Med moeden Frugt ſtaaer overladte,
Hvor plukker han da glad det Træe
Han ſelv med egne Hænder ſatte!
Hvor finder han Fornøyelſe
For al ſin Sveed, naar han beſkuer
Den Stok, han ſelv opelſkede,
Behængt med purpur-røde Druer!

Hidindtil har Forfatteren næſten været Overſætter. Men naar det hedder dernæſt hos Horaz:

Qvamuneretur te, Priape, & te Pater
Sylvane tutor Finium:

Saa har derimod vor Danſke Digter ſkrevet, ſom han burde, efter ſin bedre Oplysning:

Sit Arbeyd ſeer han lykkes vel,
Og Himlen derfor Takken giver,
Hvis Hiælp og Forſyns-Haand al Held
Og Lykke eene han tilſkriver.

I det følgende har han ligeledes overalt lagt Horazes Tanker og næſten hans Ord til Grund, og naar hiin tilſidſt har indført en Aagrer, ſom af en haſtig paakommende Lyſt til Landsbye-Levnet opſiger ſin Capital:

Hæc ubi locutus fænerator Alphius
Jam Jam futurus Ruſticus,
Omnem relegit Idibus pecuniam,
Qværit Calendis ponere.

Saa har vor Danſke Digter ogſaa derudi efterfulgt ham ſaaledes:

Saa

Saa talte Agreren engang,
Da han paa Landet vilde drage,
For fri for al Bekymrings Tvang
Landlevnets Vellyſt ret at ſmage.
Han ſagde op og ſamled ind
Sin Capital da May ſig endte,
I Junii ſøgte han igien
Paa nye at faae den ſat paa Rente.

I ſaa ſmukt et Vers havde vi ikke ønſket tvende ſaa vanſkabte Riim, ſom **opdegg'de**, **forſkræk'de**, og **Indpod'de**, **groede**.

VII) **En Fortælling.** En liden munter og vittig Dreng ſprang ſorgløs i en Blomſter-Eng, og da han vilde plukke et Blomſter, ſom ſtod iblant en Hob Nælder, brændte han ſig paa diſſe, beklagede ſig, at Blomſteret bed ham, endſkiønt han aldrig havde giort det Fortræd. Men han glemte ſnart ſin Sorg, og fri for al Mistroe

Paa nye han ſprang ſaa glad og fri
Og i det ſamme ſaae
Med Barne-Lyſt en ſpraglet Bie,
Den ønſked han at faae;
Med vis og driſtig Haand han tog
Det ſkarp bevæbnet Kæ,
Men Jammer! hvor han Haanden ſlog
Og raabte: Ak og Væ!

Løber derpaa til ſin Fader, og beklager ſig over begges, baade Blomſtrets og Biens, Vrede og Utaknemmelighed for den Kiærlighed han havde baaret til begge. Faderen beder ham deraf at lære, **førſt**, at ſom Nælden brænder værſt, naar man meeſt ſagte rører den, men giør næſten ingen Skade, naar man griber den driſtig fat,

Saa næppe med Lemfældighed
En Skiælm man rør uſkadt,
Og værgelos Uſkyldighed
For Vold er meeſt udſat.

Dernæſt:

Som Bien den du undte vel
Dog lønte dig ſaa ſlet:
Saa er der **Folk**, ſom uden **Skiæl**
For Velgiort giør Uret.

Saa

Tag det til Regl, min kiære Søn!
At undflye dem er got,
Godhiertighed faaer kun til Løn
Hos ſlige Had og Spot.

Drengen ſvarer, at han maaſkee ikke finder alle ſaa ſlemme, ſom de tvende, og at han hellere vil lide Ondt af nogle, end mistroe alle.

Langt heller lide end mistroe:
Hvor blev mit muntre Sind?
Min Lyſt forſvandt, mit Hiertes Roe,
Naar Mistroe tog det ind.

Dette er næſten alt for philoſophiſk for et Barn, og Faderen maa nok ſige:

Hvor talte Viisdom herligen
Af uerfaren Mund!

— — — — — —

Behold de Tanker, kiære Barn,
Dit For-Aar ſømmende!
Tids nok du Volds og Trædſkheds Garn
Skal meer erfaren ſee.

— — — — — —

Den Lærdom han giver ham til Slutning er fortræffelig:

Endſkiønt (det vel forſøgt jeg veed)
Du i en Verden er,
Hvor Dyd Navn af Eenfoldighed,
Laſt Klogſkabs Titel bær;
Hvor Tunger ſkiær ſom Dolk og Kniv,
Og Ord ſlaaer Hug i Hug;
Hvor Ondſkab qvæler mangt et Liv,
Og Vennſkab gaaer af Brug:
Behold du dog et kiærligt Sind,
Gior godt, tael mildt, tænk vel!
Selv Onde tagne deraf ind
Høyt agte ſlig en Siæl.
Indhøſter end din Ærlighed
Nu Skade, nu Foragt;
Vent af en god Samvittighed
Din Løn og af Guds Magt!
Blant Venne-Krig og Brødre-Mord
Han ſtyrke ſkal din Aand,

Og

Og naar din Kraft ey meer formaaer
Selv række dig sin Haand.

VIII) Filen og Meiselen. En Fabel. — Den er kun kort, og lyder saaledes:

Vid skiuler sig og taus udflyer
End ond og barsk Critik;
Som Sæderne, saa Smagen best
Triv's under Mildheds Lov.
Jeg, brouted Filen, giver dog
Et Værk sit Syn og Skik:
Ja vist nok, svarte Meiselen:
Kuns du er ey for grov!

I saa kort et Digt havde vi ikke ønsket saa stor en Feyl, som den sidste Linie. Kritiken maa slet ikke være grov, ikke det allermindste. Den skal med Forsigtighed og Beskeedenhed følge Sandhed, uden Hyklerie, uden Frygt, og upartiesk. Men behøver man og at skrive Moraler imod Grovhed og barsk Ondskab i Kritiker? De kan og bør jo være plat forbudne. Det er jo Ting, der strider mod gode Sæder.

Anmældelser.

Geneve og Paris. Eloge de Jean-Baptiste Colbert, Marquis de Seignelaj, Ministre & Secretaire d'Etat, par M. de Autrepé. 54 S. i 8vo. Man erkiender den Forsynelse, hvormed man har læst dette Skrift, hvilket Forfatteren vil have anseet som en Taknemmelighedes Told, den endogsaa de sildeste Tider skylder den fortræffelige Colberts Kierlighed til Videnskaberne, og den behagelige, huldrige og venlige Maneer, hvormed han modtog alle Lærde, belønnede dem, og giorde dem til sine Venner. Lovtalen skal være skreven i en smuk Stiil, og have nogle Steder, som man ikke kan læse uden Rørelse. Den Tydske Recensent ønsker en Tydsk Oversættelse deraf. Nogle tilsøyede Anmærkninger skal være læseværdige, og sætte mange Omstændigheder i et større Lys.

Berlin. Principée d'un bon Gouvernement, ou Reflexions morales & politiques, tendantes a procurer

le

le bonheur de l'homme & celui des Societés politiques, par Mr. de Campagne, Conſeiller privée au Grand-Directoire François. Tom. I. II. 1768. 788 S. i 8vo. I det **Winterſke** Forlag. Forfatterens Øbſigt gaaer ikke blot ud paa at udfinde en Regierings Grundſætzer for de Store paa Jorden; men han bemøyer ſig for at give ethvert Menneſke, der ſøger ſin Lykke, i hvad for en Stand han end maatte befinde ſig, de Regler i Hænder, der kan bringe ham paa Veyen til ſin ſande Nytte. Som nu Borgerens hænger ſaa ſtærk af Moralens Grundſætninger, og ſtaaer med ſamme i den nøyeſte Forbindelſe; ſaa handler Forfatteren i den **første** Deel om de naturlige Forbindtligheder, om Moralens og Politikens Forbindelſe med hinanden; om menneſkelige Handlinger, Dyder og Laſter, og deres Bevægnings-Grunde. I denne Materie er Forfatteren allevegne lærerig, men undertiden noget vidtløftig, ſom i den Underſøgning om Siælens Evner, Immaterialismus, Friheden og Udødeligheden. Den **anden Deel** foredrager egentlig Midlerne til at grunde adſkillige Sælſkabers Lykke. Forældre, Børn, Akademier, Skoler, Stats-Regentere, adſkillige Claſſer af et Riges Undersaatter finde her deres Regler og frugtbare Grundſætzer. Politik, Juſtitz, Handel, Agerdyrkning, Søe- og Finanz-Væſen og Krigs-Kunſt ere de Ting, Forfatteren i denne Anden Deel fornemmelig har ſørget for. Man har over alle diſſe Materier i dette Skrift fundet mange gode, rigtige og fine Bemærkninger, ſom fortiente almindelig Kundſkab og Udøvelſe.

Göttingen. Hr. D. Zachariä har udgivet i Boſſiegels Forlag, paa 9 Ark i 8vo: **Paraphraſtiſche Erklärung des Briefs an die Römer, zum Gebrauch der exegetiſchen Vorleſungen über dieſen Brief.** Endſkiønt denne **Paraphraſis** er af ſin Forfatter egentlig beſtemt til akademiſke Forelæsninger, og det ſaaledes, at han har forbeholdt ſig de antagne Forklaringers exegetiſke Grunde til mundtlig Forklaring for ſine Tilhørere; ſaa ſkal den dog med Nytte kunne bruges af andre, endogſaa ulærde Læſere. Den forudſkikkede Indledning ſkal være ſaa meget mere betydelig, jo mere den underſkiller ſig fra de ſædvanlige Prolegomena, og jo mindre den igientager det, ſom allerede er ſagt i andre

Skrif-

Skrifter. Den beſkæfter ſig fornemlig med nogle Ords Forklaring, ſom ofte forekommer i Brevet til de Romere, allerede derudi tildeels ikke har een Betydning, bliver end mere af Udtolkerne forklaret paa adſkillig Maade, og ere derhos ſaa vigtige, at de vanſkeligſte Steder læt kan indſees, naar først de Begreber ere faſtſatte, ſom man dermed har at forbinde.

Hamburg. **Predigten für junge Mannsperſonen von** Jonathan Mayhew, D. D. **Erſter Band. Aus den Engliſchen überſetzt.** 1769. 15 Ark i 8vo. „Man „holder, ſiger Hr. M. i Fortalen, vor Tids Ungdom i ſær „for lætſindig og forfængelig, ryggesløs og laſtefuld, ſaa „vel i Sædsr ſom i Grundſatzer. I denne nærværende onde „Verden er en Forbedring høyſtnsdvendig, og man har Anledning nok dertil. Dog tviler jeg paa, at denne Beſkyldning er fuldkommen rigtig. De, der forebringe den, anſtille maaſkee ikke ſaa nøye en Sammenligning mellem nærværende og forrige Tider. Det være hvorom det vil, ſaa „er jeg derom overbeviiſt, at det er ingenlunde den bedſte „Vey til at bevirke Forbedring, at ſkiælde paa Tiderne, og „giøre ſaa forhadte Sammenligninger mellem nærværende og „forrige Tider. Jeg har derfor i diſſe Prædikener afholdt „mig ganſke fra ſaadanne Udtryk og Talemaader.“ Texten dertil har Forfatteren taget af Brevet til Titum Kap. II. 6. I den første Prædiken foredrager han nogle almindelige Anmærkninger derover, og forklarer hvor i den **aandelige Ædruelighed** beſtaaer. Denne bliver i de 4 følgende betragtet i ſin Grund og hele Omfang. Den 6te til 9de betræffer de Laſter, ſom ſættes derimod. Den 10de til 15de foreſtiller dens Bevægnings-Grunde og ſalige Følger for unge Mands-Perſoner. Man ſiger os, at Foredraget i diſſe Prædikener er mandig uden Svulſt, eftertrykkelig uden glimrende Smykke, og lærerigt uden Kunſt. Man underſkiller dem fra de tørre Taler, der ikke røre Hiertet, og lover dem i ſær deres Bifald, der ved Prædikener ſeer mere paa Grundighed og Eftertryk, end paa Velklang og Ziirlighed.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig et Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 14.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 5te April 1770.

Bergen.

Huus-Poſtill, eller udførlig og fuldſtændig Forklaring over Søndags Evangelier og Høymeſſe-Texterne, tilligemed en Forberedelſe til den Evangeliſke Hiſtorie, og et hosføyet Regiſter og Templets Aftegning; ved Hans Moſſin, Sognepræſt til Kors-Kirken i Bergen. Tredie Deel. Indeholdende Forklaring over Søndags Evangelier og Høymeſſe-Texterne fra Første Søndag efter Trinitatis til 27de Søndag efter Trinitatis. 1769. Trykt i Forfatterens eget privilegerede Bogtrykkerie.

Efter Sædvane har Forfatteren og til denne Deel forberedet Læſerne ved en opbyggelig og gudelig Fortale, i hvilken han allerførſt belærer ſine eenfoldige og gudfrygtige Læſere, „ at af alle de Bekoſtninger, ſom der gisres i Verden, er „ der ingen vigtigere og nyttigere Bekoſtning, end den, ſom „ gisres for at befordre Guds Ord og Guds Kundſkab i Verden." Han lemper ſig, ſom han pleyer, efter de Eenfoldiges Begreb, og oplyſer det med følgende Exempel. „Det „ kommer mig for med de Bekoſtninger, ſom der gisres „ paa Guds Kundſkab og Guds Ord i Verden, ligeſom det „ kunde være med de Bekoſtninger, et Menneſke maatte gisre, „ der var foræret en ſtor Skat og Rigdom af en Anden. Han

„ maatte have den Bekostning, at lade den Skat afhente og „ bringe til sig. Men hvad kunde Bekostningen paa Vogn„ Leyen være for at lade en stor Skat og Rigdom bringe til „ sig imod Rigdommen i sig selv? Det var kun at regne som „ Intet imod Skatten og Rigdommen, som var skiænket og „ foræret. Og af saadan Beskaffenhed er det med de Bekost„ ninger, som giøres paa Guds Ord og Guds Kundskabs „ Udbredelse i Verden." Paa denne Maade er han ogsaa her kommen til at forestille sine Læsere Guds Ord som den største og bestandigste Rigdom i Verden. Han finder ingensteds mere Kraft og Styrke og større Rigdom af aandelig Velsignelse, end i JEsu Livs og Levnets Historie, hvoraf de Evangeliske Texter ere tagne, og paa den Grund har han søgt at igiendrive dem, som holde for, at de Evangeliske Texter ere ikke saa rige paa Materier, som andre Texter. Det hedder: „Alt hvad vi derndi finder, bestgaer fornemmelig „ udi trende Ting: 1) At elændige Mennesker kom til JE„ sum; 2) at de bleve frelste af JEsum: 3) at JEsus for„ sikrer dem om Naade og Salighed. Disse tre Ting fore„ komme fast i hvert Stykke af den Evangeliske Historie, „ og derfor synes der at handles om eet og det samme alle„ vegne, derfor synes de Texter ikke at være rige nok paa „ Materie. Men naar vi dømme saaledes, er det Tegn til „ vi forstaaer os meget slet paa Guds Ord. **At komme „ til Gud, at frelses af Gud, at blive salig i Gud,** „ er alt hvad Guds Ord handler om." Dette siger Forfatteren meer end engang, og ret eftertrykkelig saaledes: „Det „ er det ganske Øyemærke af Guds Ord: Andet bør Guds „ Ord ikke bruges til: Til andet Øyemærke har Gud ikke „ givet os sit Ord, og de hos hvilke dette Øyemærke opfyl„ des, de finder alt det, som bør findes i Guds Ord." Dette samme siger endnu Forfatteren paa en heel følgende Side, og dermed skal det være beviist, at de Evangeliske Texter ere ikke mindre rige paa Materier, end andre Texter, og at hvem der tænker andet, forstaaer sig meget slet paa Guds Ord. I det Mindste har Forfatteren med denne Igiendrivelse ført sine eenfoldige Læsere til Gemyt, hvad de ved Guds Ords Læsning bør lade sig være en Hoved-Sag, nemlig **at komme til Gud, at frelses ved Gud, at blive salig i Gud.** Men vi ville forlade Fortalen, og da vi tilforn

har

har anført Hr. Morten Ruuſes Ære-Vers til Forfatteren ved de forrige Deele, ſom Prøver paa en aandelig Poeſie, ſaa ville vi og ikke her overſee det, han har føyet til denne Deel:

Til Lykke, Hr. Forfatter, ſom ved HErrens Lys og Styrke
Har givet ud ſin Huus-Poſtill, ſom lærer Folk at dyrke
I deres Huus den ſande GUd i Troe og Kierlighed.
Det, ſom hver agtſom Læſer ſeer, er Bogens Øyemeed.
Lykſaligt Land, hvor HErrens Ord kan læſes ubeblandet,
Og hver Mands Huus et Bethel og et Guds Huus er i Landet!
Hvor Troens Grund og Levnets Vey ſaa klarlig ſtilles for,
At ingen Chriſten farer vild, ſom følger Sandheds Spor.
Det er, o Gud! din Lov og Priis, ſom din Oplysning giver,
At de ſom tænker paa dit Navn og til din Ære ſkriver,
Opmuntres til en hellig Drift at underviſe dem,
Som vilde lyſes, ledes ret paa Himmel-Veyen frem.
O! bort da Verdens Tankeſpil, ſom vil om Hiertet vanke,
At lokke, ſpille, ſpilde bort den ſande Eftertanke,
Hvormed en Chriſten altid bør betragte HErrens Ord,
Som Lygte for ſin ſvage Fod og Lys paa denne Jord.
Min Ven! ſom elſker Sandheds Ord, læg denne Bog for Øye,
Læs den med Eftertænkſomhed og ſtille Tanker nøye;
Og naar du finder, at du ved dens Læsning opvakt blev,
Saa tak med mig den lærde Mand, ſom Bogen for os ſkrev.

Ogſaa denne Deel har en **Forberedelſe**, ſom giver god Oplysning til den **Evangeliſke Hiſtorie**, hvoraf de Evangeliſke Texter ere tagne, og har tvende Kapitler, af hvilke **Cap. I.** indbefatter en **Betragtning over de Ting, ſom** ører til den **Evangeliſke Hiſtories Forklaring, de** ødiſke **Skikke**, og i ſær jødiſke **Mynter, Maal og** Vægt. **Cap. II.** handler om Jeruſalems Tempel i Chriti Tid og den guddommelige Regierings Beſkaffenhed lant Guds Folk. Man veed, at denne Huus-Poſtill, r, ſom Hr. M. **Ruus** i ſit Ære-Vers og har erindret, eſtemt i ſær til Huus-Andagt for eenfoldige og uſtuderede æſere, og naar den altid bliver anſeet i det Øyemærke, vil nan lættelig holde Forfatteren til gode, hvad ellers en ſkarp Kritikus kunde have at udſætte paa de hellige Talers Afhandling og Udarbeydelſe. Saaledes vide vi ikke, hvorledes Forfatteren vilde forſvare den øyenſynlige Vidtløftighed og Ud-

ſvævelſe, han paa mange Steder har brugt, naar det ikke kan tiene ham til Undſkyldning, at han har ſkrevet for eenfoldige Læſere, hvis Gemytter en vigtig Sandhed ikke vel kan indſkiærpes, uden med Omſvøb, Igientagelſer og mange Ord, om den ſkal fattes vel og hænge faſt. Det kan og komme Nogen for, at han i ſine Udſvævelſer og ſin Vidtløftighed har ſagt mange Ting, ſom, i hvor vigtige de ere, dog kunde lige vel anbringes paa ethvert andet Sted og i enhver anden Textes Forklaring, hvor man lættelig kunde ſkaffe ſig ſamme Leylighed til at faae det ſagt. Men han har derimod under adſkillige Lignelſer foreholdet os Guds Ords Rigdom, der kan trækkes vidt og bredt ud, og hvis Udbredelſe man for ingen Deel bør lade ſig falde kiedſommelig, uden man vil tilſtaae, at man væmmes ved Guds Ord. Vi maa tilſtaae, vi ſeer heller ikke lættelig, hvad man i en Haſt dertil ſkulde ſvare. Nok en tredie Indvending mod Forfatterens Vidtløftighed. Det kunde ſynes, at han ved megen liden Anledning ſvæver vidt og bredt ud fra Texten og Hovedſagen, ſaa Læſeren tilligemed ham let kunde glemme baade dem og ſig ſelv. Men Forfatteren kommer dog ſiden igien lige ſaa let til Hovedſagen, ſom han kom derfra, og har han ſagt noget uden omkring, ſom kunde ſynes for en ſkarp Kritikus ey at komme Texten og Sagen ved, ſaa har han dog imidlertid intet ſagt, uden det, hvorved han kunde være en eenfoldig Læſer til Opbyggelſe. For ikke at lede langt omkring efter Exempler til at beſtyrke diſſe Indvendinger med, møder os allerede eet her i den første Prædiken, hvilket vi kun ſaa løſelig ville antegne, for dog ey at have ſagt uden al Beviis, hvad vi med denne vor Erindring har givet vore Læſere at forſtaae. Vi ville følge Forfatteren lige fra Begyndelſen af til et vis Sted i den første Prædiken. „Af tvende onde Ting i Ver„den, er det bedre, at en riig Mand boer i et fattigt Huus, „end at en fattig Mand boer i et riigt Huus. — Vi ſeer „Exempel paa begge Deele i vort Dags Evangelio. — Vi „ſeer Exempel paa en riig Mand, ſom boede i et fattigt „Huus. Vi ſeer det i den fattige Lazarus. Her boede „virkelig en riig Siæl i et fattigt Legeme — Men vi „har paa den anden Side et Exempel i den rige Mand af „en fattig Mand i et riigt Huus.“ I Anledning af diſſe Hoved-Poſter har Forfatteren viſſelig ſagt nogle ret ſunde og

ſmuk-

ſmukke Sandheder, og efter nogen Omſvøb, maaſkee vel lidt mere vidtløftig end nødvendig var, veyledet ſig til den Hoved-Betragtning, hvori han foreſtiller „Den Skueplads „ af den anden Verden, baade af de ulykſalige Aan„ der i Helvede, og de ſalige Aander i Himmelen, „ hvoraf man bedſt kan kiende den ſtore Forſkiæl, „ ſom der er imellem de fattige og vantroe Siæle i „ denne Verden, og de troende Siæle, ſom ere blev„ berigede ved Naaden og Troen.“ Herved har han feſtet ſine Tanker paa diſſe tvende Hoved-Stykker: 1) „Den „ Skue-Plads, ſom JEſus her aabner af Siælens „ ulige Tilſtand i den anden Verden. 2) Hvorledes „ den Tilſtand, ſom har været udi denne Verden, „ har været Grunden og Kilden til den ulige Til„ ſtand, i hvilken de befinder ſig i den anden Ver„ den“ Efterat diſſe Hoved-Betragtninger ere fremſatte, ſom de, der ſkal udgisre Talens Hoved-Indhold, har Forf. meget ſmukt viiſt, hvorledes den Lignelſe om den uretfærdige Huusfoged, der ſnildeligen havde vidſt at giore ſig Venner af den uretfærdige Mammon, har givet Anledning til den Tale i Dagens Evangelio om den rige Mand og fattige Lazarus, hvori han aabner for Phariſæerne en forſkrækkelig Skueplads af den Riges og Fattiges ulige Tilſtand i den anden Verden, da de bleve ham for hans første Lignelſe. Denne deres Latter gav Forfatteren Anledning til en Tanke, ſom i det ſamme maa være falden ham ind, og ſom han ikke har villet lade falde ſaa ganſke ubenyttet hen igien, nemlig, at Raillerie, Spøg og Letſindighed er det Element, ſom vantroe Siæle helſt vil leve udi. Denne har bragt ham ud af Veyen, og hvem ſkulde troe, naar vi ikke ſagde eller den ſelv læſte det, at vi her først maa høre en Forklaring over Comoediers Oprindelſe, og en Declamation i ſær imod det, at de foreſtille Daarligheder (af hvilke dog mange ere latterlige nok, og ſaaledes næſten blot latterlige, at de ikke kan beſtrides med andet, end Latter) paa en latterlig Maade, ſaaledes at Tilſkuerne tillige derved kan have nogen Fornøyelſe og Tidsfordriv. Dette kan Forfatteren ikke lide, og heller ikke finder nogen Muſik hans Behag, uden den er ſammenføyet med Andagt og Guds Tilbedelſe. Naar vi endelig faaer hørt alt dette ud, ſaa kommer vi dog

omsider igien med Forfatteren til Hoved-Sagen, og fra de timelige Skuepladser til den ævige, som Christus foreſtiller i Dagens Evangelio. For at viſe, hvorledes Forf. igiennem denne Omvey er kommen fra Hoved-Sagen og til Hoved-Sagen igien, ville vi anføre Stedet ſelv. „Raillerie, Spøg „ og Letſindighed er det Hoved-Element, ſom vantroe Siæle „ helſt vil leve udi. I den Tilſtand har de mindſt Fornem„melſe af ſig ſelv, mindſt Fornemmelſe af deres Pligter i „ Verden, mindſt Fornemmelſe af det Betydelige hos dem, „ ſom de helſt vilde ſtille ſig ved om de kunde, nemlig Sam„vittighed, og i den Tilſtand, hvor Menneſkene har mindſt „ Medvidenhed om ſig ſelv, vil Menneſkene helſt leve. Det „ er den Tilſtand, ſom man ellers paa andet Danſk kalder „ Sikkerheds Tilſtand. Og for at leve i den Tilſtand, „ uden at have nogen Uleylighed af Fornuft og Forſtand, og „ endnu mindre Uleylighed af Samvittigheden, ere ſaa man„ge Kunſter opfundne i Verden til ſandſelige Forlyſtelſer, „ hvilke Kunſter underholdes ved ſaa ſtore Bekoſtninger. „ Dette er Oprindelſen til de fingerede Theatrer og Skue„ Pladſer (a), hvor Menneſkene har opfunden en Kunſt, „ idelig at betragte andre Menneſkers Foretagelſe udi en For„ſtillelſe, for at glemme deres egne (b), da de ſædvanlige „ Ting, ſom de ellers kunde ſee, ſyntes ikke at kunde være „ dem nok til det Øyemærke. Sandſelige Fornøyelſer, til „ Maade brugte, ere ikke af Gud forbudne; men de maa „ være virkelige Fornøyelſer. De maa være ſaadanne For„nøyelſer, ſom kan være Fornøyelſer baade for Siæl og Le„geme tillige (c); de maa være hellige Fornøyelſer; de maa „ være ſaadanne Fornøyelſer, ſom hverken forderver, for„fører eller undertrykker Fornuften og Samvittigheden, „ men ſom opmuntrer Sindet til det Gode. Ingen har „ bedre

(a) At Theatrer, Skuepladſer og Comoedier ere opfundne, for ey at have nogen Uleylighed af Fornuft, Forſtand og Samvittighed, det er, vi kan ikke nægte det, os noget ganſke fremmed og uhørt.

(b) Saa ſkal det være Øyemærket af Comoedier, at Menneſker vil betragte Andres Feyl for at glemme deres egne?

(c) Det forſtaae vi ikke. Er ikke al Fornøyelſe for Siælen? Kan Legemet have nogen Fornøyelſe, ſom Siælen ikke ſkulde have Deel udi? Og, ere alle ſaadanne Fornøyelſer ulaſtelige, ſom Legem og Siæl har Deel udi?

„ vidſt bedre at betiene ſig af ſandſelige Fornøyelſer, end „ David. Han var en Elſker af Muſik. Muſik, ſaavel „ ſom alle andre ſandſelige Fornøyelſer, er virkelig en Guds „ Gave. Men David vilde ikke have en ſimpel Muſik. „ Han vilde have en Muſik, ſom var hellig, en Muſik, „ ſammenføyet med Andagt og Guds Tilbedelſe, ſammen- „ føyet med Guds Ord. Han vilde ikke alene have noget „ for Ørerne, men og noget for Siælen og Hiertet. Han „ vilde have en Muſik, ſom var overeenſtemmende med „ hans Tænkemaade og Hiertelav. Og ſaaledes ere ſaadan- „ ne Forlyſtelſer aldrig alene. De ere indrettede til at op- „ vække menneſkelige Paſſioner, og ere endten hellige eller „ vanhellige. Saadanne Fornøyelſer ere derfor endten ſam- „ lede med det Forfængelige og Daarlige, eller det Fornufti- „ ge og Dydige, og de ere ſom Hielpemidler til begge Deele, „ ligeſom et Menneſke bruger dem til. De ſtaaer derfor „ altid i en forborgen Harmonie med Menneſkenes Hoved- „ Lyſt og Tilbøyelighed. De ere derfor iblant ſaadanne Ting „ i Verden, ſom i ſig ſelv hverken ere onde eller gode, lige- „ ſom de anvendes eller bruges af Menneſkene. Nu, ſaa- „ danne hellige Fornøyelſer, ſom David ſøgte, ere ikke ef- „ ter Verdens almindelige Smag. Menneſkene nøyes med „ at have noget for Ørerne, og intet for Siælen og Hiertet, „ og det, ſom de have for Hiertet, duer ofte intet. Det, „ ſom Menneſkene i Almindelighed haver for Hiertet, det „ er Foreſtillinger af Andres Feyl og Daarlighed (d). Det „ er det Latterlige udi Verden, ſom Menneſkene giør til de- „ res Fornøyelſe, og de ere i ſig ſelv de uanſtændigſte, de „ ſkadeligſte og farligſte Fornøyelſer udi Verden. Det Lat- „ terlige, endten hos os ſelv eller andre Mennesker, burde „ være det Bedrøvelige for os (e). Det Latterlige, det

(d) Efter denne lille Digreſſion om Muſiken midt i den ſtore Digreſſion, kommer Forfatteren her igien til den ſidſtes Indhold, nemlig Comoedier.

(e) Det begribe vi ikke. Det Latterlige er det Latterværdige, og hvor kan Forfatteren forlange, at vi ſkulle græde over det, han ſelv holder for latterværdigt? Gud har ſkabt os baade til at lee og til at græde, fordi han vidſte, der i Verden vilde baade blive latterlige og begrædelige Ting. For Reſten kan man jo og med Latter vise ſin Foragt og Afſkye for en Daarlighed. Men det er juſt ikke enhver Daarlighed, man kan græde over.

„ melige i Laſterne, indeholder tilligemed det Forſængelige,
„ det Syndige og Daarlige; og hvad ſkal man tænke om
„ Menneſker, for hvilke det Daarlige tiener til Fornøyel-
„ ſe (f)? Man maa tænke om dem, at de ſelv maa være de
„ ſtørſte Daarer, ſom kan fornøye ſig i det Daarlige, og
„ at de maa være ſyndige tillige, ſiden Foreſtillelſen af Synd
„ og Daarlighed kan fornøye dem; det, ſom Menneſkene
„ ellers maatte ſkamme ſig ved, det de maatte grædmes og
„ og bedrøves over (g). Hvad maatte man tænke om en
„ Fader, ſom fornøyede ſig over, at hans Søns Daarlig-
„ hed blev foreſtillet i en Comoedie? Eller hvad maatte man
„ tænke om en Søn, ſom med Fornøyelſe anſaae, at hans
„ Faders Daarlighed blev offentlig foreſtillet for Andre og
„ udleed af dem (h)? Og er der ikke ſaadan Connexion iblant
„ Menneſker? Burde det eene Menneſke ikke anſee det andet
„ Menneſke, ſom ſin Næſte, ſom ſin Ven, ſom ſin Nær-
„ forvandte (i)? Og hvor kan man med Fornøyelſe anſee
„ Daarligheder hos ſin Ven, hos ſin Nærpaarørende (k)?
„ Ja, vil Nogen ſige, det er ikke Perſoner, ſom her ſigtes
„ til; det er alene det Urimelige i Laſterne, ſom her fore-
„ ſtilles. Er det ikke nyttigt, at det Urimelige i Laſterne
„ foreſtilles? At Menneſkene lærer at kiende Laſterne, endog
„ paa den Kandt? Jo, det nægter jeg ikke. Men jeg taler
„ alene om den Fornøyelſe, ſom Menneſkene finder i ſlige Fo-
„ reſtillelſer: Jeg vil ſpørge, om det ikke er, af et Laſtvær-
„ digt at giøre endnu et ſtørre? Om ſlige Fornøyelſer kan
„ paſſe

(f) Denne Talemaade er jo her meget tvetydig. Eet er at finde Fornøyelſe i en Daarlighed, ſom det, der behager os; et andet at belee en latterlig Daarlighed, ſom i Almindelighed foreſtilles paa en latterlig Maade, med Foragt og Afſkye derſor. Det ſidſte maa og kan og bør gode Chriſtne giøre, men ikke det førſte.

(g) Hvilken græſſelig haard Dom! Er man en Daare og en Synder, fordi man ved Latter viſer ſin Foragt og Afſkye for Synd og Daarlighed i ſin latterværdige Geſtalt?

(h) Hvad kommer det Sagen ved? Eller har Forfatteren maaſkee ikke vidſt andet, end at man foreſtiller enkelte og bekiendte Perſoners Feyl paa vore Theatrer?

(i) Det er viſt en meget chriſtelig Formaning.

(k) Det giør man heller ikke. Man anſeer dem kun med Fornøyelſe paa Theatret, hos Acteurerne, og det er almindelige Perſoner, ſom kommer ingen ved.

„ paſſe ſig paa den alvorlige og eftertænkſomme Fornuft? Og „ om man ikke mere kildres af en ſyndig Egenkiærlighed, end „ opvækkes af en fornuftig Eftertanke, naar ſlige Foreſtillel„ ſer ſkal bruges af Menneſker ſom Fornøyelſe og Tids-For„ driv, og anſees for at være behagelige for dem (l)? Men „ overalt behøves der ikke, at viſe Menneſkenes Daarlighed „ paa et viſt Sted. De findes, desværre! ſaa adſpredde „ udi Verden, at man kan finde dem allevegne (m).“ Vi nægte vel ikke, at jo dette Stykke indbefatter noget Godt, og ſom kan være de Enfoldige til Opbyggelſe. Diſſe lære dog ſaa meget heraf, at de maa ikke finde Fornøyelſe i Synd og Daarlighed. At Maaden og Grundene, paa hvilke denne Sandhed er dem foredraget, viſt ikke ere de retteſte og bedſt paſſende, det er noget, de forſtaaer ikke ſaa grandgivelig at underſøge, og deres Opbyggelſe bliver dog den ſamme. Vi har derfore ledſaget Stedet med Anmærkninger, ikke ſaa meget for at viſe ſaadanne Læſere den rette eller urette Tænke- eller Slutnings-Maade angaaende Comoedier, eller fordi vi anſeer Sagen af den Vigtighed, at det var Umagen værdt i Henſeende til Læſere af en ſkarpere Indſigt, ſom dem, vi ſkrive for; men for at beviſe hvad vi har ſagt, 1) at Skriftet er opbyggeligt og nyttig til eenfoldig Huus-Andagt, endogſaa paa Steder, hvor ikke Forfatteren ſkulde kunne holde en ſkarp Critik ud; 2) at Forſatteren ſvæver ud fra ſin Hoved-Sag, og temmelig vidt; 3) at han i diſſe ſine Udſvævelſer bringer Ting an, ſom enhver Text ſkulde give ham lige god Anledning til, nemlig, naar man ſkal udføre enhver Tanke, ſom en ſpillende Imagination kan ſtille os for Øyne,

(l) Man mærker nok, det er endda ikke ſaa meget Comoedien, ſom Latteren, der ikke ſtaaer Forfatteren an. Han kan ikke lide, Nogen leer paa Comoedien. Vi vide ikke, hvad vi ſkulle ſvare dertil, uden dette, homo eſt animal riſibile, og man maa overſætte, Menneſket er et latterligt Dyr, eller, Menneſket er et leende Dyr, ſaa er begge Deele ofte ſandt, og Gild ſelv maa nok kunne lide, at vi leer, ſiden han har begavet os med en Evne dertil, og der ere Ting i Verden, ſom fortiene Latter. Kunde man kun faae Forfatteren til at troe, at man med Fornøyelſe kan belee en latterlig Daarlighed, uden at finde Fornøyelſe i Daarligheden ſelv, og uden at fornærme nogen ſin Ven og Paarørende, ſaa ſkulde han maaſkee give noget efter af ſin Strænghed imod den comiſke Latter.

(m) Dette er et uſkyldigt Argument, og næſten det kraftigſte.

under Textens Behandling og Talens Udarbeydelse; 4) at Anledningen til hans Digression kan synes liden og ubetydelig. Hans Anledning til her at tale vidt og bredt om den comiske Latter var en Latter af en ganske anden Art, nemlig den, hvormed Pharisæerne beloe Christi Lignelse om den uretfærdige Huusfoged, og maaskee det Ord Skueplads, som han har indført i sin Hoved-Betragtning, har og haft nogen Deel i Anledningen til denne hans vidtløftige Declamation imod den comiske Latter. Dette skal man lættelig indsee, naar man nu dernæst vil ansee, hvorledes Forfatteren arbeyder, for igien at indhente sin forladte Hoved-Sag. „Vor HErre JEsus forestiller og i vor Dags Evangelio det Urimelige „ det Daarlige i Menneskenes Levemaade, men i saadan en „ Connexion og paa saadan en Maade, at intet fornuftigt „ Menneske kan finde Forlystelse derudi, men maa hellere „ ansee det med Skræk og Forfærdelse (n). Det som pleyer „ ellers at forestilles paa Comoedier og Theatrer, det er det, „ som JEsus her forestiller i vort Dages Evangelio, men i „ en langt anden Connexion og paa en langt anden Maade. „ Hvor ofte forestilles ikke de Mennesker i en Comoedie, som „ har faaet saadan Opdragelse, som er saa aldeles fra al sund „ Sands og Eftertanke, at de sætter deres Hoved-Sag i deres ganske Liv, i de Klæder, de bær paa, i de Maneerer, „ der findes hos dem, i de Moder, de veed at efterabe og „ efterfølge? Har det ikke været Materier til mange Comoedier i Verden, at vise det Pedanterie, der findes hos Mennesker, i at giøre Bagateller til en Hoved-Sag i Verden (o)? „Men

(n) Det er heller ikke alle Daarligheder, der kan blive en Gienstand for Latter, men der ere Daarligheders Forestilling, som maa virke Skræk og Forfærdelse. Desuden bør endogsaa latterlige Daarligheder efter Tiders og Steders Forskiæl forestilles paa forskiællig Maade, anderledes i en Morale, end paa en Comoedie, anderledes paa en Skueplads, end paa en Prædike Stoel. Den Daarlighed Christus taler om, den afmaler han som den der galt Menneskenes ævige Salighed, og den er ikke at lee ad eller spøge med.

(o) Denne Overeenstemmelse imellem en Comoedie og Christi Tale i Henseende til deres fælles Øyemærke, at forestille Daarlighed hver paa sin Maade, skulde man tænke, kunde endogsaa tiene til Forsvar for Comoedier imod Forfatterens Declamation. Saa meget seer man dog heraf, at hav vilde være til-

„ Men JEsus viser i vor Dages Evangelio, at det er No-
„ get, som er almindeligt hos alle vantroe Menneſker udi
„ Verden," nemlig, at de opholde ſig ved timelige og jordi-
ſke Bagateller i Verden, og forſkiærſe det ævige og himmel-
ſke, ligeſom den rige Mand, og ſaaledes er Forfatteren en-
delig kommen til Sagen igien, nemlig den dobbelte Skue-
Plads af Menneſkenes ulige Tilſtand i dette og det andet Liv.
Havde Forf. endda ladet det beroe ved en liden Anmærkning
om Forſkiællen imellem den Skueplads, Chriſtus foreſtiller,
og vore Skuepladſer, i Henſeende til den ulige Maade, paa
hvilken Daarligheder foreſtilles, og ganſke udelukt ſin vidt-
løftige Declamation imod den comiſke Latter, ſkulde en kritiſk
Læſer endda ikke kunde have haft noget at indvende. Men
han har her, ligeſom paa flere Steder, ganſke overladt Tøy-
len til ſin Indbildningskraft, ligeſom naar han i Fortalen til
den Anden Deel af ſin Poſtill har giort de Troende til aande-
lige Avanturier og romanſke Helte, og Fader Vor til deres
Helte-Hiſtorie. Men naar vi nu paa denne Side har ſagt,
hvad en kritiſk Læſer formodentlig og med Rimelighed kan ſi-
ge, ſaa bør vi derimod ikke nægte Forfatteren ſin fortiente
Roes, og Sandheds Magt afvinger os den Bekiendelſe,
at han har foredraget mange dyrebare Sandheder i ſine
Prædikener, ey alene paa en grundig, men endog ſkiøn og
ſmuk Maade, efter de Eenfoldiges Begreb. En Kritikus,
der vilde være upartieſk, og ligeſaa vidtløftig i at anſtille en
General-Mønſtring over hans Prædikener, ſom han ſelv har
været i deres Udarbeydelſe, ſkulde faae meget hiſt og her at
erindre, men deriblant og meget til Forfatterens ſtørſte Roes
og Ære. Kort at ſige, med mindre Vidtløftighed, mindre
Rigdom af Ord, og mere Nøyagtighed, ſkulde Forfat-
teren mere have behaget en kritiſk Læſer. Men han er
dog det, ſom han efter ſit Øyemærke har vildet være, en
opbyggelig Prædikant for de Læſere, han har ſkrevet for, og
hans Poſtill fortiener ganſke viſt at regnes iblant de bedſte, i
ſær

tilfreds med Comoedier, naar man kun vilde lade være at
lee paa Skuepladſen. Det kan vi og forſikre ham, at der
ere Mange, ſom ſeer dem an med ſtor Alvorlighed, uden
mindſte Smiil. Nogle Andre ſaaer man holde en uſkyldig
Latter til gode. Hvem kan forbyde Folk at lee?

sær da den tillige giver sine eenfoldige Læsere saa god Oplysning i den Evangeliske Historie ved de forudskikkede Forberedelser.

Vi nøyes med til Slutning at anføre, ligesom vi har giort ved de tvende foregaaende Deele, enhver Prædikens Hoved-Indhold. Denne begynder med **Første Søndag efter Trinitatis**, og den første Prædikens Indhold er tilforn anført. **Anden Søndag efter Trinitatis.**) Den Lærdom om Saligheden, og Guds Forjættelsers Opfyldelse, som det store Giæstebud, GUd har oprettet for Siælene i denne Verden: 1) Den Lærdom om Salighed, og Guds Forjættelsers Opfyldelse, hvor i den bestaaer. 2) Hvad der hindrer Menneskene, ret at benytte sig af denne Lærdom, og at blive deelagtige i den tilbudne Naade og Salighed. **Tredie Søndag efter Trinitatis.**) JEsu omhyggelige Forhold imod Siælene, for at frelse de Fortabte: 1) Hvad det er at være fortabt, og hvad Begreb vi maa giøre os derom. 2) JEsu omhyggelige Forhold imod Siælene, for at frelse dem, at de ikke skulde fortabes. **Sanct Hans Dag**) Hvad det er, som egentlig bestemmer Menneskenes Skiæbne i Verden: 1) Hvad Trøst Forældre kan have for deres Børn, hvad Forvisning de kan have om en god tilkommende Skiæbne for dem, og hvorudi saadan Skiæbne bestaaer. 2) Hvad det er, som meest giør til den bedste Lykke i Verden, og hvad det er, som giør Mennesker til store og duelige Folk, og hvorudi dette bestaaer. **Fierde Søndag efter Trinitatis.**) Den Stiltienhed og Taushed, som GUd paalægger det menneskelige Hierte og Tunge, af det, som læres i det fordervede Hiertes Skole: 1) Den Forskiæl, der er imellem de Ting, der læres i Guds, vort eget Hiertes og Verdens Skole. 2) Hvorledes det, som Menneskene lærer af deres eget onde Hierte, er den største Hinder for dem, i at lære af vor HErre, og komme i hans Skole. **Mariæ Bebudelses Dag**) Den Christne Kirkes Herlighed, eller hellige Menneskers Samfund paa Jorden, ved Guds Herligheds Aabenbarelse blandt Menneskene ved JEsum: 1) JEsu Herligheds Aabenbarelse i dette Sælskab, som den Afbildning paa hans Herligheds Aabenbarelse i den ganske Christen Kirke og i alle hellige Menneskers Samfund paa Jorden. 2) Den Ydmygelse, Andagt, og Guds

Til-

Tilbedelſe, ſom denne JEſu Herligheds Aabenbarelſe her foraarſagede. **Femte Søndag efter Trinitatis.**) Den ſtore Indſtydelſe, ſom den himmelſke Borger-Ret og Menneſkens Kald til Guds Rige har paa Menneſkenes udvortes Tilſtand og deres borgerlige Forretning i denne Verden: 1) Velſignelſen, ſom Gud giver ſine Troende i deres udvortes Omſtændigheder i denne Verden, og deres jordiſke Kald og Forretninger. 2) Hvorledes denne Velſignelſe har ſin Kilde i Saligheden ſelv, eller Arve-Rettigheden til Guds Rige. **Siette Søndag efter Trinitatis.**) Den Anviisning, ſom vor HErre JEſus giver paa den ſande Retfærdighed for Gud: 1) Den egen Retfærdighed, hvor ſlet det er beſkaffen med den, og hvor umueligt det er, at Menneſkene kan beſtaae med den for Gud. 2) Den Anviisning, ſom Menneſkene herved faaer til at kiende ſin høye Trang til Naaden, og hvorledes Loven bliver vor Tugtemeſter til Chriſtum. **Syvende Søndag efter Trinitatis.**) Hvorledes JEſus har giort i Verden, at alle Tider og Stæder kan blive lykſalige for Guds Børn: 1) Den rette Betragtning over alle Tider og Stæder i Verden, og hvorledes herved alle Tider og Stæder kan blive lykſalige for os. 2) Hvorledes herudi ligger den uforanderlige og beſtandige Velſignelſe for Guds Børn, om endſkiønt de ſynes at være ulige og foranderlige Omſtændigheder i Verden. **Ottende Søndag efter Trinitatis.**) JEſu Spaadom om Fordervelſen i den ſynlige Kirke i de tilkommende Tider, Kiætteriernes Oprindelſe og Kiendetegn, og den ſande Chriſten Kirkes Bedligeholdelſe midt i den fordervede Tilſtand: 1) Chriſti Spaadom om Kirkens fordervede Tilſtand i de tilkommende Tider, Kietteriernes Oprindelſe og Kiendetegn. 2) Den ſande Chriſtne Kirkes, og de Troendes Bedligeholdelſe midt i Verdens almindelige Fordervelſe. **Niende Søndag efter Trinitatis.**) Den Overgang, ſom JEſus viſer, at der var fra Lovens til Naadens Huusholdning i det Nye Teſtamente: 1) Deres Tilſtand, ſom ere under Loven, hvorledes den her foreſtilles af JEſum. 2) Hvorledes den Overgang ſkeer for et Menneſke, fra at være under Loven, til at komme under Naaden. **Tiende Søndag efter Trinitatis.**) Det ynkelige Syn, ſom det er at ſee udi Verden, Menneſkene at være Guds Rige nær, og dog ikke at faae Deel derudi, eller og at ſee Guds Rige nærme ſig til

Men-

Menneſkene, og ikke at antages af dem: 1) Hvorledes Menneſkene kan komme Guds Rige nær, og dog ikke faae Deel derudi. 2) Hvor forſkrækkeligt et Syn dette er at ſee udi Verden. **Ellevte Søndag efter Trinitatis.**) Den dybe Vankundighed og Hovmod, ſom ſyndefikre Mennesker ſtikker udi i Verden: 1) Hvorudi den Vankundighed beſtaaer, og hvor mange vankundige Mennesker der findes midt i den ſynlige Kirke, og denne Vankundigheds Kiendetegn. 2) Den Hovmod og Synde-Sikkerhed, ſom ſamme Vankundighed føder af ſig. **Tolvte Søndag efter Trinitatis.**) De trængende Omſtændigheder, i hvilke Menneſket befinder ſig af Naturen, og den ſtore Forandring, der maa gaae for ſig hos et Menneſke, førend han kan blive ſkikket til de Helliges Samfund her paa Jorden, og de Saliges Samfund i Himmelen: 1) Den ſtore Forandring, der gaaer for ſig hos et Menneſke, naar han ved JEſu Kraft bliver ſkikket til de Helliges Samfund paa Jorden, og Saliges Samfund i Himmelen, og hvorledes dette ſkeer. 2) Hvor meget Godt herved udrettes for et Menneſke, og hvor nødtrængende ſaadant Menneſke er til ſaadan ſtor og ſalig Forandring. **Trettende Søndag efter Trinitatis.**) Chriſtendommens og den ſande Gudsdyrkelſes høye Lykſalighed for et Menneſke: 1) I Henſeende til Chriſtendommens Vished og uryggelige Grundvold: 2) I Henſeende til dens Sandhed, og Overeensſtemmelſe med alle Hoved-Sandheder udi Verden: og 3) i Henſeende til dens Ypperlighed af ſine Hoved-Stykker, ſom er Troe og Kiærlighed. **Fiortende Søndag efter Trinitatis.**) Den overnaturlige Hielp, ſom Menneſkene behøver af GUd i Henſeende til Siælen: 1) Hvorudi den overnaturlige Hielp beſtaaer, og Sielens aandelige Hielp og Cuur. 2) Hvorledes Menneſkene ſkal blive deelagtige i denne Hielp, og den ſande Omvendelſes Kiendetegn. **Femtende Søndag efter Trinitatis.**) Hvorledes Guds Villies Efterlevelſe ikke ſtrider imod menneſkelige Vilkaar, og, langt fra, ikke forderver dem, men langt hellere meget mere forbedrer dem: 1) Det rette Begreb om menneſkelige Vilkaar, og hvorudi deres egentlige Forbedring beſtaaer. 2) Hvorledes Guds Villies Efterlevelſe er aldeles ikke ſtridig imod menneſkelige Vilkaar, og, langt fra, ikke forderver dem, men meget mere forbedrer dem. **Sextende Søndag efter Trinitatis.**) JEſu levendegiørende Kraft,

eller

eller det visse Haab, som vi ved Troen til den HErre JEsum kan have om en salig Opstandelse fra de Døde: 1) Hvor megen Magt der ligger paa den Lærdom om en salig Opstandelse fra de Døde. 2) Hvorpaa denne Lærdom alene grunder sig. Syttende Søndag efter Trinitatis.) 1) Den Lyksalighed, som mangler Verdens Børns Giæstebyder, deres Sælskaber og Sammenkomster. 2) Hvorledes JEsus vilde velsigne menneskelige Sælskaber og Sammenkomster. Attende Søndag efter Trinitatis.) De vigtigste Sandheder udi Verden i sin fulde Styrke og Sammenhæng: 1) Hvilke de vigtigste Sandheder ere udi Verden, som Menneskene har meest nødig at agte efter, og disse Sandheders Sammenhæng. 2) Hvor lætsindig og løselig disse Sandheder tracteres af Menneskene udi Verden, og hvad Eftertanke JEsus her søgte at opvække hos sine Tilhørere om disse Sandheder i denne sin sidste Kirke-Visitatz iblandt dem. St. Michels Dag) Guds Børns vise Eenfoldighed, sat imod Verdens Børns indbildte Klogskab og Daarlighed: 1) Hvorudi den rette Eenfoldigheds og Viisdoms Vey bestaaer, og hvorledes JEsus underviste sine Apostler herudi. 2) Det Forargelige udi Verden, som fører Menneskene fra denne Vey, og hvorledes disse Forargelser skal overvindes og modstaaes. Nittende Søndag efter Trinitatis.) JEsus, som den sande Israels Læge, som den, der alene kunde forskaffe Menneskene den sande Helbred og Helsen: 1) Hvorudi den sande Helbred og Helsen bestaaer. 2) Hvorledes den blev tilveyebragt ved JEsum. Tivende Søndag efter Trinitatis.) Det ret Lyksalige for Menneskene, aabenbaret i Evangelio ved Troen paa Christum: 1) Hvorudi det Lyksalige for os Mennesker bestaaer, og hvorledes det blev aabenbaret i den Lærdom om Christo. 2) Hvoraf det kommer, at dette Lyksalige bliver ukiendeligt for Menneskene i Verden. Een og Tivende Søndag efter Trinitatis.) Troens bestandige Øvelse, som Kilden til Livets sande Lyksalighed i Verden: 1) Hvorledes JEsus lærer os at troe, og øve Troen i Verden. 2) Hvorledes Troens bestandige Øvelse er Kilden til et lyksaligt Liv i Verden, baade i Medgang og i Modgang. To og Tivende Søndag efter Trinitatis.) Dydens Characteer og Kiendetegn, dens Udspring og Kilde, fra Gads saliggivende Naade mod os i Christo JEsu: 1) Det rette Begreb om Dyd, og hvorledes et Menneske maa føres til at faae

dette

dette Begreb. 2) Hvorledes et Menneſke maa bevares i den rette Dyds Yvelſe, at han ikke ved Maadens Misbrug ſkal falde af ſin Naadeſtand. **Tre og Tivende Søndag efter Trinitatis.)** Hvorudi Menneſkenes ſande Intereſſe og Fordeel beſtaaer: 1) Hvad Begreb Menneſkene bør giøre ſig om deres Intereſſe og Fordeel, og, hvorledes Menneſkene kunde komme til det rette Begreb. 2) Hvad Skade det er for et Menneſke, at have et urigtigt Begreb og Tænkemaade i den Sag. **Alle Helgens Dag.)** De rette Helgenes Characteer paa Jorden, og hvad det er, ſom giør Menneſkene til hellige og ſalige Menneſker: 1) JEſus, ſom den ſtore Megler imellem GUd og Menneſkene, og hans prophetiſke, ypperſte Præſtelige og Kongelige Embeds Gierning, i at helliggiøre og ſaliggiøre. 2) Deres Characteer, ſom ved Troen til JEſum, ere blevne ſande hellige og ſalige Menneſker udi Verden. **Fire og Tivende Søndag efter Trinitatis.)** JEſus vor ſtore ypperſte Præſt i at velſigne os: 1) Hvorudi denne Velſignelſe beſtaaer. 2) Den Maade paa hvilken Siælene blive deelagtige i denne Velſignelſe. **Fem og Tivende Søndag efter Trinitatis.)** De Troendes Forhold i vanſkelige Tider: 1) Hvad det er, ſom kan kaldes vanſkelige Tider i Verden, hvad det er, ſom foraarſager dem, og det rette Begreb derom. 2) De Troendes Forhold i ſlige Tider. **Sex og Tivende Søndag efter Trinitatis.)** Guds retfærdige og kiærlige Maade i Saligheds Aabenbarelſe udi Verden: 1) Hvorudi Saligheds Aabenbarelſe beſtaaer. 2) Guds retfærdige og kiærlige Maade i at befordre denne Saligheds Aabenbarelſe. **Syv og Tivende Søndag efter Trinitatis.)** JEſus i Verden eller Verden oplyſt med Guds Herlighed i JEſu Herligheds Aabenbarelſe: 1) Guds Stad og Guds Regiering i Verden, og hvad det er, ſom har giort denne Verden til den bedſte Verden for hans Troende. 2) Den Sammenhæng, ſom veed JEſum er ſkeed imellem den nærværende og tilkommende Verdens Huusholdning.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 15.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 12te April 1770.

Kiøbenhavn.

Sælſkabet til de ſkiønne Videnſkabers Forfremmelſe har tilkiendt Hr. Chriſtian Friderich Jacobi, Pagen-Hofmeſter hos Hendes Majeſtæt Dronning Juliane, den for den bedſte Eloge over Erke-Biſkop Abſalon beſtemte Priis i Veltalenhed, og tillige tildømt Hr. Peder Vogelius en Guld-Medaille for den af ham indgivne Tale af ſamme Indhold.

Priſen i Moralen er tilkiendt Hr. Benjamin Georg Sporon for hans Afhandling over Mods og Sindigheds nødvendige Foreening. Alle diſſe Priisſkrifter bekiendtgiøres med det første i det ottende Stykke af Forſøgene i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber.

Priſen i Poeſien, ſom var udſat for det bedſte Digt om Menneſkets Pligter imod Dyrene, udgives ikke for denne Gang, da de indkomne Skrifter, ſom meeſt tildroge ſig Sælſkabets Opmærkſomhed, ikke befandtes nokſom at være udarbeydede. Samme Priis-Materie udſættes derfor igien, og der opgives tillige en nye: Frihed og Eyendom ſom Kilderne til Jorddyrkernes Lykſalighed, Stræbſomhed og Kierlighed til Fædrenelandet; ſaa at der for indeværende Aar uddeeles to Priſer i Poeſien, hver af 50 Rdlr. eller en Guld-Medaille af ſamme Værdie.

Priſen i Veltalenheden af 40 Rdlr., eller en Guld-Medaille af ſamme Værdie, udſættes for den bedſte **Eloge over Knud den Store.** Denne Konges Character og Bedrifter har Sælſkabet holdt for ſærdeles bequemme til en Eloge eller Tale, hvori hans Feyl ikke maatte forties, hvilke han ſelv offentlig tilſtod, og ſaaledes ſtræbte at rette, at han tilſidſt endogſaa vandt det undertvungne Engelands Yndeſt. Der er og ingen Mangel paa udførlige Efterretninger om ham, da man foruden Saxo og andre Danſke Skribentere kan tage den Engelſke Hiſtorie til Hielp. Der findes og i det Kiøbenhavnſke lærde Sælſkabs Skrifter en Afhandling af ſal. Gram, ſom angaaer denne Konge, og Hr. Conference-Raad Suhm har udgivet en kritiſke Afhandling om hans Hiſtorie, hvori de Engelſke, Islandſke og Danſke Skribentere nøyagtig ere ſammenlignede.

Priſen af tredive Rigsdaler udſættes for den beſte **moralſke** Afhandling. Dertil foreſlaaes, dog uden at foreſkrives, følgende Materier: **Tarveligheds Indflydelſe i et Folks Tilſtand, Sæder og Virkſomhed.** Da det egentlig er Forſøg i Veltalenhed, Sælſkabet efter ſit Øyemeed venter, ſaa bedes de, ſom ville prøve deres Kræfter i en ſaadan moralſk Materie, at undgaae det Tørre og kiendelig Methodiſke, og at oplive deres Tanker og Grunde ved en behagelig og rørende Stiil.

Priisſkrifterne indleveres inden **October-Maaneds** Udgang til den Mummiſke Boghandling paa Børſen. Forfatterne bedes at ſætte en Deviſe paa dem med en tilsvarende forſeglet Seddel, ſom uden paa er betegnet med ſamme Deviſe, og hvor Forfatterens Navn og Opholdsſted inden i tilkiendegives. Saa ombedes og de, hvis Haand allerede maatte være Sælſkabet bekiendt, herefter at betiene ſig af en anden.

Reyſe

Reyſe til den anden Verden, ſkreven paa Engelſk af Hr. Henrich Fielding, Eſq. 1769. Med de Berlingſke Skrifter. 207 S. i 8vo.

Denne er en af de vittige og læſeværdige Satirer, ſom tildeels giver en god Kundſkab om Verdens og det menneſkelige Hiertes Fordærvelſe. Indledningen dertil er ſelv ſatiriſk og fuld af Spøg. Skriftet er ſom et Fragment, der forgives at være falden Forfatteren ſom Udgiver ſaaledes i Hænderne. En Papiir-Handler **Robert Powney**, ſom foruden andre til hans Handel henhørende gode Vahre var ſærdeles berømt af ſine gode Pennefiære, havde ſendt ham et Bundt af ſamme, indſvøbte i et ſtort Stykke Papiir, hvilket han fandt ganſke fuldt ſkreven med fremmede og ubekiendte Characterer, og, ſom det ſyntes, af en ſlet Haand. Af en ſælſom Begierlighed efter at læſe alt det, ſom var ulæſeligt, tildeels grundet i den beſynderlige Tilbøyelighed, af hvilken man forledes til at ſætte en uſkatteerlig Priis paa Haandſkrifter, ſom ere ſaa udſlettede, paa Bryſtbilleder, ſom ere ſaa lemlæſtede, og paa Skilderier, ſom ere ſaa ſorte, at man ikke veed, hvad man ſkal giøre dem til; af denne Begierlighed underſøgte han dette Stykke Papiir med ſtørſte Flid, og fandt endelig efter en heel Dags Umage, at han ikke forſtod det. Han gik derpaa ſtrax til Hr. **Powney** og ſpurgte, om han ikke eyede mere af Haandſkriftet. Han kom frem med omtrent 100 Sider, og forſikrede, at han ikke havde mere deraf i Behold; men at heele Værket havde i Begyndelſen udgiort en ſtor Foliant, og var bleven efterladt ham af en Perſon, ſom havde boet 9 Maaneder hos ham, og formodentlig dermed vilde betale Leyen. „ Han ſagde mig videre, at alle Boghandlere havde med Dr„ ne-Dyne giennemſøgt Haandſkriften, men Ingen vilde bide „ paa: Nogle havde foregivet, de kunde ikke forſtaae den; „ Andre, at de kunde ikke læſe den: Nogle havde paaſtaaet, „ det var et Atheiſtiſk Værk; Andre, at det var et Skand„ Skrift imod Regieringen, og ſaavel af den eene ſom af den „ anden Aarſag havde de vægret ſig ved at paatage ſig at lade „ det trykke. Det var og fremviiſt det K***e Sælſkab; „ men man havde ryſtet med Hovedet, og ladet ſig forlyde „ med, at det ikke indeholdt noget, ſom var underligt nok „ for Sælſkabet.“ Udgiveren havde derpaa viiſt ſin Ven Hr.

Abraham Adams Haandſkriften, ſom efter en lang og omhyggelig Underſøgelſe gav ham den igien med Erklæring, at den indeholdt mere, end det i Begyndelſen ſyntes. Han giver endelig et ſaadant Begreb om Skriftets Beſkaffenhed, ſom ſtemmer fuldkommen overeens med det en agtſom og ſær fornøyelig Giennemlæsning har givet os derom. „Skal jeg, „ ſiger han, udlade mig med min egen Meening herom, ſaa „ ſynes mig Forfatteren viſer en philoſophiſk Tænkemaade, „ ſaavel ſom nogen Kundſkab om Verden, paa hvilken han „ juſt ikke ſætter en urigtig Priis. — Ikke heller tør man „ frygte for onde Følger af hans Foreſtillinger, da han over„ alt indprenter den Lærdom, at et godt Hierte og Kiærlighed „ til Dyden er den ſtørſte og varigſte Lykſalighed, ſom denne „ Verden kan give; en Lærdom, ſom ved dens upaatvivlelige „ Vished ſigter til ſaa ædelt og nyttigt et Maal, at den „ ikke for ofte eller for ſtærk kan indprentes det menneſkelige „ Hierte.“ Indholdet ſelv af denne moraliſke-ſatiriſke Reyſe-Beſkrivelſe er kortelig dette: Forfatteren døer, finder Merkur, og bliver af ham fulgt til Vognen, ſom ſkal gaae til den anden Verden. Vognen var et fiint uſynligt Arbeyde, forfærdiget i en ulegemlig Materie. Heſtene vare og aandelige Væſener, og døde i en Poſtmeſters Tieneſte. Kudſken havde i levende Live haft den Ære at kiøre for **Peter den Store**, i hvis Tieneſte han var død af Hunger og Kulde. Han var kommen paa denne Vogn i Selſkab med 6 andre Reyſende, ſom underveys fortæller hinanden deres forſkiællige Dødsmaader. En var død af den veneriſke Syge. „En „ anden Aand, ſom hørte ham fortælle dette, ſprang for„ ſkrækket op og raabte: Venus-Syge! Gud bevare mig! jeg „ haaber dog at være i et Selſkab, hvor denne Sygdom ikke „ er, ſom jeg min heele Livs Tid har frygtet ſaa meget for, „ og hvilken jeg hidindtil ſaa lykkelig er undgaaet. Denne „ Frygt opvakte en ſtor Latter hos alle de andre, ſom vare „ vaagne, og den frygtſomme Aand befriede ſig ſelv ſnart „ igien fra ſin Forſkrækkelſe, og bad noget ſkamfuld om For„ ladelſe. Jeg forſikrer, ſagde han, at jeg drømte, jeg var „ endnu i Live ꝛc.“ En anden var død af lutter Ære, og fældet i en Tvekamp. En anden Fruentimmer-Aand ſkildres ſom en **Seraphine**, af hvis Skiønhed tilligemed Godhed, Ydighed og Sædelighed, Forfatteren bliver ſaa indtaget, at

den

den oppakte hos ham en høy Grad af en Kiærlighed, ſom han kalder ſeraphiſk, ikke den, ſom Mandkiønnet i den nedre Verden giver Qvinde-Kiønnet tilkiende, og ſom ſielden varer længere, end den Tid, da den tilkiendegives, men et ſandt kiærligt Venſkab, en Kiærlighed, ſom maa føles for at kunne begribes. Man talede og i Sælſkabet om den nedre Verdens Forfængelighed, Daarlighed og Elendighed, og enhver i Sælſkabet bevidnede ſin Fornøyelſe over at have forladt det; hvorved dog dette var mærkværdigt, at omendſkiønt alle ſyntes at glæde ſig over deres Død, ſaa talte dog ingen paa anden Maade om det Tilfælde, ſom havde foraarſaget den, end ſom en Sag, han gierne vilde have undgaaet, om det havde ſtaaet i hans Magt. Imens de talede derom, fornam de pludſelig en ſlem Lugt i deres Næſer, ſom ligner den, de Reyſende mærker, naar de om Sommeren nærmer ſig til det fortræffelige Haag, og ſom kommer af de ſkiønne Kanaler, hvilke, ſaaſom de har ſtaaende Vand, giver Uddunſtninger, ſom kan være en Hollandſk, men juſt ikke andre Næſer behagelige. Det var Sygdommenes Stad, de nærmede ſig til, hvilken Forfatteren beſkriver, og fortæller de ſælſomme Begivenheder, ſom der hentes dem, hvor og de Siæle, ſom reyſte der igiennem, maatte giøre deres Opvartning hos den Frue Sygdom, hvis Hielp de havde at takke for deres Befrielſe fra den nedre Verden. Hr. Scrape, en riig Gnier, der i levende Live aldrig havde laant en Skilling ud, er her dømt til at holde en Bank, og at uddeele Penge omſonſt til alle Reyſende af den Sum, han i levende Live har været ſaa karrig over, og han maa ſee paa, at ſamme daglig bliver en Skilling mindre, da det han giver ud derover bliver ham altid godtgiort. Da Forfatteren ikke kunde begribe, hvorledes dette kunde være ham til en Straf, faaer han det Svar derpaa af ſin Vert, ſom ledſagede ham tilligemed de andre Reyſende: „Vidſte De, „ hvor meget det ſmerter ham, at tælle hver Guinee, ſaa „ ville De tænke anderledes. Ingen Fange, ſom er fordømt „ til Døde, kan ſaa ynkelig bede om ſin Befrielſe, ſom han „ efter denne Dom bad om Tilladelſe, ſtrax at fare til Hel„ vede, naar han kun maatte tage ſine Penge med ſig.“ I Følge ſin Dom ſkulde han endelig, efterat Summen var ſaaledes udgivet, vende tilbage til Verden igien, og leve 17 Aar i Elendighed; og naar hans Siæl var bleven renſet i en Soes

Legeme, paatage ſig igien den menneſkelige Skabning, og aflægge Prøve paa ſin Forbedring. Paa Reyſen fra Sygdommenes Stad komme de til Dødens Pallads, ſom her tillige bliver beſkreven. Her forefinder man adſkillige Perſoner, ſom hos Hans dræbende Majeſtæt (ſaa kaldes Dødens Gud eller Pluton) ſtode i beſynderlig Naade for deres mod ham beviiſte Tieneſte i at forøge hans Underſaatteres eller de Dødes Antal, ſaaſom en General-Inqviſitor og en Dommer, der ſtode i en Krog og trættedes med hinanden om, endten den eene havde ladet flere brænde eller den anden flere hænge; dernæſt Kong Carl den Tolvte og den Macedoniſke Alexander, nogle Tyrkiſke og Romerſke Keyſere, og deriblant Caligula, formedelſt ſit patriotiſke Ønſke, at han kunde have ſendt alle Romere hid ved et eeneſte Hug. Han fandt til ſin ſtore Forundring ingen Læger her, og fik at vide, at de vare reyſte til Sygdommenes Stad, for at raadſlaae om et Middel til at tilintetgiøre Siælenes Udødelighed. Men iblandt andre ſaae han een, ſom Hans Majeſtæt viiſte ſig ſær naadig imod, og han troede, at det var Kong Ludvig den Fiortende, men fik at vide, at det var en vis berømt Franſk Kok. Paa Reyſen fra Dødens Pallads møder dem adſkillige Aander, ſom igien reyſte tilbage til Verden for at iføres nye Legemer. Deriblandt er der een, ſom blev forfulgt af et ſtort Antal andre Aander, der ſøgte at tilføye den allehaande Beſkiemmelſer. Det var en Aand, ſom var beſtemt til Konge i den nedre Verden, og man mishandlede ham ſaaledes, ikke af Misundelſe eller Fortrydelſe, men af Foragt for den jordiſke Høyhed, og det var Aarſagen, hvorfore mange, ſom havde faaet ſaa ſtort et Lod, byttede den bort for en Skræders eller Skoemagers. Saadant et Bytte havde Diogenes Aand, der i Begyndelſen var beſtemt til Alexanders Legeme, giort med ham. Midt under de groveſte og nedrigſte Forhaanelſer fandt endelig den Kongelige Aand Gehør, og talede ſaaledes til de andre Aander: „Jeg maa høylig forundre mig, at De „ begegner mig paa denne Maade, da det ikke er kommen an „ paa mit Valg, hvad for et Lod der ſkulle tilfalde mig. „ Derſom det altſaa fortiener Deres Beſpottelſe, ſaa var det „ langt billigere, at have Medlidenhed med mig, da det lige „ ſaavel havde kundet treffe en af Dem. Jeg veed hvor rin„ ge man her agter den Stand, til hvilken Skiæbnen har

„ be-

„ beſkikket mig, og at, derſom den ikke underſtyttes af Ær-
„ gierrighed, er den virkelig ſaa utaalelig, at man gierne
„ maatte bytte den bort for enhver anden Stand; thi hvad
„ kan vel være elændigere i den Verden, hvorhen jeg begiver
„ mig, end beſtandig Sorg og Uroe? Skulde jeg vel derfor
„ lade mig falde ind, at jeg vilde indbilde mig, at dette Lod
„ ophøyer mig langt over Eder, eller at jeg derved bliver et
„ høyere Væſen, end mine øvrige Medſkabninger? Skulde
„ jeg vel være ſaa daarlig at troe, at jeg uden Viisdom var
„ mere end den Viſe, at jeg var fornuftig uden Kundſkab,
„ tapper uden Mod, og uden Godhed og Dyd bedre end den
„ Gode og Dydige? Sandelig, ſaadan urimelig Hovmod vil-
„ de giøre mig latterlig; og det være langt fra, at jeg ſkulde
„ fatte eller underholde den. Og dog, mine Herrer, agter
„ jeg det Lod, ſom har truffet mig, meget høyt; og det er
„ ſaa langt fra, at jeg vilde bytte det bort for en af Eders,
„ at det langt mere i mine Øyne er langt ypperligere, end
„ alle andre. Dette lærer jeg af den Ærgiærrighed, ſom jeg
„ bekiender at findes hos mig. Denne Ærgierrighed, ſom
„ vil ſkynde mig til at forrette ædle Gierninger, forſikrer
„ mig, at uendelig mere ſand Roes vil blive mig til Deel,
„ end I nogen Tid vil formaae at fortiene eller at forhverve.
„ Jeg er altſaa langt ophøyet over Eder alle, da jeg har
„ Magt at giøre mere godt, og naar jeg ret betiener mig af
„ denne Magt. Hvad Faderen er i Henſeende til Sønnen,
„ Formynderen i Henſeende til Myndlingen, Beſkytteren i
„ Henſeende til den, ſom behøver Beſkyttelſe, det er jeg i
„ Henſeende til Eder. I ere mine Børn, imod hvilke jeg
„ vil bevise mig ſom en Fader, ſom en Formynder, og ſom
„ en Beſkytter. I min langvarige Regiering, thi jeg veed
„ den vil blive ſaa, vil jeg ingen Aften begive mig til Roe-
„ lighed, uden denne berømmelige og vederqvægende Betragt-
„ ning, at mange Tuſende i denne Nat haver mig at takke
„ for deres ſøde Roelighed. Hvor behagelig maa ikke Lykken
„ være for den, hvis ſtærkeſte Drift er at giøre godt, at
„ han daglig har Leylighed og Formue at fornøye den. Naar
„ ſaadan en Mand er ærekier, hvor lykkelig maa han ikke ag-
„ te ſig, at være ſaa ophøyet, at Glandſen af enhver af hans
„ Handlinger kan udbrede ſig overalt, og kaſter en Berøm-
„ melſe tilbage til ham, ſom hverken er blandet med Hyklerie

„ eller Beſpottelſe, men er ſaa reen og ubeſmittet, ſom en „ Siæl af ſiin Følelſe kan ønſke den. Da Eders Velfærdt „ altſaa beroer paa mig, ſaa er jeg Eders Overherre. Da „ I maa takke det, at jeg nøye iagttager Retfærdigheden, „ for Eders Formues Sikkerhed for indvortes Fiender; da „ I ved min Aarvaagenhed og ved mit Mod bliver beſkytte„ de imod al fremmed Vold; da enhver Videnſkab og Kunſt, „ hvorved Livet bliver ſmukkere og behageligere, ſkal blomſtre „ iblant Eder ved det jeg opmuntrer den nyttige Flid: Vil „ da nogen af Eder være ſaa følesløs og ſaa utaknemmelig, „ at berøve mig den Ærbødighed og Berømmelſe, ved hvis „ Forſorg og viſe Forhold I naaer Eders Ønſker? Jeg forun„ drer mig ikke over den Dadlen, Perſoner af min Stand „ ſaa ofte ere underkaſtede; men jeg forundrer mig over, at „ de oftere fortiener ſamme. Hvilken Naturens Fordærvelſe! „ hvilken ubegribelig Fornøyelſe til Ulykke maa ikke regiere „ dens Tilbøyeligheder, ſom ſaa lætſindig agter Fare, Be„ ſværlighed og Skam, ſom forfølger den, der giør ondt, „ høyere end Sikkerhed, den roelige Fornøyelſe og den Ære, „ ſom han kan finde i at giøre godt. Men værer forſikkede, „ at jeg er langt anderledes ſindet. Jeg vil ſtedſe have mit „ Folkes Velfærd, Lykſalighed og Ære for Øyne, da jeg er „ vis paa, at dette er det ſikkerſte Middel, ved hvilket jeg „ kan forſikre mig deres Troeſkab og Hierter.“ Man kom̃er videre frem til **Lykkens Hiul**, hvorved Aander trak deres Lodder til de Optrin, de ſkulde giøre i den nedre Verden, med adſkillige Paaſkrifter; f. Ex. paa en Lod var ſkreven, **Græve, Rigdom, Sundhed, Uroelighed**; paa en anden, **Marchandiſer, Sygdom, fornøyet Sind**; paa en tredie, **Poet, Foragt, Fornøyelſe med ſig ſelv**; paa en fierde, **General, Ære, Misfornøyelſe**; paa en femte, **Øyrde, Øytte, lykkelig Kierlighed**; paa en ſiette, **Vogn med 6 Heſter, afmægtig og ſindſyg Mand**; paa en ſyvende, **førſte Miniſter, Unaade**; paa en ottende, **Patriot, Roes**; paa en niende, **Philoſoph, Armod, Nøyſomhed**; paa en tiende, **Negociant, Rigdom og Sorrig**. Man finder herved tillige en Beſkrivelſe paa Maaden, hvorledes Aanderne tilberedes til denne Verden. Efter en indtagen Vomitiv, for at udrenſes fra alle jordiſke Tilbøyeligheder, kommer man til Porten for Elyſium,

hvor

hvor Aanderne maatte udſtaae en ſkarp Underſøgelſe af Portneren, den berømte **Minos**, hvis ulige Forhold mod Aanderne beſtod derudi, at hvem, der ikke havde giort Godt nok for at indlades i Elyſium, og ikke Ondt nok for at fordømmes, bleve viiſte tilbage til Verden igien. Forfatteren med ſin Seraphine bliver indladt i Elyſium, fortæller de Begivenheder ſom der mødte, og beſkriver adſkillige bekiendte Perſoner, ſom han der fik at ſee. Iblant andre forundrer han ſig meget over, at han der forefandt **Julian Apoſtat**, hvilken Forundring dog betages ham ved **Julians** egen Fortælling om ſin vidtløftige Skiæbne, og Maaden, hvorledes han havde forhvervet ſig denne Lykſalighed. Hans Forundring blev og noget formindſket, da han fornam, at denne **Julian** og Erkebiſp **Latimer** var een Perſon. Han fortalte Forfatteren, at man havde opdigtet mange Uſandfærdigheder om hans første Optrine i Verden, og at han virkelig ikke havde været saa ſlem en Mand, ſom man i Almindelighed afmalede ham. Dette uagtet havde man dog ikke vildet antage ham her, men han havde været nødt til at giøre adſkillige Vandringer paa Jorden. Efter hans første dødelige Afgang havde han foreſtillet efter hinanden en **Slave**, en **Jøde**, en **General**, ſin egen **Arving**, en **Tømmermand**, en **Spradebaſſe**, en **Munk**, en **Spillemand**, en **viis Mand**, en **Konge**, en **Nar**, en **Betler**, en **Prinds**, en **Statsmand**, en **Soldat**, en **Skræder**, en **Londons Aldermand**, en **Digter**, en **Ridder**, en **Dandſemeſter**, og endelig 3 Timer en **Erke-Biſp**. Det var hans langvarige Plager og i ſær ved hans Forhold i den ſidſte Characteer, der havde bevæget Dommeren til at forunde ham Indgang i diſſe lykſalige Egne. Denne **Julians** Fortælning om hans Skiæbne i diſſe forſkiællige Characterer, og hans Beſkrivelſe paa enhver i ſær have vi læſt med ſtørſte Fornøyelſe. Vi ville til Prøve aftegne hans Portrait ſom General S. 81: „Mit nye Optrin „ i Verden var i Apollonia i Thracien, hvor jeg blev født „ af en deylig grædſk Slavinde, ſom blev underholdt ſom „ en Maitreſſe af **Eutyches**, en Yndling af Keiſer **Zeno**. „ Denne Prinds gav mig et Compagnie i mit femtende Aar. „ Og kort derefter, førend jeg endnu havde ſeet en Krigshær, „ foretrak han mig mange andre Officierer, og giorde mig til „ Oberſt. Da den Gunſt min Fader ſtod i, ſom var en

„ fuldkommen Hofmand, eller med et andet Ord, en uforſkammet Hyklere, forhvervede mig en fri Tilgang til Keyſeren, ſaa jeg havde Leylighed at giøre mig perſonlig elſket „ af Keyſeren, og da jeg ikke eftergav min Fader noget i „ Hykleekunſten, var jeg ſaa lykkelig deri, at jeg næſten altid „ maatte være hos Keiſeren. Dette gav Anledning til, at „ jeg maatte giøre mine første Krigs-Øvelſer ved Hoffet ſelv, „ da Marcian beleyrede Palladſet, og jeg tilligemed det „ øvrige Hof var indſluttet. Jeg blev derpaa ſadt over en „ Legion, og fik Befaling, eller meget mere min Legion fik „ Befaling at gaae til Syrien under Theodoric den Go„ther. Thi med en Generals Character og Beſoldning „ blev jeg ved Hoffet uden Arbeyde og uden Fare. Da Kei„ſer Zenos Hof var meget galant, det er vellyſtig, ſaa „ blev det næſten reent regieret af Fruentimre. Særdeles „ gieldte en ved Navn Fauſta overmaade meget hos Keiſeren, „ ikke ſaa meget for hendes Skiønhed, ſom fordi hun beſad „ megen Munterhed og Vittighed. Med hende levede jeg i „ god Forſtaaelſe, og vi bortgave næſten alle Betieninger ved „ Armeen, ikke til dem, ſom bedſt fortiente dem, men til „ dem ſom vilde byde meeſt. Nu blev mit Forgemak opfyldt „ med Officierer, ſom kom tilbage fra Armeen. Den dag„lige Erfarenhed havde vel kundet lære dem, at Foreſtillin„gen af deres beviiſte Tieneſter var af liden Virkning, dog „ bleve de utrætte'ig ved at giøre deres Opvartning, og be„viiſte mig ſaa megen Ærbødighed og Forbindtlighed, ſom „ jeg kunde fordre, om jeg havde giort deres Lykke, da jeg „ dog nu var følesløs imod deres og deres Families Trang. „ Ligeledes mældte Poeterne ſig, og ophøyede mine Fortiene„ſter i Krigs-Væſenet. Og det, ſom herved i vores Tider „ maatte ſynes forunderligt, ſaa tog jeg imod diſſe Berøm„melſer med den ſtørſte Forſængelighed, uden at betænke, „ at de meget meer erindrede mig om min Svaghed, i det „ jeg ikke fortiente dem. Min Fader døde, og nu var jeg „ den, ſom havde Keyſerens Naade fuldkommen i ſin Magt. „ Den, ſom ikke kiender Hoffet, kan ikke foreſtille ſig den „ Ynnyghed, ſom alle, af hvad Rang de end vare, beviiſte „ mig. Et Buk, en Smiil, et Vink, bleve anſeete ſom „ en ſærdeles Bevaagenhed, men et venligt Ord giorde En „ lykkelig. Og diſſe ſmaa Ting vare i Sandhed, i Henſeen-

„ de

„ de til den Perſon, de faldt paa, en virkelig Velgierning,
„ og ſadte ham i Ære og Anſeelſe hos alle andre; thi til
„ Hove ere de af lige ſaa gangbar Værdie, ſom Vexel-Breve
„ i en Handling, og kan trækkes af een paa en anden. En
„ Hof-Yndlings Smiil ophøyer først den Perſon, det tref-
„ fer, og meddeeler igien dennes Smiil til Ringere en for-
„ høyende Værdie, og ſaaledes gaaer det beſtandig fort fra
„ en til anden, og den ſtore Mand er endelig den, ſom ſva-
„ rer for alting. For Exempel, et ringe Menneſke ſøger
„ en Betiening, til hvem vender han ſig? Ikke til den ſto-
„ re Mand, thi til ham har han ingen Adgang: Han ven-
„ der ſig altſaa til A, ſom er et Creatur af B, hvilken igien
„ er et Redſkab af C, denne er atter en Hyklere hos D,
„ denne en Koblere for E, der er en Nar for F, denne en
„ Mand af G, denne en Maitreſſe hos H, denne en na-
„ turlig Søn af I, og denne endelig den ſtore Mands In-
„ ſtrument. Den ſtore Mands Smiil gaaer i ſit fulde Vær-
„ die lige til A, og bliver af denne igien regnet tilbage paa
„ den ſtore Mand, ſom maa betale det. Det er klart, at
„ et Hof lige ſaa libet kunde beſtaae uden denne Slags Mynt,
„ ſom en Handels-Stad foruden Papiir-Credit. Dog er der
„ denne Forſkiæl, at dens Værdies Betalning ikke er ſaa vis,
„ og en Yndling kan ſikker proteſtere imod ſin Smiil, uden
„ at ſtaae Fare for at blive Bankerot. Midt i denne Her-
„ lighed døde Keiſeren, og Anaſtaſius blev ophøyet paa
„ Thronen. Da det var uvist, om jeg blev i Naade, ſaa
„ begegnede man mig med ſamme Ærbødighed ſom tilforn,
„ da jeg kom til Hove, for at giøre den nye Keiſer min Op-
„ vartning; men neppe havde han taget koldſindig imod
„ mig, førend alle andre begegnede mig paa ſamme Maade;
„ heele Forgemakket vendte mig Ryggen med et, ligeſom et
„ Regiment Soldater, og min Smiil havde nu ikke ſtørre Vær-
„ die, end ſom en Bangverotterers Vexel; enhver var bange
„ for at tage derimod.“ Lader os og engang betragte ham ſom
Munk S. 89: „Skiæbnen lod mig nu blive den yngre Broder i
„ en god Familie, og jeg blev fra Ungdom af holdt i Skole. Men
„ Lærdommen var paa den Tid i den nedrigſte Ebbe, og min
„ Læremeſter kunde ſelv næppe ſætte nogle latinſke Ord ſam-
„ men, men han kunde aldeles ikke læſe grædſk. Altſaa blev
„ jeg med en meget ringe Kundſkab, og med ligeſaa liden Dyd

„ op-

„ opofret Kirken, og da jeg havde opnaaet de behørige Aar
„ blev jeg en Munk. Jeg levede mange Aar ſkiult i min
„ Celle, et Levnet, ſom meget vel kom overeens med mit ſlette
„ Sindelav, ſom drev mig til at foragte Verden, det er med
„ andre Ord, at misunde Mænd af ſtørre Gaver og Stand,
„ og overalt at hade det hele menneſkelige Kiøn. Dette uagtet
„ kunde jeg dog, naar Omſtændighederne udfordrede det, til-
„ ſtrækkelig overvinde mig ſelv, til at ydmyge mig for de al-
„ allerſletteſte Menneſker. I Særdeleshed brugte jeg denne
„ Opførſel imod Gildingen Stephan, en Yndling af Keiſer
„ Juſtinian den Anden, en af de nederdrægtigſte Skielmer,
„ ſom jeg nogen Tid har ſeet i Verden. Jeg ſkrev ikke alene
„ en Lovtale over ham, men jeg foreſtillede ham endogſaa i
„ mine Prædikener andre til et Exempel. Derved ſatte jeg
„ mig i ſaa ſtor Gunſt hos ham, at han giorde mig bekiendt
„ med Keiſeren ſelv, og ſtrax derefter blev jeg udtaget af min
„ Celle og indlemmet Hoffet. Saaſnart jeg havde forhvervet
„ mig Keiſerens Fortroelighed, ophidſede jeg ham til alle
„ Slags Grumheder, da jeg ſelv var af et ſuurt og forſtræde-
„ ligt Gemyt, ſaa hadede jeg intet mere end Tegn af For-
„ nøyelſe og Lykſalighed i andre Menneſkers Anſigter og Op-
„ førſel, og erklærede alle Slags Forlyſtelſer for himmelraa-
„ bende Synder. Jeg anſaae et venligt Væſen for Letſindig-
„ hed, og indprentede intet ſaa meget, ſom Alvorlighed, eller
„ meget mere, at jeg ſkal ſige ſandt, Hyklerie. Den ulyk-
„ kelige Keiſer fulgte mine Foreſtillinger, og giorde, ved ſine
„ mangfoldige Grumheder, Folket ſaa forbittret imod ſig,
„ at han blev ſtødt fra Thronen. — Jeg vendte derpaa til-
„ bage til min Celle (thi Skribenterne tage Feil, ſom foregi-
„ ve, at jeg blev myrdet) hvor jeg var ſikker for al Fare af
„ den opbragte Pøbel, hvilken jeg i mit Hierte forbandede
„ ſaa meget, ſom jeg af den blev forbandet. — Efter 3
„ Aars Forløb kom Juſtinian forklædt til Conſtantinopel,
„ og beſøgte mig. Jeg anſtillede mig i Begyndelſen, ſom jeg
„ ikke kiendte ham, og havde ſaa liden Følelſe af Taknemme-
„ lighed, at jeg ikke vilde tage imod ham. Endelig faldt det
„ mig ind, hvorledes jeg kunde benytte mig af denne Omſtæn-
„ dighed, og ſagde, da jeg nøyere havde betragtet ham, at
„ jeg kiendte ham: jeg forbandede min ſlette Hukommelſe og
„ ſvage Syn, og omfavnede ham paa det kiærligſte. — Min

„ Tan-

„ Tanke var, at forraade ham til Apſimar, da jeg ikke
„ tvivlede paa, at faae en anſeelig Belønning for ſaa anſeelig
„ en Tieneſte. Til den Ende bad jeg Juſtinian at blive hos
„ mig om Aftenen, hvilket han ſamtykkede. Jeg undſkyldte
„ mig derpaa, at jeg maatte forlade ham nogle Minuter, og
„ begav mig i en Haſt til det keiſerlige Pallads, for at berette
„ Apſimar, hvilken Gieſt der opholdt ſig i min Celle. Han
„ beordrede ſtrax nogle af hans Liv-Vagt at følge mig, og be-
„ mægtige ſig ham. Men enten han havde fattet Miſtanke
„ af det jeg blev ſaa længe borte, eller og andre Aarſager hav-
„ de bevæget ham til at forandre ſit Forſæt; ſaa fandt vi
„ ham ikke ved vores Ankomſt, og al vores Umage at faae
„ Spor paa ham, var forgiæves. — Apſimar, ſom hav-
„ de tabt dette Bytte, blev nu opbragt imod mig. I Begyn-
„ delſen truede han mig med den forfærdeligſte Straf, derſom
„ jeg ikke leverte den affatte Monarch i hans Hænder, jeg
„ giorde mig al Umage for at formilde ham, og da den for-
„ ſte Heede var forbie, var jeg ſaa lykkelig, ved opdigtede
„ Udflugter og Smigren, at undgaae al Fare og Straf. —
„ Juſtinian kom igien paa Thronen, og jeg efterlod ikke,
„ med den gamle Fortroelighed, at bevidne ham min Glæde
„ dertil. Dog ſyntes det, ſom han havde faaet Efterretning
„ om mit Forræderie; thi han tog i Begyndelſen ganſke kold-
„ ſindig imod mig, og derefter bebreydede han mig det aaben-
„ bar. Jeg nægtede det altſammen med megen Kiækhed,
„ ſiden jeg vidſte, at man ikke havde noget tydeligt Bevis
„ imod mig; indtil jeg endelig fandt ham uforſonlig, da jeg,
„ for at hævne mig, ſøgte at tale ilde om ham i mine Præ-
„ dikener, og ellers ved alle Leyligheder, at afmale ham ſom
„ en Fiende af Kirken, en Atheiſt, en Kietter, en eenfoldig
„ Mand, en Hedning, og en Arianer. Dette giorde jeg
„ ſtrax efter hans Tilbagekomſt, og ſrend han endnu havde
„ givet de adſkillige Prøver paa hans Uuenneſkelighed, ſom
„ kunde ſtadfæſte mine Beſkyldninger. Til min Lykke døde
„ jeg juſt paa ſamme Dag, ſom der ankom et ſtort Antal
„ Tropper, hvilke Juſtinian havde ſendt til det Thraciſke
„ Bosphorus eller Sund, og ſom der udøvede uhørlige
„ Grumheder. Saaſom alle diſſe bleve kaſtede i Helvedes Af-
„ grund, ſaa var Minos ſaa udmattet af de mange Fordøm-
„ melſer, at han gav Befalning, at alle de, ſom ingen Deel

„ havde

„ havde i denne Misgierning, og ikke kunde vente at blive
„ indladte i Elyſium, maatte uforhørt vende tilbage til den
„ anden Verden. Jeg førte mig dette ufortøvet til Nytte,
„ og begav mig paa Tilbage-Reyſen.“ Man faaer kun at høre Begyndelſen til hans Biſkoppelige Værdighed i Engeland, uden nogen videre Beſkrivelſe paa hans Characteer i denne Værdighed. Thi her ſlipper Fragmentet, det er, i den Førſte Bogs 25de Kapitel, og beſluttes med Nittende Bogs 7de Kapitel, i hvilket Anna Bullen fortæller ſit Levnets Løb paa en meget lærerig Maade, i ſær fra den Punkt, da hun er bleven til Dronning. Hun foreſtilles at fortælle den for Minos, ſom efterat han havde hørt hende ud, betænkte ſig lidet, og befalede derpaa at aabne hende Porten til Elyſium, i Betragtning, at den, ſom i 4 Aar havde været Dronning, og følet al den Elendighed, ſom følger med denne høye Stand, fortiente med Ret Forladelſe for alt det, hun kunde have begaaet for at bane ſig Veyen dertil.

Hannover.

Abhandlung über eine beträchtliche Anzahl Erd-Arten aus Seiner Majeſtät deutſchen Landen u. ſ. w. und von derſelben Gebrauch für den Landwirth. 1769. Dette vigtige Værk beløber ſig næſten til et heelt Alphabet. Det Kongel. Churfyrſtlige Kammer havde i Auguſt 1765. ladet udgaae til Amterne her i Landet et Reſcript om at udforſke Nytten af Mergelen i Landvæſenets Forbedring. Derpaa ere indløbne en heel Hob Efterretninger og Prøver af næſten 300 Jord-Arter til Hr. Apotheker Andrea, til hvem det Kongel. Churf. Kammer havde opdraget at anſtille chymiſke Undersøgninger med Jord-Arterne, og en Sammenligning mellem de indſendte Efterretninger derom. Værket er betydeligt ſaa vel i Almindelighed, ſom i ſær for dette Churfyrſtendømmes Natur-Hiſtorie og Oeconomie. Det er egentlig Mergelu Forfatteren her har at giøre med, en Jord-Art, ſom ſaa mange Naturforſkere har kun en ufuldſtændig Kundſkab om, og ſaa mange Landhuusholdere uden al Betænkning eller efter deres Fædres Fordomme forkaſter. Han har og, ſom han ſelv ſiger, ikke ſkrevet for Lærde alene, og man forſikrer os og, at hans Skrivemaade er ſaa fattelig, at han af enhver læt kan

for-

forstaaes. Strax i Begyndelsen giver han Underretning om, hvorledes han overalt er gaaet til Værks i sine Forsøg, hvoraf andre kunde lære, hvad de i lige Tilfælde har at giøre. Han har undersøgt enhver Jord-Art efter dens Farve, Gestalt, Haardhed og Tyngde, efter Vandets Virkning derpaa, og i andre Henseender. Smagen har han kun sielden kundet tage til Hielp. Dog har han og lagt Mærke til deres Virkning paa Tungen og Knirkning mellem Tænderne. Endnu mindre kommer Lugten til Hielp herved. Alle Mergel-Arter, uden Forskiæl, ligesom mange andre Jord-Arter, suger Olien stærk i sig. Salpetret har viist, at Mergelen ey indbefatter nogen brændbar Materie. Kun ved en eeneste Jord-Art lod sig opdage en virkelig Salt. Derimod giør Kalken en betydelig Deel udaf disse Jord-Arter. Man fandt og Spor til virkelig Jern. Deres i Salt-Spiritus uopløselige Deele vare endten Gyps, Leer eller Sand. De til Beviis herpaa anstilte Forsøg har en roesværdig Simpelhed. Landhuusholderen har ikke meget at bekymre sig om Jernets Tilblanding, da det ofte feyler, eller er der kun i en ringe Mængde, med mindre Jord-Arten maatte være bestemt for et fugtigt og suurt Land, da derimod Uvisheden i Henseende til deres andre Deele har slemmere Følger. Han fremstiller de forskrevne Jord-Arter i Orden efter Fyrstendømmerne og de derunder staaende Amter, hvorfra de ere tilskikkede. Mange ere tilsendte under urette og ikke meget naturlige Navne, hvilke, som vedtagne, Forf. vel her har vedbeholdt, dog saa, at han tillige har angivet det rette, som Chymien har givet ham Anviisning til. Ved enhver Jord-Art har han og nøye angivet Stedet, hvor den findes. For ey at geraade i alt for stor Vidtløftighed, har han blot ved den første Jord-Art anført alle dermed anstillede Forsøg, men har derimod ved de andre været saa meget mere kort, da han ofte har ladet det beroe ved Resultatet af de chemiske Prøver. Hill har henregnet mange Leer-Arter til Mergelen. Forfatteren bifalder derimod dem, som anseer den for en Mængsel af Kalk og Leer. Er der af begge lige meget eller næsten lige meget for Haanden, saa kalder han Blandingen slet hen Mergel. Men eftersom den eene eller anden Deel deraf er mere herskende, giver han den Navn af Leer-Mergel eller Kalk-Mergel. Han viser og deres Brug og Nytte i Agerdyrkningen, og grunder sig overalt derudi paa de fra Amterne indsendte

ſendte Forſøg og Efterretninger. Et beſynderligt Affnit indbefatter Udtoge af trykte Skrifter, om Mergelens Brug og Nytte. Enhver indſeer, uden nogen vor Erindring, hvor vigtig dette Skrift maa være, ey allene, ſkiønt fornemmelig for Indvaanerne af der Land, det egentlig er ſkrevet for, men i Almindelighed for enhver Landhuusholder, ſom hver efter ſit Steds Leylighed kan føre ſig dets Anviisning til Nytte.

Anmældelſer.

Leipzig. Briefe eines Arztes an verheyrathete Frauenzimmer, aus dem Engliſchen überſetzt. 1768. 228 S. i 8vo. Det er meget nyttigere, at lærde Læger give de Læſere, ſom ere uerfarne i Lægekunſten og de dertil hørende Videnſkaber, en tydelig Underretning, hvorledes de ſkal vogte ſig for farlige Tilfælde, og forholde ſig, at de ſkal ikke blive ſyge, end at de give dem Forſkrifter til at helbrede virkelige Sygdomme. Dette er det Øyemærke Hr. D. **Smith** i Engeland har haft med diſſe Breve. De ere ſkrevne med Smag, og lade ſig læſe med Fornøyelſe. Her bliver handlet i ſamme om Modermærker; om Abortering; om Modermælk, ſom den bedſte Næring for Børn; om Børns Opvartning; om Patning; om Fravænnelſen; om Børns Næring uden Moder-Mælk; om deres Pleye indtil i det andet Aar, og til den Tid de forlade Barne-Stuen; om deres Stiælekræfters rette Bearbeydelſe; om de forſkiællige Slags Mælk; om Syge-Kamret, og en høy Alders Opnaaelſe.

Halle. D. Jo. Aug. Wohlfart Obſervatio de vermibus per nares excretis. 3 Ark i 4to med Kobber. En gammel Mand paa 77 Aar, der arbeydede i Salt-Gruberne, bekom hæftige Smerter i den høyre Side af Hovedet, ſom tillige var opſvolmet. Efter nogle Dage kom en Orm krybende frem af den venſtre Næſebore, og da den Syge havde trækket Viin-Spiritus op i Næſen, kom endnu 18 deſlige af den høyre Næſebore. De vare hvidagtige, forvandlede ſig til fortagtige Kaal-Orme, og efter 30 Dage til en Art af Fluer. Hr. W. har ladet dem ſtikke i Kobber, forklaret deres Avling i Næſen, og anført de Skribentere, hos hvilke man finder ligedanne Bemærkninger om deſlige Ormes Avling.

No. 16.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 19de April 1770.

Kiøbenhavn.

Det Kongelige Danſke Landhuusholdnings Sælſkab har udgivet en trykt Forregnelſe paa de Priis-Materier og Præmier, ſom det udſætter for Hans Kongel. Majeſts. Riger og Lande for Aaret 1769. Diſſe Priis-Materier ere 10 Theoretiſke og 10 Practiſke.

De theoretiſke ere følgende: 1) Hvilke ere de naturlige Produkter baade af Plante- og Dyre-Riget, ſom Dannemark, Norge og Holſteen og de øvrige tydſke Provintzer i ſær bør beſtitte ſig paa? Sælſkabet ønſker ſig herom trende Afhandlinger, een for Danmark, een for Norge, og een for de tydſke Provintzer. Præmien for den bedſte Afhandling derom for enhver Cirkel er Sælſkabets mindre Guld-Medaille eller 50 Rdlr. Indleverings-Tiden er den 1ſte Decbr. 1770. 2) Hvilke ere de udvortes ſikkerſte Kiendetegn af Steenkuls Nærværelſe paa eet eller andet Sted i Hans Majeſtæts Riger og Lande? Præmien for bedſte Afhandling er ſamme Medaille eller 50 Rdlr., for næſt bedſte, den ſtørre Sølv-Medaille eller 20 Rdlr. Indl. Tid. er 1ſte Decbr. 1770. 3) Hvilke ere de Salt-Vands Fiſkerier, Danmark og Norge i ſær bør opmuntre, og fra hvilke Havne bør ſlige Fiſkerier, ſom befindes at være af Vigtighed, i ſær drives? Hvilke ere de

Hindringer, ſom hidtil har været imod deres Flor og ved hvad for Midler afhielpes de? Præmien for den bedſte Afhandling er en Guld-Med. eller 50 Rdlr. Indl. Tid. er inden Aarets Udgang. 4) Den nøyagtigſte og fuldſtændigſte Sammenligning imellem Fremmedes Uldne-Manufactur-Vahre, og de ſom fabriqveres i Dannemark, med Betragtning over de Fordeele, det vilde være for Fabrikerne, om de bleve forarbeydede efter fremmed Smag, og en Foreſtilling af de Forhindringer, ſom hidindtil har været i Veyen for vore uldne Manufacturers Fuldkommenhed, med Raad derimod. Præmien for bedſte Afhandling en Guld-Med. eller 50 Rdlr., for næſt bedſte en Sølv-Med. eller 20 Rdlr. Indl. Tid. er 1ſte Decbr. 1770. 5) Skriftlig Forſlag til det lætteſte, fordeelagtigſte og beqvemmeſte Hoſpital-Arbeyde for gamle og ſvage uvante Kræfter. Præmien er en Sølv-Med. eller 20 Rdlr. Indl. Tid. er 1ſte Auguſt. 1770. 6) Ved hvilke Midler kan Tegnekunſten blive almindelig for Kunſter og Haandværker, endogſaa i Smaaſtæderne, uden Skolers Oprettelſe, hvor Bekoſtningen vilde blive alt for ſtor? og hvorledes opmuntres vore Kunſtnere og Haandværksmeſtere, ſom ey ſelv haver nokſom lært Tegnekunſten, til i Tide at lade deres Lærlinger oplære derudi? Præmien er en Sølv-Med. eller 20 Rdlr. Indl. Tid. er 1ſte Septbr. 1770. 7) Hvilken er Aarſagen til de Danſke Kiøbſtæders nærværende ſlette Tilſtand? og ved hvad for Hielpe-Midler kan deres Opkomſt befordres? Præmien er en Guld-Med. eller 50 Rdlr. Indl. Tid. er 1ſte Novbr. 1770. 8) En ſelv udvalgt Danſk, Norſk eller Holſteenſk Handels-Havns inden- og udenrigſke Handels-Hiſtorie, med rimelig Beregning over Gevinſten eller Tabet deraf for Stæderne ſelv og det Almindelige. Præmien for bedſte Afhandling er en Guld-Med. eller 50 Rdlr., for næſt bedſte en Sølv-Med. eller 20 Rdlr., for en tredie næſt derefter en Sølv Med. eller 10 Rdlr. Indl. Tid. er Aarets Udgang. 9) Hvilke Vahre burde Dannemark i ſær tænke paa at dyrke, tillave, vedligeholde og forarbeyde i vedbørlig Mængde for de Veſtindiſke Koloniers Skyld, og i hvad Forhold, efter Handelens Beſkaffenhed til og fra diſſi

Eylan

Eylande? Præmien er en Guld-Med. eller 50 Rdlr. Indl. Tid. er Aarets Udgang. 10) Den fordeelagtigſte Efterretning til Sælſkabet om et Manufactur, en Fabrik, eller anden Kunſt og Haandtering for Fremmede til Forbedring af en anden her i Landet allerede oprettet, eller Efterretning om nogen nye, paa den Maade, at Forbedringen eller Anlægget erkiendes af Sælſkabet for giørlig eller fordeelagtig ſtrax eller i Tiden. Præmien er en Guld-Med. eller 50 Rdlr. eller og en større efter Tingens Vigtighed. Indl. Tid. er Aarets Udgang.

De practiſke Materier og Præmier ere følgende: 1) For den Byes Selv-Eyer-Bønder i Dannemark, der fra Dato til vor allernaadigſte Konges Fødſels-Dag, den 29de Januar. 1771. viſer ſig meeſt villige og ſtræbſomme til at efterkomme Forordningen af 28de Julii 1769. i ſær dens 2den Artikel til Fælledſkabers Ophævelſe. Præmien for den priſeligſte Gierning, ved omſkrevne Handling, er 100, for næſt bedſte 50, for næſt derefter 25 Rdlr. Den for Atteſterne herom beſtemte Indleverings-Tid er 1ſte Mart. 1771. 2) For vel plantede, indhegnede og til Beſtandighed fredede levende Gierder, opførte efter denne Bekiendtgiørelſe, er Præmien for den ſtørſte Mængde, ikke mindre end 800 Favne, en Guld-Med. eller 100 Rdlr, for den næſte Mængde af 400 Favne en Guld-Med. eller 50 Rdlr., for en Mængde af 200 Favne 25 Rdlr. Atteſternes Indl. Tid er 1ſte Novbr. 1771. 3) For den ſtørſte Qvantitet bedſt nedſaltede Sild paa Hollandſk Maade, nedſendt fra Norge til Forhandling i Kiøbenhavn, er Præmien for den ſtørſte Mængde af 40 Fierdinger en Guld-Med. eller 100 Rdlr., for den næſte Mængde af 20 Fierding. en Guld-Med. eller 50 Rdlr. Atteſt. Indl. Tid er dette Aars Udgang. 4) For den Kiøbmand, Proprietair eller Præſt, eller anden Mand i Kiøbſtæderne eller paa Landet i Siælland (Kiøbenhavn undtagen) og paa Møen, ſom paa egen Regning, og uden anden Opmuntring eller Betaling, anlægger eller vedligeholder de ſtørſte Spinderier (de være tilforn anlagde og begyndte eller ikke) og deraf erhverver det meeſte og bedſt ſpundne Garn af Danſk Uld inden den 1ſte April 1771. Præmien for

den ſtørſte Mængde af 400 Pd. en Guld-Med. eller 100 Rdlr. for næſte Mængde af 300 Pd. en Guld-Med. eller 50 Rdlr., og for den næſte af 200 Pd. 25 Rdlr. Atteſt. Indl. Tid er 1ſte May 1771. 5) For den ſtørſte Mængde af de bedſte Kapmeſſere, giorte her i Landet, paa Engelſk Maade, tienlige til Plantage-Brug i de Danſke Veſtindiſke Kolonier. For den ſtørſte Mængde, 10 Doſin, en Guld-Med. eller 50 Rdlr., for de næſt bedſte, ogſaa 10 Doſin, 25 Rdlr. Atteſt. Indl. Tid er 1ſte Octobr. 1770. 6) For den ſtørſte Mængde Sæbe, ſom i Nytte, Syn og Lugt kommer den Veneſianſke eller Marſelliſke Sæbe nærmeſt, fabriceret her i Kiøbenhavn eller paa noget andet Sted i Dannemark. For den ſtørſte Mængde 300 Pd. en Guld-Med. eller 50 Rdlr., for den næſte 150 Pd. 25 Rdlr. Atteſt. Indl. Tid er 1ſte Junii 1770. 7) For Opfindelſen af den beqvemmeſte, mindſt bekoſtelige (i Ligning mod Nytten) og ſikreſte Karre, ey tilforn her brugelig, til at befordre ſvære Vahres Førſel med een Heſt, paa ordentlig broelagde Gader, Broelægningen til Skaanſel, Karreføreren gaaende. En Sølv-Med. eller 20 Rdlr. Indl. Tid. er 1ſte Junii 1770. 8) For den ſom i Dannemark paa Aarsdagen den 1ſte Mart. 1772. haver det ſtørſte Magazin af bedſte Vidie- eller Pile-Baand, af Størrelſe fra Oxe-Hoved eller Tønde-Baand til Ottinger, vel ſorterede og vel forvarede mod Regn, og tillige, om mueligt er, paa et Sted, beleyligt for Tranſport og Førſel til Søen for Handelens Skyld. For den ſtørſte Mængde 4000, ſtore og ſmaa, 50 Rdlr., for 2000, 25 Rdlr. og for 1000, 10 Rdlr. Indl. Tid. er 1ſte April 177[illegible]. 9) For den, ſom i dette Aar bringer eller lader ſende Danſk Øll, got Kiøbmands Gods, til det Danſke Veſtindien. For den ſtørſte Mængde paa 30 Tdr. en Guld-Med. eller 50 Rdlr., for 20 Tdr. en Sølv-Med. eller 20 Rdlr. Indl. Tid. er 1ſte Septbr. 1771. 10) For den, ſom paa de ſamtlige Danſke Veſtindiſke Kolonier planter den ſtørſte Mængde Coffee fra denne Bekiendtgiørelſe til Udgangen af Aaret 1771. For den ſtørſte Mængde, 20 Acrés, 400 Rdlr. Veſtindiſk Courant, og for 10 Acrés 200 Rdlr. ſamme Mynt. Indl. Tid. er 1ſte Septbr. 1772.

Vi

Vi har af denne Fortegnelse her anført saa meget, som kan være nok for vore lærde Læsere for at kiende det bersømmelige Sælskabs vigtige Bestræbelser. De som agter at arbeyde endten skriftlig eller i Gierninger, for de fastsatte Priser, ville selv forskaffe sig Sælskabets trykte Fortegnelse, for at kiende de Conditioner og Omstændigheder Sælskabet derved vil have tagne i Agt, og at følge den korte Anviisning, det selv giver, endten til Afhandlingernes Forfatnings-Maade, eller Arbeydernes Fuldførelse, til den eller den bestemte Tid. Til almindelig Efterretning for dem, som ved Skrift eller virkelig Arbeyde ville befordre Sælskabets Øyemærke, erindrer det dem om følgende Poster: „ 1) Atteſter, som forlanges Sælskabet tilsente, maae alle være af den Beskaffenhed, at de „ Atteſterende trøster sig til at beedige dem, om skulde forlanges, og Personerne, som giver dem, maa enten være „ bekiente, eller deres Vidnesbyrds Troværdighed af Bekiente paa Atteſterne bevidnes. —— De Atteſter, som nogen „ Selskabets Medlemmer paa Stedet, om nogen der findes, „ eller og Stedets Øvrighed eller Geistlighed udstæder eller „ sander, ville være Selskabet de kieresте og blive anseete for „ de meest troeværdige. —— 2) Selskabet forbeholder sig Tiden, at tildømme Premier udi, dog vil dette skee i det seneste inden tre Maaneders Forløb, efter at Premien ordentlig er æsket, Indleverings-Maaneden uberegnet; med „ mindre Udsettelse, i rette Tid paa Forlangende, er bleven „ tilstaaet. —— 3) Ingen kan af flere Premier, udsatte for „ een og samme Ting, vinde mere end een Premie for den „ gang. Altsaa kan den, som vinder den høieste Premie, „ ikke æske nogen af de mindre, som for samme Ting maatte „ være udsatte. —— 4) Det staaer den, som Premien tildømmes, frit for, af de udsatte Premier at vælge enten „ Medalie eller Penge. Skulde derfor Medalie-Stempler „ enten ikke være færdige, eller mangle noget, ved en Premies Tildømmelse, forbeholdes vedkommende deres Ret til „ Medalie ved første Leilighed. —— 5) Naar Premie er tildømt, i hvad Tid det end maatte være, efter den for „ Priis-Materierne bestemte Tid i Premie-Fortegnelse, kan „ ingen anden for den gang erholde den, om endog en værdigere til Premien derefter maatte melde sig. —— 6) Naar „ en Model eller Tegning af Selskabet belønnes, bliver sam-

„ me derved Selſkabets Eiendom. — 7) Af andre Arbeider „ forlanger Selſkabet kun Prøver, hvor de ere muelige og „ tilſtrækkelige. — 8) Enhver beholder ſaaledes ſit eget Ar„ beide, endſkiønt Premie vindes. — 9) Skriftlige Af„ handlinger forbeholdes deres Forfattere, naar de ere over „ et par Ark af Selſkabets ſædvanlige Tryk; ſkiønt Premie „ derfor kan være vunden: med mindre Forfatteren ſelv maat„ te finde for got at forære den til Selſkabet, hvorom ingen „ af Selſkabet vil giøre Forſlag eller Andmodning. — 10) „ Enhver Afhandling indleveres med en Deviſe paa en for„ ſeglet Seddel med Forfatterens Navn og Opholds-Sted „ udi, hvilken Deviſe ſvarer til den anførte paa Afhandlin„ gen. Ingen ſaadan Seddel bliver aabnet, med mindre „ Forfatteren af Afhandlingen er tildømt en Premie, men „ bliver Vedkommende uaabnet tilbageleveret imod Forevis„ ning af Seddelens Mærke. — 11) Skulde nogen, hvil„ket i ſær ønſkes af De Herrer korreſponderende Medlem„mer, behage at indlevere en eller anden ey alt for vidtløf„tig Afhandling til Selſkabet, dets Henſigter angaaende, „ vil ſlige i dets Møder blive oplæſte og bedømte, hvorvidt „ nyttige eller ikke, og efter Omſtændigheden til Trykken „ befordrede. Forfatteren af ſaadan en Afhandling bliver „ et Exemplar tilſtillet af det Hefte, af Selſkabets ſaaledes „ bekiendtgiorte Skrifter, i hvilket ſamme findes, med eller „ uden Selſkabets Omdømme. — 12) De til Selſkabet „ indkomnende Skrifter burde egentlig være ſkrevne paa „ Danſk, dog imodtages ogſaa de, ſom ere forfattede i de an„dre meeſt bekiente Europæiſke Sprog. — 13) Alle Forſøg „ og Beſvaringer, med videre, leveres til Sekretæren, ſom „ derſor paa Forlangende giver ſit Beviis.“

Sælſkabet har tillige udgivet en Fortegnelſe paa dets Medlemmer fra dets Begyndelſe til 29de Januar. 1770. Det beſtaaer da for nærværende Tid af en Præſident, tvende Vice-Præſidenter, en Secretair, en Caſſerer, 14 overordentlige, 206 ordentlige og 42 correſponderende Medlemmer. Hans Kongelige Majeſtæt har allernaadigſt behaget at lade ſig tegne for Sælſkabets Protector.

En Dansk Heste- og Qvæg-Læge, i et lidet Udtog, hvorudi findes tydelig beskreven de Sygdomme, som anfalder Heste, Horn Qvæg, Faar og Svin, samt hvorledes man uden kostbare Midler kan helbrede dem. Efter Kongelig allernaadigst Befaling forfærdiget til Bøndernes Brug og Nytte. Med Hof-Bogtrykker N. Møllers Skrifter. 1770. 82 S. i 8vo.

Dette for Landets Bønder meget nyttige Skrift, handler, efter en forudskikket tilforladelig Underretning om at kiende en Hestes Alder. I) Om Hestenes **Sygdomme** og deres Helbredelse, og 1) om deres **indvortes Sygdomme**, som ere Feber, Qværke og Krop, Hoste, Lunge-Syge, Trangbrystighed, Forstoppelse og Tarmevrid, Orm, Urinens Forstoppelse, Durkløb, Ormen, Skab og Saar paa Hals og Hoved, Koller, Snive, Forfangelse: 2) om **udvortes Sygdomme**, som ere Fibel, Maanedsyge, Hyne-Hinder og Plætter, Heede i Munden, og Blegner paa Tungen, Gevæxter i Munden, Bov-Ormen, Sadelbrud og Skade paa Manken, Lemmers Forrykkelse, Bovlamhed, Muk, Flus- og andre Slags Galler, Qverbeen og Beenspæt, Bladspat, Steengallen, Sømi Foden, Hornkløft. II) Om **Sygdomme hos Horn-Qvæget**, som ere den almindelige Qvæg-Syge, Lunge-Syge, Brand paa Tungen, Hoste, Blod-Pis, Bylder og Heede, Hævelser, Fnat og Udslæt paa Iverne. Forfatterne (thi de nævne sig flere) beklager, at de har ikke vidst at angive noget sikkert Middel mod den almindelige grasserende Qvæg-Syge. Den har sin Oprindelse fra **Ungern**, hvorfra den Aar 1711. blev ført til Italien og Tydskland og derfra til Holland, Engeland, Frankerig, Sverrig og Dannemark, og har saaledes bestandig siden den Tid, ligesom Børne-Kopperne, grasseret uden Ophør, snart paa et Sted og snart paa et andet, indtil den nu for faa Aar siden hiemsøgte os igien, og ved den utilladelige Omgang, med bestandig hemmeligen at føre Qvæg og Hudder fra besmittede Stæder til andre, hvor Sygdommen har ophørt, endnu vedbliver. Den eeneste Underretning, de har vidst at give Bønderne derom, er denne: „Den fortplantes allene ved Smitte, og naar man kun„ de holde den borte, saa ophørte Sygdommen. Det sikkerste „ Middel var maaskee, at være meget agtpaagivende og nøye

„ underrettet om de Steder hvor Sygdommen befandtes „ ved Foraarets Begyndelſe, da den ikke gierne er saa al„ mindelig, og da ſtrax under nøiagtig Opſigt at lade dræ„ he alt det Qvæg, ſom forefandtes paa de beſmittede Ste„ der, lade det heelt og holden dybt nedgrave, renſe Stal„ dene og Gaardene fra al Giødning, ſom ligeledes burde „ nedgraves, eller brændes paa de Steder, hvor det kunde „ lade ſig giøre (*). Men da paa denne Maade ikke en „ Gang maatte ſkaanes de Høveder, ſom blev angivet for at „ have gaaet Sygdommen igiennem, af Frygt for, at her„ ved maatte ſkee Bedragerie, saa burde Vedkommende, ſom „ for første Gang bleve ſaadan Anordning underkaſtet, no„ genlunde erſtattes deres Tab, hvilket burde gaae paa al„ mindelig Regning, ligeſom det vilde blive til almindelig „ Fordeel. Hvad det angaaer at læge denne Sygdom, da „ er det endnu iblant de Ting man ønſker, og alle forſøgte „ Midler have hidtil ikke hiulpet. Ikke deſto mindre, bur„ de man dog endnu forſøge de Midler, ſom rimeligſt kunne „ enten forekomme Sygdommens Heftighed, eller forberede „ Qvæget til deſto lettere, at giennemgaae Sygdommen, og „ da de ikke ere bekoſtelige, saa burde man ikke forſømme det, „ om man end ikkun kunde rædde Fire til Fem af Hundrede „ derved. Naar Qvægſygen er i Nærheden og man har ſig „ at befrygte for den, saa burde alt Qvæget aarelades, ikke „ saaledes ſom det ſkeer i Almindelighed, ved at aftappe en „ Pægel eller høit en halv Pot Blod af hvert Hoved, men „ i det mindſte halvanden Pot; og derfor burde til Aarelad„ ning bruges større og bredere Jern, at Hullet paa Hals„ Aaren, hvilken man bør aarelade paa, kunde blive af en „ tredie Deel Tomes Brede, thi ellers holder Blodet op at „ løbe fortidlig. Dernæſt burde man give til et hvert Ho„ ved hver anden eller tredie Morgen følgende: Tag pulve„ riſeret Spisglas-Lever to Lod, og fire Lod Kiokken-Salt, „ blandet tilſammen med Honning, og indgivet paa een „ Gang til hvert Hoved en ſaadan Portion. Foruden dette „ er det og befundet got, at ſætte Qvæget en Ring af Ham„ pe-Garn paa en halv Fingers Tykkelſe igiennem Dog-Lap„ pen, hvilken ſmøres med Fet og flyttes hver Dag, for at

„ holde

(*) Det var paa ſaadan Maade, at Pave Clemens XI. ſtandſede denne ſamme Sygdom i Rom Aar 1714.

„ holde Saaret aabent. De giftige Vædſker ſøge da til det-
„ te Saar, og komme ud af Kroppen.“ III) Om **Faare-
nes Sygdomme**, ſom ere Faare-Kopperne, der, har ſtor
Lighed med de menneſkelige. Vi vilde anføre dens Beſkri-
velſe og Anviisninger til dens Helbredelſe, hvoraf man tillige
ſeer, hvor vel Forfatterne har vidſt at lempe deres Skrive-
maade og Underviisning efter Bøndernes Begreb. „Det
„ første man bliver vaer hos diſſe Creaturer, naar de faaer
„ denne Sygdom, er Tunghed, Traurighed og Leede til Fø-
„ den, dette yttrer ſig een, to eller tre Dage førend Plet-
„ terne bryde frem. Leedheden til Føde er i større eller min-
„ dre Grad, ligeſom de ere haardt angrebne til. De ſom
„ ere let ſyge, blive ved at æde heele Sygdommen igiennem,
„ og de ſom ere ſtærkeſt angrebne, æde intet af dem ſelv,
„ men de tørſte meget. De holde op at tygge Drøv, ſaa
„ ſnart de ere blevne ſyge. Deres Øine blive tykke, røde og
„ rindende. Der udflyder af Næſen en ſeig og hviid Slim,
„ ſielden er den guul. De blive ſtaaende paa et Sted, Ørne-
„ ne ere kolde paa dem, ſom ere meeſt angrebne. De henge
„ med Hovedet til Jorden og krybe ſammen med Bagbenene
„ hen imod Forbeenene. Plætterne ſom bryde ud ere først rø-
„ de, derefter blive de guule og tørre, andre ere violette og
„ ſorte, og diſſe holdne ikke. Diſſe ſidſte ere altid dødelige.
„ Undertiden er hver Plæt for ſig adſkilt, og undertiden løb
„ mange ilſammen i et, og diſſe ſidſte ere og ſlemmere end
„ de første, ſom ere aſkilte. Ulden falder af paa de Steder
„ hvor Kopperne have ſadt. Hovedet og Kroppen hovner
„ paa dem, ſom have mange Kopper. Nogle have meget
„ faa Kopper, og man har ſeet dem der ikkun have havt een
„ eneſte, af Størrelſe ſom en ſtor Byld, der har ſadt ſig
„ undertiiden paa et af Ørene, paa Kieven, paa Foden ꝛc.
„ og der fordervet den Deel, hvor den har ſadt. Nogle døe
„ førend Kopperne bryde frem, andre paa tredie, fiortende
„ eller attende Dag efter Udbruddet. — Det almindeligſte
„ og bedſte Middel imod denne Sygdom er, at ſætte Faare-
„ ne, ſaa ſnart man merker Tegn til Sygdom, et Spanſk
„ Flue-Plaſter, indvendig paa hver Baglaar, hvor der er in-
„ tet eller meget lidet Haar. Plaſteret maae være af Stør-
„ relſe, ſom en Krone, vel tykt paaſmurt, og faſtbunden
„ paa Stedet. I Steden for Spanſk Flue-Plaſter, kan

„ man og med ligesaa god Nytte trække en Snor af Hamp
„ paa et Halmstraaes Tykkelse, smurt med Olie igiennem
„ Huden paa hver af Laarene, dette trækker Kopperne fra
„ Hovedet og de indvendige Deele, saa at Sygdommen der-
„ ved bliver meget lættere. Indvendig gives til hvert Faar
„ hver Morgen et Qvintin China-Pulver og et Qvintin
„ Camfer reven til Pulver, blandet med en Egge-Blomme
„ og naar det er vel blandet, omrøres det i lidet lunket Vand,
„ at man kan hælde det i Faarene. De Faar som ere let an-
„ grebne behøve ikke China-Pulveret, man giver dem allene
„ hver Morgen et halvt Qvintin Camfer, reven til Pulver
„ og blandet med lidet Edike. Foruden dette gives til alle
„ syge Faar tre til fire Gange om Dagen at drikke en assiet
„ tynd Byg-Suppe med lidet Honning og en Skeefuld Edike.
„ Man maae ligeledes vogte sig, at Faarene ikke fryse om
„ Vinteren, eller er i Heede om Sommeren. For mange
„ syge Faar i en Stald er meget skadeligt, med mindre Rum-
„ met er des større. Hvad Øynene angaaer, som gierne luk-
„ kes og flyde med Materie, da maa de flittig bades med lun-
„ ket Melk og Vand, hvorudi er kommet lidet Safran. Naar
„ man saaledes omgaaes Faare-Sygen og ikke forsømmer, at
„ give Faarene flittig Byg-Suppe at drikke, saa kan man
„ vente at slippe den vel, naar Aarsens Tid er ikke alt for
„ ubegvem, enten med stærk Heede eller med stræng Kulde."

De andre Faare-Sygdomme ere Skab, Kring-Syge, Gulsot.

IV) Om **Svinenes Sygdomme**, saasom Bakbrende, Tin-ter, Galde eller Svinde-Syge. Man seer af denne Forteg-nelse, hvilke Sygdomme de tamme Dyr ere underkastede under Menneskenes Tvang og Behandling, og som man skulde maa-skee finde mindre Spor til, om de mere var overladte til deres egen naturlige Frihed, og man seer, at en meer eller mindre kiælen, slet og tvungen Opdragelse bliver hos dem, ligesom Mennesker, Aarsag til meer eller mindre Svaghed. Saa er Menneskets og Qvæget, naar det første forkiælnet i en varm Stue, det sidste i en varm Stald, gaaer ud i kold og fugtig Luft, de samme Ulemper og feberagtige Tilfælde underka-stede. Forfatterne, som for denne Gang har alene skrevet for Bønder, og vel paa en ulærd, som de kalde det, men nyttig Maade, lover med det første ved Udførligere Afhandlinger at ville fornøye de Læsere, som maatte finde Mishag i den Kort-hed, de her har været forbundne til.

Lou-

London.

Af Hr. *Richard Price's* Four Diſſertations: 1) on Providence: 2) on Prayer: 3) on the Reaſons for Expecting that virtuous Men ſhal meet after Death in a State of Happineſs: 4) on the importance of Chriſtianity, the nature of hiſtorical Evidence, and Miracles, er 1768. udkommen et andet forøget Oplag paa 464 S. i 8vo. Forfatteren vil, ſom han mælder i Forberedelſen, have anvendt den ſtørſte Flid paa Afhandlingen om Forſynet, og en paalidelig Recenſent vil dog forſikre os, at denne ſkal være den ſletteſte i den hele Samling. Erfaring og Hiſtorie, de tvende rigeſte Kilder, hvoraf enhver maa øſe, der vil ſkrive lærerigt om Forſynet, ſkal Forfatteren ſlet ikke have benyttet ſig af. Man finder kun de ſædvanlige affondrede Slutninger, der ikke giver os nogen ſtærkere Overbeviisning om det guddommelige Forſyn, end den er, ſom enhver Opmærkſom kan erholde ved en umiddelbar anſkuende Kundſkab. I det andet Afſnit, hvor Forfatteren lover et Beviis af Naturens Love og Indretning, ſkulde man have ventet en nøyere Betragtning over den hele Natur. Men i dens Sted finder man og intet andet, end ſine, deels unyttige, deels uviſſe Raiſonnements over en Sag, der med ſaa ſtor Vished og paa ſaa rørende en Maade kan behandles. Saa beviſer han for Ex. S. 22 o. f. ſær vidtløftig, at Materien kan ikke bevæge ſig ſelv, og S. 39 f. at en ſig ſelv bevægende Materie maatte tænke. I det 3die Afſnit paaſtaaer han den ſaa urimelige Meening, at Middel-Aarſagerne virker ikke ved deres egen Kraft under Guds Regiering, men at Gud ſelv ved ſin Almagt frembringer diſſe Virkninger. Den Afhandling om **Bønnen** S. 195 o. f. ſkal derimod være meget læſeværdig. Den indbefatter meget ſunde Grundſætninger om den offentlige Gudsdyrkelſes Nødvendighed, om Bønnens moraliſke Kraft, om dens Forhold til Gudsfrygt, om dens Regler, Indhold og Indretning. Den følgende Afhandling om de **Fromme Forbindelſe i det andet Liv** S. 319 f. finder man ſig ſærdeles fornøyet med. At de Fromme i det andet Liv ikke blive adſpredte i forſkiællige Verdens Egne, men at de ſkal finde og kiende hinanden igien og leve tilſammen i et nøye Sælſkab, bliver af Biblen grundig beviiſt. Den Glæde, ſom deraf ſkal komme, ſkildres meget livagtig, og viſes tillige,

hvor-

hvorledes denne Bibelens Lære forhøyer Fornøyelsen af Venskabet i dette Liv, opmuntrer os blot at vælge dydige Venner, giver os den bedste Trøst ved vore Venners Død, og vænner os til saaledes at indrette vore jordiske Venskaber, at vi derved kan forberedes til hiint ædlere guddommelige himmelske Venskab. I den fierde Afhandling om Christendommens Vigtighed, om den historiske Evidentze og Underværkerne, er det egentlig Forfatterens Hoved-Sag at bevise mod Hume, at man aldeles kan bevise Vunderværker af Vidnesbyrd. Den alvorlige Tone, hvor i han taler S. 365 f. imod dem, som raabe til den verdslige Magt om Hielp imod Vantroende, er meget roesværdig. Med Ret fordømmer han, at man endnu for nyelig i Engeland har sluttet en Fritænker i Hals-Jernet, og kastet ham i Fængsel. Er Christendommen, siger han, virkelig af Gud, saa vil den nok ævig bestaae, imod alle Anfald, og desuden er ingen Øvrighed en tilforladelig Dommer over Sandhed og Vildfarelse.

Göttingen.

Grundsätze der deutschen Landwirthschaft von Joh. Beckmann, **ausserordentlichen Lehrer der Weltweisheit in Göttingen.** 1769. 382 S. i 8vo. Iblant de mange oekonomiske Skrifter ere der kun faa, der kan bruges som Lærebøger over Landhuusholdningen, ja og iblandt disse ere nogle efter Forfatterens Meening for vidtløftige, andre forkorte. Oeconomie-Videnskaben underskilles med Ret fra Politie- og Cameral-Videnskaben, og naar dens Grænser rigtig og nøye skal bestemmes, saa maa Haandværks-Videnskaben og i Besynderlighed betragtes, da Landhuusholdningen har med Naturaliernes Vinding at giøre, men Kunsternes og Haandværkernes Videnskab lærer at forarbeyde de vundne Naturalier til nyttig Brug, og ere af en vidtløftig Omfang. Ved Oekonomie-Videnskaben forudsættes andre, som Hiælpe-Videnskaber, saasom Natur-Historien, Natur-Læren, Chymien, Botaniken, og nogle Deele af Mathematiken. Af dem har Forfatteren medtaget det nødvendige til Anvendelse, men dog billigen sat dem selv som bekiendte forud. Det egentlige Begreb om Landhuusholdningen og dens Grændser, saa vidt som den skal forfattes i en Lærebygning og foredrages i

Gestalt

Gestalt af en Videnskab, er bestemt i Indledningen, som tillige meddeeler en Historie derom, og en Fortegnelse paa hidhenhørende Skrifter. Afhandlingen selv er forfattet i 2de Deele. De Midler, siger Forfatteren, hvorved Producterne eller Naturalierne kan vindes, ere endten almindelige eller besynderlige. De sidste afhandles i den første Deel, og de første i den anden. Den første Deel har 3 Kapitler. Det første handler om Plantedyrkninger i 7 Afsnitter, om Grundens Forberedelse til Planters Dyrkning, om Korn, om Foder-Urter, om Hauge-Urter, om Hauge-Træer, om Skov-Træer, og Handels-Urter, hvorved Forfatteren har tilsidesat de saa sær foranderlige og ubestemte Provincial-Navne, og brugt dem, som ere indførte i det botaniske Systeme. Saasom Forfatteren fornemmelig har haft den tydske Landhusholdning for Øyne, saa har han forbigaaet Viin-Avlingen, som et Stykke der ikke henhørte til den almindelige tydske Landhusholdning. Det andet handler i 9 Afsnitter om Qvæg-Avlingen og dens besynderlige Deele. Mineralierne udgiøre Indholdet af det tredie. Den anden Deel indbefatter tvende korte Kapitler, af hvilke det første handler om Land-Godser, det andet om de til Landhusholdningen henhørende Personer.

Greifswald.

D. Joh. Carl Conrad Oelrichs Nachricht von dem Leben und den Schriften des berühmten D. Gustav Casimir von der Mühlen, ehemaligen vieljährigen Churfürstl. Brandenb. nachher Königl. Preußischen Leib Medici und Vice Decani bey dem Ober-Collegio Medico zu Berlin, auch Mitglieds der Kayserl. Academiæ naturæ curiosorum. Aus seiner eigenen Handschrift mit nöthigen Anmerkungen und einer traurigen wichtigen Anecdote zur Lebensgeschichte des Churfürsten von Brandenburg, Friderich Wilhelm des Großen, mitgetheilt. 1769. Gahrlieb von Mühlen, om hvis Levnets Omstændigheder man ingensteds finder noget optegnet, var født i Aaret 1630. den 24de Decbr. ved Stockholm i Grymsholm. Hans Fader var Kongel. Svensk Hof-Kiokkenmester. Hans Oldefader, Thomas Gahrlieb

von

von Mühlen, havde ſit adelige Sæde ved Oſterburg i Altmark. Efterat han i Begyndelſen var underviiſt i ſin Faders Huus, kom han til Gymnaſium i Danzig, og herfra til Frankfurt ved Oderen til Univerſitetet. Efter ſin Faders Villie ſkulde han have lagt ſig efter Jurisprudenzen. Men ſom han ingen Tilbøyelighed havde dertil, ſaa lagde han ſig ſtrax efter Medicinen, da hans Fader var død, og blev han 1662. Doctor Medicinæ til Leiden, og i Aaret 1665. Prof. Medicinæ til Frankfurt ved Oderen. Men ſaaſom hans Penſion ikke blev ham ordentlig udbetalt, begav han ſig til Stettin, blev Garniſons-Læge, og derefter Vice-Decanus ved Collegium Medicum i Berlin. Her giorde han meget til Medicinal-Edictet, til Apotheker-Ordningen, og Diſpenſatorium Brandenburgicum, og ſendt adſkillige lærde Afhandlinger til Ephemerides Naturæ Curioſorum, indtil han efter Kong Friderich den Førſtes Død miſtede den ham tillagde Penſion, og døde 4 Aar derefter 1717. i ſit 87de Aar. Han havde antaget det anagrammatiſke Navn Philager, og efterladt en haandſkriftlig Efterretning om hans Liv og Levnet. I Følge ſamme ſtod han i en beſynderlig Naade hos den glorværdigſte Churfyrſte Friderich Wilhelm den Store, og ſaaſom han beſad en ſtor Duelighed i Portrait-Maaling, ſom Høybemelte Churfyrſt og var en ſtor Elſker af, ſaa havde han bekommet den Frihed at beſøge det Churfyrſtlige Skilderie-Cabinet, ſaa tidt han fandt for godt. Som han engang der befandt ſig, kom Churfyrſten og derhen, og i Begyndelſen talede med ham om Skilderier, hvorefter han faldt paa at tale om ſit Legems Svaghed, der havde ſin Oprindelſe fra de mange vidrige Forfald han havde haft i ſin Ungdom. „Thi hans „ Høyſalige Hr. Faders da værende Premier-Miniſter, en „ Grøve af Schwarzenberg, ſom har været hans beſynderli„ge ſtore Minion, har paa en forrædersk Maade, ſaaſom „ Hans Durchl. ſom Chur-Prints var den eeneſte Arving, „ hemmelig ſtaaet ham efter Livet, fordi han ſelv tragtede „ efter Chur-Værdigheden. Han havde foranlediget hans „ Udenlands-Reyſe, i det Haab, at han paa ſamme maatte „ komme noget til, hiſt og her paa Jagten og ved andre Ley„ligheder ſtillet Snarer for ham, og underkiøbt hemmelige „ Mordere imod ham, af hvilke Hs. Durchl. ſelv engang „ havde troffet een under ſin Seng med en blot Kaarde. En-

delig

„ delig havde han bragt det saavidt, at ham paa en Festin, „ som Grøven havde ladet anrette ligesom til Velkomst efter „ lykkelig overstanden Reyse, og som han efter sin Faders Villie „ og Befaling ugierne besøgte, af Frygt for ved List at blive „ forraadt, var bleven tilbragt Gift i det første Bid Brød, „ han nød, hvoraf han strax befandt sig meget slet, saa han „ maatte absentere sig, blev meget syg, maatte ligge en lang „ Tid til Sengs, og blev endelig holdt ved Live, men var „ dog deraf bleven ligesom spedalsk og hæslig i Ansigtet, ind- „ til efter paafulgte Ægteskab Udslaget faldt af, og han kom „ til sin forrige Gestalt igien, dog saa, at han immer blev „ anfalden af Gigt, Colik og Steen-Smerte."

Anmældelser.

Auspurg. *Jo. Danielis Schoepflini*, Regii Franciæ Historiographi Opera Oratoria, Panegyrici, Orationes, Alloqvia, Programmata alia Recensuit, præfatus est, vitam Auctoris adjecit *Frid. Dominicus Ring*, Ser. Princ. March. Bad. Durl. a Conf. Aulæ. 1769. 2 Bind i stor 4to. Man har allerede for 2 Aar siden bekommet en læseværdig Beskrivelse over Schöepflins Liv og Levnet. Hr. Hofraad Ring har atter ladet den aftrykke med forskiællige Forøgelser, og sætte for ved Samlingen af de Lovtaler, som han ved adskillige Leyligheder har holdet over Kong Ludvig den XVde af Frankerige. Disse Lovtaler udgiøre det første Bind, og i det andet følger andre ved akademiske Leyligheder og i det Churpfalziske Videnskr. Akademie holdte Taler, iligemaade Tiltaler til Konger og Fyrster, Programmata og Inscriptioner, tilligemed et Anhang af smaa Afhandlinger, og korte historiske og kritiske Anmærkninger.

Jena. Hr. Prof. Baldinger har skrevet: De Professore Medico, ejusqve officiis præcipuis, Commentatio subitanea. 5¼ Ark i 4to. Den secteriske Geist, den systematiske og demonstrativiske Syge, Had imod en udbredet Lærdom, Kiærlighed til nye Hyp theser og Forklaringer, ere Ting, Forfatteren ganske frasiger sig, og aflægger i dette Skrift sin medicinske Troes Bekiendelse. En ivrig Attraae efter en udbredet Lærdom, Kiærlighed til det Gode og Sande

paa

paa alle Tider og blant alle Folk, en medicinſk Philoſophie, der grunder ſig paa Factis, Erfaringer og Bemærkninger, ey et Par Hypotheſer, ſom uden for deres Fødſels-Sted ey finder noget fornuftigt Menneſkes Bifald, ere en Lærers Forberedelſes-Pligter. Han klager over Mangel af en Kiernefuld Hiſtorie om ſin Kunſt i det Ganſke, ſaaledes ſom Freind og Aſtruc har leveret enkelte Stykker, og hvoraf anſtundende Læger kunde høſte megen Lærdom. Lærerens Foredrag bør indbefatte en Rigdom af de nyttigſte og bedſt udſøgte medicinſke Sandheder, og overalt bør man bekiendtgiøre ſine Lærlinger den medicinſke Lærdoms Kilder og Hiælpemidler, hvilket er nær op det, ſom bør ſkee ved Undervisningen i alle Videnſkaber. De fleſte Deele af den medicinſke Videnſkab bør practiſk forklares. De unge Doctores, ſom med nogle Pund af deres Læremeſters efterſkrevne og arvede Hæfter giøre ſaa uſkikkelige Grimacer, anſeer Forfatteren ſom nogle uſle og foragtelige Creature. Temmelig fuldſtændig er den Hiſtorie, ſom viſer, hvorledes man forklarer den Lære om Lægemidlernes Kræfter. Forfatteren ſamler det Gode af alle diſſe Methoder, og tager phyſicaliſke og chymiſke Grunde og practiſke Erfaringer til Hielp, for at forklare Lægemidlernes Virkninger. Man roſer for Reſten Afhandlingen, ſom den, der vil fortiene ſin Forfatter Læſerens Bifald og Hyagtelſe.

Berlin. Characteres hiſtoriques des Empereurs depuis Auguſte jusqu'a Maximin, a l'uſage de l'Academie Royale des Gentils hommes. 1768. 2 Vol. i 8vo. Forfatteren anſeer alle Ting paa en anden Side, end man tilforn har giort. Saaledes har han betragtet den Romerſke Hiſtorie paa en langt anden Side, og fornemmelig lagt Mærke til de regiærende Keyſeres Feyl og Dyder, ſaavidt de have haft en Indflydelſe paa Rigets Tilſtand. Men man har udmærket adſkillige hiſtoriſke Feyl, ſom man ikke havde formodet, ſaaſom, at Auguſti Moder Attia var Cæſars Søſter, da man dog veed, det var hans Oldemoder Julia; at Tiberius var en Patricius af den Claudiſke Familie, da han dog ſtammede ned fra Neronerne; at Livia var Auguſti Maitreſſe, da hun dog var hans Gemahlinde, o. a. ſl.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 17.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 26de April 1770.

Kiøbenhavn.

Obſervatio tranſitus Veneris ante Diſcum Solis, die 3 Junii Anno 1769. Wardöehuſii, Auſpiciis Potentiſſimi ac Clementiſſimi Régis Daniæ & Norvegiæ CHRISTIANI VII. facta & Societati Regiæ Scientiarum Havnienſi prælecta a *R. P. Maximiliano Hell* e S. J. Aſtronomo Caſareo-Regio Univerſitatis Vindobonenſis, Societatis Regiæ Scientiarum Havnienſis & Nidroſienſis Membro, atqve Academiæ Regiæ Scientiarum Pariſinæ Membro Correſpondente. 1770. Trykt i det Kongel. Wæyſenhuſes Bogtrykkerie ved **G. G. Salicat**, paa 82 S. i 4to med et Kobber.

Efter Tilſkriftet til Hans Majeſtæt vor allernaadigſte Konge, begynder Forfatteren dette ſit aſtronomiſke Værk med en kort Indledning eller Fortale til Aſtronomerne, hvor i han giver dem Underretning om denne ſin foretagne Reyſe, og hvad andre Frugter de kan have ſig deraf at forvente, foruden denne Første, ſom han hermed har fremſtillet for deres og den hele lærde Verdens Øyne. Han bekiender, at Intet var i Aaret 1767. mindre hans Forſæt, end for det i Aaret 1769. tilkommende Syn af Veneris Gang forbi Solen at forlade ſin Poſt og ſit Obſervatorium i Wien, og at han allerede havde afbedet tvende Indbydelſer til fremmede Lande. Men den

3die Indbydelſe fra vor Danſke Monark ved Grøven af Bachoff, Keiſerl. Geſandt ved det Danſke Hof, til at paatage ſig endogſaa den lange og beſværlige Reyſe til Vardøehuus for ovenmældte Syns Skyld, rokkede hans faſt beſluttede Forſæt og overveyede alle de Betragtninger, ſom hans Alder, Reyſens Beſværlighed, og de dermed forbundne Farer for Liv og Sundhed kunde have ſtillet ham for Øyne, ſom ligeſaa mange kraftige Bevægnings-Grunde, til at afbede ſig denne 3die Indbydelſe. Efter erholdet Tilladelſe fra ſit Hof, bragte han ſine Ting i Orden ved det Keiſerlige Obſervatorium, valgte Hr. Pater Sajnovics, en i Aſtronomiſke Bemærkninger vel øvet Mand, til ſin Reyſe-Compagnion, og paa vor allernaadigſte Konges Bekoſtning, forſynet med Kongelige aſtronomiſke Inſtrumenter, tiltraade denne farlige Reyſe, og kom lykkelig og vel i Behold til ſin aſtronomiſke Skueplads den 11te Octobr. 1768. Her lod han ſig ſtrax oprette et Obſervatorium, og da han dermed var bleven færdig til den 23de Decbr. giorde han Begyndelſe med adſkillige aſtronomiſke og phyſiſke Bemærkninger, hvilke han beſtandig og ved alle givne Leyligheder fortſatte indtil den 9de Junii 1769., og det med ſaa god Lykke, ſom han oprigtig agter at berette os i et andet Værk under Titel af Reyſe-Tog (opus *Expeditionis litterariæ*). Han leverer allerede her en Fortegnelſe paa Capitlernes Indhold: 1) Theoria nova Lucis Borealis, hvilken Afhandling ſkal tillige indrykkes i det Kiøbenhavnſke Videnſk. Sælſkabs Skrifter. 2) Theoria & cauſa vera Lucis Maris ſeptentrionalis, qvam nomine patrio Norvegico, *Morild*, dicunt, ſkal og finde Sted i det Tronhiemſke Videnſk. Sælſkabs Skrifter. 3) Tentamen novum in figuram telluris, compreſſionisqve ad Polos qvantitatem, ſive Rationem diametri Æqvatoris ad Axem barometricarum obſervationum ope definiendi. 4) De Incremento terrarum, inſularumqve borealium, ſive de Decreſcentia Maris Septentrionalis Obſervationes & dimenſiones geometricæ, atqve de neceſſariis ſtupendi hujus Phœnomeni in Natura Conſectariis. 5) Qvantitas refractionis Aeris ſub Latitudine 70 Graduum per obſervationes Aſtronomicas definita. 6) Phœnomena ſingularia variationis diurnæ, imo horariæ declinationis acus magneticæ, ſub eadem latitudine 70 graduum diurnis, nocturnisqve obſerva-

tioni-

tionibus collecta, ad perficiendam magnetis theoriam & artem nauticam utilia. 7) Obſervationes aſtronomicæ multarum Latitudinum locorum Finmarchiæ, Nordlandiæ, Norvegiæ & Sveciæ corrigendis conficiendisqve harum Regionum mappis geographicis deſervientes. Diſſe faaer man og at læſe iblandt det Kiøbenhavnſke Videnſk. Sæl. ſkabs Skrifter. 8) Obſervationes declinationum acus magneticæ ſub variis Meridianis & Latitudinibus per Iter arcticum inſtitutæ, theoriæ declinationum acus aut confirmandæ, aut rectius conſtituendæ non inutiles. Ogſaa diſſe ſkal indlemmes iblandt velbemældte Sælſkabs Skrifter. 9) Dimenſiones ope Barometri inſtitutas montium ad Nord Cap, aliarumqve celebrium Norvegiæ Alpium, itemqve declivitatum fluvii *Laangen-Elv* Norvegiam intercurrentis. 10) Dimenſio geometrica celebris inſulæ *Wardöe*. 11) Obſervationes Barometricæ & Thermometricæ tam per iter, qvam Wardöehuſii per annum fere integrum, itemqve ventorum, aliarumqve cœli tempeſtatum continua ſerie adnotatæ. 12) Originis deniqve Nationis Lapponicæ per Septentrionem diffuſæ, ejusqve idiomatis, & variarum dialectorum disqviſitio. End ydermere har Forfatteren og paa denne ſin Reyſe anſtillet adſkillige andre til Natur-Hiſtorien og oeconomiſk Brug henhørende Bemærkninger, og har han allerede med denne her forudſkikkede Fortegnelſe vildet give den lærde Verden at forſtaae, at om en Luftens Beſkaffenhed ſkulde have giort hans Reyſe forgiæves, i Henſeende til ſit Hoved-Øyemærke, ſaa ſkal den dog befindes af ham at være bleven anvendt til anden og al muelig Frugt og Nytte for Kunſter og Videnſkaber.

Men at komme til det, ſom er Hoved-Sagen ved nærværende Værk, da har Forfatteren, efterat han havde faaet it Obſervatorium færdig, ladet ſig oprette en faſt og nøyagtig aſtronomiſk **Gnomon** af brændt Steen, hvorved han inget har forbigaaet, ſom kunde giøre dens Brug uvis eller mindre rigtig i Henſeende til Uhrenes Underſøgelſe og Rettelſe, ſaa hvis nøyagtige og rigtige Kundſkab Bemærkningens lykkelige Fortgang fornemmelig ſkulde beroe, da Veyrets Uſtadighed og Umildhed læt kunde forhindre at tage nogen vis Solehøyde, hvorefter at udforſke Uhrenes nærværende Tilſtand.

Foruden bemældte **Gnomon** var han forſynet med tvende Uhrer, af hvilke han havde bragt det eene ham ſelv tilhørende med ſig fra Wien, det andet fra det aſtronomiſke Obſervatorium i Kiøbenhavn, og med tvende Qvadranter, den eene forfærdiget af Hr. **Aal** i Kiøbenhavn, den anden tilhørende den af ſin Arabiſke Reyſe berømte Hr. Capitain **Niebuhr**, foruden adſkillige aſtronomiſke Tuber, ſom han for ſin Bortreyſe fra Wien havde ladet forfærdige til dette ſit Øyemærke, og andre hidhenhørende Inſtrumenter. At Aſtronomerne ſkulle vide, hvad Lid de kan ſætte til og hvad Priis paa hans Arbeyde, har han i Forveyen ikke forſømt noget af Alt hvad der kunde tiene til at befordre Bemærkningens Nigtighed, og dens Nytte, nemlig Sol-Parallaxens Beſtemmelſe. Han havde til den Ende først prøvet den af Hr. **Aal** forfærdigede Kiøbenhavnſke Qvadrant, ved hvis Hielp han har beſtemt det Vardøehuſiſke Obſervatorii Bredde og Luftens Refraction. Han giennemlæſte først alle dertil opfundne Methoder i Aſtronomiſke Skrifter, og efter at han paa dette Sted havde befundet dem alle endten umuelige eller unyttige, valgte han af Hr. de la **Caille**'s Stierne-Tabelle tvende Stierner, een i Sønder, en anden i Nord, ſom havde næſten den ſamme Afſtand fra Iſſepunkten, eller ſamme Høyde fra Horizonten. Diſſe tvende vare α Draconis i den ſøndre og β Urſæ minoris i den nordre Kant, hvis Høyde fra Horizonten faldt inden for den Grad 85, 5′ og 85° 15′. Han ſatte da Qvadrantens Perpendikel nøt op i det Deelings-Punkt 85°, og ved Hielp af Micrometret beſtemte de øvrige Minuter og Secunder. Diſſe Bemærkninger igientog han i flere Nætter, og da han befandt dem altid overeenſtemmende, ſaa beſtemte han derved Qvadrantens Feyl i den 85 Grads Deelings-Punkt, og dernæſt den rigtige Poli-Høyde, ſaa at Qvadrantens Feyl endten ganſke eller paa faa Secunder nær maatte blive den ſamme, formedelſt Refractionens lige Virkning under begge Stierners næſten lige Høyde, naar derimod, efter den ſædvanlige Methode, Refractionen nødvendig tilforn maa være beſtemt og paa det nøyeſte bekiendt, da man efter den tager hvad Stierner man vil af ulige Høyder i Sønder og Nord. Paa ſamme Maade har han ved mangfoldige Bemærkninger undersøgt Qvadrantens Feyl i flere Deelings-Punkter, ſom den her tilføyede Tab. I. S. 12 foreſtiller, og lover han os endnu

mere

mere Forklaring derover i ſit Opus Expeditionis litterariæ. Efter denne Underſøgelſe beſtemmer han ſit Obſervatorii Polhøyde, og har derved lagt ſine foregaaende Bemærkninger til Grund, ſaa vel den, han har anſtillet med de tvende antagne Stierner, ſom dem Tab. I. foreſtiller, og mange flere, ſom hans Op. Exp. litt. ſkal indbefatte. Efter Bemærkningerne anſtillede med de tvende Stierner α Draconis og β Urſæ minoris beſtemmes den til 70° 5′ 36½″ og efter den første Tabels Bemærkninger anſtillede med andre Stierner, til den Sum, ſom Tab. II. foreviſer S. 28. 29. Denne Methode at beſtemme Polhøyden efter de tvende og flere Stierners lige Høyde i Sønder og Nord har han brugt ſom den bedſte og fordeelagtigſte, fordi den ikke nødvendig forudſætter Kundſkab om Refractionen og Qvadrantens Feyl, og har dermed tillige opløſt det aſtronomiſke Problema: Qvadrante qvantumvis erroneo, atqve errore ejusdem incognito, exactam definire Elevationem Poli per fixas non verticales, & refractione qvacunqve affectas, nulla adhibita Correctione refractionis. Forfatteren ſøger dernæſt at beſtemme Længden af ſit Obſervatorium i Vardøehuus, eller Forſkiællen imellem dets Meridian, og de fornemmeſte Obſervatoria i Europa, ſaaſom det Greenwichiſke i Engeland, det Pariſiſke i Frankerige, det Kiøbenhavnſke i Dannemark, det Petersborgſke i Rusland, det Stockholmſke i Sverrig, det Vienſke i Østerrige, det Ingolſtadiſke i Tydſkland. Der ere adſkillige Midler til at beſtemme Stæders geographiſke Længde, ſaaſom Mercurii og Veneris Gang forbi Solen, Jupiters Drabanteres Formørkelſer, Maanens Formørkelſer, Fixſtiernernes Forborgelſe af Maanen eller deres nærmere Sammenkomſt dermed eller deres længere Afſtand derfra, og Sole-Formørkelſer. De tvende første ere, ſom man veed, meget ſiældene. Bemærkningerne af Jupiters Drabantere var ham umuelig, formedelſt Planetens alt for ſtore Declination, da den næppe var at ſee 3 Grader over Horizonten. Til at bemærke Maanens Formørkelſe den 23de Decbr. 1768. fandt han ingen Leylighed formedelſt tykke Skyer og Regn-Veyr. Formedelſt tyk Luft og Sneefald kunde han heller ikke ſelv erholde nogen Beregning over Stiernernes Forborgelſer eller nærmere Sammenkomſter med Maanen, ey heller kunde han, ſom man pleyer ſkiønt uſikker til Søes, af Mangel paa noget dertil bequem

Inſtrument, maale Stiernernes længere Afſtand fra Maanen eller Maanens fra Solen. Det var derfor en ſær Lykke, at at han fik klar og reen Luft til at bemærke ſaa vel Veneris Gang for Solen, ſom den derpaa følgende Solens Formørkelſe, ſaa at han kunde beſtemme ſit Obſervatorii Længde af Veneris Gang med fuldkommen Viſhed, naar først Solparallaxen derefter var beſtemt, og af Solformørkelſen i det mindſte med liden Afvigelſe. Det ſidſte Middel har han først betient ſig af, ſaaſom det første forudſætter Solparallaxens nøyagtige Beſtemmelſe. Men ſom den første Berørelſe af Maanens Rand med Solens, er umuelig at bemærke, ſom han ſiden grundig har viiſt i Henſeende til Veneris første Berørelſe i ſin Indgang for Solen, ſaa har han kun betient ſig af Formørkelſens ſidſte Beſlutning, ſaadan ſom den er bemærket paa forſkiællige Steder, og har derved fundet Meridian-Forſkiællen

imellem	Vardøehuus	og	Greenwich	2h	4′	33″
—	—	—	Paris	1	55	9
—	—	—	Ingolſtad	1	18	58
—	—	—	Kiøbenhavn	1	14	10
—	—	—	Wien	0	59	3
—	—	—	Stockholm	0	52	11
—	—	—	Petersborg	0	3	6

Denne Beregning har han anſtillet, ikke fordi han troede, at den nøyagtigſte Meridian-Forſkiæl var nødvendig til at beregne Solparallaxen af de Bemærkninger af Veneris Gang, ved hvilke man har bemærket begge indvendige Berørelſer, men til den Ende alene, at man i Forveyen kunde være forviſſet om **Vardøehuſes** geographiſke Længde.

Nu kommer Forfatteren nærmere til Hoved-Sagen, og leverer en foregaaende Underretning angaaende Maaden at bemærke de optiſke Berørelſer i Veneris Gang for Solen. Tvende Cirklers udvendige optiſke Berørelſe beſtaaer derudi, at deres **Omfangs-Linier** (Peripherier) **ere hinanden ſaa nær, at Øyet ikke kan bemærke det mindſte Rum derimellem, men de ſynes ligeſom ſammenblandede i et phyſiſk Punkt, dog ſaaledes, at Beſkueren ſkiønner den eenes hele Omfangs-Linie at være uden for den andens.** Men ſkal han kunne ſkiønne dette, ſaa maa han og kunne ſee begge Cirklers Omfangs-Linie, og hvis han ikke

det

det kan, saa kan han heller ikke skiønne, at de ere hinanden saa nær. Paa denne Grund holder han det for plat umueligt at bemærke den første udvendige Berørelse endten ved Maanens eller Veneris Indtrædelse for Solens Discus, saasom hverken Maanens eller Veneris mørke Discus kan sees uden for Solen, og følgelig kan heller ikke denne Berørelses sande Tidspunkt bestemmes. Thi naar Maanens eller Veneris Discus allerede sees for første Gang, da har allerede Solens Omfangs-Linie deraf faaet et Indsnit, og den udvendige Berørelse maa være skeet nogen Tid tilforn, hvis Punkt ingen Astronomus saa nøye kan bestemme, skiønt det vel i Henseende til Maanen ved idelig Praxis og af den Deel af dens Omfangs-Linie, som allerede er inde for Solen, og af dens bekiendte Bevægelse i sin Gang, kan beregnes indtil 10, 6 eller 5, og i Henseende til Venus indtil 60 eller i det Mindste 40 Secunders Forskiæl, efter Tubernes ulige Beskaffenhed. Af den Aarsag ere og adskillige Observatorers Beregninger over denne Tidspunkt meget ulige, og Astronomerne har giort sig det til en Lov, aldrig at ville betiene sig af den udvendige Berørelses Tids-Punkt til Solparallaxens Bestemmelse. Tvende ulige store Cirklers indvendige Berørelse skeer, **naar den mindre Cirkels Omfangs Linie synes indvendig den større saa nær at begge Omfangs-Linier vel sees heele, dog at der ikke kan øynes det mindste Skillerum derimellem.** Skal man kunne bemærke denne Berørelses Tidspunkt, saa maatte man først nøye kunne bemærke dette, naar nemlig baade Veneris og Solens Discus faaer deres heele fulde Peripherie, naar altsaa først den Veneris Diameter, som drages igiennem den indvendige Berørelses-Punkt fra Solens Rand, er lige stor med denne dens anden Diameter, som skiær den første over tvers til 4 Retvinkler, og dernæst naar de tvende Buer af Solens Omfangs-Linie fra begge Sider løbe tilsammen igien i Berørelsens Punkt og gaaer ud i een uafbrudt Linie. Da nu Observator ikke uden ved Hielp af Øyet kan dømme om bemældte Diameternes lige Størrelse, eller Veneris Omfangs-Linies cirkelrunde Fuldkommenhed, saa er heller ikke andet mueligt, end at han jo kan feyle i sin Dom, ligesom naar man ved blot Øyesyn skal dømme om tvende Længder. Sætter man nu Feylen blot til en eeneste Secunde af en Cirkel eller til en $\frac{1}{5}\frac{1}{8}$ Part af Veneris Diame-

ter, ſaa maa Obſervator i at dømme om den rette Berørelſes Tid nødvendig have feylet paa 15 Secunder i Tiden, førend den virkelig er ſkeet, da 4 Secunder af en Cirkel ſvare til 60 Secunder i Tider, og altſaa 1 Cirkel-Secunde til 15 Tids-Secunder. Ikke mindre vanſkeligt er det med blot Øye at bemærke den Tid, naar juſt de tvende overſkaarne Soelbuer igien ræffe til hinanden i Berørelſes-Punktet og giver Solen ſin hele Omfangs-Linie igien. Desuden kan der komme andre Omſtændigheder til, ſom kan giøre Bemærkningen end mere vanſkelig eller umuelig, ſaaſom Solens Nærhed ved Horizonten og de horizontalſke Damper, der give Solen og Veneris Rander en bævende Bevægelſe, eller og Skyer, ſom kan hindre dem at ſees. Alle diſſe Aarſager kan giøre, at den indvendige Berørelſes Tidspunkt ved Indtrædelſen ikke kan bemærkes eller beſtemmes med ſaa fuldkommen Viſhed, at man jo maa kunne have feylet i det Mindſte paa 15 Secunder og derover efter Omſtændighederne. Vilde man antage dette for den indvendige Berørelſes Tidspunkt, nemlig naar den første Lyſetraad af Solens Rand ſkinner frem fra Veneris mørke Rand, da tilſtaaer Forfatteren vel, at dette Øyeblik bedre kan bemærkes, men paaſtaaer dog, at det er ikke den indvendige Berørelſes ſande Tidspunkt, ſom allerede da maa være forbie, efterdi Veneris Rand nu allerede maa have en liden Afſtand fra Solens. Man ſkulde nok ſynes, at denne Afſtand maatte være ſaa ſaare liden, ſaa den ikke kunde hindre, at antage det allerførſte Syn af Lyſetraaden for Berørelſens Tids-Punkt. Men da og Feylen herved i Tidens Beregning er af Forfatteren nedſat indtil paa 4 eller 5, og undertiden 3 eller 2 Secunder, og han ſelv erkiender den af Aſtronomerne vedtagne Lov, at man bør bruge den indvendige Berørelſes Tidspunkt paa denne Maade beregnet, og ikke paa den første og forbemældte, hvorved Uviſheden kan beløbe ſig til en Grad af 15 Secunder, ſaa falder her al Indvending bort imod Forfatteren, ſom alene paaſtaaer, at det er ikke at vente, at alle Obſervatorer, endogſaa paa et Sted, ſkulde juſt paa ſelv ſamme Tid have bemærket det allerførſte Fremſkin af Lyſetraaden. Men anderledes forholder det ſig med den anden indvendige Berørelſe ved Udtrædelſen, hvis Tidspunkt er juſt det ſamme, ſom naar den ſidſte Lyſetraad forſvinder, ſaa der ikke kan ſynes mindſte Rum imellem Solens og Veneris Rand. Forfatteren

teren vilde forundre ſig over, om flere Obſervatorer med lige gode Tuber ſkulde i Bemærkningen af dette Tidspunkt ſkiælne fra hinanden paa 4 eller 5 Secunder. Han troer ſig ſelv at have bemærket det ſaa nøye, at han ikke tør tvile om Visheden paa en eeneſte Secunde. Man ſeer heraf, at Tidspunkten, naar Lys-Traaden ved Udgangen forſvinder, kan (cæteris paribus) bemærkes med ſtørre Vished, end naar den lader ſig allerførſt tilſyne ved Indtrædelſen, da Berørelſen lættere kan være ſkeet nogle faa Secunder tilforn. Iligemaade kan og den udvendige Berørelſe ved Udgangen bemærkes med en fuldkommen og den ſamme Vished, ſom i Sole-Formørkelſer. Den ſkeer nemlig, naar Solens Omfangs-Linie bekommer ſin cirkelrunde Fuldkommenhed, uden noget Indſnit af Veneris Rand.

Af foranførte forberedende Underviisning ſees, af hvad Aarſag Forfatteren har ikke ſaameget bekymret ſig om den førſte udvendige Berørelſes Tidspunkt, og har ikke vildet ſvække ſit Øyes Skarphed med dets Bemærkning, ſom han anſaae baade for umuelig og unyttig. Den 3die Junii efter Kl. 3 om Eftermiddagen var Himmelen overtrokken med mørke Skyer indtil Kl. 6. Forfatteren tabte dog imidlertid ikke Haab om et lykkeligt Udfald, men holdt alting i Beredſkab til foreſtaaende Bemærkning. Henved Kl. 6. ſtak Solen frem igien af Skyerne og med en mild og ſagte Vind af Sydveſt begyndte Himmelen at opklares meer og meer. Henved Kl. 9. giorde man ſig færdig til at bemærke den udvendige Berørelſe, ſaavidt mueligt var. Denne Bemærkning var egentlig anbefalet Hr. P. Sainovics og Hr. Borgreving, og efter det fra dem givne Tegn blev det Forfatterens Sag alene af den lille Deel af Venus, ſom da var inde for Solens Diſcus, ved Beregning at ſlutte til den foregaaende udvendige Berørelſes Tids-Punkt. Den indkomne Deel ſætter han til 2 Cirkel-Secunder og altſaa den foregaaende Berørelſes Tidspunkt til 2 Gange 15, det er 30 Secunder i Fortiden. Det er at ſige, Tegnet blev given 9h 15′ 17″, altſaa formodes den udvendige ſande optiſke Berørelſe at være ſkeet 9h 14′ 47″. Nu giver man ſig til at bemærke den indvendige Berørelſe. For Kortheds Skyld ville vi levere den her betegnet ved følgende Schema. H. og S. og B. ſkal betyde Hell, Sainovics og Borgreving, hver med ſin forſkiællige Tubus.

Veneris og Solens Rand skiønnes fuldkommen uden Lyse-Traad: — —	H. 9h 32′ 42″	S. 9h 32′ 30″	B. — —
Første Fremskin af Lysetraaden, da Venus er fuldkommen inde: — —	9h 32′ 48″	9h 32′ 45″	9h 33′ 10″

Høyden af Solens Rand, hvor Venus gik ind, var 6° 33′ 0″. Strax efter Indtrædelsen sammenlignede man Uhrerne, da det Kiøbenhavnske viiste 10h 23′ 58″, det Wienske 9h 38′ 0″. Henved 7 Minuter efter Indtrædelsen var skeet forstak Solen sig med sin Venus bag en Skye og forblev der fra 9h 40′, næsten til Kl. 3 om Morgenen, og det var den selv samme ulykkelige Skye, der hindrede de andre Observatorer i de nordlige Egne at bemærke Berørelserne. Man havde her og næsten tabt al Haab om at faae nogen Bemærkning af den anden og sidste indvendige Berørelse. Men der opstod af Syd-Øst en gunstig Vind og fordrev den tykke Skye hen mod Nord-Vest. Solen kom da frem igien, og gav vore Beskuere god Leylighed til at bemærke den anden indvendige Berørelse saaledes: H. J det Veneris Rand nærmer sig til Solen, stak en liden ligesom sort Knop frem fra Veneris ved Lysets Svaghed forstørrede Rand til Solens 15h 26′ 6″, den tager mærkelig af 15h 26′ 12″, den forsvinder i et Øyeblik, da Veneris og Solens Rander ere ligesom sammenflødne til een 15h 26′ 17″. S. bemærker den visse indvendige Berørelse 15h 26′ 18″ og B. 15h 26′ 10″. Høyden af Solens Rand var 9° 43′. Forfatteren selv troer sig at have bemærket denne sidste indvendige Berørelse saa nøye, at han end ikke tviler om Vissheden paa en Secunde. Endelig bemærker H. den sidste udvendige tvilsomme Berørelse 15h 44′ 22″, den visse Udgang 15h 44′ 26″. S. den visse Udgang 15h 44′ 27″ og B. den visse Berørelse 15h 44′ 20″. Høyden af Solens Rand, hvor Venus gik ud, var 10° 4′ 0″. Efter Udgangen viiste det Kiøbenhavnske Uhr 16h 33′ 23″, det Wienske 15h 47′ 0″. Tiden er saaledes beregnet efter det Wienske Uhr, og en følgende Tabel forestiller den heele Beregning over alle Bemærkningens Tidspunkter bragte til den sande Tid. Kan man af disse tillige med andre i den sydlige Kant af Amerika bemærke-

de

de nøyagtige Tidspunkter til ſin Tid med Vished beſtemme Solens Paralaxes Størrelſe og dens Affland fra Jorden, da ere de paa denne Reyſt giorte ſtore Bekoſtninger vel anvendte til den Aſtronomiſke Videnſkabs ſtore Nytte og vor Allernaadigſte Danſke Monarchs udødelige Roes og Ære, i hvis Hænder Forfatteren tillige med ſin Medhielper Hr. Sainovics har haft den Naade ſidſt afvigte 8de Februar. at overlevere denne Efterretning.

Halle.

Τῦ μακαρίȣ Θεοδωρήτȣ Επισκοπȣ Κύρȣ ἅπαντα. B. Theodoreti Epiſcopi Cyri opera omnia ex recenſione Jacobi Sirmondi. Denuo edidit, Græca e Codicibus locupletavit, antiqviores editiones adhibuit: verſionem latinam recognovit & variantes lectiones adjecit *Joann. Ludov. Schulze* Gr. & OO. LL. in Acad. Frideric. P. P. O. Tom. I. 4 Alph. 15 Ark i ſtor 8vo. Udgaven af Kirkefædrenes større Skrifter og end mere af hele Samlingen af deres Skrifter har, naar man undtager de Cølniſke, eller ſnarere Leipzigſke Eftertrykker ved Enden af forrige Aarhundrede, hidindtil været ſaa uſædvanlig i Tydſkland, at man ey alene meget beundrer det Mod, Hr. Prof. Schulze har fattet til at udgive Theodorets Værker, og den Wayſenhuſiſke Boghandling til at vove Forlaget, men ønſker og den hele dertil føyede Anſtalt en lykkelig Fortgang. Det paa Theodorets Værker faldne Valg er vel troffen, da hans Skrifter i meer end et Hundrede Aar ey ere blevne omtrykte, og have dog det Fortrin, at de har en ugemeen Nytte for meer end et Slags Lærde. Man lader Hr. Sch. vederfares den billige Ret, at han har udrettet alt, hvad man af ham kunde vente. Han har lagt Jeſuiten Sirmonds Udgave til Grund, ſaaledes ſom den af Garnier er til Ende bragt. Her bliver altſaa giort Begyndelſe med Theodorets exegetiſke Skrifter, og leveret i denne Deel, hvad denne Biſkop har efterladt over det Gamle Teſtaments Bøger indtil Pſalmerne. Juſt denne Pſalme-Forklaring indtager meer end det halve af denne Deel, og der er endog enkelte Exemplarer at bekomme for dem, ſom juſt ikke ville kiøbe den hele Samling. Det er dog ikke en

blot

blot Aftryk af den Sirmondiſke Udgave, Hr. Sch. har leveret, men den er meget baade forøget og forbedret. De Hielpe-Midler, han dertil har betient ſig af, ere ved denne Deel deels 4 Augsburgiſke Haandſkrifter, af hvilke et indbefatter Theodorets Arbeyder over de 5 Moſe-Bøger, over Joſvæ Bog og en ſtor Deel af Dommernes, et andet den hele Forklaring over Pſalmerne, det tredie indbefatter ſamme Forklaring indtil 94, og det fierde en ſaa kaldet Kiæde af flere græſke Fædre fra Pſalm. 9. til 50; deels en ældre Pariſiſk Udgave af Octateuchi Udtolkning; deels ved Chrønikernes Bøger en Coisliniſk, deels og ved Pſalmerne nogle af Hr. Bandini bekomne Sammenligninger af mediceiſke Haandſkrifter. Hvad Garnier i ſit Supplement har føyet til Sirmonds Udgave af et Vaticaniſk Haandſkrift over Pſalmerne, det er og her indrykket. Ved denne Forraad er Hr. Sch. bleven ſat i Stand til ey alene at rette og forbedre Texten,) hvilket han dog har giort med den roesværdige Beſkeedenhed, at han blot har antegnet Læſemaaderne i Randen, og hellere overladt dem til Læſerens Bedømmelſe, end ſaa ſtrax giort nogen Forandring i den vedtagne Text) men endog hiſt og her at oplyſe den med ſmaa Noter, og derefter at forbedre den latinſke Overſættelſe. Diſſe Noter ſtrække ſig dog videre end til Læſemaaderne. Theodoret forklarer ſin græſke Bibel, og om endſkiønt der er ſtor Tvivl om, at han har forſtaaet Hebraiſk, ſaa er han dog for ſaa vidt en Kritikus, ſom han til ſin Tid og efter ſine Omſtændigheder kunde være. Hans Text afviger ofte fra de 70 Fortolkere, og han bemærker ſær flittig de andre græſke Overſættelſer. Paa alt dette har Hr. Sch. anvendt ſin Flid, og i ſine Anmærkninger omhyggelig bemærket hans Afvigelſer fra de LXX., Aqvila, Symmachus og andre, og diſſe Overſættelſers Forhold til den hebræiſke Original. Denne Udgave er altſaa vigtig ey alene for det Gamle, men endog til deels for det Nye Teſtaments Kritik, efterdi de Steder, Theodoret deraf har anført, giver undertiden Anledning til at opdage hidindtil ubemærkede Læſemaader. Foran findes Theodorets Levnets-Beſkrivelſe, der ikke har været Forfatteren ſaa let et Arbeyde, da den ſtaaer i ſaa nær en Forbindelſe med Hiſtorien om de Neſtorianſke og Eutychianſke Stridigheder, og hans Skrifter henhører iblandt de bekiendte 3 Hoved-Punkter, der i det 6te Aarhundrede opvakte ſaa ſtor Uroe-

lighed

ighed i den Øster- og Vesterlandſke Kirke. Hr. Sch. har derfor her maattet indſkrænke ſig inden ſnevre Grændſer, for blot at levere ſin Skribents Biographie. De anførte Efterretninger og Domme om Theodorets Skrifter ere i ſær at roſe formedelſt deres Korthed, tilſtrækkelige Fuldſtændighed og Grundighed. Den udvortes Geſtalt er vel ikke prægtig, dog fuldkommen bequem, og Trykken virkelig reenere, end i den Sirmondiſke Udgave. Kun de Hebraiſke Bogſtaver ere lidt for ſtore i Forhold mod de Græſke og Latinſke.

Göttingen.

Herfra anmælder man os et Skrift paa 4 Ark i 4to under følgende Titel: Schreiben an den Herrn Hofrath Michaelis zu Göttingen, worin um die Auflöſung gewiſſer Zweifel geziemend gebeten wird. Man veed ikke at angive Forfatterens Navn. Kun dette ſeer man, at, uagtet han er ingen Theologus, ſaa beſkæfter han ſig dog med den Hellige Skriftes Udforſkning, blot af Tilbøyelighed til Religionen og til ſin Fornøyelſe, og beſidder mange hidhørende Indſigter, ſom ere ſiældene hos Perſoner af verdslig Stand. Af viſſe Omſtændigheder formoder man, at han er en Perſon af fornemme Stand. Hans Skrivemaade og fine Smag ſtemmer og dermed vel overeens. Hans Tvil er ſtilet imod den Forklaring over Brevet til de Hebræer, ſom Hr. Hof-Raad Michaelis har udgivet, og i ſær imod det han ſiger om det første Kapitel. Han troer, at Hr. Hofraaden paraphraſerer for frit, og foredrager alt for mange egne Tanker i ſin Omſkrivning af Pauli Ord. Han lægger derved tvende Regler til Grund: for ſt, at en fornuftig Skribent, der ſkriver ikke for Lærde, men for den almindelige Hob af Mennesker, ſom Paulus, forbinder ikke nogen ſaadan Meening med ſine Ord, ſom kun en Lærd ſkulde kunne finde: for det andet, at den Paraphraſis er ikke rigtig, hvilken man, naar man paa det bedſte vilde concentrere den, vanſkelig ſkulde udtrykke med Original-Skribentens Ord, eller og om man det giorde, man da ſkulde beſkyldes for, at man havde udeladt nogle Tanker. Efter diſſe Regler prøver han adſkillige enkelte Steder. Samme Anmærkning giør han og imod den poetiſke Omſkrivning af Salomons Prædiken, i hvilken dog Hr. Michaelis ſkal ikke

blot

blot have haft til Henſigt at levere Salomons Tanker, men mere vilde være Digter end Overſætter. Foruden ſine Tvilsmaales Oplosning forlanger Forfatteren af Hr. Hofraaden en bogſtavelig Overſættelſe af Brevet til de Hebræer, men i ſær en bogſtavelig Overſættelſe, og ey en Paraphraſin, af Eſaias, Jeremias, Pſalmerne og Jobs Bog, en ſaadan Overſættelſe, hvorudi Orientens Genie, Talemaader og Billeder vedbeholdes, og blot ved korte Anmærkninger oplyſes. Man lader Forfatteren vide, at Hr. Hofraaden virkelig arbeyder paa ſaadan en Overſættelſe af det hele Gamle Teſtamente, hvis Anmærkninger ſlet intet Lærdt ſkal indbefatte, ey engang Beviſerne for de nye Forklaringer, og overalt intet hebræiſk, men blot Oplysninger over Talemaader og Billeder for Tydſke Læſere. Jobs Bog, ſom Hr. Michaelis holder for den ældſte i Bibelen, er allerede under Preſſen. Videre mælder man Forfatteren paa Hr. Hofraadens Forlangende, at Beſvarelſen paa hans Skrivelſe bliver at finde i den 3die Deel af hans vermiſchten Schriften.

Anmældelſer.

Leiden. P. Rutilii Lupi de figuris Sententiarum & elocutionis libri duo: recenſuit & annotationes adjecit David Ruhnkenius: Accedunt Aqvilæ Romani & Julii Rufiniani de eodem Argumento Libri. 19 Ark i 8vo. Robertus Stephanus udgav diſſe 3 Rhetorer i Aaret 1530. og hans Udgave har de andre Udgivere lagt til Grund. Men den, ſom Stephanus havde overdraget Opſigten med Udgaven, har ikke handlet redelig. Uden at bekymre ſig om Haandſkrifterne har han forandret og tilſøyet hvad han fandt for godt. Hr. Rhunken har ved Haandſkrifternes Sammenligning afhiulpet denne Feyl. Han retter Texten og i Anmærkningerne anbringer meget godt, ſom tiener til diſſe Rhetorers Oplysning. Han har og tilſøyet en Hiſtoriam criticam Oratorum Græcorum, ſom er forfattet med ſtor Flid, og ſætter denne Deel af den gamle lærde Hiſtorie i et ſtort Lys

Leipzig. Engliſcher Theater: Erſter Theil, von Chriſtian Heinrich Schmid, Doctor der Rechte und Prof. zu Erfurt. 1769. 438 S. i 8vo. Forfatteren er ikke

ikke fornøyet med det Brittiſche Theater, ſom Rüdiger i Berlin udgiver, fordi ſamme indbefatter ſær ſlette Overſættelſer. Hans Henſigt er ædel og patriotiſk. „I Stedet for „ ſaa mange ſmagløſe Franzøſiſke Lyſtſpil, hvortil vore Skue„ ſpillere tage deres Tilflugt, i Mangel af gode Originaler, „ har jeg ofte ønſket at ſee Engelſke Stykker opførte paa vore „ Skuepladſer, og det Bifald, ſom Colemanns Iverſyge „ Kone har fundet i Leipzig, beſtyrkede min Forhaabning, at „ Tydſkerne kulde i dem finde mere Næring for deres Geiſt, „ end i den Mængde af de mange begrædelige Comedier.“ For ogſaa at ſkaffe de Engelſke Stykker Bifald paa det Tydſke Theater, har Hr. S. ikke leveret en blot Overſættelſe, men giort dem mere paſſende dertil, ved at udelukke de Steder, ſom kunde ſtride derimod. „Jeg ſøger ikke, ſiger han, at „ rette Geniets Værker, men jeg vil kun levere ſaadanne „ Overſættelſer, ſom Schlegel vilde giøre af Almeria, og „ jeg beder altſaa, at man ey vil anſee Udelukkelſer, ſom Feyl „ i Overſættelſen, og mine Forandringer, ſom en Omarbeyd„ ning.“ Dette Bind indfatter 1) Die heimliche Heyrath, et Lyſtſpil af Colman og Garrik, og et af de regelmæſſigſte Engelſke Stykker. 2) Othello, et Sørgeſpil. 3) Der Werb Officier, et Lyſtſpil af Farqhar, hvorom Forfatteren i Fortalen har meddeelt en ſmuk Efterretning.

Halle. Clavis Poetarum Claſſicorum: Pars Poſterior: ſive index philologico Criticus in *Ovidium* & *Virgilium* minori forma in Orphani tropheo Halenſi impreſſus. Auctore *Gottloh Benedicto Schirach*. 1769. 650 S. i 8vo. Hr. Schirach leverer her den Anden Deel af dette ſit med Bifald optagne Værk, hvorved han ſøger at lætte de latinſke Digteres Forklaring, og at føre dem, der ikke vil giennemlæſe de større og koſtbare Udgaver, Commentarier og Critiker, paa den nærmeſte Vey til Bekiendtſkab med diſſe Skribentere. Hans Plan og Abſigt er den ſamme, ſom i det første Bind. Man bør ikke anſee Forfatteren ſom en Compilator, der ikke ſelv har tænkt og arbeydet. Man finder hiſt og her adſkillige nye Bemærkninger, men og deriblandt dem, ſom fortiener en nøyere Prøvelſe. Ved Ovids Forklaring er han ikke meget fornøyet med Burmann og Heinſius, og yttrer hiſt og her den Formodning, at mange Variantes lectiones

Etiones maatte være komne fra Digteren ſelv, ſom formedelſt ſit rige og overflødige Genie ofte ſkal have ſat flere Ord og Tanker ved Siden af hinanden. Paa forſkiællige Steder har Forfatteren angivet nye Læſemaader, hvorved denne Bog og ſaa bliver brugbar for en Critikus, og end oftere har han udviklet Skiønhederne i Billeder, Tanker og Udtryk, og i de Artikler Æternus, Componere, Dulcis, Gracilis, Abſumere, Obſcura, Vates, Plangor, Plenus, o. a. ſl. vovet ſig vidt uden for Grændſerne af et egentlig Index. I Tilſkriftet til Hr. Hofraad Bel har Forfatteren tilkrevet Ovid en ſtørre Opfindelſes-Geiſt end Virgil.

Paris. Dictionaire des Paſſions, des vertus, & des vices, ou recueil des meilleurs Morceaux de morale pratique tires des Auteurs anciens & modernes, étrangers & nationaux. 2 Vol. 1769. i 8vo. Man veed ſaa vel i Frankerige, ſom i Tydſkland, at Ordbøger ere ſkadelige for Videnſkaberne, efter ſom de rive Sandhederne ud af deres Sammenhæng, uden hviken de hverken tydelig kan forſtaaes eller grundig begribes. Ikke deſto mindre kommer der et Dictionaire for Lyſet efter et andet, ſaa man næſten ſkulde troe, at de Lærde i Frankerige fandt mere Smag i en løſt ſuperficiel, end i en grundig og ved møyſommelig Eftertanke forhvervet Kundſkab, og derfor ſøgte mere at udbrede hin end denne iblandt deres Landsmænd. Den ubenævnte Forfatter ſiger til ſin Retfærdiggiørelſe: Udtog af Natur-Læren, af Theologien, af Hiſtorien ere ſær ſkadelige for diſſe Videnſkaber: de tabe deres væſentlige Deele og ſande Anſeelſe, ſaaſom de foreſtilles Læſeren adſplittede og under en ufuldkommen Afbildning: Moralen alene maa undtages: ganſke korte Forklaringer og enkelte Regler af ſamme blive immer lærerige og nyttige. Denne Undtagelſe meener man dog kunde bedre finde Sted ved Hiſtorien, end ved Moralen. Imidlertid kan alle Videnſkaber foredrages i korte Forklaringer og Læreſætzer, at de deſtobedre kan anbefales til Hukommelſen. Denne Nytte maa man tilſtaae alle Ordbøgerne og i ſær denne nærværende, i hviken adſkillige Artikler ey lade ſig læſe uden med Nytte og Fornøyelſe.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig et Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 18.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 3die May 1770.

Kiøbenhavn.

C. G. *Kratzenſtein*, Med. & Phyſ. exp. Prof. P. O. Amolitio *Vis inertiæ & vis repulſivæ*, vulgo inter Principia Motus & Qvietis Corporum ſed falſo relatarum, Reſpondente, Candidato præſtantiſſimo, inſtructiſſimoqve *Frid. Gottl. Sporon*, S. S. Theol. Cult. feliciſſimo, in Communitate Regia Decano & Collegii Walkendorfiani Inſpectore, publicæ Ventilationi ſubmittenda die 25 Apr. Anno 1770. Pars Ima.

Intet er viſſere, end at en Lærling ſkylder ſin Lærer Høyagtelſe og Taknemlighed. Men Intet er urimeligere, Intet tillige mere ſkadeligt for Videnſkaberne, end at Læreren vil tilegne ſig mere Myndighed over ſin Lærlings Tænkemaade, end den, der kan tilkomme et Menneſke med en indſkrænket Forſtand, og ſom kan have feylet i Noget af det, han har lært og foredraget, en Myndighed, der vil anſee enhver Afvigelſe fra ſine Læreſætter, enhver Indvending og Modſigelſe, ſom en Uerkiendtlighed, en Formaſtelſe, Selvbehag, Frækhed, eller hvad andet man vil kalde en uſkyldig og pligtmæſſig Brug af den naturlige Frihed, ſom er Videnſkabernes og Lærdommens Liv, en Frihed, uden hvilken ne vitalis qvidem eſt litterata vita. Naar en ſaadan Lærer danner nogle Lærlinger af en lige Tænkemaade; naar han

ſvækker og undertrykker andres Mod, og afſkrækker dem fra at prøve og underſøge; naar nogle fattes den til ſaadan Underſøgelſe fornødne Indſigt, andre det fornødne Mod og den drivende Lyſt; ſaa forſtaaer det ſig ſelv, at hans Vildfarelſer forplantes fra Slægt til Slægt, til Vanære for den menneſkelige Forſtand og Lærdommens ubodelige Skade. Deraf kommer tildeels den indgroede Tilbøyelighed og Hengivenhed til feylagtige Syſtemer, og falſke Læreſatzer, indtil et eller andet kiæk Mod og muntert Genie bryder løs og vover at gaae Vildfarelſer tillige med de Bebreydelſer og Ulyligheder i Møde, ſom indhærdede Fordommes Beſtridelſe medfører. Men diſſe Genier ere næſten alt for faa for at oprette Lærdommen den Skade, ſom følger af hiin umenneſkelige Myndighed og den deraf fødte endten frygtſomme eller blinde Hengivenhed hos andre, qvi vel ante tenentur adſtricti, qvam, qvid ſit optimum, judicare poſſint, vel alicujus, qvem primum audierunt, Oratione capti, de rebus incognitis judicant, &, ad qvamcunqve ſunt Diſciplinam qvaſi tempeſtate qvadam delati, ad eam, tanqvam ad ſaxum, adhæreſcunt —— qvi ad unius ſe auctoritatem contulerunt —— qvi errare malunt, eamqve ſententiam, qvam adamaverunt pugnaciſſime defendere, qvam ſine pertinacia, qvid conſtantiſſime dicatur, exqvirere. Cic. Acad. Qvæſt. L. IV. c. 3. Vor bersømmelige Hr. Prof. **Kratzenſtein** er i ſin Videnſkab viſt ikke nogen ſaadan ivrig eller blind Tilhænger af andres Syſtemer, og da man tør formode, at han ligeſaa lidet vil binde nogen til ſit, ſom han ſelv har bundet ſig til nogen andens, ſaa vil han og være ſaa vel for ſine egne Lærlinger, ſom for andre Lærere et Mønſter og Exempel, ſom fortiener deres Høyagtning og Efterfølgelſe. Man kan ikke læſe denne liden Afhandling uden at beundre den Frimodighed og Munterhed, hvormed han efter ſin dybe Indſigt i ſit Videnſkab gaaer Vildfarelſer og Fordomme i Møde; Vi vil levere dens Indhold i et Udtog, ſom viſt nok ikke ſkal mishage vore Læſere. Han beviſer, at den Vis inertiæ (den døde, livløſe Kraft) ſom baade Metaphyſici og i ſær Phyſici have giort ſaa megen Væſen af, at de har antaget den for en Grund baade til Bevægelſe og Hvile i Legemerne, henhører til Non-Entia phyſica. Hans Indtrædelſe dertil i §. 1. er mærkelig: „Den menneſkelige Forſtands Hiſtorie kan ydmyg

„der

„ den ſtolteſte Philoſoph. Ey deres Kundſkabs Omfang, ey
„ deres Skrifters Mængde, ey deres derved forhvervede An-
„ ſeelſe, ey Publici Fordom har formaaet at bevare dem fra
„ at falde undertiden i aabenbare Vildfarelſer, ſom de dog
„ ved en ringe Agtſomhed kunde have undgaaet. Aarſagen
„ maa derfor ikke ſaa meget ſøges i den menneſkelige For-
„ ſtands almindelige Svaghed, ſom i den tilbørlige Agtſom-
„ heds Forſømmelſe. Men hvad er igien Aarſagen til den-
„ ne? Jeg troer ikke, den er nogen anden, end en alt for
„ ſtor Sikkerhed. Hvortil kommer, at forſkende Genier
„ vil ofte hellere øve deres Kræfter paa indviklede og mør-
„ ke Tings Underſøgning, naar de derimod løber dem kun
„ ſaa løſelig over, der ſynes ringe og ubetydelige. Hinc
„ illi lapſus.“ Vi tør føye til de Aarſager, vi oven til
har anført: nogle Læreres alt for ſtore Myndighed og Tillid
til ſig ſelv i at lære, og Iverighed i at forſægte deres Lærdom-
me, ſom de har været alt for færdige til at fremſætte og de-
monſtrere: nogle og de fleſte Lærlingers alt for ſtore Hyngi-
venhed til de Syſtemer og de Læreſatzer, de først har hørt,
hvilken kommer af Frygt hos nogle, ſom betænke, hvad de
ofte maa vove ved Afvigelſer og Modſigelſer, hos andre, af
Mangel paa Indſigt, atter hos andre af Mangel paa Lyſt,
at vi ſkal ikke tale om dem, ſom gider ikke været over ſelv at
underſøge, og ſøge kun deres Ære og deres Brød, ved at
følge og beſmigre en anden ſtor og for dem med Ret og Uret,
for Vildfarelſer og Sandheder lige høyt æret Mand. Alle tilhobe
id qvam diſciplinam ſunt qvaſi tempeſtate qvadam delati,
id eam, tanqvam ad ſaxum adhæreſcunt, og Vee! ja Vee!!
og Vee den!!! ſom da tør vove at ville ruſke dem derfra.
Hinc illi lapſus! Men herved bør vi dog ikke forglemme at
anføre ogſaa den Aarſag, ſom vor ſkarpſindige Forfatter har
øyet til, og det paa en ſaa ſindrig og ſmuk Maade, at vi
ager ikke i Betænkning at afſkrive hans egne Ord, ſom med-
rer en ſaadan i phyſiſke Materier uſædvanlig Ziirlighed,
om man alene tør vente af de muntreſte og vittigſte
Genier: „Raro fit, ut hocce iter philoſophicum ingreſ-
„ ſuri ambas hodegetas tamqvam Magiſtras in conſor-
„ tium recipiant. Forſan parſimoniæ neceſſitas inter-
„ dum meliori intentioni metam ponit, ſi forte ſumtus
„ non ſufficiunt ambabus magiſtris alendis & exornan-

„ dis. Ratio qvidem minus ſumtuoſa eſt. Magnificen„ tia ejus vix conſpicua & inſuper obſoletam faciem ha„ bet; & qvo minus illa ſaginatur, eo magis activa & „ ad officia ſua prona illa permanet. Experientiæ vero „ palatum noſtro ævo adeo delicatum devenit, illa nune „ adeo exornari ejusqve naturalis formoſitas adeo eleva„ ri conſuevit, ut eam vix ibi habitare credant, ubi „ non recentiſſimo more gallico regiisqve ſumtibus pa„ ratum hoſpitium illam excipit. Hinc fit, ut illi, „ qui ipſius ſumtuoſo palato ſatisfacere deſperant, in „ meris ſpeculationibus adquieſcant, quas duce Ratione „ formaverunt, ſeqve ſatient eis, qvæ de venuſtate Ex„ perientiæ fando ad aures ipſorum perveniunt. Opu„ lentiores vero, hujus formoſitate capti, non raro hanc „ ſolam colunt & obſoletæ Rationis ſodalitium ſper„ nunt. Quid itaqve mirum, ſi modo hi modo illi in „ via ſua ſæpius in foveas & decipulas prolabantur, „ paſſim occurrentes. Decipularum vera conditio per„ quam varia eſt, nec defuerunt inter philoſophos, qui „ formam illarum exacte deſcripſerunt & peregrinantes „ ne in illas incidant præmonuerunt. Videtur vero „ hæſce decipulas perqvam provide eſſe tectas & occul„ tatas, qvia non raro ipſos admonitores, interea dum a„ lios monent, in eas prolabi conſpicimus. Audiamus „ exempla." For at komme med Forfatteren deſto ſnarere til Hoved-Sagen, ville vi forbigaae de adſkillige andre Exempler, ſom han kortelig har anført til Beviis for den i ovenanførte Sted angivne Aarſag, indtil det ſidſte, ſom fortiener en meer almindelig Opmærkſomhed, end af de Lærde alene.

„ Da det ikke ſielden ſkeer, at Philoſopher (men NB. det „ er og Philoſopher derefter) blive til **Viſionarier** ved at „ indbilde ſig ſelv og andre, at de har Omgang med Engler, „ Diævler og de Afdødes Siæle, ſaa vil jeg kortelig forklare „ diſſe Spøgelſers Theorie, ſom lade ſig tilſyne for diſſe gal„ ne Menneſker, i ſær da ſaadan en lærd **Viſionarius** (Swedenborg) er os i vor Tid af Rygtet nokſom bekiendt. „ Jeg har længe ſiden lært af adſkillige Bemærkninger, at „ ved lang Faſte og dumgiørende (narcotiſke) Røgelſer eller „ Smørrelſer, bliver Nervernes Syſteme ſat i ſaadan For„ virring, at det af ſig ſelv, i ſær hos dem, ſom overgive ſig

„ til

„ til deres Indbildning, frembringer saadanne Materielle
„ Ideer, som opvække undertiden forlangte, undertiden
„ uforlangte Syner i Siælen. En Sachsisk Malers Hæn-
„ delser har først lært mig at kiende den sande Beskaffenhed
„ med disse Spøgelser. Denne Maler havde hørt, at Olie-
„ Malninger kunde holdes fri for at besudles af Fluer, og
„ at disse ikke satte sig derpaa, naar de bleve ligesom besvan-
„ grede med Røgen af en vis narcotisk Urt, som jeg af Frygt
„ for dens Misbrug ikke vil nævne. Den uforsigtige Maler
„ sad indsvøbt i denne Røg og fortsatte sine Malninger. In-
„ den kort Tid blev hans Hierne af denne narcotiske Røg
„ saa fordummet, at den afbildede sig adskillige fæle Spø-
„ gelser, under den Skikkelse, som Malere pleye at foresti-
„ le dem med, hvilke plagede ham ynkelig i mange Dage.
„ En Lærd i Halle vilde engang efterfølge Christi Exempel,
„ og ved en 40 Dages Faste befrie Siælen fra Legemets Vægt,
„ og saaledes ophøye den til Omgang med Aander, og efter
„ 8te Dages Faste troede han, at han virkelig befandt sig i
„ Sælskab og Samtale med Engler. Det var uden Tvil
„ paa denne Maade de Østerlandske Viise (Mager) kom i
„ Samqvem med Aander, som de ved Besværelse havde frem-
„ kaldet. Dette veed man, at de for at besvære Aanderne,
„ befoele, man skulde berede Siælen ved Faste, og lokke
„ Aanderne frem ved visse narcotiske, de gode ved varme,
„ og de onde ved kolde Røgelser. Saa jammerlig bedrager
„ Vankundigheden sig selv! Deraf indseer man og Grunden
„ til denne Troldhexernes oprigtige Bekiendelse, at de har
„ ridet til Diævlenes Forsamling, (Pøbelen kalder det, at ri-
„ de til Bloksberg paa Kosteskafter), og sovet hos dem,
„ saasom den Nonne, der Aar 1748., efter saadan Bekien-
„ delse, blev levende brændt til Salzburg. Denne uret-
„ færdige Doms Execution, der paa denne Tid kunde ansees
„ for en Skamflik for den menneskelige Forstand, da Bar-
„ bariet allerede var fordrevet, viser tydelig, hvor skadeligt
„ det er, ey at kiende de indvortes Sandsers Bedragerier."

Nu til Hoved-Sagen. Vis inertiæ (den døde Kraft) skal miste sin Borger-Ret, og forvises af Physiken. Hvad har den da syndet? slet Intet; thi den er selv slet Intet, og bør derfor heller ikke være physisk Borger. Allerede Navnet, hvor i Forfatteren viser en aabenbar Modsigelse, gior den

uværdig til al Borger-Rettighed i Tingenes Rige, og værdig til en ævig Landflygtighed til Utopia eller Drømmenes Landſkab. Vi har af den Aarſag kaldet den paa Danſk den døde eller livløſe Kraft, lad være vis mortua betegner i Phyſiken noget andet. Thi da en Kraft er levende og næſten idel Liv, ſaa ſees, hvor urimeligt det er, at kalde det en Kraft, ſom har ſlet ingen Liv, og at det er, ſom Forfatteren ſiger, en utaalelig Forbindelſe, at foreene den døde Kraft og den levende Kraft, hvilken ſidſte er Bevægnings-Kraften (vis motrix) med hinanden i eet og ſamme Legeme, ſaa at ſamme Legeme ſkulde formedelſt den første modſtaae al Bevægelſe, og formedelſt den ſidſte yttre ligeſom en Beſtræbelſe efter at bevæge ſig til alle Sider. Denne aabenbare Modſigelſe ſkulde Forfatteren kunde have giort end mere ſælſom og urimelig, om det var falden ham ind, at erindre, at Naturkyndige, ja berømte Naturkyndige (ſee *Joh. Gottf. Krügerii* Phil. natur. C. II. p. 34. §. 38.) har paataget ſig det virkelig meer end Herculiſke Arbeyde, at beviſe, at ethvert Legeme, ved den eene og ſamme døde Kraft, baade modſtaaer til alle Sider og med det ſamme virker uden Ophør til alle Sider. Forfatteren baner ſig Veyen til ſit egentlige Øyemaal, ved at foreſtille de adſkillige Begreber, hvorved de Naturkyndige har givet os denne deres døde Kraft beſkreven, og man vil ikke forundre ſig over, om han allevegne finder Modſigelſer i Beſkrivelſerne paa et ſig ſelv modſigende Navn. Den ſtore **Baumgarten** beſtemmer denne ſære Krafts Begreb i det han tillige giver os et Beviis derfor, hvis Igiendrivelſe er atter et af Forfatternes muntre Vittigheds Værker. Det vil være ret en Lyſt at høre ſaavel Beviſet, ſom dets Igiendrivelſe. Det Første lyder ſaaledes: Oppoſitum mutationibus (vel motibus) eſt impedimentum. Atqvi qvies eſt Oppoſitum mutationis (vel Motus). Ergo qvies eſt impedimentum mutationis. En eftertænkſom Læſer vil lættelig end ogſaa uden den ſkarpeſte Eftertanke indſee den Tvetydighed, der ligger i det Ord Oppoſitum, ſom i Overſatzen er et virkeligt Participium Verbi, der i ſit Begreb kan indbefatte den virkelige Gierning at hindre, naar det derimod i Underſatzen betegner kun et Objectum motui contrarium, det nemlig, vi kalde Hvile, ſom kan være ganſke uvirkende. Vi giøre denne Anmærkning herved ikke for at forekomme Forfatteren, der ſelv meget tydelig

lig har viist denne Tvetydighed, men for at bemærke det herved, man billig maa forundre sig over, at saa ubetydelige og saa læt undgaaelige blotte grammatikalske Feyl, som her at forvirre en partem orationis med en anden, et participium verbale med en Nomen objectivum, kan hos saa lærde Mænd blive en Grund og Kilde til saa store physikaliske Vildfarelser, hvorpaa vi turde nok anføre et Exempel, førend vi slippe dette Skrift. Men hvor slap vi Beviset? Lader os høre videre: Impedimentum mutationis est resistentia. Resistentiæ ratio sufficiens est Vis. Ergo impedimenti qvoqve causa, est Vis. Qvies est impedimentum motus. Ergo qvietis ratio sufficiens est Vis. Existente itaqve in Corpore qviete, motui resistente, datur in eodem Vis motui resistens, qvæ *Vis inertiæ* vocatur. Nu ville vi lade høre Forfatterens baade alvorlige og muntre Svar: Qvis nunc adeo erit audax, ut ferream hanc Argumentorum Catenam dissolvere conetur? —— Haud difficile conspicitur laudatum (illum) nostrum Metaphysicorum Antistitem fallaciam Amphiboliæ in Argumentis suis admisisse. Vulgo qvidem ita loqvi licet: Qvies est oppositum motus h. e. Qvies est Conditio Corporis, qva posita non ponitur Motus. Sed, non poni motum, & motui se opponere, diversa admodum sunt prædicata. Oppositum motus accurate loqvendo exprimendum foret per privationem vel defectum motus, qva expressione substituta universum Argumentum annihilatur. Hidindtil var Forfatteren alvorlig. Nu skiæmter han, men det er uskyldig Skiæmt, der sætter Sagen i større Lys: Liceat mihi hoc simili, sed magis familiari exemplo illustrare. Paupertas est oppositum divitiarum. Oppositum est impedimentum vel resistentia. Resistentiæ ratio sufficiens est Vis. Posita itaqve Paupertate, ponitur Vis divitiis resistens, qvæ *Vis antiplutonica* dici posset. Rogatos itaqve velim omnes philosophicæ locutionis Amatores, ut in posterum Vi demonstrationis meæ Paupertatem non amplius ex defectu divitiarum vel opum, sed ex vi antiplutonica deducant, meumqve nomen tanqvam primi statoris hujus novæ Vis in Commentariis suis perenne reddant. Var det falden den skarpsindige Forfatter ind, kunde tillige den Satz Resistentiæ ratio sufficiens est Vis

have givet ham Materie til følgende Anmærkning, ſom er fuldkommen overeenſtemmende med hans Theorie. At en Kraft udfordres til alt det, vi kalde Hinder og Modſtand, er i Grunden ingen phyſiſk, ingen metaphyſiſk, men en blot og meget ringe gramatikaliſk og mod den daglige Erfaring ſtridig Vildfarelſe, ſom er bleven en Moder til vigtige phyſiſke og metaphyſiſke Feylſlutninger. Forfatteren og Læſeren tillader os nok en liden Udſvævelſe, ſom vi her har ſaa god Anledning til. Det er os alle bekiendt, at ved de Danſke Ord og Talemaader, at hindre, modſtaae, være til Hinder og Modſtand, ey altid maae underforſtaaes nogen Modvirkning hos den Ting, ſom er til Hinder, og Indvirkning paa den Perſon eller anden Ting, ſom hindres og finder Modſtand. Ligeſaa lidet, ſom en Ting kan ſiges at virke, fordi den ſtaaer eller ligger, ligeſaa lidet virker den, fordi den ſtaaer imod eller ligger i Veyen for en anden, ſom vil frem. Ligeſaa gaaer det og med de latinſke Talemaader, impedire, reſiſtere, impedimento eſſe, at de ikke altid ere verba activa, eller medfører nogen virkelig Gierning i deres Begreb, men undertiden og ofte blot alene de ſaa kaldte verba neutra, og denne deres dobbelte Bemærkelſe er virkelig grundet paa diſſe Erfaringer, at 1) alt hvad der hindrer en Virkning ved en modſtridig Gienvirkning, det kan ſiges at hindre, modſtaae, være til Hinder og Modſtand, være eller ligge i Veyen for; men man kan 2) tvertimod ikke ſige, at alt hvad der modſtaaer, er til Hinder og Modſtand eller i Veyen for en Virkning eller Bevægelſe, det hindrer med en virkelig Gienvirkning. Man foreſtille ſig kun en Arreſtant, indſluttet inden 4re grundmurede Vægge, af hvilke enhver altid hindrer ham at bryde ud, lad være han aldrig rører dem i det Øyemærke, men ſidder ſtedſe midt paa Gulved i ſit Fængſel. Bør man da ſlutte, at Væggene virke beſtandig paa Arreſtanten? Altſaa, naar ikke enhver Hinder eller Modſtand medfører en Virkning, ſaa kan man heller ikke med Sandhed ſige, at enhver Modſtand har en Kraft til Grund, og den Satz, ſom man i Phyſik og Metaphyſik har antaget uden al Indſkrænkning, og bygget ſaa mangfoldige Slutninger paa, ſit hele Syſtema igiennem, nemlig Reliſtentia eſt actio, eller, hvilket er det ſamme ſom man vilde

ſige,

ſige, *Reſiſtere*, *impedire*, qvo minus qvid fiat, ere altid verba activa, den er i mangfoldige Tilfælde aabenbar falſk. Hvorledes ſeer nu den Slutning ud man finder i alle de Metaphyſiker, vi have læſt? „Ethvert **Subſtantz** (ſelvſtændigt „Væſen) naar det er virkelig til, maa det nødvendig være „til i eller paa et Sted, og hvert i ſit Sted, ſaa det eene „kan aldrig trænge ind i det andets Sted." Dette kalder man Subſtantzernes **Impenetrabilitet**, og man mærke kun, at det er intet andet, end en nødvendig Egenſkab af ethvert Subſtantzes Tilværelſe (Exiſtentze). Det er at ſige: Lad være et Subſtantz kan nok bevæges fra et til andet Sted, ſaa kan dog ikke Almagten ſelv giøre det, mærk vel! ſom er plat umueligt, **at et Subſtantz ſkulde være til, og dog ingenſteds eller paa intet Sted.** Hvorledes ſlutter man nu videre? „Følgelig forſvarer beſtandig det eene Subſtantz ſit „Sted imod ethvert andet Subſtantz, ſom vil indtage det, „og altſaa virker det beſtandig paa ethvert andet Subſtantz." En ſmuk Indbildning, eller et ſmukt Metaphoriſk Udtryk og intet videre, hvoraf man dog giør ſaa vigtig og egentlig en Slutning! Ret ſom man vilde ſlutte ſaaledes: **Herodes er en Ræv: altſaa gaaer han paa 4re Fødder med en lang lodden Rumpe!** Det følger ligeſaa rigtig deraf, at ethvert enkelt Subſtantz beſtandig virker paa Almagten ſelv og overvinder den, og er altſaa mægtigere end Almagten; thi den kan ſelv ikke giøre dette, at jo et Subſtantz maa have et Sted, ſaa længe det er til, hvilket altſaa kunde ſiges at forſvare ſit Sted imod Almagten ſelv. Videre: „altſaa „hindrer et Subſtantz ethvert andet at komme i ſit Sted, „og et Subſtantz modſtaaer ethvert andet, er det til Hin„der, i Veyen, at det eene kan ikke indtage det andets „Sted, og ſkille det ganſke derved. At **forſvare, hin„dre, modſtaae**, ere jo virkelige Gierninger og Virknin„ger. Altſaa virker det eene Subſtantz beſtandigt paa det „andet, og alle Subſtantzer føre en beſtandig indbyrdes „Krig, gir dygtig Hug paa hinanden, ligger i et ævigt „Bryderie og Slagsmaal (ſunt in perpetuo conflictu)." Hvorledes vil nu endogſaa den eenfoldigſte Forſtand være tilfreds med diſſe Slutninger? Skulde den ikke indſee, at ethvert Subſtantz kommer paa den Maade til at ligge i Strid med Almagten ſelv, ſom bliver alt for ſvag til at overvinde

et eeneſte enkelt Subſtants, da derimod dette kan føre Almagten i Triumph? Og ſaadanne vigtige Feyl-Slutninger, grundede paa en blot grammatikaliſk Uagtſomhed, eller Mangel paa Agtſomhed i Henſeende til de almindeligſte Erfaringer, ligger dog for vore Øyne i alle høylærde metaphyſiſke Skrifter. Det er paa denne Grund man beviiſer at alle Subſtantzer har Kræfter, og, hvad ſom er det ſelſomſte, deres Modſtands-Kraft, ſom man ellers kalder Vim inertiæ eller den døde Kraft, bliver tillige deres virkſomme og virkende Kraft, eller ligeſom **Døden i fuld Harniſk og den hidſigſte Strid.** Af ſamme Beſkaffenhed er ovenmældte phyſiſke Slutning hos **Krüger** i hans Philoſ. Nat. p. 34. §. 38. „Et hvert „ Legeme hindre at et andet kan ikke indtage dets Sted. „ Altſaa modſtaaer det til alle Sider, hvorfra det kan bli„ ve anrørt eller ligeſom angreben. Altſaa virker det uden „ Ophør til alle Sider imod alle Verdens Kanter, og den „ Kraft, med hvilken det modſtaaer, er tillige en virkende „ Kraft. Ja hvem ſkulde troe, at den var en uendelig „ Kraft? og den er det dog; thi ingen anden Kraft kan „ overvinde den ved at indtage dette Legemes Sted. (Si „ enim vis iſta non infinite magna eſt; alia omnino vi „ effici id poteſt, ut Corpus qvoddam idem illud ſpa„ tium occupet, in qvo aliud jam deprehenditur. At „ (qvod tibi in aurem dixerim) qvomodo hæc mente „ concipi qveunt?" Hvem ſkulde troe, at fornuftige Mænd kunne falde paa ſaa daarlige Slutninger, naar ikke en alt for ſtor og blind Hengivenhed til Syſtemer, og en alt for ſtor Tillid til Andres og ſin egen Indſigt giorde det begribeligt? Maa vi nu ikke troe formedelſt denne Slutning, at vore Siæle, og alle andre enkelte Subſtantzer, har uendelige Kræfter, og hvad hindrer da, at de jo ere ligeſaa mange uendelige Subſtantzer og Guder, ſom vi bør tilbede. Ja hvad mere? Saa mange Sandskorne vi træder under vore Fødder, ſaa mange Guder faaer vi at ære og dyrke. Bevare os vel den eeneſte Gud! Men, (qvod Cl. Krügero in aurem dixerimus) Slutningen er grundfalſk og i ſin Falſkhed næſten barnagtig, og derfor har vi intet at frygte. Der er kun en eeneſte Gud, et eeneſte uendeligt Subſtantz med en eeneſte uendelig Kraft. Læſeren og i ſær Forfatteren forlade os denne liden Digreſſion, hvortil hans ſkarpſindige

Igien-

Igiendrivelſe af det Baumgarteniſke Argument gav os en ſaa utvungen og naturlig Anledning. Den tiener til yderm ere Bekræftelſe paa den Sandhed, han har ſagt, at Philoſopherne bør bruge den tilbørlige Agtſomhed i deres Demonſtrationer, og ydmyge ſig i deres alt for høye Tanker om deres egen Indſigt, og paa den Sandhed, vi har føyet til, at Lærere bør afſlægge deres alt for ſtore Myndighed og Lærlinger deres alt for ſtore Høyagtelſe og blinde Hengivenhed til hines Læreſatzer; at de første bør troe om ſig ſelv, at de kan feyle, og gierne taale Modſigelſer og Rettelſer, og de ſidſte ikke være bange for med Beſkedenhed at modſige, og ingen bør lægge dem dette til Laſt, eller forfølge og hade dem derfor. Saa længe det ikke ſkeer, ſaa længe maa den menneſkelige Forſtand hele Aarhundrede igiennem være brudt med alle de falſke og ofte indviklede Slutninger, ſom hele Syſtemer igiennem, hvilke vi dog paa Bogladerne maa betale ſaa vel, ere grundede paa ſaadanne meget ubetydelige Feyltagelſer, ſom hine gramatikaliſke.

(Reſten ſkal følge.)

Berlin.

Hiſtoire de l'Academie Royale des Sciences & belles lettres. Année 1762. & 1767. Hos Haude og Spener i 4to 1769. Det Kongel. Preusſiſke Videnſk. Academie har i dette Aar ladet komme for Lyſet ſtrax efter hinanden den 18de og 23de Deel af ſine akademiſke Skrifters Samling. Hiin er for Aaret 1762. og hører til de tilbageſtaaende, hvis Udgave er bleven forhindret ved Krigens Uroeligheder. Da nu den 20de, den 21de og 22de Deel allerede ere udgivne, og man nu ogſaa har bekommet den 23de Deel, ſaa ſkal den endnu manglende 19de Deel, og dernæſt den 24de for Aaret 1768. aftrykkes, og Værket ſaaledes hereſter leveres i en uafbrudt Orden. Det indbefatter, ſom bekiendt er, adſkillige vigtige, deels til de høyere, deels til de almeennyttige og angenemme Videnſkaber henhørende Skrifter af de berømteſte Forfattere, hvilke, ſom ſædvanligt, ere afdeelte i de 4re Hoved-Claſſer. I den 18de Deel for 1762. henhører til Experimental-Phyſikens Claſſe følgende Afhandlinger: 1) Nouvelles obſervations concernant deux cas particulieres de grenouilles, qui ont été troublées

dans

dans l'état d'engourdiſſement, ou elles ont coutume de paſſer l'hyver. 2) Experiences ſur le poids du ſel & la gravité ſpecifique des ſaumures faites & analyſées, par M. *Lambert*. 3) Mémoire ſur les prismes achromatiques, par M. *Beguelin*. 4) Conjectures phyſiques ſur quelques changemens arrivés dans la ſurface du globe terreſtre, par M. *Sulzer*. 5) Deux Deſcriptions de cette Eſpece, qu'on appelle Negres-Blanc, par M. *de Caſtillion*. 6) Mémoire ſur une Congelation remarquable, par M. *de Caſtillion*. Til den mathematiſke Claſſe henhøre følgende Afhandlinger om Straale-Brækningen i de dioptriſke Glaſſer: 1) Conſidérations ſur les difficultes, qu'on rencontre dans l'execution des verres objectifs delivrés de toute confuſion, par Mr. *Euler*. 2) Recherches ſur les Teleſcopes a Reflexion & les Moyens de les perfectionner, par M. *L. Euler*. 3) Recherches ſur une autre Conſtruction des Teleſcopes a Reflexion, par M. *L. Euler*. 4) Sur la Confuſion, que cauſe dans les inſtrumens d'optique la diverſe refrangibilité des rayons, par M. *L. Euler*. 5) Conſidération ſur les nouvelles lunettes d'Angleterre de M. *Dollond* & ſur le Principe, qui en eſt le fondement, par M. *L. Euler*. 6) Sur les avantages des verres objectifs compoſés de deux verres ſimples, par M. *L. Euler*. 7) Remarques ſur l'effet du frottement dans l'equilibre, par M. *L. Euler*. 8) Cinques Mémoires ſur la réfraction des Fluides, par M. *J. A. Euler*. 9) Nouvelles Recherches pratiques ſur les aberrations des rayons refractes & ſur la perfection des lunettes prémiere Mémoire, par M. *Beguelin*. Til den theoretiſke Philoſophie henhører: 1) Sur l'éternité du Monde, par M. *Beguelin*. 2) Reflexions philoſophiques ſur les ſonges, par M. *de Beaufobre*. 3) Sur la méthode du Calcul integral, par M. *Lambert*. Tilſidſt kommer de ſmukke Videnſkabers Claſſe, hvortil henhører: 1) Diſſertation ſur la naiſſance de Cloviſt, par M. *de Francheville*. 2) Eloge de Mr. *Humbert*. 3) Eloge de M. *Jacobi*. Vi ville dernæſt og iligemaade anføre Indholdet af det 23de Bind. Til Experimental-Phyſiken henhører: 1) Rélation de Secondation artificielle d'une palmier Semelle, par M. *Gleditſch*. 2) Sur la Figure de l'Ocean, par M. *Lambert*. 3) Sur les ombres colorées,

par

par M. *Beguelin.* 4) Sur l'art de la teinture des anciens & modernes, par M. *de Francheville.* I den mathematiſke Claſſe følger: 1) Méthode pour porter les verres, objectifs des lunettes a un plus haut degré de perfection, par M. *L. Euler.* 2) Sur la ſolution des problemes indetermines du ſecond degré, par M. *de la Grange.* 3) Solution générale & abſolue du Probleme de trois Corps moyennant des ſuites infinies, par M. *Lambert.* Til den theoretiſke Philoſophie henhører: 1) Conſidération ſur ce qu'on peut régarder aujourd'hui comme le but principal des academies, par M. *Formey.* 2) Sur l'uſage du principe de la raiſon ſuffiſante dans le calcul des probabilites, par Mr. *Beguelin.* 3) Obſervations ſur l'influence reciproque de la raiſon ſur le langage & du langage ſur la raiſon, par M. *Sulzer.* Endelig indbefatter de ſmukke Videnſkabers Claſſe følgende Stykker: 1) De la vrai nature du beau en général, par M. *le Catt.* 2) Diſcours ſur la ſenſibilité pour autrui, par M. *Touſſaint.* 3) De l'influence des belles Lettres ſur la Philoſophie, par M. *Bitaubé.* 4) Eloge de M. *Süsmilch.* 5) Obſervation du paſſage de Venus ſur le Soleil, par M. *Bernoulli.* Skulde det ikke være at ønske ved ſaadanne fortræffelige Samlinger, at Læſere kunde faae adſkilte for ſig ſelv, hvad der henhører til enhver Claſſe i ſær, da enhver for lættere Priis kunde bekomme hvad den behøvede til ſin Indſigt, og hvem der lyſtede, kunde desuden kiøbe ſig en Samling af alle Claſſer?

Anmældelſer.

Paris. Trattato d'elle Violenze publiche e private. Traité des violences publiques & particulieres par M. Maximilien Murena, auquel on a joint une Diſſertation du même Auteur ſur les devoirs des Juges. Traduction de l'Italien. Par M. Pingeron, Capitain d'Artillerie & Ingenieur au Service du Roi & de la Republique de Pologne. 1769. in 12mo. Dette Skrift, hvis Italienſke Text er ſat ved Siden af den Franſke Overſættelſe, er at anſee, ſom en Fortſættelſe af de tvende bekiendte Afhandlinger des delits & des peines og des vertus & des recompenſes. Man anfører derudt alle de Love og Midler, ſom

ſom Romerne har udgivet og foranſtaltet imod alle ſaavel offentlige ſom private Voldſomheder, og har forbundet ſamme med Betragtninger over Krigs-Retten, Borgere og Fanger, Tvekamp og privat Forſvar. Begyndelſen om en Dommers Pligter indbefatter en lærerig Underviisning for alle dem, der opofre ſig til Dommer-Embedet. Derudi bliver med adſkillige ſmukke indſtrøede Anmærkninger handlet om en Dommers Valg, Anſeelſe, Klogſkab, Retfærdighed, og Standhaftighed.

Bayreuth. Einige Predigten zur Beveſtigung im Glauben und heiligen Wandel von M. Joh. Fridr. Seiler, Paſtor zum Heil. Kreuz zu Coburg. 1769. Diſſe Prædikener ſkal udmærke ſig meget fra den gemeene Hob, og geraade ſin Forfatter til Ære. Hans Hyemærke har været dermed at affkaffe viſſe Fordomme imod Religionen, at røre og tillige forbedre Hiertet. Deres Indhold er følgende: 1) En af de vigtigſte Aarſager, hvorfor Gud anbefaler os Bønnen: 2) De ſtore Virkninger af den Hellig Aands Vidnesbyrd hos de Troende: 3) Tilfredsſtillelſe ved Troens Hemmeligheders Ubegribelighed: 4) Om Selvfornægtelſens Fornuftmæsſighed: 5) Om de Skin-Grunde, hvorved Menneſkene pleyer at ſtille ſig tilfreds i deres Uretfærdigheder: 6) Om den Skylds Storhed, ſom Gud tilgiver os: 7) Om de Chriſtnes himmelſke Sind: 8) Hvorfor Gud ikke vilde tilgive Synderne uden en Guddommelig Forſoners Død: 9) Om nogle Bie-Hensigter ved JEſu Lidelſe. I Fortalen anbefaler Forfatteren alle Prædikantere meer Omhue for Nytten end Smagen i deres Prædikernes Foredrag, og man kan ikke heller nægte, at jo en ædel Eenfoldighed er det ſom allermeeſt anpriſer en Prædiken.

Berlin. Ramlers Oden aus dem Horaz, ere 15 af Horaz udvalgte Oder, overſatte i Orginalens Stavelſemaal, hvoraf man har nok for at ſlutte, hvad Kunſt og Møye Overſættelſen maae have koſtet. I Betragtning deels af de Forhindringer en Tydſker derved har at beſtride, forundrer man ſig over, at dette Forſøg er gelinget Overſætteren ſaa vel, og man holder det for en Uret, om man vilde fordre en Overſættelſe i den ſtrengeſte Forſtand, der ſkulde

gien-

gienſtille alle deels idiotiſtiſke, deels ſammentrængde Skionheder, i den ſamme Afbildnings-Orden, ſom de har i Orginalen, da man ikke troer, at ſaadan Overſættelſe var muelig. Ikke deſtomindre lader man Hr. Ramler vederfares den Roes, at han endog der, hvor han afviger fra ſin Orginal, giver ſaadanne Æqvivalenzer deraf, ſom finder Behag. Recenſenten har hellere her vildet ſee paa det Heele, end paa nogle enkelte ſmaa Feyl, der ikke ophæve Overſættelſens Fortieneſte. Horazes Ode til Neobule ſkal være ſær lykkelig forvandlet til en Art af Monologe. Katulls bekiendte Sang over en Spurres Død er tilføyet ſom et Anhang, tilligemed en Efterretning om de forſkiællige Horaziſke Stavelſemaal. Til en Prøve anfører man os Begyndelſen af den 7de Ode i den fierde Bog, ſaa lydende:

Reif und Schnee ſind entflohn: ihr Gras gewinnen die Fluren,
Wieder, die Wälder ihr Haar.
Tellus wandelt die Sonne: gedrängt in ihre Geſtade
Rollen die Ströme dahin.
Nackt mit den Nymphen des Hayns, und den Zwillings-Schweſtern am Armen
Waget Aglaja den Tanz.
Hoffe nichts ewiges hier! ruft das ſcheidende Jahr und die Stunde,
Welche der Tag dir entführt.
Zephir ſchmelzet den Froſt, den Lenz verſchenket der Sommer,
Dieſer geht unter, ſo bald
Sein wolthätiges Horn Autumnus ausleert und eilend
Stürmet den Winter zurück, o. ſ. v.

Leipzig. Auszug aus der alten Geſchichte, zur Unterweiſung der Kinder. Nach dem Franzöſiſchen der Frau le Prince de Beaumont, von Joh. Ad. Schlegeln, Paſtor an der Marktkirche i Hannover. Erſter und Zweiter Band. 1766. 1768. i 8vo. Anlægget og Planen til dette Udtog giør Frue de Beaumont megen Ære. Ved denne Overſættelſe har dette hendes for Ungdom meget nyttige Værk bekommet en mere brugbar Geſtalt, da det ved de tilføyede Forbedringer er overalt giort mere rigtigt,

til

tilforladeligt og lærerigt. Stederne hos **Rollin** og **Crevier** ere anviiſte, en ſtor Deel moraliſke Betragtninger indlemmede, og Ordenen hiſt og her forbedret. Det første Bind indbefatter i tvende Deele den heele gamle Hiſtorie indtil den Romerſke. Denne følger i det Andet indtil **Nerons** Død, og udgiør tilligemed et Udtog af Ovids Forvandlinger den 3die, 4de og 5te Deel. Indtil **Conſtantin** ſkal Hiſtorien endnu fortſættes. Men i denne heele Romerſke Hiſtorie er det Tydſke meer at anſee ſom Orginal, end Overſættelſe. Faa Ark ere herblevne til et heelt Bind, ligeſom og denne Deel af Hiſtorien er den vigtigſte og frugtbareſte. For Reſten har Overſætteren vedbeholdt Mad. de **Beaumonts** Methode, afdeelt Foredraget i Lectioner, og hver Lection i Spørsmaale, Betragtninger og beſynderlige Hiſtorier til mundtlig Fortælling. Men i Alt viſer ſig mere moeden Eftertanke, og en mindre tvungen Morale. Fortalen til begge Bind indbefatter meget nyttigt, og lærerigt.

Leipzig. **Der Frau** Beaumont **lehrreiches Magazin für Arme, Handwercksleute, Geſinde und Leute auf dem Lande, nach deutſcher Art eingerichtet von** Joh. Joachim Schwaben. **Erſter und zweiter Theil.** 1768. i 8vo. Dette lidet Verk regner man og i alle ſine enkelte Deele for et af de meget nyttige, da det ſigte til deres Oplysning og Forbedring, ſom udgiøre den ſtørſte Deel af det borgerlige Selſkab.

Halle. **D.** Siegmund Jacob Baumgartens **Ausführlicher Vortrag der bibliſchen Hermeneutik, herausgegeben von M.** Joachim Chriſtoph Bertram. 372 S. i 4to. 1768. Man kiender den ſal. **Baumgartens** Styrke i Hermeneutiken. Han udgav den i Compendio 1742. og man ſkal uden Tvil med Begierlighed ville læſe Forfatterens egen udførligere og mundtlige Forklaring derover. Denne leverer man os her med nærværende Udgave, dog ſaaledes, at man ikke har ladet det mundtlige Foredrag aftrykke Ord til andet, ſom det er gaaet med de Gundlingiſke og andre Diſcourſer.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene **J. C.** og **G. C. Berling.**

No. 19.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 10de May 1770.

Kiøbenhavn.

(Fortſættelſe af C. G. *Kratzenſtein*, Med. & Phyſ. exp. Prof. P. O. Amolitio *Vis inertiæ & vis repulſivæ*, &c.)

Iblandt de anførte Authorer, ſom har beſkrevet og antaget en Vim inertiæ, forekommer og van Muſchenbroeck, af hvis Beſkrivelſe Forfatteren anfører et Stykke, ſom ligner det vi har udtegnet af Krügers Phyſik: „Propter inertiam corpus qvietum luctatur cum corpore moto niſu manendi in Qviete. Corpus qvietum inertiam exercet in omnes directiones &c.“ Han har vel eller ikke forglemt Krüger, men, uden at anføre af hans Skrift noget beſynderligt Sted, mælder alene dette, at han illigemed Hamberger paaſtaaer, Vim inertiæ vel reſiſtentiæ revera motum qvendam in corporibus contra ictum producere. Man ſeer af det Argument, ſom vi oven til har anført, paa hvad for en ſvag Grund a priori denne Paaſtand er bygt, og de Experimenter, hvormed de beſtyrke den, har vor Forfatter hereſter underkaſtet en ſkarp Prøvelſe. Endogſaa i den Henſeende finder det Krügers Argument a priori, ſom vi oven til har anført, ikke noget ubeqvemt Sted i vor Recenſion. Lader os da med Forfatteren komme til Experimenterne, af hvilke han anfører 3de følgende: 1) Naar man lægger Salt paa en jævn og glat Flade (ſaaſom en Glas-Rude,

Træ-Brikke, vel og et Stykke Papiir) og ſlaaer paa Kanten deraf, ſaa bevæger Sandet ſig tilbage mod Slaget. Vi ville ſtrax lade Forfatteren ſvare til ethvert Forſøg i ſær, og til dette første, at det er virkelig ikke ſaa i Sandhed, men lader kun ſaa. Thi da Fladen bevæger ſig ved Slaget haſtigere frem, ſaa kan Sandet, ſom ikke er forknyttet dermed, uden ved den blotte Friction, komme ſaa fort af Sted, men maa efterhaanden komme den ſlagne Kant af Fladen ſaa nær, at det falder uden for. Men at det dog virkelig ved Frictionen er bevæget noget frem ad ved Slaget, kan erfares, naar man lægger Fladen paa en glat Bordflade, og lægger Mærke til det Sted, Sandet har baade for og efter Slaget. Forfatteren anfører et andet ligedanne Forſøg, han ſelv har anſtillet med en Kobber-Kugle i en Træ-Rende, da Kuglen ſynes at løbe tilbage mod Slaget paa Renden med en Hammer, men taber ſig dog nogle Tommer uden for det for Slaget bemærkede Sted, til Beviis paa den virkelige Bevægelſe frem ad. Vi tør ſige, at Phyſici lade ſig forlede af den blotte Indbildnings ſaa ladende Syn faſt i alle de Forſøg og Erfaringer, de anføre paa døde Legemers Gienvirkning imod andres Slag og Trykning, for Ex. naar de ſige, at i det man trykker paa Steenen med ſin Haand, ſaa føler man Steenens Gientrykning, og Murens Gienſlag, naar man løber med Panden derimod, da det dog er kun ſin egen trykkende Kraft, man føler, i det man klemmer ſit Legeme imod et andet dødt og haardt Legeme, og det kommer os kun ſaa for, at de døde ſlaaer og trykker igien, naar vi kun føle vor egen Trykning, ligeſom Landet ſynes at undløbe os, naar vi ſeyle det forbie, ligeſom Solen gaaer ned fra os, naar vi dog gaaer ned fra den. 2) Naar man ſlaaer Enden af Hammer- eller Øxeſkaftet mod noget haardt, ſaa løber Jernet ned mod Slaget og fæſter ſig. Det har ſig her ligeledes, ſom i det forrige Experiment, at Skaftet ved Slaget bevæger ſig haſtigere frem end Jernet. 3) Man hænge en Pibeſtilk ved en Traad lige ned, og lade den med den nederſte Ende røre ved et lættere Legeme, ſom kan væltes ved dens Slag derpaa; Man hugge ſaa til den øverſte Ende af Pibeſtilken med en Kniv, fra den Side, hvormed den berører det hoſſøyede Legeme, da den med ſin nederſte Ende kaſter det hoſſøyede lættere Legeme over

En-

Ende; og det skal da være Bevis paa, at den bevæ-
ger sig imod Slaget. Forfatteren svarer, at det af Dy-
namiken er klart, at Pibestilken i saa Fald bevæges om sit
Syngnings-Middelpunkt (Centrum oscillationis) hvilket
ikke kan skee, uden at den nederste Ende maa bevæge sig frem
mod Slaget. Andre anføre det samme Forsøg, anstillet med
en ophængt Kiæp, som slaaes med en anden ved den øverste
Ende. Forfatteren erindrer, at man ikke af Stilkens eene
Endes Bevægelse imod Slaget, bør slutte til den hele Stilks
Bevægelse frem ad, med mindre Slagets Direction skeede lige
nod Middelpunkten af dens hele Massa, hvilket pleyer at be-
æges noget frem imod Slaget. Vi føye kun dette hertil, at
en blotte Børne-Leeg med tvende Kiæpper, uden at hænge
ogen af dem op i en Traad, kan og give os et klart Bevis
aa den Oscillationens Virkning, som Forfatteren paastaaer i
ette Forsøg. Thi ved at slaae stærk til den eene Ende af den
ene Kiæp med den anden, skal man saae den anden Ende af
en Slagne til at vende sig op og snorre sig om imod Slaget,
og saa, at den hele Kiæp dog derved er bleven bevæget frem
d efter Slagets Direction, og ikke tilbage derimod. Vi kan
er ikke bare os, at vi jo med Forfatteren maa aflægge Philoso-
hens alvorlige Mine, og spøge lidt paa Dansk, ligesom han
aa Latin. „Lader os (siger han) forestille os Pibestilken og
Kniven, som hugger Hovedet af den, ligesom tvende Duel-
lantere, af hvilke den eene truer den anden med Hug og
Sting. Saasnart det stakkels Pibe-Rør finder sig dødelig
saaret, vil det i det Mindste ikke døe uhevnet, og sparker
til sin Modstander med Fødderne. Jeg hører Sandet
truende at raabe: Hvad? Gaaer du mig paa Livet? ——
—— Saa skal du dog! —— —— og med det samme gaaer
det løs paa sin Modstander. Saaledes forestiller Hamberger Legemerne, som choleriske Fægtere, Newton derimod med sine Tilhængere, som nogle uvirksomme, la-
de, dorske, ja forsætlig dovne phlegmatiske Personer. Man
forestille sig en saadan doven Karl, der sidder og løyer i sin
gamle Lehnestoel. En anden kommer og indbyder ham til
en Spadsere-Gang eller anden Forfriskning. Han skal ikke
røre sig af Stedet. Man ruske ham ved Armen, for at
vække ham op. Endnu skal han ikke røre sig af Stedet; thi
som et Legeme, der efter Newtons Udtryk formedelst sin

„ Dovenſkabs-Kraft (vim inertiæ) kommer kun van-
„ ſkelig af Sted, (difficulter moverur ſtod i Newtons
„ Beſkrivelſe) ſkal han intet agte ſaa ringe Overtalelſer.
„ Og efter Newtons andet Udtryk, ſkal han endog ſtride
„ mod den bevægende Kraft, gribe faſt om Armene af
„ ſin kiære Lehneſtoel og lade ſig ruſke og rykke ſaa længe til
„ han med Vold og Magt maa forlade den. Men naar han
„ nu endelig er kommen i Gang, ſaa maa vor gode Phleg-
„ maticus efter Bevægelſens Lov, og i Kraft af ſamme ſit
„ plegmatiſke Temperament, der afſkyer al Bevægelſe, løbe
„ til han taber Aanden, ja løbe ſig ihiel, hvis ikke nogen
„ haus Ven griber ham fat om Armen og med Magt bringer
„ ham igien til Hvile. Thi Dovenſkabs-Kraften ſkal væ-
„ re en lige Grund til Hvile og til Bevægelſe."

Efter denne ſmukke Foreſtilling kommer Forfatteren til ſine Modgrunde imod Vis inertiæ. Han viſer først, at efter den almindelig vedtagne Beſkrivelſe paa en Kraft, nemlig, at den er den tilſtrækkelige Grund til en Forandring, kan hverken inertia være nogen Kraft, ey heller behøves der nogen Kraft til at vedligeholde et Legems Hvile, ſaaſom der i denne Stand ikke gaaer nogen Forandring for ſig med Legemet. Han vil derfore hellere beſkrive en Kraft ſaaledes, at den ſkal være den tilſtrækkelige Grund, ſom frembringer en Forandring, eller hindrer en Forandring, der ſkulde ellers have bleven frembragt. Vi forudſeer en Indvending, ſom her kunde med nogen Skin gjøres Forfatteren, at nemlig det ſidſte Tillæg kan ſynes overflødigt, da den, der bevirker en Forandrings Forhindring, bevirker og en virkelig Forandring, vel ikke den, der ſkulde have ſkeet, men den modſatte, der ligger i Forhindringen eller bliver en Virkning deraf. Men lader os tilſideſætte diſſe Subtiliteter, og tilſtaae, at det er virkelig tvende forſkiællige Begreb at bevirke noget uden Forhindring, og at bevirke nogets Forhindring, at Forfatterens Definition altſaa medfører et dobbelt Lys af tvende Begreber. Men derimod tykkes os, at man med nogen ſtørre Føye kunde forevende, at Definitionen er uden Aarſag disjunctiviſk, da de tvende Begreber kunde først have været indſluttede i et almindeligt Begreb, og da ſeer vi ikke rettere, end at jo det Begreb,

Før-

Forfatteren ſelv tilforn har laſtet og rettet, kan gierne antages for det rette almindelige ſaaledes: *Vis* eſt ratio ſufficiens mutationis, vel *efficiens*, qvæ eſt rat. ſuff. mutationis productæ, vel *impediens*, qvæ eſt rat. ſuff. mutationis non productæ, qvæ alias producenda fuiſſet. Sandt at ſige, ſaa indſeer vi ikke den egentlige Grund til den første Definitions Rettelſe, og os tykkes, at en Forſægter af Vis inertiæ kunde ſvare, at Conſervatio Corporis in ſtatu Qvietis er juſt den givne mutatio, ſom Vis inertiæ ſkal bevirke, og det er viſt nok den modſatte Tilſtand af Bevægelſe. Men lad Rettelſen i den Henſeende have ſin Grund, hvad bliver da Reſultatet? Os tykkes ikke noget andet, end det ſamme, ſom af den bedre Definition, Forfatteren ſelv har givet. Efter den første ſkal ingen Vis inertiæ kunne finde Sted eller være nødvendig. Efter den ſidſte ſkal Legemerne ikke beſidde nogen ſaadan ſig egentlig og oprindelig forhindrende Kraft, ſom kan bevirke det modſatte af de Forandringer, de ellers ſkulde have lidt; hvilken Kraft er juſt den ſamme, ſom den ſaa kaldte og i Navnet ſelv ſig ſelv modſigende Vis inertiæ. Dernæſt, naar man vil endelig have den nøyagtigſte Definition, var det ikke da rettere ſagt, at en Kraft er kun en naturlig Evne til at bevirke en Forandring, og at denne Kraftes Udøvelſe (Exercitium) bliver først den tilſtrækkelige Grund ſom frembringer Forandringen ſelv. Men lad det være med denne logiſke Nøyagtighed, ſom det kan og maa, ſaa beholder dog Forfatteren ſin Ret i Hovedſagen, og ſin fortiente Roes og Ære, for han har manet os den Vim inertiæ, dette Spøgelſe ud af Phyſiken, den Dødning, hvis Skygge ſaa længe har ſpøgt i de Naturkyndiges Hierner med ſine ſære Virkninger mod alle Verdens Kanter og Hiørner. Lader os følge ham i denne Forretning, og ſelv høre i et kort Udtog hvad han læſer dette Spøgelſe for. „Enhver Kraft har ſin „beſtemte Grad (qvantitatem intenſivam) der nogenledes „lader ſig maale og beſtemme ved Sammenligning med andre Kræfter, ſaaſom Tyngden eller den elaſtiſke Kraft (dette „oplyſes med adſkillige Exempler). Altſaa maa den ſaa kaldte Vis inertiæ ogſaa have nogen ſin viſſe Grad, ſom maa „overvindes af en anden ſtørre bevægende Kraft, om der „ſkal ſkee nogen Bevægelſe. Og da enhver i ſær af de materielle Deele ſkal have ſin egen Vim inertiæ, ſaa følger

„ at denne Vis inertiæ maa have en Grad, ſom endten ſle
„ hen ſvarer til Materiens Størrelſe, eller i nogen dens viſſ
„ Værd. Lad da en Blye-Kugle paa 100 Pd. blive ſat i Be
„ vægelſe paa et Træ-Bord med en Kraft af 1 Pds. Vægt, ſac
„ maatte denne Kugles Vis inertiæ være ſom den 100de Deel
„ af dens Maſſes Vægt. Lad den ſamme paa et glat polere
„ Steen-Bord ſættes i Bevægelſe ved en Kraft, ſom da ikk
„ ſkal udfordres ſtørre end paa ½ eller ¼ Pds. Vægt, og d
„ blev dens Vis inertiæ ikkun ſom den 200de eller 400d
„ Deel af dens Maſſes Vægt. Endelig give man den en Ter
„ nings-Figur, og da ſkal en Kraft paa 32 Pd. paa et Træ
„ Bord, og 20 paa et Steen-Bord næppe forſlaae til at ſætt
„ den i Bevægelſe, da dens Vis inertiæ altſaa maatte hav
„ et langt ſtørre Forhold til dens Maſſe, ſom dog altid blive
„ den ſamme. Men hvor er det nu mueligt, at, om Lege
„ merne ſkal have nogen deres naturlige indvortes Vim iner
„ tiæ, een og den ſamme Maſſe, dog kan yttre en ſaa ulig
„ ſtor Vim inertiæ, ſnart ſom et halvt, ſnart ſom et heelt
„ ſnart ſom 20, ſnart ſom 32 Pds. Vægt, da den dog burd
„ have et lige Forhold til Materiens Maſſes Størrelſe. Der
„ af følger da, at den bemærkede Modſtand ikke bør tilſkri
„ ves nogen Matiernes egen indvortes Kraft, men nogen an
„ den udvortes Aarſag, nemlig Legemernes Friction, d
„ Bordene ſaa vel ſom Kuglen har ſine ſmaa Huller og Ho
„ velſer, der rives mod hinanden, hvoraf kommer den ulig
„ mindre Modſtand paa et glattere Steen-Bord, end de
„ meer ujævne af Træe, og den ulige ſtørre efter Blyets te
„ nede, end dets kugelformige Figur. Naar man altſaa va
„ i Stand til at hæve al Ujævnhed, ſkulde enhver allermin
„ ſte Kraft være i Stand til at rokke den ſtørſte Maſſe.
Da nu dette ikke kan lade ſig giøre ved menneſkelig Magt
tilveiebringe den fuldkomneſte Jævnhed, ſaa har Forfattere
udfundet et andet Middel til at beviſe denne ſin Grundſæ
ning, hvilken han i ſin latinſke Phyſik §. 89. ſaaledes h
udtrykt og her igientaget, ſom vi overſætte den paa Danſ
**Ingen Kraft er ſaa liden, ſom jo er tilſtrækkelig t
at ſætte ethvert Legeme i Bevægelſe, hvor ſtor Maſ
der end har, naar kun hverken Frictionen eller Væ
ten, eller nogen anden udvortes Modſtand hindre
Bevægelſen.** Forfatteren beviſer denne Grundſætning m

et lidet Skib, betynget med 6 Pd. Vægt, hvis hele Masses Vægt belsber sig til 50000 Gr., hvilket, svømmende i stille Vand, han drager frem ved 1 Gr. Vægt, nedhængende af et Haar, som er bunden til Skibet og gaaer over en Elfenbeens Tridse. Dette Forsøg har han her udførlig forklaret, og tillige forestillet sin Grundsætning i Overeenstemmelse med den 3die Newtoniske Bevægnings-Lov om **Virkningers og Gienvirkningers Lighed.** Resultatet bliver Styrkeviis dette: 1) At man ikke kan tilegne den saa kaldte Vis inertiæ nogen Grad, men at den maa agtes mindre, end enhver anden virkende Kraft, og altsaa uendelig liden eller ingen: 2) At den strider mod ovenmældte 3die Bevægnings-Lov: 3) At den ikke kan agtes for nogen Aarsag til Legemernes endten Hvile eller Bevægelse, hvilke begge har deres tilstrækkelige Grund i andre bekiendte Kræfter, og den første kan alene have sin blot i Mangel af tilstrækkelig Grund til Bevægelse. Men et andet Spørsmaal er det, om Legemerne i Verden virkelig hvile af saadan Mangel? hvilket Forfatteren benægter, og henfører altsaa denne Art af Hvile til Entia idealia. Ey heller gior den noget til Bevægelsens Vedligeholdelse, da Legemerne desuden maa bestandig fortsætte deres Bevægelse, saa længe der ikke møder dem nogen overveyende Forhindring. For Resten befinder sig ethvert Legeme, ligesom i en Ligegyldighed i Henseende til Bevægelse og Hvile, da det bevæger sig kun, naar der er nogen Aarsag til Bevægelse, og kan hvile igien af ingen anden Aarsag, end blot Mangel af Aarsag til Bevægelse. Vil nogen paastaae, at det ikke er Krudets Kraft, der sætter Kuglen i Bevægelse, men at det er kun dens egen Vis inertiæ, der ved Krudets Kraft bliver opvakt ligesom af Søvne, og fortsætter Bevægelsen, og det alene for saaledes at kunne forklare Bevægelsens Fortsættelse, saa svarer Forfatteren til Slutning med sin sædvanlige Vittighed: Iis, qvi ejusmodi ens hypotheticum pro ancilla habere amant, qvæ ubiqve famulari debet, licet de ipsius existentia nondum constet, iis inqvam suadeo, ut prope polum arcticum montem aureum ibi situm qværant. Licet enim ejus existentiam in illo loco demonstrare neqveam, tamen inde commode explicari posse mihi videtur, qvare Angli & Hollandi plus vice simplici, licet frustra, ibi inter insulas glaciales navigandi viam qvæsiverint. Vi tør nu

vel haabe, at hverken den udførligere Recenſion af denne saa vigtige og ſkarpſindige Underſøgning, ey heller de Anmærkninger, hvormed vi har viiſt hen til Vildfarelſens metaphyſiſke og grammatikaliſke Grundkilde, har mishaget vore Læſere. Nær havde vi forglemt med Forfatteren at erindre, at det er kun Vim intertiæ, men ikke inertiam ſelv, han har berøvet os. Den ſidſte lader han finde Sted i Phyſiken under det Begreb *Defectus vis impreſſæ* ad aliqvem motum concipiendum.

Tychoniana. —— Enfoldige og ſkriftmæssige Betænkning om Jødernes Omvendelſe inden Domme-Dag, efter Høy Ordre Aar 1715. forfattet og ſammendraget udi Trende Hoved-Stykker af M. Chriſten Laſſen Tychonius, Stifts-Provſt, Canonicus og Sogne-Præſt ved Dom-Kirken i Wiborg, endelig til Trykken befordret og paa egen Bekoſtning udgivet af Chriſtopher Gieſſing, Cantor ved Domkirken og Skolen i Roeskilde. 1770. Med H. J. Graaes Skrifter. 186 S. i 8vo.

Efter Tilſkriftet til Hans Høyædle Høyærværdighed Hr. Ludwig Harboe, Biſkop over Siællands Stift, møder os allerførſt Udgiverens Fortale, hvori han beretter os, at han deels ved lang og ligeſaa beſværlig ſom bekoſtelig Correſpondence, deels ved Auctioner har lagt ſig efter at faae adſkillige lærde Mænds efterladte Haandſkrifter i Hænde af Wormiana, Olaviana, Reenbergiana, Kingoviana, Tychoniana, o. a. fl. for at være i Stand til at fortſætte, hvad den Sal. Wille Høyberg i hans Fortale til den Sal. Tychonii tolv Elims Kilder, trykt i Kiøbenhavn 1756., havde lovet, og har nu endelig efter Venners Raad og Begiæring fattet det Forſæt offentlig at bekiendtgiøre dem ved Trykken for at redde dem fra Undergang og Forglemmelſe. Han har nu giort Begyndelſe til at opfylde dette ſit priisværdige Forſæt med denne den lærde Mag. Tychonii Betænkning om Jødernes Omvendelſe inden Domme-Dag. Den er bleven forfattet ved ſaadan Leylighed. Da der i Julio 1715. havde været en ſtor Ildsvaade i Schive, hvorved M. Tychonius, ſom den Tid var Sogne-Præſt ſamme

me Sted, havde tillige med mange Indvaanere miſtet deres Gaarde og hvad de eyede, reyſte han til Kiøbenhavn for at ſøge Brandhiælp for de Afbrændte. Han havde da en lærd Samtale med den lærde Geheime-Raad von Pleſſen, blandt andet om Prophetiernes Opfyldelſe, og ſiden om ſamme Materie med den lærde Prints Carl, ſom ved en naadig Audience gav Author at forſtaae, at han vidſte hans Tanker om Prophetiernes Opfyldelſe i den Poſt om Jødernes Omvendelſe, og befoel ham derom ſkriftlig at indſende ham ſine Tanker. Dem opſatte han da ſtrax efter ſin Hiemkomſt til Schive, og overſendte dem til Hans Kongel. Høyhed med underdanigſt Foreſpørgſel, om han og befoel, de ſkulde trykkes? Mærkeligt er det, at Printſen ſvarede Ney dertil, og tilføyede den Raiſon; „at det kunde mueligt forvolde Splid „ og Diſpyte i Fald nogen foretog ſig at ſkrive derimod.“ Gid vi aldrig mere maa leve den Tid i Dannemark, da lærde Skrifter ikke kan komme for Lyſet og finde baade Biefald og Modſigelſe, uden at opvække ſaadan Splid og Diſpyt, ſom fortiener at befrygtes! Forfatteren ſkal dog ſelv, efter Udgiverens Beretning, gierne have ſeet, at Skriftet ved Trykken var bleven bekiendtgiort, og vi troe, at Udgiveren har nu med dets Bekiendtgiørelſe giort ſig en virkelig Fortieneſte af Publikum. Det øvrige af Udgiverens Fortale er intet andet, end en virkelig Lovtale over Forfatteren, ſom han erkiender for ſin ſtore Velgiører. I den Henſeende kan det maaſkee undſkyldes, at han paa et og andet Sted har drevet ſine høye Tanker om Forfatteren og den Roes og Berømmelſe, han lægger ham paa, noget videre, end en tænkende Læſer vel kan bifalde, f. Ex. naar det hedder: „For ringe er jeg til at ſætte „ endten Tag eller Fløy eller udhænge noget Skildt paa „ dette herlige Huus (han meener denne Forfatterens Be„ tænkning om Jødernes Omvendelſe) hvis Bygnings„ meſter og Forarbeyder er Gud ſelv, hvis Autor ſecun„ darius er den af de ugemeene og forleente ſtore Gaver uds„ delige Tychonius.“ Skulde det ikke være endten for meget eller for lidet ſagt. Man pleyer ſaaledes at tale om de Hellige Skribentere, der vare inſpirerede af Gud ſelv, at de nemlig ere kun Autores ſecundarii, da Gud ſelv er Autor primarius. Var det Udgiverens Meening, hvilket vi ikke tør ſige, da var den viſt for vidt dreven. Altſaa kan han

vel ikke meene andet, end at GUd har nedlagt og bevaret hos den Sal. Forfatter, ligeſom hos enhver anden lærd Skribent, den til et ſaadant lærd Skrifts Udarbeydelſe fornødne Forſtand og Indſigt, og da er denne en alt for almindelig Bersmmelſe, naar man har ſat ſig for at drive den indtil det høyeſte. Ja man kan næſten ſaaledes ſige om alle endog de maadeligſte Skrifter, at GUd er deres Autor primarius og Forfatterne Autores ſecundarii, da den Forſtands Kræfter, hvormed Skrifterne ere udarbeydede, ere dem af GUd givne og bevarede nnder Udarbeydelſen. Med dette vel høyt drevne Udtryk ſtemmer overeens den Titel han ſtrax derpaa giver ham af den døde Prophet, og hvad han ſiden ſøyer til, at Salomon Præd. XII. taler om ſig ſelv og hart ad ret ſom om denne Bog og dens Autor, naar han ſiger: Der var en viis Prædiker, han lærde Folket Forſtand, og kom dem til at mærke og randſage o. ſ. v. Men derudi ere vi eenige med Udgiveren, at nærværende Skrift kan opvække ſtor Høyagtelſe hos Læſerne for den Sal. Forfatters Lærdom og Indſigt, og vi havde ønſket at Udgiveren havde formaaet en eller anden ligeſaa lærd og ſkarpſindig Theologus til at ledſage det for Lyſet med en lærd og værdig Fortale. Vi kommer til den Sal. Forfatters egen Fortale, hvor i han først viſer, at GUd ey forſkyder bodfærdige Syndere; at følgelig Jødernes Omvendelſe er ikke umuelig; hvad der er Hinder derudi ſaa vel hos Chriſtelige Lærere og Øvrighed, ſom hos Chriſtne i Almindelighed; hvad Fordeele Staten, og Lærdommen kunde vente ſig af deres Omvendelſe, og hvorvidt det er vor Pligt at arbeyde derpaa, og dernæſt fremſætter han 3 Hoved-Poſter, ſom dem, paa hvilke Spørsmaalets Opløsning og Forklaring beroer: 1) Om ſaadan ſtor Omvendelſe af Jøderne nogenſteds i Guds Ord er forſikret og lovet: 2) om den ey er lovet, om der da er noget i Guds Ord og i den ſande og ſunde Theologie ſom forbyder os, at vi ey ſaadant Haab kan giøre os: 3) om der er nogen Apparence til at ſaadant kan haabes, og om dette Haab har nogen menneſkelig Rimelighed.

(Fortſættelſen følger.)

Greifs-

Greifswald.

Beſchreibung der Erdkugel auf Veranlaſſung der cosmographiſchen Geſelſchaft, verfaſſet von Torbern Bergmann, Profeſſor der Chymie auf der Akademie zu Upſal, Mitglied der Kayſerlichen Akademie der Naturforſcher, der Königl. Wiſſenſchafts-Akademie in Stockholm und der Königl. Societet in London, aus dem Schwediſchen überſetzt von Lambert Henrich Röhl, Profeſſor und Obſervator der Aſtronomie auf der Akademie Greifswald und der Königl. Wiſſenſchafts-Akademie zu Stockholm Mitglied. 1769. 487 S. i ſtor 8vo, med et Kobber-Ark. Dette Værk er meget ſmuk trykt og al den Bekoſtning værd ſom Forlæggeren har anvendt derpaa, og den berømte Hr. Prof. Röhl, har paataget ſig et meget nyttigt Arbeyde, i det han ved denne velgeraadne Overſættelſe har giort ſamme bekiendt i Tydſkland. Forfatteren, der af ſine andre Skrifter er bekiendt ſom en lærd, duelig og utrættelig Naturforſker, og i dette Værk har lagt for Dagen en grundig Natur-Kundſkab og en vidtløftig Belæſenhed i de til Natur-Hiſtorien henhørende Videnſkaber, har meddeelt Hr. Prof. Röhl en Mængde Tilſatzer og Anmærkninger, hvorved denne tydſke Overſættelſe har bekommet et anſeeligt Fortrin for den Svenſke Original. Man pleyer gemeenlig under Navn af Jord-Beſkrivning ey at foredrage andet, end Landes og Stæders Navne, deres Beliggenheds og Grændſers Beſtemmelſe, noget om deres politiſke Beſkaffenhed og deres Hiſtorie, ſom i og for ſig ſelv betragtet, er en ſær nyttig Underviisning. Men man burde billig ikke blive ſtaaende derved, men og tillige veylede Ungdommen til at betragte Guds ſtore Værker i Naturen, ſom befinde ſig paa Jordens Overflade i dens Inderſte, og oven over ſamme i den Dunſtkreds, ſom omgiver de jordiſke Legemer. Det Cosmographiſke Sælſkab i Upſal havde aldrig ſaaſnart tilveyebragt de ved ſtørſte Flid forfærdigede Verdens-Kugler, det fuldkomneſte Værk, man i denne Art har at foreviiſe, førend det fandt ſig foranlediget til at give ſine Landsmænd en ſaadan Bog i Hænder, under Navn af Verdens Beſkrivning, hvorved de kunde anføres til en vidtløfttigere Kundſkab om Jord-Legemernes naturlige Beſkaffen-

skaffenhed. De udfordrede en astromisk, en physikalisk og en historisk Jord-Beskrivelse. Nærværende Værk af Hr. Bergmann er den physikalske Jord-Beskrivelse; Den Astronomiske har man endnu at vente af Hr. Mallet, og den historiske af Hr. Insulin, som er Lector i Physiken ved Gymnasium til Strægnes. Hr. Bergmann har ofte maattet satte Materierne sær kort tilsammen, som man i sær vil mærke i de sidste Afsnitter af Værket, for at levere noget fuldstændigt og for at medtage de nyeste Bemærkninger og Opdagelser endogsaa tilligemed Historien derom. Han lover ellers snart at udgive denne sin Natur-Beskrivelse mere fuldstændig: man henviiser de Læsere, som nøyere vil kiende hans Værks Indretning og Værdie til Oversætterens Fortale og Forfatterens egen Indledning. Dets almindelige og besynderlige Inddeelning stemmer i visse Maader overeens med Lulofs Jord-Beskrivning, dog saa, at Hr. Bergmann leverer noget meere fuldstændigt, og er i Udførelsen mindre mathematisk, men mere fattelig, historisk og almeennyttig. Den første Afdeelning handler om Jord-Fladen i Almindelighed. Den Anden om Lande, indbefatter 7 Kapitler, om bekiendte faste Lande, om Øer, om lidet bekiendte Lande, om Overfladens Ujævnheder, om Jordlag, om Forsteenelser, om de underjordiske Huuler. Den tredie Afdeelning leverer læseværdige Efterretninger og Undersøgninger om Kilder, om Floder, om Kiære og Søer, og om Verdens Hav i 5 Kapitler. Den fierde Afdeelning om Luftkredsen, handler i 5 Kapitler om Luftkredsens Beskaffenhed, om de vandagtige Dunster, om Luftsyner, om Luft, Ild og om Vinde. I den femte Afdeelning om Forandringerne paa Jordfladen, handler i det første Kapitel om de regelmæssige Forandringer, i det andet om de tilfældelige, i det tredie om Vandets Aftagelse, og i det fierde foredrages Meeningerne om Jordens Oprindelse. Den siette Afdeeling er bestemt til de organiske Legemers Betragtning paa Jordkloden, saa at der handles i 6 Kapitler, om Planterne i Almindelighed, om Planternes Næring og Vext, om deres Fortplantning, om Dyrene i Almindelighed, om Dyrenes Næring, Vext og Fortplantelse.

Halle.

Halle.

Johann von Serreras, Königl. Bibliothecar. und Pharrherrn von St. Andreas zu Madrid, allgemeine Historie von Spanien, bis auf gegenwärtige Zeit fortgesetzt, von D. Philipp Ernst Bertram, öffentl. ordentl. Lehrer der Rechte auf der Friedrichs-Universität zu Halle, Beysitzern der Juristen-Facultät daselbst. 1769. 512 S. i 4to. Denne Deel begynder med Aaret 1626., det er at sige med Fortsættelsen af det første Hoved-stykke, som indbefatter Historien fra Phil. IV. Regierings Tiltrædelse i Aaret 1621. indtil Fredsbrydelsen med Frankerige i Aaret 1635. Det første mærkværdige, som forekommer, er Tractaten til Monzon. Derpaa følger den Mantuanske Successions-Strid og dens Følger. Videre gives Efterretning om Tractaten til Regensburg, om Freden til Chieracco, om Oprindelsen til Uroelighederne i Catalonien m. m. Det Andet Hovedstykke inbefatter Phil. IV. Historie fra Fredsbrydelsen med Frankerige 1635. indtil den Münsterske Fred 1648. Først forestilles Sagernes Tilstand efter det Nörlingiske Slag, hvilket havde en stor Indflydelse i de fleste Europæiske Rigers Stats-Begivenheder. Dernæst forestiller Portugals Tilstand i Aaret 1637., Oprøret til Barcelona i Aaret 1640., og i Almindelighed de Catolonisk Uroeligheder. S. 436 o. f. udvikles Aarsagerne til de store Statsforandringer i Portugal. I Fortalen, ligesom og i Værket selv, igiendriver Forfatteren de utidige Domme i de Berlinske Litteratur-Breve over den foregaaende Deel. Han siger blandt andet det vi her ville anføre med hans egne Ord, som noget, hvoraf sees hvor vidt de tydske Journalister drive deres Bitterhed i disse Tider; „Es ist bekannt, wie der „ Buchführer Nicolai in Berlin in diesen Briefen, so wie „ jetzt in der algemeinen Bibliothek mit seinen Helfers-Helfern die Absicht hat, die Lehrer auf den Königlichen Universitäten auf das schändlichste und ehrenrührigste herunter „ zu machen. Der Inhalt beweiset dieses unleugbar, und „ ein Theil seiner Handlanger haben einen zu grossen Vortheil bey der Anschwärzung aller Arbeiten der Professoren „ und anderer Gelehrten auf den Königlichen Universitäten, „ als daß sie ihn nicht nach Vermögen hierin unterstützen soll-

„ ten.

„ ten. Wenn er die Cenſur in Berlin nicht ſcheuete und „ nicht befürchtete, daß man ſeine Paſqville durchſtreichen „ würde, ſo hätte er nicht nöthig die allgemeine Bibliothek „ in Schleuſingen drucken zu laſſen, wo man dennoch ſchon „ Bedenken gehabt hat, ſeine ehrenrührige Beurtheilungen „ ganz abzudrucken. —— Nunmehro kann der Buchführer „ Nicolai mit allen ſeinen Leuten dieſen neuen Theil und „ alles, was ich jemals noch ſchreiben werde, herunter „ machen, und meine Arbeiten für die ſchlechteſten, die mög„ lich ſind, ausſchreien und ausſchreien laſſen. Ich gebe ihm „ mein Wort, daß ich ſeine allgemeine Bibliothek ſo wenig „ künftig, als bisher geſchehen iſt, leſen werde, und daß „ ich mich zu gut dünke, nicht mit dergleichen Art angebli„ cher Kunſtrichter in einen Streit einzulaſſen. —— Sollte „ ihm aber einfallen, mich von neuen perſönlich anzugreifen, „ ſo kann er und diejenigen, welche dabey ein Abſicht aus„ führen wollen, verſichert ſeyn, daß mir die Königliche „ Landesgeſetze gegen Paſqvillanten und Ehrenabſchneider „ ſehr wohl bekannt ſind."

Anmældelser.

Leipzig. Erklärung des goldenen Horns aus der Nordiſchen Theologie, bey müßigen Stunden entworfen von Carl Ferdinand Hommeln. 1769. 54 S. i 8vo. Dette Horn, hvis Afbildning og er føyet til dette Skrift, er ikke det Oldenborgſke, men det, der i Aaret 1639. blev fundet ved Tøndern i Hertugdømmet Schlesvig af en Bonde-Pige. Forſkiællige Lærde har foretaget ſig at forklare ſamme. **Worm** forklarer de derpaa forekommende Figurer paa en myſtiſk Maade af Sædelæren. **Winſtrup** følger ham. **Egardus** har derpaa ſøgt en hedenſk Prophetie om Chriſto, og **Arnkiel** formænger de forſkiællige Mythologier hos alle Folk med hinanden. Hr. Hofr. **Hommel** har valgt ſig en anden Vey, og hans Forklaring har ikke liden Skin af Rimelighed. Hvad er mere rimeligt, end at dette i nordiſke Lande fundne Horn ogſaa er bleven forfærdiget efter deres Beboeres Begreber? Han formoder, at det er forarbeydet for Chriſti Fødſel. Iblandt Figurerne ſynes han at finde Nordiſke Guder og forklarer dem af Edda, efter den Cimbriſke

Theo-

Theologies Læregreb. Af den Aarſag har han forudſikket en liden Indledning om denne Theologie. Man kan ikke nægte, at jo Hr. Hommels Hypotheſe anpriſer ſig af megen Vittighed.

Halle. Q. S. F. Tertulliani Libri V. adverſus Marcionem. Recenſuit *Joh. Sal. Semler.* 1769. i 8vo. Vel er Tertullian er ſær Skribent, ſom Udgiveren kalder ham i Fortalen, men fortiener dog at være mere brugt og bekiendt, end han virkelig bliver. Hr. S. vil derfor lade hans Skrifter trykke ſtykkeviis paa nye. Han har først foretaget ſig hans Bøger imod Marcion, ſom de mærkværdigſte i Henſeende til deres Indhold og Brug. Den gamle Baſelſke Edition af Rhenanus er lagt til Grund. Dermed er ſammenlignet den Pariſiſke af Gelenius 1566., den Franekeriſke af 1597. og een af Rigaltius. Rhenani, Junii, Latinii og Mouvers Forbedringer ere derved tillige ſamlede. Derefter har Hr. S. indrettet Texten, ſat nogle egne Diſtinctioner, og hiſt og her ſelv tillagt nogle Forbedringer. De øvrige Læſemaader ere alle neden under antegnede, hvorved han ikke ſielden har tilføyet ſine egne Anmærkninger, ſom iblandt andet indbefatte nogle det Nye Teſtamentes Læſemaader.

Lübeck. Einleitung zur Kentniß der in Geiſt- Bürgerlichen- Gerichts- Handlungs- Policey- und Cammer Sachen von E. Hochw. Rath der Reichsſtadt Lübeck von Zeit zu Zeit ergangenen allgemeinen Verordnungen ꝛc. von Joh. Carl Dreyer, des Hochſtifts Lübeck Thumprobſten, der Stadt Lübeck erſten Syndicus und Conſiſt. Præſidenten. 1769. 602 S. i 4to. Den af den tydſke Ret og Oldſager fortiente Hr. Dom-Provſt Dreyer har begyndt med at udgive en Samling af den frie Rigsſtads Lübecks Love og Forordninger. De ere kun foredragne i Udtoger efter deres Indhold i chronologiſk Orden, men geleydede med fortræffelige Anmærkninger. Allerførſt forekomme de Forordninger, ſom betræffe den Geiſtlige og Kirkeſtanden. Derpaa følger Forordningerne i Henſeende til Regiments-Forfatningen, for det Tredie i Henſeende til Ret og Rettergang, og for det Fierde i Henſeende til Politie og Nærings-Stand. I en anden Deel indbefattes økonomiſke Forordninger angaaende Landgodſer, Skov-

Væſen,

Væſen, Jagt og Fiſkerie, tillige med et Anhang af vigtige Documenter.

Hamburg. Joh. Ludw. Schlöſſers, Paſtor in Bergedorf, Nachricht an das Publikum betreffend des Hamburgiſchen Paſtors und Seniors Herrn Joh. Melchior Goetze, theologiſche Unterſuchung der Sittlichkeit der heutigen deutſchen Schaubühne, ſamt einigen Anmerkungen über den Werth dieſer Schrift. 3½ Ark i 8vo. Til Titelen af dette Skrift føyer man nok et andet: Freymüthige Prüfung einer Schrift des Hamburgiſchen Seniors Herrn. Joh Melchior Goetze, welche den Titel hat: Richtige Erklärung der Worte Aſſaphs Pſal. LXXIX. 6. Schütte deinen Grim auf die Heiden ꝛc., angeſtellet von einem Freunde des vernünftigen Gottesdienſtes. 1769. 4 Ark i 8vo. Hr. Paſt. Schl. ſætter Hoved-Øyemærket af en Comoedie i Fornøyelſe, og beviiſer, at en Chriſten kan meget vel tage Deel i Fornøyelſer, ſom tiener til Sindets Forfriſkning efter alvorlige Forretninger. Den ubenævnte Forfatter af det andet Skrift viſer med forſkiællige gode Grunde, at den af Pſalm. 79 tagne Bønformular paſſer ſig ſlet ikke paa Guds Kirkes nærværende Tilſtand, og lader han derved tillige indløbe nogle betænkeige Satzer: S. 38. Det Gamle Teſtamentes Kirke er bleven grundet ved Krig og Erobringer: S. 42. Den Jødiſke Stat og det G. Teſtamente Kirke var eens: Det N. Teſtamentes Kirke har midt under de hæftigſte Forfølgelſer haft den ſkiønneſte Beſkaffenhed, og de Troende i det N. Teſtamente tør ikke ſaaledes bede imod deres Fiender, ſom de Troende i det Gamle Teſtamente. Recenſenten holder dog for, at Bøn om Hevn over Fiender kan ligeſaa lidet være ſande Chriſtne forbuden, ſom Guds Retfærdighed ſtrider imod Hans Godhed. Man forbiegaaer nogle perſonlige Omſtændigheder, ſom ſkal være indløbne i diſſe Stridigheder, og ſom ſnarere burde forglemmes end videre bekiendtgiøres. Naar vil engang de Lærde i deres Stridigheder fatte det Forſæt at ſætte Perſonalieteter til Side og opholde ſig allene ved Realiteter.

Af diſſe lærde Efterretninger udgiøres ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 20.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 17de May 1770.

Kiøbenhavn.

(Fortſættelſe af Tychoniana eller Betænkning om Jødernes Omvendelſe, ꝛc.)

Det første Hovedstykke afhandler det Spørsmaal, om en stor eller almindelig Omvendelse af Jøder nogensteds er lovet i Guds Ord? Man mærker lættelig forud, at det her vil komme an paa en rigtig Forklaring af de bibelſke Sprog, som synes at love Jøderne en fuldkommen Reſtitution, saa vel til deres Land, som til deres Guds Kirke og Naade. Forfatteren anseer det allerede for en betænkelig Sag, at hentyde dem til en saadan almindelig Reſtitution og Omvendelse af alle Jøder for Verdens Ende, fordi det juſt er de selv samme Sprog, som Jøderne betiene sig af imod os Christne, for at bevise, at deres Meſsias endnu ikke er kommen. Ikke deſto mindre maatte vi troe saadan almindelig Omvendelse, naar kun Gud havde lovet den. Men for at vise, at han ikke det har, tager Forfatteren først det Gamle Teſtamentes hidhenhørende Sprog i Betragtning, hver for sig, hvilke han efter vor Indsigt har forklaret saaledes meget søgelig og rigtig, at de maa forstaaes om forbigangne og ey om tilkommende Tider.

Det første Sprog 5 Moſ. B. XXX. 1. o. f. lyder saaledes: Han vil forſamle dem igien fra alle de Folk,

hvor de vare adſpredte, og om de end vare henjage de til Himmelens Ender, vilde han ſamle dem og fø re dem til deres Land igien ꝛc. Forfatteren viſer, at de ſigter kun til de Tider for Chriſtum, at Løftet er giort me den udtrykkelige Betingelſe af Jøderne, Om de vilde gaa ind i deres Hierte, omvende ſig til HErren deres GUd og høre hans Røſt, og at det endelig er opfyldt i Jøder nes Tilbagekomſt af det Babyloniſke Fængſel, ſom kan ſees af Nehem. I. 9., hvor juſt denne Forjættelſe igientages, ſom den der allerede da blev opfyldt. Herved er og af For fatteren giort den meget betydelige Anmærkning, at man ikke med nogle af de ſidſte Tiders Jøder og Wagenfeil i hans Hoffnung Iſraelis maa anſee Adſpredelſen ved det Babylo niſke Fængſel af ſaa liden Strækning, ſaa Jøderne ved deres Tilbagekomſt ikke kunde ſiges at være ſamlede fra alle Fol og alle Verdens Ender. Han viſer, at Jøderne vare ad ſpredte i mange flere Lande, end de Babyloniſke, og giver derhos at betænke, at de 10 Stammers Iſraeliter hørte o til det Babyloniſke Fængſel. — Hidhenhører og det Sprog hos Jerem. XXIII. 8., hvor GUd lover, at føre Iſraeli terne tilbage fra Nordens Land og alle de Lande, hvor de havde været fordrevne, ved hvilket Nordens Land ma forſtaaes de nordlige og nordøſtlige Provintzer af det Baby loniſke Monarchie, til hvilke Jøderne meeſt har været relege rede, ſom til de elendigſte, ødeſte og meeſt ufrugtbare Ste der. — Det 3die Sprog Ezech. XXXVI. 22. o. f. lover o Jøderne en Tilbagekomſt til deres Land og nye Kiød Hierter, og dette Løfte kan og meget føye ig forſtaaes at væ re opfyldt til den Tid, da Jøderne, tilſtrækkelig ydmyged ved deres Landflygtighed, Fængſel og Adſpredelſe, kom igien tilbage til deres eget Land. — Paa det fierde Sted Ezech XXXIX. 27. lover GUd, at han efter Magogs o Gogs Krig vil ſamle Iſrael tilbage fra alle Hednin ger, og dette Løfte vil Forfatteren have henført til Macca bæernes Tider. Man kan altid være vis paa dette, at de ikke kan forſtaaes om nogen herefter tilkommende Tid, la være det ikke med Viished kan beſtemmes, til hvilke af de i den høye Alderdom forbigangne Tider det egentlig ſkal henføres hvilket vil komme an paa, hvad det er for Gogs og Ma gogs Krige her tales om, og i den Henſeende har Forfatte

re

ren efterladt os i Uvished. —— Derimod er det 5te Sprog Hoſ. III. 4. 5. mere tydelig, og med fuldkommen Vished kan og bør forſtaaes om det Babyloniſke Fængſels Tid. Det hedder her: **Naar Iſraels Folk i mange Dage har været uden Konge, Livkiortel, Offer, Altare, Afguds-Billede ꝛc., ſkal de omvende ſig at ſøge HErren deres Gud og David deres Konge, og komme med Frygt til HErren og til hans Gode i de følgende Tider.** (NB. Saaledes vil Forf. have Acharit hajamim oversat, og ikke, ſom det pleyer, i de ſidſte Tider). Ved de mange Dage forſtaaer Forfatteren endten den Tid fra de 10 Stammers (for hvilke Hoſeas prædikede) Bortførelse ved Salmanaſſer indtil den for alle Iſraeliter aabnede Frihed i Cyri Tid, ſom var næſten over 200 Aar, eller og den hele Tid fra Salmanaſſer til Chriſtum, ſom er over 600 Aar. Han viſer meget grundig, at Sproget paſſer ſig ſær vel til begge Tider. „ I den første Periode vare de 10 Stammer virkelig uden „ Konge og Offer, uden de i Dan og Bethel opreyſte Støtter „ og Altare, og uden **Jeroboams** Seraphim og Guld-Kalve, og hans efterabede **Ephod** og Livkiortel, under det „ Babyloniſke Aag og Trældom, indtil de omſider kiendte af „ Udgangen i **Cyri** Tid, at ikke Dan og Bethel, men Jeruſalem var det Sted, Gud havde udvalgt, ikke Guld-Kalvene, men Arken og Templen vare Guds-Tieneſtens „ rette Pladſe, og indtil de da lærte virkelig, at Gud havde været Author til, og beſtandig havde Behagelighed i „ Davids Huſes Regiering, i det at Zorobabel af Davids „ Familie, og ikke nogen af de 10 Stammers Kongers Huſe, fik baade Himmelens og Hoffets Valg, til at føre „ Iſrael tilbage og etablere deres Tempel og Republiqve. I „ den ſidſte Periode, fra Salmanaſſer til Chriſtum, bleve „ mange Levninger af de 10 Stammer, ſom formedelſt een „ eller anden particulaire Raiſon ikke reyſte med Zorobabel „ eller Nehemia, tilbage, alt ſtedſe under de Perſiſke, „ Grækiſke, Parthiſke og andre Souverainer, deres Herredomme, og vare indtil Chriſti og Apoſtlernes Tider regnede for Parther, og Meder, og Elamiter, boende i „ Cappadocia, Ponto, Aſia, Phrygia, Pamphylia, „ Ægypten, Lybien, paa Creta og i Arabien, hvilke „ ved Apoſtlernes Prædiken lode ſig faſt bedre, end de i Jo-

„ deland boende, og for deres Offer og Pharisæiske Tradi-
„ tioner alt for meget forpikkede Jøder, strax i utallig
„ Mængde omvende, og erkiende JEsum for deres sande og
„ aandelige **David** og **Konge.**" Hvilken Periode man nu vil sætte her at være betegnet, saa bliver Slutningen, at Forjættelsen er for længe siden opfyldt, og kan ikke vedkomme disse Tiders Jøder. Forfatteren vil og herved have lagt Mærke til Titlerne af **Jacobi** og 1 **Petri** Epistler. — Det siette Sted **Es.** XI. 10. 11. hvor det hedder, at **Jesse-Rod, som staaer til Folkets Bannere, skal spørges efter af Hedningene, og i de samme Dage skal HErren anden Gang udrække sin Haand til Levningen af sit Folk, og eye dem fra adskillige Lande og fra de 4 Verdens Hiørner**, har Forfatteren udførlig vist, at henhøre til Christi og det Nye Testamentes Tider. — Vi komme nu med Forfatteren fra det Gamle til det Nye Testamente, og her møder os allerførst det meget vigtige Sted Rom. XI. 25. Vi har engang ved en vis bequem Leylighed yttret vore Tanker om dette vigtige Kapitel i **Brevet til de Romere**, og giort en kort Forklaring derover, som en Indledning til den Recension, vi gave af Marc. Salomonsen Nyborgs **bevægende Aarsager, hvorfor han har forladt den jødiske Religion.** (See No 45. II. H. 1769.) Vi finde her en Forklaring, som næsten i Alt dermed stemmer overeens. Forfatteren viser os her den samme foregaaende Anledning, som Paulus har haft til at tale om Jødernes Omvendelse, nemlig i de Fordomme, hvoraf de af **Hedninger omvendte Christne** (NB. saa bør vi tale, ikke som Forfatteren og andre, **Hedninger** i Almindelighed) har været indtagne imod de vantroe Jøder, ligesom Gud absolut kunde have forskudt dem og aldeles udelukt dem fra sin Naade. Kun dette har Forfatteren ikke lagt Mærke til, at Apostelen i det 23de Vers, har lagt den udtrykkelige Vilkor til, **dersom de ikke forbliver i deres Vantroe**, hvilken altsaa allevegne, hvor han taler ligesom absolut og uden Betingelse, bør underforstaaes og haves for Øyne, da det tillige derhos vel bør mærkes, at han taler om deres Omvendelses Mueligbed paa Guds Side, ikke om dens Virkelighed efter noget Guds besluttede Raad, der skulde udføres til nogen vis Tid for Verdens Ende. Han viser og ganske rigtig, at det Sprog af Propheten **Esaias**, som Apo-

stelen

ſtelen har anført, uden Modſigelſe handler om Chriſti Aabenbaring i Kiødet, ſom en Tid, til hvilken det ſkulde ſkee, **at hele Iſrael ſkulde blive ſalig** (καὶ οὕτω πᾶς Ισραὴλ σωθήσεται, καθὼς γέγραπται· ἥξει ἐκ Σιὼν &c.) Men derudi ere vi ikke eenige med Forfatteren, at ved **Iſrael** her alene ſkulde forſtaaes **de af GUD forudſeete Iſraeliter, ſom ganſke viſt engang til ſin Tid ſkulde omvende ſig, og blive de ſande og retſkafne aandelige Iſraeliter.** Om diſſe kunde Apoſtelen jo med Vished have forud ſagt, at de ſkulde omvendes, og han havde ſlet ikke behøvet at lægge den Vilkor til, **derſom de ikke forbliver i deres Vantroe.** Det var noget han vel vidſte, at de, der ſkulde blive de ſande Iſraeliter, hvis Omvendelſe GUD havde forudſeet, ikke derudi ſkulde forblive. De ſkulde ligeſaa viſt omvende ſig derfra, ſom GUD, der ikke kan bedrages i ſin Forvidenhed, det virkelig forud har ſeet. Enhver af os kan forſikre det ſamme om vor Tids Jøder, at ſaa mange iblandt dem, ſom efter Guds Forvidenhed kan regnes iblandt de ſande Iſraeliter, ſkulle ganſke viſt engang omvende ſig for deres Død og før Verdens Ende. Skulde derfor det Ord **Iſrael** ſaaledes forſtaaes, ſaa burde det ikke nægtes, at jo Apoſtelen virkelig har forudſagt alle **Iſraeliters** virkelige tilkommende Omvendelſe, ſkiønt ikke alle **Jøders** i Almindelighed. Men man vilde da ogſaa faae mere Hovedbrud med den af ham tilføyede Vilkor, end med hele Reſten. Det er og en artig Anmærkning Forfatteren har giort ved det Ord πλήρωμα, at det nemlig betegner hvad der er ſkikket til at ſtoppe og fylde et aabent Rum, ſom et Rift eller Hul paa et Klæde, en aaben Plads i en Stue, ved et Bord, et tomt Rum i et Kar. Kun dette kan herved føyes til, at πλήρωμα ogſaa betegner det vi kalde paa Latin Supplementum, ſaaſom Nautarum og Militum, hvilken Bemærkelſe dog ogſaa læt kan indbefattes under hiin almindelige, kun at Guds Kirke derved bliver foreſtillet under et andet nok ſaa bequemt Billede, nemlig, ſom en aandelig Hær, hvortil der ſkal ſamles og hverves nye Tropper. Men en anden Forfatterens Anmærkning kan herved ikke bifaldes, lad være den i ſig ſelv er ikke meget magtpaaliggende, og giør Intet til eller fra i Hovedſagen. Det Ord οὕτω, ſiger han, maa lide en ſtor og offentlig Ge-

valt, om det ſkal forklares om en vis Tidspunkt, og han vil endelig have det overſat ſaaledes og paa den Maade. Forfatteren maa ikke til ſin Tid have vidſt dette, at den Bemærkelſe, formedelſt hvilken det betegner en Tid, er og temmelig ſædvanlig, og her juſt paa dette Sted tales om viſſe Tider, baade før og efter, om en Tid, da Hedningenes Fylde ſkulde komme ind, og en Tid, da Frelſeren ſkulde komme fra Zion. Hans Anmærkning og Forklaring over det Ord Μυστηριον, er efter vor Skiønſomhed deſto mere rigtig, og viſer, at man paa dette Ords Bemærkelſe ikke kan grunde nogen egentlig Spaadom om en almindelig foreſtaaende Omvendelſe af alle Jøder for Verdens Ende. — Endelig komme vi til det 8tende og ſidſte Sprog Luc. XXI. 24. Og Jeruſalem ſkal nedtrædes af Hedningene, indtil Hedningenes Tid fuldkommes. Man kunde ſtrax giøre det Argument til Intet, ſom deraf drages, blot med at proteſtere mod Læſemaadens Rigtighed, da de ſidſte Ord, indtil Hedningenes Tid fuldkommes, ſlet ikke findes i nogle ældgamle Haandſkrifter, og i det Haandſkrift til Canterbury i Engeland læſes alene: indtil Tiderne fuldkommes. Men lader man Læſemaaden giælde for authentiſk, ſaa kan bedre ſvares, først, at Ordet indtil faſtſætter ikke nogen faſt og endelig vis Tidspunkt, hvilket Forfatteren ret og vel oplyſer med andre Steder i Skriften; dernæſt, at Hedningenes Tid maa endten forſtaaes indtil Verdens Ende, efter denne Luthers Forklaring: „Jeruſalem muß unter den Heyden ſeyn, bis „die Heyden zum Glauben bekehrt werden, das iſt, „bis ans Ende der Welt;“ eller og rettere, efter Forfatterens egentlige Meening, den Tid, da de Hedenſke grumme Forfølgelſers Tid ophørte under den første Chriſtne Keiſer Conſtantinus, til hvilken Tid Jeruſalem virkelig havde været nedtraadt af Hedningene, men fik nu en ganſke anden Anſeelſe, da de hedenſke Templer bleve nedrevne, nye chriſtelige Templer opbygte, Religionen blev forvandlet fra hedenſk til chriſtelig og en Stad blev igien paa nye opreiſt, ſom blev kaldet det Nye Jeruſalem. Til Slutning viſer Forfatteren, at der ligger ingen Magt paa, haad Kirkefædrenes Meening har været den Sag angaaende. Luther har til ſin Tid været af ſamme Meening, ſom Forfatteren. Hans Ord herom anføres ſaa lydende: „Von gantzen jüdiſchen

„ diſchen Hauſe und deſſen Bekehrung mag hoffen,
„ wer da will, ich habe da keine Hofnung, weiß auch
„ davon keine Schrift, denn daß etliche aus Röm.
„ XI. ſolche Wahn ſchöpfen, als ſolte alle Juden be-
„ kehret werden, daran iſt nichts: St. Paulus mei-
„ net da gar viel ein anders.“ Forfatteren ſlutter med følgende herved tilføyede Anmærkning, hvilken vi ville aftegne, ſom et Sted, der iblandt mange andre, udmærker hans Tids Smag og Skrivemaade: „Og findes nu anden-
„ ſteds anderledes i Lutheri Skrifter, ſaa er det endten
„ ſkrevet i hans første Uvidenheds og Skrøbeligheds Tider,
„ da Klatterne hængte ham endnu i Øynene af den
„ lange papiſtiſke Spon og Nat, eller og andre Fin-
„ gre har været derved og blandet døde Fluer i denne
„ Apotheker-Salve.“ Man kan ellers af dette Skrift øyenſynlig bemærke den betydelige Forſkiæl i Smag og Skrivemaade paa Forfatterens og vor Tid, og den kiendelige Fuldkommenhed, hvortil Sproget i vore Tider er bragt. Man finder hiſt og her ſære Udtryk, overalt en udſvævende og vidtløftig Skrivemaade, lidet regelmæssig og bequem Forbindelſe, og en affmagelig Blanding af Danſk, Latin, Franſk og Tydſk, ſom vor Tid finder ſlet ingen Smag udi, for Ex. S. 3: „Og mig ſynes, at det er dog en delicat Poſt for en
„ retſindig Theologi Samvittighed, for at behaupte og
„ forſvare ſin Sentiment i et Problema og Spørsmaal,
„ der til begge Sider kan diſputeres, og i ſig ſelv er meget
„ dubieux.“

Der andet Hovedſtykke forklarer det Spørsmaal: **Om der er noget i Guds Ord eller i den ſande og ſunde Theologie, ſom forbyder os at have det Haab om Jødernes almindelige Omvendelſe inden Domme-Dag?** Vi kan herved ikke undgaae at yttre vore Tanker. Skal her forſtaaes en ſaadan almindelig Omvendelſe, ſom ſkal ſkee til en vis Tid ved nogen ſærdeles og beſynderlig Guds Foranſtaltning, da hører der Betænkning til at erklærer ſaadan Omvendelſe for ſtridig endten mod Skriften eller Theologien, naar man deels betænker hvad Apoſtelen udtrykkelig har ſagt, at Gud nemlig kan igien indpode dem (tage dem til Naade) naar de kun ikke ville forblive i deres

Vantroe, deels at Gud vil ikke nogen Synders Død, men at de alle ſkulde omvende ſig og leve. Hvo tør da forſikre os, at Gud aldrig nogenſinde ſkulde ville føye nogen beſynderlig Foranſtaltning til at betage dem deres Vantroe og befordre deres Omvendelſe? Paa den anden Side vogte man ſig vel for at paaſtaae, at Gud ſkulde have faſt beſluttet, ligeſom til en retfærdig Straf, at nogle Jøders Omvendelſe ſaaledes aldrig ſkulde ſkee, og han derfor efter ſaadan ſin Beſlutning ſkulde ſtyre Tingene derhen, at deres Vantroe her i Verden ikke ſkulde blive dem betagen! I Sandhed, da ſkulde han ville Synderes Død, da ſkulde hans Naade ikke være almindelig, da ſkulde Apoſtelen urigtig have paaſtaaet og forſvaret Mueligheden af deres Omvendelſe! Uden at have noget bibelſk Sprog til Bekræftelſe paa ſaadan ſtræng og abſolut Beſlutning, tør vi frit ſige, at ingen ſkal kunne anføre noget, hvis rigtige Forklaring kan give Beviis for en Beſlutning, der ſaa aabenbar modſiger andre Skriftens ufeylbare Sprog og den Sandhed, at Guds Naade er almindelig, og at han ikke vil nogen Synders Død. Vi turde da vel aldrig bekræfte nogen ſaadan almindelig Omvendelſe af Jøderne. Thi det kommer an paa om Guds Viisdom til nogen vis Tid ſkulde finde det nødvendigt, hvad han hidindtil ikke har fundet, og heller ikke for Fremtiden har aabenbaret os, nemlig at foranſtalte noget beſynderligt og overordentlig Middel til deres Omvendelſe foruden de ordentlige og almindelige, ſom de altid kan have, og han een Gang for alle har foranſtaltet. Men langt mindre tør vi nægte den, og allermindſt paaſtaae tvertimod, at deres Vantroe ſkulde for evig være beſluttet. Ville vi derimod ved den her omtviſtede almindelige Omvendelſe intet videre forſtaae, end en ordentlig Omvendelſe, der ſkulde ſkee efterhaanden ſaaledes, at der engang for Verdens Ende ikke mere ſkulde være nogen Vantroe Jøde til; da holde vi for, at den, der giør ſaadan Omvendelſes tilkommende Virkelighed ſtridig imod andre bibelſke og Theologiſke Sandheder, ſaaſom denne formeente Sandhed, at deres beſtandige Vantroe og den deraf følgende viſſe Fordømmelſe ſkulde være en over dem af Gud beſluttet Straf, den nægter tillige dens Mueligheed, ſom dog Paulus ſaa eftertrykkelig forſvarer, juſt imod den ſamme forudfattede Meening. Den-

ne

ne Betragtning forvolder, at vi have Forfatterens bekræftende Svar og Forklaring paa dette Spørsmaal for en Deel mistænkt, allerede, førend vi endnu kiende den i sin Grund og Styrke. Det er meget vel giort af Forfatteren, at han allerførst slet ikke vil bygge paa den sære Udtydning nogle store mænd har giort over den Lignelse om den rige Mand, som den, der skulde betegne Jøderne, der skulde fordømmes ligesom han, og om den fattige Lazarus, der skulde betegne Christus og hans troende Tilhængere. Nogen større Skin har det, hvad Forfatteren har anført af Jes. L. 1. om det Skilsmisse-Brev, som Gud der forestilles at give den Jødiske Nation, som sin ægteviede Hustrue, hvorved Forfatteren erindrer, at en Mand, som een Gang havde givet sin Hustrue Afskeed, maatte siden ikke tage hende igien. Men Forfatteren har ikke betænkt, at enhver Lignelse halter, at Gud dog nok alligevel kunde tage denne sin allegoriske Hustrue til Naade igien, lad være en Mand efter den politiske jødiske Lov ikke maatte tage sin egentlige Kone til Ægte igien. Lignelsen strækker sig vel ikke videre her en til Skilsmissen, thi Forfatteren har ikke lagt mærke til, at Gud i selv samme Kapitel formaner Jøderne til at omvende sig og sætte Tillid til Gud, og paa den Vilkor lover dem igien sin Naade. Ja lad denne allegoriske Skilsmisse være dem for evig tilsagt, saa er den dog gandske vist ikke tilsagt, uden de Jøder, som bestandig uden Omvendelse vilde forsætlig forblive i deres Vantroe og Ulydighed. Dette Skilsmisse-Brev gielder da vel endnu, men ikke anderledes for bestandig vantroende Jøder, end for bestandig og indtil Enden ugudelige Christne, og det kommer altsaa ikke det her omtvistede Spørsmaal det allermindste ved. Thi her spørges ikke, om Gud vil fordømme dem, som blive bestandige i deres Vantroe til Enden? Men her spørges, om Jøderne skal blive bestandige i denne deres Vantroe, og om Gud har giver dem Noget saadant Skilsmisse-Brev, hvoraf man kan vide for vist, at denne deres Vantroe i det Mindste af ham er forudseet, som bestandig forblivende, og som den Grund, paa hvilken Skilsmisse-Brevet er dem givet, hvilket bliver da en foregaaende Erklæring og Aabenbaring derom? Endnu mere og med fuldkommen Forsikring bygger Forfatteren paa Jødernes Forbandelse over sig selv ved Christi Lidelse,

denne ſkrækkelige Forbandelſe: **Hans Blod komme over os og over vore Børn!** Forfatteren troer, at Guds Retfærdighed har fuldført og maa fremdeles beſtandig fuldføre denne Forbandelſe, ſom en Straf over dem formedelſt den uſkatterlige JEſu Blods Udgydelſe, og at den virkelig bliver fuldført i deres beſtandige Forſkydelſe og langvarige Udlændighed, hvortil han meener, der ikke kan angives nogen anden Aarſag, end ſaadan en retfærdig Straf. Hvor mange Ting er ikke her at tage i Betragtning! Hvor vaklende, hvor uheſtemt er ikke denne vigtige Paaſtand i al Henſeende! Først, var dette vel et Ønſke af den hele jødiſke Nation? Dernæſt, om en Ubeſindig og daarlig, ja en gal og deſperat Fader vilde ſaaledes forbande ſig og alle ſine Efterkommere indtil Verdens Ende, bør vi da troe, at en retfærdig Gud lægger Øret til ſaadan Forbandelſe og fuldfører den over hans Børn og Efterkommere, uden al Henſigt til deres moraliſke Beſkaffenhed, eller at han ved nogen ſin Beſtyrelſe ſelv befordrer ſaadan Beſkaffenhed hos dem, ſom kan ſvare til ſaadan Forbandelſe og gjøre dem værdige dertil? Forfærdelige Tanke! Flye til Afgrunden! og ſig aldrig op i noget Menneſkes Hierte! Nej! Gud hører ikke Syndere, og Sønner ſkal ikke hos ham bære Fædrenes Misgierning! Men kan og tør man og ſige dette, at Guds Retfærdighed har tiltænkt den jødiſke Nation og dens Efterkommere nogen ſaadan beſynderlig Straf for JEſu Blods Udgydelſe? Gud havde af Evighed beſluttet at give Verden en Forſoner, at betiene ſig af den jødiſke Nations Fordærvelſe og Forhærdelſe til en vis Tid, ſom et Middel til denne Forſonings Foranſtaltning, en Forſoning, der ſiden ſkulde komme den hele Verden til ævig Frelſe, ey alene den Hedenſke, men endog den Jødiſke, og nær op ſaa mange af begge diſſe Verdener, ſom vilde omvende ſig og antage den ved den fuldførte Forſoning tilbudne Naade. Hvorledes rimer det ſig da med denne Guds Viisdoms naadige Foranſtaltning, at han, ſom har ladet JEſu Blod udgyde til en Forſoning for Alles Synder, endogſaa deres, ved hvilke det blev udgydet, ſkulde til en Straf for ſaadan Blods Ugydelſe, ſom var hans eget naadige Øyemærke, have beſluttet de Menneſkers Fordømmelſe og baade timelige og ævige Forſkydelſe, ved hvilke det blev udgydet og til hvis Frelſe? Er ikke det en

aaben-

aabenbar Modſigelſe mod Hoved-Summen af vor chriſtelige Religion? Viſſelig var det uſkyldigſte Blods Udgydelſe dem at tilregne, ſom en ſtor Synd, men dog ikke ſtørre, end at de baade kunde og ſkulde faae Forladelſe for denne, ligeſom for andre, naar de kun vilde antage den dem derved forhvervede og ſtrax derpaa tilbudne Naade. Altſaa kan der ikke formedelſt denne Synd hvile nogen ſaadan Forbandelſe eller Straf over den jødiſke Nation, formedelſt hvilken de ſkulde forblive i en beſtandig Vantroe, hvormed endelig er forbunden en ævig Fordømmelſe. Thi ſaadan en over dem abſolut fældet Straf, beſtemmer deres Vantroe og Fordømmelſe ganſke uvilkorlig, og er aabenbar ſtridig imod Forſoningens Øyemærke. Det er jo desuden den ſelvſamme Fordom Apoſtlen beſtrider Rom. XI. hos ſin Tids mod de vantroende Jøder indbildte hedenſke Chriſtne. Jeg, ſiger han, vil ikke dølge for Eder den Hemmelighed, at Forhærdelſe er vederfaret nogle Iſraeliter (ἀπὸ μέρους). Hvor længe da? Han ſvarer indtil Hedningenes Fylde er indkommen. Hvad da? og da, ſiger han, ſkal alle Iſraeliter blive frelſte, med den Betingelſe, at de ikke nu længere ville forblive i deres Vantroe. Men naar har da den Tid været? er den forbi, eller ſkal den komme? Den er forbi, ſvarer han, og det var juſt den Tid, da Frelſeren kom af Zion o. ſ. v. Altſaa ſeer man, at Gud har kun til den Tid ladet nogle forblive i deres Vantroe og Forhærdelſe, og endnu ikke ved Chriſti egen Lærdom og Prædiken fuldkommen betaget dem ſamme, indtil Forſoningens Værk først ved dem var bleven fuldført, og ſiden den Tid har Naadens Dør ſtaaet aaben for dem ligeſom for alle Syndere. Altſaa hviler der ikke nogen ſaadan Straf over dem, formedelſt hvilken de ſkulde være beſtemte til at forblive beſtandig i deres Vantroe, og endelig blive fordømte. Men lader os endnu nøyere betragte og beſtemme hiin ovenanførte og ubeſtemte Forklaring, ſom Forfatttren har giort over denne Forbandelſes-Straf. Han har overalt ikke beſtemt, endten den i ſit Begreb ſkal medføre og indbefatte den beſtandige Vantroe og den deraf følgende ævige Fordømmelſe, eller den ſkal blot være en timelig Straf, beſtaaende alene i deres timelige Landflygtighed og Udlændighed indtil Verdens Ende og deres Adſpredelſe iblandt alle Folk. Skulde den forſtaaes

ſtaaes i første Meening, da har vi alt erindret, at ingen saadan Straf kan af Guds vise og naadige Retfærdighed være besluttet over det jødiſke Folk. Den skulde være stridig mod Forsoningens Øyemærke, og mod Apostelens Lære Rom. XI., hvorved Forfatteren vel har beviist, at Apostelen ikke har forud spaaet deres almindelige overordentlige Omvendelse, men har ikke betænkt, at han virkelig har beviist dens Mueligbed til alle Tider og ved de ordentlige Midler. Men det lader overalt, som Forfatteren ikke sætter denne Forbandelses-Straf i andet, end deres timelige sette Vilkor i Verden. „Ret alvorlig (siger han S. 109) mon der kan nogen „anden Aarsag gielde til denne deres uendelige Forskydelse „fra deres Land, end just den, at det Land og Folk maa til „Verdens Ende udtegnes til en øvig Skiændsel, i og af „hvilket Guds Søn er dræbt?" og i denne Tone taler han her overalt, og det er fast den almindelige theologiske Tone. Men hvor kan det have været Guds Hensigt, at ville paa nogen Maade sætte Folk eller Land til en øvig Skiændsel, formedelst det viise og naadige Øyemærke, han ved Folket og i Landet vilde have fuldført til Folkets og hele Verdens Lyksalighed? Men herved bliver end meget mere at erindre. For det første spørges her ikke, **om Jøderne skal blive bestandig forskudte fra deres Land og adspredte blandt alle Folk, uden nogen Tid at komme til deres Land igien?** Men her spørges, **om de skulle forblive bestandig i deres Vantroe, og der ikke for Verdens Ende skal skee nogen almindelig Omvendelse til Troen af alle Jøder?** Altsaa er Status Controversiæ ganske forandret. Dernæst, dersom dette skulde være deres Straf, fordi de havde udgydet Christi Blod, saa blev denne Straf aldrig bedre fuldført, end om de efterhaanden alle forlode deres Vantroe og bleve omvendte; thi da vilde Nationen endnu langt mere blive adspredt og tilsidst tabe sig selv iblandt alle christne Nationer, og blive øvindelig udelukt fra sit Land. Sætter man nu, saadan Omvendelse virkelig skeede, ligesom den er og var mueleg, saa længe deres Vantroe og besluttede Fordømmelse ikke illige skal være indbefattet i Forbandelsens Begreb; saa var det dem jo en virkelig Naade og ingen Straf, ingen øvig Skiændsel; og da blev just Forsoningens Øyemærke paa dem opfyldt, naar de saaledes bleve samlede og indlemmede i den

christne

christne Kirke. Naar da Straffen derved faldt bort, saa falder og med det samme Argumentet, som bygges derpaa. Sandt at sige, saa kan vi end ikke ansee denne det jødiske Folks Adspredelse og ævindelige Landflygtighed, om der end ikke skeede nogen deres almindelige Omvendelse, for en egentlig Straf for det paa Christum begangne Mord, for hvilket Gud ikke kan have tiltænkt dem nogen besynderlig Straf, men derved meget mere idel Naade og Barmhiertighed. Den er meget mere en blot naturlig og nødvendig Følge af den Guddommelige Husholdnings Ophævelse, som fandt Sted under det Gamle Testamente, da Jøderne ikke længere, end til Christi Tid skulde være et eget ved Religions-Ceremonier og en vis borgerlig Regierings-Form særskilt Folk, men skulde da under det Nye Testamente foreene sig med alle andre Christne til en fælles Meenighed, og til den sande Gudsdyrkelse, ikke i Ceremonier, men i Aand og Sandhed. Saa længe de derfore gaaer saaledes adspredte iblandt alle Nationer, tiener de til et Bevis paa denne guddommelige Husholdnings Sandhed, og skulde de nogen Tid alle omvende sig, saa ville de dog immer altid blive det samme Bevis. Thi hvad Gud i den Henseende har forud spaaet og anordnet over dem, at de nemlig skulde blive Udlændinge og adspredes blandt alle Folk, det er bleven og bliver endda alt opfyldt. Her bliver ikke nogen besynderlig Straf at tænke, uden den, de ellers maa lide, for denne (nemlig Christi Korsfæstelse) ligesom for andre Synder, naar de blive bestandige i deres Vantroe, eller og tillige en almindelig timelig Straf, for deres Vantroe og Ulydighed i Almindelighed; (thi hvis de havde strax alle omvendt sig, havde de maaskee beholdt deres Land, og udgiort en egen christelig Nation den Dag i Dag;) men ikke som en besynderlig Straf for denne besynderlige Synd, at de havde udgydet Guds Sons Blod, hvilket efter Guds Øyemærke dog skulde og maatte skee. Vilde da Forfatteren have giort nogen Slutning af den Forbandelses-Straf, som skal gielde imod en tilkommende almindelig Omvendelse af alle Jøder, saa maatte han endelig derunder og have indbefattet deres bestandige Vantroe og Fordømmelse, som en vis Virkning og Følge af denne Forbandelse, og saa maaber igien ovenanførte Vanskeligheder. Snart synes han paa et andet Sted at ville dette, naar han siger S. 110: „ Hans Blod

„ kom-

„ komme over os og over vore Børn, hvilket vel al-
„ drig forſones for de Børn, der endnu agter Teſtamentets
„ Blod almindeligt, og træder det under Fødder, og ſamtyk-
„ ker endnu den Synd, hvoraf Forbandelſen reyſer ſig.“
Men hvad da, om nu diſſe Børn engang ikke længere ville agte Teſtamentets Blod almindeligt, ikke længere ville træde det under Fødder, ikke længere ville ſamtykke denne Synd (og det er juſt det her ſpørges, om de beſtandig ſkulle giøre dette, eller og de engang i det Mindſte kan lade det være) ſee! ſaa kommer da heller ikke dette Blod længere over diſſe Børn, og ſaa ligger der Forfatterens Argument. Man bør ikke ville have det forud ſat, ſom en afgiort Sag, at de **beſtandig ſkulle agte Teſtamentes Blod almindeligt** (det er, **aldrig omvende ſig**) Thi da forudſættes, ſom afgiort, det ſom juſt af Forbandelſen ſkulde ſluttes. Ikke deſto mindre falder dog hans Ord, ligeſom dette blev forud ſat, og hans Slutning ſynes at falde i en Cirkel. Af Forbandelſen giøres Slutning imod den omtviſtede almindelige Omvendelſe, og dennes Mangel bliver igien ſaaledes forud ſat, ſom en Grund, paa hvilken Forbandelſen ſkal hvile over dem. Kort at ſige: Forfatterens Afhandling er i dette Stykke meget vaklende og ubeſtemt, og i Hoved-Sagen ganſke urigtig. Vi ville dog ikke give hans Tids Tænkemaade Skyld derfor; thi vi leve endnu paa den Tid, da vel mange foreſtille ſig Sagen paa ſamme Maade. Det er meget vel troffen, hvad han i det første Hovedſtykke har beviiſt imod den almindelige Omvendelſes Paaſtand, men han gaaer for vidt, ja videre end Apoſtelen Paulus, og næſten tvert imod ham, naar han hr har paataget ſig at viſe, at den Omvendelſe heller aldrig ſkulde ſkee, hvilken Apoſtelen i ſin Tid dog har arbeydet ſaa meget paa, formaner de Chriſtne til at arbeyde paa, og hvis Muelighed han har forſvaret imod de hedenſke Chriſtnes Fordomme. Man ſeer ellers heraf, at de forſkende Genier vil i theologiſke og hermeneutiſke Materier, immer finde mangfoldige Anledninger til vigtige Underſøgelſer, naar de kun ikke ſtade ſig fordømte eller tvungne til altid at blive ved de Gamle.

(Beſlutningen følger.)

Anmældelser.

Neapolis. Stephani Patricii, Regii Conſiliarii in Supremo Regni Neapolitani Conſilio de recta dotium monaſticarum ratione ineunda &c., i 12mo. Dette Skrift angaaer Munke-Godſerne. Hr. **Sarrao** har ledſaget det med ſine Noter, hvori han videre udfører og med flere Grunde ſtadfæſter den foredragne Materie. Forfatteren underſøger diſſe Godſers egentlige Abſigt, de Misbruger, der har indſniget ſig i Henſeende til ſamme, viiſer den Skade, ſom derved tilføyes Staten, og paaſtaaer, at Regenten har Ret til, at afſkaffe Misbrugene, og forekomme videre Ulevligheder deraf.

Jena. M. Gottfried Büchners *Collegium Biblicum*, **oder Beweis der Glaubens-Artikel unſerer allerheiligſten Religion aus Hauptſprüchen der Heiligen Schrift geführet.** 1769. i 4to. Faſt enhver Troes-Lære kan beviſes af fleere Steder i Skriften, men det eene kan være mere tydelig end det andet, til at afgive Beviis. Nogle fremlægger den Sandhed, ſom ſkal beviiſes, ganſke tydelig og ſætter den uden al Tvil, andre udfordrer viſſe Mellemſatzer, for ved Slutninger af bringe Sandhedens Kundſkab til Vished, eller og de tiener blot til Oplysning, eller mere Bekræftelſe paa en Lære, deraf andre Skriftens Steder lader ſig beviiſe. Kun de tydelige Steder i Skriften, af hvilke Troens-Artikler, uden møyſommelig Forklaring og vidtløftige Slutninger kan kiendes paa en overbeviiſende Maade, maae brnges til Beviis for de aabenbare Sandheder. Det kommer her ved ikke an paa Stedernes Mangfoldighed; thi eet tydeligt Sprog giør meere til Overbeviisning, en 20, der lade ſig forklare paa mange forſkiællige Maader. Man roſer vel ovenanførte Collegium Biblicum, ſom et brugbart og med megen Flid udarbeydet Værk. Men hvad man der hos mælder, at Forfatteren hiſt og her har mere ſeet paa Stedernes Mængde, end deres viſſe Tydelighed, geraader det ikke til Berømmelſe. Dog er det en Feyl, det har tilfælles med mange fiere theologiſke Bøger af ſamme Art. Det handler i 12 Kapitler om den Hellige Skrift, om Gud, om Tre-eenigheden, om Skabelſen, om Englene, om Forſynet,

net, om Menneskets Fald, om Guds Naade mod Menneskene, om Forløseren, om Salighedsordren, om Dommens Dag, om Kirken. Gemeenlig bliver ved enhver Troes-Artikel, som tilforn er foredraget i korte Læresatzer et Sted anført til Beviis først af det Nye og dernæst af det Gamle Testamente. Samme bliver forklaret og til mere Bekræftelse sat i Ligning med andre Steder i Skriften.

Bremen. Probe einer paraphrastischen Auslegung der Apostel-Geschichte, nebst einer practischen Einleitung in dieses Buch. 6 Ark i 8vo. Det er vel af Recensenten erindret, at omendskiøndt en Paraphrasis, betragtet som en kort fattet Forklaring, har sin store Nytte, saa naaer den dog ikke sin Hensigt uden tilsøyede Anmærkninger, og finder allermindst Sted ved de historiske Bøger. En Omskrivnings Natur udfordrer, at hvad Texten indbefatter i faa Ord, bliver udtrykt med flere Ord. Ved denne Vidtløftighed taber den historiske Skrivemaade sin Hoved-Egenskab, som bestaaer i Fortællingens Korthed og Simplicitet, og den historiske Vished udfordrer i visse Maader, at Vidnernes egne Ord vedbeholdes. Forfatteren giver den Lindhammerske Commentarius over Apostl. Giern. Fortrin, og beklager, at vi har ingen flere gode Fortolkninger over denne vigtige Bog af den Hellige Skrifts Nye Testamente. Den praktiske Indledning til samme vil man læse med Nytte, og Paraphrasis er vel troffen, naar det kun ellers ikke var mere raadeligt for eenfoldige Læsere, at vedbeholde Texten Ord til andet og oplyse den uden Omskrivning med tilsøyede Anmærkninger.

Hamburg. Des Herrn Moliere sämtliche Lustspiele, nach einer sorgfältigen Uebersetzung. Zweite sehr verbesserte Ausgabe. Zwey Theile. Med Kobbere 1769. i stor 8vo. Dette er en nye Udgave af den før vel geraadne og med saa megen Bifald optagne Tydske Oversættelse af de Molieriske Lystspil. Lystspillene ere tilhobe oversatte i ubunden Stiil, uden at de derved har tabt noget af Originalens Yndighed. Molieres Liv og Levnet, og den Indledning til hans Lystspil, som staaer for denne Udgave, giver den en besynderlig Værd.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 21.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 24de May 1770.

Kiøbenhavn.

(Beſlutningen af Tychoniana eller Betænkning om Jødernes Omvendelſe, ꝛc.)

Vi har nu ſeet, at en tilkommende almindelig Omvendelſe kan ikke være ſtridig mod og umuelig i Henſeende til den formeente bibelſke theologiſke Sandhed, at Gud ſkulde have beſlutret, at den over dem ſelv og deres Børn ønſkte Forbandelſe ſkulde virkelig hvile over dem, ſom en Straf for JEſu Blods Udgydelſe. Men hvad om Gud nogenſteds havde forud ſagt, og aabenbaret os den Sandhed, at en ſaadan almindelig Omvendelſe aldrig virkelig ſkulde ſkee, lad være den kunde ſkee, naar de ſelv vilde? I det Mindſte maatte da deres virkelige Omvendelſe ſtride mod denne Aabenbarelſe, og ſom i den Henſeende umuelig, aldrig ventes. Men det er meget mærkeligt, at Apoſtelen, der ſøger at indprænte de hedenſke Chriſtne ſaa fordeelagtige Tanker om deres Omvendelſes Muelighed, føyer den Vilkor dertil, derſom de kun ikke forblive i deres Vantroe. Han ſynes derom at tale med ſaa ſtor Uvished, ſom ikke kunde have fundet Sted, naar der i det Gamle Teſtamentes Skrifter havde været nogen ſaadan bekræftende Aabenbaring eller Spaadom om deres beſtandige Vantroe. Vor Forfatter, ſom tilforn har viiſt, at Gud aldrig har aabenbaret os nogen

deres tilkommende almindelige Omvendelse, troer dog, at han tvertimod har aabenbaret os deres bestandige Vantroe, og, er det saa, da strider dog Omvendelsens tilkommende Virkelighed i det Mindste mod disse Aabenbaringer, og er i den Henseende umuelig, saa man af den Aarsag burde sige, at Paulus har alene forsvaret dens Mueligheed i sig selv. Men den Uvished, hvormed han føyer forbemældte Vilkor til, kunde næppe have fundet Sted, naar han havde haft nogen saadan Spaadom for sig, og dette giør, at vi tør næppe lide paa Forfatterens Forklaring over de herefter anførte Sprog. Vi ville kortelig anføre dem hver i sær, med nogle derved tilføyede Anmærkninger. —— Deut. XXVIII, „opregnes de „ Forbandelser, som skal træffe dem siden Christi Tider, uden „ nogen Forjættelse om Restitution, men tvertimod hedder „ det V. 46., at disse Forbandelser skal blive paa dem og „ deres Sæd til et Tegn, og til et Spectakel og det ævin„ delig (ad Olam)." De opregnede Forbandelser ere slet ikke bundne mere til den Tid efter Christum, end til foregaaende; men i Almindelighed til de følgende Tider efter Mosis Tid. Dernæst ere de bundne V. 14. 15. til deres Vantroe og Ulydighed i Almindelighed imod den dem aabenbarede Lov og den med dem oprettede guddommelige Pagt i Almindelighed, men slet ikke til denne eene visse Synd, som bestod i Christi Blods Udgydelse eller blot til den derefter følgende Tid. Saa længe da denne deres Vantroe og Ulydighed skal vedvare, saa længe vil og disse timelige Forbandelser hvile over dem, som en Straf derfor. Varer den første ævindelig ved uden Ophør i dette Liv, hvilket Moses dog ikke med et eeneste Ord har givet tilkiende, saa vil og Forbandelsen følge dem bestandig baade i dette og i det andet Liv. Paa hvor mangfoldige Isder er ikke denne Forbandelse allerede til alle Tider bleven opfyldt, og vil vel blive opfyldt paa mange flere, som skulle forblive bestandige i en forsætlig Vantroe til Enden af dette deres Liv, som er enhvers Døds Dag, om endogsaa det skulde skee, at der engang for Verdens Ende ikke mere skulde være nogen vantroe Isde til. Vi vil ikke disputere mod den Forklaring Forfatteren har giort over ad Olam, som dog gierne kunde forklares ved en i sin Langvarighed ubestemt Eftertid. Lad det betegne en Tid uden Ende, saa er da Straffen og Forbandelsen allerede for længe siden

op-

opfyldt paa de utallige Mange, der ere forblevne i deres Vantroe og Ulydighed, og hviler ævindelig over dem. Kort at ſige, naar Moſes truer med en ævindelig Forbandelſe, ſaa ſkeer det kun paa Vilkor af en Vantroe og Ulydighed mod Gud, ſom ſvarer dertil, hvilken han fremſætter V. 15. ganſke vilkorlig ſaaledes: Det ſkal ſkee, hvis ikke du hører HErrens din Guds Røſt o. ſ. v. da ſkal alle diſſe Forbandelſer komme over dig. Vilde man her tænke alene paa timelige Forbandelſer, ſom i deres Landflygtighed og Adſpredelſe ſkulde opfyldes over dem til Verdens Ende, ſaa blive Straffen endda opfyldt, om de end i deres Adſpredelſe omvende ſig og forſvinder iblandt andre Chriſtne Folk. —— Hvad der ſiges Pſal. LXIX. At deres Øyne ſkulle formørkes, Guds Vrede udgydes over dem, at de aldrig ſkulle komme til Retfærdighed, aldrig ſkrives med de Retfærdige og udſlettes af Livſens Bog, da er og dette Trudſler, ſom aldrig bliver opfyldt uden paa dem, ſom forblive beſtandigen i deres Vantroe og Ulydighed, og ſom alle ede ere opfyldte paa utallige mange ſaadanne Jøder. Endnu deraf har man ingen Forſikring om, at den jødiſke Nation i Almindelighed ſkal forblive Vantroende indtil Verdens Ende. —— Math. XX. 15. „De ſidſte (Hedningene) ſkulle blive de første, og de første (Jøderne) ſkulle blive de ſidſte. Ligeſom de Sidſte med Guds Hielp altid blive de Første; ſaa har man og Aarſag til at troe, at de Første altid ſkulle blive de ſidſte.“ Med Guds Hielp vil dette naaſkee aldrig ſkee, og ville Jøderne, ſom Gud, ſaa ſkeer det heller ikke. Om de end alle omvende ſig forinden Verdens Ende, ſaa er dette Sprog endda bleven opfyldt. I Chriſti Tid bleve de de ſidſte fremfor mange Hedninger, ſkiønt Naaden var dem først og fornemmelig tilbuden. Saa mange, ſom endnu herefter vil omvende ſig, kommer dog langt bag efter. —— Naar det hedder Math. VIII. 12., at Rigens Børn ſkulde henkaſtes i det yderſte Mørke, da er det og en Spaadom, ſom, desværre længe ſiden paa de utallige Mange er opfyldt, ſom ere hendøde i forſætlig Vantroe. —— Math. XXIII. 39. I ſkal herefter ikke ſee mig, førend I ſige: Lovet være den, ſom kommer i HErrens Navn! Dette forklarer Forfatteren ſaaledes: „I ſkal ikke ſee mig mere med Troens og Forſtandens oply-

„ ſte Øyne, førend jeg kommer til Dommen, da I, ſom de „ underjords Diævle, der bøye Knæ for mig, med Skræk „ og Rædſel ſkal erkiende mig for den høylovede Messias, „ og at jeg er en HErre til Gud Faders NAre.“ Det er ſært, at Forfatteren foreſtiller Jøderne, ſom dem, der til den Tid ganſke viſt ſkulle aflægge den Bekiendelſe, ſom endnu Vantroende, med Skræk og Rædſel, da dog Chriſtus lægger dem en Lov og Priis i Munden, ſom Forfatteren ſelv tilſtaaer egentlig at være brugt af de troende Jøder for Chriſti Tid til at bevidne deres Glæde i Troen ved hans Frelſe og Salighed. Os tykkes derfor, at dette Sprog ſkulde ſnarere give os Haab om, at Jøderne ſkulde da, ſom allerede Omvendte og Troende, med en frydefuld Lov og Priis modtage deres erkiendte Messiam. —— Skal dette Luc. XIV. 24. at Ingen af dem, ſom vare først indbudne, ſkulde ſmage NAdveren, forſtaaes om Jøderne, ſaa er ogſaa dette paa utallige mange Jøder allerede til Chriſti Tid bleven opfyldt, da Hedningene bleve Giæſter ved Naadens Bord, og mange af de indbudne Jøder kom ikke til at ſmage denne himmelſke Verts Nadvere. Forfatteren anſeer det ſom en Spaadom, at der i de tilkommende Tider ikke ſkal ſkee denne halſtarrige Nation noget extraordinaire Kald, eller viiſes dem nogen ſaadan Omvendelſes Vey. Vi ſeer ſlet ikke hvorledes dette følger. De ſkulde ikke ſmage Nadveren, fordi de vilde ikke komme. Men havde de endnu befindet ſig, ſaa havde de vel og bleven modtagne til Giæſt med de andre. Jøderne bleve jo ſiden ved Apoſtlerne beſtandig indbudne og kaldte til Guds Naade, og de bleve antagne ſaa mange ſom vilde komme. Endnu ſtaaer den ordentlige Vey aaben for alle dem, ſom ville komme, og er det vel fornødent, at der ſkal viſes dem nogen overordentlig? Det ſamme Ord, der kaldte dem i Chriſti og Apoſtlernes Tider, kalder dem endnu, om de ville komme, og Gud har aldrig med diſſe Ord, Ingen af dem ſkal ſmage min NAdvere, nægtet dem for ævindelig endten det overordentlige eller ordentlige Kald. Det første har han vel ikke heller lovet dem. Men med det ſidſte har han til alle Tider ladet dem kalde. —— Naar Chriſtus ſiger Joh. VIII. 21. I ſkulle lede efter mig og dø i Eders Synd, da er det rigtig nok erindret af Forfatteren, at det ikke maa forſtaaes alene om de Jøder han talede til, men om den hele

Na

Nation og deres Efterkommere. Men det er og virkelig bleven opfyldt og opfyldes endnu paa utallige mange af deres Efterkommere, som lede efter Messias og døer hen i deres Vantroe. Ja hvorledes skal man deraf kunne slutte, at deres Vantroe skal vare ved til Verdens Ende? At døe i sin Vantroe, er det at fortsætte sin Vantroe fra Slægt til Slægt bestandig indtil Verdens Ende? S. 129 hedder det: „Og som vore Jøder alt træder i deres Fædres Spor, men „ de ikke da alt stedse hen fornyer deres Forfædres Dom, at „ deres Nation aldrig skal finde Christum, og alt stedse døe „ i deres Synder." Hvilken sær Slutning! Skal det første Alt og alt stedse hen betyde altid, bestandig, uden Ophør, som det vel burde formedelst Slutningens Følge, saa sætter jo Forfatteren det forud, som her just tvistes om, for at bevise, at de skulle døe i deres Synder, saaledes som han forstaaer den Talemaade. Men skal alt, og alt stedse hen kun betyde immerfort endnu, uden at man veed at sige hvor længe, som det alene kan betyde, saa er her slet ingen Følge i saadan Slutning: A træder immerfort endnu i B sin onde Faders Fodspor, altsaa skal han aldrig ville forlade dem, aldrig finde den rette Vey, og han og Mængden af hans Efterkommere skal døe hen i deres Synder indtil Verdens Ende. Saadanne ret forkeerte Slutninger finder man hist og her i dette Skrift. —— 1 Thess. II. 15. 16. taler Apostelen om sin Tids Jøder, som forfulgte de første Christne, og havde ihielslaget JEsum og deres egne Propheter, at de nemlig ogsaa forbude Apostlerne at prædike for Hedningerne, for at opfylde deres Synder altid: Men Vreden er kommen over dem indtil Enden Heraf slutter Forf. saaledes: „ Ligesom Gud ved Moses Gen. XV. lovede Abrahams Børn Canaans Land, naar „ først Amoriterne havde opfyldt deres Synder, og disse „ Amoriter da aldrig skulde siden faae Canaans Land igien, „ saa skal og Paulus med samme Talemaade om Jøderne, „ for at opfylde deres Synder, ville sige os dette, at „ de aldrig skulle komme til det aandelige Canaan eller den „ Christne Kirkes Gode." Vist nok fik Amoriterne aldrig Canaan igien, men det var en Følge af Guds Beslutning, og ey af den blotte Talemaade. Altsaa kan man heller ikke af den blotte Talemaade giøre nogen saadan Slutning om Jø-

derne, med mindre man ellers kan beviſe nogen ſaadan gu dommelig Beſlutning over dem, at der beſtandig indtil V dens Ende ſkal forblive en vantroende Slægt af dem. F altid at opfylde deres Synder, kan aldrig ſige noget a det, end dette, for altid; (nu, ligeſom tilforn de, li ſom deres Forfædre, beſtandig hidindtil) at drive deres Sy der og Ugudeligheder indtil det Høyeſte. Altſaa be der altid alene beſtandig hidindtil, ligeſom tilfor men indbefatter ſlet ingen Spaadom om den efterfølgen Tid indtil Verdens Ende. Hvorledes kan man ſige, at Jøder i Pauli Tid giorde dette meget Onde, paa det (εις το) deres Efterkommere ſkulde beſtandig indt Verdens Ende giøre det ſamme? I det Mindſte maat da Ordene ſaaledes overſættes: Saa at de (εις το maat da ſtaae for ὡστε, ſom undertiden ſkeer) opfylde der Synder altid. Men da maa altid betyde indtil Ve dens Ende, og ikke immerfort endnu ſom tilforn, ἀναπληρώσειν maatte Apoſtelen have ſkrevet, ey ἀναπλ ρώσαι, med mindre man uden Grund vil digte en Enall gen temporum. Naar det fremdeles hedder, at Vreden kommen over dem indtil Enden, da er det uden al Tvil, indtil Enden kan betegne fuldkommeligen eller tilfulde ſaaledes, at al den Guds Vrede var udøſt over dem, ſo Gud havde truet dem med, allerede til den Tid, da Paul ſkrev dette. Nogle har forklaret dette Sted om den jødiſ Republiks totale Undergang. Denne, ſiger Forfatteren, ka herved ikke forſtaaes, „ſaaſom vi ſeer for Øyne, at Vrede „over Jøderne endnu vedvarer og ikke den Gang endtes. En ſælſom Indvending! Fordi Republikens Undergang va den beſtemte endelige Tid, til hvilken Guds Vrede ſkulde fuld byrdes, følger deraf, at Vreden da dermed ſkulde endes En til en vis endelig beſtemt Tid fuldført Straf og Vrede kan jo efter den Tid vare længere ved og immerfort hen i E ternitiden. Ja hvem nægter vel, at jo den endelige Unde gang af den jødiſke Republik ſkal blive beſtandig indtil Ver dens Ende, og dog var dens Ende for Haanden, da den ble forſtyrret ved Romerne. Ville vi forklare indtil Enden ve fuldkommeligen, da kunde der møde os ſamme Indven

ding

ding: Vreden varer jo endnu ved, og kunde altsaa ikke til Pauli Tid være fuldkommen. Men hvo seer ikke, at en fuldkommen Vrede eller Straf kan vare ved efter den Tid, til hvilken den blev fuldkommen exeqveret? Men det er en langt vigtigere Indvending, at den jødiske Republiks totale Undergang ved Romerne var endnu ikke skeet, da Paulus dette skrev. Endelig har jo Apostelen sagt, at Vreden er kommen over dem (ἔφθασε) og ikke, at den skal komme (φθάσει) over dem indtil Enden. Vi har kun opholdt os ved Forfatterens Slutninger af dette Sted og hans Forklaring over Ordene, uden at see paa denne sære Oversættelse, som er slet ikke efter de Græske Ord: paa det de opfyldte (naar taler nogen saaledes?) deres Synder altid, saa (dette saa har ingensteds Hiem i Texten som har men) Vreden er kommen over dem indtil Enden. Naar Forfatteren har anført Math. XXIV. til Beviis paa, at τέλος, naar det staaer alene, betyder Verdens Ende, da kan og bør det uden Tvil paa det eene Sted V. 13. forstaaes om enhver Troendes Livs Ende, naar det hedder, at den, som bliver bestandig til Enden skal blive salig eller blive frelst, og paa det andet Sted V. 14., om den jødiske Republiks Undergang, naar det hedder, og da skal Enden komme, hvorpaa der strax tales om Jerusalems Forstyrring, og iligemaade paa det 3die Sted V. 6. naar det hedder, men Enden er ikke endda. I det Mindste er og bliver det tvetydigt, om ved το τέλος i det 6te og 14de V. endten skal forstaaes Verdens eller Jerusalems Ende, da man veed, at Christi Tale snart synes at gaae ud paa den eene, snart paa den anden. Saa meget alene er vist, at der tales om en vis bestemt Ende, efterdi det hedder το τέλος. Men i det 13 V. hedder det alene εἰς τελος, ikke εἰς τὸ τελος, og bør forklares, ikke om en vis Tid, men ved bestandigen, ligesom det her paa det omtvistede Sted kan forklares ved fuldkommeligen, da man veed, at et Nomen med en præposition kan forklares adverbialiter, og τέλος betyder baade en Tings Ende og en Tings Fuldkommenhed. Vilde man og her oversætte Guds Vrede er kommen hidindtil bestandig over dem eller har altid hvilet over dem,

ſaa ſkulde vi og intet have derimod. Nok, at det her betegner Verdens Ende kan med ingen Grund bekræftes.

Af de hidindtil anførte bibelſke Sprog ſkulde nu dette følge, at en almindelig overordentlig Omvendelſe af alle Jøder tilligemed deres Republiks Fornyelſe og fuldkomne Reſtitution i det fotjættede Land ikke nogen Tid ſkal ſkee for Verdens Ende. At Forfatteren ſaaledes og i al den Omfang har forſtaaet den Omvendelſe, hvis tilkommende Virkelighed han hidindtil har ſøgt at beſtride, er deels af mange Steder i det foregaaende øyenſynligt, deels endmere af det Efterfølgende, da han overalt herefter foreſtiller juſt en ſaadan overordentlig Omvendelſe ſom ſtridig mod adſkillige Punkter i Theologien. Men af hvad Aarſag han har taget den i ſaa vidtløftig en Omfang, vide vi ikke. Vilde man give det Magt, at en ſaadan overordentlig **Omvendelſe** og **Reſtitution** ſtred baade mod de foranførte bibelſke Sprog og de herefter anførte theologiſke Punkter, ſaa kunde man end da blive ved at paaſtaae blot en ordentlig Omvendelſe, ſom engang for Verdens Ende ſkulde ſkee, foranſtaltet og bevirket af Guds Forſyn, endten blot ved de almindelige Naade Midler eller og tillige ved andre beſynderlige Midler, ligeſom vi for Ex. alle troe, at Reformationen er af Gud ved beſynderlige Midler bleven foranſtaltet og tilvejebragt, hvorfor man og aarlig helligholder hans Forſyn en Takſigelſes Feſt. Ingen kan nægte, at jo Paulus Rom. XI. har givet beſynderlig Anledning til det Spørsmaal om **Jødernes almindelige Omvendelſe**, men den maatte være blind, ſom ikke kan ſee dette, at han blot alene taler om deres **Omvendelſe til den Chriſtne Troe og det derpaa grundede Saligheds Haab**, og om den **Reſtitution i det Timelige**, ſom Forfatteren allevegne har forbundet dermed, mælder han ikke det allermindſte. Hvorfore vi ſeer ingen Grund til, hvi Forſatteren, ſom dog og har anſeet dette XI. Kapitel for det, ſom meeſt udførlig og eftertrykkelig handler om Jødernes Omvendelſe, har ogſaa tillige ladet deres timelige Reſtitution dermed komme i lige Betragtning, ligeſom diſſe tvende Ting, **Omvendelſe til Troen** og **den jødiſke Republiks Oprettelſe**, vare med hinanden uadſkillelig forbundne. Nok en anden Anmærkning. Vi begriber ikke, hvi Forfatteren

i ſin

i ſin Underſøgning, allevegne foreſtillte den Omvendelſe til Troen, hvilken han og indbefatter der under, ſom den, der endelig ſkulde ſkee paa en miraculeuſe og overordentlig Maade. Paulus giver heller ikke nogen Anledning dertil, men taler meget mere om en gandſke almindelig og ordentlig Omvendelſe, ſom den, der ſkulde kun beſtaae derudi, at de ikke vilde forblive i deres Vantroe, men forlade deres Ugudeligheder, naar GUD en Gang for alle ved Forſoningen havde borttaget deres Synder. Endelig maae vi lægge en tredie Anmærkning hertil, at vi nemlig heller ikke kan begribe, hvorledes Forfatteren er kommen iil at foreſtille ſig en overordentlig og uſædvanlig Omvendelſe til Troen, ſom den, der tillige maatte være, ſom han ſiger S. 138. ſouverain og abſolut, ſaa at GUD S. 145. maatte tage Jøderne til Himmelen, hvordanne de end vare, uden Hensigt til deres moraliſke Beſkaffenhed, og ſom den, der maatte være S. 145. forcerende, umodſtridelig, og forbeſtemmende, og følgelig ſtridig mod vor Theologie. Er der nogen, ſom nægter, at jo Pauli og mange fleere Chriſtnes Omvendelſe er bleven af GUD foranſtaltet og befordret ved overordentlige Midler, ja ved Mirakler? Men hvem ſlutter derfor, at deres Omvendelſe er ſkeet med en ſaa voldſom, uimodſtaaelig og forbeſtemmende Magt og Tvang, at der i deres Lydighed mod den tilbudne Naade har ikke været det allermindſte frivilligt? Den der under Læsningen vil have diſſe vore trende Anmærkninger for Øyne, ſkal gandſke viſt ikke finde den mindſte Stridighed i Jødernes endten overordentlige eller ordentlige Omvendelſe, befordret ved almindelige eller beſynderlige Midler i Naadens og Naturens Rige, mod de herefter af Forfatteren anførte Theologiſke Artikler om Guds Ord, Naadevalget, Retfærdiggiørelſen, og den yderſte Dag. De ſamme vore Anmærkninger maa tillige overalt haves for Øyne ved det tredie Hovedſtykke, hvori Forfatteren har vildet viſe os, at dette Haab har ingen menneſkelig eller i Fornuften grundet Rimelighed, thi man ſeer, at han allevegne ogſaa her tillige taler om den jødiſke Republiks Reſtitution. Kort at ſige: Har vi ingen Spaadomme, ſom forſikrer os om en almindelig Omvendelſe af alle Jøder til den chriſtelige Troe for Verdens Ende (og deri lade vi Forfatteren beholde Ret i

det første Hovedſtykke) saa tør vi sige, at vi har heller ingen, som forsikrer os om, at saadan Omvendelse aldrig skal skee. Naar Forfatteren slutter med denne Bøn: Men du almægtige Gud! i hvis Haand Tiderne og Omskiftelserne ere, gior vel imod Zion efter din Velbehagelighed, og byg Murene i Jerusalem! da tykkes os, om den skal være alvorlig meent, at han dermed har igienbrevet sig selv i de tvende sidste Hovedstykker. Thi har Gud selv med noget Sprog i Bibelen forud sagt os dette, at saadan Omvendelse aldrig skal skee, da tillige Murene i Jerusalem skal igien blive bygte, hvad hielper det da at bede ham derom? Ja naar han selv i denne Bøn erindrer, at Tiderne og Omskiftelserne ere i Guds Haand, da lader det, som han dog dermed vilde betegne, at Gud ogsaa havde saadan en Omskiftelse i sin Magt, som en almindelig Omvendelse af alle Ioder. Med mindre han skulde ville have forstaaet det aandelige udvalgte Zion og det himmelske Jerusalem, da vi dog ikke seer, hvad Anledning denne Foreſtilling kan have givet ham til at tale om de timelige Tider og deres Omskiftelser her i Verden. Thi ved det, at Gud stedse gior vel imod sit aandelige Zion og bygger sit aandelige Jerusalem, skeer ingen besynderlig Foraudring og Omskiftelse i Tiderne, uden den, som er almindelig, i det at Evangelium immer prædikes og udbredes alt meer og meer.

Havde Forfatteren levet, da havde vi ligesaa frit og med samme Beskeedenhed yttret vore Tanker om dette hans Skrift, og hvis da dette havde paa hans Side givet Anledning til nogen befrygtelig Stridighed, da maatte vi have anseet ham som en Mand, der vilde have tilegnet sig Frihed til at critisere Gud selv og hans Ord for det hele Publikum, (thi enhver Skribent er jo en Critikus i sin Materie) og dog selv vilde være ophøyet over al Critik. Enhver Skribent, der opvækker Allarm og Støy for en beskeden Critik, foregivende, at han tvertimod sit fredelskende Sindelag, er angreben, antastet, fiendtlig overfalden og overrumplet (thi dette holde mange for det selvsamme, som at criticeres). Han er langt mere dumdristig, end den er, efter hans Tanker, der har criticeret ham. Thi han vilde da alene være Dommer over alle andre i Sandheds Rige, og ikke engang

taale

taale nogen Meddommer, end ſige Overdommer. Skulde man lade være at ſige ſine Tanker om utallige offentlige Skrifter, endten det ſkeer i Recenſioner eller andre derimod udgivne Skrifter, af Frygt for Splid og Diſpute, ſaa vilde Vildfarelſer derved blive authoriſerede, og mange Sandheder aldrig komme frem af Mørket for Dagens Lys. Vi tør derfor troe, at det har kun været en naadig Compliment af den lærde Prints Carl, da han af Frygt for Splid og Diſpyte har ikke vildet give ſin omſpurgte Befaling til Skriftets Trykning, uden dog at forbyde Forfatteren at trykke det. Maaſkee denne Herre har været ſkarpſindig nok for at indſee, at det i mange Ting ikke vilde finde Kienderes Biefald, og har derfor ikke vildet have det trykt paa ſin Authoritet. Viſſelig har Forfatteren været et Lumen i ſin Tid og efter dens Tænkemaade, har og givet her en god Anviisning til at antænde et endnu ſtørre Lys i denne Materie, hvor i han ſelv har tænkt meget ſundt og godt. Men baade hans Skrive- og Tænkemaade viſer os dog diſſe vore Tiders ſtørre Fremgang i begge Henſeender, og vi tør ſige, at Ingen, ſom har læſt Skriftet heel igiennem, kan bare ſig for en tør Smiil, naar han endelig i et Poſtſcriptum læſer denne Udgiverens Critik: „Bogen viſer de Tiders høye og ziirlige Skri„maade, blandet med fremmede Ord, hvor ved „den høylærde Forfatter har fundet Smag og „Styrke til at udføre ſin høye Tænkemaade. Jeg „har og holdet mig uberettiget til at fordanſke noget Ord, „forandre nogen Meening eller Talemaade efter vor Tids „Smag og Brug; Jeg har meget mere i min Fortale „og Tilſkrift vildet forſøge at efterligne Bogens For„fatter.“ Maaſkee mange Læſere ville tvertimod tænke, at Udgiveren havde giort nok ſaa vel, om han havde raadført ſig med nogen lærd og ſkiønſom Mand baade om Tilſkriftets og Fortalens Skrivemaade. Ellers lover Udgiveren os flere ſaadanne Haandſkrifter, om dette finder Biefald, og vi troe dette hans Foretagende fortiener Biefald, om end Skrifternes Indhold kan fortiene Modſigelſer i een eller anden Henſeende. En Fortſættelſe af den Sal. Hr. Gerh. Treſchows Skrift om Danſke og Norſke Jubel-Lærere, agter han til forſtkommende Junii-Maaneds Udgang at levere til Trykken.

Anmældelſer.

Kiøbenhavn. En chriſtelig Prædiken paa Chriſti Fødſels-Dag den 25de Decbr. 1769., holdt i Soledahls Hoved-Kirke af Friderich Böttker, Sogne-Præſt til Soledahls Meenigheder i Ryfylke Provſtie udi Chriſtianſands Stift. Trykt med Wæyſenhuſets Skrifter ved Salikath. 1770. 2 Ark i 8vo. Indgangen til denne Prædiken er tagen af Jacob. V. 13. Er nogen vel til Mode, han ſynge, hvorved Hiertets aandelige Glæde og Mundens aandelige Sang blive betragtede ſom Aarſag og Virkning, i Følge den os alle bekiendte Sandhed, at Munden taler af Hiertets Overfiødighed og findes altid villig og færdig til at udtrykke Hiertets rørende Tanker. I Anledning af diſſe Textens Ord, en himmelſke Hærſkares Manfoldighed, lovede Gud og ſagde, Ære være Gud i det Høyeſte, Fred paa Jorden og i Menneſkene en Velbehagelighed, betragtes Guds Englers hellige Lov ved Chriſti hellige Fødſel, og derved anſees 1) de lovſyngende Perſoner, baade i Henſeende til deres Høyhed formedelſt deres høye Boelig, høye Egenſkaber og høye Forretninger, og i Henſeende til deres Mangfoldighed, 2) deres Lovſangs Indhold, hvorved anſees først den Allerhøyeſte, ſom de ærer, og det hvorfor de ærer ham, nemlig Fred paa Jorden og hans naadige Velbehag i Menneſkene. Det er ikke alle Prædikantere, der holde ſig overalt ſaa nær til deres Text. Mange læſe kun en vis Text op, og ſiden bringe de Tanker an, ſom kunde paſſe ſig lige vel til enhver, da de i Almindelighed ſynes kun bekymrede for, at de kan have noget at ſige for Meenigheden ſaa længe Time-Glaſſet rinder endnu. Hvad Talemaaden angaaer, da kan man ſnarere ſige, at den er for ſimpel, end at den prunker af en Veltalenhed, ſom Prædikanten har ſvedt for. Er det første en Feyl, ſaa er den meget ringe mod en alt for prægtig Veltalenhed, ſom ſkikker ſig kun ſlet for eenfoldige Ører, og ſaadanne Tilhørere, ſom denne er holdt for, om hvilke Prædikanten, i ſit underdanige Tilſkrift til Hans Høygrævelige Excellence Hr. Otto Thott, ſelv ſiger, at de ere kun lidt tænkende, med det Ønſke, at de kun i deres Velfærdts Sag maa være vel tænkende Siale. I

Hen-

Henseende til Texten og dens Forklaring ville vi blot erindre dette, at Englenes Lovsang kan have bestaaet af fleer end disse anførte Ord, hvilke blot anføres som de mærkeligste, og i Henseende til hvilke man med større Ret kan anse dem, som Guds Gesandtere og Herolder, der tillige under Lovsangen tilsige Menneskene paa Guds Vegne, at de nu skulde være betænkte paa at ære dyrke og tilbede den sande Gud i den dem nys givne og nyefødte Forsoner, og paa Grund af saadan Gudsdyrkelse tillige forsikre dem om Fred med Gud og hans naadige Velbehag til dem ved den antagne Forsoner. Den Talemaade Ære være Gud i det Høye! er virkelig en Opmuntring til at ære og dyrke Gud, og det hedder ikke for Fred paa Jorden, men Englene taler mere i den samme Ønskende Tone, Fred paa Jorden! Paa den sande christelige Gudsdyrkelse i Aand og Sandhed grunder sig Menneskenes Fred med Gud og Guds naadige Velbehag i dem.

Kiøbenhavn. *Joh. Sainovics* S. I. &c. Demonstratio *idioma Ungarorum & Lapponum idem esse*, er for kort siden udkommen, paa Dansk bleven forelæst i det Konnel. Videnskab. Selskab, og her tilskrevet Hans Høygrævelige Excellence Hr. Otto Thott. Forfatteren beviiser i XI. Syher eller Afdeelinger den Sandhed, som hidindtil har nok været formodet af de Lærde, men ikke af nogen tilstrækkelig beviist, at Ungrernes og Lappernes Sprog er i Grunden eet og det samme, lad være det eene Folk ikke forstaaer det andet. Forfatteren selv forstod ikke Laplænderne, men deres Sprog faldt ham saa føyelig at udtale, som ingen anden, hvorfore Lapperne selv troede, at han kunde tale med dem, og det var og allerede bleven til et Rygte her i Kiøbenhavn, men som Forfatteren her selv nægter. Ved en flygtig Læsning hist og her har vi mærket, at Forfatteren er vel begavet til at skrive tydelig og flydende paa Latin. Ved Leylighed ville vi giøre vore Læsere nøyere bekiendte med dets Indhold.

Kiøbenhavn. Claes Rhynholt, et Sørge-Spil i 3 Optog, er i indeværende Aar kommen for Lyet og for kort siden os til Hænde. Den er tilskreven Hr. Conference-Raad de Lüxdorph. Et Orginal Dansk Sørgespil og det

første

første fortiener Læsernes Opmærksomhed, og, saa vidt vi tør dømme af den første flygtige Giennemlæsning, vil det fortiene sin Forfatter Kienderes Yndest og Biefald. Forfatteren underskriver sig H. B. Medelthon.

Sorøe. Philosophiske Tanker om de moralske Aarsager til Ulykkelige Ægteskaber, er allerede udkommen i forrige Aar. Det er en Materie, hvorom der er meget at sige, Hvorvidt Forfatteren har udtømmet den, skal vi ved den første flygtige Giennemlæsning ikke saa nøye kunne sige. Dette har vi lagt Mærke til, at han overalt grunder et lykkeligt Ægteskab paa et klogt og fornuftigt Valg.

Helsingøer. Forsøg til en Oversættelse af den berømmelige Engelsk Skialdrer Doct. Edvards Youngs ypperlige Afhandlinger ꝛc., ved Emanuel Balding, er i indeværende Aar udkommen og for kort siden os til Hænde. Det er den samme Hr. Balding der i Aaret 1767. udgav en Oversætteise af samme Authors Natte-Tanker, skiøndt han ikke derved har underskreven sit Navn. Finder disse Oversættelser Biefald, som de vist i sig selv betragtede fortiener, saa lover han os endnu meere af samme Author, og med det første en Oversættelse af hans Satirer. Ovenanførte indbefatter hans Afhandlinger om den yderste Dag, om Religionens Magt, eller den seyervundene Kiærlighed, og en Paraphrase over Jobs Bog. Endnu har vi ikke haft Leylighed til at sammenligne Oversættelserne med Orginalen.

Regensburg. Hr. Schäfer, over hvis Vask-Maskine der er fældet adskillige Domme, leverer i et lidet Skrift Abbildung einer dreyfachen nützlichen Sägmaschine, 3 Ark i 4to med 2 Kobber-Tavler. Han har seet denne Maschine i en Gesandtes Huus, og forandret den saaledes, at den kan bruges paa en tredobbelt Maade, nemlig til at sauge Træe, til at snitte Steene for Samlere af Naturalier, og til Bevægelse for Lærde. Den bliver saa kunstig forklædt, at den er en Zier for Studere-Kammeret.

Gøttin-

Göttingen. Grundsätze einer weisen und christlichen Erziehungs-Kunst von D. Miller. 13 Ark i 8vo. 1769. Sagens Vigtighed undskylder lættelig den næsten overflødige Mængde af Skrifter om Opdragelsen. Forfatteren til nærværende Grundsætzer har i sine forrige Embeder samlet sig en mange Aars mangfoldig Erfaring om en stor Deel af Opdragelsen, og har dertil anvendt en besynderlig Flid paa Moralen. Dette giør ikke lidet til dette Skrifts Værdie, der i mange Ting udmærker sig meget fra andre om samme Materie. Man ved vel, at der paa adskillige Universiteter holdes Collegia, som har til Hensigt at forberede Studentere til unge Menneskers Undervisning, og at der til dette Øyemærke ere skrevne Lærebøger, saasom af den Sal. Gesner, men naar man maae tilstaae en Forskiæl imellem tilkommende saa kaldte Lærdes Undervisning tildeels i de offentlige Skoler, og Børns Opdragelse i Almindelighed, saa maa man lade Hr. M. vederfares Ret derudi, at han først har afhandlet Opdragelses-Kunsten, som en Akademisk Videnskab, og holdt Forelæsninger derover. I den Hensigt har han ey alene givet Regler, men endog udledet dem af almindelige physiske og moralske Grundsætninger. Efter en Indledning, og Grundreglernes Foredrag, har han samlet alt, hvad der har været at bemærke, under følgende Hoved-Stykker; om Opdragelse i Henseende til Legemernes Pleye; om Opdragelse i Henseende til Siælen, saa vel ved Undervisning, som ved Hiertets Dannelse; om Opdragelses-Planen; om de mange Slags Lærere. Under disse Artikler har han afhandlet de vigtigste Materier, andraget en Mængde nyttige Forslag, og end ikke derved forglemt at tage Kiønnets Forskiæl i Betragtning. Indretningen er overalt saaledes, at Skriftet kan tiene baade Forældre og Lærere til en bequem Haandbog, efter hvis Anvisning, de desuden kan samle sig nye Erfaringer og Bemærkninger, hvorved Opdragelsen kan endnu bringes til en større Fuldkommenhed.

Rinteln. Kurze Geschichte der Bemühungen, die Meeres Länge zu erfinden, von J. M. Hallencamp, der Mathematik und der Morgenländischen Sprachen öffentlichen Lehrer. 1769. 64 S. i 8vo. Hr. H. har paa sin Reyse til Frankerige og Engeland haft Leylighed

til

til at forſkaffe ſig en nøyagtig Kundſkab om hvad der angaaer Opfindelſen af Havets Længde, og deels at bekomme i Hænderne de Skrifter derover, ſom ikke ere bekiendte i Tydſkland, deels at ſee baade Harriſons og le Roy's Uhrer. Han meddeeler om ſamme en tydelig og fuldſtændig Efterretning, foredrager Hr. le Roy's Uhr for det Harriſonſke, og giør derhos en Anmærkning over de uddeelte Belønninger, da Hr. Prof. Majers Arvinger har bekommet 3000 Pd. St., Hr. Euler derimod kun 500 Pd., endſkiønt denne har viiſt hiin Veyen i Maaneregningen, og har fuldkommen overgaaet Hr. Clairaut, ſom har givet det første Lys til Maane-Theorien.

Leipzig. Reiſen eines Franzoſen oder Beſchreibung der vornehmſten Reiche in der Welt. Zweyte Theil. 1769. 480 S. i 8vo. Diſſe ere den berømte Hr. de la Porte's Breve, ſom indbefatter en ſær behagelig og nyttig Beſkrivelſe over de mærkværdigſte Riger og Lande. Foruden Tyrkiet beſkrives i det 15de til 28de Brev Georgien, Mingrelien, Armenien, Medien, Perſien, det lykkelige, ſteenigte og øde Arabien og Palæſtina efter deres nærværende Tilſtand og Beſkaffenhed. Man har ved ethvert Land foredraget det mærkværdigſte i Henſeende til dets Beliggenhed, Producter, Hiſtorie, nogle berømte Mænds Liv og Levnet, Sæder, Religion og Indvaanere, og det paa en Maade, der kan underholde Læſerens Opmærkſomhed og giøve ham Anledning til mange alvorlige og nyttige Betragtninger.

Leipzig. Hos J. Fr. Junius er udkommen en nye og ſærdeles ſmuk Udgave i tvende Qvart-Bind af det bekiendte Krameriſchen Holländiſch-Deutſchen und Deutſch-Holländiſchen Wörterbuch. 1768. Dette er det tredie Oplag, ſom er renſet fra de mange Skriv- og Sprog-Feyl, ſom forvirre de tvende første, og forøget med mange nye Ord og Talemaader, i ſær i den Tydſke-Hollandſke Deel, ſom efter Foregivende ſkal være formeret med meer en 40000 gode Tydſke Ord. For denne Forbedring har man at takke Hr. Ad. Abr. von Moerbeek, Præſt til Doedrecht i Syd-Holland, og i det Hollandſk-Tydſke har man ingen Ordbog at ſætte ved Siden paa denne.

No. 22.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 31te May 1770.

Kiøbenhavn.

Claes Rhynholt, et Sørgeſpil i 3 Optog. 1770. 64 S. i 8vo. Med Steins Skrifter.

„ Endſkiønt alle ſkiønne Videnſkaber har i nogle Aar „ giort ſaa ſtor Fremgang hos os, ſom overgaaer alt „ hvad man kunde vente af ſaa kort et Tidsrom, ſaa have „ vi dog endnu ikke ſeet et orginal Sørgeſpil.“ Saa lyder Forfatterens første Ord i Fortalen. Han ſynes at ville ſætte Aarſagen til denne Mangel i de Vanſkeligheder, ſom et Sørgeſpils Udarbeydelſe medfører, og de Egenſkaber, det kræver hos ſin Forfatter frem for andre Skrive-Arter, der modſvertimod ikke ſkal forudſætte meer end naturlig Duelighed og Indſigt i ſine Regler. Om man end ikke vilde antage denne Grund for gyldig, ſaa er det dog ſandt, at vi ſeer for Dyne en kiendelig Fremgang i den ſmukke ſaavel ſom grundige Tanke- og Skrivemaade hos de Perſoner, ſom derudi har haft Leylighed til at vise ſig. Men at vi endnu ikke har ſeet noget Sørgeſpil, kan maaſkee ſnarere komme af blot Mangel paa Evnens Forſøg i den Henſeende, end det kan tilſkrives nogen Sagens ſtore Vanſkelighed i ſig ſelv. Forfatteren har nu brudt Iisen og vovet det første Forſøg, hvorfor han alene fortiener Tak og Ære, om det end ikke ſelv kunde ſom Sørgeſpil fortiene Biefald. Det er heller ikke

gaaet ham her anderledes, end det kan gaae baade ham o andre i Henſeende til andre Forſøg i andre Kunſter, at ha nemlig har prøvet ſine Kræfter adſkillige gange og paa at ſkillige Stykker førend et omſider er gelinget ham ſaavel at han i det Mindſte har vovet at lade det komme for Lyſe Han har anſeet en ſtandhaftig Dyd, ſom ved trængend Omſtændigheder bringes i Fare for at glemme ſig ſelv, for de nydeligſte Stof til et Sørgeſpil, ſom det og i Sandhed e for ſaavidt, ſom det er det bequemmeſte for at opvække vo Medlidenhed. Han var først i Arbeyde med at foreſtil Prindſeſſen af Cleve i denne Situation, da han kom over e danſk Stykke ſkreven i ubunden Stiil, hvilket han hellere valgt til ſin Plan, og beſluttede at udføre ſaaledes, at han har fulg dets Afdeelinger, ſaa Tankerne for nogen, Ordene for den ſtø ſte Deel og Verſene allevegne ſkulde blive hans egne. Efte vor ſædvanlige Maade ville vi give en Recenſion af Sty kets Indhold, og med det ſamme udmærke Planen, og d ſaaledes, at baade Sproget ſaa vel ſom Planen og dens Ui førelſe kan tale for ſig ſelv til det bedſte. Ved det ugudelig ligſte og afſkyeligſte Forræderie, bliver Uſkyldighe bragt til Døden og Dyden i en Knibe, hvoraf den bl ver ved det med Forræderets lykkelige Opdagelſe o værdige Afſtraffelſe. Dette er Hoved-Handlingen. Lad os ſee, hvorledes den bliver ſat i Værk og udført.

I. Opt. 1ſte Optr. Claes Rhynholt, ſom ved ſi Tapperhed er bleven General hos Carl den Kiække, Hertu i Burgundien og Zeeland, og er Gouverneur over Hoved-St den i Zeeland, har ved ſin Megling ophøyet en Kiøbmand Paul Danfeldt, til en høy og anſeelig Stand, men h forelſket ſig i Danfelts Kone Lucie, og, for at komme til ſ Øyemærke med hende, bruger han ſin Sekretair Siegmun til at bekræfte og bevidne den falſke Beſkyldning mod Da feldt, at han ſpandt paa Forræderie mod Hertugens Li Siegmund har ſelv Affkye for denne ugudelige Hande ſom hans Samvittighed raaber imod, og i det han opſætt Beviſer for Beſkyldningen i nogle Breve, han leverer Rhynholt,

Hans Haand for Skiælven kan den grumme Pen ey føre
Som en Uſkyldig ſkal ſaa høyſt laſtværdig giøre.

Rhy

Rhynholt søger at betage ham alle Samvittigheds Skrupler, og det med en forskrækkelig Ugudelighed:

Hvad er Samvittighed, Nag, Skræk og Sinds Uroe?
Kun taasset Fordom og en indbildt Overtroe.
De som vort spæde Sind i Ungdommen anføre,
Ved saadant Fabelværk vort Hierte frygtsom giøre.

Han vil intet høre herimod af Siegmund, som befales at opsøge Lucie, for at forkynde hende,

—— —— —— at om hun vil forhale,
Skal Danfelts Blod snart slig Haarnakkenhed betale.

Han adlyder med et af Samvittigheds Nag foruroeliget Haab om derved at befordre sin egen Lykke. —— 2det Optr. Hertug Carl foruroeliget og bekymret over det han skal nødes til at straffe det angivne Forræderie, beklager sig derover, hvorimod Rhynholt bebreyder ham sin alt for store Medlidenhed med en Forræder og Skielm, og forholder ham, at Retfærdighed bør ikke vige for Medlidenhed, hvorpaa han endelig leverer ham i Hænderne nogle Papirer, som indeholde nye Beviser paa et imod hans Liv af Danfelt opspunden Forræderie. Man maa ikke tænke, at Rhynholt er alene General og Atheist. Ney, for at afskye ham med den yderste Skræk for hans Ondskab, man maa og vide, at han er Yndling og tillige den skiændigste Hykler.

Carl. Men sig fortroeligen, hvad havde du for Øye,
I det du strøbede paa Danfeldt at ophøye?
Rh. Mit reene Øyemeed din Ære ikkun var.
C. Var han din Ven? Rh. Min Ven? jeg ingen Venner har,
Jeg i det Mindste ey vil Omsorg for dem bære,
Al min Bestræbelse kun sigter til din Ære.
C. Men hvad har dig da først for ham opmærksom giort?
Rh. Den Drift jeg føler for dit Navn at giøre stort.
Saa mange Yndlinger, som nød en Fyrstes Naade,
Saa har de alle søgt paa sin særskilte Maade
I samme stadigen til at befæste sig.
Mit Forhold heri bør, min Fyrste, dømme mig,
En Yndling (om du mig, o Herre, det tilstæder,
At jeg hovmodig mig udaf din Naade glæder)
En Yndling, siger jeg, som søger at udsee
Fortieneſter iblandt sin Fyrstes Borgere.

Som ham opmuntrer til Belønning dem at give,
Da kun Fortieneſter og Fyrſtens Navn ham drive
Hertil, da han kun Folk af ſine Gierninger
Vil kiende og kun til Fortieneſter henſeer.
Som lår end ikke, naar hans Fyrſte dem ophøyer,
Sig mærke, at han ſig for deres Skyld bemøyer.
Som —— Dog, min Fyrſte, du ſelv eene dømme bør,
Til hvilken Claſſe jeg blandt Yndlinger henhør.

Nu derimod, kan man ſagte tænke, at **Danfelt** har fortient den ſkammeligſte Død, efterdi han maa endelig være Forræder, om Generalen ſkal naae ſit Øyemærke. — 3die **Optr.** Nær havde Hertugen faaet Oplysning om Sagen. **Siegmund** kommer ind og beretter, at **Lucie** har med ſine Graad og Suk bevæget Vagten for at lade ſig komme igiennem til Hertugen. **Rhynholt**, ſom veed ikke andet end dette er et Forræderie af hans Sekretair ved meſterligen at forebygge, at hun ſkal faae Audience. Til al Lykke for ham havde Hertugen ſpurgt ham til Raads derom, i den Tanke, at han af hende kunde faae mere Oplysning om Forræderiet.

Rh. Hvorledes, Herre, faae Oplysning af en Qvinde?
Der har udi ſin Mand ſaa ſtærk forelſket ſig.
Mon du dig vover ey herved for yderlig?
Lucies Yndighed forsgt ved hendes Smerte,
Mon dennes Virkning ey blødgiøre vil dit Hierte?
Kan din medynkſom Siæl det Anfald vel udſtaae,
Saa at ey Viisdom for din Ømhed vige maa?
Den Yndighed, hvormed det kiælne Kiøn os ſaarer,
Faaer en fornyet Kraft ved deres Suk og Taarer.
De af Retfærdighed og Viisdom tagne Raad
Kuldkaſtes ofte for en Skiønheds virkſom Graad.

Denne ſidſte Foreſtilling giorde hos Hertugen den forønſkte Virkning, at han befaler **Rhynholt** ſelv at udhøre hende. —— 4de og 5te **Optr.** **Siegmund**, ſom og er en Skielm, men ikke ſlet ſaa ſtor, ſom hans Herre, veed meſterlig at beſmykke dette ſit Anſlag, ſom hans uroelige Samvittighed nok havde haft nogen Deel udi. Derpaa bringer han **Lucie** frem. Hun beklager ſig over, at hun ikke kan faae Hertugen i Tale.

Skal ſtedſe da min Graad i Forgemakket høres?
Kan da de Store ey af Uſles Taarer røres?

Er Undertrykte for de Mægtige en Skræk?
Flye diſſe ſtedſe for en Ulykſalig væk?
O Gud! hvor ſkal man til Retfærdighed da flygte,
Naar Fyrſter med ſlig Flid undflyer de Undertrykte?

Rhynholt, ſom bilder hende ind, at Fyrſten var gaaet bort af Vrede og Unaade mod hende, ſøger at overtale hende til Utroeſkab mod ſin Mand. Da alle de Grunde, han anbringer, og de Bebreydelſer han giør hende for Uerkiendtlighed og Utaknemlighed mod en Velgiører, ſom hendes Mand og hun havde at takke for ſin høye Stand, kan ingen Virkning giøre paa hende, lader han hende endelig vide, at han har hendes Mands Liv og Død i ſin Haand.

— — — Jeg gaaer til Hertugen:
Jeg ved han bier, at jeg ham mit Raad ſkal give,
Om **Danfelts** Dom han ſkal retfærdig underſkrive,
Hvis jeg ey Gunſt for en Misdæder ønſke tør,
Farvel. — Hans Skiæbne jeg i Haſt beſtemme bør.

Dette ſætter hende ſom i en raſende Fortvivlelſe. Snart ſkiælder hun ham for Barbar og Tyran, ſnart beder hun paa Knæe:

Kan da en Seyr, ſom mig ævindelig vil plage,
Kan den vel glæde dig? — —

Da han mærker, hvor meget dette har rørt hende, bliver han ved i Haab om Seyervinding,

Er din Halſtarrighed da ubevægelig?
Kan **Danfelts** Undergang end ikke røre dig?
Vel an, da vælg dig kun Bekymrings ſorte Dage,
Men huſk to Hierter, ſom din Grumhed vil anklage,
Som kunde begge ved din Gunſt ſit Ønſke naae.
Men nu blir qvalt. — Farvel! jeg maa til Fyrſten gaae.
Her er Dyden nær ved at overgive ſig,
Bliv! — Ach min Skræk dig jo det nokſom kan indprente,
Hvad Seyer du dig her kan over Dyden vente,
Lad mig dog ikkun først min Ulykſalige,
Min dyre Ægtemand, min **Danfelt**, faae at ſee!

Rhynholt bevilger denne hendes Begiering i det Haab, at **Danfelt**, for at redde ſit Liv og komme paa frie Fod, ſkal findes mere villig til at afſtaae ſin, efter Generaleus Tanker, indbildte Ret, end hun har været til at ville krænke den mod hans Villie. — 6. 9. **Optr.** Efter en veemodig Klage til

Himlen over ſin Skiæbne, og den Friſtelſe, hun er beſtædt udi faaer hun Manden i Tale, og i den ſtørſte Forvirring foreſlaaer ham, med et anſtændig og halv tvilraadig Udtryk, de Middel, ſom kunde tiene til hans Befrielſe.

O Ulykſalige, men elſkte Ægtefælle!
Lad mig dog, om mit Sind, det taaler, dig fortælle,
Det ſidſte Middel, og det allergruſomſte,
Som forebygge kan dit Tab, Elſkværdigſte,
Men hør det med en Qval, ſom denne Siæl fortærer,
Og ſom endog, naar du er borte, Vidne bærer,
At dette Hierte ey tilſideſat din Ret ——
O Himmel! bør jeg og? —— tør jeg fortælle det?
Bør jeg — o Gud — bør den velſigned Danfelts Kone
Det Middel vel tilſtaae, ſom kan hans Død forſone?
Tilgiv min Ømhed —— ja min Dyd ſelv glemte ſig,
Saafremt jeg glemte ey med den min Pligt mod dig.

Danfelt:

Hold, o Lucie, op at knuſe dette Hierte!
En grum Formodning alt forøger mig min Smerte!
Af Dødens Qvale jeg oprives maa igien!
Kan da —— o Gruſomme, o falſke utroe Ven ——
Kan du ey ved min Død din Grumhed nok forlyſte?
Maa min Lucie ſig ey ved ſin Dyd end troſte?
Er den endog dit Rov? maa den ey blive frie?
Skal den og ofres for dit grumme Tyrannie?
Ney, Himmel! lad før Lyn og Tordener indbrække,
Lad gruſom Undergang hans Voldſomhed afſkrække,
Forfølg mig her, men giv mig i min Grav den Roe,
At min Lucie ey har krænkt ſin Dyd og Troe!

Skræk og Afſkye for den Ondſkab og Ugudelighed, ſom har bragt Ufkyldighed i Ulykke og Dyden i Knibe, Medlidenhed over Ufkyldighedens Gienvordighed og den formedelſt ſammevaklende Dyd, Beundring og Høyagtning for Danfelts heltemodige Foragt for Døden, naar det gielder om at redde Livet ved Ærens Tab, Bekymring for den ufkyldige Mands Liv, og for den dydige Kones Ære, ved hvis Tab det alene kan reddes, en uroelig Forventning af denne forviklede Knudes Løsning, alle diſſe Gemyts-Bevægelſer ville her uden Tvil ret lykkeligen concentrere ſig hos en Læſer eller Tilſkuer under dette bedrøvelige Optrin. Nu faaer Danfelt her ti

ſin

ſin meget deſto ſtørre Smerte først at vide af ſin Kone, at det er **Rhynholt** alene, der, for at faae ſin Villie med hende, har opſpundrt dette Forræderie mod ham, da han ellers havde haft nogle ſine Venner miſtænkte derfor af Miſundelſe over hans Lykke, og at han blot af Liſt havde giort ſit Gemak til hans Fængſel under Skin af ſøn Medlidenhed. **Danfelt** opmuntrer ſig ſelv i Alt dette og ſin Kone til Beſtandighed. Selv beſlutter han med et uforſagt Mod at gaae Døden i Møde. Hun igientager nok engang det ſamme Forſlag, om at redde hans Liv og foreholder ham end mere det Pant paa deres Kiærlighed, hun endnu bar under ſit Hierte, og hvis Forbandelſer hun i Tiden maatte befrygte, naar det ſaae ſig født til Skiændſel, for hun ikke forekom dets Død. Men han er ubevægelig og ſvarer til Slutning:

Naar ſelv **Uſkyldighed** ey redde vil ſin Mand,
Mon man i ſkiændig Laſt da Redning finde kan?
Kort: Tidens Magt, ſom Alt til Dagens Lys fremleder,
Gud, min **Uſkyldighed** og Hertugen ſkal Eder
Beſkytte begge to. — — —

Siegmund befaler dem begge paa Fyrſtens Ordre, hende at følge i Arreſt, og ham i Fængſlet at oppebie ſin Dom. Skilsmiſſen er ynkelig

Danfelt (om **Rhynholt**, ſom ſkal fælde hans Dom)
Han dømme mig! — o Gud! — **Lucie**, ak! adlyd
Dog ey din Ømheds Røſt, glem mig og frels din Dyd!

Lucie

Jeg glemme dig! o Gud! hvor er jeg at beklage,
(Til **Siegmund**)
Saa vil man mig endog min Frihed da betage?

Siegmund

Tie! **Rhynholt** elſker dig, din Lykke ſøger, og —

Lucie (i det hun følger)

Min Dyd! min **Danfelts** Liv! o Gud! hvad gior jeg dog?

II. **Optog.** 1. 2. **Optr.** **Lucie** forlod Skuepladſen fuld af Tvilraadighed, og efterlod os ligeſaa fulde af Bekymring for hendes egen Dyd og kiære **Danfelts** Liv. Her maa ſkee et Udſlag til een af Siderne, og det maa ikke ſkee til alles Glæde og Fornøyelſe over Livets Frelſe, Dydens Befrielſe og Forræderiets betimelige Opdagelſe og Beſtraffelſe. Da burde

Titlen paa Stykket have været, **Et Heroiſk Skuespil.** Men det er et **Sørge-Spil.** Endten maa Livet opofres for Dyden, eller Dyden for Livet. Det ſidſte bør ikke ſkee. Hvor blev da den herpiſke **Danfelt**, og den ſtandhaftige **Lucie**? Hvor den Beundring og Høytagtning vi ſkulde have for dem? Hvor den ſtærke Paaſtand de ellers kunde giøre paa vor Medlidenhed? Dyden maa nok vakle under Friſtelſe, men den maa ikke overgive ſig. Her er da intet andet for. **Danfelt** maa giøre med **Lucies** Biefald og Samtykke et villigt og heltemodigt Offer af ſit Liv til Æren og Dyden. **Rhynholt** bliver endnu ved at friſte hende, og bilder hende ind, at **Danfelt** har faaet og modtaget ſin Frihed paa den Vilkor, at hun nu ſkulde belønne ham derfor. Dette vil hun ikke troe, førend hun faaer det at høre af Mandens egen **Mund.**

Udyr! hvad vil du meer, er jeg ey nok udydig,
Da jeg beſlutted din Begiær at blive lydig?
Skal jeg ſlaae Æren, Pligt og Dyd i Veyret hen
Og ved end mere Laſt opirre Himmelen?
Kan du, o Himmel, vel min Skam og Laſt tilgive,
At jeg tilſagde ham ugudelig at blive?
Ja, en aftvungen Laſt —— ——
Til **Rhynholt** (i det han vil omfavne hende)
—— —— —— Barbar i fra mig bliv!
Min Frihed tag igien, tag mit og **Danfelts** Liv!
Umenneſke kan ey min Graad og Suk dig røre,
Kan dog min Smerte ey medlidende dig giøre?
Ak lad mig end een Gang min Mand dog ſee! hvis han
Sin Ret for Livet at faae reddet, afſtaae kan,
Kan han bortſælge dig den Troe, jeg ham maa ſkylde,
Velan, ſaa maa jeg og din gruſom Lyſt opfylde.

Velan, ſvarer **Rhynholt**, ſaa ſee ham da! Fyrſtens Ordre har nyelig bragt ham i den Tilſtand, at han ikke længere ſkal anſee dig, ſom utroe. —— 3die **Optr.** Men da hun ventede at tale med ſin endnu levende Mand, finder hun ham ligeſom efter Fyrſtens Ordre allerede henrettet. Saavidt var nu **Rhynholts** Ondſkab gaaet i Haab om ved dette Middel endelig at naae ſit Ønſke, naar Manden var ryddet af Veyen, og i Tillid til Fyrſtens Gunſt, hvor han troer ſig at ſtaae ſaa vel befæſtet, at om end Sagen blev opdaget, ſkulde han læt tilgive ham en i hans Tanker ſaa ringe Bagatel. Denne Exe-

cution

cution bliver berettet af Siegmund, ſom ſelv taler derom med en forfærdet og oprørt Samvittighed. Rhynholt endnu kiæk i ſin Ugudelighed, ſøger at betage ham hans Ammeſtue-Frygt, ſom han kalder den, og at fornøye ſig ſelv over ſin indbildte Lykke og i den Tanke, at han nu var kommen til ſit Maal, indtil han hører Hertugens Røſt. Da vaagner hans Samvittighed op ligeſom i Skræk og Forfærdelſe.

Men tys! hvad Røſt? ja ſelv vor Fyrſtes, ſynes mig,
Mon det er Natten ſom giør den ſaa græſſelig?
Den aldrig mig tilforn har ſaadan Skræk indjaget.
Mon han vel noget har af mine Ting opdaget?
Hvorfor i mit Gemak? hvi ſaa uventet her?
Løb Siegmund ſtrax og ſkaf mig vide, hvad det er?
Siig jeg er ſyg, ſaa du mig ey at vække vover,
Jeg i Forretninger er ude eller ſover,
Kort: foregiv, hvad du kan hitte paa og kom
Her uformærkt igien, at ſige mig derom.
Men ſkiul vor Hemlighed — —

Siegmund

— — — Selv Evigheden giemme
Dens Grumhed, ſom min Stæl forfølge vil og klemme!

4.-8. Optr. Forræderiet er allerede angivet for Edvard, en af Hertugens Miniſtrer, ſom Rhynholt engang tilforn har ſøgt at ſtyrte. Hertugen bekommer nærmere Bekræftelſe derpaa af Lucie, ſom Hertugen til ſin Forundring finder i Rhynholts Kammer. Hun beretter ham den hele Handel, og ſiger til Slutning:

Jeg fandt ham rigtig løs (ſin Mand) i fra de Baand, ham bandt,
Men Guld! hvad Syn! jeg ham foruden Hoved fandt.
Tre Gange vilde jeg den ſidſte Pligt ham yde,
Tre Gange mærkte man det ſtandſed Blod at flyde.
Naar jeg Uſkyldige, Aarſage til hans Død,
Mig nærmed, Blodet ſtrax af alle Aarer flød.
Hans Legem — hevn mig dog — dog! hvad? du mig anhører
O Fyrſte, ubevægt! — min Trængſel dig ey rører!
Har Dyds Forhaanelſe da Virkning ey paa dig,
Tør de Fortrængte ey til Thronen nærme ſig?

Carl. Du dig Lucie, dog ey i din Dom forraſke,
Anſee din Fyrſte, men foruden Høyheds Maſke!

See diſſe Taarer! dømm mit Sinds Bevægelſe.
Edv. Hvi er I dog ey her? o Jordens Herſkere!
Hvi ſkal ſaa ædelt Syn af Natten dækket være?
Carl fælder Ømheds Graad til ſin og Dydens Ære.

Rhynholt er efter Fyrſtens Ordre bleven fremkaldet ved Siegmund, ſom af Samvittigheds Uroe har røbt Sagen. Da han bliver tilſpurgt af Hertugen, hvad der har bevæge ham til ſaaledes at forblinde ham i Henſeende til en uſkyldig Mand, ſvarer han:

Jeg aldrig haver ſøgt bag Lyſet dig at føre,
Langt mindre ſtræng og grum og uretfærdig giøre.
En Landsforræders Brøst, der ſkyldig Danfelts Last,
Din Dom, min Kiærlighed retfærdiggiør min Haſt.
Lucies Vrede jeg ſkal lættelig forſone.
Hun glemmer Danfelts Død vel læt ſom Rhynholts Kone.

Hertugen ſynes ligeſom at biefalde og bevilge denne Forſoning og lader ved en Officier den ſamme Præſt kalde frem, der ha været tilſtæde ved Danfelts Død. Rhynholt maa pa Hertugens Befaling først forſkrive al ſin Formue til Dan felts Kone. Han veed ikke hvad dette ſkal betyde, da ha mener, hun ſom hans Kone fik alting med ham ſelv. Me han maa adlyde, og Hertugen lover ſelv at ville tilføre han hans Brud. Lucie geraader derved i nye Bekymring o Uroe, ſom tiener til at forhøye hendes Dyd i det hun ønſke heller at døe med ſin uſkyldige Mand, end at blive Rhyn holts Kone.

III. Optog. 1.-5. Optr. Præſten har med ſin Be retning om Danfelts Endeligt, givet nærmere Bekræftel om hans Uſkyldighed. Siegmund har ſelv aflagt ſin Be kiendelſe for Hertugen, hvis Ord ere diſſe:

— — — — — O Gud!
Naar ſkal, o Fyrſter, dog jer Vandhæld vel aftage,
At i ey Udyr ſkal i eders Skyts opdrage,
Og Varme Slanger i jer Barm. — —

Efter at Rhynholt har overleveret Forſkrivelſen af ſin Fo mue til Lucie i Hertugens Hænder, bliver ham befalet, at b vise for ſin nye Brud, at hendes forrige Mand har fortient ſi Død. Der kan han i ſin Forvirring ikke, og bliver overb

vii

viist om sit Forræderie ved sin egen Sekretairs Bekiendelse derom, og desarmeret, paa Hertugens Vink, ved Officieren, giver han sig forloren, og i Stedet for at ledes til Brude-Seng, føres han til Retterstedet, efter en over ham af Hertugen fældet forfærdelig Dom. **Lucie** beder for ham, at ham maa forundes Tid til Bod og Poenitentse. **Siegmund** benaades med Livet, fordi han ved sin Bekiendelse havde givet Hertugen Oplysning om Sagen, men straffes med ævigt Fængsel. Hertugen tilsiger **Lucie** sin naadige Omhue for hende og hendes Barn, og lover at oprette hendes Mand et Ære-Tegn, som skal være tillige et Erindrings-Tegn om Hertugens baade Svaghed i at lade sig forblinde og Retfærdighed i at straffe en Yndling efter Fortieneste. **Rhynholts** Endeligt er ganske stridigt mod **Danfelts**. Denne velsignede sin Fyrste, men **Rhynholt**

Han endede sit Liv, som de Ugudelige,
I grusomt Raserie, i fæl Fortvivlelse,
Han Livet sig og dig og Himlen bandede.
Hans Død var lig hans Liv, opfyldt med **Grusomheder**,
Hans Hals udbrøled end Forbandelser og Eder,
Da Bøddel-Sværdet den i Struben hugged af,
Han sidste Aandedræt forbandende udgav.

Hertugen, rørt af Veemodighed, endogsaa over **Rhynholts**, men langt mere over **Danfelts** Skiæbne, beslutter Sørgespillet med Graad og Klage tillige over sin egen.

Alt nok. — O grumme Nat, et ævigt Skiul dog drages,
For al den Skræk, som i dens Mørke maa opdages!
Hvor er dog Fyrsternes Elændighed ey stor!
Ja man misunde ey, men ynke deres Kaar!
Vil de indjage Skræk, som Grumme de betragtes.
Er de lemfældige og fromme, de foragtes.
Man da foruden Frygt dem frit bedrage tør,
Saa deres Fromhed selv dem til Tyranner gior.
O J, som Verden skal retfærdigen regiere,
Hvor maa J dog med Skræk ey herske om i ere,
Medlidende, med Skræk J da bestige maa,
En Throne, som ey kan foruden Blod bestaae.
O **Danfelt**. — **Rhynholt**! — ja, den beste, som kan findes,
Blandt Undersaatter, blir opofret, jeg forblindes,
Udaf et Skarn, hvis Straf tilsidst ham træffe maa.
O Throner skal J da ved Borger-Blod bestaae!

Ar

At vi endelig ſkulle ſige vore Tanker om Sproget, ſom dog tillige med Planen i de anførte Prøver er kiendelig nok, da tør vi ſige, at det er allevegne anſtændigt ſaa vel i Henſeende til Materien i Almindelighed, ſom Perſonernes beſynderlige Characterer og Gemyts-Bevægelſer. Det er viſt ikke for meget opblæſt, opſkruet, uforſtaaeligt og ſvolmende. Og er det ikke allevegne lige ſtærk og ſyndigt, ſaa er der dog ingen Sted forekommen os, hvor vi kunde ſige, at det er mat, proſaiſk og ſlæbende, Ord der altid ere ſlet intet betydende, ſaa ofte de ikke med nogen Grund ere underſtøttede eller kan underſtøttes. Moralen og Tankerne ere ſunde og komme ret tilpas paa de Steder, hvor de ere anbragte, og ere de ikke indknebne i et mørk og alt for ſyndigt Sprog, ſaa moraliſeres dog ingenſteds med en ſaadan udſvævende og mat Vidtloftighed, at Læſeren derved bliver forſat fra Skuepladſen ind paa en philoſophiſk Læſeſtue, en Feyl, ſom ey enhver Comoedie eller Tragoedie er fri for. Ingen Stridighed endten i Characternes Foreſtilling eller Urimelighed i Planens Forvikling og Forbindelſe har ſtødt os. Vi har intet at lægge til, uden det Ønſke, at Forfatteren lader det ikke blive ved dette Stykke. Men det er billigt, at han og derudi retter ſig efter andres Tanker, ſom han maaſkee mere kan lide paa i den Henſeende.

Leiden.

Ευριπιδὸς Ἱππόλυτος Euripidis Tragœdia Hippolytus, qvam latino Carmine converſam a Ge. Ratallero, Adnotationibus inſtruxit, *Lud. Valkenaer.* 1768. I ſtor 4to. Man beundrer den ſtore Lærdom og Belæſenhed, man her ſeer udbredet for ſig, og det ſkarpſindige og giennemtrængende Genie, der viſer ſig i de forvirrede og fordervede Stykker og Steder. Indretningen er næſten den ſamme ſom i Udgaven af hans Phoeniſſer, hvilken Hr. Valk tilforn har leveret os. Først kommer Texten med Overſættelſen tvers over for. Neden under antegnes deels de forandrede eller forkaſtede Læſemaader, deels afvigende eller formodentlige. I de ved Enden tilføyede Adnotationibus bliver endelig Alt omſtændelig udført, og Kritik forbunden med Forklaring eller Oplysning. Udgiveren har haft en ſkiøn Forraad for ſig af

Haand-

Haandſkrifter, og Excerpter af Haandſkrifter, hvorpaa han i Fortalen har givet en Fortegnelſe. Af de Pariſiſke Haandſkrifter vare Læſemaaderne allerede anbragte i den Mußgraviſke Udgave. De hiſt og her i gamle Skribentere af Hippolyt anførte Steder, iligemaade de, ſom ere overſatte eller efterlignede hos Seneca eller andre, har Forfatteren med en beſynderlig Flid udſøgt, og af deres Sammenligning med Euripides uddraget mange frugtbare Bemærkninger. I ſær har han vidſt at føre ſig til Nytte et dramatiſk Stykke, hvis Forfatter Gregorius Nazianzenus, ſkiønt, efter Forfatterens Meening, falſkeligen udgives for. Den latinſke Overſættelſe, hvis Forfatter var Ge. Rataller, Præſident i det høye Kongelige Raad til Utrecht i det 16de Aarhundrede, er vel tilſøyet for dem, ſom hellere ville læſe Stykket i det Latinſke. Det er gode latinſke Vers, men ſom dog ikke kan tiene for en fortløbende Forklaring, ſaaſom Overſættelſen er temmelig fri. Adnotationes indtager et Rum fra S. 157 til 322, og er en Skat af mangfoldig Lærdom. En Diatribe in Euripidis perditorum Dramatum reliqvias udgiør den anden halve Deel af Bindet paa 311 Sider. Samlingen af gamle Digteres og Skribenteres Fragmenter har ſin ſtore Nytte, og af Euripidis Fragmenter i Beſynderlighed denne, at de faſt alle ere fortræffelige moraliſke Sententzer, ſom vare ſtrøede hiſt og her i denne Sokratiſke Digters Sørgeſpil. Hugo Grotius havde allerede ſamlet og overſat de fleſte, og efter ham har Barneſius føyet til ſin Udgave af Euripides hvad han har fundet. Men han beſad ikke den kritiſke Kunſt og Skarpſindighed, hvorfor hans Samling af Fragmenter er bleven ligeſaa fuld af Feyl, ſom hans Udgave ſelv. Bentleyus i ſin Samling af Callimachs Fragmenter, og Taylor i den af Lyſias, ere ganſke andre Mønſtre. Allerede Hr. Heath har i ſine Notis in Euripid. giort meget til den Barneſiſke Samlings Forbedring. Deſto videre hen over den almindelige Sphære af græſk Kundſkab ſtrækker ſig det Forfatteren har indhentet. Hans Methode i at ordne Fragmenterne, og at belægge dem med deres Beviis og Oplysninger, har i ſær opvakt Recenſentens Opmærkſomhed. Til Mønſter kan tiene de Fragment-Samlinger af det Stykke Chryſippus, og af Antiope, og hvorledes Anlægget og Behandlingen af et Sujet i et Stykke, hvoraf kun

faa

ſaa Vers ere tilovers, lader ſig udgrunde, derpaa gives et ſkiønt Exempel i Euripidis Phoenix (Kap. 24.) De Stykker, ſom tillægges denne Digter, foruden de 75 Sørgeſpil, hvor af 19 ere for Haanden, ere alle Tvilagtige (Kap. 2.) Euripides havde ſtuderet Phyſiken under Anaxagoras, førend han endnu kom til Sokrates. Den førſtes phyſiſke Grundſatzer og Hypotheſer komme derfor ofte for i Euripides Tragoedier. Diſſe Spor ere ſamlede og fortræffelig oplyſte Kap. 4. 5. 6. Deriblandt befinder ſig og en ſkiøn Theologie, ſaaſom i det af Clemens bekiendte Stykke: Dig, du dig ſelv avlende, anraaber jeg, du ſom i en ætherſk Kreds omſlutter den ganſke Natur — af Lys omgiven, af mørk Nat forhyllet. — Den funklende utællelige Hob af Stierner dandſer uden Ophør her frem for dig, o. ſ. v. og det andet: Dig, du Væſenernes Herſker, frembringer jeg mit Offer, Jupiter eller Hades, eller hvad andet dit Navn være maa, tag det naadig op! — Send det Lys i de Dødeliges Siæle, ſom beſtræbe ſig for at udgrunde, hvoraf diſſe Livets Mørkommeligheder have deres Oprindelſe? og hvad der er det Ondes Roed? hvad for en Gud man har at bede til for at finde Raſt og Roe for ſin Kummer og Gienvordighed? Over det Sørgeſpil Rheſus forekommer Kap. 9. 10. en meget ſkiøn Kritik. Det kan, ey at tale om udvortes Grunde, hverken i Henſeende til Anlæg, Sprog eller Sentimens være kommen fra Euripides ſelv, men er maaſkee forfattet af hans Broders Søn af ſamme Navn. Det bliver og heel igiennem ved Kritik forbedret. Dio Chryſoſtomus anfører en Deel Vers af Philoctets Prologe hos Euripides, meeſt i Proſa, hvilke Forfatteren har igien bragt i Jamber. Helobols en ſildere Grækers Skolier, over Doſiadæ anden Ara, ere førſt bragte for Lyſet af det Leidenſke Haandſkrift. Fremdeles bliver Kap. 13. Fragmenterne af Meleager, og Kap. 14.-20. af de andre Sørgeſpil, endelig Kap. 21. 22. de Fragmenter, om hvilket det er uviſt, af hvad for et Stykke de ere tilovers, oplyſte, rettede og forbedrede. End videre er Kap. 25. tilføyet et Anhang med Samling af Forbedringer over ſaadanne Steder, hvor Afſkriverne har udeladt Stavelſer eller Bogſtaver, eller urigtig forbundet dem eller draget dem ud fra hinanden.

Man

Man finder og i disse Exempler paa en fiin Skarpsindighed. I det hele Værk ere og hist og her af Haandskrifter anførte Fragmenter af Tragoedie- og Comoedie-Skrivere.

Anmældelser.

Kiøbenhavn. De Troendes høyvigtige Tillid til Gud. En Prædiken over Esai. XXVI 4. ved Parno Carl Petersen, Decanus paa Communitetet. 1770. 33 S. i liden 8vo. Med Høeckes Skrifter. Hr. Petersen har holdt denne Prædiken som en Prøve for det Høværdige Theologiske Facultet den 8de Novbr. 1769 over Es. XXVI. 4. Forlader eder paa HErren ævindeligen; thi i den HErre HErre er en ævig Klippe. Han bekiender oprigtig, at hans Øyemærke, med dens offentlige Udgivelse ved Trykken, har været at ville bestyrke nogle sine Veyndere i den Tanke, at han alvorlig stræber efter den Beqvembed, som kan giøre ham til en værdig Lærer i Guds Kirke. Denne hans Bekiendelse er ligesaa uskyldig, som hans Bestræbelse prisværdig, hvortil vi ønske ham lykke, og end mere, at hans Exempel maatte opvække hos andre en umisundelig og dydig Medstræbelse. Hvad nærværende Prædikens Hoved-Indhold angaaer, de Troendes høystvigtige Tillid til Gud, da viser Forfatteren I) Denne Tillids Beskaffenhed, at den a) bør være foreenet med Forvisning, om dens Eyne og Villie, til hvem den sættes; b) med en Forvisning om det, som haabes dermed, nemlig Guds naadige Hielp og Beskiærmelse imod deres Troes og Saligheds Fiender, saa vel som og om Guds Hielp og Bistand i timelige Gienvordigheder, dog med Hengivenhed under Guds viise Forsyns Bestyrelse; c) ved en oprigtig Bestræbelse efter at giøre det Gode og efterkomme Guds allerhelligste Villie; d) med en uafladelig Bestandighed. II) Denne Tillids høye Vigtighed, at den a) bør være den høyeste Tillid formedelst Guds høyeste Værdighed dertil i Henseende til hans høyeste Magt, Viisdom og Godhed; b) er grundet paa vor høyeste Trang til den Guds Hielp og Beskiærmelse, der er vor Lyksaligheds og Saligheds ævige Klippe, c) har den vigtigste og største Fordeel for os selv i Følge med sig, som er vor Sinds Roelighed og Fornøyelse,

saa

ſaa vel i det Aandelige ſom Timelige og under alle Omſtændigheder, i vor Stand, vort Kald og Embede, og alle vore Idrætter og Forretninger. Denne Tales Udarbeydelſe er ſimpel uden al Affectation. Man kan ſige, at Forfatteren taler vel, uden at derfor hans Tale prunker af Veltalenhed. Tankerne ere overalt ſunde, gode og tydelige, og Forfatteren har ikke kiendelig befliттet ſig paa nogen dunkel Fyndighed, ſom uden Tvil i hellige Taler bør ikke have Sted. Sproget er reent, Skrivemaaden ikke vidtløftig, udſvævende, mat og kiedſommelig. Der ſiges intet meere, og intet med flere Ord, end behøves til Tankernes tydelige Foreſtilling. Vi tør forſikre, at Talen end ogſaa i Henſeende til Sproget og Stilen er med nogen omhyggelig Flid udarbeydet, og ſaa meget mere tør vi forſikkre det, ſom vi kan ingen Beviis anføre derfor, da denne Flid har været alt for undſeelig for ved Kunſten at udmærke ſig for tydelig. Talen er ikke broderet med Citationer af mange bibelſke Sprog. En uvirkſom og magelig Tænkekraft ſparer derved mange egne Tanker. Men egne lærerige Meditationer, bekræftede med faa vel anbragte bibelſke Sprog, er en Prydelſe i en hellig Tale, og udmærke Talerens Flid og Duelighed. Med diſſe Tanker have vi læſt denne lille ſmukke Tale, og med de ſamme tør vi her uden Undſeelſe anmælde den.

Göttingen. Rede Ihr. Majeſt. der glorwürdigſt regierenden Kaiſerin von Rußland Catharinen der Zweiten bey ſeiner Aufnahme als Beyſitzer in die Königl. Deutſche Geſellſchaft zu Göttingen, devoteſt gewidmet von Magnus Alopæus, aus Wiburg, Beyſitzer des Königl. Hiſt. Inſtituts. Hos Barmeyer. 4½ Ark i 4to, med nogle Vignetter. Taleren har vel indſeet, at Keiſerindens Lov maatte blot beſtaae i en ukunſtlet og anſtændig Fortælling. Mængden af Materialier tillod og ikke Plads for den Zirr og Pynt, hvormed man ellers pleyer at udſmykke mindre rige Materier.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 23.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 7de Junii 1770.

Kiøbenhavn.

Om de Nordiſke Folkes ældſte Oprindelſe. Udkaſtet af Peter Friderich Suhm. 1770. 320 S. i 4to. Trykt med Brødrene Berlings Skrifter.

Denne nærværende Deel af Hr. Conference-Raadens Hiſtoriſke Værk indbefatter 9 Kapiteler. Det 1ſte beviſer, at de egentlige Nordiſke Folk, og ey Finnerne have først beboet Norden. Under Norden indbefatter han de trende Kongerige, Dannemark Norge og Sverrig, ſom beboes af tvende Hoved-Folk, nemlig de egentlige Nordiſke, Danſke, Norſke og Svenſke, og Finnerne, hvortil hører Lapper, Finner, Cajaner eller Qvæner og Kareler. Herved anmærkes, at diſſe tvende Hoved-Folkes Sprog ere og aldeles og i Grunden adſkilte, og derimod de Mindre Folkes Sprog kommer i hver Slag overeens og ere kun Dialecter. Det Tydſke er i Grunden et med vort Nordiſke. Derimod ere Eſtlændernes, Letternes, Iſlændernes, Curlændernes, Semigallernes, Samogeternes, de gamle Preuſers, Samojedernes, Oſtiakernes, Dermiernes, Lithauernes og nogle Ruſſiſke Folks Sprog endten Søſtre eller Døttre af det Finſke. Dette forudſat, at vore Nordiſke Folk ey ere komne til Skibs ind i vor Norden, maa de endten være komne ind igiennem Storhertugdøm-

dømmet Finland eller Holſteen. Den ſidſte Meening ſom Leibnitz forſvarer, bliver af Forfatteren modſagt og igien dreven. Naar han først af Herodot og Pytheas har viist at vor Norden maa have haft Indvaanere over 400 Aa for Christi Fødsel, saa bliver det dernæst af ham underſøg og beviist, at Finnerne har i de ældſte Tider boet uden fo Norden, og giør han sig da deraf den sikre Slutning, o de egentlig saa kaldte Nordiſke ere Nordens eeneſte og ælſ ſte Beboere. Ptolomæus har sat Finnerne ved Vexe strømmen, og efter Forfatterens Meening, grundet pa Hr. Prof. Schønnings Afhandling om Ptolomæus, ſk denne Skribent have givet dem denne Boepæl efter ældre B retninger og i en ældre Tid en hans egen, i ſær da Tacitus som er 50 Aar ældre end Ptolomæus, og uden al Tv hat beſkrevet Tingene, som de fandtes i hans Tid, sæ ter dem længere Nord omtrent i Lithauen. Hvis ikke ma antog den Hypotheſis angaaende Ptolomæus, blev d urimeligt, at de først efter Taciti Vidnesbyrd skulde ha boet nord paa, siden efter Ptolomæi Beretning, naar d skulde forstaaes om hans egen Tid, være gangne Sønder ter lige indtil Veixelen, og saa atter igien have begivet ſ mod Norden, hvor man siden virkelig har fundet og endn finder dem at boe. Derimod falder al denne Vanſkeligh bort, naar man antager, at de først har boet Sønder p efter Ptolomæi Beretning og længe for hans Tid, og h siden efterhaanden trukket sig Nord efter. Det skal efter Fo fatterens Meening være skeet ved det, at de andre mere ſtø ne Folk, som lagde sig efter Agerdyrkningen, giorde den som et Folk, der førte en omvankende og omſtreifende L vemaade, Rummet for trangt, hvorfore de maatte ta Veyen Nord efter, og ligesom de Tydſke paa samme Tid fi lode Østersøen, og Venderne ginge ind i Tydskland, saa derved Finnerne Leylighed til at uddrede sig langs Østersøe fra Veixelen af, langt Nord efter, hvor de har beholdt sa me Navn af Ester eller Æstyer, som de Tydſke Folk fø hen førte, fordi de beboede det samme Land, da dette Na er siden bleven mindre Almindeligt og indskrænket til et v Folk. Til nærmere Bekræftelse derpaa, viises af det Skr Fundinn Noregur, som findes i Biörners Nordiſke Kæ padater, at Nordiſke Folk har allerede i det første Se

li

lum boet i Storhertugdømmet Finland, da Lapper og Finner paa ſamme Tid har boet i Lapland og Finmarken. Forfatteren formeener, at de Nordiſke har juſt forladt Landet paa den Tid, da Nor, efter ovenanførte Skrifts Beretning, ſom var Konge i Jotland, der og kaldes Finland og Kvenland, drog ud derfra over Botnien, indtil Tronhiems Fior, og underlagde ſig mange Steder i Norge. Ved dette Tog kan Landet være bleven blottet for Indvaanere, og dette have givet Finnerne, ſom efter ovenanførte Beretning om Nor, ſkal have boet imellem Norge og Finland, i det nu værende Lap- og Finmarken, Anledning til igien at beſætte Landet. Alt i Alt undersøgt og overveyet, bliver det en unægtelig Hoved-Slutning, at ikke Finnerne, men de egentlig ſaa kaldte Nordiſke har været baade Finlands og Nordens ældſte Beboere. Vi ville kun blive ved det ſom er Hoved-Sagen, og overlade til Læſeren adſkillige Forfatterens hidhenhørende beſynderlige hiſtoriſk-critiſke Underſøgninger, ſom ere Frugter af hans beſiendte vidt udbredede hiſtoriſke Læsning og derved forhvervede Kundſkab.

Det Andet Kapitel viiſer igiennem hvilken Vey de Nordiſke Folk ere komne til Norden. Det Holmgardſke Rige, fra hvilket den Ruſſiſke Stat har ſin Herkomſt, grændſede i gamle Dage til Jotland eller det nu værende Storhertugdømme Finland, og man veed ſaa vel af Ruſſernes, ſom vore egne Hiſtorier, at Indvaanere i bemældte Rige har i gamle Dage haft meget at beſtille med vore Nordiſke Folk, ſom de toge deres Regentere fra og kiendte under Navn af Vareger. Af Islandſke Sagur er bekiendt, at denne Omgang har været til Odins Tid for Chriſti Fødſel. Forfatteren giør heraf den Slutning, at Indvaanerne af Holmgard eller Nowogrod, og vore Nordiſke, de ſaa kaldte Vareger har fra de ældſte Tider af været en Folkefærd, der har udbredet ſig fra Sønden til Norden. Ved Duna Floden have diſſe vore Nordiſke Forfædre deelt ſig i tvende ſtore Hobe, hvoraf den eene har vendt ſig imod Norden, og er bleven Stamfædre til vore Nordiſke Folk, den Anden har vendt ſig imod Veſten, fulgt Duna-Flodens Løb, har ſiden udbredet ſig langs Oſterſøen og er bleven Stamfædre til de Tydſke Folk, hvortil henhører de Æſtyer,

ſom Tacitus har ladet boe i Preuſſen i det førſte Seculum efter Chriſti Fødſel, og de Guttoner, ſom Pytheas ſætter der i det andet Seculum for Chriſti Fødſel. Langt om længe have diſſe tvende adſkilt Hobe, eller Hoved-Folk, de Nordiſke og de Tydſke ſtødt tilſammen med hinanden igien Dannemark, hvor de nu grændſe til hinanden. I ſaa lang Tid er deres Sprog dog i Grunden bleven eet og det ſamme ſaa de ſeer ud til at være Søſtre af hinanden, og at have haft en Fælles Moder, ligeſom de Nordiſke og Tydſke ikke ere Fædre og Sønner af hinanden, men Medbrødre af fælles Stamfædre. Iligemaade viiſer han, at de Roxolaner og Alaner, over hvilke ſidſte han i ſær har anſtillet en meget vidtløftig Underſøgning, har og været beſlægtede med vore Nordiſke Folk. Roxolanerne har været et Aleniſk Folk. Ammianus Marcellinus giver en Beſkrivelſe paa Alanerne, ſom med en temmelig tydelig Rimelighed udmærker deres Slægtſkab med vore Nordiſke Folk. „Han „ paaſtaaer, at Alani kaldtes i gamle Dage Maſſageter og „ ſtammede fra dem, at de boede paa hiin Side Iſter „ og bredede ſig ud i de ſtore SchythiſkeØrkener, kaldte „ Alani af hos liggende Bierge, at de ved jævnlige Seyer „ vindinger bragte det ſaa vidt, at de omkringliggende Folk blive opnævnede efter dem, ſaaſom Nevrer Vidiner (Budner hos Herodot) Getoner, Agathyrſer, Melanchlæner, Antropophager, at nogle Alaner boede vi „ de gamle Amazoners Sæde i Aſien, deelte i mange to „ rige Folk, ſtrækkende ſig lige til Ganges, omkring va „ drende, uden Huſe, ſiddende paa Vogne, og fødende ſi „ alene af Kiød og Mælk, og endſkiønt adſkilte ved ſtore Lan „ ſtrækninger, fik de dog tilſidſt alle Navn af Alaner, ſe „ di de alle vare lige grove og brugte eens Vaaben, at i „ vare fortræffelige Ryttere, høye, ſmukke, af temmelig „ gule Haar, meget hurtige til at handle deres Vaaben „ ſkrækkelige af Øyeſyn, at de ved at røve og følge Jagt „ ſtreyfede lige til den Mæotiſke Morads, den Cimmeriſke „ Bosporus, Armenien og Medien, at de anſaae den ſom „ lykſalige, ſom døde i Strid, og ſkiældte derimod dem „ for feyge og vanſlægtede, der døde paa Soteſeng, at „ dyrkede alene Sværdet, havende ingen Templer, at „ lagde ſig meget efter forud at ſpaae tilkommende Ting,

„

„ ingen Trælle var hos dem, at de Alaner som boede hos „ Grunthungerne (Oſtrogotherne) og ſom ſædvanligen „ kaldtes Tanaiter, bleve overfaldne af Hunnerne, og „ deels dræbte og plyndrede, deels ved Forbund foreenede „ med dem, at Alanerne ſtreyfede under Keyſer Gratiani „ Regiering i Moeſien, og at en Deel af dem vare blande- „ de iblandt Gotherne.“ Men hvad ſom allermeeſt beſtyr- ker dette Slægtſkab, er, at Alanerne har boet indtil Ta- nais, at deres rette Navn har været Aſer, at vore gamle Skribentere fører juſt vor Odin herind i Norden fra Ta- nais, og giver ham Aſer i Sælſkab med ſig. Aſpurgita- nerne hos Strabo ſkal være de ſamme Aſer, ſom med Odin, paa den Tid da Pompejus førte Krigen mod Mi- thridates, kom fra det Aſien østen for Tanais, ſom kald- es Aſaland eller Aſaheim, hvis Hoved-Stad var As- gaard eller Aſpurg, hvoraf Aſpurgitaner. Saaledes har da Aſpurgitaner, Alaner, og Aſer været eet Folk, og et andet ſkal heller ikke de Tyrker eller Turker have været, ſom man har ladet Odin føre med ſig, da det ſkal ikke have været andet, end et almindeligt Ære-Navn, af Thyr eller Thur, ſom betyder ophøyet, ſtor, ædel. Dette Slægtſkab ſkal og tildeels have været Aarſag til den ſtore Fremgang Aſerne fandt, da de kom herind i Norden. Man ſeer da her et Udkaſt af det andet Kapitels Indhold, hvis nøyere Undersøgning og Bekræftelſe i enkelte Deele maa ſøges hos Forfatteren ſelv.

Det Tredie Kapitel viiſer, at mange forhen og nu boende Folk mellem det Caſpiſke Hav og den norte Søe, ſaa og i Rusland, have været, og ere be- ægtede med de Nordiſke, og med Finnerne. Til Slægtſkab med de Nordiſke henføres de Dageſtaner, og til Slægtſkab med Finnerne de Cheremiſſer, Chzuwaſcher, Oſtiacker. Her giøres ved den Anledning adſkillige An- mærkninger, angaaende Overeenſtemmelſen i Folkenes Sæder og Levemaade. De Thuſſer og Jeter, med hvilke Odin al efter Edda Beretning have haft adſkillige Krige, har boet uden for Norden, og findes i Grækernes Geter, Thyrſageter, Tyrageter, Tuſſageter og Maſſageter. Forfatteren bifalder Hr. Prof. Schiønning, ſom har viiſt,

at hvad der i Edda mældes om Tuſſer og Jeter har ti
draget ſig uden for Norden. Man finder hverken Teg
til eller Vidnesbyrd hos nogen gammel Skribent, at ſaadan
ne Navne har været brugelige i vor Norden. Kun Ange
Sachſerne kalder Jyderne Geater, men det maa tilſkrive
deres Dialect, da Jyde er i ſig ſelv det ſamme ſom Goth
hvilket ndta tes Gaut, Goth, Gi$th, Jut, Gut, e
ter adſkilte Dialecter. Ingen, ſiger Forfatteren, uden de
der blande alting tilſammen, giøre Gother og Geter til e
Folk. Edda giver heller ikke nogen Anledning dertil, d
den lader Guderne og Aſerne, ſom upaatvivleligen vare e
een Herkomſt med vore Nordiſke Gother, ſlaaes med Je
terne, langt fra at giøre dem til eet Folk. Den Meening
at Nordens ældſte Indvaanere har været Kiæmper og Gigan
tes, fordi der tales om Thuſſer, Troller, Riſer
Kiæmper, Jetter, Jotuner, med hvilke vore Forfæd
havde haft at beſtille uden for Norden, og ved hvilke Navn
man ſiden betegnede Folk af overordentlig Størrelſe, og ſtæ
ke Røvere og Voldsmænd, finder ikke Forfatterens Biefalli
i hvorvel han dog ikke heller har givet ſig af med at igie
drive den. Troller vare Hexemeſtere, Spøgelſer og nog
onde Væſener, der ſiden bleve brugte til at betegne on
Menneſker, og vore Forfædre har af Had og Foragt ſaal
des kaldet de bekiendte Jøter og Jøthuner. Riſerne b
ſkrives og ſom meget høye Folk, og ſom Hexemeſtere. Fo
fatteren tager ey i Betænkning at antage dem for Ruſſern
og Riſaland, hvor de boede, for den Deel af Ruslan
ſom vore Forfædre gemeenligen kaldte Holmgard eller Ga
derige. Hvad der mældes om Dverge, og hos de gam
græſke og latinſke Skribentere om Pygmæer, ſkal eft
Forfatterens Meening vel kunne paſſe ſig paa Finner. Elle
har man og derved forſtaaet nogle underjordiſke Væſener, d
boede i Bierge-Kløfter og Huler. Maaſkee, ſiger Forfat
ren, at de ældſte Finner har og, ſom de fleſte vilde Fol
boet i Bierge-Kløfter, og anmærker derved, at Finnerne
den gemeene Mand holdes endnu for at være ſtærke i Hexekn
ſten. Saadanne Dverge ſkal og have boet i et Bierg i
Skov i Garderige. Tilſidſt mældes om Apſilæ eller Ap
lier, ſom et med vore Nordiſke beſlægtet Folk. Tartarer
har ved deres Indfald og Ødelæggelſer i diſſe Lande foraar

-g

get, at der for nærværende Tid findes saa faa Spor efter vore Folk og de Tydske i Landene mellem det Caspiske Hav og den sorte Søe. Alle der boende Folk har antaget **Tartarernes** Sæder, Sprog og Dragt, undtagen **Russerne**, som have siden sat sig i Frihed, og vedligeholdt deres egne Sæder og Sprog.

Det **Fierde Kapitel** viser, **fra hvilken af Noe Sønner og Sønne-Sønner de nordiske Folk** formodentligen stamme. Forfatteren lægger her til Grund, og kortelig igientager hvad han i det Skrift, han udgav i forrige Aar, med større Vidtløftighed har beviist og afhandlet, først at alle Mennesker har været forsamlede ved Babel, og at Jorden derfra er bleven bebygget, saa at man fra Noe Sønner alene bør udlede alle nu levende Slægters Herkomst: Dernæst, at alle **Europæes** Indvaanere stamme fra **Japhet**, naar alene undtages nogle Slægter af **Chams** Afkom i sær, som i de seenere Tider ere gangne over **Herculis** Sund fra Africa til Spanien, og nogle andre Folk, som ved Phoeniciernes Skibsfart har nedsat sig der paa Kysterne. Vi Nordiske Folk bør følgelig ogsaa søge vor Stamfader iblandt nogen af **Japhets** Sønner. Vi og Græker har intet noget saadant tilfælles, hvoraf man skulde kunne slutte, at vi med dem stammede fra **Javan**. Det samme gielder om Thracier, og Celter, som stammede fra **Thiras**; om **Schyter**, **Sarmater** og **Slaver**, som stammede fra **Magog**; om **Meder** og **Armenier**, som stammede fra **Madai**; om **Jsseboner**, **Finner** og **Huner**, som stammede fra **Mesech**; om **Massageterne**, og de østlige **Tartarer**, der stammede fra **Thubal**. Men af Navnenes Liighed og Landenes Beliggenhed, slutter Forfatteren, at **Cimmerierne** stamme fra **Homer**, og da man har udtrykkelige Vidnesbyrd af gamle Skribentere for sig, at **Cimmerier** og **Cimbrer** har været et Folk, saa at de sidste stamme fra de første, da det derhos er unægteligt, at **Cimbrerne** har i det Mindste hørt til de gamle Tydske, om de end ikke have været Nordiske, og at Tydske og Nordiske have fra de første Tider været et Folk, og haft en fælles Stamfader, saa sluttes videre deraf, at **Gomer** bliver Stamfader til de nordiske Folk, men at de skulde stamme fra ham ved hans Søn **Ascenas**, det giver Forfatte-

ren ikke ud for meer, end en blot Giſning. Dertil komme at **Phrygier**, **Paphlagonier**, **Cappadocier**, **Cimmerier** boede langs den ſorte Søe lige til **Caucaſus**, hvor **Aſer** og **Alaner**, og andre med vore nordiſke beſlægtede Folk efter det han tilforn har viiſt, og ſkal have boet, og ſom i boede der længe førend Gotherne kom did, ſaa kan man ikke ſige, at de ere komne derhen fra vort Norden, men meget mere, ſiden de have boet der ſaa langt op i Tiden, at de er gangne derfra og hid til vort Norden.

Det **Femte Kapitel** underſøger **til hvad Tid Norden kan formeenes at være bleven bebygget.** Herved har Forfatteren ligeledes lagt til Grund, hvad han tilforn har beviiſt og afhandlet, nemlig, at Menneſkerne udbrede de ſig i en Periode af 101 Aar 6 Grader om Babel, hvilken Regel han ſtadfæſter med Grækenlands og Schytiens tidlige Beboening. Norden ſkal efter al Rimelighed have faaet ſine første Indvaanere til Lands, efterdi **Phænicier**nes Søe-Reyſer til Britannien og Norden, er meget yngre end diſſe Landes første Beboelſe, og i de første Tider gik Menneſkenes Driſtighed ikke ſaa vidt at de turde vove ſig ſaa langt til Skibs. De **Tydſke** udgave ſig i **Taciti Tid** for **Jordfødninger** (Autochtoner) ſom viiſer en ſtor Ælde og et Folk, der har tabt Erindringen af ſin første Oprindelſe. Efter Forfatterens faſtſatte Regel ſkal vore Forfædre kunne være komne til Udſpringet af **Duna** omtrent 390 Aar efter Babel. Der deelte de ſig, ſom ſagt er i tvende Hobe af hvilke den eene gik Veſter paa til Tyſkland, og kan have naaet dens Grændſe, navnlig Hertugdømmet **Pommern** omtrent 590 Aar efter Babel; den anden gik Nord efter omkring den ſaa kaldte Finſke-Bugt til det Sted, hvor omtrent **Abo** nu ligger, og kan være kommen der henved ſamme Tid, til den yderſte Spidſe af Skaane henved 660 Aar til Grændſerne af Norge henved 700., og indtil Finmarken henved 850 Aar efter Babel. Denne Regning er giort efter deres Fremgang i en lige Linie. Men lader man dem gjøre Bøyninger, og tage adſkillige Omveye om Have, Floder, Søer, Skove, Kiære og Moradſer, ſaa ſkal Norden ey kunne have faaet ſine første Indvaanere før 865 efter Sprogenes Forvirring, og været ganſke beboet førend 210

der

derefter, der er 1075. Aar efter Sprognes Forvirring, omtrent paa den Tid, da Jephtah var Israeliternes Dommer. Efter samme Regel skal de Tydske have været i Stand til at besætte den Cimbriske Halvøe, førend de Nordiske, nemlig henved 920., da derimod vore Forfædre ey skal have naaet den yderste Spidse af Skaane førend henved 970.

(Beslutningen følger.)

Halle.

Vi kan her meddeele vore Læsere en udførlig og fuldstændig Recension af **Algemeinen Welthistorie, 14 Bind**, og vi gisre det hermed tillige saa meget hellere, som det indbefatter vor Danske og Norske Historie. Forfatterne af den **Almindelige Verdens Historie** i Engeland havde i Udarbeydelsen af den Nordiske Europæiske Historie (thi den om nogle sydligere Riger er ulige bedre og rimeligen ved andre Penne forfattet) viist saa liden Kundskab, eller meget mere saa stor Uvidenhed, at de hyppige Feyl ikke mere stode til ved Anmærkninger at afhielpes, som man ved de forrige Deele havde forsøgt. Og hvad andet kunde man vente af Mænd, som fast ikke har kiendt et eeneste af alle indenlandske Lærdes nyere Skrifter og Undersøgninger, men har alene ladet sig nøye med nogle gamle Værker, der tildeels ere fulde af store Mangeler og Urigtigheder, deels hvor man kan lade dem gielde, ikke mere skikke sig for vore Tider? Det var altsaa den høye Tid, at Hr. **Gebauer** fattede den Beslutning, at see sig om nogle tydske Lærde, som leverede de følgende Deele af denne Historie ganske nye. Hr. **Ludevig Albrecht Gebhardi**, Professor ved det Kongelige og Churfyrstelige Ridder-Akademie til Lüneburg, paatog sig da den Danske og Norske Historie, og den havde ikke kundet geraade i bedre Hænder. Mange Aars fortroelige Bekiendtskab med Historien, Kundskab i Sproget, i Landet, og andre historiske Hielpemidler, og den største Nøyagtighed i Undersøgninger, som Forfatteren allerede har viist i andre Værker, har ligesom bestemt ham dertil, og giør dette hans Arbeyde i alle Maader kostbar. Endogsaa hans Skrivemaade er flydende og behagelig, og overeenstemmende med Historiens Værdighed, om den endskiønt ikke er saa levende og spirituel, som en forvandt Fransk

det maaſkee kunde ønſke. Dette Bind af den almindelige Verdens Hiſtorie udgiør nu den fiortende Deel af de nyere Tiders Hiſtorie, og er i alt 4 Alph. 3 Ark ſtor. Thi den trettende Deel er forbeholdt til Hr. Profeſſ. Schlöſſers Svenſke Hiſtorie, ſom endnu er i Vente og vil blive et ligeſaa nyt Værk. Hr. Prof. Gatterer i Göttingen har geleydet dette Gebhardiſke Arbeyde med en Fortale. Forfatteren har og ſelv forudſkikket en Fortale, hvor i han, ſom Kiender, ſkriver om Hielpe-Midlerne til den Danſke og Norſke Hiſtorie. Iblandt de nyere fuldſtændige Danſke Hiſtorier, lader han den Holbergiſke vederfares mere Ret, end man ellers pleyer; endſkiønt han tilſtaaer, at den i de ældre Tider er affattet med ſtor Uagtſomhed og Ilfærdighed. Han roſer og nogle vore berømte Danſke Lærdes Velvillighed, fornemmelig Hr. Etats-Raad Langebeks, Hr. Conference-Raad Suhms og Hr. Prof. Schiønnings, ſom og efter fuldendt Arbeyde har overſkikket ham Forbedringer til dette hans Værk, hvilke han uden Forbeholdenhed meddeeler. Men da det ved den gamle Nordiſke Hiſtorie kommer i ſær an paa det Syſteme, man antager; ſaa har Forfatteren i Henſeende til Nordens første Befolkning og Tilſtand antaget Hr. Juſtice-Raad Anchersens og Prof. Schiønnings nye Grundſætzer, ſom med kritiſk Skarpſindigheh har underſøgt og ſammenlignet Grækernes og Romernes Efterretninger. Men om den berømte Odin troer han, at han ikke førend i det 3die Aarhundrede af vor Tids-Regning, nemlig henved 250. kan være kommen ind i Dannemark, og bygger denne ſin Meening paa en omhyggelig Sammenligning af de paalideligſte udenlandſke Skribentere, ſom melder om ham, og de indenlandſke Traditioner om ham. Den øſterlandſke Erobrer er altſaa efter hans Meening henved 320. Aar yngre end Torfæus har giort ham, og henved 365. Aar yngre, end hos Wilde, ja 120. yngre end hos Dalin, over hvem man allerede har beſværet ſig, for han har ſat hans Ankomſt alt for ſildig an. Viſt er det, at naar man beregner hans Epoche efter de første Britanniens Erobreres Genealogier, ſom ville nedſtamme fra ham, ſaa vil man omtrent træffe paa den Tid, ſom Forfatteren har givet ham, hvilket og ſkal være bemærket af vor berømte Gram. Hr. Gebhardi har alligevel her ikke fuldkommen meddeelt ſine Underſøgninger over denne Epoche,

men

men bestemt den til det femte Bind af sin Hr. Faders Historisk-Genealogiske Afhandlinger, som man med Fornøyelse venter. Han fastsætter altsaa i den uvisse Nordiske Genealogie tvende Tidspunkter, den fra Odin, og fra Gorm den Gamle (fra Aar 250.-853.); beholder, ligesom andre nyere Skribentere, den Islandske Stam-Rad af Konger, og søger dernæst, ved at see hen paa Synchronismus med andre Historier, omtrent at udfinde deres Aar, og at berette saa meget af deres Begivenheder, som der lader sig sige med nogen Rimelighed. Kongeriget Norges Historie staaer foran og udgior alene halvandet Alphabet. Den er allerede tilforn af Torfæus vel udarbeydet, og man havde længe siden ønsket et bequemt Udtog af dette store og kostbare Værk, hvoraf Fremmede kunde have lært den Norske Historie. Forfatteren begynder, ligesom i den Danske Historie, med en Geographisk og Statistisk Beskrivelse over det ganske Land, hvilken han har hentet fra de bedste og nyeste Værker. Kun Hr. Prof. Knud Leems Beskrivelse over de Finmarkiske Lapper, af Aar 1767. kunde han endnu ikke derved betiene sig af. Den Characteer han tillægger de første og ældste Normænd, geraader dem til Ære, undtagen den dem bebreydede Tilbøyelighed til Processer. Historien selv er affattet i 3 Afsnitter. Det første gaaer indtil den første Monarch Harald Haarfager; den anden indtil Christendommens Indførelse; den tredie indtil Slutningen af de 3 Nordiske Rigers Calmariske Foreening. Thi da Norge siden har været forbunden med Dannemark; saa blive de Begivenheder, der siden har tildraget sig i det første Kongerige, ganske korte og under samme Afsnitter fortalte. De første Altgermanniske Stammer, der har trokket sig igiennem Dannemark og Sverrig til Norge, ligesom den Finnisk-Lapplændiske har trænget sig ind nordlig fra Osten, maa have haft den plat-tydske Dialect. Dette viser den store Overeenstemmelse man endnu bemærker imellem det Nordiske og Plat-Tydske Sprog. Det synes Forfatteren troeværdigt, at Phoenicierne allerede har faret der paa Kysterne, og at det gamle Thule har været det siden saa kaldte Tellemarken. Endskiønt og vore nyere Skribentere har den samme Meening, saa ere der dog de, og deriblandt Recensenten, som befrygte, at man her, ligesom ved Nerigon og Bargos o. a. fl. har seet noget for meget paa de nu værende ligelyden-

lydende Benævnelſer. Alt hvad man herved med Sandhed kan ſige, er nok dette, at man, ſaa vidt vi har bemærket, kan bygge og virkelig har bygget baade for meget og for lidet paa den blotte Overeenſtemmelſe i Navne. Man maa aldeles tilſtaae, at den i Foreening med andre Omſtændigheder, ſom tiene til et rimeligt Beviis, giør ikke lidet til Rimelighedens Forøgelſe, om ikke den ſætter Sagen uden al Tvil. Men de har ofte bedraget ſig, der alene har bygget paa denne blotte Overeenſtemmelſe. Da **Odin** med ſine Gother trængte ſig igiennem Dannemark og Sverrig indtil diſſe Engne, opkom deraf en Forblanding i Dialecterne. Han indſatte ſin Søn **Såming** til Konge, der efterlod en Stamfølge af Regentere. Dog bleve der immer mange ſmaa ſærſkilte Stater. Ja enkelte Familier levede for ſig ſelv i en fuldkommen Uafhængighed. Efter **Odin**, henimod Enden af det 5te Aarhundrede, ſom Forfatteren meener, kom en nye Erobrer for Dagen, nemlig **Nor** af **Jotunheim** tilligemed hans Broder **Gor.** Diſſe ſtiftede en Stamme af ſmaa Fyrſter, hvilke **Sagerne** give Navn af Konger. Ja i det 8de Aarhundrede traf ſig og den **Ynglingſke** Stamme dibben, da den ved **Ingialds** Gruſomhed i Sverrig blev undertrykt. Af denne var **Harald**, ſom man gemeenlig holder for, der fulgte ſin Fader henved 863. i hans lille Stats Regiering i det ſydlige Norge, men med Tiden ved Magt og Klogſkab blev hele Norges Monarch. Hans Hiſtorie er meget vel udført, og hans Characteer lykkelig ſkildret. Kun i Henſeende til hans Afſtammelſe ſynes Forfatteren at være geraaden i nogen Modſigelſe, naar man ſammenligner S. 43 med S. 63. **Harald** havde i Begyndelſen ſat en **Jarl** over hver Provintz, under hvilken ſtode 4 eller flere **Herſar.** Men hans uroelige Sønner fortrængte dem. Og han ſaae ſig nødt til, mens han endnu var i Live, i Aar 930., at fordeele ſine Stater imellem dem, dog ſaa at een, ſom han i ſær elſkede, **Erik Blothyxe**, ſkulde føre Overherſkabet. Dette gav ſnart Anledning til indvortes Krig. De første Forſøg til Norges Omvendelſe, ſkeede allerede af den 3die Monarch, **Haagen** den **Første**, ſom var bleven opdragen i Engeland af den Angel-Sachſiſke Konge **Adelſtan**, i Midten af det 10de Aarhundrede. Men der gik endnu næſten 100 Aar forbi, førend Chriſtendommen blev fuldkommen indført, og det paa mange Steder med

haar-

haarde Tvangs-Midler. **Oluf Tryggvason** og **Oluf den Hellige** have derved i sær forhvervet sig et Navn. Men deres øvrige Bedrifter ere tildeels rette Avanturer, og det var til den Tid den herskende Smag i Norden, derved at giøre sig berømmelig, og de følgende Kongers Historier ere ligeledes meget rige derpaa. Man læser om adskillige, som i Ungdommen ere blevne opdragne ganske i Mørket, eller og paa fremmede Steder, har udenlands og til deels vidt fra deres Fædreneland ved deres Heltemod og utroelige Foretagender forhvervet sig stor Roes, ere endelig komne Hiem igien, efter utallige Handeler er blevne erkiendte for Descendentere af den Kongelige Stamme, og har langet til Kronen. Fornemmelig var Rusland til en Tid en saadan Tilflugt for de Nordiske Prindser. Det gaaer vist ikke an, at tilskrive de Norske alene alle **Normænnernes** Bedrifter i disse Aarhundrede, da de Danske og Svenske har og taget Deel deri. Dog vare de fornemmelig de, som besatte **Færøerne**, **Island** og de Grønlandske Kyster; underkastede sig de **Schetlandiske**, **Orkadiske** og **Hebudiske Øer** og **Man**, og havde undertiden hele Districter af **Skotland** og **Irland** en Tid lang inde. Og omendskiønt de **Normænner**, som i **Frankerige** og derfra i **Sicilien** og **Neapel** har vidst at forskaffe sig bestandigere Sæder, og fra hvilke store Hertuger og Konger nedstamme, har været et blandet Folk, saa var det dog fornemmelig og egentlig Normænner. Ogsaa iblandt de **Varæger**, som i sær ere blevne bekiendte ved østlige Expeditioner, har givet Rusland sin gamle Fyrste-Stamme, og fremdeles igiennem disse Lande, endogsaa til Søes, har foretaget sig Toger indtil Constantinopel, og andensteds hen, og til deels længe har tient de Græske Keisere til Liv-Vagt, har ogsaa befundet sig Normænner. Ja man har Spor til, at deres Søefarere har endogsaa allerede opdaget Kysterne af det nordlige Amerika. Men Nationen selv var i Hensende til deres Konger besynderlig paastaaende paa sin Frihed; og blev den i Besynderlighed beskyttet af de mægtige **Jarler** imod deres Undertrykkelse. Det kunde saa meget mere skee, da der formedelst Thronfølgen gemeenlig var Krig imellem Prindserne af det Kongelige Huses forskiellige Greene, da undertiden 2, 3 eller og flere Konger herskede tillige. Fornemmelig var Norge efter **Magnus** Hr. **Ladies** Død i Aaret 1103.

i lang

i lang Tid indviklet i beſtandige Uroeligheder. Lutter Scener af Blods-Udgydelſer og andre Afſkyeligheder! Hvilket viſer de Benævnelſer af **Birkebeene, Heklunger, Kuflunger, Warbelger, Bagler, Slittunger, Ribbunger,** hvormed de mangfoldige Factioner i Begyndelſen kaldte hinanden af Spot, men ſom undertiden bleve til Ære-Titler. Man kan let foreſtille ſig, at den Katholſke Geiſtlighed har haft ſtor Deel i dem alle. Men det er næppe at begribe, hvorledes Nationen har ſaa ofte kundet lade ſig giække af de blotte Lykkens-Riddere, for hvilke det var nok, ved den bedragelige Ild-Prøve at legitimere ſig til Fortrin for de Kongelige Printſer. Læſere, ſom elſke det Vunderbare og Romanmæſſige, finde her nok til deres Underholdning. Midt i denne Forvirring opſtod i Norge en værdig ſtor Regent i Kong **Sverrer**, Aar 1177. Endogſaa den beſynderlige Overſkrift over hans Segl giver en ikke uſikket Afbildning paa hans Character: Suerus, Rex Magnus, ferus ut Leo, mitis ut agnus. Han døde 1202., og hans Portrait er af Forfatteren ſær lykkelig ſkildret. Hele Norden bekom og en ædel Hiſtorieſkriver i **Snorro Sturleſon**, ſom i Aaret 1216. kom til Norge, og der ſaa vel ſom i Sverrig ſamlede Materialier til ſit berømte Værk. **Hako V.**, Sverrers Sønne-Søn, var atter en ſtor Konge, ſom i ſin 46 Aars Regiering fra 1217.-1262. har erhvervet ſig en ſtor Anſeelſe i hele Europa. Pave **Innocentius IV.** havde nok ſaa gierne vildet indflætte ham med i ſin Ligue mod Keiſer **Friderich II.** Men han undſlog ſig med megen Klogſkab derfra. Hans Dotter **Chriſtina** blev forlangt af Kong **Alphonſus X.** i Caſtilien til Gemahlinde. Men hun fik ſiden hans Broder **Philipp.** Den Norſke Geſandt, der førte hende 1258. til Spanien, ſkal den Tid der have lært at kiende den bekiendte **Deutſche Heldenbuch**, medbragt en Afſkrift deraf, og have ladet den overſætte i det Norſke Sprog, hvorved de ſaa kaldte **Kiempe-Viiſer** ſkal være foranledigede, ſom ved en ſælſom Forvandling tilegner Nordiſke Helte de Tydſke og Italienſke Helters Bedrifter, og forſætter ganſke ſydlige Scener i nordlige Egne. (See **Gebh. Vorr.** S. 21. **Suhms** Tanker om Vanſkelighederne i at ſkrive den gamle Danſke og Norſke Hiſtorie. Skrifter af det Kiøbenhavnſke Sælſkab IX. Deel S. 33.) Denne ſamme Kong **Hako** erholdte og først et fuldkommen

Over-

Overherſkab over Island og Grønland henved Aar 1261. Længe tilforn vare Øerne omkring Skotland bragte til Underdanighed. Men de havde deres egne Herrer, ſom Vaſaller af de Norſke Konger, der og til deels ſelv førte Navn af Konger. Men Magnus VII. ſolgte allerede 1266. den Øe Man og de Hebudiſke til den Skotſke Konge Alexander III. Bahuus-Lehn, Herjedalen og Jemteland, der nu omſtunder ere Svenſke Provintſer, hørte og i gamle Dage til Norge. Og Helſingland ſelv er i det 9de Aarhundrede førſt bleven beboet af Norſke. Med Erich II. herſkede atter hans Broder Hako VII., ſkiønt ſom Hertug, dog næſten med fuldkommen Souverainitet i ſin Andeel. Ved den ſidſtes Dotter Ingeborg kom Kronen til det Svenſke Birgerſke Huus, hos hvilken den forblev under 3 Herrer, indtil den Danſke Margaretha, Moder til den ſidſte, og den andens Gemahlinde, tilegnede ſig den. I de ældſte Aarhundrede var den ægte Fødſel ikke til Hinder for en Konge-Søn at komme paa Thronen. Men ſiden blev ſeet derpaa. Norge ſynes fordum at have været meget mere Folkerig, end nu. Men de beſtandige Krige, de hyppige Expeditioner og Udvandringer, og i ſær den ſorte Død i Aaret 1348., har meget formindſket Indbyggernes Tal. Man finder i de gamle Norſkes Characteer en ugemeen Tapperhed, Behiertighed og Hidſighed, men og megen Raahed i deres Sæder, den yderſte Hevngiærrighed, Tilbøyelighed til Drukkenſkab og Vellyſt. I deres Svar affecterede de fornemmelig en bidende Vittighed. I de ſildere Tider har mange Tydſkere og Skotter, i ſær de førſte, nedladt ſig iblandt dem. Hanſeſtædernes Comptoir til Bergen, hvis Begyndelſe man kan regne fra Aar 1270., var næſten uafhængig, en beſynderlig Republik, og altſaa farlig for Nationen. Nu omſtunder er det meget mere indſkrænket, men vedligeholder dog endnu en Deel af ſin gamle Forfatning.

(Beſlutningen følger.)

Anmældelſer.

Leipzig. Dr. Browns Betrachtungen über die Poeſie und Muſik, nach ihrem Urſprunge, ihrer Vereinigung, Gewalt, Wachsthum, Trennung Verderbniß, aus dem Engliſchen überſetzt, mit Anmer-

merkungen und zween Anhängen begleitet von Johann Joachim Eſchenburg. 494 S. i 8vo. 1769. Af dette Værk er tilforn i Aaret 1768. udkommen en Franſk Overſættelſe. Det kom først ud i London 1763 og i det følgende Aar beſørgede Forfatteren et nyt og forandret Oplag deraf under Titel: The Hiſtory of the Riſe and Progreſſ of Poetry, through its ſeveral Species. Denne Bog gav Anledning til Stridigheder. Der kom Anmærkninger ud derover af en ubenævnt og med megen Bitterhed Forfattede. I ſamme Tone ere de og blevne beſvarede i et beſynderlig Skrift, og Overſætteren formoder, **Brown** har ſelv været Forfatter til Skriftet. Overſætteren har betient ſig af begge. Han har deels af ſamme føyet Anmærkninger under Texten, deels leveret Udtoge deraf i det andet Anhang, da det første indbefatter en muſikaliſk Afhandling af Hr. **Brown** under Titel af **Sauls Helbredelſe**. Overſætteren har og tilføyet nogle egne Anmærkninger, hvori han deels søger at oplyſe et og andet, deels prøver Forfatterens Grunde og Meeninger. Man roſer Overſætterens Flid i Arbeydets Udførelſe og hans Held i forſkiællige Steders Rettelſe. I Fortalen har han og ſær rigtig beſtemt Skriftets Værdie. Det finder vel ikke hans Bifald overalt, men bør dog anſees ſom et Foſter af en giennemtrængende Skarpſindighed.

Berlin. Qvinti Curtii Rufi de rebus Alexandri Magni libri ſuperſtites cum verſione gallica Vaugelaſii & Supplementis *Joh. Freinshemii.* 1770. i 8vo. Dette meget ſmukke Oplag af **Curtius** er trykt med nye støbte Skrifter, og de Trykfeyl rettede med ſtor Flid, ſom havde indſniget ſig i den første Udgave.

Anmærkning.

I forrige No. S. 338. er indløben en betydelig Trykfeyl **Lin. 22 ved det med Forræderets**, hvilken Læſeren behage ſaaledes at rette: **reddet ved Forræderiets.**

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 24.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 14de Junii 1770.

Kiøbenhavn.

(Beſlutningen om de Nordiſke Folkes ældſte Oprindelſe, ꝛc. See forrige No.)

Det Siette Kapitel foreſtiller Levemaaden og Tilſtanden i Norden i de ældſte Tider. Hvad Polybius, Diodorus, Strabo, Cæſar, Plinius og Tacitus har berettet om de gamle Gallier, Britanner og Germaner, at deres første Levemaade har været raa og eenſoldig, næſten ſom de Vildes i Nord-America, bør man ikke vente at finde anderledes hos vore gamle Nordiſke Forfædre. Dog har en ordentlig Statsforfatning og Agerdyrkning været meget ældre hos dem, end man lættelig ſkulde formode. Men deres Kundſkab og Politeſſe har faaet ſin ſtørſte Tilvext ved den ſidſt indkomne Odin, og ſaa ſtor, at den i lang Tid ey ſynes at have giort nogen beſynderlig Fremgang, førend efter Chriſtendommens Indførſel. Det er en mærkelig Overenſtemmelſe imellem vore Forfædre og de Vilde i America, at ligeſom hiine troede, at Guderne boede i Godheim, hyne ved Tanais, og at de Afdødes Siæle ſkulde komme dødhen, ſaa troe ogſaa endnu de Vilde Folk i Carolina, at de efter Døden kommer hen til et andet Land, paa hiin Side Biergene og Havet. Og ligeſaa mærkelig er den imellem de gamle Spanier, og vore hedenſke Forfædre, at ligeſom

hiine ſtyrtede ſig frivilligen ned af en høy Klippe, naar dem ſyntes, at de levede for længe, og for ey at døe paa Soteſeng, ſaa giorde vore Forfædre og undertiden efter Odins Lærdom, ſom foregav, at ingen blev ſalig, uden de døde en voldſom og frivillig Død. Forfatterens Beſkrivelſe paa deres Levemaade og Staternes Oprindelſe hos dem kommer meget overeens med naturlig Rimelighed. De første Indvaaneres Levemaade, Jagt og Fiſkerie, den ældſte Myndighed, nemlig den faderlige, Norges og Sverrigs Beſkaffenhed, da de Lande ere omgivne med Hav, fulde af Søer, Floder, Moradſer Skove, Bierge og Dale, og Dannemarks ligeſaa, da det meeſt beſtaaer af Øer har nødvendig maatte foraarſage, at den eene Slægt haver ey vidſt af den anden at ſige, at hver haver boet for ſig, og derved paa en vis Maade været ligeſaa mange Folk, ſom Slægter. De kiendte ikke Landenes Strækning, de udbredede ſig derfor ey i dem efter nogen vis Plan, men i Blinde. Da de begyndte mere at formere ſig, tvang vilde Dyr, og den Frygtagtighed, ſom er Menneſker naturlig, og ſom kommer af deres Selvvidenhed om deres egen Svaghed, dem til at holde ſig tilſammen, ſom boede i een Dal, paa een Fiældſtrækning, paa een Slætte, og at flytte nær hinanden og boe Vicatim. Dette er Folkenes og Staternes første Oprindelſe, undtagen dem, der opſtode i Nærheden af Babel. Deres Mængde og deraf flydende Nød fremavlede Kunſterne, ſom i Begyndelſen vare meget ſimple. Da de ginge meget paa Jagt og vankede om, ſaa traf de i en anden Dal, paa en anden Slette, paa et andet Bierg, paa den anden Side af et Fiæl, Kreaturer, der vare ſkabte ligeſom de. Ved at ſtifte Omgang med dem, gave de hinanden ſærdeles Navne, da de tilforn og i de første Tider har tildeels formedelſt Sprogenes Fattigdom betient ſig af blot almindelige Navne (for Ex. Naar vi talde Finnerne Fennos d. e. Folk, ſom beboe et moradſigt Land, ſaa har de kaldt ſig ſelv ved det almindelige Navn Suomalaiſet eller Samolaiſet. d. e. Folket i Landet.) Omgang imellem Folkene frembragte Handel og Vandel, hvorved flere og længere bortliggende Folk lærte efterhaanden at kiende hinanden. Men Omgang frembragte og Krig. Paſſionerne, ſom hidindtil havde lagt i Dvale, begyndte at opvaagne. Man fik Lyſt til at beſidde de Vahre, man ſaae.

Man

Man kunde ofte ey komme overeens om Værdien af Bytningen. Heraf opstode Slagsmaale. Vrede og Forbittrelse kom dertil. Dette gav Anledning til at udvælge den stærkeste og modigste til Anfører, som saa vidt man har Efterretning, er stedse her i Norden bleven kaldet **Drot** og siden **Konning**, men deres Ægtefæller vedbleve det gamle Navn **Drotning** eller **Dronning**. I Begyndelsen har saadan Regimente ey varet længere, end den nærværende Tvist paastod, men blev siden bestandig ved, formedelst ideligere Tvistigheder iblandt Folkene, og naar de havde sundet særdeles Behag i deres Konger, bleve deres Børn antagne til Regentere og Anførere efter dem, hvilket omsider blev anseet som en Ret, der tilhørte den Kongelige Slægt. Kongernes dobbelte Forretning var at stille i Trætter, og anføre Krigshæren. Deres Magt var meget indskrænket og de bleve ikke længere adlydte, end Folket var fornøyet med dem. Alene i Sverrig var Kongernes Magt ved Christi Tider, og længe derefter, meer uindskrænket. Kongerne og deres Børn, og de Gamle, som endten nedstammede fra Kongerne eller nogen anden anseelig Mand, udgiorde de første Classer af Stænder, og det var Adelstanden, hvilken Forfatteren giør lige gammel med Staternes Oprindelse. Folket udgiorde den anden Classe, de Frigivne den Tredie, og Trællene, som vare Krigsfanger, og deres Afkom udgiorde den fierde og nederste Classe. Religionen var grundet paa Frygt, og blev dyrket i tykke og vildsomme Skove paa gruelige og fæle Bierge, og andre eensomme Steder, hvor Præsterne bedst kunde øve de Koglerier, hvormed de bedrøge en eenfoldig og raa Almue. Vore Forfædre vare derfore saa tilbøyelige til at troe Spøgelser, Gengangere og Underjordske. De ofrede Dyr, ja Mennesker selv, og begge Deele anseer Forfatteren som Virkninger af deres ved Kulden hærdede Legemer og Gemytter. (Men mon man ikke gierne kan anse det for blotte Virkninger af Overtroe og Bedragerie, ligesom hos andre Folk, hvor man ikke just kan give Kulden Skyld derfor?) Endogsaa i deres Himmel maatte Slag, Mord og Blod have Sted. De fegtede der ideligen, bleve jævnligen ihielslagne, og levede strax op igien. De have foragtet Døden, ja Saar og Pinsler, for siden at nyde Salighed efter deres Begreb. Hos saadanne Folk maatte Præsterne gielde meget, ja meer end Kongerne selv,

og det var Aarsagen hvorfore de Svendske Kongers Magt har været næsten uindskrænket, da de tillige vare Præster, og dette var Odins listige Paafund. De har været hengivne til stærke Drikker og Ladhed, men ikke saa synderlig meget til Vellyst. Forfatteren er eenig med Hr. Prof. Schønning, som har beviist, at Norden har været temmelig vel dyrket over 300 Aar for Christi Fødsel. Han anstiller og herved den Leylighed en vidtløftig Undersøgning om det bekiendte Thule, og anfører baade de mldlere og nyere Skribenteres ulige Meeninger derom. Han bifalder ikke den næsten almindelige Meening, som vil giøre det til Island, men hellere den, at ved Thule snart forstaaes de sydlige Kanter af Norge, snart heele Norge, ja vel heele Scandinavien, og at Navnet er endnu tilovers i Tellemarken. Til Slutning viises af Jordens tidlige Dyrkning, som vore Forfædre ikke kan have lært af Tydskerne, hvis Land Tacitus, 400 Aar omtrent efter Pytheas, beskriver som det, der endda var øde og vildt, at Phænicierne maa have været her i Norden, og at vore Forfædre maa have lært baade Bogstavernes Brug og Agerdyrkningen af dem. Dette bestyrkes i sær med de gamle Runiske Monumenter og Mynter, som findes alle vegne her i Norden, ligesom der og i Engeland og Spanien, hvor man ved Phænicierne har drevet deres Handel, findes saadanne, hvis Characterer har stor Lighed med Runerne. Je der findes nogle Carthaginensiske Mynter, som ligne de Runiske Bogstaver, og de Samaritaniske Bogstaver, som er virkelig Phæniciske, har iligemaade stor Lighed dermed. Dog er Forfatteren ikke ganske den Meening imod, at jo Odin kunde have medbragt de Runiske Bogstaver fra de Phænicieske og Græske Colonier ved Tanais, Mæotis, og det sorte Hav, hvor han havde boet. Der er ham kun denne vore Tanker liden Omstændighed i Veyen, at han i de Lande hvor han har taget Veyen igiennem derfra hertil Norden har ikke efterladt sig nogle Spor af denne sin Kundskab.

Det Syvende Kapitel handler om de ældste Navne paa Norden selv, og paa Landskaber og Stæder i Norden. Efter at Forfatteren først har viist, at ved Baltica og Basilea, som Pytheas og Xenophon Lampsacenus taler om, skal forstaaes Sverrig; at Mentonomo

og Den Abalus bør søges i Preussen; at man af de gamle Navne paa Lande, som forekomme hos Græske og Romerske Skribentere, kan slutte, at Norden fra de ældste Tider har været beboet af eet og samme Folk, og at Landene fra meget gamle Tider af har ført de samme Navne; at Øresund har maaskee været de gamle Romere bekiendt; saa opregner han tilsidst de ældste Navne paa Landskaber og Byer i Sverrig, Norge og Dannemark, hvilke han har undersøgt deels efter deres Ælde, deels efter deres Etymologier, for deraf at drage den Slutning, at intet andet Sprog, end det nu værende haver fra de ældste Tider af været brugeligt her i Norden, endskiønt det fra umindelig Tid har været deelt i Dialecter. Men med de Navne **Dannemark, Norge, Sverrig,** og **Gothland** har han for nærværende Tid ikke befattet sig.

I det **Ottende Kapitel**, som af alle er det vidtløftigste handles om **Cimbrerne**. Forfatteren anseer dette Navn som et Nomen Appellativum, og **Cimbrerne** for det samme Folk, som Frankerne, og tildeels som nu værende Jyder, og de gamle **Cimmerier**. Efter den almindelige Forklaring skal det betyde det samme som **Kiæmper** eller **stridbare Folk**. Disse **Cimbrers**, saa vel som alle Nordiske og Tydske omkring Østersøen boende Folks ældgamle og rette almindelige Navn har været **Gother**. Efterhaanden er dette Navn bleven indskrænket, ved det at hver Stamme, og et hvert Folk, som boede i særskilte Lande, eller og stod under særskilt Øvrighed, og havde særskilt Indretning, fik efterhaanden særdeles Navne, endten ved sig selv eller ved Andre. Af disse særskilte Navne er det saa berømte **Cimbriske Navn** det ældste. Deres ældste Sæde har været i **Jylland**, det efter dem saa kaldte Cherſoneſus Cimbrica, hvor der endnu findes Spor efter det **Cimbriske Navn**, som der har været indskrænket til et vist Folk, da det fra Begyndelsen af har været et Nomen Appellativum. Disse **Cimbrer** maa have været de første Ophavsmænd til den store Udvandring, og de første som har rykket op, og det maa være Aarsagen, hvorfore de andre mange Folk, som har været i Sælskab med dem, ere blevne kaldte med deres, som et almindeligt Navn, alle **Cimbrer**. Hvad deres Herkomst anbelanger, da er Forfatteren derom ikke eenig med Hr. Profess. **Schiønning**,

og hans Forgiængere, ſom giør dem til Celter, ey heller med dem ſom giør dem til et Danſk Folk, ſkiøndt han ſelv har tilforn været af denne Meening, og lader dem endnu tildeels være de nu værende Jyders Stamfædre. Han vil og ikke have dem henregnet til det fra det Tydſke adſkilte Nordiſke Folk, men til det Tydſke Folk, og følger derudi Plinii Authoritet, ſom ſiger, at Cimbrer, Teutoner og Chaucer vare alle Ingævoner, ſom var een af de fem Germaniſke Hoved-Slægter, og at de boede ved Havet, hvori og Tacitus med ham kommer overeens. Til diſſe Ingævoner vil Forfatteren og have Friſerne henregnede, og holder for, at de har været tillige med indbefattede under det almindelige Cimbriſke Navn og i Sælſkab med Cimbrerne paa deres Udvandring. Ved denne Udvandring er Jylland næſten bleven udtømmet fra Folk. Af denne Leylighed betiente ſig de Nordiſke Gother, og gik fra de nu ſaa kaldte Danſke Øer og fra Scadinavien over til Jylland, hvor de ere blevne ſammenſmeltede til eet Folk med de faa tilbage blevne Cimbrer, hvis Navn er endnu tilovers i Himmer Syſſel. Nogle af de gamle Cimbrer, ſom efter Udvandringen ey ere komne tilbage til deres Fædreneland, har ſiden nedſat ſig i Stiftet Bremen, og ere der ſiden blevne kaldte Franker, ſaa at Frankerne ere af Cimbriſk Herkomſt og virkelige Cimbrer, ligeſom Saxerne ere de gamle Teutoner, ſom Cimbrerne kaldte deres Brødre, for hvilke Meeninger Forfatteren har anført mange gode Grunde. Plutarch (in Vit. Mar. p. 411) vidner, at de Tydſke kaldte Latrones Kimbri, det er tapre og ſtridbare Krigsmænd, hvilke var den egentlige og første Bemærkelſe af Latrones hos Romerne. I hvor vel det ſynes ikke aldeles urimeligt, at Cimbrerne kan af andre Folk være blevne fortrængte og uddrevne af Jylland, ſaa har dog Forfatteren ikke forladt den almindelige Meening, ſom har ſaa mange Vidnesbyrd og andre Grunde for ſig, at nemlig Overſvømmelſer har drevet dem paa Flugten. Han ſøger at viſe, at Cimbrer og Teutoner har været i Sælſkab med Gallierne paa deres Udvandringer, og at Cimbrernes første Udvandringer har gaaet for ſig meget tidlig og for Alexander den Stores Tid. Herefter handler Forfatteren om de adſkillige Folk, ſom har været i Sælſkab med Cimbrerne paa deres

Ud-

Udvandringer, og først om Teutonerne, deres Brødre, hvis Navn er siden bleven almindelig for Germanerne, ligesom det er endnu tilovers i Dytmersken, og paa flere Steder, og hvis ældste Boelig har været i Holsteen, Lauenborg og Meklenborg. Deres Magt og Anseelse maa have været Aarsagen, hvorfore de alene nævnes tillige med Cimbrerne paa deres Udvandringer. Ambronerne som fulgte med Teutonerne, skal have været Saxer, og ere siden bleyne bekiendte under dette Navn. Fremdeles have fulgt med Cimbrer og Teutoner de saa kaldte Charudes eller Harudes, hvis Navn skal endnu være tilovers i vort Harsyssel, de Sabalingier, hvilke synes at findes endnu i vort Salling, de Siguloner, Cobander, Chaler, og Phunduſier, hvis egentlige Boepæle man ikke kan fastsætte, uden, at de har boet paa vor Halv-Ø iblandt Cimbrerne og har opfyldt Hertugdømmet Slesvig. Imellem alle disse Folk, skiøndt de udgiorde særdeles adskilte Stater, saa har der dog formedelst fælles Religion, Oprindelse, Sprog, Sæder og Beliggenhed, været nogen saadan almindelig Forening, hvorpaa den Schweizerske Republique i disse Tider viiser os det fuldkomneste Billede, og de ere bleyne indbefattede under Cimbrers og Teutoners almindelige Navne, kun fordi de fulgte deres Faner, men ikke fordi de vare Deele af den Cimbriske eller Teutoniske Stat. Videre handler Forfatteren om de Svendske Folk, som og skal have været i Sælskab med Teutoner og Cimbrer, og endelig anfører ligesom under eet alt hvad han af Skribenterne har samlet om den Cimbriske og Teutoniske Udvandring. Denne heele udførlige og ret fuldstændige Afhandling om Cimbrerne besluttes med en Beskrivelse paa deres Sæder, hvilke komme meget overeens med vore Nordiske Forfædres. Man finder deriblant deres Grumhed, Vildhed og Ubesindighed, deres Foragt for, ja Lyst til Døden, deres Mod, Tapperhed, Styrke, Haardførhed, Behændighed, Aabenhiertighed og Ædelmodighed. Dog tilstaaer Forfatteren, at den samme Overeenstemmelse findes næsten i alle barbariske Folks Sæder, som beboe usunde Climata. Hvad der i sær fortælles om de Cimbriske Qvinders Tapperhed, kommer vel overeens med vore egne gamle Skribenteres Beretninger om Skioldmøer, men man bør dog ikke med nogle Nyere antage, at de gamle

Amazoner har været vore Forfædres Qvinder, da man hellere, naar man ikke vil antage, at de har udgiort en egen Stat, bør antage dem for Sarmaternes Qvinder. Ellers er vel at mærke, at den Overeenſtemmelſe Forfatteren har ſøgt at finde mellem Cimbrer og Teutoner og vore Nordiſke Forfædre, er af ham ikke anvendt eller bør anvendes til Beviis for, at de har virkelig været Nordiſke, da man veed af det foregaaende, at han har regnet dem til det Tydſke Folk. Han har kun vildet viiſe, at den ſamme Overeenſtemmelſe, man i Middel-Alderen har fundet i Sprog og Sæder mellem Nordiſke Folk og Franker og Saxer, den ſamme har og fundet Sted imellem de Nordiſke, og Cimbrer og Teutoner, ſom vare Frankernes og Saxernes Forfædre. Ikke deſtomindre veed man af det foranførte, at lad være han har adſkilt Cimbrer og Teutoner, ſom tydſke Folk, fra vore Nordiſke, ſaa har han dog tilforn viiſt, at de har ſom Tydſke og Nordiſke haft fra Begyndelſen fælles Herkomſt og været eet Folk, der ved Duna har ſkildt ſig ad i de tvende Hobe, og deraf bliver vel og Overeenſtemmelſen i deres Sæder let begribelig. — I det Niende Kapitel har Forfatteren giort en kort Igientagelſe af dette og ſit forrige Værks Indhold, og dernæſt til Slutning kortelig viiſt, at Norden har for Odins Tid været beboet, at den har haft ſine ordentlig indrettede Stater, og at Agerdyrkningen allerede da har været i Brug, endſkiøndt, hvad der ellers for Odins Tid har tildraget ſig i Norden, ligger begravet i Forglemmelſens Mørke.

Halle.

(Beſlutningen paa Recenſionen af den 14de Deel af Algemeine Welthiſtorie.

Vi komme nu til den Danſke Hiſtorie, ſom er udarbeydet med ikke mindre Flid og efter ſamme Plan. En kort geographiſk og ſtatiſtiſk Beſkrivelſe gaaer foran. Derpaa følger Hiſtorien ſelv, ſom gaaer indtil Kong Chriſtophori Bayari Død eller til Aar 1448. I ſamme udgiøre Odins Ankomſt, Chriſtendommens Indførelſe, den Calmariſke Foreening, og det Oldenborgiſke Huſes Thronbeſti-

beſtigelſe Hoved-Epocher. Hr. Gebhardi holder Nordlandenes første Beboere for Descendentere af de Ingevoners gamle tydske Hoved-Stamme, hvilke først har trænget sig herfrem fra Østen ind i Germanien. De førte et omvankende Hyrde-Levnet. Med Tiden valgte nogle af dem bestandigere Sæder. Andre derimod bleve ved deres forrige Levemaade. Disse kaldte man Svever. Af de sidste vare de Cimbrer og Teutoner. Teutonerne skulde efter Justice-Raad Anchersens Meening endnu være at finde i de sildere Tuithoner hos Tacitus, i Steden for hvilke han læser Tuithoner, som med 6 andre Sveviske Folkeskaber har dyrket Gudinden Hertha. Om Odin og den af ham indførte Religion og Statsforfatning, handler et besynderligt Afsnit. Derudi er sammendraget i et kort Begreb Alt hvad Islændernes Traditioner har om ham. Thi hos de sydlige eller tydske Skribentere finder man blot hans Navn anført, men intet om hans Bedrifter. Snorro Sturlesen er altsaa, men først af det 13de Aarhundrede, den Skribent paa hvis Troeværdighed man alene har at beraabe sig. Hvad? (spørger Recensenten) om man kunde paastaae, at Nordlænderne havde først faaet deres Odin fra Angel-Sachserne, ligesom det er beviist at de have faaet deres Runer fra dem; og at man herefter har udsmykket hans Historie med mange Fabler? Dette holder han for vist, at han er den samme, som de gamle Sachsers Wodan, hvilken sidste nogle meene dog at have været en anden. Man veed at Forfatteren sætter Odins Ankomst til Norden i Midten af det 3die Aarhundrede af vor Tids-Regning, og i øvrigt følger han Islændernes Stam-Tavler. Han antager derved 25 til 30 Aar for enhver Generation. I Begivenhedernes Fortælling betiener han sig vel og af Saxo, dog immer under det nøyagtigste Øyemærke paa den troværdige udenlandske Historie. Det er i det Mindste et nyt Forsøg, at bringe saa megen Rimelighed, som mueligt er, ind i disse Tiders Historie. Men en historisk Tvivler vil dog vel næppe dermed finde sig fornøyet, i hvor megen Møye Forfatterens Beregninger end maa have kostet ham. Men desto mere vil han finde sig fornøyet med det korte Begreb af de Nordiske i sær de Danske Oldsager fra S. 327 til 352. Dette maa vi dog herved anmærke, at efter den antagne Hypothese har Rolf Krake regieret fra 560.-590.,

Iwar Widfathmi fra 625.-645., Regner Lodbrok fra 730.-794., alle berømte Navne iblandt Skioldungerne. Disse vare, efter Islændernes Beretning, Over-Konger, som havde deres Sæde til Lethra. Men Under-Kongernes Tal var saa stor, at der maaskee tilsidst har været een i hver Syssel, saa at man engang har talt 11 saadanne Konger i Nordre-Jylland paa een Gang. De smaa Konger i Sønder-Jylland ere alligevel, formedelst deres Krige med Frankerne, blevne disse mere bekiendte, end de saa kaldte Over-Konger. I Henseende til det af den Tydske Konge Henrich paa hiin Side Eideren oprettede Marggrævskab, som gemeenlig bliver bestridet af Danske Skribentere, forsvarer Forf. Adami Bremensis Vidnesbyrd, ligesom og paa forskiællige andre Steder. Han troer, at det tydske Sprog, som bliver talt i det sydlige Slesvigske, da derimod det Danske hersker i den nordlige Deel, kommer fra den Sachsiske Colonie, som Kong Henrich da har forflyttet didhen. Recensenten erindrer, at allerede Beda i sin Kirke-Historie vidner, at omkring Hetheby har Sachser, Angler og Danske boet tæt ved hinanden, og desto snarere kunde Henrich have giort denne Conqvete. Han seer og ikke, hvad der saa meget kan bevæge de Danske Historieskrivere til at paastaae det, som er tvert imod, da man taler om langt forbigangne Tider, der har ingen Indflydelse paa de nærværende. (Det er vel ikke Sagens Følger, men dens Sandhed, der bevæger vore Skribentere til en Paastand, imod det, der dog geraader den gamle Danske Regierung til nogen Forringelse). Otto den Store anmassede sig allerede i Aaret 965. et Overherredømme over de christelige Danske Menigheder; endten fordi han har giort noget med til deres Omvendelse; eller og i Følge det Begreb man giorde sig om den hele almindelige Latinske Kirkes Forbindtlighed til de Christnes almindelige Beskyttelse, hvilken Forbindtlighed man troede var forbunden med Keiser-Værdigheden. Og hans Hær-Tog til Jylland i Aaret 972. maatte endnu give Anledning til større Prætensioner. Ved de Indenlandske Stridigheder imellem forskiællige Danske Kron-Competentere, har virkelig de Romersk-Tydske Keisere i det 12 Aarhundrede meddeelt nogle Konger Forlehninger. (Kan være at de Romerske Keisere har ved saadan Leylighed søgt at faae Indflydelse i den Regiering, som ellers kom dem aldeles intet ved). Ja i et

af

af den Roeskildſke Biſp Eſkils Documenter, af 1135., ere Keiſer Lotharii Regierings-Aar bemærkede tillige med Kong Erik Emunds, hvilket, efter Forfatterens og Recenſentens Meening, gior det rimeligt, at man her i Danmark har tilſtaaet deres Keiſere en Art af Overherredømme, (men ikke Documentet kan angaae en Sag, hvor i Keiſeren tilligemed Kongen kan have haft nogen ſaadan Indflydelſe, ſom kan have givet Anledning dertil, ſaa det er ikke ſkeet i Kraft af Overherredømme?) hvilket Overherſkab de desuden har vildet tilegne ſig over Kongerne. (Dette kan være ſandt, men deraf følger ikke, at man har virkelig tilſtaaet dem nogen Ret dertil her i Dannemark). Selv den Statskloge Waldemar I. blev af Keiſer Frider. I. tvungen til at modtage et ſaadan Forlehning Men det var (ſiger man) noget temporelt, og tildeels tvungen, og kan ikke fordunkle den Danſke Krones Anſeelſe. (Viſt ikke, med mindre man tillige kunde beviſe det, man og ſynes at ville paaſtaae, at de Danſke Konger har virkelig nogen Tid erkiendt ſig for Vaſaller af de Tydſke Keiſere, uden maaſkee i Henſeende til de i Tydſkland erobrede Lande. See Holb. Danm. Rigs-Hiſt. I. D. S. 237.) Thi dette vil man dog vel tilſtaae, at de Romerſke Tydſke Keiſere har den Tid været ulige mægtigere. Samme Kong Waldemar undertvang ſig Rügen 1169. og en Deel af Pommern. Dog antog han endnu ikke Titel af de Wenders Konge. Hans Søn Knud VI., denne ſtore Erobrer, har først brugt den i et Original-Document af Aar 1196., og hans Broder Waldem. II. kaldte ſig Danorum Slavorumqve Regem, Ducem Jutiæ, Dominum Nordalbingiæ. Ja Keiſer Friderich II. ſluttede 1214. med denne ſidſte en beſynderlig Fred, i hvilken han med Rigsſtændernes Bevilling, fraſagde ſig alle Prætenſioner paa de Lande, hvilke Tydſkland fordum beſad paa hiin Side Eidern og Elben, og afſtod Slavien til det Danſke Rige. Men efter denne ſamme Konges ulykkelige Skiæbne faldt alle Ting tilbage igien, og alene Herrerne af Roſtock, Werle og Wenden, og Fyrſterne af Rügen forbleve Vaſaller af Kongen. Denne de Danſke Kongers Ober-Lehns-Ret blev endnu erkiendt i Pommern indtil i det 14de Aarhundrede, i hvilket, mens Interregnum varede efter Kong Chriſtoph. II. Død, i Aaret 1338., Keiſer Ludvig lagde det umiddelbar under Keiſeren. Titlen af de Gothers

Kon-

Konge finder man først i Waldem. III. Brevskaber, efter Aar 1361. og for Aar 1363. Man kan derfor ikke tvivle paa, at han jo har antaget den i Anledning af Gothlands Erobring i Aaret 1360., paa hvilken Wisbye da var een af de vigtigste Hanseſtæder, endſkiønt man pleyer ellers og at angive en anden Oprindelſe til denne Titel. Den første Valg-Capitulation har man forelagt Kong Chriſtoph. II. i Aaret 1320., en Herre, om hvilken man forud kunde giøre ſig de uforbeelag igſte Foreſtillinger. Thi i de ældſte Tider var Regierings-Forfatningen Monarchiſk. I denne Valg-Capitulation ligger virkelig de første Træk til de følgende. Forfatteren holder den for en Anledning til alle de Ulykker, hvorved Dannemark under denne Konge har været ſin Undergang nær. Recenſenten meener dog, at Kongens ſlette Opførſel og Udueligbed kan derudi have haft ligeſaa megen Skyld, da han endog med en uindſkrænket Magt ikke ſkulde have været de krigſke Holſteenſke Grever voxen nok. Og gaaer man tilbage til de ældre Tider, ſaa finder man, at Kongernes Anſeelſe har ofte været meget liden. Imidlertid ſynes det dog, at Rigsſtænderne har omtrent ved den Tid ordentlig formeret ſig, og at Adelen er i ſær ſtegen. Men Rigs-Raaderne have først under Chriſtian I. langet til de Fortrine, hvor ved de har forſvaret ſig indtil Souverainitetet. Over Hiſtorien ſelv har man ikke videre kundet udlade ſig. Man kan anſee den ſom et Kiernefuldt Udtog af hvad nyere Danſke Lærde har ſkrevet over viſſe Perioder af deres Lands Hiſtorie, enkelte Kongers Liv og Levnet, og andre did henhørende Materier. Dog forſikrer man, at Forfatteren er og immer ſelv gaaet tilbage til de Kilder, af hvilke de har øſet. Hans Bekiendtſkab med Naboe-Staternes Hiſtorie, og fornemmelig de Tydſkes, ſom i den øvrige Europæiſke Hiſtorie er ſaa uundværlig, og hans Duelighed til at betiene ſig af de originale Documenter, har dertil ſkaffet ham mange Hielpe-Midler. — Hr. Prof. Gatterers Fortale indbefatter et Forſøg over Land-Charterne. Iblandt den utallige Mængde, ſom vi beſidder, ere der næppe nogle hundrede Original-Stykker; og i dem ſelv er end ikke alt tilforladeligt. Han giør altſaa det Forſlag, at man en Tid lang ſkulde ophøre at giøre Land-Charter, og imidlertid ſørge for at forſkaffe ſig gode og vel tilberedte Materialier. Kilderne til den geographiſke Viſhed ere Land-

maa-

maalinger, himmelſke Bemærkninger, og Archivaliſke Efterretninger. Den, der nøye kiender en eeneſte Diſtrict, og aſtronomiſk opdager et eeneſte Steds Beliggenhed, gior Geographien en ſtørre Tieneſte, end dens geſkæftige Haand, der udcopierer hundrede Land-Charter. Til den ældre og nyere Jord-Beſkrivnings Sammenligning foreſlaaer Hr. G. det koſtbare diplomatiſke Hielpe-Middel, at ſamle ſaa vel de gamle ſom nyere Archivaliſke Opſkrifter af Diplomer. Og Udgiverne af gamle Brevſkaber bliver ombedede med den ſtørſte Noyagtighed, at føye dem til deres Aftrykker. Dernæſt har man endnu at benytte ſig af alle de Gamles ſaa kaldte Itineraria, alle de Nyeres Reyſe-Beſkrivelſe, alle gamle Geographier, og alle Hiſtorieſkrivere, og det til deels med kritiſke Forbedringer. Forfatteren formoder, at Ptolomæus har ſelv haft mindſt Deel i den Geographie, ſom bær Navn af ham; at det meeſte derimod er indlemmet og tilſat af Grækerne i Middel-Alderen; og at det af Uvidenhed er bleven tilſkreven denne berømte Mand. Ligemaade holder han Antonins Itineraria, det Hieroſolymitanſke, og de Peutingerſke Tabeller for Compilationer af de ſildere Aarhundrede; endſkiønt alle Stykker derved ere bleyne lagte til Grund. Den Sal. Mayers kritiſke Charte af Tydſkland viſer, at vi af alle vore Geographier, nogle faa Steder undtagne, ere bleyne bedragne. Iblandt Projections-Maaderne til Nettets Forfærdigelſe, foredrager Forf. den Stereometriſke Horizonta-Projection for alle de andre. Men da man hidindtil vilkaarlig inddeeler de Qvadrater, ſom opkomme ved de ſig gienneməſkiærende Meridianer og Paralleler, ſaa raader han at lade enhver ſaadan Qvadrats Riſt i generale Charter beſtaae af 15 ſmaa Ruder, og i ſpeciele Charter af 30 eller 60. Fordeelene deraf ere lætt at indſee. For at udtrykke ſig kort og dog tydelig i Charters Beſkrivelſe og Bedømmelſe, anpriſes tilſidſt Brugen af nogle Heraldiſke Kunſt-Ord. — De Charter, ſom Hr. Gebhardi har tilføyet ſit Værk ere af de bedſte Danſke og Svenſke bragte i liden Format. Derved er og en Afbildning i Efterſtik af Egnen omkring den gamle Danſke Reſidence Lethra, og Gudindens Hertha formeente hellige Lund; hvortil den førſte Grøve af Lethraborg, Hr. Joh. Ludvig von Holſtein har ladet forfærdige Originalen, ſom er meget rar. Man ſavner ellers ved dette Værk tilforladelige

lige genealogiſke Tabeller, ſom man ey ugierne havde ønſket af en Gebhardi Pen. I Fortalen og paa andre Steder har Forfatteren ved Leylighed mældet om nogle Arbeyder af vore Danſke Lærde, ſom man havde at forvente, og hvoraf vi har allerede ſeet Begyndelſen til en Deel. Hr. Conferences-Raad Cleven feldt beſkæftiger ſig med Samling af den Danſke Adels Vaaben, og en udførlig Diplomatiſke Hiſtorie derom. Iligemaade tænker han at oplyſe de Skaanſke og Jydſke Documenter efter accurate Tegninger, hvoraf allerede 12 ſær fine Kobberſtikker til den Tid har været færdige. Af Hr. Etats-Raad Langebek venter man de Kongelige Monumenters og andre Oldſagers Afbildninger; fremdeles et Værk om Danemarks Forfatning i Middel-Alderen, ſom da næſten ſkalde være fuldført, og hvortil der allerede vare ſtukne tvende Charter, ſom Hr. Juſtice-Raaden villigen har meddeelt Forfatteren; og endelig en Ordbog over Middel-Alderens Sprog. Af de Oldenborgiſke Kongers Hiſtorie, ſom Hr. Prof. Schlegel har paataget ſig, er den første Deel allerede kommen for Lyſet, og opvækker Forlængſel efter Fortſættelſen. Hr. Paſtor Lork vil iet Værk under Opſkrift, Seculum Friderician um, levere den nyeſte lærde Hiſtorie og berømte Mænds Levnets Beſkrivelſer af denne Periode. Hr. Biſkop Pontoppidan Danſke Atlas fortsættes af Hr. Juſtice-Raad Hofmann, og den Norſke, hvortil Hr. Capitain Wangenſtein, ved tvende Charter, et almindeligt og et ſpecielt, har giort Begyndelſe, vil Hr. Cancellie-Raad Hammer i Aggershuus ſtræbe at udføre. En Kirke-Hiſtorie om Norge har Hr. Biſkop Nannestad lovet. Af Hr. Conference-Raad Suhms og Hr. Prof. Schiønnings Arbeyde har vi allerede ſeet Begyndelſen. Knytlinga Saga, en gammel Danſk Chronike, ſkal vor berømmelige Etats-Raad Gram virkelig have befordret til Trykken, men man veed ikke af hvad Aarſag den ey er kommen for Lyſet. En Afhandling af Hr. Etats-Raad Koefod Ancher de Jure publico Daniæ & Norvegiæ ſkal og være færdig i Haandſkrift, hvoraf og Hr. Gebhardi har benyttet ſig, og ſom man agter ſær værdig til Trykken. Her mældes og om det Kongelige Speyl, ſom er allerede udkommen. — Saa vidt vi vide, ſkal denne Deel, ſom indbefatter vor Danſke og Norſke Hiſtorie, være til Kiøbs at bekomme for ſig ſelv, til Tieneſte for de Danſke Læſere, ſom ønſker at eye den alene.

Franſ.

Frankfurt og Leipzig.

Codex diplomaticus Anecdotorum, res Moguntinas, Frevirenſes, Franconicas, Palatinas, finitimarumqve regionum nec non jus germanicum, & S. R. I. hiſtoriam vel maxime illuſtrantium Tom. V. ex Schedis B. Valentini Ferdinandi S. R. I. Liberi Baronis de Gudenus, Cammeræ Imperial. qvondam Aſſeſſoris, ut & B. Friderici Caroli de Buri, Seren. Principi ac Domino, Ludovico, Haſſiæ Landgrav. a Conſil. Secretior. collegit, digeſſit, produxit *Henr. Wilh. Ant. Buri*, Seren. ac Celſiſſ. Domus Yſenburg Conſiliar. & Archivar. 7 Alph. 1768. I Fortalen til dette Værk fortæller Hr. von Olenſchlager dette Værks Hiſtorie, ſaa vel ſom den berømte Hr. Baron Gudens Liv og Levnet. Det er bekiendt, at han døde juſt til den Tid, da han fuldendte den 4de Deel af ſin Codex diplomaticus. Han efterlod ſig mange Documenter, ſom kom i Hr. von Buri's Hænder, Geheime-Raad i Darmſtadtiſk Tieneſte. Ligeſom denne allerede havde giort ſig fortient af Codex Diplom. og havde endog udgivet det 4de Bind paa ſin Bekoſtning, ſaa formerede han og ſine Documenter, men blev ved ſin i Aaret 1767. paafulgte Død forhindret ſelv at foretage noget. Men i hans Sted har hans Broder Hr. Buri udført dette Foretagende. Han har oſkrevet Documenterne med den nøyagtigſte Flid, og givet dem en anſeelig Forneriſe. Ja han giver endogſaa Haab om med et ſiette Bind at ville beſlutte dette Værk, ſom iblandt Diplomatiſke er et af de vigtigſte og brugbareſte. I nærværende Bind indefattes: 1) Diplomatarium Eccleſiæ Collegiatæ Werzlarienſis. Til diſſe 211 Documenter er tilføyet een af den Sal. Buden forfærdiget Elenchus Prælatorum Eccleſiæ Wetzarienſis. 2) Collectio diplomatum C. ad illuſtrandam hiſtoriam Comitum a Reineck inſervientium, hvor ved i ær den Reineckiſke Lehnsforfatning bliver oplyſt. 3) Sylloge chartarum ineditarum CXXIV. præſertim res Palatinas illuſtrantium, hvorved den Rheinlandiſke adelige Families Hiſtorie bekommer et beſynderligt Lys. 4) Specilegium diplomatum CXXV. ad Familias Dynaſtarum & Comitum de Falkenſtein ac Minzenberg ſpectantium. 5) Manipulus chartarum miſcellanearum LXXXII. ex medio Ævo.

6) Ap-

6) Appendix tripartita: a) Den Sal. Gudens Notamina, Supplementa, Emendationes & Additiones ad b. Georg. Chriſt. Joannis Res Moguntinas. b) Sammes Emendationes & Additiones ad prædicti Joannes Syllabum Prælatorum & Canonicorum Moguntinenſium. c) Tillæg og Forbedringer til de 3 første Deele. Regiſteret indtager 6 Ark og er firedobbelt, over Geographie, gamle Ord, Perſoner, og de fornemmeſte Ting.

Anmældelſe.

Hamburg. Unterſuchung der Grundſätze der Staatswirthſchaft, oder Verſuch über die Wiſſenſchaft der innerlichen Politik in freyen Staaten, worin vornehmlich die Bevölkerung, der Ackerbau, die Handlung, die Induſtrie, Rechnungs Münze, Geld Intereſſen, Circulation, Banken, Wechſel, öffentlicher Credit und Taxen erwogen werden von Herrn John Stenart Baronet. In zween Bänden; aus dem Engliſchen überſetzt. Erſter Band. 1769. 665 S. i 4to. Titelen giver dette Værks Vigtighed og Omfang tydelig nok tilkiende. Nærværende første Bind indbefatter 3 Bøger, af hvilke den første handler om Befolkningen og Agerdyrkningen i 25 Kapitler; den Anden om Handling og Induſtrie i 31 Kapitler; den tredie om Penge og Mynter, hvoraf alene første Deel forekommer i dette Bind, og viser hvorfra man bør aſlede deres Grunde i Almindelighed og i Beſynderlighed i Henſeende til Storbritannien. Værket indbefatter en ſtor Rigdom af hidhenhørende Materier, og er udført med megen Forſtand og Indſigt. Forfatteren har tilbragt 30 Aar paa Reyſer, ſamlet mange Erfaringer, giort ſig mange Landes Forfatning bekiendt, og har med ſkarpſeende Øyne undersøgt Tingene Grund. Han ſiger ſelv i Fortalen om dette ſit Værk, at lad være det egentlig kan ſynes at være beſtemt for Statsmanden, ſaa har det dog været hans Øyemærke, at hans Undersøgninger og ſkulde have Indflydelſe paa deres Tænkemade, ſom regieres af Statsmanden. Værket er trykt med latiniſke Bogſtaver.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 25.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 21de Junii 1770.

Kiøbenhavn.

Tanker om Morgenen og Dommens Dag. Overſættelſer af det Tydſke ved P. T. W. 1770. Med Hoſ-Bogtrykker N. Møllers Skrifter. 40 S. i liden 8vo.

Omendſkiøndt vi med Sandhed ikke kunde ſige, at den digterſke Aands hellige Ild, der brænder overalt i diſſe Blade, er den bequemmeſte til at antænde en hellig Andagt, og vedligeholde den i en ſtedſe brændende Lue; ſaa maatte vi dog tilſtaae, at Tankerne i ſig ſelv ere de fortræffeligſte og læſeværdigſte. Den høye poetiſke Læremaade er til at opvække Religions Andagt og Devotion lidet ſikket for den eenfoldige Læſer. Han er ikke vandt til at udtrykke ſig med Konſt, og han veed at GUd elſker et ſimpel og eenfoldigt Foredrag af hans Anliggende. Efter vore Tanker ſkal heller ikke den lærde Læſer for første eller anden Gang læſe ſaadanne høye digterſke Tanker, for derved at oplöfte ſin Siæl til GUd med hellig Andagt og Devotion, men for at gruble og komme til Forſtand og beundre den ſindrige og vittige Geiſt. Og naar han endelig er bleven bekiendt med Geniet, de konſtige Vendinger, det opſkruede Sprog, og de høye Talemaaders rette aanderige Meening; da først kan han læſe med en uforſtyrret Andagt og ſin Siæls ved Grublen og Beundring uafbrudte Oplöftelſe til GUd. Men Spørsmaal, er og dette den

rette Vey at komme til GUd paa? Bør vi komme til ham for at viiſe vor Vittighed, eller for at giøre ham et behageligt Offer af en hellig og ſimpel Andagt, ligefrem, uden Omſvøb, uden Kunſt og Affectation? Vi tør troe, at andægtige Tanker kan og bør være tydelige, ukunſtlede, ſimple og dog høye, det er at ſige, værdige deres høye Gienſtand. Geniet, meene vi, maa ikke have anvendt en al for kiendelig Kunſt derpaa. Hvorledes kan det være ret ivrigt i ſin Andagt til GUd, naar det tillige med en møyſommelig Arbeydſomhed ſveder for at beundres af Menneſker? Vi har da læſt diſſe Tanker for første Gang, vi har grublet hiſt og her, og beundret Forfatterens høye Geiſt. Men anden og tredie Gang kunde vi først læſe dem med den tilbørlige og uafbrudte Andagt og Devotion, og vi tør ſige, at Forfatteren, lad være han maa have haft Følelſer af ſine aanderige Betragtninger, da han først udarbeydede dem, ſaa har han dog heller ikke udarbeydet dem med en altid lige ivrig og uafbrudt Devotion. Her er en Tanke til hver Morgen i Ugen. Den til den ſiette Morgen, ſom er en aanderig Betragtning over Siælens Beſtemmelſe til et ævigt og udødeligt Liv, har i ſær behaget os, og vi tør anføre den til en Prøve: „ Sted„ ſe kommer jeg videre paa min Løbebane. —— Atter en „ Nat, en Deel af et af mine Leveaar ſeer jeg bag mig; dem „ alle betegnet med mine Gierninger, med mine Tanker. — „ For mig ligger Evigheden udbreedt. Blot det Skridt kan „ jeg ikke overſee, ſom jeg endnu har at giøre til den. Maa„ ſke jeg ſtaaer uformærkt paa dens Kant, fra hvilken jeg „ enten ſagte ſkal nedſynke i den, eller haſtig blive henrevet „ af den ſteyle Helding. O! lader os her ſtaae ſtille, min „ Aand! hvoſor forſkrækkes du? hvem har du der at frygte „ for? —— Maaſke du der ikke ſkal være mere? —— Men „ du ſkiælver? Eller der ſkal da ikke mere tænkes paa dine „ Gierninger? —— Men hvilken Angeſt følger dig ved en„ hver af dem? —— Eller ſkal den Magt, ſom allerede her „ paa dine Veye haver ſkiænket dig ſaa megen Glæde, der „ føre dig til fuldkommen Fryd? Men du troer dig ikke i „ Stand, at indtræde i et Liv, paa hvilket du her ikke fin„ der noget Billede, med hvilket dette ſynes ſaa lidet at „ hænge ſammen. —— Jeg ſeer Afgrunde, hvor jeg hen„ kaſter Øyet; —— Jeg føler daglig, at mit Legems Kræf-

„ ter

„ ter tabe af deres Styrke; men det ſom lever i ſamme vin-
„ der daglig i ſine Kræfter. Saaledes viſne Træernes
„ Blade, ſom dog indvortes forunge og udbrede ſig. Skal
„ da intet Foraar komme igien for mig, hvor jeg i fornyet
„ Skiønhed kan glæde mig ved min Skaber? Skal jeg lade
„ af at være: hvorfor maatte jeg begynde ſaaledes at være?
„ Naturen trindt omkring bevidner Menneſket ſin Under-
„ danighed, og Menneſket ſkulde have en lige Forgiengelig-
„ heds Skiebne med den? Hvem haver lagt den Længſel i
„ mig, ſom hver Morgen oplever hos mig at gaae hurti-
„ gere frem paa min Vey til Fuldkommenhed; her at faae
„ større Forſtandens Lys, der at tage flere Hiertets Frug-
„ ter med mig? Om denne Vey ſkulde paa eengang tabe ſig
„ i en kraftesløs Alder, i møyſommelig henlevede Aar?
„ ſkal den tabe ſig der, O! ſaa er Dyden en Drøm, og
„ Tyrannen er alene den Viiſe. — Mit Legeme kan ſynke
„ hen, denne Nat har lært mig det. Men kan ogſaa den
„ dybeſte Søvn tilbageholde et Væſens billedrige Kraft i
„ mig, ſom beſkæftiger ſig alene med ſig ſelv? Kan ogſaa
„ Dødens Slum til intet giøre den? Hvad er Døden?
„ Hvem har ſpurgt den Døde, at han kan bekræfte, han er
„ til intet giort? Døden er i Naturen kun en Forvandling.
„ Skal den være i Menneſket noget forſkrækkeligere? O!
„ jeg vender mig fra deres dunkle Udſigter, ſom holde Dø-
„ den for ſaa forſkrækkelig. — Ney i en lysfuld Egn kom-
„ mer jeg, naar jeg ikke frakiender den Høyeſte, ſom al-
„ lerede her giør mig ſaa lykkelig, den Ret, at ophøye mig
„ til endnu større Salighed. Skal jeg ikke, O Livets Her-
„ re! ogſaa ære dig med denne Bekiendelſe, at en Tid ſkal
„ komme, da du vil herliggiøre dit Navn, da du vil døm-
„ me rettelig, da du ikke længer vil blande den Ugudelige
„ med den Retfærdige, da du ikke vil lade den frydefulde
„ Tyran træde den lidende Dyd under Fødder. Kommer
„ denne Tid ikke efter denne Verden; O! da have I vun-
„ det, I Religionens Fiender! ſaa har ingen Tid været
„ for den; ſaa er ingen Skaber. — Hvilken Fornuftig
„ vover denne Beſpottelſe? — Ney alle Skabninger præ-
„ dike lydelig Ordenens Gud. Menneſket alene, ſom havde
„ faaet den ſalige Frihed, ogſaa at priſe ham, forſtyrrer
„ den. Og denne Orden ſkulde ikke igien oprettes? O kom-

„ mer mig til Hielp, J alle Tiders Fromme! Hvad styrke-
„ de dig Moses! da du gik din kummerfulde Reyse, den
„ sørgelige Vey op til Abarim, op til Dødens Høy! Du
„ saae et blomstrende Canaan for dig, og døde! O! din
„ Skabers Stemme var det som styrkede dig, den Stemme:
„ Du skal forsamle dig til dine Fædre. — Ja lad ogsaa
„ mig stedse fornemme denne Stemme, mine Dages Herre!
„ Den skrække mig i mine Glæders Time; thi just denne kan
„ engang være den Time, da jeg ikke skal kunde bringe dig
„ andet end Taare. Vær mig priset, at du skiulte denne
„ Time for mig. Du vilde lære mig altid at vente paa den.
„ Maaskee jeg bærer allerede nu Dødens skiulte Gift i mig;
„ men den skal udbryde og fortære mig. Vær mig priset,
„ at du skiulte denne sørgelige Scene for mig; at jeg her
„ stedse kan nyde din Godhed med et glad Hierte. Men
„ hvem dør roeligere, den som troer at dø ligesom hans
„ Dyr, der tiener ham; eller den, der, som en Aand,
„ ophøyet over andre Skabninger, prydet af Skaberen med
„ høyere Kræfter, forsonet med Dommeren ved det høyeste
„ Middel, haaber at komme til salige Aander? Det maa
„ være min Stolthed, at jeg er bestemt til Evighed. — O
„ du Tidernes HErre! hvor stiger paa den fine Bane fre
„ Jordkuglen din Lov op til Himmelen! den velter sig fort
„ her blomstrende, der oversneet; her omkranset med Druer
„ der skiulet med Ax; og priser din Herlighed høyt
„ Sphærernes Harmonie. Dog ak! kun til Undergan
„ iler dens Løb; Din ædlere Skabning vil du beskierme
„ Mennesket alene opvogner engang, efter dette Livs Stor
„ me, til et evigt Foraar!“ Den Betragtning over Dom
me-Dag har vi ogsaa læst med en behagelig Henrykkelse. V
ville deraf anføre et Stykke, som tillige kan beviise det s
oven til har aumærket, at denne høye poetiske Skrivemaad
skikker sig ikke allevegne for eenfoldige Læsere. Den første B
gyndelse af følgende Stykke vil være dem mørk og uforstaaeli
og de maatte have Noter og Anmærkninger for sig til Oply
ning. Det lyder saaledes: „ Hvem du og er, Tvivle
„ du som siger, at Sielen, den guddommelige Deel, so
„ Guds egen Aande indblæste den dødelige Klump, skal hvi
„ til intet giort, indtil Varigheden har afrundet sin aldr
„ endende Traad; sig om du veed det, hvorfor venter

„ hve

„ hvert Folk, enhver Jordstrimmel, endskiønt alle afvige
„ fra hinanden i Love, i Sædvaner, i Sæder, eenstemmig
„ en anden Verden, hvor Lasten skal grøde? Hvorfor dig-
„ tede hedenske Barder om Elysæiske Enge, Helvedes Søer,
„ om Styx og Cocytus? Siig, hvorfor opdigtede Halis
„ Sønner sig et Paradis af Lystighed og Kierlighed, Giæste-
„ bader og blomstrende Nympher? eller siig meget mere,
„ hvorfor drømmer ved Bredden af Orellanas Strøm, hvor
„ Videnskab aldrig opløftede sin hellige Fakkel, den aldrig
„ underviiste Indianer om lykkeligere Verdener bag den af
„ Skyer omkrandsede Høy? Hvorfor boer i et hvert Bryst
„ en advarende Ven, som tilskynder, lærer, leder, op-
„ muntrer, fraholder? Siig, hvorfor følger Kummer end-
„ ogsaa den uopdagede Last; eller Glæde den hemmelige
„ Dyd? hvorfor arbeyder Samvittigheden med tifoldig
„ Styrke, naar Sygdom, Alder, eller Pine staae skiel-
„ vende ved Dødens Afgrund? eller hvorfor nager saadan
„ Skræk døende Synderes misdædiske Siel; da den From-
„ me slumrer roelig og sødt, og gaaer bort med en Smiil?
„ — See omkring i Verden! hvilken partisk Haand hol-
„ der Lykkens og Elendigheds Vægt. Under den kolde
„ Dunkelheds Skyage ligger den bleege Dyd; ingen Arm
„ understøtter dens Hoved; ingen vensskabelig Stemme taler
„ Trøst til dens Siel; ey heller lader den mildøyede Med-
„ lidenhed falde smeltrende Taare; men i dens Sted, for-
„ nærmer Spot og grov Foragt den forjagede Pilegrim;
„ eensom og fortabt gaaer den i Sygdom og Frost og Hun-
„ ger, det skrekkeligste af al Ønde, følger dens Trin; dog
„ taalmodig, og Himlens retfærdige Villie hengiven, sees
„ den aldrig grædende, ey heller hører man den sukke. —
„ Vender nu eders Øyne til hin søddampende Løvhytte,
„ hvor den forkiælede Last sidder opblæst af al Rigdommens
„ Overmod! For dennte udaander den Arabiske Luft liflig
„ Lugt; for denne strømmer Nektar fra Galliens Høye af
„ Purpur-Druer. Dog tænk ikke, han for dette betaler
„ Himlen den skyldige Tribut; han nævner aldrig Himme-
„ lens Navn, uden naar han ved heslige og fæle Forban-
„ delser, endnu mere skiærper sin smudsige Skiemt. Og
„ dog boer munter Sundhed paa hans rosenrøde Kinder;
„ dog forgylder Ære hans prægtige Gierninger, og blød-

„ vinget Søvn gyder en ſød Sovedrik paa hans fredfulde „ Øye. — Og dette ſeer du retfærdige Fader, dette ſeer „ du og vil aldrig betale? Skal Dyd og Laſt, uden Forſkiel, „ være i et Land, hvor man forglemmer alle Ting? — Ak! „ ney; — — Den ſkal komme, den Dag, da Dyden ſkal „ frembryde af den Skye, ſom længe fordunklede dens „ Straaler; da Laſten ſkal flye tilbage til ſit Hiem, Helvede; „ der ſkal den fordunklet nedſynke i det til Straf beſtemte „ Mørke; hvor hverken en Stierne ſkal oprinde; ey heller „ Solſkin nogen Tid giennemſtraale den ubanede Dunkel„ hed." Vi haaber ikke, at nogen ſkulde tyde vor forudſkikkede Anmærkning derhen, at vi dermed vilde forringe den Tak, Forfatteren fortiener af os for den Flid han har anvendt paa ſine Tanker, og Hr. **Wandel** for den, han har anvendt paa ſin Overſættelſe deraf.

St. Petersborg.

Det **Keiſerlige Videnſk. Akademie** har udgivet: *Rnſkaja Lëtopis' po Nikonovu ſpiſku*: izdannaja pod ſmotreniem Imperatorſkoj Akademii Nauk Czaſt' pervaja do 1094. goda. **Rußiſches Jahrbuch nach der Nikoniſchen Abſchrift: herausgegeben unter der Aufſicht der Kaiſerlichen Akademie der Wiſſenſchaften. Erſter Theil, bis zum Jahr 1094. 1767.** 27 Ark i Med. 4to, med Hr. Prof. **Schlözers** Fortale paa 17 S. — *Ruſkaja Lëtopis' po Nikonovu ſpiſku:* izdannaja pod ſmotreniem Imperatorſkoj Akademii Nauk. Czaſt' utoroya do 1237. goda. **Rußiſches Jahrbuch nach der Nikoniſchen Handſchrift ꝛc. Zweyter Theil, bis zum Jahr 1237. 1768.** 48½ Ark i Med. 4to. De Ruſſiſke Aarbøgers Bekiendtgiørelſe, ſom man allerede havde ønſket ſiden **Herberſteins** Tider, var forbeholdet Keiſerinde **Cathar. II.** Tids Alder, under hvis lykkelige Regiering Videnſkaberne i Rusland ſynes at bekomme et nyt Liv, og i ſær den længe forſømte Ruſſiſke Litteratur og Hiſtorie at vende tilbage til de Keiſerlige Akademie. Der er vel allerede ſaa vel af Fremmede, ſom af Indfødte, ſkreven meget over den Ruſſiſke Hiſtorie. Men denne nok ſaa roesværdige Flid var dog ikke til ſtrækkelig, og den var tillige for tidlig. Hiſtoriens Udarbey

delſe

delse i sig selv er det sidste Værk, hvormed en Nation skal beskæfte sig, der ønsker en tilforladelig og vel skreven Bog over sin Historie. Man maa først aabne og rense Kilderne, om dette Foretagende skal gelinge. I Tydskland trykker man endnu næsten siden Bogtrykker-Kunstens Oprindelse paa Fædrenelandets Aarbøger, og man er endnu langt fra Enden dermed. Aarsagen dertil er let at begribe. Alle hidtil giorte Samlinger vare kun private Foretagender, hvorved der hverken var lagt nogen eenformig Plan til Grund, ey heller anvendt den nødvendige Opmærksomhed og kritiske Nøyagtighed ved Afskrivning og Trykning. Deraf kommer det, at man har de mangfoldige Udgaver af et og selvsamme Værk i forskiællige Samlinger, og de store Klager over utallige Skriv- og Trykfeyl. Det geraader det Russisk-Keiserlige Akademie til udødelig Ære, at det selv, som et Rigs-Collegium, har taget de Russiske Aarbøgers Udgivelse under sin Opsigt, og ladet den besørge ved en Mand, der veed dette, at man bør behandle Aarbøger med den største Samvittighed, og ved deres Afskrivning og Trykning intet forandre endten af nogen selvklog Troehiertighed eller Uagtsomhed, men udgive alt Bogstave for Bogstave, Ord for Ord, som man finder det for sig i Haandskrifterne. Den Russiske Nation er maaskee den sidste iblandt alle christelige Europæiske, som nu først begynder, at lade sine Aarbøger trykke. Men vil det Keiserlige Akademie, som man haaber, fortfare paa den Maade det har begyndt, lader det Værket drive ved flere duelige Arbeydere, og giver de Folk slet ingen Gehør, der ikke tør vove at lade sig bedømme af de umiddelbare Kilder, og følgelig, ligesom i mange andre Lande, saa formodentlig og i Rusland, ville søge ved hemmelige Rænker at hindre Aarbøgernes Trykning; saa vil Ruslands Historie snart blive een af de reeneste, tilforladeligste og fuldstændigste, ja den hele nordlige halve Deel af Europa, endogsaa nogle sydligere Lande, saasom for Ex. Ungarn, vilde formedelst denne den Russiske Historie Oplysning, i Henseende til den nøye Forbindelse de staaer udi med hinanden, blive mere rigtig og omstændelig bekiendt end hidindtil. Planen til denne Udgave af de Russiske Aarbøger, hvis første Bind vi her anføre, har Hr. Prof. Schlötzer giort under Akademiets Opsigt og med dets Samtykke, og han har tillige besørget Trykningen deraf.

Men for Forsættelsen vil man faae Hr. Semen Baschilov form mmelig at takke, hvilken Hr. Schlözer havde taget i Sæskab med sig til dette Arbeyde, og i adskillig Henseende betient sig af ved dette første Binds Udgivelse. Man seer af den tydske Fortale, at det hele Værk skal bestaae af 8 Qvart-Bind, som tilsammen skal udgiøre henved 13 Alphabeter. Dette er nu for det første kun een Codex. Efterhaanden skal følge Udgaven i det Mindste af 3 andre. Hr. Schlözer har givet den Navn af den Nikoniske, fordi Patriarchen Nikon egenhændig har contrasigneret den. Originalen bestaaer af 2de Folianter paa Linnet-Papiir, og er af en Ubenævnt i Midten af det forrige Aarhundrede afskreven af en hundred Aar ældre Patriarchal-Codex, og fortsat indtil A. C. 1630. Hr. Schl. har omstændelig beskrevet den i Fortalen. Hvorfor just denne Codex, og ey nogen af de ældre, som forvares i det Keiserlige Bibliothek, først er bleven trykt, dertil anfører han i Fortalen følgende 4 Aarsager: 1) Den er skreven og revidert med stor Flid og Nøiagtighed, og man finder i den ulige færre Skriverfeyl, end der ellers pleyer at findes i Bøger af det Slags. 2) Sproget er i samme ikke saa gammelt som i de andre. Archaismerne ere med Flid undgaaede og Fortællingerne ikke saa afbrudte, saa at endogsaa de, der ikke giøre sig nogen Hoved-Sag af det gamle Slavoniske Sprog, kan næsten overalt forstaae den, og deraf høste, om ikke en ganske fuldkommen og overalt rigtig, dog tilstrækkelig almindelig Kundskab om Landets Historie. 3) Den er den fuldstændigste, saa vidt den gaaer, da ingen anden rækker til det 17de Aarhundrede. Den Radziviliske ophører med Aaret 1205., den Woskreseniske og Alatyriske besluttes med Aaret 1347., den Novogorodiske gaaer til 1441., og Patriarchal-Codexen til 1549. Den eeneste Sophie-Codex har vel endnu Begivenheder fra Aar 1646., men af andre Aarsager maa denne staae dybt neden for alle de andre. 4) Den er og den fuldstændigste i Henseende til sit Indhold: Vel fattes den nogle sær betydelige Stykker, for Ex.: Den hele Freds-Tractat, som Storfyrst Igor, Ruriks Søn, sluttede med Hoffet til Constantinopel, og den Jaroslaviske Lov, som det eeneste Novogorodiske Haandskrift indbefatter: Men disse Mangeler erstatter den med en Mængde andre Efterretninger, hvoraf findes ingen Spor i andre Aarbøger,

og

og ſom ſynes dog at henhøre til den Ruſſiſke Hiſtories Syſtem. Endog i Henſeende til ſaadanne Begivenheder, ſom de andre Aarbøger ikke forbigaae med en fuldkommen Stiltienhed, er dog den Nikoniſke ofte mere omſtændelig og nøyagtig. Diſſe ere de Aarſager der har bevæget Akademiet til først at lade den trykke. I øvrigt har Hr. Schl. anvendt al muelig Flid paa dens Udgave, og der ere vel faa Udgivere af Original-Haandſkrifter, der med Ret kan ſige hvad Hr. Schl. i Fortalen har ſagt om ſig og ſine Medhielpere: „Vi „ have herom aflagt Regnſkab for Akademiet og vi igientage „ det her for det hele oplyſte Publici Øyne; Enhver kan her„ over prøve os paa det ſtrængeſte: Originalen befinder ſig „ i det offentlige Keiſerlige Bibliothek; Enhver kan ſee den „ der, og ſammenligne den med vore trykte Udgaver. Der„ føre ſtaaer og Originalens Side-Tal overalt trykte i Ran„ den.“ Til Beviis paa med hvad Flid og Omhue Udgaven er foranſtaltet, kan ogſaa dette tiene, at ethvert Ark er 5 Gange bleven rettet. Foruden dette har man og ſørget for Trykningens udvortes Skiønhed, og til Læſernes Bequemlighed ere tillige adſkillige Fordeele anbragte. De egentlige Navne og Hoved-Ordene, ligemaade de i Originalen fordervede Steder ere trykte med Curſiv. Man har og ved beſynderlige Skrifter underſkilt de fremmede Steder af de Byzantiniſke Skribentere og andre Parentheſer, ſom ikke høre til Hiſtorien. I Columne-Titlen ſtaaer altid til venſtre Haand Storfyrſtens Navn, og til den høyre Aars-Tallene fra Verdens Skabelſe, ligeſom paa Side-Randen findes oven til den chriſtelige Tids-Regning, og ellers paa behørige Steder Originalens Side-Tal og korte Summarier. Enhver nye Fortælling begynder med en nye Tid, og ved et hvert Aars Begyndelſe ſtaaer Aarstallet ſaa vel fra Verdens Skabning ſom det fra Chriſti Fødſel foran i Midten. Endelig er der og anvendt en beſynderlig Flid paa Interpunktionens rigtige Sætning. Hvad Indholdet anbelanger, da finder man i dette første Bind de ældſte Efterretninger om Rusland indtil Monarchiets Oprettelſe i Aaret 862., hvorpaa følge Storfyrſterne i Orden efter hinanden indtil 1094. Som Anhænge ere ligeſom i Originalen tilføyede: 1) Et Navn-Regiſter over de Ruſſiſke Storfyrſter og deres Deſcendentere indtil den første Zar Waſile Iwanowicz. 2) En Fortegnelſe paa

alle da værende Biſpedømmer i Rusland tillige med Biſkoppernes Navne. 3) En Overſættelſe af Patriarch Nicephori korte Chronologie. 4) Efterretning om nogle Forærninger af Storfyrſt Dmitrej Iwanowicz Donſkoj til det Sergiſke Kloſter i Moſkau. — Det andet Bind er næſten een Gang ſaa ſtor ſom det første, og indbefatter Storfyrſternes Levnets Beſkrivelſer fra 1094. til 1237. Allerede ſom Chroniker give diſſe Efterretninger en intereſſant og fornøyelig Læsning, og hvad vil den ikke blive mere, naar engang en værdig Haand iſører dem Hiſtoriens høytidelige Dragt. Udgiveren af denne anden Deel er Hr. Semen Baſchilov, Akademiets Overſætter, og har ved dette Arbeyde haft en anden Overſætter Hr. Alexei Polenov til Hielp. Den indvortes Indretning er heel igiennem og i alle Stykker ſom i den første Deel. I Fortalen, ſom indtager 5 Sider mælder Hr. Baſchilov, at Akademiet har giort ham det til en Lov, at han paa det nøyeſte ſkulde følge den ſamme Plan, ſom Hr. Prof. Schlöſſer havde fulgt i den første Deel. Hvert Ark er fire Gange bleven corrigeret. Den gamle Orthographie har man overalt vedbeholdt ligeſom ved det første Bind. Uforſtaaelige Steder vare her langt færre end i den første Deel, og faſt alene i udenlandſke Efterretninger. Den Copie, hvoraf Aftrykken umiddelbar er giort, har Hr. B. ſelv med egen Haand giort af Originalen. Gemeenligen ere Udgiverne alt for magelige til dette Arbeyde, og lægge denne ligeſom en for ſig nædel Byrde paa fremmede Handlangere og usvede Copiiſter. Men hvem dette Arbeyde virkelig ſynes foragteligt, den ſynes og ikke at have noget Kald til ſaadanne Haandſkrifters Udgave, ved hvilke det ikke kommer an alene paa Satzer, men og paa Ord og Bogſtaver. Byzantiniſke Begivenheder og andre udenlandſke Handeler kommer i denne Deel langt mere ſielden for end i den første. — Det næſtfølgende tredie Bind af den Nikoniſke Chrønike ſkal levere den Tatariſke Periode fra Aar 1238. til 1362., ſom binder den Ruſſiſke Hiſtorie tilſammen med den Aſiatiſke, og indbefatter en gruelig Fortælling om det Folks Gruſomheder, ſom Catharina II. nu tugter ved Dnieſteren i dets Efterkommere.

London.

London.

A liberal Translation of the New Teſtament: being an Attempt to translate the ſacred Writngs with the ſame Freedom, Spirit and Elegance, with which other Engliſh Translations from the greeck Claſſics have lately been executed: the Deſign and Scope of each Author being ſtrictly and impartially explored, the true ſignification and force of the original critically obſerved, and as much as poſſible, transfuſed in to our Language, and the whole, elucidated and explained upon a new and rational Plan: with ſelect Notes, critical and explanatory by *E Harwood.* 1768. 2 B. i 8vo. Af Titlen ſeer man allerede den Plan, hvorefter Forfatteren har udarbeydet denne Overſættelſe. Man har læſt den med ſtor Fornøyelſe, og derudi fundet mange uſædvanlige Fortrin. Paa mange Steder er Meeningen vel troffen; de egentlige Talemaader, ſom henhøre til det Nye Teſtamentes Stiil vel overſatte efter de nyere Sprogs Genie; og Overſættelſen fattelig og flydende, uden at dog Originalen er derved bleven ukiendelig. JEſu Bierg-Prædiken; hans Spaadom Math. XXIV. o. f., hans ſidſte Taler; Pauli Tale til Athenen, Ap. Giern. XIV. og for Kongen Agrippa Kap. XXVI., iligemaade de tvende vanſkelige Kapitler 2 Cor. VIII. IX. have faſt alle den ſamme Klarhed, Grundighed, Styrke og Angenemhed, ſom i Originaleu. Men derimod har og denne Overſættelſe mange og vigtige Feyl, formedelſt hvilke den bør læſes med Forſigtighed og Skiønſomhed. Allerførſt har Forfatteren udſmykket den alt for meget, og derved ſvækket ey alene Originalen, men endog givet den ſaadan Anſeelſe, ſom om den kunde være ſkreven af en nyere affecteert Franſkmand. Til Beviis derpaa anfører man adſkillige Steder: ſaaſom Math. VII. 4. Med hvad for et Aaſyn kan du ſtraffe andre —— naar dit eget Levnet er en aabenbare Satire over din egen Lære? V. 16. Torne frembringer ikke de ædle Druer, og Tidſler frembringer ikke de ſøde Figen. Kap. VI. 9. lyder Begyndelſen af Fader vor ſaaledes: O du ſtore Regent og hele Naturens Fader! Den eftertrykkelige Sententz Math. XXV. 41. o. f. er her næſten barnagtig: Om jeg end døde af Hunger og Tørſt, ſaa driver

ver J mig dog bort fra Eders Dørre o. ſ. v. Han moderniſerer Texten ſaa ſtærk, at Originalen derover bliver ganſke ukiendelig. Man mærker ikke, at man læſer Biblen, men tvert over, at man læſer en Bog, ſom for faa Aar ſiden er udkommen i Engeland. Han taler immer om Gentlemen; lader Perſonerne tiltale hinanden ved You; og Paulum Ap. G. XXVI. 26. kalde Kong Agrippa: Eders Majeſtæt. De characteriſtiſke Ordſprog og Lignelſer har han paraphraſeret paa de Steder, hvor det ikke var nødvendigt, ſaaſom Math. VII. 3-5. 6. Originalens Paronomaſier ere ikke udtrykte, ſaaſom Phil. III. 23. κατατομὴ og περιτομὴ, og nyere Sæder ere indſlikkede. Jac. II. 2. bliver χρυσοδακτύλιος overſat, with a brilliant diamond ſparkling on his hand. De Steder, ſom endnu vare ham ſelv dunkle, ſkulde han have overſat Ord til andet, men han udelukker ganſke hvad der har haft nogen Vanſkelighed i ſig, og giver os noget andet derfor af ſit eget Hoved. Eph. VI. 12. mærker man intet i Overſættelſen af σκότος τȣ̃ αἰῶνος τȣ́τȣ, πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ἐν τοῖς ἐπȣρανίοις. 1 Theſſ. I. 5. er δι' ὑμᾶς udeladt, og Eph. I. 3-14. har han ligeledes lukket Textens Vanſkeligheder ude. Paa Steder, hvorpaa vigtige Lærdommes Beſtemmelſe beroer, forvexler han uden Omſtændighed og gemeenlig uden Regnſkab ſit eget Syſteme med den Hellige Skriftes Udſagn. Døbe-Formelen bliver ſaaledes overſat: døber dem til Troe og Bekiendelſe paa en Religion, ſom af Faderen er foranſtaltet, ved Sønnen bekiendtgiort, og ſtadfæſtet ved den Hellig Aand. Joh. I. 1. og Phil. II. 6. bliver Θεός, naar det betegner Chriſtum, overſat en guddommelig Perſon, og naar det betegner Faderen, den høyeſte Gud. Rom. IX. 5. ὁ ὢν &c. bliver noget indſkudt i Texten: dem har den eeneſte høyeſte Gud aabenbaret ſig ſelv, ſom i al Evighed er en værdig Gienſtand for en Gudstieneſtlig Tilbedelſe. Col. I. 15. πρωτοτοκος πασης κτισεως ſkal være: det førſte Væſen, ſom Gud frembragte. Joh. I. 29. See, der er den elſkværdige Gienſtand for den guddommelige Kiærlighed, ſom er bleven beſkikket til

at

at reformere det menneſkelige Riȣn. 2 Petr. II. 24. ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον. Han taalte i ſin Perſon de ſtørſte Gruſomheder, ſom Menneſkenes Ondſkab nogen Tid kunde udøve. Ikke desto mindre har Forfatteren i Forberedelſen S. VII. lovet, at han ikke vilde anbringe noget Religions-Parties Meeninger eller Forklaringer i ſin Overſættelſe. Man kan allerede heraf giøre ſig Begreb om hans critiſke Noter, at han antager alt paa den Alexandriniſke Codicis Anſeelſe, ſaaſom Rom. III. 25. Iblandt de grammatikaliſke Noter har man hiſt og her fundet nogle betydelige, ſaaſom ved Phil. II. 6. anfører han et par Steder af Plutarch, hvor det Ord ἁρπαγμος forekommer, og ved Math. XXIV. 51. beviſes, at διχοτομεῖν hedder og at pine. Ved Enden er tilføyet Clementis Romani første Brev til de Corinthier i en Engelſk Overſættelſe. I Forberedelſen ſynes Forfatteren, i ſær paa den Alexandr. Codicis Authoritet, at anſee det for et canoniſk Stykke.

Vi kan ey undlade ved denne Leylighed at anføre tillige A new Introduction to the Study and Krowledge of the New Teſtament, ſom ſamme Forfatter tilforn havde udgivet i Aaret 1767., paa 327 S. i 8vo. Naar man undtager nogle faa Steder, hvor Forfatteren taler efter de nyere i Engeland herſkende Religions-Begreber, og det Kapitel om Dæmoniacis, ſaa ſkal det være den bedſte Indledning man har, for dem der ville læſe det Nye Teſtamente, ikke ſom Theologer af Profeſſion, men til egen Belæring og Underviisning. Den indbefatter mange ſkiønne almeennyttige Efterretninger om de bibelſke Skribentere, og Forklaringer over Ting, ſom tiener til lættat forſtaae og læſe det Nye Teſtamente, med Overbeviisning om og Følelſe af dets Fortrin. Den er deelt i 8 Kapitler. Det første leverer et kort, men grundig Beviis for det Nye Teſtamentes guddommelige Anſeelſe, og derpaa grundede Troværdighed. Det andet om Verdens Tilſtand ved Chriſti Tilkommelſe, indbefatter en livagtig Beſkrivelſe over denne Tids ſtore moraliſke Forſtyrrelſe iblandt Jøder og Hedninger. Det tredie beviſer det Nye Teſtamentes Skrifters uforfalſkede Rigtighed. Det fierde giver almin-

mindelige hiſtoriſke Efterretninger om det Nye Teſtamentes Forfattere, og er i ſær fortræffelig formedelſt ſit korte og angenemme Foredrag. Forfatteren paaſtaaer med flere, at **Paulus** har været ſær ſtærk i al Grækernes Lærdom, men paa ingen anden Grund, end at der til **Tarſus** har været en berømt lærd Skole. I det **femte** om det Nye Teſtamentes Skrivemaade har han nndertiden drevet ſine Domme for vidt. **Jacobi** Brev og Brevet til de Hebræer bliver i Henſeende til Skrivemaaden ſat ved Siden paa de bedſte claſſiſke Skribentere. **Lucas** ſættes ved Siden af **Xenophon** og **Cæſar**, og **Paulus** i ſine Taler ſættes i Ligning med **Cicero** og **Demoſthenes**. Chriſti Friſtelſe anſeer han ſom en Henrykkelſe. I **Lucæ** Hiſtorie ſkal der, efter hans Meening, forekomme nogle chronologiſke Uagtſomheds-Feyl. **Marcus** ſkal blot være en Epitomator af **Mathæus** og **Lucas**. I øvrigt har Forfatteren med god Lykke ſøgt at beſtemme enhver Skribents egentlige Character. Det ſiette **Kap.** giver Efterretning om de forſkiællige Secter, om hvilke der mældes i det Nye Teſtamente. Det **ſyvende** handler om Dæmoniacis, i hvis Henſeende Forfatteren forſvarer **Sykes** Meening. Det **ottende** og ſidſte indbefatter adſkillige læſeværdige Anmærkninger; om JEſu Svar, der ofte har ſigter lige paa hans Tilhøreres Tanker; om hans moralſke **Underviisnings-Methode** (hvad herom anføres, er taget af **Law's** Theory of Religion og Jortin's Truth of the Chriſtianity) om hans Underviisning ved ſymboliſke Handlinger; om Accommodationer af Steder i det Gamle Teſtamente; om Alluſioner til viſſe den Tids Hiſtorie i JEſu Parabler; om Luftens Fyrſter, hvorved han forſtaaer **Jupiter**; om det Nye Teſtamentes Skribenteres Alluſioner paa de Meenigheders Meeninger og Sæder, ſom de har ſkrevet til. Skriftet beſluttes med nogle nyttige og af andre Skrifter tagne Tabeller, ſom deels oplyſe det Nye Teſtamentes Skrifters Chronologie, JEſu Levnets, Talers, Parablers og Vunders, Pauli Reyſers, og de Tiders verdslige Hiſtorie; deels ſkal tiene til at viſe, at **Marcus** og **Lucas** rimeligen har udcopieret **Mathæum**.

Anmældelſer.

Caſſel. Carl Franz Lubert Hanſens, **Profeſſ. zu Marburg Lebensbeſchreibung des berühmten D.** Hen-

rich

rich Horchens. 1 Alph. 6½ Ark i 8vo. D. Horchs Navn er i den nyeste Kirkehistorie nok som bekiendt. Endog andre, end de, der finde Smag i fanatiske Handelers Fortælling, kan lære meget af denne Bog. I den menneskelige Forstands Historie ere saadanne Characterer overmaade lærerige, og ved at betragte dem med philosophiske Øyne, opdager man Folder i den menneskelige Siæl, som ellers maaskee skulde have blevet ubekiendte. En Mand af en udbredet Lærdom efter sin Tids Alder, af en levende Indbildnings-Kraft, og af en ligesaa stærk Affect, hvis anseelige Lære-Embede i Kirken og ved Universitet forskaffer ham en mangfoldig Erfaring, forsalder paa Indbildninger om guddommelige Syner, bliver af Stolthed til en fremfusende Reformator, ubsyelig indtil at lade sig afsætte fra sin Profession til Herborn, en hæftig Ven af Chiliasmus, og dog tillige en Modstander af D. Petersen, forvoven til at overtræde Øvrigheds Befaling og nøde den til at sætte ham selv i Fængsel til Marburg; hvor han forfalder til Raserie og i samme til Guds Bespottelse; bliver igien restitueret, og vel noget roeligere, dog ikke uden fanatiske Griller, og derhos en Skribent ey uden al Nytte, og dør endelig efter mange udstandne overordentlige Lidelser, og i en Alder af 77 Aar. Denne Mands Historie fortiener desto meer omstændelig at beskrives, jo mindre Efterretning man hidindtil har haft om ham. Beskrivelsen er gaaet i gode Hænder. Forfatteren har samlet med stor Flid, skriver med kolt Blod og dømmer med Forsigtighed. Han har ledsaget sin Fortælling med 24 Bilager, der ere at ansee som dens Documenter, og har for den største Deel hidindtil ikke været trykte. Den nøye Efterretning om Horchs 52 Skrifter er for den lærde theologiske Historie særdeles brugbar.

Leipzig. Joh. Adolph Schlegels, Pastors an der Markt-Kirche der Altstadt Hannover, Predigten über die ganze Leidens Geschichte JEsu Christi, denen die Selben übersetzt aus allen Evangelisten zusammengezogen, und mit Anmerkungen erläutert beygefuget ist. Zweiter Theil. Von der Gefangennehmung JEsu bis zu seiner Ausführung zur Kreuzigung. 1769. 372 S. i stor 8vo. Denne Deel indbefatter 13 Prædikener

om

om JEsu heltemodige Taalmodighed; om hans Disciplers Frygtsomhed ved deres Mesters uforsagte Frimodighed; om et ugudeligt Væsen paa Rettens Sted i en tredobbelt Guds Navns Vanhelligelse; om Peders Fald; om Peders Omvendelse; om JEsu Overantvordelse i Hedningenes Hænder efter Guds forbesluttede Raad; om Synderes forskrækkelige Tilstand i Satans Strikker; om JEsu Christi gode Bekiendelse for Pontio Pilato o. s. v. Den harmoniske af Evangelisterne sammendragne Lidelses-Historie er geleydet med underføyede Anmærkninger. Vi behøver intet videre at anføre til en Prædikants Berømmelse, hvis Veltalenhed er nokſom bekiendt.

Berlin. Recherches philoſophiques ſur les Americains, ou Mémoires intereſſants pour ſervir a l'Hiſtoire de l'Eſpece humaine, par Mr. de P***. Tom. I. 326 S. Tom. II. 366 S. Man har Reyse-Beskrivelser nok om Amerika, men der iblandt dog Mangel paa saadan en, der undersøger de forskiællige Beretninger, foreener deres Modsigelser, igiendriver de falske, og meddeeler en tilforladelig Kundskab om denne Verdens Deel. Denne Mangel har nærværende Forfatter vildet opfylde, og har tilligesøgt at giøre sin Historie behagelig ved sine philoſophiske Betragtninger. I den første Deel handler han om det Amerikanske Clima, om Indvaanernes Characteer, og anstiller forskiællige ey urigtige Betragtninger over den nye Verdens Opdagelse. I den anden Deel beskriver han forskiællige Slags Mennesker i Amerika og igiendriver de fabelagtige Beretninger. Af hans Undersøgning om Patagonerne seer man hvor meget Sandheden kan fordreyes. Han laster de Süßmilchiſche Tabeller, og viiser, at der umuelig er 150 Millioner Mennesker i Amerika. Det geographiske Dictionaire af Martiniere forestilles som slet og elendig. Eisker af Natur-Historien ville i sær være Forfatteren forbundne for de tilforladelige Bemærkninger han har givet dem at berige deres Videnskab med.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 26.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 28de Junii 1770.

Akademiſke Diſputatzer, Programmata og andre ſmaa Commentationer.

Kiøbenhavn.

Meletematum Qvorundam Critico-Exegeticorum circa Locum Math. XII 36. verſantium, particulam priorem 1767. —— & part. poſt. 1769. —— Publico Examini ſubmittit *Parmo Carolus Peterſen.* Den første Deel af denne exegetiſk-critiſke Diſputatz er forfattet og offentlig forſvaret for det Kongel. Communitets; og den anden for det Borrichianſke Collegii Beneficium. Hr. P. har først kortelig forſvaret Læſemaadens Rigtighed πᾶν ῥημα ἀργὸν, og dernæst anført Fortolkernes adſkillige Forklaringer derover. Nogle forklare ῥῆμα ἀργὸν ved et blot unyttigt Ord, andre ved et falſk, fornærmeligt og ſkadeligt Ord, atter andre ved et forføriſk og forargeligt Ord. Hr. P er meeſt for den første Meening, ſom han kalder den vidtløftigſte, overſætter ῥῆμα ἀργὸν ved Verbum futile, otioſum, inutile, vanum, et Ord der har ingen Nytte, og er ikke fremført i nogen viis Hensiat. Men tør vi og vel forestille os Gud, ſom saa ſtræng en Dommer, at man for den blotte Mangel af nogen mærkelig Nytte og vis Hensiat ved ethvert Ord ſkulde staae til et saadant strængt Regnſkab

paa den yderſte Dag, ſom her tales om? Skulde der ikke i Henſeende til Ord, ſom Gierninger, finde nogen Ligegyldighed Sted i Verden? Naar Hr. P. foreener futile i ſin Overſættelſe med inutile, mon han ikke da ſkulde ville tilſtaae, at futile indfører nogen meer laſtværdig Bemærkelſe, end blot inutile, og hvad kan det vel være for en anden, om ikke denne: **ſkadelig, fornærmelig, anſtødelig, forargelig?** Er det ikke almindeligt, at det latinſke inutilis, det græſke ματαιος, ἀργὸς, κενὸς, ἀχρηςος, det Danſke **unyttigt**, ofte bruges om mere laſtværdige Ting, end dem, der ikke har nogen mærkelig Nytte? Kan et uſkyldigt Menneſke ikke tale et uſkyldigt Ord hen i Taaget, ſom er af aldeles ingen Nytte eller Skade, og kan, ligeſom ligegyldige Gierninger, ingen Regnſkab være underkaſtet? Overalt ſkulde nogen, ſom med mindſte Eftertanke læſer Texten, ikke mærke dette, at Chriſtus aabenbar ſigter til Phariſæernes beſpottelige og forargelige Tale, ſom en Tale, der var en ond Virkning af onde Gemytter? Πῶς δύναϑε, hedder det, ἀγαϑὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; og dernæſt: ὁ πονηρὸς ἄνϑρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ ϑησαυροῦ ἐκβαλλει τὰ πονηρὰ hvorpaa ſtrax følger: λεγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργὸν &c. Os tykkes viſſelig, at den meer indſkrænkede Bemærkelſe falder langt mere tydelig i Øynene, end hiin almindeligere. For Reſten er Afhandlingen med Flid udarbeydet. Hr P. har behaget at tilſende os den, og vi haaber ikke, at vo beſkedne Anmærkning derved, ſom overlades til hans egen o andres nøyere Overveyelſe, ſkal komme ham til at fortryde det

Göttingen. Diatribe in Fragmenta Geographicorum Eratoſthenis, cujus Particulam primam Auctoritat ampliſſimi Philoſophorum Ordinis ad Doctoris Philoſophiæ & Artium liberalium Magiſtri Dignitatem obtinendam publice defendit *Laurentius Ancher*, Hafnia-Danus Decanus Communitatis Regiæ Hafnienſis. 1770. 26 S i 4to. **Eratoſthenes** var født i den 126 **Olymp.** til **Cyrene.** Hans Fader hedder hos Skribenterne ſnart **Aglaus** ſnart **Agacles**, ſnart **Ambroſius.** Hans Læremeſtere hiemme vare **Lyſanias** og **Callimachus.** Meget ung reyſ

ha

han ndenlands til Athenen, hvor han hørte Zenon og Ariſton af Chius. Han blev af Ptolomæus Euergeta kaldet til Alexandria, hvor han med Bersmmelſe foreſtod den Kongelige Bogſamling. Under Ptolomæus Epiphanes hungrede han ſig ſelv til Døde, da han af Alderdom og idelig Læsning var bleven blind og keed af Livet, og havde opnaaet en Alder af 80 Aar. Man har af hans mangfoldige Skrifter, naar man undtager hans Cataſterismer, intet til overs uden Stumper og Stykker. Der er ingen iblandt dem, hvis Tab Hr. A. mere beklager, end hans Geographiſke Skrifter, hvis Fragmenter han hermed har foretaget ſig at bringe i Orden og efter Fornødenhed at oplyſe, i nogle Diſſertationer, og lover os engang at udgive alle de Fragmenter han har kunnet komme over, naar han mærker, at dette hans Arbeyde maatte finde Biefald. Af hans Geographiſke Værk anføres un 3de Bøger hos Skribenterne, af hvilke de tvende første indbefatter Geographiens Hiſtorie indtil Authors Tid og den Mathematiſke Geographie, og den tredie den egentlig saa aldte Geographie. Ammianus Heracleota lægger Eratoſthenes til Laſt, at han har afſkrevet Timoſthenis geographiſke Værk, og Hr. A. tviler ikke, at jo dette er det ſamme, ſom i det foregaaende bær Titel af περι νήσων. Til erimod at forſvare ſin Author meener han det at være nok, t Strabo ſlet intet mælder derom, men kan endog ſynes at jendrive det, naar han ſiger, at han i mange Ting afviger a Timoſthenes. Hvorvidt dette Strabons Vidnesbyrd n igiendrive hiin Heracleoters, eller og kan beſtaae derved, lade vi ſtaae ved ſin Værd, men det er en rar og rimeg Anmærkning, Hr. A. herved har giort, at det Timoſthenis Værk, Ammianus giver Titel af περι νήσων, og Strabon af Λιμένες, er det og det ſamme, da det ikke er rimeligt, Ammianus, der ſynes at ville opregne alle Timoſthenis Skrifter, ſkulde have forbiegaaet dette Λιμενες, med indre det var det ſamme, ſom περι νήσων, og begge Værer indbefatter hos Marcianus og Strabon lige mange emlig 10 Bøger. Nærværende første Partikel indbefatter ragmenter af den første Bog, 20 i Tallet, hvilke Hr. A. levegne har oplyſt med Anmærkninger, ſom vel til deels ind-

befatter nogle hans egne Tanker, men meeſt Steder af andre Skribentere. Diſſe Fragmenter ere ſamlede af **Strabon**, og indbefatter **Eratoſthenis** endten egne Udtryk, eller og deres Indhold. De første og fleſte angaaer en Stridighed imellem **Eratoſthenes** og **Strabon** angaaende **Homers** og de ældſte Poeters Authoritet i Geographien. Nogle vil i **Homer** finde lutter hiſtoriſke Sandheder, andre vil ſlet ingen finde, men lutter Fabler og Opdigtelſer, endogſaa i Henſeende til Landſkabernes og Egnenes Navne. **Eratoſthenes** er geraaden paa den ſidſte Afvey. **Strabon** holder Middelveyen og antager i **Homer** en Blanding af geographiſke og hiſtoriſke Sandheder, og opdigtede Fabler, hvor med de tildeels ere udſmykkede af Poeten. De meeſt betydelige Anmærkninger ere, forunden den ovenanførte om **Timoſthenes**, de over det 6te, 14de og 15de Fragment. De øvrige indbefatter næſten ingen Hr. A. egne Tanker og Reflexioner, men blotte Steder af Skribentere til Oplysning.

Göttingen. Diſſertatio inauguralis medico obſtetricia de obliquitate Uteri & poſitura obliqva & iniqva, Auct. *Car. Frid. Chriſtian. Hennemann*, Severino-Megalopol. 1769. 7 Ark i 4to. Man handler her om de naturlige og modnaturlige Fødſeler, og hine bliver inddeelte i de lætte og vanſkelige, endſkiøndt ingen gaaer af uden Beſværlighed. De modnaturlige udfordre en beſynderlig Hielp med Hænder eller Inſtrumenter, og forefalder, ſaa ofte der paa Moderens eller Fosterets Side mangler noget eller flere af de til den naturlige Fødſel udfordrede Stykker. Til ſamme hen hører den ſaa vel Moderens ſom Barnets rette Situation. Denne er modſat den ſkiæve, naar Moderens Beliggenhed meer eller mindre afviger fra Bækkenets Axis, hvorved kommer i Betragtning dens forſkiællige Arter, Aarſager, Tegn og de onde eller gode Følger man har at haabe eller befrygte og de Midler man har at bruge derved. Barnets ſkiæve Beliggenhed maa underſkilles fra dets urette og den paa Skraad ſaa vel ſom og fra Moderens ſkiæve. Naar Barnets Beliggenhed fuldkommen afviger fra Moderens Axis, ſaa komme det til at ligge paa Skraad; men den urette Beliggenhed derimod retter ſig ſlet ikke efter Moderens Axis. Saa vel i Henſeende til Barnets ſkiæve, ſom urette Beliggenhed, bliver Aarſager

ſagerne, Tegnene, Følgerne og Hielpe-Midlerne foredragne i en tydelig Orden.

Göttingen. De Dominio per Contractum æſtimatorium ante ſolutionem pretii in accipientem non transſato. Specimen inaugurale —— pro ſummis in utroque Jure honoribus rite & legitime conſeqvendis publice defendet *Joan. Henricus Stuhlman* Altonanus. 1770. 6 Ark i 4to. Den berømte Leyſer ſkriver: Neqveo diſſimulare, mihi explicationem Contractus æſtimatorii ſuſcipienti nauſeam ſuboriri. Movent eam mihi legum, qvæ de hoc Contractu agunt, obſcuritas, atqve inter ſe pugna, & doctorum circa præcipuas qvæſtiones diſſenſus. I ovenanførte Afhandling undersøges først denne Contracts Natur, og viſes, hvorledes den er at underſkille fra andre Contracter. Dernæst foredrages den Grund, hvoraf Forfatteren vil bevise, at Dominium ved ſamme Contract ikke bliver overdraget. De modſatte Grunde blive tilligemed efter anſtillet Prøvelſe igiendrevne, og endelig er tilføyet det Nødvendige angaaende den Action, ſom bliver anſtillet efter denne Contract.

Leipzig. De Diſciplina Chriſtiana Diſputatio theologica Præſide D. *Jo. Aug. Erneſti* &c. Menſe Junio ad diſceptandum propoſita a *Georg. Henr. Hæſeler* Hamburgenſi. 1769. 8 Ark i 4to. Det Ord Diſciplina betyder hos de Gamle ikke en Videnſkab betragtet i Henſeende til ſit Indhold, langt mindre viſſe Indſkrænkelser, Beſtraffelser eller Tugtelser; men det betegner en vis Læremaade, og udtrykker egentlig Gierningernes Beſtemmelſe og Indretninger, ligeſom παιδεια hos Grækerne, og det hos Kirke-Lærerne brugelige Ord ἀσκησις. Til Diſciplina Chriſtiana udfordres først en Følelſe af Kiærlighed til Gudfrygtighed, og ſammes Opvækkelſe i Menneſkenes Hierter, for det andet viſſe viiſe Anordninger og Handlinger, hvorved Gudfrygtighed, og dens Kiærlighed bliver vedligeholdt, lættet, forøget og befordret, og for det tredie Øvelſer til at modſtaae det Onde, og befæſte ſig i det Gode. Diſſe 3 Stykker bliver i det første Afſnit oplyſte af hedenſke Moraliſter og de Hellige Skribentere. Det andet handler de Senſibus vel imprimendis vel ſuſci-

piendis; det tredie de inſtitutis diſciplinæ Chriſtianæ og det fierde de Exercitationibus earumqve modo, hvorved i ſær nogle vigtige Anmærkninger forekomme om Bønnens Øvelſe.

Leipzig. Af den allerede berømte Hr. Prof. **Froriep** anmælder man os følgende ſmaa Skrifter: 1) **Briefe über die Canzelberedſamkeit, aus dem Engliſchen,** nebſt **einer Predigt über Joſ. III. 19.** i 8vo.. Diſſe ere de bekiendte **Langhorniſke** Breve, hvilke Forfatteren pleyer at lægge til Grund ved ſine Forelæsninger over den hellige Veltalenhed. Hr. Fr. har fra S. 61-64 tilføyet ſine Anmærkninger. Den tilføyede Prædiken viſer, at uhellig Vande hindrer den chriſtelige Religions rigtige og levende Erkiendelſe. 2) **Predigt am Sontage Rogate: mit Anwendung auf die Huldigung.** 32 S. i 8vo. Den paa Titlen mælde Omſtændighed har foranlediget Forfatteren til at handle om chriſtelige Underſaatters Forhold i at bede for deres Regentere. 3) Ephraemiana in librum Jobi. 12 S. i 4to Forfatteren handler her i Forveyen om Beſkaffenheden af diſſe Ephraims Scholier over **Job**, og lover ſiden at ville føre dem i Brug.

Leipzig. I forrige Aar diſputerede Hr. Mag. *Joh. Jac. Hermann*, de Jure gladii, imod Livsſtraffer, og paaſtod at haarde Legems Straffer, og Fængſeler paa Livs-Tid giør langt mere Indtryk paa Misdædere.

Leipzig. Hr. **C. Benjamin Staffeln** og Hr. **J. C. Roſt** har under Hr. D. **Bauers** Forſæde forſvaret tvende Afhandlinger de emendando Jure Criminali. I Følge ſammes Indhold ſkulde Jurisdictionen adminiſtreres ikke af Undersaatterne, men af Lands-Herren ſelv, og Criminal-Love forbedres, ſaa at Regentere maatte viſe ſig meer omhyggelige for at forhindre Udøvelſen af Forbrydelſer, end at beſtraffe dem. Overdaadigheds Laſter er en Kilde til mange Forbrydelſer, og naar man tilſtoppede den, ſaa ſkulde der og blive færre Exempler af Forbrydelſer og Beſtraffelſer. Dommernes Uvidenhed giver Anledning til mange Feyl. Om Torturen ſiger man, at den vil komme vore Efterkommere ſælſom for

Ma

Man veed og dette, at der i diſſe nyere Tider ſkrives adſkilligt derimod.

Leipzig. Det ledige ordentlige Lære-Embede i Mathematiken har den hidtil værende Profeſſor Extraordinarius Hr. M. **Georg Henr. Borz** bekommet, og har pro loco den 26de Auguſt. afvigte Aar forſvaret en Diſputatz: De rationibus regularum, qvas Calculus differentialis in conſtituendis punctis curvar. multiplicibus & ſubtangentibus ad hæc puncta offert. 25 S. i 4to.

Dresden. Hr. Rector **Qvell** har ſkrevet et Programma: de Hercule Muſageta, paa 16 S. i 4to, hvor i han fornemmelig underſøger de Spørsmaale, om Herkules til Rom har haft fælles Alter og Tempel med Muſerne? Hvor ſamme har ſtaaet? Hvem der har bygt det og af hvad for Aarſager? Forfatteren meener, det har været **Evander**, og han har herved oplyſt mange hidhenhørende Steder af gamle Skribentere.

Helmſtadt. Diſſertatio Contagium vivum illuſtrans er forfattet og forſvaret for Doctor-Graden af Hr. **Florenz Lorenz Friderich Crell**, en Søn af Prof. **Crell** til Helmſtadt. Hr. **von Linne** og Hr. **Plencitz**, en berømt Læge til Wien, er af den Meening, at alle anſtikkende Syg domme have deres Oprindelſe af nogle ſmaa i deres Art forſkiællige Dyr. Denne Meening har Forfatteren ſøgt at beſtride, og viiſt, hvad Skade den fører med ſig i Lægekunſtens Udøvelſe.

Darmſtadt. Hr. Superintendent **Stockhauſen** til **Hanau** har udgivet følgende ſmaa Skrifter: 1) De momentis qvibusdam circa Juventutem educandam neglectis. Hidhenhører, at man ſeer mere paa Forſtandens Oplysning, end paa Villiens og Hiertets Forbedring; at man elſker meer en ordlig end virkelig Underviisning; at man forſømmer Legemets Dannelſe; at man foredrager Ting, ſom har ingen Nytte uden for Skolerne; at der er ingen Harmonie imellem den offentlige og private Underviisning. 2) De præcipuis qvibusdam litterarum Præſidiis in Athenienſium qvon-

dam ac Romanorum Scholis. Forfatteren viſer, at ikke Slaver, men Mødrene ſelv opdroge deres Børn; at man ſkikkede dem i offentlige Skoler; at diſſe Skoler ſtode i ſtor Ære og Anſeelſe; at Øvrigheden ſørgede paa alle Maader for deres Flor og Velſtand; at Drengene vare aldrig uden Opſigt, og at Recitationen havde ſtor Nytte. 3) Rede auf die Vermählung Sr. Königl. Hoheit des Prinzen von Preuſſen, ſom ſkal være forfattet i en mandig og ivrig Veltalenhed. 4) Et Programma, hvor i Forfatteren beſkriver den Methode han har brugt ved Ungdommens Underviisning.

Osnabrück. Af Hr. Prof. **Wagner**, har man følgende tvende ſmaa Skrifter: De Cæſare Britanniam petente. Forfatteren viſer først Driſtigheden i dette Foretagende; beſtemmer dernæſt Tiden, da dette Tog er ſkeet; angiver Aarſagerne dertil; og endelig oplyſer det Sted i Svetonio Vit. Jul. Cæſ. C. 47. 2) En Tydſk Tale til Afmindelſe af den ſal. Ernſt August II. Hertug til York og Albanien, og Biſkop til Osnabrück.

Tübingen. **Betrachtungen über die Art ſich mit der natürlichen Theologie zweckmäſſig zu beſchäftigen**, er Titelen paa et Programma af Hr. Prof. **Böks**. Forfatteren vil have denne Videnſkab ſaaledes foredraget, at den fornuftige Kundſkab om Gud og Menneſkenes Pligter viſes i ſin kraftige og vidtløftige Indflydelſe paa deres Sindelag og Handlinger.

Jena. Hr. Prof. **Ulrich** har i et Programma afhandlet: Quam caute adhibendæ ſint doctrinæ Juris in ſanctioribus placitis illuſtrandis & defendendis. Efterat Forfatteren først har viiſt, med hvad Nytte man kan betiene ſig i ſær af den naturlige Ret til Theologiens Oplysning, foreſtiller han i adſkillige Exempler den Misbrug, nogle har giort deraf, ſaaſom de der har overdraget Lehns-Retten paa Adams Fald. Man undrer ſig over, at de nyeſte Exempler af Jurisprudentzens Misbrug i Theologien har ikke været Forfatteren bekiendte. Hun finder den i Hr. von Havens Otiis literariis ad Iſalam, hvor den Lære om Teſtamenterne er anvendt paa Adams Fald, og den om Felonie paa hans Straf.

En

En Tale, ſom der ogſaa findes de Felici Theologiæ & Jurisprudentiæ Connubio, ſkulde ligeledes have givet ham mange Exempler til Oplysning, ſaaſom den indbefatter mange meget overdrevne Foreſtillinger.

Jena. Hr. Prof. **Sixt** handler i et Programma de Ornatu Philoſophiæ, hvor i han viſer, hvor nødvendigt det er, at man maa ſkaffe Philoſophien Smykke og Zirath af de forvandte Videnſkaber.

Carlsruhe. De incrementis Reip. Rom. pacatis, ſpeciatim e Teſtamento. 3 Ark i 4to. En af de til Carlsruhe ſtuderende Cavallierer **Carl Jonathan**, Friherre af Palm, har i Anledning af ſin Optagelſe i det Marggrævelige latinſke Sælſkab, i ovenanførte Afhandling, ſom er forfattet i en god hiſtoriſk Stiil, viiſt, hvorledes det Romerſke Folk ogſaa uden Krig, i ſær ved Gaver og Teſtamenter, har anſeelig forøget ſit Regimente, da man ellers gemeenlig pleyer ved Republikens Tilvext at have dens Krigs-Lykke for Øyne.

Bremen. Hr. Prof. **Caſſel** har ſkrevet: 1) Antiqvaria de Sacrificiis porcinis in cultu Deorum veterum, hvor i beviſes, at Jupiter, Juno, Neptun og Venus har bekommet deſlige Offere. 2) **Merkwürdige Urkunden eines Vertrags zwiſchen Jac. II. König i Schottland und der Stadt Bremen, von den Jahren 1445. 1446. 1453.** Hanſeſtæderne førte den Gang Krig til Søes med forſkiællige Magter, formedelſt deres undertrykte Handling og borttagne Skibe, endelig blev der ſtiftet Forliig, og ovenmældte **Urkunden** høre derhen.

Bremen. Hr. Prof. **Kôller** har i et Programma foreſtillet: Par Heroum illuſtre illuſtri heroum nomine minus dignum. Diſſe tvende Helte, hvis Roes og Fortieneſter Forfatteren underſøger, ere **Alexander** og **Julius Cæſar.**

Gera. Hr. D. **Hauptmann** har udgivet tvende følgende Programmata: 1) Romana manus circumfluens, hvor i han forklarer det Sted hos **Petronius** V. Cap. *Hinc Romana manus* circumfluat. 2) Oratoriæ exercitationes

ad ultimos verſus Petroniani C. V. Carminis. Dette hænger ſammen med det foregaaende, og ſigter og til ſamme Skribents Forklaring.

Wittenberg. Hr. Frid. Imm. Schwarz, Superintendent til Penig i Sachſen, der har giort ſig berømt ved ſine Skrifter de Pentateucho Samaritano utroqve, de Maſora S. Script. polyglotta, har under Hr. Superintendent Hormanns Forſæde forſvaret for Doctor-Graden i Theologien en Diſputatz over Eph. II. 12. under Titel, qvi ſine Chriſto, ſine Deo 46 S. Han beviſer nemlig af dette Sted, at det Begreb om en Atheiſt er langt vidtløftigere, end man ellers pleyer at tage det. De ſkulle nu alle være Atheiſter der ikke kiende Chriſtum, og ikke kiender ham ſaaledes ſom den Hell. Skrift beſkriver ham. Kort ſagt der ſkal ingen Forſkiæl være mere paa en Naturaliſt og Atheiſt. Viſt nok vil denne Forfatterens Meening finde af mange megen Modſigelſe. Kiendere maa ſelv ſkiønne, om den kan være grundet i Texten. Vi tør ikke ſige det. Forfatteren anſeer Talemaaden, uden Chriſto (χωρὶς χριστοῦ) ſom en Grundſatz til den følgende, uden Gud i Verden (ἄθεοι ἐν τῷ κοσμῳ) og derpaa grunder han ſin hele Sag. — Velbemældte Hr. D. Schwarz har holdt en Inaugural-Tale til Wittenberg, hvis Indhold var: Qvantum interſit Eccleſiæ curare, ne fides Chriſtiana ſit Fides temporum, ſom er udkommen paa 16 Sider. Han anfører først de Kilder, hvoraf en ſaadan Troe flyder, ſom er forſkiællig i Henſeende til Tiderne. Man finder her mange ſær ſkiønne baade ſande og nyttige Ting. Snart er den Begierlighed ved nye Meeninger at forſkaffe ſig et ſtort Navn, ſnart Philoſophiens beſtandige Forandring Skyld i de Forandringer, ſom Troens Lære har været underkaſtet. Forfatteren gaaer ind i Hiſtorien og viiſer, hvorledes Platonikerne, Gnoſtikerne o. a. fl. ved deres Philoſophie har givet Theologien en forandret Geſtalt. Han anfører endnu andre flere Kilder, og endelig viiſer hvorledes man maa tiſtoppe dem. — Ved ſamme Leylighed har Hr. D. Hoffmann ſkrevet et Programma de Theologo alia docente alia ſentiente paa 24 Sider. Dette Programma er egentlig ſtilet imod den ſal. Heumann,

ſom

ſom har bekommet denne Titel formedelſt ſit bekiendte Skrift: **Erweiſes, daß die Lehre der reformirte Kirche vom dem heil. Abendmahle die rechte und wahre ſey.** Man beretter os, at denne hele Stridighed er perſonlig og ikke ſaa meget undervisende.

Strasburg. Da Hr. Prof. **Pfeffinger** paatog ſig Lære-Embedet i Pathologien, erklærede han ſig imod Indpodningen i en offentlig Diſſertation. Derpaa ſteeg Hr. **Franz Anton Herzog** paa Cathedret og diſputerede de Emolumentis in genus humanum ex variolarum inſitione, fluentibus, ſaa at han ey alene har tydeligen foredraget Grundene for Indpodningen, men endog tillige her anført nogle i den Henſeende forefaldne Mærkværdigheder i Strasburg.

Kiel. Den 21de Mart. har Hr. **Sievert Johann Johnſen** under Hr. Conſiſtor. Raad og Prof. **Chryſanders** Forſæde, offentlig forſvaret en Diſputats de Significantia Sacrificiorum. Efter §. 10. ſkal Significantia betyde Prægnantiam Significationis. Forfatteren underſkiller Sacrificia fra Oblationes, og betragter dem ordentlig og tydelig i Henſeende til deres Materie, deres Inddeelning og Henſigt. Imod Hr. J. D. **Michaelis** beviſes §. 9. Sacrificia non fuiſſe Sacramenta & Agnum paſchalem fuiſſe Sacramentum, non autem Sacrificium, ſaa at han tillige grundig og tydelig forklarer Forſkiællen imellem Sacrificium og Sacramentum. Afhandlingen er beriget med mange ſkiønne lærde Anmærkninger, og dens Læsning fortiener i Særdeleshed at anbefales Studioſis Theologiæ.

Utrecht. I Aaret 1768. har Hr. **Peter Gerhard Duker** under Hr. Profeſſ. **van Goens** Forſæde forſvaret: Commentationem de Simonide Ceo Poeta & Philoſopho paa 110 S. i 4to. Denne lærde Afhandling er et vigtigt Hielpe-Middel til den græſke Philoſophiſke Hiſtorie. Den er deelt i 4 Kapitler, af hvilke det første handler om de Grammaticis, der har ſkrevet noget om Simonidis Levnet og Skrifter; det andet om hans Leve-Tid; det tredie om hans Liv og Levnet; det fierde om de Opfindelſer, ſom tilſkrives ham, ſaaſom af de Bogſtaver, hvormed han ſkal have forvget

ſget det græſke Alphabet, og Hukommelſes-Kunſten. Forfatteren har lovet nok en anden Commentation de indole & moribus Simonidis, ejusqve præclare dictis, de Fragmentis Simonidis reſiduis, & de claris qvibusdam Simonidibus. Diſſe Commentationer ville være ſaa meget mere vigtige, ſom deres Forf. med megen Lærdom, Grundighed og Nøyagtighed har ſøgt at oplyſe en Philoſophs og Digters Hiſtorie, af hvis Værker ſelv vi har intet uden Fragmenter, ligeſom og af de Efterretninger om ham, ſom Alderdommen har efterladt os.

Oldenburg. Zu einer Aufführung einiger dramatiſcher Unterhaltungen ladet ein, und ſagt zugleich einiges vom Nutzen und Schaden dramatiſcher Spiele, Martin Ehlers, der Oldenburgiſchen Schule Rector. 1770. 2 Ark i 4to. Forfatteren har viiſt, at Theater-Foreſtillinger har haft en meer ſkadelig end fordeelagtig Indflydelſe paa Sæderne i Verden.

Bützow. De Jure Senii in Familiis illuſtribus Diſſertatio inauguralis, qvam Præſide *Guilielmo Auguſto Rudolph*, publicæ diſqviſitioni ſubmiſit *Joannes Guil. Cremer*, Damerroniæ Pommeranus. 1769. 7½ Ark i 4to. Da det ofte hendte ſig i forrige Tider i de Tydſke Huſe, at Regieringen blev tilfælles for flere Brødre eller Fættere uden nogen Deeling, ſaa beholdt den Ældſte i Familien dog altid der Fortrin, at han ligeſom førte Directorium, og beſørgede det vigtigſte i Regieringen paa alles Vegne, og deraf er kommen det Seniorat i Familierne, ſom ovenanførte Diſſertations Forfatter vel og grundig har afhandlet.

Bützow. Zur Feyer des höchſten Geburtstages des Durchlauchtigſten Herzogs Friederich ꝛc. ladet geziemend ein Joh. Nicol. Tetens, Director Pædag. und Profeſſor der Naturlehre. I dette Indbydelſes-Skrift har Forfatteren underſøgt det Spørsmaal: Hvorvidt den guddommelige Regiering over Menneſkene i det moralſke kan betragtes ſom den høyeſte Viisdoms almindelige Opdragelſes-Plan? Han foreſtiller Gud ſom en Fader for alle Mennesker, der opdrager dem ſom ſine Børn.

Det

Det viſeſte Forſyns Forhold derudi kan altſaa med god Grund betragtes ſom Anviisning for dem, der ville danne de menneſkelige Sæle, og ſaaledes har Forfatteren betragtet den i ovenanførte Programma.

Altona. Studioſus af Lübeck Hr. **Godofredus Albertus Kohlreif**, har den 9de April under Hr. Doct. og Prof. Profes Forſæde med ſtor Biefald forſvaret en philoſophiſk Afhandling de dubitatione. Samme Dag har forſkiellige Studioſi holdt deres offentlige Afſkeeds-Taler, ved hvilken Anledning Hr. D. Profe har ladet trykke: **Zufällige Gedanken von der Erziehung**, paa 5 Ark i 4to 1770.

Lærde Begivenheder.

Kiøbenhavn. Den høybetroede og nedſatte Kongel. **Commiſſion for den allernaadigſte oprettede offentlige Inoculations Anſtalt** har for faa Dage ſiden udgivet en **Anmældelſe til Publicum** angaaende ſamme, hvis Indhold vi her kortelig bør anføre. Man foreſtiller derudi Koppe-Indpodningen, ſom et af de betydeligſte og ſtørſte Hielpemidler Forſynet har opdaget til Menneſke-Slægtens Vedligeholdelſe. De fleſte Europæiſke Regentere har værdiget dens lykkelige Befordring et Sted iblandt deres offentlige Foranſtaltninger til det almindelige Bedſte. Under vor Høyſalige Kong Friderich V. blev her i Dannemark giort et af de førſte Anlæg i Europa til dens Forfremmelſe, men ſom formedelſt Nationens da værende endnu alt for ſvage Indſigt og Tillid ikke naaede den forønſkte Fremgang. Næppe har vores allernaadigſte nu regierende Konge formærket Underſaatternes ſtørre Fortroelighed henvendt til dette Middel, førend han til ſit Folkes Bedſte ſtrax ſtifter og anordner en **offentlig Inoculations-Anſtalt**, og har ladet ſin allernaadigſte Gavmildhed ſtrække ſig ikke alene til Indretningen ſelv, men og til Vedligeholdelſen for paafølgende 5 Aar ved en aarlig henlagt Fond af 4000 Rdlr., at de Uformuende deri omſonſt ſkal indpodes, og ſaa længe nyde Pleye, Klæder og al muelig Forſorg, og at de Formuende kunde have for en maadelig og frivillig Betaling en ordentlig og bequem Indretning til at betiene ſig af dette Middel uden Farlighed for andre og uden

for

for ſtor Vidtløftighed for ſig ſelv, hvilke begge Omſtændigheder har hidindtil tilbageholdet mange Forſætter. De Committerede for Stiftelſen ere S. T. de Herrer J. v. Berger, J. T. Struenſee, P. Linde, C. Jenſenius, hvilke i følge allerhøyeſte Reſcript af 1ſte Decembr. 1769. har beſørget Indretningen ſaavidt fuldbragt, at den kunde aabnes næſtafvigte 14de Junii. Den er anlagt uden for Stadens Nørre-Port paa den forhen ſaa kaldte Gaard Solitude, ſom dertil er bleven kiøbt, da den ligger frie og fordeelagtig, og beſtaaer af tvende rummelige og anſeelige Bygninger, hvoraf den eene er beſtemt til de Præparerede, og den anden til de Inoculerede, og er desuden forſynet med en ſtor Have til fri Promenade for de ſidſte, og en ſtor grøn Plaine med omſatte Træer i ſamme Henſigt for de førſte, ſaa at Patienterne har ingen Communication med hinanden. De Betalende have deres Værelſer for ſig, ethvert forſynet med ſin egen Ind- og Udgang, og ſaa anſtændige, at enhver Stand kan være fornøyet dermed. Indretningen kan modtage 48 Perſoner paa Gangen 16 betalende og 32 fattige, hvilke ſidſte erholde ved deres Indkomſt og ſaa længe de i Stiftelſen forbliver alle fornødne Dragter af Uldet og Linnet, og nyde fri Inoculation, Medicamenter, Koſt og Opvartning. De Betalende ere anſatte til 2de Claſſer. 1) De Fornemme og Bemidlede erholde hvert ſit Værelſe meubleret og med Seng, og erlægge en frivillig Erkiendtlighed til Stiftelſen efter Behag under et og for Alting, blot efter Billigheds Regel, og hvad derover gives, bliver ſom en Gave og Velgierning efterhaanden anvendt til at antage flere Fattige. 2) De af Middelſtanden og middelmaadige Vilkaar, hvoraf 2 eller høyt 3 logeres i et Værelſe, erlægge for alting ugentlig 2 Rdlr., og endda kan efter Omſtændighederne derudi ſkee nogen Moderation. Den heele Bekoſtning kan for hver Perſon af denne Claſſe i det høyeſte beløbe ſig til 6 a 8 Rdlr., hvoraf gives at betænke, hvormeget man har den allernaadigſte Velgiører at takke. De Betalende beholde og bruge deres medbragte Klæder, og lade ſig forud præparere hiemme 12 a 14 Dage, da de ſtrax ved Indkomſten kan blive inoculerede, dog kan deres Præparation og ſkee i Stiftelſen om det forlanges. Men de Uformuende blive der baade præparerede og inoculerede. Det forundes og de Betalende, at een af

For-

Forældrene, en Hovmester, Françoise eller anden paalidelig Person kan følge med og forblive i samme Værelse uden videre Bekostning end at accordere med Oldfruen om ugentlig Kost og Seng. Inoculationen skeer til alle Tider om Aaret, med mindre der skulde indfalde nogen almindelig Grassation af Sprinkel, Skarlagen, Meslinger, Frisler og Blodgang, da den efter allernaadigst Anordning bliver udsat for at afvende al Mislykke og Vanhæld derfra. I Stiftelsen antages saavel af Kiøbenhavn som fra Provinzerne Børn og Personer af begge Kiøn fra 3 Aar til 50 og derover, om forlanges. Stiftelsen er anfortroet til Hr. Justice-Raad Jensenius Opsigt, som dens beskikkede Læge, der daglig besørger den, og drager Omsorg for alt det, der angaaer de Syges Trav og Beste. Desuden er antaget en Chirurgus, som daglig skal være hos og om de Syge. Diæten og Reenlighed om Personer, og i Værelser, besørges af en Oldfrue, som desuden har at paasee Skik og Orden i Henseende til Ungdommens Opførsel og Forhold, og at holde Andagt med dem Morgen og Aften og de hellige Dage. Hende er tilstaaet 5 Mk. Ugentlig i Kost-Penge for enhver af de Fattige Børn, og desuden er den store og anseelige Have hende overdraget med Vilkaar at lade den dyrke, paa det Patienterne altid kan bespises med friske og gode Frugter og Have-Vexter. Af skikkelige Borger-Enker, ere beskikkede faste Vaage-Koner til de Syges Oppasning. De, som agter at betiene sig af Stiftelsen, har, hver Morgen Kl. 8 at anmælde sig hos Stiftelsens Læge, Velbemelte Hr. Justice-Raad Jensenius, i hans iboende Gaard, da han frie meddeeler enhver sit Raad og Betænkende og indskriver dem til at blive indlagde i Stiftelsen. De Fraværende indsende postfrie deres Anmældelse til ham med saa omstændelig Beskrivelse af de angaaende Personer, ar de derpaa kan vente efterretlig Svar. Anstalten er anlagt uden for Byen for Hoved-Stadens Sikkerhed, og at ikke et heelt Publikum skal allerværes for enkelte Personers Skyld, endskiondt man af medicinske Erfaringer har ingen Aarsag til at troe, at Inoculationens Brug vedligeholder eller udbreder Koppe-Grassationer. Dette vil nu snart viise sig af de Prøvers Udfald, som gisres ved nærværende Anstalt, hvor Præparations-Huuset er kun nogle faa Skridt fra Inoculations-Huset, og, da den forsies Ved-

ved-Hensigt er at afvende den naturlige Smitte, saa vil det følge, at om Inoculationen udbreder den, kan de Præparerede ikke bevares derfra, og Præparations-Huset ikke bruges. Man haaber og, at Publikum ikke vil anſee den Forbindtlighed at lade ſig og ſine Arfter inoculere uden for Byen, da det ſkeer for deres Medborgers Sikkerheds Skyld, og Vanſkeligheden herved ikke bliver ſtørre end ved de ſædvanlige Brønd-Melke- og Staal-Curer. ſom bruges uden for Byen. Det er forbuden at inoculere i Paris og ligeſaa i Wien, hvor Slottet Helſendorf, ved Sommer-Reſidentzen Schønbrun, er indrettet til et ligedan offentlig Indpodnings-Huus. Ved Petersburg er anlagt en lige ſaadan Stiftelſe uden for Byen, og i London har ſamme Sag giort ſtor Bevægelſe, da man ikke har vildet den maatte ſkee i ſtore Stæder. Paa ſamme Grund har vor allernaadigſte Konge forbudet, at den herefter heller ikke maa ſkee i Kiøbenhavn, dog med den Bevilgning, at enhver af de Betalende maa lade deres egen Medicum eller Chirurgum, ſom de har Fortroelighed til, komme til ſig conjunctim med Stiftelſens Medico at fuldføre Curen, hvor af ſees, at Hans Majeſt. har med dette Forbud alene haft Publici Sikkerhed for Øyne, uden for Reſten at ville have Inoculationen ſelv eller dem, ſom forette den, nogen Tvang underkaſtede. Hvad de Herrer Commiterede til Slutning har føyet til, for at anprise deres Landsmænd ſaa vel Inoculationen ſelv, ſom denne høye og allernaadigſte Stiftelſes Brug, behøve vi her ikke at igientage og vi har intet at lægge til uden det oprigtige Ønſke, at Gud vil velſigne den høye Stifter, velſigne hans Stiftelſe, velſigne Lægens Haand, krone hans Forretning med et lykkeligt Udfald, og at han altſaa ſelv, ſom har aabenbaret Menneſkene dette Hielpemiddel til deres timelige Livs Frelſe og Vedligeholdelſe, vil ogſaa rydde af Veyen for dem de Anſtøds-Steene, ſom kan hindre eller afſtrække dem fra dets Brug til Guds og Kongens Ære og deres egen Frelſe.

London. Det er længe ſiden man i Engeland har ønſket et Inſtitut, ſom kunde tiene til unge Kunſtneres Dannelſe, der hidindtil er bleven temmelig forſømt. Dette Ønſke er nu bleven opfyldt ved et af Hans Kongel. Majeſt. i

Lon-

London ſtiftet Kongelig Kunſt-Akademie. Et ſtort Huus i Pallmall er af Hans Majeſt. dertil bleven beſtemt, og Antallet af de Kunſtnere ſom derved ſkal beſoldes er anſat til 40, af hvilke 9 aarlig gives Underviisning i Tegning- og Maler-Akademiet. Fire beſoldede Profeſſorer, i Maler- og Bygnings-Kunſten, Anatomie og Perſpectiv, holde aarlig et beſtemt Antal af offentlige Forelæsninger. En anſeelig Samling af Bøger og Kobber-Værker ſkal tillige derved anlægges, og der ſkal engang om Aaret ſkee en offentlig Opſtilling af Malinger, Tegninger, og andre Kunſtværker. Der er endnu mere beſtemt en Præſident, Skatmeſter, Seglbevarer, og Secretair tillige med nogle ringere Betientere, og der bliver aarlig uddeelt en vis Sum iblandt fattige Kunſtnere.

Harlem. Det Hollandſke Videnſk. Sælſkab havde her for 2 Aar ſiden opgivet følgende Spørsmaal, ſom ſkulde beſvares for Januar. 1769.: **Hvad er der hidindtil ſkreven i vort Fædernelands Natur-Hiſtorie hvad feyler os endnu? Og hvilken er den bedſte Maade at ſkrive bemældte Hiſtorie?** Over de derover indløbne Skrifter er i dette Sælſkabs Forſamling den 22de May 1769., bleven dømt, og den første Priis, en gylden Skue-Mynt, er bleven tilkiendt Hr. Cornelius Nozemann, Remonſtrantiſk Lærer til Rotterdam. Den anden har man tilkiendt en anden Afhandling hvis Sindsprog begyndte med de Ord: Nil ſcribitur totam. —— Sælſkabet har tillige opgivet et nyt Spørsmaal, ſom ſkal beſvares til Begyndelſen af Aaret 1771.: **Hvilket er det bedſte Middel til atter igien at fordybe og rydde det Farvand, ſom er bleven fyldt med Sand, Rørgræs og Siv, eller paa nogen anden Maade er bleven Grundt?** Der er endnu og et Spørsmaal tilovers fra forrige Aar, ſom til Begyndelſen af indeværende Aar ſkulde være beſvaret: **Hvad for en Værd er at tilſkrive den Kunſt at obſervere? Og hvor meget kan ſamme bidrage til at giøre Forſtanden fuldkommere?**

Berlin. Efter Hr. Geheime-Raad Hallers Teſtamente bliver alle 4 Aar udſat en Priis af 59 Ducater. Akademiet har for Aaret 1771. beſtemt ſamme for den bedſte Afhandling over **Forplantningens Theorie**, hvori ſkal foredrages de Forandringer, ſom Planterne lide, naar de blive forſatte i et andet Clima, efter deres Aarſager og Beſkaffen-

hed i beſynderlige Tilfælde, tillige med den dertil fornødne Anviisning. — For 2 Aar ſiden havde nogle anſeelige Mænd i Berlin af verdslig Stand udſat en Priis for det bedſte Udkaſt til en Læremaade i Religionen for Børn. Samme er bleven tilkiendt Hr. Enoch Chriſtoph Simonis Præſt til Güſtrow i Meklenburg. Over ſamme Materie har og Hr. Samuel Chriſtian Lappenberg Præſt til Læſum i Hertugdømmet Bremen, og Hr. Frid. Wilh. Maſcho, Rector ved Skolen til Bergedorf, hver ſkrevet ſin Afhandling. — Hr. Hofraad Henckel er bleven beſtikket til ordentlig Lærer i Chirurgien i Collegio Medico, og har allerede ved Udgangen af forrige Aar tiltrædet dette Embede med en offentlig Tale.

Beſancon. For Aaret 1770. har Videnſk. og de ſkiønne Kunſt. Academie beſtemt 3 Priſer i Guld Medailler; den første paa 380 Livres for den bedſte Lovtale over den Franſke Admiral Jean de Vienne; den anden af 250 Livres for en i den Burgundiſke Hiſtorie indlsbende Afhandling; den tredie af 200 Livres for det Spørsmaals Oplsning: Om Doubs lader ſig giøre ſeylbar? om og med hvad Fordeel den ved en Canal lader ſig foreene med Rhinen? — Eloge de Moliere, hvortil M. Champfort er Forfatter, har bekommet Priſen af Academie Françoiſe.

Göttingen. Det Kongel. Videnſkabs-Sælſkab havde for afvigte Aar opgivet det Spørsmaal: Qvinam habitus Ovi & Embryonis in Qvadrupedibus a primo Conceptionis Die ad decimum ſextum? Men har derpaa ikke bekommet nogen Beſvarelſe. Det for 1770. opgivne Spørsmaal var af følgende mathematiſke Indhold: Leges inveſtigare, qvas ſequitur Maſſæ ex Argento & cupro commixtæ gravitas ſpecifica, ut datam ejus modi maſſam ponderando, & ejus gravitatem ſpecificam examinando, computari poſſit, qvantum illa contineat argenti, qvantum cupri; methodo olim ab Archimede inventæ ſimili, niſi qvod Archimedes ſupponat, qvæ locum non habere recentionibus experimentis detectum eſt. Illas leges oportet experimentis niti & ratiociniis, qvæ ex Experimentis ducuntur. Idem præſtare pro mixtura Stanni & Plumbi. For Aaret 1771. har det opgivet følgende Spørsmaal: de Dialectis binis lingvæ Germanicæ, noſtro adhuc ævo maxi-

cuis, illarum origine, propagatione, Limitere præcipuo, & ad lingvas gentium boqve antiqvam Gothicam, habitu. Prisen Skue-Mynt af 50 Ducater.

a. Biskoppen Fyrst Massalski har opgivet føl- Priis-Spørsmaal: 1) Hvilken er den nødvendskab, og hvilke ere de Dyder, som en Prædikant maa besidde, for at fyldestgiøre sit Embede, og for tillige at kunne opfylde en god Borgers Pligter, og hvilke ere endelig de bedste Midler, hvorved en tilkommende Prædikant kan lange til denne Kundskab, og forhverve sig disse Dyder? 2) Hvorledes kan en ung Adelsmand, der ikke er forsynet med Midler, bedst opdrages, og i hvad for Videnskaber og Kunster maa han underviises, paa det han engang kan blive nyttig for Fædrene-Landet? 3) Hvorledes kan Bønder-Børn, denne saa kostbare og saa ringe agtede Deel af det Menneskelige Kiøn, bedst opdrages og underviises? I September-Maaned næstkommende bliver den bedste Afhandling over hver af disse 3 Vigtige Sporsmaale belønnede med en gylden Medaille af 30 Ducaters Værdie, den næstbedste med 20, og den næst derefter med 10 Ducater. Afhandlingerne kan være forfattede i latinsk, tydsk og fransk Sprog, og umiddelbar indsendes til Høystbemeldte Fyrste eller Biskop.

Erlangen. Hr. D. Johann Christian Carl Schreber til Leipzig er hidkaldet som Hofraad og Prof. i Lægekunsten, Oeconomie og Cameral-Videnskaben; som 3die Prof. i Theologien Hr. M. G. Frid. Seiler, hidindtil Diaconus i Coburg; som Lærer i Veltalenheden og Poesien; Hr. Prof. M. Gottlieb Christoph Harles, med Titel af Hofraad; og Hr. M. Brejer, som Lærer i Moralen. Artillerie-Lieutenant Joh. Imm. Vetter, er bleven Lærer i den practiske Mathematik; Hr. Prof. Ludv. Statius Müller er bleven Lærer i Natur-Historien og den tydske Litteratur; Hr. Prof. Joh. Sam. Wiesner er bleven beskikket til ordentlig Lærer i de orientalske Sprog; Hr. D. Joh. Christian Zindel til overordentlig Lærer i Jurisprudentzen, og Hr. D. Joh. Phil. Julius Rudolph til ordentlig Lærer i Lægekunsten.

Rouen. De skiønne Videnskabers Akademie har opgivet

givet følgende Priis-Spørsmaal: Hvorledes kan ſtemme Grændſerne imellem Natur og Mo Smagen, og bedſt forklare de Grunde, efter Natur og Meening tage Deel i Smagen, ſaa deraf kunde ſlutte, hvorvidt et fornuftigt Men ſke er forbunden til at rette ſig efter ſin Tids og ſ Lands Smag?

Zürich. Det Natur forſkende Selſkab har opgivet trende Priis-Spørsmaale angaaende Markens Giødning. De tvende første gaaer ud paa Brugen af de forſkiællige Arter af Giødning i Henſeende til forſkiællig Jordgrund, og det tredie lyder ſaaledes: Om man ikke handler meer fordeelagtig, naar man i Mangel af Giødning forſyner den Deel af Jorden dermed, der igien kan ſkaffe en særdeles god Giødning?

Breslau. Den Sal. Inſpector Burg har teſtamenteret ſit Anſeelige og i ſær paa Kirkefædre rige Bibliothek til Eliſabeths-Kirken, hvis eſſentlige Opſtilling og ugentlige Aabning den lærde Hr. Senior og Archidiaconus Volkmar har bekiendtgiort med et tydſk Skrift, hvori han tillige mælder, at ſamme er af Hr. Director Conradi end mere bleven forøget med nogle Haandſkrifter. Denne Stad beſidder altſaa nu trende meget anſeelige Bogſamlinger.

Halle. Hans Kongel. Majeſt. har udnævnet Hr. Doct. Nietzki til Prof. Medicinæ Ordin. og Hr. D. Goldhagen til ordentlig Profeſſor i Philoſophien og Natur-Hiſtorien. —— Det Oberlaußnitz-phyſiſk-oekon. Bienen-Geſellſchaft har overſendt Hr. Klotz Diploma membri honorarii.

Leiden. Forſtanderne for det Stolpiſke Legatum har for Aaret 1771. forelagt følgende theologiſke Priis-Spørsmaal: Ex Attributis, qvæ rebus communia ſunt, demonſtrare non eſſe neceſſarias, ſed ab Ente Neceſſario creatas.

Altorph. Hr. Prof. Johann Georg Hofmann er hidkommen fra Gieſſen, ſom Prof. Theol. ord. i den Sal. D. Bernholds Sted.

Wittenberg. Hr. Mag. Eck er udnævnet til Profeſſor Philoſophiæ, Hr. D. Ernſt Platner til Prof. Medicinæ, og Hr. Mag. Erbert til Prof. Matheſeos.

Forſte Regiſter
paa de i de
Kiobenhavnſke
Efterretningers
Forſte Hæfte
forekommende vigtigſte Materier,
for Aaret 1770.

A.

Aarbøger, Ruſſiſke » Side 390
Ἄλφιτον, hvad er : : 46
Anmældelſe om den offentlige Inoculations-Anſtalt uden for Kiøbenhavn paa Gaarden Solitude 413
Anmærkning til Oplysning over nogle Steder i Aargangene 1765-6 af de Berlingſke Lærde Tidender, fornærmelige imod den, ſom havde beſtyret deres Forfattelſe fot Aaret 1763-4-5. : : 5
Autor, Primarius og Secundarius : 297

B.

Begivenheder (lærde) : » 413
Belisarius, Hr. Mormentels, har lige Feyl med Luther i ſin Meening om viſſe Hedningers Salighed : : 103
Bergene, deres Oprindelſe og Aarſag : 38
Biſkopperne, deres Ret til at diſpenſere i Ægteſkabs Sager : : 62
Bondens Tilſtand i Dannemark, : 132
— — Hvorledes Frieheð og Eyendom ham kunde forſkaffes » 129

Register.

Side

Bryllups-Skikker i Revninge-Sogn i Fyhn 3
Børn, hvad for Laſter eller og Dyder de i Tide bør vænnes fra eller til = 122

C.

Cimbrerne, Afhandling om dem = 373 o. f.
Corallen, om den er en Production af Inſecter 36
Cotton (Peder) en Jeſuit, hans Svar for Parlamentet i Paris = = 70

D.

Diophantes, et Exempel paa Ungdoms Høymodighed 115
Diſputatzer og ſmaa Skrifter = 401
Døds-Aar, JEſu Chriſti, Afhandling derom 93
Døds-Straf, Betænkning derom = 143

E.

Eed, dens Misbrug, Afhandling derom = 85
—— —— Religions, dens Urimelighed ibid.

F.

Faar, deres Kopper hvorledes cureres 245
Feyltagelſer i Grammatik ere ofte ubetydelige Aarſager til vigtige Feylſlutninger i Metaphyſik 280 o. f.
Filen og Meiſelen, en Fabel = = 206
Folkemængde, dens Kilder, Afhandling derom 1
En Fortælling = = 204
Fortolknings-Maade den paraphraſtiſke, Indvending derimod beſvares = = 91
Friderich Wilhelm, Churfyrſt af Brandenburg, hans Sværhed og dens Aarſag = 255
Frihed, den borgerlige, hvori beſtaaer = 130
—— —— Anmærkninger derved = 131
Frode, den Fredegode, et Hyrde-Stykke 166. 177
Fromme deres Forbindelſe i det andet Liv = 251
Fruentimeret, dets Vigtighed, i ſær ſom Mødre 24
—— —— dets Sagtmodighed imod Tyende anpriſes 25
—— —— dets Opmuntring til Medlidenhed, med dem af deres Kiøn, ſom kan have forſeet ſig 25
Fruentimmer, hvad for nogle de bør indlade ſig med, ſom ville avle dydige Børn = 117

Følelſ

Følelse i Christendommen, Afhandling derom Side 109

H.

Handel, den Hollandske, Afhandling derom : 43
Hedninger, Tvistighed om deres Fordømmelse 103
Herregaarde (enkelte) deres Beskrivelse, hvad Nytte medfører : : 1
Hester, deres Sygdomme : : 247
Historieskriver, hans Pligter : : 49
— — ved hvad for Egenskaber han skal forskaffe sig Biefald : : 65
Hindre, at hindre, bemærker ey altid en Gierning 280
Holbergs (Ludvig) Upartiskhed i Kirkehistorien 66
Horchs (D. Henr.) Levnets Beskrivelse : 399
Horn, det Gyldne, Forklaring derover : 302
Hovedgaarde, hvorledes kan deeles uden Tab for Gods-Eyere i Herlighed og Sikkerhed 138 o. f.
Humle-Avlen, Prisskrift derom : 33
Hvile, hvorvidt kan tillægges Legemerne : 295
Hvitfeld, hvad Norden hos ham i Henseende til Data 50
Hoymodighed, et ungt Menneskes, Exempel derpaa 115

J.

Jesuiterne, upartisk Historie om dem : 48
Jesuiter, deres Tænkemaade : : 70
Ild, den hellige, Afhandling om dens Oprindelse og Brug 64
Impedire, impedimento esse medfører ey altid en virklig Gierning : : 288
Johan a Lasco, med sine reformerte Tilhængere, hvorledes blev modtaget i Dannemark 99
Jord-Arter, Afhandling derom : : 238
Julianus Apostata forestillet og skildret som General 233
— — — som Munk : : 235
Iver Stub, Prof. Ling. Hebr. ved Kiøbenhavns Univ. hvorfor blev afsat : : 102
Jødernes almindelige Omvendelse, Afhandling og Betænkning derom : : 296
— — Sprog af det G. Testamente til Beviis derfor og hvorvidt de bevise den 305 o. f.
— — Sprog af det N. Testamente til Beviis derfor, og hvorvidt de samme kan bevise eller ikke : : 308 o. f.

Side

— — Om der er noget i Theologien hvorimod den ſtrider : : 311 o. f.
— — Sprog, ſom kan ſynes at forkynde os, at at den aldrig ſkal ſkee, hvorvidt rigtig forklarede : : 322 o. f.
— — I hvad Omfang denne Omvendelſe bør tages, og om der under bør forſtaaes tillige deres Reſtitution i det Timelige 328
— — Om den endelig bør være en Miraculeuſe og overordentlig Omvendelſe, og om da denne nødvendig er uovervindelig og forbeſtemmende : : 329

K.

Kirke, den chriſtelige, Betænkning over de derudi forefaldende Stridigheder : 82 o. f.
— den Reformerte i Frankerige, Betænkning over dens Hiſtorie : : 88
Kirke-Lærere, maa ingen herſkabelig Magt tiltage ſig over Læg Folk : : 90
Kirke-Immuniteters Oprindelſe : 91
Kirke-Hiſtorien, den Danſkes Forbindelſe med den almindelige, af hvad beſynderlig Nytte 98
Kirke-Hiſtorie, den Danſke, hvad derudi er hendet nogle Reformerte, ſom har givet Anledning til Eftertale : : 99
Kirke-Lovene, deres Øyemærke og Misbrug : 104
Kiættermagerie, bør tvinges og ſtraffes ligeſaa vel, ſom Kiætterie : : 105
Kong Chriſt. I. Svar til Undſkyldning for Paven og Keyſeren fordi han ikke vilde tage Deel i Korstogene, fortalt paa 3de Maader ved Holberg, Langebek og Schl gel 60
Konge af Siam, hans Svar til de franſke Geſandtere paa deres Indbydelſe til at antage den chriſtelige Tree : : 69
Konger, de Danſkes Moderation i Reformations-Værket : : 98
— de Danſkes Principium i Reformationen 102

Regiſter.

Kongeſtamme, den Oldenburgiſke, dens Herkomſt og Udbredelſe : Side 52
Korn, dets Tilberedelſe til Brød : 46
Kraft, Begreb derom : : 292
Krigskunſt, Afhandling derom : 63
Küſtrin, hiſtoriſke Beſkrivelſe derover : 27

L.

Landlevnets Lykſalighed : : 202
Landsfader, hvor roesværdig frem for en Erobrer 168
Landsfaders og retſkaffen Konges Skilderie : 230
Landsherrens Magt og Ret i og over Kirken forſvares 90
Landvæſenet, dets Forbedring i Dannemark, Betragtninger derover : : 129
Laokoon, Hr. Leſſings, Anmærkninger derover 95
Latter, den Comiſke, en Declamation derimod, geleydet med Anmærkninger : : 216
Legemerne, deres Haardhed, hvad Aarſagen er dertil 38
Læge, Afhandling om hans fornemmeſte Pligter 255
Lægekunſt, den juridiſke, Afhandling derom 44
Læremaade, den høye poetiſke, hvorvidt er bequem til at opvække Religions Andagt : 385
Luther, feyler ligeſom Hr. Marmontel, i at tildømme viiſe Hedninger Salighed : 103
Lyde paa Legemet, om dermed altid er foreenet Gemyts-Feyl og Svagheder : 115

M.

Mæʒαι, hvad er : : 46
Michel Nielſen Aalborg, hans formeente Heterodoxie om Guds Barmhiertighed mod Hedningene : : 103
Modſtand, at modſtaae, bemærker ey altid en Gierning : : 280
Mødre, om alle bør ſelv opamme deres Børn 117

N.

Naturen, den gandſke lever et almindeligt Liv, Betragtninger derover : : 15
Norden, hvad der under indbefattes og af hvad for Folk den først er bleven beboet : 353
—— hvad Vey de ere komne derind : 355
—— til hvad Tid den kan være bleven bebygget 360

Register.

Norden, dens Tilstand i de ældste Tider Side 3
—— —— dens ældste Navne = 37
Nordiske-Folk, hvad for andre Folk der ere beslægtede med dem = = 35
—— —— fra hvilken af Noe Sønner og Sønnesønner de nedstamme = 35
Noviomagus, dansk Hofpræst, hans Opførsel mod nogle Reformerte = = 9
Næring, Menneskenes første = 4

O.

Ode, en Choriambisk = = 14
—— —— til Sælskabs-Brødrene = = 14
—— —— til en Ven, med et Par flasker Hæggebor-Viin = = 14
—— paa Junkers Kilde ved Eriksholm = 18
Opdragelse, Børns bevægende Grund til at sørge derfor baade i Hensende til Siæl og Legeme = = 11
Orme, som ere komne frem af en gammel Mands Næsebore = = 24
Overdaadigheds Natur og Virkning = = 18
Oversættelse, den Poetiske udfordrer mere Frihed end den prosaiske = = 15
—— —— Exempler paa en alt for frie af det Nye Testamente = = 39
Ουλοχύται, hvad er = = 4

P.

Partieskhed, hos Kirke-Skribentere = 65
—— —— den Holbergiske i Kirke Historien, hvorvidt efterfulgt eller forfeylet af Hr. Köhler, som samme har fortsat = 85
Physik, bør begynde fra Tvivl = = 36
Pope, hans tredie moralske Brev om Rigdoms Brug og Misbrug = = 149
—— andet mor. Brev om Fruentimrets Characteer 195
Principium minimi, Afhandling derom = 125
Priis-Materier opgivne af General-Landvæsenets Collegium = = 17
—— opgivne af Sælskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse = = 225

— — af det Kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab : Side 241
Prydelse, den Qvindelige, bør uden Undtagelse ikke lastes : : 20

Q.

Qvæg-Syge, den almindelige grasserende, dens første Oprindelse, Forplantelse og Middel til dens Helbredelse : : 247

R.

Reformation i den danske Kirke, med hvad Moderation den er skeet : 98
— Nogle Exempler paa for stor Strænghed derudi 102-3
Regiering, hvorved den skilles fra Statshuusholdning 47
Religion, en Christelige, Afhandling om dens Sandhed : : 16
— Betragtninger over dens Grund-Sandheder 31
Religions-Eeders Urimelighed og skadelige Følger 89
Resenius, hans Beskyldninger mod Iver Stub 103
Reliftere, et ey altid et verbum activum 280
Reyse til Wardøehuus, for at bemærke Veneris Gang for Solen den 3die Junii 1769. Efterretning derom : : 257 o. f.

S.

Skrift (den hellige) hvorfor ikke derudi herfer overalt den største Tydelighed : 83
Sprog, det Moesogothiske, Afhandling derom 40
— — dets almindelige Declination : 41
Spøgelser, Theorie derom : 276
Statshuusholdning, hvorved skilles fra Regiering 47
Steene, figurerte og herboriserede eller arboriserede 36
Stridigheder, hvorvidt man tør sige Gud har tilladt samme i den christne Kirke : 820 o. f.
— — Forskiæl mellem de Lutherske og Catholske 86
— Det bedste og sikkerste Middel til at dæmpe dem 87
— Pietistiske, Betænkning derom : 106
— — theologiske, hvorvidt Regentere og Statsministere derudi bør tage Deel 107
— — hvad for nogle bør tvinges og undertrykkes 107
Strids-Aander, de hidsige theologiske, hvorved bør tvinges : : 102

Sygdomme, ſom angribe Heſter Qvæg, Sviin og Faar, og den almindelig graſſerende blandt Horn-Qvæget : Side 247
Subſtantzer, urigtig Beviis for, at de alle og altid virke paa himaden : : 281
Sønner, unge bør i Tide vænnes til en uſkyldig og fri Omgang med det andet Kiøn : 122

T.

Tanker om Morgenen og Domme-Dag 385
—— —— om Siælens Beſtemmelſe til et ævigt og udødeligt Liv : : 386
Theodoret, nye Udgave af hans Værker 267
Therſites, hvorfor han af Homer er ſkildret med et ligeſaa hæsligt Gemyt, ſom vanſkabt Legeme : : 115

U.

Ungdom bør i Tide vænnes til uſkyldig Omgang med uſkyldige Ting : : 116

V.

Venus (Planet.) dens Gang for Solen den 3die Junii 1769. Efterretning derom : 257 o. f.
Vildfarelſer, Aarſager til deres Forplantelſe og ſildige Opdagelſe : : 273 o. f.
Vis inertiæ, dens Beſtridelſe : 273 o. f.
—— —— Experimenter, hvormed den beviſes, igiendrives : : 291 o. f.
—— —— Beviis, at den ikke kan tillægges Legemerne, ſom nogen egentlig Grund-Kraft 293
Viſionarier, hvorledes kan komme til at ſee Aander og Spøgelſer : : 276
Vocaler, deres Sammenſtød i Danſke Vers, Samtale derom : : 161 o. f.
Voldſomheder formedelſt forſkiællige Religions-Meeninger, Catholſke Lærdes ſkriftmæſſige Domme derover : : 96
Vugning, ſmaa Børns bør i Almindelighed ikke forſkaffes : : 118

Andet Register
over
Forfatternes Navne og Skrifter,
som findes anførte i det
Første Hæfte.

A.

Side

Abhandlung über eine beträchtliche Anzahl Erd-Arten 238
Abrahamson (Werner Hans Frid.) Prisdigt om en Landsfader og Erobrer 177
Alopæus (Magnus) Rede — Catharinen der Zweyten gewidmet bey seiner Aufnahme als Beysitzer in die Königl. Deutsche Gesellschaft zu Göttingen = 352
Allgemeine Welthistorie, 14 Bind, som indbefatter den Danske Historie = 361
Ancher (Laurentii) Diatribe in Fragmenta Geographicorum Eratosthenis - 402
Autrepe (M. *de*) Eloge de Jean Baptiste Colbert 206
Avis aux Meres, qui veulent nourrir leurs enfans 110

B.

Baldingers (E. G.) Auszüge aus den neuesten Dissertationen über die Naturlehre und Arzney-Wissenschaft = 176
Baldingers (Prof.) De Professore Medico ejusqve præcipuis officiis commentatio 255
Baldings (Emanuel) Forsøg til en Oversættelse af Youngs Afhandlinger. Anm. = 334
Barths (Joh. Frid.) Ewangelische Sittenlehre JEsu 111
Baumgartens (Siegism. Jac.) Ausführlicher Vortrag der Biblischen Hermeneutik = 288
Beckmanns (Joh.) Grundsätze der deutschen Landwirthschaft = = 252
Bek's (Jomfr. Lovise Sophie) Selim og Zulima. Comoedie i 5 Acter = 193

Side

Bells (Wilhelm) Preisſchrift von den Quellen und Folgen einer ſtarken Bevölkerung = 12
—— (Hofr.) de futurorum & præſentium hiſtoria 192
Bergmanns (Torber) Beſchreibung der Erd-Kugel 299
Bertrams (Phil. Ernſt) Fortſetzung der algemeine Hiſtorie vom Spanien = 301
Beſchreibung der Königl. Reſidentze-Städte Berlin und Potsdam = = 80
Betænkning om Jsdernes Omvendelſe = 296
Betænkning over det Spørsmaal: Hvorledes Frihed og Eyendom kunde forskaffes Bondeſtanden i de Lande, hvor dem fattes begge Deele? 129
Betrachtungen über die Verbeſſerung des Landweſens in Dänemark = = 129
Beytrag zur Geſchichte der chriſtlichen Religion 96
Boeſens (Ludvig) Beskrivelſe over Stamhuſet og Herreſædet Lundsgaard ved Kierteminde i Fyhn = = = 1
Böhmers (Prof.) Diſſert. inaug. med. de malignitate variol. nat. tempeſtivo veſicatoriorum uſu averruncanda - 32
Briefe eines Arztes an verheyrathete Frauenzimmer 240
Browns (Doct.) Hiſtoire de l'origine & des Progres de la Poeſie - - 175
Bulls (Hans) Priisdigt om en ægte Landsfaders Roes frem for en Erobrer = 168
Burmanni (*Petri* ſecundi) Elogium poeticum Heroi *Paſchalo Paulo* ſacrum - 71
Buri (*Henr. Wilh. Ant.*) Codex diplomaticus anecdotorum &c. - - 383
Büchners (*Gottfried*) Collegium Biblicum - 319
Böttkers (Friderich) chriſtelige Prædiken paa Chriſti Fødſels Dag = = 332
Bützowiſche Nebenſtunden. —— Sechſter Theil 64

C.

Campagne (M. de) Principes d'un bon Gouvernement 207
Characteres hiſtoriques des Empereurs depuis Auguſte juſqu'a Maximin - 258

Side

Chriſton (Guilielm.) Novum Lexicon Latinum 169
Le Commerce de la Hollande - 42
Conſideration ſur les Manufactures dans les Villes Maritimes & Commerçantes - 192
Curtii Rufi (Qvinti) de Rebus Alexandri Magni 368

D.

Danſk Heſte- og Qvæg-Læge : : 247
Demoſthenes Oratio pro Corona, qvam edidit Theoph. Chriſtoph. Harles - 112
Dictionnaire des Paſſions, des vertus & des vices 272
Diſcours ſur la nature & les effets du Luxe 189
Dreyers (Joh. Carl) Einleitung zur Kentniß der in Geiſtl.- Bürgerl.- Gerichts- Handlungs- Policey- und Cammer-Sachen von E. Hochw. Rath der Reichsſtadt Lübeck von Zeit zu Zeit ergangenen algem. Verordungen 303
Duſch (Joh. Jac.) Rede in Verſen von den Belohnungen guter Regenten : 16

E.

Eſchenburg (Joh. Joach.) Doct. Browns Betrachtungen über die Poeſie und Muſik 367
Eſſai ſur le feu ſacre & ſur les veſtales - 63
Erneſti (Joh. Aug.) Archæologia litteraria - 16

F.

Fieldings (Henrich Eſq.) Reyſe til den anden Verden 227
Fordyces (Jacob) Prædikener for unge Fruentimmer 19
Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber ved et patriotiſke Sælſkab. Siette Stykke : 145
— — — — Syvende Stykke 168
Frorieps (J. Fr.) Arabiſche Bibliothek : 175

G.

Gedanken über den Werth der Gefühle in dem Chriſtenthum, 3die Oplag : 108
Gemunda (Sigism. Juſt. Ehrhardt von) altes und neues Cüſtrin : 27
Gieſings (Chriſtopher) Udgave af Tychoniana eller M. Tychonii Betænkning om Jødernes Omvendelſe : 296

Side

Giörups (M *Pet. Bering*) Meditationes metricæ de Uno neceſſario - - 5

Gleditſch (Joh. Gottl.) Betrachtungen über die Beſchaffenheit des Bienenſtandes = 30

H.

Hannibals (M. H. P. Overſætter) Geſchichte und Urkunden der im Jahr 1767. zur Rettung der Ertrunkenen zu Amſterdam errichtete Geſellſchaft. Aus dem Holländ. überſ. 128

Hanſens (Carl Frantz Lubert) Lebensbeſchreibung des D. Henr. Horchens = 398

Harles (*Theoph. Chriſtoph.*) Demoſthenis Orationem de Corona, edidit - 112

Harwood (*E.*) A liberal Translation of the new Teſt. 395

—— — A new Introduction to the Study and Knowledge of the N. T. - 397

Haſſenkamps (J. M.) Kurze Geſchichte der Bemühungen die Meeres Länge zu erfinden 335

Haygolds (Joh. Joſeph.) Beylagen zum neuveränderten Rußland = = 64

Hells (R. P. *Maximil.*) Obſervatio tranſitus Veneris ante Diſcum Solis - 257

Heynes (Hr. Prof.) Afhandling de frugum ſativarum paniciiqve originibus, 3die Stykke 45

Hiſtoire de l'Academie Royale des Sciences & Belles Lettres - - 283

—— — impartiale des Jeſuits - 48

Holbergs (Ludv. Baron) almindelige Kirke-Hiſtorie fra Lutheri Reform. indtil det 18de Sec. fortſat af J. L. K. overſat paa Danſk 65

Hommelns (Carl Ferd.) Erklärung des goldenen Horns 302

J.

Ihres (Hr. von) Analecta ulphilana. 5te, 6te og 7de Diſſertation = = 40

Irrthümer, Warnungen und Lehren, welche das Publikum in Anſehung der practiſchen Arzneykunſt betreffen = 111

K.

K.

Side

Kannegieſſeri (Gottl. Henr.) Inſtitutiones Medicinæ legalis - - 44

Kramers Holländiſch-Deutſch und Deutſch-Holländiſche Wörterbuch : : 336

Kratzenſtein (C. G.) Amolitio Vis inertiæ - 273

L.

Lehrſätze aus der Einleitung in die Staatswiſſenſchaft und der ſämtlichen Policey : 142

Lettre au ſujet de l'homme au Maſque de Fer 143

Lettres de quelques Juifs Portugais & Allemands a Mr. *de Voltaire* - 110

Leſs (Gottfr.) Beweis der Wahrh. der chriſtl. Relig. 16

Litterariſche Briefe an das Publikum : 127

Loddes (Barth. Joh. Overſætter) Betænkning over det Spørsmaal: om Bondeſtandens Frihed og Eyendom. Af det Tydſke overſat 129

M.

Mayhew (Jonathan) Predigten für junge Mannsperſonen : : 208

Medelthons (H. B.) **Claes Rhynholt**, et Sørgeſpil i 3 Acter; anmældt : 333

—— —— —— —— recenſeret : 339

Meza (M. *Theoph. Salom. de)* De l'Education des enfans tant phyſique que morale - 113

Millers (D.) Grundſätze einer weiſen und chriſtlichen Erziehungs-Kunſt : 335

Molieres ſämtliche Luſtſpiele. Zweyte Ausg. 320

Montanari (Græv Antonio) Trattato della Eſiſtenza di Dio - - 32

Mosſins (Hans) Huus-Poſtil ꝛc. Tredie Deel 209

Murena (M. *Maximil.*) Trattato d'elle violenze publiche e private —— Traité des violences publiques & privates, par M. *Pingeron* 285

Murrs (Chriſtoph Gottl. von) Anmerkungen über Hrrn. Leſſings Laokoon : 95

Münchhauſens (Otto von) der Hausvater. Fierde Deels 1ſte Stykke : 109

N.

Side

Nachrichten (der Königl. Großbr. Churf. Braunschw. Lüneb. Landwirthschafts Gesellschafts) von Verbesserung der Landw. und des Gewerbes 80

O.

Oelrich (Joh. Carl Conr.) Nachricht vom dem Leben und den Schriften des berühmten D. Gustav Casimir von der Mühlen 253

Osterwalds (Pet, v,) Anrede bey der feyerlichen Versamlung der Churbayerischen Academie der Wissensch. : : 93

P.

Patricii (Stephani) de recta dotium monasticarum ratione ineunda - - 319

Paulsons (Herm. Christian) Betrachtungen über die Grundwahrheiten der christlichen Religion 31

Pereyra's (Anton) Della Podesta de Vescovi circa le Dispense ne' publici impedimenti di Matrimonio - - 62

Petersens (Parmo Carl) de Troendes høyvigtige Tilsid til Guld, Præd. over Es. XXVI. 4. 351

—— —— Meletematum critico exegeticorum circa Loc. Math. XII. 36. Part. prior. & posterior - - 401

Philosophiske Tanker om de moralske Aarsager til ulykkelige Ægteskaber, anmældt : 334

Popes (Alex.) andet moralske Brev om Fruentimrets Characteer : : 195

—— —— tredie moralske Brev om Rigdoms Brug og Misbrug : : 149

Probe einer paraphrast. Ausleg. der Apost. Geschichte 320

Puffendorfii de offic. hom. & civ. Libri duo - 111

R.

Ramlers Oden aus dem Horaz : 286

Recherches philosophiques sur les Américains 400

Reflexionen eines Italiäners über die Kirche überhaupt ꝛc. 90

Reisen eines Franzosen oder Beschreibung der vornehmsten Reiche in der Welt : 336

Side

Relandi (Hadriani) Antiqvit. ſacræ veterum Hebræor. 159
Richards Prices Four Diſſertation 1) on Providence 2) on Prayer, 3) on the Reaſons, 4) on the importance of Chriſtianity - 251
Ruſſiſk Aarbog, efter det Nikoniſke Haandſkrift, 1ſte og 2den Deel : : 390
G. Rutilii Lupi de figuris Sententiarum & Elocutionis, Libri duo - 270

S.

Sajnovics (Joh. e S. I.) Demonſtratio, Idioma Ungarorum & Lapponum idem eſſe. Anmældt 333
Salckow (Ulrich Chriſtoph.) Chirurgiſche Beobachtungen : : 29
Schirachs (Gottlob Bened.) Clavis Poetarum Claſſicorum. Pars poſterior - 271
Schlegels (Joh. Henr.) Geſchichte der Könige von Dänemark : : 49
—— —— (Joh. Ad.) Auszug aus der alten Geſchichte zur Unterweiſung der Kinder : 287
—— —— —— Predigten über die ganze Leidensgeſchichte JEſu Chriſti : 399
Schlöſſers (Joh. Ludv.) Nachricht an das Publikum 304
Schmid (Chriſt. Henr.) Engliſcher Theater. Erſt. Th. 270
Schobels (Joh. Frid. Ludv.) Notio fidei biblica 159
Schoepflini (Joh. Dan.) Opera Oratoria - 255
Schreiben an den Hrrn. Hofr. Michaelis zu Göttingen 269
Schuberts (Joh Ernſt) Geſchichte des Römiſchen Pabſtes Vigilius : 78
Schwabers (Joh. Joach.) der Frau Beaumonts lehrreiches Magazin für Arme, Handwerks Leute, Geſinde, Leute auf dem Lande 288
Schäfers Abbildung einer dreyfachen nützlichen Säg-Maſchine : : 334
Seiler (M. Joh. Frid.) Einige Predigten zur Beveſtigung im Glauben und heiligen Wandel 286
Semleri (J. Sal.) Paraphraſis Ep. ad Rom. - 91
—— —— Recenſ. Tertull. Libr. V. adv. Marc. 303
Serreras (Joh. von) Algemeine Hiſtorie von Spanien bis auf gegenwärtige Zeit fortgeſetzt 301

Regiſter.

Side

Silberſahlags (G. C.) Ausgeſuchte Verſuche in der Wiſſenſchaften der Naturlehre : 173
Silva's (Marquis de) Penſées ſur la Tactique - 63
Des Singularités de la Nature - 35
Stenerſens (P. O.) Ode paa Junkers Kilde 184
Stenarts (John) Unterſuchung der Grundſätze der Staatswirthſchaft : 47
Suhms (P. Frid.) om de Nordiſke Folks ældſte Oprindelſe 353

T.

Tertulliani Libr. V. adv. Marcionem - 303
Tetens (Joh. Nic.) Commentatio de Principio minimi 125
Theodoreti Epiſc. Cyri Opera omnia - 267
Theorie du ſyſteme animal - - 15
Traité de la Defenſe des Places par les contre-mines 144
Troyels (J. K.) Priisſkrift om Humle-Avlen 33
Tychoniana - - - 296

W.

Walbaum (Joh. Julius) die Beſchwerlichkeiten der Geburtshülfe : : 32
Walkenaer (Lud.) Euripidis Hippolytus - 348
Wandals (P. T.) Tanker om Morgenen og Dommens-Dag, overſat af det Tydſke 386
Verſuch über wichtige Wahrheiten der Glückſeeligkeit der Menſchen : : 88
Wohlfarts (D. *Joh. Aug.*) Obſervatio de Vermibus per nares excretis - 240
Wolters (Geh. R. von) Akad. Rede von verſchiedenen Landſchädlichen Vorurtheilen : 31

Z.

Zachariæ (D.) Paraphraſtiſche Erklärung des Briefs an die Römer : : 207